

PUBLICATIONS OF
THE UNIVERSITY OF EASTERN FINLAND

**Dissertations in
Social Sciences and
Business Studies**

UNIVERSITY OF
EASTERN FINLAND

MIA KILPELÄINEN

**Suunnitelmia
suunnittelun vuoksi?**

Rangaistusajan suunnitelman merkitys vangin poistumislupa- ja siirtoasiassa

Suunnitelmia suunnittelun vuoksi?

**Rangaistusajan suunnitelman merkitys
vangin poistumislupa- ja siirtoasiassa**

Mia Kilpeläinen

Suunnitelmia suunnittelun vuoksi?

**Rangaistusajan suunnitelman merkitys
vangin poistumislupa- ja siirtoasiassa**

Publications of the University of Eastern Finland
Dissertations in Social Sciences and Business Studies
No 327

University of Eastern Finland
Joensuu
2024

Punamusta Oy

Joensuu, 2024

Sarjan vastaava toimittaja: Markus Mättö

Sarjan toimittaja: Markus Mättö

ISBN: 978-952-61-5211-0 (nid.)

ISBN: 978-952-61-5212-7 (PDF)

ISSNL: 1798-5749

ISSN: 1798-5749

ISSN: 1798-5757 (PDF)

Tekijän osoite: Yhteiskunta- ja kauppätieteiden tiedekunta
Itä-Suomen yliopisto
KUOPIO
FINLAND

Tohtoriohjelma: Oikeustieteiden tohtoriohjelma

Ohjaajat: Professori emeritus Matti Tolvanen, OTT
Oikeustieteiden laitos
Itä-Suomen yliopisto
KUOPIO
SUOMI

Professori Anssi Keinänen, KTT, HTT
Oikeustieteiden laitos
Itä-Suomen yliopisto
KUOPIO
SUOMI

Professori Mikko Aaltonen, VTT
Oikeustieteiden laitos
Itä-Suomen yliopisto
KUOPIO
SUOMI

Esitarkastajat:

Dosentti Heini Kainulainen, OTT
Oikeustieteellinen tiedekunta
Turun yliopisto
TURKU
SUOMI

Dosentti Aarne Kinnunen, VTT
Kriminaalipolitiikka- ja rikosoikeusosasto
Oikeusministeriö
HELSINKI
SUOMI

Vastaväittäjä:

Dosentti Heini Kainulainen, OTT
Oikeustieteellinen tiedekunta
Turun yliopisto
TURKU
SUOMI

Kilpeläinen, Mia

Plans because of planning? The meaning of sentence plan in prisoners
prison leave and transfer cases

Joensuu: Itä-Suomen yliopisto, 2024

Publications of the University of Eastern Finland

Dissertation in Social Sciences and Business Studies; 327

ISBN: 978-952-61-5211-0 (Print)

ISSNL: 1798-5749

ISSN: 1798-5749

ISBN: 978-952-61-5212-7 (PDF)

ISSN: 1798-5757 (PDF)

ABSTRACT

The topic of the dissertation is the role of the sentence plan in the decision-making process during imprisonment. The sentence plan is, on the one hand, a document that is drawn up for each prisoner who is to serve an unconditional prison sentence. On the other hand, it is a management tool used to control the in-house functions of a prisoner. It aims to increase the capacity of the prisoner and also to motivate him/her towards a crimeless life.

The role of the sentence plan is analyzed in two everyday situations very typical of decision-making during imprisonment. This study considers the decisions of prison leave based on the sentence length and the decisions of prisoner transfer from a closed facility to an open facility. According to the Imprisonment Act (767/2005), matters related to the prisoner's sentence plan are one of the grounds for decisions in both situations. The analyzed data extracted from the prison register database include all prison leave decisions made in the year 2014 based on the length of the sentence length and decisions concerning the transfer of an open institution. The unit of observation is a single decision accompanied with the background information of the applicant.

The study is guided by three research questions: 1) To what extent does decision making in prison leave and transfer cases meet the criteria set to

the execution of imprisonment? 2) What factors related to the prisoner are connected to the decision outcomes of prison leave and transfer cases? 3) What role does the sentence plan play in the decision-making in practice? The research uses both a quantitative (regression analysis) and a qualitative (content analysis) approach.

The results from the regression analysis show that the factors related to the sentence plan (assessment of the execution of the sentence plan and set goal related to substance abuse issues) were statistically significant only in the data on prison leave. In the prison leave data, age, previous breach of prison leave, type of facility and length of sentence were related to the outcome of the decision. In terms of transfer decisions, age, the applicant's foreign background, length of sentence and the quantity of previous unconditional imprisonment term were statistically significant with the outcome of the decision.

Research results from the qualitative review of the documentation show that the sentence plan is not explicitly reflected in the documentation accumulated in the decision-making process. In the data on prison leave, the sentence plan played a very small role, and the role often changed from positive comments in the presentation of the case to negative comments in the decision-making arguments. In matters concerning the transfer, the written grounds related to the sentence plan had been presented more than in the matters concerning the prison leave, but the observations were negative. In general, there were also deficiencies in the grounds for the decisions in relation to prison leave.

The purpose of prison sentence enforcement is rehabilitation aimed at reducing recidivism. Efforts are being made to facilitate the return to civilian life after the execution of the sentence through gradual liberalization. These policies respond to the most common criminal policy objectives, the most important of which are the reduction of recidivism and security-related aspects.

During the execution of the unconditional prison sentence, the prisoner's activities and rehabilitation are carried out in accordance with the sentence plan. The implementation of the plan is monitored on a regular basis. There is also a motivating element attached to the plan: working according to the plan

and progressing in the plan can improve the possibility of getting prison leave or accessing an open facility. Although the follow-up related to the sentence plan is systematic and is done together with the prisoner, the assessment included in the individual decision and the justification for the outcome serve as one feedback channel among others for the prisoner. Correspondingly, the invisibility of the sentence plan, especially in the actual reasoning of the decision, may contribute to weakening the commitment to the plan and dissolving the guiding effect of the plan. Therefore, considering the research results, attention should also be paid to the systematic expression of the sentence plan in decision-making processes concerning the prisoner.

Keywords: unconditional prison term, enforcement, sentence plan, prison leave, transfer from close facility to open facility, decision making

Kilpeläinen, Mia

Suunnitelmia suunnittelun vuoksi? Rangaistusajan suunnitelman merkitys vangin poistumislupa- ja siirtoasiassa

Joensuu: Itä-Suomen yliopisto, 2024.

Publications of the University of Eastern Finland

Dissertation in Social Sciences and Business Studies; 327

ISBN: 978-952-61-5211-0 (nid.)

ISSNL: 1798-5749

ISSN: 1798-5749

ISBN: 978-952-61-5212-7 (PDF)

ISSN: 1798-5757 (PDF)

TIIVISTELMÄ

Väitöskirjan tutkimuskohteena on rangaistusajan suunnitelman rooli vankeusaikaisessa päätöksentekoprosessissa. Rangaistusajan suunnitelma on yhtäältä asiakirja, joka laaditaan jokaiselle ehdotonta vankeusrangaistusta suorittamaan tulevalle vangille. Toisaalta se on vankeinhoidollinen työkalu, jonka avulla ohjataan vangin laitosaikaisia toimintoja. Sen avulla pyritään lisäämään vangin valmiuksia ja myös motivoimaan häntä kohti rikoksetonta elämää.

Rangaistusajan suunnitelman roolia analysoidaan kahdessa, täytäntöönpanon arjessa hyvin tyypillisessä päätöksentekotilanteessa. Tarkastelussa ovat rangaistusajan pituuden perusteella anottavat poistumisluvat, jotka mahdollistavat määräaikaisen oleilun vankilan ulkopuolella ja siirtopäätökset, jotka koskevat vangin siirtymistä suljetusta laitoksesta avolaitokseen. Vankeuslain (767/2005) mukaan molemmissa tilanteissa yhtenä päätösten harkintaperusteena ovat vangin rangaistusajan suunnitelmaan liittyvät seikat. Päätösaineisto on poimittu Vankitietojärjestelmästä. Aineisto sisältää kaikki vuonna 2014 tehdyt rangaistusajan pituuden perusteella anottut poistumislupapäätökset ja avolaitossiirtoa koskevat päätökset. Havaintoyksikkönä on yksittäinen päätös hakemuksen tehneeseen vankiin liitettävine taustatietoineen.

Tutkimusta ohjaa kolme tutkimuskysymystä: 1) Missä määrin poistumislupa- ja avolaitossiirtoja koskeva päätöksenteko vastaa vankeusrangaistuksen täytäntöönpanolle asetettuihin tavoitteisiin? 2) Mitkä vankiin liittyvät tekijät ovat yhteydessä rangaistusajan pituuden perusteella anotun poistumislupapäätöksen ja avolaitossiirtoa koskevan päätöksen lopputulemaan? 3) Millainen rooli rangaistusajan suunnitelmalla päätösharkinnassa käytännössä on? Tutkimuksessa hyödynnetään sekä määrällistä (regressioanalyysi) että laadullista (sisällön analyysi) lähestymistapaa.

Regressioanalyysistä saadut tulokset osoittavat, että rangaistusajan suunnitelmaan liittyvät tekijät (rangaistusajan suunnitelman toteuman arviointi ja päihdeasioihin liittyvä tavoiteluokka) olivat tilastollisesti merkitsevässä yhteydessä ainoastaan poistumislupia koskevassa aineistossa. Poistumislupa-aineistossa vangin ikä, aikaisempi poistumisluparikkomus, laitostyyppi ja rangaistuksen pituus olivat yhteydessä päätöksen lopputulokseen. Siirtopäätösten osalta ikä, hakijan ulkomaalaistaustaisuus sekä rangaistuksen pituus ja kertaisuus olivat tilastollisesti merkitsevässä yhteydessä päätöksen lopputuleman kanssa.

Asiakirja-aineiston laadullisesta tarkastelusta saadut tutkimustulokset osoittavat, ettei rangaistusajan suunnitelma suoranaisesti näy päätöksenteossa kertyneessä asiakirjamateriaalissa. Poistumislupia koskevassa asiakirja-aineistossa rangaistusajan suunnitelma oli erittäin pienessä roolissa. Rooli usein muuttui asian esittelyssä esiintyvistä positiivisista huomioista päätöspäätöseluissa esitettyiksi negatiivisiksi huomioiksi. Siirtoa koskevissa asioissa rangaistusajan suunnitelmaan liittyviä perusteita oli esitetty poistumislupa-asioita enemmän, mutta huomiot olivat negatiivisia. Päätösten perusteluissa ylipäänsä oli myös puutteita poistumislupaa koskevissa asioissa.

Vankeusrangaistuksen täytäntöönpanon tavoitteena on kuntouttaminen, jolla pyritään vähentämään uusintarikollisuutta. Tuomion suorittamisen jälkeistä siviilielämään paluuta pyritään helpottamaan asteittaisen vapauttamisen kautta. Toimintatavoilla vastataan yleisimpiin kriminaalipoliittisiin päämääriin, joista keskeisimpiä ovat uusintarikollisuuden vähentäminen ja turvallisuuteen liittyvät näkökulmat.

Ehdottoman vankeusrangaistuksen täytäntöönpanon aikana vangin toiminnot ja kuntoutus toteutetaan rangaistusajan suunnitelman mukaisesti.

Suunnitelman toteutumista seurataan säännöllisin väliajoin. Suunnitelmaan liittyy myös motivointielementti: suunnitelman mukainen työskentely ja suunnitelmassa eteneminen voivat parantaa mahdollisuutta saada poistumislupa tai päästä avolaitokseen. Vaikka rangaistusajan suunnitelmaan liittyvä seuranta on systemaattista ja vangin kanssa yhdessä tehtävää, yksittäiseen päätökseen sisältyvä arviointi ja lopputuloksen perustelu toimivat vangille yhtenä palautekanavana muiden joukossa. Vastaavasti rangaistusajan suunnitelman näkymättömyys erityisesti päätöksen varsinaisissa perusteluissa voi osaltaan heikentää suunnitelmaan sitoutuneisuutta ja liudentaa suunnitelman ohjaavaa vaikutusta. Näin ollen tutkimustulosten valossa rangaistusajan suunnitelman systemaattiseen ilmenemiseen myös vankia koskevassa päätöksenteossa tulisikin kiinnittää huomiota.

Avainsanat: ehdoton vankeusrangaistus, täytäntöönpano, rangaistusajan suunnitelma, poistumislupa, avolaitossiirto, päätöksenteko

ESIPUHE

Joka valitsee aseekseen
sulan, höyhenen, kynäpätkän
hän voittaa raudan ja teräksen
hän voittaa ketään alistamatta ja surmaamatta.
Hän kastaa sulkansa omaan vereensä
ja piirtää kasvonsa taivaan kanteen.
Tähdeksi tähtien äärettömyyteen.

- Tommy Tabermann

Yksi pitkä tutkimusmatka on nyt tullut päätökseensä. Olen vihdoin saapunut kauan kaivattuun satamaan hetkeksi levähtämään samalla tietäen, että matkani tulee jatkumaan uusiin satamiin. Päätesatamaksi en siis tämän soisi jäävän. Totuuden nimessä on sanottava, että matkani varrella olen eksynyt lukuisiin, vääricksikin osoittautuneisiin satamiin. Näin jälkikäteen mietittynä poikkeamiset noihin vääriin satamiin eivät ole olleet turhia; ilman niitä tutkimukseni ei olisi se, jollaiseksi se muotoutui.

Apua navigoinnissa ja aluksen pitämiseen kurssissa ovat antaneet kolme ohjaajaa, joille kaikille haluan osoittaa syvimmät ja vilpittömimmät kiitokseni tästä yhteisestä matkasta. Ensiksi on kiittäminen rikos- ja prosessioikeuden emeritusprofessori, OTT Matti Tolvasta, joka on aina ollut auliina auttamaan. Kiitos myös siitä, että otit aikoinaan tiimiisi silloin, kun laiva oli suuressa vaarassa haaksirikkoutua merenkäynnissä. Toiseksi haluan kiittää lainsäädäntötutkimuksen professori, KTT, HTT Anssi Keinästä, joka aikaansa säästämättä on kommentoinut tekstejäni, ajatuksiani – niitä huonojakin – ja pitänyt osaltaan huolen siitä, ettei matkani jää pelkäksi tähdenlennoksi öisellä taivaalla meren yllä. Kolmanneksi haluan kiittää kriminologian professori, VTT Mikko Aaltosta valtavan suuresta avustasi erityisesti metodologisten kysymysten äärellä. Ilman tiivistä keskusteluyhteyttä tämä satama olisi jäänyt pelkäksi valoksi pimeyksien reunoilla. Samalla tohdin esittää toiveen, että jatkaisit kanssani matkaa kohti uusia tutkimuksellisia seikkailuja. Kanssasi on aivan

mahtavaa tehdä töitä! Tässä yhteydessä haluan kiittää myös OTT Jussi Pajuojaa. Yhteistyö erilaisissa hankkeissa on ollut etuoikeus ja asiantuntemuksesi on auttanut minua asettamaan ilmiöt ja asiat oikealle kurssille.

Satamassa kohtasin kaksi henkilöä, joiden käsiin rantauduttuani matkanvarrella kirjoittamani lokikirja arvioitavaksi luovutettiin. Lämmin kiitos kuuluu OTT Heini Kainulaiselle ja VTT Aarne Kinnuselle asiantuntevista ja ajattelua eteenpäin vievistä kommentteista. Ilman niitä kirjani merkinnät olisivat olleet vajavaisempia. Heini, erityiskiitos sinulle suostumisestasi vastaväittäjäkseni.

Pitkän matkan aikana erittäin tärkeässä osassa ovat niin materiaaliset kuin henkisetkin puitteet. Koen olevani etuoikeutetussa asemassa, sillä olen saanut tehdä tutkimusta oikeustieteiden laitokselle palkattuna henkilönä välttymään näin suuremmilta rahoituksellisilta huolilta. Siitä erityinen kiitos kuuluu niin nykyiselle laitosjohtajalle tutkimusjohtaja, KTT Matti Turtiaiselle kuin hänen edeltäjälleen akateeminen rehtori, OTT Tapio Määtälle.

Tätä tutkimusmatkaa ei olisi voinut tehdä ilman yhteistyötä Rikosseuraamuslaitoksen kanssa. Erityisesti haluan kiittää HTT Sasu Tyniä, jonka avustuksella minulla oli ylipäänsä aineisto, jota tutkia. Lisäksi haluan lämpimästi kiittää kaikkia niitä Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehiä ja eri sidosryhmien edustajia, joiden kanssa olemme tutkimusmatkan aikana kohdanneet ja ajatuksiamme vaihtaneet. Toivon, että vuoropuhelu jatkuu edelleen.

Henkisistä puitteista huolta ovat pitäneet kriminologian tutkimusryhmä ja rikos- ja prosessioikeuden oppiaine. Meillä on mainio porukka, jossa huumori kompensoi ei niin keveitä aiheita. Erityismaininta hyvinvointini turvaamisesta kuuluu RPO:n naiset ja Skumppaa? -nimisille satamien salakapakoille. Matkani on ollut onnistunut, sillä sen varrella olen saanut paljon ihania matkaseuralaisia, kollegoita, joita tässä vaiheessa voin ystäviksenikin kutsua. Tiedätte kyllä, keitä olette! Kiitos kaikista niin tutkimukseen kuin elämään ylipäänsä liittyvistä keskusteluista. Ilman teitä matkani olisi ollut monin verroin yksinäisempi ja tutkimusmatkaan väistämättä liittyvä henkinen taakka raskaampi kantaa.

Tämä tutkimusmatka edustaa vain yhtä osaa elämän mittaisessa reissussa, jolla pisimmän aikaa matkakumppaneina elämän tuulissa ja tyvenissä ovat olleet rakkaat vanhempani Riitta ja Heikki Taipale. Olette aina tukeneet ja kyseelleet kuulumisia, mutta ette koskaan ole kyseenalaistaneet reittivalintojani.

Kiitos teille siitä! Kiitos myös elämän varrella matkalle mukaan tulleille muille läheisille ja ystäville. Vaikka lapsuuden perheeni oli pienen pieni, tänä päivänä koen, että minulla on iso, lämminhenkinen, rakastava, huolehtiva ehkä toisinaan hieman hullunkurinenkin perhe. Siitä olen erittäin onnellinen.

Olen aikojen saatossa hieman oudoksunut, että sitä kaikista rakkainta ja tärkeintä tahoa kiitetään akateemisessa perinteessä ihan viimeisenä. Mikään saavutus ei olisi ollut mahdollinen tai tuntunut miltään ilman turvasatamaa, kotia, ja niitä ihan maailman tärkeimpiä ihmisiä siellä. Jouni, meidän yhteinen matkamme on ollut huikea ja kanssasi jokainen päivä on edelleen oma pieni seikkailunsa. Sellaisena toivon matkamme jatkuvankin. Ilman sinua en olisi se, joka tänä päivänä olen. Aikojen saatossa miehistömme lukumäärä on kasvanut kahdella maailman parhaimmalla perämiehellä, joten Dr. Jones, Joel ja Jeeli, eiköhän suunnata kokka kohti uusia irtiottoja. Rakastan teitä enemmän kuin elämää itseään!

Joel ja Jeeli (meijän poikaset), olkoon tämä teos omistettu teille osoituksena siitä, että aina kannattaa tavoitella unelmiaan. Tie perille ei aina ole se maailman suoraviivaisin tai helpoin, mutta lujalla tahdolla ja työllä te voitte saavuttaa elämässänne juuri sen, mitä ikinä haluatte!

Kilpiharjulla, 3.5.2024

Mia Kilpeläinen

PS. Hei, te kaksi, jotka tutkimusmatkani aikana tähdiksi taivaalleni lennähditte tietäni viitoittamaan: Nyt mä oon!

SISÄLLYS

ABSTRACT	7
TIIVISTELMÄ	11
ESIPUHE	15
I TUTKIMUSTEHTÄVÄN VIITEKEHYS	27
1 Johdanto	27
1.1 Tutkimuksen teemasta ja tavoitteesta	27
1.2 Vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa koskeva tutkimusperinne.....	33
1.2.1 Vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa koskevan tutkimuksen lähtökohdat	33
1.2.2 Rangaistusajan suunnitelmat tutkimuksellisessa keskiössä.....	34
1.2.3 Vankia koskevaa päätöksentekoa käsittelevä aikaisempi tutkimus.....	37
1.2.4 Poistumislupa- ja avolaitossiirtoasioita koskeva aikaisempi tutkimus.....	39
1.3 Tutkimuksen asemointi.....	43
1.4 Dispositio.....	47
2 Tutkimukselliset lähtökohdat	49
2.1 Tutkimuskysymykset ja rajaukset	49
2.2 Tutkimuksessa käytetty aineisto	53
2.3 Tutkimuksessa käytetyt menetelmät.....	57
2.4 Tutkimuseettiset näkökohdat.....	62
2.4.1 Tutkimusasetelmaan ja -aineistoon liittyvät huomiot	62
2.4.2 Tutkijan sidonnaisuudet	65
3 Vankeusrangaistuksen täytäntöönpano	69
3.1 Täytäntöönpanon tavoite	69
3.1.1 Valmiudet rikoksettomaan elämäntapaan	71
3.1.2 Yhteiskuntaan sijoittuminen (integraatio).....	75
3.1.3 Rikosten estäminen vankeusaikana.....	82
3.2 Vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa ohjaavat periaatteet.....	85
3.3 Vankeusrangaistuksen preventiiviset lähtökohdat.....	97

4 Rangaistusajan suunnitelma	105
4.1 Rangaistusajan suunnitelman lainsäädännöllinen tausta	105
4.2 Suunnitelman laadintaprosessi.....	114
4.2.1 Tutkintavankeuden vaikutus suunnitelman laadintaprosessiin	122
4.2.2 Rangaistusajan tavoitteiden määrittely	124
4.2.3 Rangaistusajan suunnitelman täsmentäminen ja tavoitteiden muuttaminen	130
4.3 Suunnitelman mukainen työskentely (toteuttaminen).....	134
4.4 Suunnitelman seuranta ja päivittäminen.....	138
4.5 Rangaistusajan suunnitelma täytäntöönpanotoimia ohjaavana asiakirjana	143
4.6 Rangaistusajan suunnitelma vapautumisen nivelvaiheessa	151
4.7 Kokoavia näkökohtia.....	157
5 Vankia koskeva päätöksenteko	161
5.1 Hallinnon oikeusperiaatteet vankia koskevassa päätöksenteossa.	161
5.2 Asian vireilletulo ja esittelymenettely.....	166
5.3 Päätöksen sisältö.....	169
5.4 Perusteluvollisuudesta	170
5.5 Rangaistusajan suunnitelman rooli päätöksenteossa.....	174
5.6 Muutoksenhaku vankia koskevissa asioissa.....	182
II TEORIASTA EMPIRIAAN	185
6 Rangaistusajan suunnitelma rangaistusajan pituuden perusteella myönnettävää (RP) poistumislupaa koskevassa päättösharkinnassa	185
6.1 Poistumislupa vankeuslain kontekstissa.....	185
6.2 Aineiston kuvaus	193
6.3 Poistumislupia hakeneet vangit (yksilöaineisto)	199
6.3.1 Kuvailevia taustatietoja.....	199
6.3.2 Rangaistusajan suunnitelmassa määriteltyjen tavoitteiden jakautuminen yksilötason aineistossa	207
6.4 Poistumislupapäätökset (pätösaineisto).....	211
6.4.1 Kuvailevia taustatietoja päätösaineistosta.....	211
6.4.2 Päätösaineiston monimuuttuja-analyysi	218

6.5 Rangaistusajan suunnitelman merkitys poistumislupapäätöksissä ja niiden valmistelussa – sisällöllinen tarkastelu.....	232
6.5.1 Aineisto ja käytetty analyysimenetelmä	232
6.5.2 Ratkaistavan asian esittelyt päätöksentekoprosessissa	236
6.5.3 Rangaistusajan suunnitelman rooli poistumislupaa koskevissa päätösesityksissä	251
6.5.4 Päätökset ja niiden vapaamuotoiset perustelut rangaistusajan suunnitelman näkökulmasta tarkasteltuna ..	258
6.6 Päätelmiä rangaistusajan suunnitelman roolista poistumislupaa koskevassa asiassa.....	262
7 Rangaistusajan suunnitelma avolaitossiirtoja koskevissa päätöksissä	267
7.1 Laitossiirrot rangaistuksen täytäntöönpanon aikana.....	267
7.2 Aineiston kuvaus	279
7.3 Laitossiirtoa anoneet vangit (yksilöaineisto).....	285
7.3.1 Kuvailevia taustatietoja.....	285
7.3.2 Rangaistusajan suunnitelmassa määriteltyjen tavoitteiden jakautuminen yksilötason aineistossa	289
7.4 Laitossiirtoa koskevat päätökset (pätösaineisto)	292
7.4.1 Kuvailevia taustatietoja.....	292
7.4.2 Päätösaineiston monimuuttuja-analyysi	299
7.5 Rangaistusajan suunnitelman merkityksen sisällöllinen tarkastelu avolaitossiirtoa koskevissa päätöksissä ja niiden valmistelussa.....	307
7.5.1 Aineisto ja analyysimenetelmä	307
7.5.2 Asian esittely päätöksentekoprosessissa	310
7.5.3 Rangaistusajan suunnitelman rooli laitossiirtoa koskevissa päätösesityksissä.....	316
7.5.4 Päätökset ja niiden vapaamuotoiset perustelut	320
7.6 Päätelmiä rangaistusajan suunnitelman roolista laitossiirtoa koskevassa asiassa.....	327
8 Johtopäätökset	331
LÄHTEET	345
LIITTEET	381

TAULUKOT

Taulukko 1.	Poistumislupia hakeneiden vankien osuudet kertaisuusluokittain ja vankien osuudet kertaisuusluokittain koko vankeusvankipopulaatiossa vuonna 2014	201
Taulukko 2.	Poistumislupia hakeneiden vankien kertaisuus suhteessa laitos aikaan (nettorangaistus).....	202
Taulukko 3.	Ensikertalaisuuden vaikutus vangin L-aikaan	203
Taulukko 4.	Taustatiedot poistumislupia hakeneista vangeista (N = 1 951).....	205
Taulukko 5.	Rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden prosentuaalinen osuus tavoiteluokittain (N = 1 951) ja tavoitekategorioiden esiintyminen (mikä tahansa prioriteetti).....	211
Taulukko 6.	Poistumislupapäätösten jakaantuminen vankiloiden välillä (* -merkityt vankilat ovat avolaitoksia).....	213
Taulukko 7.	Päätösten jakautuminen sukupuolen, iän ja rikosseuraamusalueen mukaan (% , lukumäärätieto suluissa) sekä muuttujan jakauma yleensä.....	216
Taulukko 8.	Selittävien muuttujien yhteys kielteiseen poistumislupapäätökseen	220
Taulukko 9.	Ratkaistun poistumislupa-asian esittelytekstit muuttujatasolla kuvattuna (N = 7 776).....	239
Taulukko 10.	Vapautumisajankohdan merkitys päätösesityksen lajiin ..	247
Taulukko 11.	Rangaistusajan suunnitelman argumentaation luonne eri päätösesityksen lajeissa	255
Taulukko 12.	Alkuperäisen datan sisältämät siirtopäätökset asiaryhmän mukaan jaoteltuna	280
Taulukko 13.	Taustatiedot laitossiirtoa hakeneista vangeista (N = 1 384).....	287
Taulukko 14.	Rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden osuus tavoiteluokittain ja tavoitekategorioiden esiintyminen (mikä tahansa prioriteetti, (%)).....	291
Taulukko 15.	Kielteisten ja myönteisten laitossiirtopäätösten jakautuminen taustamuuttujittain tarkasteltuna (%).....	295
Taulukko 16.	Selittävien muuttujien yhteys myönteiseen siirtopäätökseen (lineaarinen todennäköisyysmalli).....	302
Taulukko 17.	Koko aineiston ja otoksen vertailu taustamuuttujien suhteen (% tapauksista).....	308

Taulukko 18.	Esittelytekstissä mainittujen perusteiden lukumäärä ja niiden prosentuaalinen jakautuminen.....	311
Taulukko 19.	Asian esittelyssä mainittujen perusteluiden lukumäärän jakautuminen myönteisissä ja kielteisissä päätösesityksissä (%).....	313
Taulukko 20.	Päätösesitysten perustelukategorioiden jakautuminen kielteisten ja myönteisten esitysten kesken sekä perustelukategorian esiintyvyys koko aineistossa (%).....	315
Taulukko 21.	Rangaistusajan suunnitelman luonne myönteisten ja kielteisten päätösesitysten perusteena	317
Taulukko 22.	Asian esittelyn ja päätöksen lopputuloksen välinen suhde (%).....	321
Taulukko 23.	Yhteenveto keskeisimmistä tutkimustuloksista.....	332

KUVIOT

Kuvio 1.	Viranomaisten välinen yhteistyö rangaistusajan suunnitelmaprosessissa	117
Kuvio 2.	Riski- ja tarvearvion ja rangaistusajan suunnitelman keskinäinen suhde ja niiden sisältämät asiat.....	118
Kuvio 3.	Rangaistusajan suunnitelma vankeusrangaistuksen täytäntöönpanon eri vaiheissa	158
Kuvio 4.	Poistumislupapäätösten lukumäärän suhde vankimäärään	215
Kuvio 5.	Analysoitavan aineiston muodostuminen.....	283
Kuvio 6.	Tutkittavien ilmiöiden keskinäinen riippuvuus	338

LYHENTEET

drno	diaarinumero
EAOA	Eduskunnan apulaisoikeusasiamies
EAV	ehdonalaisen vapauden valvonta
EOA	Eduskunnan oikeusasiamies
EOAK	Eduskunnan oikeusasiamiehen kannanotto
ESRA	Etelä-Suomen rikosseuraamusalue
ETS	poistumislupa erittäin tärkeästä syystä
GDPR	EU:n yleinen tietosuoja-asetus (2016/679)
HaVM	hallintovaliokunnan mietintö
HE	hallituksen esitys
HL	hallintolaki (434/2003)
IPRA	Itä- ja Pohjois-Suomen rikosseuraamusalue
JR-vanki	vanki, joka kuuluu järjestäytyneeseen rikollisryhmään
KP-sopimus	Kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus (SopS 8/1976)
KRITS	Kriminaalihuollon tukisäätiö (nyk. RETS)
L	laki
L-aika	rangaistusajan pituuden perusteella myönnettävän poistumisluvan aikaisin ajankohta
LaVM	lakivaliokunnan mietintö
LPM	linear probability model, lineaarinen todennäköisyysmalli
LSRA	Länsi-Suomen rikosseuraamusalue
mom.	momentti
N	lukumäärä
OM	oikeusministeriö
PeVM	perustuslakivaliokunnan mietintö
PL	poistumislupa
ransu	rangaistusajan suunnitelma
RETS	Rikoksettoman elämän tukisäätiö (ent. KRITS)
Rise	Rikosseuraamuslaitos
rita	riski- ja tarvearvio
RNR	risk – need – responsivity, riski – tarve – vastaavuus -periaate

rse	rikosseuraamusesimies
ROTI	rikosseuraamusten täytäntöönpanossa käytettävä tietojärjestelmä
RP	poistumislupa rangaistusajan pituuden perusteella
RL	rikoslaki (39/1889)
SOTE	sosiaali- ja terveydenhuolto
TENK	Tutkimuseettinen neuvottelukunta
TS	poistumislupa tärkeästä syystä
tv	tutkintavanki
TVL	tutkintavankeuslaki (768/2005)
Vanka	Valtioneuvoston asetus vankeudesta (548/2015)
VankL	vankeuslaki (767/2005)
VAPY	vapauttamisyksikkö
VATI	vankitietojärjestelmä
VKV	valvottu koevapaus
vp	valtiopäivät
VTH	Vankiterveydenhuolto
vv	vankeusvanki
WATTU	vankien terveystutkimus
YhTäL	laki yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta (400/2015)

I TUTKIMUSTEHTÄVÄN VIITEKEHYS

1 JOHDANTO

1.1 Tutkimuksen teemasta ja tavoitteesta

”Jos vankilakasvatuksessa todella pyritään erityisestävään päämäärään, on jokaiselle vangille annettava sellaista kasvatusta, mitä hän kykenee vastaanottamaan ja mitä hän tarvitsee. Tämä on mahdollista vain silloin, kun tunnetaan vangin taipumukset, kyvyt ja tarpeet. Välttämätöntä on myös, että kaikki vankilan virkamiehet yhdessä vastaavat *suunnitelman* (kursivointi tässä) toteuttamisesta. [...] Olosuhteet vangin kohdalla tai vankilan yleisessä tilanteessa voivat aiheuttaa myöhemmässä vaiheessa muutoksia vangille vahvistettuun ohjelmaan. Muutenkin on hyvä määräajoin tarkistaa, että suunnitelmia on noudatettu ja todeta, minkälaisia tuloksia on saavutettu.”¹

Edellä esitetty, vuodelta 1954 peräisin oleva sitaatti Inkeri Anttilan tekstistä on relevantti yhä tänä päivänäkin. Tasan 70 vuotta myöhemmin nuo julkilautetut ajatukset kuvastavat osuvasti vankeinhoitoa ja sille asetettuja tavoitteita 2020-luvulla. Tänä päivänä puhumme kuntoutuksesta vankilakasvatuksen sijaan, minkä keskiössä ovat RNR-mallin (risk-need-responsivity) mukainen arviointi ja sen perusteella tehtävät toimenpiteet². Arvioinnissa huomiota kiinnitetään vangin uusimisriskiin, kriminogeenisiin tekijöihin, tarpeisiin sekä siihen, miten interventiot toteutetaan. Mallin tausta-ajatuksena on rikollisuus opittuna toimintona (sosiaalisen oppimisen teoria) ja interventioiden kautta voidaan mahdollistaa uudenlainen käyttäytymisen oppiminen.³

¹ Anttila 1954, 77, 81.

² RNR-mallista kootusti Tyni 2015, 59–62. Ks. myös Hollin 2002.

³ Andrews – Bonta 2010; McGuire 2004, 105.

Ehdottoman vankeuden täytäntöönpano alkaa arviointivaiheella, jonka lopputuloksena muodostuu vankeuslain (767/2005) 4 luku 6 §:n mukainen rangaistusajan suunnitelma (suunnitelmasta käytetään arkikielessä myös lyhennettä ransu). Arviointityön avulla pyritään osaltaan toteuttamaan vankeuden täytäntöönpanolle määriteltyjä tavoitteita, jotka kietoutuvat turvallisuuden ylläpitämiseen ja rikollista elämäntapaa ehkäisevien valmiuksien lisäämiseen. Suunnitelmaa tulee tehdä jokaiselle ehdotonta vankeusrangaistusta suorittamaan tulevalle henkilölle tuomion pituudesta riippumatta. Suunnitelman toteutumista seurataan täytäntöönpanon aikana säännöllisin väliajoin. Täten niin arviointia kuin seurantaa koskevat huomiot ovat ajatukSELLISESTI luettavissa myös esitetystä sitaatista.

Rangaistusajan suunnitelman funktio on tehdä laitosaajasta eheä kokonaisuus, minkä aikana pyritään erilaisin toimenpitein vahvistamaan vangin rikoksettomuutta tukevia elementtejä ja muuttamaan asioita, jotka ylläpitävät rikollista käyttäytymistä. Pyrkimyksillä saada täytäntöönpanon aikaisten toimenpiteiden avulla muutosta tuomitun käyttäytymisessä on nähtävissä laajempia kytköksiä kriminaalipoliittisiin päämääriin. Kriminaalipoliittisessa toimintaohjelmassa määriteltyjen yhteiskunnallisten vaikuttavuustavoitteiden mukaisesti seuraamukset tulisi panna täytäntöön turvallisesti ja vaikuttavasti. Päämääränä on uusintarikollisuuden vähentämispyrkimykset, joita muun muassa rangaistusajan suunnitelmalla käytännöntasolla pyritään edistämään.⁴

Tavoiteasetannaltaan suunnitelmatyö on vahvasti erityisistäviin päämääriin nojautuvaa. Ihanteena olisi saada aikaan vaikuttava, suunnitelmallinen ja ennustettava laitosaika, minkä keskeisenä työkaluna on henkilökohtainen suunnitelma, jolla laitosaajan etenemistä ohjataan. Rangaistusajan suunnitelma sisältää tiedot myös vapautumisvaiheen tukitoimenpiteistä, joita täsmennetään vapautumisen lähestyessä.⁵ Rangaistusajan suunnitelmalla pyritään edesauttamaan asteittaisen vapautumisen toteutumista. Tällä puolestaan viitataan siihen, että vangin oma vastuu ja vapaus lisääntyvät

⁴ Oikeusministeriö 2007, 33.

⁵ HE 263/2004 vp, 148–149. Alkuperäisessä säädöksessä puhutaan erillisen vapauttamis- ja valvontasuunnitelman laatimisesta. Sittemmin erillisen suunnitelman laatimisesta on luovuttu (HE 246/2020 vp, 31).

laitoskauden aikana vähitellen, minkä tarve korostuu erityisesti pitkissä, usean vuoden mittaisissa rangaistuksissa. Hallitulla vapauttamisella pyritään myös vähentämään uusintariskiä. Onkin todettua, että ensimmäiset hetket vapaudessa määrittävät erittäin voimakkaasti, mihin suuntaan vapautuneen vangin elämä etenee.⁶

Rangaistusajan suunnitelmalla on vangin käyttäytymistä ja hänen valintojaan ohjaava merkitys. Suunnitelma sisältää kannanoton vangin sijoittamiseen, toimintaan rangaistusaikana, valvottuun koevapauteen ja ehdonalaiseen vapauttamiseen sekä poistumisluvan myöntämiseen liittyviin asioihin. Vankia koskeva päätöksenteko on niin ikään sidottu rangaistusajan suunnitelmaan. Suunnitelma voi toimia päätösharkinnassa myönteisenä tai kielteisenä asiana riippuen siitä, miten vanki on suunnitelman suuntaista työskentelyä laitosaikanaan toteuttanut. Suunnitelman noudattamiseen sitoutuvaa käyttäytymistä voidaan palkita ja toisaalta sitoutumattomuus voi estää joidenkin asioiden tai etuuksien saavuttamista⁷. Päätöksiä, joiden yhtenä harkintaperusteena rangaistusajan suunnitelma lainsäädännössä mainitaan, ovat vankeuslain 14 luvun 2 §:n mukaiset rangaistusajan pituuden perusteella myönnettävät poistumisluvat, vankisiirrot⁸ (VankL 6:1–3) ja vankeusaikaisen toiminnan sijoittelupäätökset (VankL 8:4, 9–10, 13). Tämän lisäksi lain valvotusta koevapaudesta (629/2013) 3 §:n mukaan rangaistusajan suunnitelman toteutumisen edistäminen toimii yhtenä koevapauteen sijoittamisen edellytyksenä.

Tässä tutkimuksessa selvitän rangaistusajan suunnitelman *tosiasiallista* roolia ehdottoman vankeusrangaistuksen täytäntöönpanon aikaisten

⁶ Arola-Järvi 2012, 17. Ks. myös Granfelt 2003, 11–14.

⁷ Rantala – Helenius – Kuokkanen 2021, 232.

⁸ Siirroilla tarkoitetaan tässä laitosten välisiä siirtoja: suljetusta laitoksesta avolaitokseen, avolaitoksesta suljettuun laitokseen tai siirtoa kahden suljetun tai avolaitoksen välillä.

päätösten perusteena⁹. Analysoin erityisesti VankL 14 luvun 1 §:n mukaisia rangaistusajan pituuden perusteella haettuja poistumislupia ja niihin liittyviä päätöksiä ja VankL 6 luvun 1 §:n mukaisia suljetusta vankilasta avolaitokseen liittyviä siirtopäätöksiä. Päätettäessä edellä mainituista asioista rangaistusajan suunnitelma on yksi laintasoisesti kirjattu harkintaperuste, joka pitäisi päätöksenteossa huomioida ja siten päätöksen perusteluihin kirjata.

Rikosseuraamuslaitos (Rise) toimii rangaistusten täytäntöönpanosta huolehtivana viranomaisena, joka käyttää merkittävää julkista valtaa. Viranomaisessa tehtävää päätöksentekoa sitoo hallintolain (HL, 434/2003) määrittelemät velvollisuudet ja hyvän hallinnon takeet. Toisaalta sääntely mahdollistaa viranomaiselle laajan harkintavallan¹⁰. Eduskunnan oikeusasiamies (EOA) on toistuvasti kiinnittänyt huomiota Rikosseuraamuslaitoksessa tehtyjen päätösten puutteelliseen perustelemiseen¹¹. Eduskunnan oikeusasiamies antaa kannanottonsa ainoastaan yksittäisissä tapauksissa. Tässä tutkimuksessa lähestymistapa on kokonaisvaltaisempi. Tutkimuksen kohteena ovat kaikki vuonna 2014 tehdyt päätökset koskien rangaistusajan pituuden perusteella haettuja poistumislupia ja avolaitossiirtopäätöksiä. Näin ollen tarkastelun kautta voidaan ottaa kantaa yleisellä tasolla siihen, onko päätösten perustelemattomuus yksittäisiä EOA:lle osoitettuja kanteluasioita laajempi ilmiö. Toiseksi tutkimus tulee osoittamaan sen, millainen merkitys rangaistusajan suunnitelmalla päätöksenteossa on.

Väitän, että rangaistusajan suunnitelman rooli päätöksenteossa jää implisiittiseksi. Rangaistusajan suunnitelman merkitystä perusteluna päätöksenteossa

⁹ Rangaistusajan suunnitelma laaditaan myös yhdyskuntaseuraamuksia suorittaville (Laki yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta 400/2015, 3 luku 11 §). Aiemmassa lainsäädännössä puhuttiin valvontasuunnitelmasta, mutta lainsäädännön uudistuksen myötä yhteneväinen terminologia ehdottoman vankeusrangaistuksen kanssa otettiin käyttöön. Tässä tutkimuksessa rangaistusajan suunnitelmalla tarkoitetaan ainoastaan ehdottoman vankeusrangaistuksen täytäntöönpanossa tehtävää rangaistusajan suunnitelmaa. Huomattavaa kuitenkin on, että yhdyskuntaseuraamuskilpailun sovelletaan myös sen 1 luvun 1 §:n mukaisesti täytäntöön pantaessa ehdonalaisten vapauden valvontaa, josta päättää Rikosseuraamuslaitos. Ehdonalainen vapaus on osa ehdotonta vankeusrangaistusta ja ehdottoman vankeusrangaistuksen alkaessa tehty rangaistusajan suunnitelma kattaa myös ehdonalaisten vapauden (Hartoneva ym. 2015, 138).

¹⁰ EOAK/5076/2017 ja EOAK/6309/2017.

¹¹ Ks. esim. EOAK/2449/2019, 53.

ei ole sisäistetty, jolloin vankeuslain uudistuksen yhteydessä hahmoteltu merkitys työkaluna on muodostunut välilliseksi. Suunnitelma vaikuttaa päätösharkinnan taustalla, mutta sitä ei dokumentoida tai konkretisoida päätöksentekoon liittyvissä asiakirjoissa. Vaikka suunnitelmien laatimisprosentti on suhteellisen korkea¹², suunnitelmiin liittyy epävarmuustekijöitä, jotka ovat omiaan heikentämään suunnitelman merkitystä. Parhaimmillaan suunnitelma kommunikoi molemminpuolisia odotuksia ja toiveita sekä toimii palautekanavana siitä, miten rangaistuskausi on edennyt. Suunnittelutyössä, joko yhteistyössä vangin kanssa tai ei, viestitään vangille niistä asioista, joihin olisi syytä kiinnittää huomiota. Se, sitoutuuko vanki suunnitelman toteuttamiseen vai ei, viestii suunnitelmatyön jonkinasteista onnistumista tai epäonnistumista viranomaisen suuntaan.

Täytäntöönpanoviranomaisten käyttämässä retoriikassa sekä rangaistusta suorittavien että muiden sidosryhmien¹³ suuntaan rangaistusajan suunnitelman merkitys voi saada korostuneen merkityksen. Rangaistusajan suunnitelman edistämisellä ja asioilla, joita edistyminen voi mahdollistaa (kuten poistumisluvat tai siirtyminen avolaitokseen), voidaan pyrkiä motivoimaan vankia osallistumaan toimintoihin. Motivointi voi edesauttaa yhteistyöhaluttomankin vangin osallistumishalukkuuden kohoamista. Oma kysymyksensä on, miten syväallinen tai aito motivaatio on. Motivaatio voidaan jakaa välittömään ja välilliseen motivaatioon. Välittömällä motivaatiolla tarkoitetaan vangin omaa, aitoa halua noudattaa suunnitelmaa. Välillinen motivaatio puolestaan viittaa suunnitelman noudattamista tavoitteena saada etuja tai mahdollistaa pääsy avoimpiin asuinolosuhteisiin.¹⁴

Rangaistusajan suunnitelma ja yleisemminkin vankeinhoitojärjestelmä sisältää ehdollistamista. Tämän lisäksi vankia ympäröi arviointikoneisto, joka konkretisoituu suunnitelman päivityshetkellä tai vankia koskevassa päätöksentekoprosessissa. Rangaistusajan suunnitelma toimii siten kommunikaation

¹² Pajuoja 2019, 52.

¹³ Sidosryhmiä ovat esimerkiksi rikosseuraamusalan yhteistyökumppanit (kuten kolmannen sektorin toimijat, jotka tuottavat vankeusaikaisia toimintoja tai toimivat aktiivisesti vapautumisen nivelvaiheessa vapautuvan vangin tukena), muut toimijat ja yhteiskunnan jäsenet (kansalaiset).

¹⁴ Motivaatiosta ks. Liimatainen ym. 2017, 62–66; Helenius 2023, 268–271.

välineenä, jonka ympärille vangin kanssa käytävä vuorovaikutus (esimerkiksi tapaamiset erityisohjaajien kanssa tai suunnitelman seurannan yhteydessä käytävä keskustelu), muun arkipäiväisen kanssakäymisen lisäksi, kiteytyy. Rangaistusajan suunnitelma on siten koko täytäntöönpanoprosessia läpileikkaava väline minkä vuoksi sen tulisi olla systemaattisesti mukana kaikissa rangaistusaikaisissa toimissa ja päätöksentekotilanteissa. Mikäli rangaistusajan suunnitelmaa ei systemaattisemmin kommunikoida esimerkiksi päätöksenteossa, heikentää se rangaistusajan suunnitelman viestinnällistä tavoitetta vankeja kohtaan. Tämän lisäksi he voivat kokea päätöksenteon epäreiluna ja heidän ponnistelunsa suunnitelman mukaiseksi työskentelyksi turhina, mikä voi lisätä välinpitämättömyyttä suunnitelmaa kohtaan.

Päätöksenteon menettelyllisellä oikeudenmukaisuudella (procedural justice tai procedural fairness) on merkitystä normeja noudattavaan käyttäytymiseen. Kokemus siitä, että päätös on tehty reilusti tai reilussa menettelyssä – olipa lopputulos mikä tahansa – edesauttaa päätöksen hyväksymistä. Menettelyn oikeudenmukaisuuteen liittyvä tutkimus¹⁵ on perinteisesti liittynyt esimerkiksi poliisin toimintaan¹⁶ tai oikeuslaitoksessa tapahtuvaan päätöksentekoon¹⁷. Viimeaikainen tutkimus on lähestynyt asiaa vankien näkökulmasta, jolloin vankien esittämistä näkemyksistä on tehty johtopäätöksiä reiluudesta¹⁸. Tässä tutkimuksessa näkökulma avautuu toisinpäin: onko päätöksenteko vankia koskevassa asiassa ylipäänsä sellaista, että menettelyllisen oikeudenmukaisuuden toteutuminen mahdollistuu rangaistusajan suunnitelmiin liitettävien erityispreventiivisten vaikutuspyrkimysten kontekstissa. Kysymys on siten pohjimmiltaan institutionaalisten edellytysten toteutumisesta ja hallinnollisen toiminnan merkityksestä siinä.

¹⁵ Tutkimusperinteen lähtökohtana Tylerin (1990) tutkimus.

¹⁶ Nagin – Telep 2017.

¹⁷ Jackson ym. 2011; Sargeant – Barkworth – Madon 2020.

¹⁸ Ks. esim. Beijersbergen ym. 2015; Campbell 2020; Butler – Solomon – DeLisi 2021; Rantala – Helenius – Kuokkanen 2021; Ryan – Bergin 2022.

1.2 Vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa koskeva tutkimusperinne

1.2.1 Vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa koskevan tutkimuksen lähtökohdat

Vankeusrangaistusta ilmiönä ja vankeja koskevaa tutkimusta on tehty runsaasti niin kansallisesti kuin kansainvälisesti. Tarkasteltaessa erityisesti kotimaista tutkimusperinnettä, on siinä nähtävissä eri tieteenalojen ja tutkimusta harjoittavien tahojen runsaslukuisuus, joka kuvastaa ilmiön monialaisuutta¹⁹. Yhteisenä nimittäjä eri tieteenaloilla tehtävälle tutkimukselle voidaan pitää niiden jaettua tutkimuksellista mielenkiinnon kohdetta: rikoskäyttäytyminen ja siihen kohdistuvat reaktiot (sekä viralliset että epäviralliset sosiaaliset reaktiot). Näin ollen niiden voidaan sanoa edustavan kriminologista tutkimusta, jota perinteisesti tehdään monen eri tieteenalan lähtökohdista käsin.²⁰

Ilmiön monitahoisuutta ilmentävät tieteenalojen lisäksi myös lukuisat eri näkökulmat, joista tutkimusta on tehty. Yhtäältä voidaan erotella erilaisia vankiryhmiä koskevaa tutkimusta. Vankiryhmillä tarkoitan tässä yhteydessä jaottelua esimerkiksi tutkintavankeihin²¹, sakkovankeihin²², elinkautisvankeihin²³, lyhytaikaisvankeihin²⁴ tai luokittelua rikosnimikkeen tai vankikertaisuuden mukaisesti. Tutkimuksissa vankiryhmällä voidaan tarkoittaa myös jakoa nais²⁵- tai miesvankeihin²⁶ tai vankien ryhmittelyä kansalaisuuden tai iän mukaisesti. Viimeksi mainitusta esimerkkinä mainittakoon nuoriin vankeihin

¹⁹ Ks. kootusti Smolej 2005, 25–26. Selvitys ei kuitenkaan kata kaikkia tutkimusta harjoittavia aloja Suomessa. Kasvatustieteissä ja terveystieteissä on myös harjoitettu vankeja koskevaa tutkimusta, ks. esim. Viitanen 2013 (terveystieteet); Myllärinen 2011 (kasvatustiede) ja Waltzer 2017 (kasvatustiede).

²⁰ Kivivuori ym. 2018, 17–21.

²¹ Esim. Rantala ym. 2017.

²² Kuivajärvi 1992 ja 2003.

²³ Tolvanen ym. 2021.

²⁴ Kivivuori – Linderborg 2009.

²⁵ Salovaara 2019; Granfelt 2007.

²⁶ Esim. Kauppila 1999.

kohdistuva tutkimusperinne²⁷. Myös vanhemmuuteen ja perhekäytäntöihin liittyvää tutkimusta on tehty²⁸.

Toisaalta tutkimusperinteestä on eroteltavissa vangin ominaisuuksiin, kuten esimerkiksi terveydentilaan²⁹, asunnottomuuteen³⁰ tai päihderiippuvuuksiin ja niiden hoitoon³¹ kietoutuvaa tutkimusta. Kolmanneksi tutkimuksellista mielenkiintoa on osoitettu vankeusaikaisiin toimintoihin (esimerkiksi erilaiset rangaistusaikaisen ohjelmatoiminnot³²), kuntoutukseen³³ tai muihin rangaistusaikaisiin aktiviteetteihin³⁴. Täytäntöönpanon aikaiseen turvallisuuden on myös kiinnitetty huomiota³⁵. Tutkimuksellista mielenkiintoa on osoitettu myös vankeutta käsittelevän laillisuusvalvonnan ratkaisutoimintaan³⁶. Kaikkien näiden näkökulmien lisäksi tutkimusperinnettä leimaa metodologinen moninaisuus. Rekisteritutkimuksen perinne on vahva, mutta myös muut määrälliset menetelmät ovat edustettuina (erityisesti kyselytutkimus³⁷). Samoin vahvaa on laadullinen orientaatio, kuten haastattelututkimus sekä muut osallistuvat menetelmät³⁸.

1.2.2 Rangaistusajan suunnitelmat tutkimuksellisessa keskiössä

Huolimatta siitä, että tutkimuksellinen mielenkiinto on kohdistunut rangaistusaikaisiin toimenpiteisiin, kuten toimintaohjelmiin tai muihin toimintoihin, vankeuslain täytäntöönpanoon ja toimivuuteen liittyvää tieteellistä

²⁷ Äärelä 2012.

²⁸ Enroos 2015.

²⁹ Rautanen – Harald – Tyni 2023; Joukamaa ym. 2010.

³⁰ Aaltonen ym. 2021; Lehti ym. 2021; Mäki 2017.

³¹ Esim. Obstbaum-Federley 2017; Kilpeläinen 2012.

³² Ks. esim. Tyni – Keinänen – Kipinoinen 2014 koskien CS-ohjelmaa; Väyrynen ym. 2014 Move! -ohjelman arviointitutkimus.

³³ Tyni 2015. Kansainvälisestä kuntoutusta käsittelevistä tutkimuksista kootusti ks. Weisburd – Farrington – Gill 2016.

³⁴ Esim. Menard 2018.

³⁵ Ks. Paasonen 2021; Paasonen – Vainio 2022; Paasonen – Vainio 2023.

³⁶ Mäkipää 2014; Mäkipää 2015.

³⁷ Ks. erityisesti Kainulainen – Saari 2021 (VASORA-tutkimuksen osalta, luvut 2–8). Myös Rikosseuraamuslaitoksen laatua koskevat tutkimukset Linderborg ym. 2012 ja Linderborg ym. 2015.

³⁸ Ks. esim. Huhta 2022.

tutkimusta on vain vähän.³⁹ Siksi myöskin rangaistusajan suunnitelmaa koskeva kotimainen tutkimus on ollut paitsiossa tieteellisen tutkimuksen kentällä⁴⁰.

Rangaistusajan suunnitelmia on käsitelty Liimataisen ym. (2017) tutkimuksessa⁴¹, jossa selvitettiin rangaistusajan suunnitelmien kohdentumista, laatimista, toteuttamista, seurantaa ja vaikutuksia. Kyseisen tutkimuksen tavoitteena oli myös kuvata rangaistusajan suunnitelmiin liittyvää prosessia, käytäntöjä ja mahdollisia ongelmakohtia. Tulosten mukaan rangaistusajan suunnitelmat olivat ylimalkaisia ja niiden seuranta ontui. Suunnitelmiin kohdistui ristiriitaisia näkemyksiä niin virkamiesten kuin vankien taholta. Tutkimuksessa tarkasteltiin myös suunnitelman roolia vankia koskevassa päätöksenteossa. Tulosten mukaan rangaistusajan suunnitelman ja lupaharkinnan yhdistämiseen liittyi ongelmia. Syinä ongelmiin olivat suunnitelmien laadun epätasaisuus⁴², puutteet seurannassa ja epäyhteneväiset arviointikriteerit sekä yksiköittäin vaihteleva toimintatarjonta sekä erilaiset tulkinnat ”keppi

³⁹ Ks. Oikeusministeriön tutkimusstrategia 2007–2012, 16. Sittemmin tutkimusstrategiassa seuraamusjärjestelmän osalta tietotarpeet liittyvät muihin seuraamuslajeihin, kuten yhdyskuntapalvelu, valvontarangaistus ja nuorisorangaistus. Strategia ei myöskään peräänkuuluta perinteistä akateemista tutkimusta, joka tietotarpeisiin nähden ei tuota tietoa riittävän nopeasti. Tämän takia strategia korostaa lyhyiden, selvitystyyppisten tutkimusten merkitystä tietotarpeisiin vastaajana. (Oikeusministeriön tutkimusstrategia 2017–2020, 14 ja 26)

⁴⁰ Rangaistusajan suunnitelmia koskevaa tutkimusta löytyy lähinnä ammattikorkeakoulujen lopputöistä ja yksittäisistä pro gradu -tutkielmista. Sama havainto pätee myös kansainvälisen tutkimuksen kentällä.

⁴¹ Kyseinen tutkimus on osa laajaa vankeuslain arviointitutkimusta, jonka Helsingin yliopiston Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti toteutti. Kyseisessä tutkimuksessa rangaistusajan suunnitelmia on käsitelty yleisellä tasolla.

⁴² Laadun epätasaisuudella viitataan suunnitelman sisällöllisiin asioihin, joita Liimataisen ym. (2017, 109) tutkimuksessa tuotiin esiin. Niitä olivat suunnitelmien abstraktisuus, joka hankaloittaa niiden täytäntöönpanoa sijoitusvankilassa sekä ajoittain suunnitelmissa esiintyi liian paljon tavoitteita suhteessa tuomion pituuteen tai tavoitteet olivat liian laajoja. Edellä mainitut asiat nähtiin haastavina myös laitoksen toimintaedellytysten näkökulmasta, koska laitoksilla on rajattu määrä toimintoja, joiden avulla suunnitelmassa määriteltyihin tavoitteisiin pyritään vastaamaan.

ja porkkana” -ajattelun⁴³ merkityksestä. Tutkimuksessa kiinnitettiin huomiota myös rakenteellisiin pulmiin, jotka ilmenivät vankilasta johtuvina syinä suunnitelman etenemättömyydessä. Toisin sanoen seurannan käytännöt aiheuttivat sen, ettei suunnitelma edistynyt tai edistyminen dokumentoitu-
nut riittävällä tarkkuudella.⁴⁴

Edellä mainittuun vankeuslain arviointitutkimukseen liittyvien julkaisujen⁴⁵ lisäksi, rangaistusajan suunnitelmia on sivuttu Laaksosen (2008), Kivivuoren ja Linderborgin (2009) ja Heleniuksen (2023) tutkimuksissa. Laaksosen tutkimus oli lainopillinen ja keskittyi viranomaisen harkintavaltaan vankeusrangaistuksen täytäntöönpanossa. Tutkimuksessa nousi esiin sijoittelusäännöksiin liittyviä tulkintaongelmia. Lisäksi tutkimuksessa pohdittiin suunnitelmaedellytyslausekkeen⁴⁶ tulkintaan liittyviä näkökohtia. Laaksosen mukaan vankisijoittelun kytkeminen rangaistusajan suunnitelmaan on antanut viranomaisille mahdollisuuden vaikuttaa vankeusrangaistuksen tosiasialliseen ankaruuteen.⁴⁷

Kivivuoren ja Linderborgin lyhytaikaisvankeja⁴⁸ koskevassa tutkimuksessa (2009) vangeille tehdyissä haastatteluissa (N=31) korostui rangaistusajan suunnitelman sanktion kaltainen luonne. Tutkimuksen mukaan rangaistusajan suunnitelma oli käytännössä jäänyt useimman vangin kohdalla pelkäksi muodollisuudeksi, eivätkä vangit ymmärtäneet sen merkitystä rangaistuksen tavoitteiden kannalta. Tulosten mukaan suunnitelmaan saatettiin vedota

⁴³ Tällä viitataan suunnitelman toteuttamisen liittyviin positiivisiin kannustimiin ja sanktioihin. Vankia pyritään motivoimaan suunnitelman edistämiseen esimerkiksi mahdollisuudella siirtyä avoimempiin olosuhteisiin, milloin suunnitelman mukainen työ olisi porkkana eli jokin vangin kannalta houkutteleva mahdollisuus. Keppi puolestaan viittaa esimerkiksi tilanteeseen, jossa vangin kannalta negatiivista seurausta (esim. kielteinen päätös) perustellaan suunnitelman etenemättömyydellä tai sitoutumattomuudella suunnitelman mukaiseen työskentelyyn.

⁴⁴ Liimatainen ym. 2017, 105–120

⁴⁵ Liimatainen ym. 2017; Liimatainen – Rantala 2016; Liimatainen ym. 2015; Liimatainen ym. 2014.

⁴⁶ Tällä viitataan muotoiluun ”edistää rangaistusajan suunnitelman toteutumista”, ks. lähemmin Laaksosen 2008, 41.

⁴⁷ Laaksosen 2008.

⁴⁸ Kyseisessä tutkimuksessa lyhytaikaisvangilla tarkoitettiin korkeintaan kahdeksan kuukauden kokonaistuomiota suorittavaa henkilöä. Lyhytaikaisvangille ei ole vakiintunutta määritelmää.

kielteisen päätöksen⁴⁹ kohdalla. Lisäksi se, ettei suunnitelmaa ollut lainkaan tehty, saattoi olla kielteisen päätöksen perusteluna.⁵⁰

Helenius (2023) lähestyi rangaistusajan suunnitelmia toiminnanfilosofiasta näkökulmasta. Tutkimus osoitti, että suunnitelmatyö ja sen kautta tehtävä auttamiseen tähtäävä toiminta voi kääntyä sanktiovallan käyttämiseksi. Suunnitelmatyöhön liittyvät vaikutusmekanismit (palkkiot ja sanktiot) voivat johtaa kontrolloimis- ja hyötymispeliksi, joka heikentää osapuolten välistä luottamusta. Tällöin auttamistyön varsinaiset päämäärät ovat vaarassa jäädä toissijaisiksi.⁵¹

1.2.3 Vankia koskevaa päätöksentekoa käsittelevä aikaisempi tutkimus

Vankeusaikaista päätöksentekoa koskeva tutkimus on ankkuroitunut psykologiassa kehitetyn menettelyllisen oikeudenmukaisuuden (procedural justice⁵²) tematiikkaan. Menettelyn oikeudenmukaisuutta käsittelevän teorian mukaan ihmiset noudattavat todennäköisemmin sääntöjä, mikäli he kokevat tulevansa kohdelluksi päätöksentekijöiden tai valvovien viranomaisten taholta reilusti huolimatta päätöksen lopputuloksesta.⁵³ Tylerin (2003) mukaan on olemassa kaksi elementtiä, jotka muovaavat henkilön omaa käsitystä menettelyn oikeudenmukaisuuden kokemuksesta. Yhtäältä elementit liittyvät ihmisten kohtaamiseen. Mikäli ihmisiä kohdellaan kunnioittavasti ja huomioidaan heidät asianmukaisella tavalla, päätöksen lopputulema on helpommin hyväksyttävissä ja päätöksentekoprosessi koetaan reiluksi. Toisaalta elementit liittyvät päätöksenteon laatuun. Kokemus siitä, että henkilöä koskeva päätös on tehty legitiimisti ja neutraalisti tukeutuen objektiiviseen

⁴⁹ Tutkimuksessa mainittiin erityisesti valvottuun koevapauteen ja avolaitossiirtoa koskevat päätökset.

⁵⁰ Linderborg 2009, 149–150. Tässä yhteydessä on huomioitava, että kyseinen tutkimus on yli 10 vuotta vanha eivätkä tutkimusajankohtaan mennessä vankeuslain edellyttämästä asiantilasta huolimatta rangaistusajan suunnitelmat välttämättä olleet yhtä systemaattisesti käytössä kuin tänä päivänä.

⁵¹ Helenius 2023, 278–279.

⁵² Kirjallisuudessa erityisesti hallintoasioita koskien on käytetty myös procedural fairness -käsitettä, jotka on nähty toistensa synonyymeiksi, ks. lähemmin Kulla 1998, 1146.

⁵³ Tyler 1990, 7; Tyler 2003.

informaatioon ilman ennakoasenteita, edesauttaa päätöksenteon kokemista oikeudenmukaisena.⁵⁴ Aiemmassa tutkimuksessa on tunnistettu elementtejä, joiden tulee esiintyä reilun kohtelun kokemuksen aikaansaamiseksi. Elementit ovat henkilön kuuleminen päätöksenteon yhteydessä, päätöksenteon harhattomuus sekä päätöksenteossa sovellettavien kriteerien avoimuus.⁵⁵

Menettelyn oikeudenmukaisuutta on tutkittu laajasti⁵⁶, joskin kyseiseen viitekehukseen perustuva vankilakontekstiin liittyvä tutkimus on ollut vähäisempää⁵⁷. Vankilakontekstiin liittyvässä tutkimuksessa tutkimuksellisenä lähtökohtana on ollut tutkittavien henkilöiden (vankien ja vankilan henkilökunnan) omat käsitykset⁵⁸ ja havainnot koetusta reiluudesta. Vankilakontekstissa tehtyjen aikaisempien tutkimusten tulokset tukevat menettelyn oikeudenmukaisuuden teoriaa⁵⁹. Vankien oikeudenmukaiseksi kokema kohtelu lisää tyytyväisyyttä päätöksen lopputulokseen ja helpottaa päätöksen hyväksymistä sekä lisää yhteistyöhalukkuutta ja sääntöjen noudattamista.⁶⁰ Sääntöjen noudattamiskäyttäytyminen voi lisätä laitosturvallisuutta sekä vankien että henkilökunnan näkökulmista⁶¹, jolloin kohtelulla on yhteys vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa ohjaavien keskeisten periaatteiden⁶² kanssa.

Beijersbergerin ym. (2016) tutkimus osoitti myös rikoksen uusimisen olevan epätodennäköisempää, jos vanki oli kokenut tullessa kohdelluksi reilusti. Vankeja seurattiin 18 kuukauden ajan heidän vapautumisestaan. Tutkimustulokset viittaavat siihen, että täytäntöönpanoviranomaisten asenteilla

⁵⁴ Tyler 2003, 350.

⁵⁵ Tyler 1990, 118–123.

⁵⁶ Walters – Bolger 2019.

⁵⁷ Kootusti vankilakontekstiin liittyvät tutkimukset ks. Ryan – Bergin 2022, 148–151.

⁵⁸ Ryan – Bergin 2022, 148–151; Beijersbergen ym. 2015, 200. Muita aikaisemman tutkimuksen rajoituksia heidän mukaansa ovat tutkimuksen perustuminen poikkeileikkausaineistoon, pieneen tutkittavien vankien ja vankiloiden määrään sekä sääntöjen noudattamiskäyttäytymisen puuttuminen tutkimusasetelmista.

⁵⁹ Brunton-Smith – McCarthy 2015.

⁶⁰ Kootusti Beijersbergen ym. 2015, 197–198. Samoin Reisig – Mesko 2009; Lundberg – Mjåland 2016.

⁶¹ Butler – Solomon – DeLisi 2021, 1522.

⁶² Periaatteista lähemmin ks. jakso 3.2.

ja tavoilla kohdella vankeja on merkitystä uusintarikollisuutta vähentävänä tekijänä.⁶³

Kotimaista vangin asiaa koskevaa aikaisempaa päätöksenteon tutkimusta ei juurikaan ole. Vainio (2022) tarkasteli lupaharkintaa ja siihen liittyvää päätöksentekoprosessia lainopillisesta näkökulmasta. Tutkimuksen keskiössä oli erityisesti turvallisuuteen, erityisesti järjestäytyneeseen rikollisryhmään kuuluviin vankeihin (JR-vankien), liittyvien näkökohtien huomioiminen osana päätöksentekoprosessia. Tulosten mukaan turvallisuuteen liittyvien seikkojen tulisi olla lähtökohtana harkittaessa luvan myöntämistä, joskin päätöksenteko tarvitsisi selkeämpiä kriteereitä, milloin vanki luokitellaan JR-vangiksi, milloin ei. Lisäksi tulisi selkeyttää kyseisen merkinnän tai vangin yhteyksien merkitystä päätöksenteossa.⁶⁴

1.2.4 Poistumislupa- ja avolaitossiirtoasioita koskeva aikaisempi tutkimus

Tarkasteltaessa vankia koskevaa päätöksentekoa eri rangaistusaikaisten toimenpiteiden näkökulmasta voidaan todeta, että päätöksentekoa on kansainvälisesti tutkittu erityisesti ehdonalaisen vapauden kontekstissa, mutta poistumislupia koskeva tutkimus on ollut vähäistä.⁶⁵ Sen sijaan tutkimuksia, jotka käsittelevät vangin siirtymistä suljetusta laitoksesta avolaitokseen päätöksenteon viitekehyksessä, en ole tutkimusprosessin aikana löytänyt. Huomio pätee niin kansallisiin kuin kansainvälisiin tutkimuksiin.

Tarkasteltaessa kansainvälistä poistumislupia koskevaa tutkimusta ja siitä saatuja tuloksia, on muistettava, että vertailu kansallisessa kontekstissa saatuihin tuloksiin on tehtävä reunaehdot huomioiden. Yhtäältä siksi, että poistumislupaprosessit ja päätöksenteko ovat hyvin erilaisia eri maiden välillä, vaikka poistumislupajärjestelmä laajasti on käytössä⁶⁶. Syynä tähän ovat Eurooppalaiset vankeinhoitosäännöt, joiden mukaan poistuminen laitoksen ulkopuolelle tulisi olla mahdollista (kohta 24.7). Suomessa päätös tehdään pääsääntöisesti vankilassa, muualla Euroopassa päätökset esimerkiksi

⁶³ Beijersbergen ym. 2016.

⁶⁴ Vainio 2022, 23–24.

⁶⁵ Robert ym. 2020, 266.

⁶⁶ Bülow – Dagan 2021, 382–383.

poistumislupiin liittyvissä asioissa tekee ulkopuolinen täytäntöönpanosta vastaava taho tai tuomioistuin.⁶⁷ Lisäksi lainsäädäntö (esim. luvan pituuden näkökulmasta), poistumislupatyypit ja lupaprosessit eroavat merkittävästi Suomen ja muiden Euroopan maiden välillä⁶⁸. Tämän vuoksi laajempaa kansainvälistä vertailua ei ole tarkoituksenmukaista sisällyttää tutkimukseen.

Kansainvälinen tutkimuskirjallisuus puhuu poistumislupajärjestelmän puolesta. Poistumisluvilla on nähty olevan rikoksen uusimista vähentävä vaikutus⁶⁹. Poistumislupajärjestelmän rooli on koettu merkittäväksi rangaistus-teoreettisista, erityisesti kommunikatiivisen rangaistusteorian lähtökohdista arvioituna. Jotta poistumislupajärjestelmä kohtaisi entistä paremmin kommunikatiivisen teorian tarkoitusperiä (muun muassa rangaistun henkilön siteiden säilyminen yhteiskuntaan), järjestelmää tulisi muuttaa tietyin rajoituksin joustavampaan suuntaan. Poistumislupien tulisi olla lähinnä oikeuksia, ei etuuksia tai palkintoja, jotka mahdollistuvat hyvin sujuneen rangaistusajan seurauksena. Poistumisluvan on nähty toimivan viestinnällisenä välineenä, joka osoittaa vangin olevan muutakin kuin vanki. Lisäksi poistumislupakäytänteitä Bülowin ja Daganin (2021) mukaan tulisi muuttaa niin, että luvat ovat mahdollisia koko rangaistuskauden ajan, ei painottuen rangaistuskauden loppupuolelle.⁷⁰

Kansallisessa kontekstissa poistumislupakäytäntöjä ja niiden yhteneväisyyttä on tutkittu vähän. Puron (1998) tekemässä selvityksessä tarkasteltiin poistumisluparikkomusten taustatekijöitä ja poistumislupajärjestelmää yleisemmällä tasolla. Tämän lisäksi selvityksessä tarkasteltiin poistumislupien tilastointijärjestelmää sekä siihen liittyviä ongelmia.

⁶⁷ Ks. esim. Larrauri 2020 ja Robert ym. 2020.

⁶⁸ Vrt. Durnescu – Poledna (2020, 236) koskien Romaniaa, jossa lupa voidaan myöntää samankaltaisin perustein kuin Suomessa, mutta poistumislupien pituudet ja päättöksentekevä taho eroavat. Ranskassa luvan pituus riippuu mm. vankilatyypin ja tuomion pituuden mukaan (Herzog-Evans 2020, 252–253). Espanjassa poistumisluvasta päätetään oikeudessa (Larrauri 2020, 150–152). Lähimpänä Suomessa käytettävää järjestelmää ovat Ruotsin (Lindström – Leijonram 2008), Tanskan (Storgaard 2020) ja Belgian (Robert 2020) käytännöt.

⁶⁹ Mitchell – Spooner – Yan Zhang 2016; Baumer – O’Donnell – Hughes 2009.

⁷⁰ Bülow – Dagan 2021.

Selvitys perustui asiakirja-aineistoihin ja vankilahenkilökunnalle tehtyyn kyselyyn. Analyysi kohdistui myönnettyihin poistumislupiin, mikä perustui yhteensä 171 vangin asiakirjoihin (törkeästi poistumislupaehtoja rikkoneita 86 henkilöä ja poistumislupaehtoja noudattaneita 85 henkilöä). Asiakirjojen analyysi osoitti, että poistumislupaehtoja törkeästi rikkoneet vangit olivat olleet vankilassa useampia kertoja ehtoja noudattaneisiin vankeihin verrattuna. Ehtoja rikkoneilla vangeilla oli taustalla aikaisempia rikkomuksia (sekä poistumislupa- että kurinpitorikkomuksia). Lisäksi vanki syyllistyi herkemmin rikkomuksiin ollessaan lomalla suljetusta laitoksesta. Myös päihteidenkäytöllä oli vaikutusta ehtojen noudattamiskäyttäytymiseen. Muilta osin (ikä, sukupuoli, siviilisääty ja rangaistuksen pituus) tarkastellut ryhmät eivät eronneet toisistaan.⁷¹

Selvityksessä vankilaviranomaisille tehdyllä kyselyllä selvitettiin niitä tekijöitä, joihin päätöstentekijät kiinnittävät huomiota. Lisäksi vastaajia oli pyydetty arvioimaan eri seikkojen vaikutusta rikkomusten todennäköisyyteen ja ottamaan kantaa siihen, miten poistumislupajärjestelmää tulisi kehittää. Kaikki laitokset vastasivat kyselyyn ja joistakin laitoksista tuli useampia vastauksia (N=28). Kyselyjen mukaan poistumislupaa koskevassa päätösharkinnassa painottuu kokonaisharkinta, ei niinkään yksittäiset muuttujat. Huomiota kiinnitetään erityisesti siihen miten aikaisemmat luvat ovat onnistuneet ja vastaajat tunnistivat vangin päihteiden käytön lisäävän luvan epäonnistumisen riskiä. Kyselyn tuloksista tehdyissä johtopäätöksissä esitettiin, että poistumisluparikkomuksia on vaikea ennustaa henkilön laitostäyttämisen ja sitä koskevien tietojen perusteella. Poistumisluparikkomuksiin nähtiin vaikuttavan ennen kaikkea ympäröivän yhteiskunnan inhimilliset tekijät, kuten esimerkiksi perhe- ja matkustusolosuhteet.⁷²

Vankeuslain kokonaisuudistuksen jälkeen ilmestyi Keinäsen, Tolvasen, Helminen ja Kilpeläisen (2010) tutkimus, jossa tarkasteltiin poistumislupakäytäntöiden yhteneväisyyttä laajalla rekisteriaineistolla sekä kysely- ja haastatteluaineistoilla. Kokonaisuudistuksen myötä käyttöön otettu vankitietojärjestelmä⁷³

⁷¹ Puro 1998, 51–53.

⁷² Puro 1998, 54, 66–68 ja 72.

⁷³ HE 263/2004 vp, 90.

mahdollisesti aikaisempaa laajemman tutkimusasetelman. Tutkimuksessa havaittiin eroja Suomen vankiloiden välillä poistumislupakäytänteissä ja lupien myöntämisasteissa. Eroja oli myös siinä, milloin poistumislupaehdoja katsottiin rikotuksi. Poistumislupien myöntämiseen tutkimuksen mukaan vaikuttivat vangin ikä (iän karttuessa myöntämisen todennäköisyys kasvoi), ulkomaalaistaustaisuus (pienensi myöntämistodennäköisyyttä), työkyvyttömyys (pienensi todennäköisyyttä saada poistumislupa), rangaistusajan pituuden perusteella (RP-peruste) myönnettävän poistumisluvan mahdollisuus (lisäsi todennäköisyyttä saada poistumislupa), liikennejuopumus pääririkoksena (pienensi todennäköisyyttä saada poistumislupa), aikaisemmat kurinpitotoimet (pienensi todennäköisyyttä saada poistumislupa) ja laitostyyppi (poistumisluvan myöntäminen todennäköisempää avolaitoksessa).⁷⁴

Keinäsen ym. (2010) tutkimuksessa tarkasteltiin myös rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden yhteyttä poistumislupien myöntämiseen ja niiden rikkomiseen. Tutkimuksessa havaittiin, että valtaosalle vangeista ei ollut määritelty yhtään tavoitetta rangaistusajan suunnitelmaan. Suunnitelmiin kirjatuissa tavoitteissa korostuivat koulutukseen, ajatteluun ja päihteidenkäyttöön liittyvät asiat. Lumarikkomusten näkökulmasta tarkasteltuna rangaistusajan suunnitelman tavoitteet eivät eronneet toisistaan.⁷⁵

Tutkimuksessa tarkasteltiin myös poistumislupaan liittyvää päätöksentekoprosessia. Tulosten mukaan ensisijainen huomio kiinnitettiin rangaistusajan suunnitelman toteutumiseen. Muita huomioitavia asioita olivat tehty rikos, poistumisluparikkomukset, aiemmat sijoituspaikat, uusiminen, karkaaminen tai luvatta poistuminen ja vangin osallistuminen vankilan ulkopuolisiin toimintoihin. Tutkimustulosten mukaan erityisesti kielteiset päätökset perusteltiin hyvin joko kirjoittamalla lisäperusteita päätökseen tai suullisesti.⁷⁶

Viimeisin poistumislupia koskeva Aaltosen, Kilpeläisen ja Pajuojan tekemä selvitys julkaistiin 2023, jossa rekisteri- ja päätösaineistolla selvitettiin poistumislupajärjestelmän toimivuutta ja käytäntöjen yhteneväisyyttä. Tutkimuksessa saatujen tulosten mukaan laitokset eroavat toisistaan poistumislupien

⁷⁴ Keinänen ym. 2010, 108–113.

⁷⁵ Keinänen ym. 2010, 57–68.

⁷⁶ Keinänen ym. 2010, 111–112.

suhteen. Poistumisluvat painottuvat avolaitoksiin, mutta niidenkin välillä on havaittavissa eroja. Poistumisluvat myös kasautuvat yksittäisille vangeille, joiden kohdalla korostuvat pitkät tuomiot ja tuomion suorittaminen avolaitoksessa. Lyhyttä tuomiota suorittavat vangit eivät sen sijaan poistumislupia ole hakeneet. Tutkimuksessa saatujen tulosten perusteella ei kuitenkaan voida sanoa, että jokin vankiryhmä (esimerkiksi asunnottomat tai ulkomaalaistaustaiset) jäisi kokonaisuudessaan poistumislupajärjestelmän ulkopuolelle.⁷⁷

Selvityksessä analysoitiin myös poistumislupien eri hakuperusteita ja selvitettiin niin tärkeän syyn, rangaistusajan pituuden kuin erittäin tärkeän syyn perusteella anotuissa poistumislupahakemuksissa esitettyjä syitä. Tulosten mukaan esitetyt hakuperusteet eivät eronneet tärkeän syyn ja rangaistusajan pituuden perusteella anottavissa poistumislupahakemuksissa. Tämä antaa viitteitä siitä, että laitokset käyttävät poistumislupajärjestelmää joustavasti. Edelleen mainittu kehitys näkyy poistumislupien vuosittaisessa lukumäärässä, jossa pääpaino viime vuosina on ollut tärkeän syyn perusteella anotuissa poistumisluvissa. Järjestelmän joustava käyttö onkin vuosien varrella vähentänyt rangaistusajan pituuden perusteella anottavien poistumislupien merkitystä.⁷⁸

1.3 Tutkimuksen asemointi

Tutkimukseni keskiössä on selvittää rangaistusajan suunnitelmien esiintyvyyttä ja pohtia, millainen rooli rangaistusajan suunnitelmalla vankia koskevassa poistumislupien ja siirtoasioiden päätöksenteossa *käytännössä* on. Lisäksi selvitan, miten rangaistusajan suunnitelma näyttäytyy osana päätöksentekoprosessia. Tarkastelussani keskityn rangaistusajan pituuden perusteella anottaviin poistumislupiin ja suljetusta vankilasta avolaitokseen siirtämistä koskeviin päätöksiin. Kyseisten päätöslajien osalta rangaistusajan suunnitelma tulisi huomioida yhtenä harkintaperusteena, toisin sanoen esimerkiksi myönnetyn poistumisluvan tulisi edistää rangaistusajan

⁷⁷ Aaltonen – Kilpeläinen – Pajuoja 2023, 108 ja 113–115.

⁷⁸ Aaltonen – Kilpeläinen – Pajuoja 2023, 108–110.

suunnitelman toteutumista. Vankilan arjessa saatetaan helposti vedota rangaistusajan suunnitelman toteutumiseen ja siinä etenemiseen tai etenemättömyyteen esimerkiksi avolaitos- tai poistumislupaharkinnan yhteydessä.⁷⁹ Rangaistusajansuunnitelma voi tällöin toimia vankia motivoivana kannustimena⁸⁰ tai sanktiona. Mikäli vanki ei ole edennyt rangaistusajansuunnitelmassa määriteltyjen tavoitteiden mukaisesti, voidaan häneltä evätä esimerkiksi valvottuun koevapauteen siirtyminen ennen ehdonalaisen vapauden aikaa. Tällöin rangaistusajansuunnitelman toteutumatta jääminen voidaan nähdä toimivan sanktiona, jolla on vaikutusta rangaistusajan tosiasialliseen ankaruuteen. Toisaalta rangaistusajan suunnitelma voi toimia kannustimena toteuttaa asetettuja tavoitteita, jolloin suunnitelman mukainen eteneminen voi toimia positiivisena seikkana esimerkiksi etuuksista⁸¹ päätettäessä.

Tutkimukseni asemoituu kriminologian ja rikosoikeustieteen leikkauspintaan. Tutkimusta voidaan pitää kriminologisena kahdesta syystä. Ensiksi tutkimuskohteena on virallinen sosiaalinen reaktio rikollisuuteen eli viranomaisen käyttämä tuomion täytäntöönpanovalta normin rikkojaa kohtaan. Toiseksi hyödynnän tutkimuksessani kriminologiselle tutkimukselle ominaisia empiirisiä menetelmiä tutkimuskysymysten ratkaisemiseksi.⁸²

Perinteisesti rikosoikeustieteen piirissä tehty tutkimus on normatiivista, rikoslainopillista tutkimusta. Sen keskiössä on säännösten tulkinta, normatiivisen aineksen systematisointi sekä tulkintasuositusten antaminen. Tavoitteena tutkimusperinteessä on helpottaa lain soveltavan tahon toimintaa.⁸³

Empiirinen orientaatio (rikos) oikeustieteellisessä tutkimuksessa ei kuitenkaan ole vieras. Empiirisellä (kriminologisella) tutkimuksella on nähty olevan merkitystä lainlaatijan tai lainkäyttäjän toiminnassa, joskaan sen ei ole nähty olevan suoraan hyödynnettävissä siinä. Tutkimustieto tulee sopeuttaa normatiiviseen ympäristöönsä.⁸⁴ Tutkimustiedolla voidaan nähdä

⁷⁹ Ks. Kivivuori – Linderborg 2009, 149–151 ja Keinänen ym. 2010, 90–93.

⁸⁰ Ks. esim. Tolvanen 2012, 1084–1085.

⁸¹ Rangaistusajan pituuden perusteella myönnettävä poistumislupa on määritelty tällaiseksi etuudeksi.

⁸² Kivivuori ym. 2018, 265; Anttila ym. 1974, 27–28.

⁸³ Ks. esim. Lappi-Seppälä 1997, 192.

⁸⁴ Tolvanen 2010, 88.

olevan myös laajempia tarkoituksia. Tutkitulla tiedolla on merkitystä myös kriminaalipoliittisesta näkökulmasta, erityisesti tarkasteltaessa kriminaalipoliitikkaa sen merkityksen kahtiajaon kautta. Kriminaalipoliitikkaa voidaan lähestyä kriminaalipoliittisesti orientoituneen tutkimuksen (niin kutsuttu teoreettinen tai tieteellinen kriminaalipoliitikka) tai käytännöllisen kriminaalipoliitikan (varsinaisen yhteiskunnallisen päätöksenteon) kautta.⁸⁵ Lähestymistapoja ei ole kuitenkaan nähty toisilleen vastakkaisia vaan kriminaalipoliittisesti orientoituneen tutkimuksen (toisin sanoen tutkimuksella tuotetun tiedon) avulla voidaan parantaa käytännöllisen kriminaalipoliitikan laatua⁸⁶. Käytännölliseen kriminaalipoliitikkaan on nähty kuuluvan myös käytännön toiminnot, kuten vankeinhoitotyö⁸⁷ ja sen määrittelyä voidaan hahmottaa kriminaalipoliittisen toimintaohjelman avulla⁸⁸.

Parhaimmillaan empiirisesti tutkittu tieto voi osoittaa ongelmakohtia, joihin lainsäädännöllisin keinoin tulisi puuttua tai konkretisoida, ovatko lainsäädännön tavoite ja käytäntö samansuuntaisia. Tältä osin tutkimukseni lukeutuu rikosoikeuden piiriin kuuluvaksi. Lainsäädännössä ja sen esitöissä on määritelty rangaistusajan suunnitelmatyön tavoitteet samoin kuin rangaistusajan suunnitelman asema päätöksenteossa. Tutkimukseni konkretisoi, missä määrin tavoitteet ja käytäntö kohtaavat. Hyödynnän tutkimuksessani laajasti normatiivista ainesta, mutta tutkimusasetelmasta johtuen johtopäätökset tai kannanotot eivät ole lainopillisen päättelyn lopputulemia. Lainsäädäntö esitöineen ja oikeudellisine ratkaisuineen luo tutkimuksellisen viitekehyksen, joka määrittää tutkittavaa ilmiötä.

Sijoitettaessa tutkimusaihetta vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa käsittelevään tutkimusperinteeseen, voidaan todeta, että rangaistusajan suunnitelmia osana päätöksentekoprosessia ei ole aikaisemmin tutkittu. Aikaisempi Liimataisen ym. (2017) tutkimus kuvasi rangaistusajan suunnitelmia, niiden laadintaprosessia ja suunnitelmiin liittyviä ongelmia tutkimustani yleisemmällä tasolla. Suunnitelmien rooliin osana päätöksentekoa

⁸⁵ Tolvanen 2005, 126–129; samoin myös Lappi-Seppälä 1997, 193.

⁸⁶ Pirjatanniemi 2011, 156; Tapani 2007, 406–407.

⁸⁷ Lappi-Seppälä 1997, 1936.

⁸⁸ Pirjatanniemi 2011, 156.

tutkimuksessa ei otettu kantaa. Näin ollen tutkimukseni tematiikka syventää rangaistusajan suunnitelmia käsittelevää tutkimuksellista tietoa.

Päätöksenteon kohteena olevat ilmiöt (siirrot ja poistumisluvat) ovat niin ikään olleet laajalti tutkimuksellisessa paitsiossa. Vangin siirtoa suljetusta laitoksesta avolaitokseen ei ole lainkaan tutkittu. Tältä osin tutkimus avaa kokonaan uuden näkökulman. Sen sijaan poistumislupiin liittyvää aikaisempaa kotimaista tutkimusta on pidettävä osin vanhentuneena, vaikka ilmiönä poistumisluvat edelleen ovat varsin samankaltaisia. Suurin ero liittyy rangaistusajan suunnitelmien laatimiseen. Puron (1998) tekemässä selvityksessä rangaistusajan suunnitelma ei ollut käytössä. Keinäsen ym. (2010) tutkimuksen aineisto oli kerätty ajankohtana, jolloin vankeuslain kokonaisuudistus oli ollut vain hetken voimassa. Vankeuslain kokonaisuudistuksen (vuonna 2006) myötä rangaistusajan suunnitelmat tulivat systemaattisemmin käyttöön osana täytäntöönpanotoimia ja suunnitelmien laatimisaktiivisuus lisääntyi vähitellen. Täten rangaistusajan suunnitelman roolia esimerkiksi vankia koskevassa päätöksenteossa ei voi tutkimusten välillä varauksetta vertailla. Lisäksi aikaisempi tutkimus käsitteli kaikkia poistumislupakategorioita, kun tässä tutkimuksessa pureudutaan ainoastaan yhteen kategoriaan. Tältä osin tämä tutkimus kuvaa ilmiötä aikaisempaa tutkimusta hienosyisemmin.

Tutkimukseni lisää tietoa ehdottoman vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoon liittyvästä päätösharkinnasta. Rangaistusajan suunnitelman merkitystä täytäntöönpanoa ohjaavana asiakirjana on korostettu lainvalmistelussa samoin kuin Rikosseuraamuslaitoksen käyttämässä retoriikassa. Tutkimukseni kautta avautuu näkökulma siihen, ovatko retoriset valinnat sekä yhteiskunnan että vankien kannalta päätöksenteon näkökulmasta samansuuntaiset. Rangaistusajan suunnitelman ja sen toteuttamisen tavoitteena on lisätä vangin valmiuksia vankila-ajan jälkeiseen elämään. Rangaistusajan suunnitelma on lisäksi osa vankia ympäröivää arviointikoneistoa, jolla on merkitystä esimerkiksi päätettäessä vangin asioista. Suunnitelman avulla pyritään kuntouttamaan vankia niin, ettei hän syyllistyisi uusiin rikoksiin. Tällöin suunnitelman relevanssi on nähtävissä laajemmin yhteiskuntaa hyödyttävänä. Parhaimmillaan kuntoutukselliset ja muut rangaistuskauden aikana tehdyt toimenpiteet lisäävät yhteiskunnan turvallisuutta ja sitä kautta vähentävät rikoksilla aiheutettuja haittoja.

1.4 Dispositio

Tutkimus jakaantuu kahdeksaan päälukuun. Johdantoluvun jälkeen, luvussa kaksi käyn läpi tutkimukselliset lähtökohdat. Kyseisessä luvussa asetan tutkimuskysymykset, esittelen aineiston ja menetelmät sekä tutkimuseettiset näkökohdat.

Luvussa kolme käsittelen ehdottomalle vankeusrangaistukselle asetettuja tavoitteita. Lisäksi käyn läpi rangaistuksen täytäntöönpanoa ohjaavat periaatteet. Luvussa perehdytän lukijan vankeusrangaistukseen liitettyyn preventiokeskusteluun.

Luvut neljä ja viisi ovat teoreettisia. Ne taustoittavat tutkimukseni empiirisiä osioita. Luvussa neljä käyn systemaattisesti läpi rangaistusajan suunnitelman lainsäädännöllisen taustan sekä suunnitelmatyön funktion ja prosessin. Lisäksi hahmottelen myös rangaistusajan suunnitelman roolia täytäntöönpanotoimia ohjaavana asiakirjana. Luvussa viisi esittelen vankia koskevan päätöksenteon hallinto-oikeudellisia reunaehtoja.

Luvuissa kuusi ja seitsemän käsittelen tutkimukseni empiiristä aineistoa. Luvussa kuusi analysoin rangaistusajan pituuden perusteella tehtyjä poistumislupapäätöksiä ja hahmottelen rangaistusajan suunnitelman merkitystä poistumislupaharkinnan kontekstissa. Luvussa seitsemän toteutan vastaavan tarkastelun päätöksille, jotka käsittelevät vangin siirtoa suljetusta laitoksesta avolaitokseen.

Luvussa kahdeksan esitän tutkimuksen keskeisimmät tulokset ja johtopäätökset. Lisäksi hahmottelen mahdollisia toimenpidesuosituksia ja jatkotutkimustarpeita.

2 TUTKIMUKSELLISET LÄHTÖKOHDAT

2.1 Tutkimuskysymykset ja rajaukset

Asetan tutkimuksessani seuraavat tutkimuskysymykset:

- 1) Missä määrin poistumislupa- ja avolaitossiirtoja koskeva päätöksenteko vastaa vankeusrangaistuksen täytäntöönpanolle asetettuihin tavoitteisiin?
- 2) Mitkä vankiin liittyvät tekijät ovat yhteydessä rangaistusajan pituuden perusteella anotun poistumislupapäätöksen ja avolaitossiirtoa koskevan päätöksen lopputulemaan?
- 3) Millainen rooli rangaistusajan suunnitelmalla päätösharkinnassa käytännössä on?

Analysoin tutkimuksessani poikkileikkauksenomaisesti ainoastaan vuonna 2014 tehtyjä päätöksiä. Vankiin liittyvien tekijöiden yhteyttä päätösharkinnan lopputulokseen (tutkimuskysymys 2) lähestyn määrällisellä tutkimusotteella, rangaistusajan suunnitelman roolia (tutkimuskysymys 3) tarkastelen laadullisin tutkimusmenetelmin. Kun tarkastelussa on ainoastaan yhtä vuotta koskevat tiedot, tutkimusasetelma ei mahdollista vertailua eri aikapisteissä, esimerkiksi vuosien välillä. Tutkimuskohteena olevat päätökset sijoittuvat vankeusrangaistuksen täytäntöönpanossa laitosaikaan, mistä syystä rangaistusajan suunnitelmaa tarkastellaan ainoastaan vankeuslain mukaisessa kontekstissa. Lisäksi rangaistusajan suunnitelman laadinta systematisoitui vankeuslain kokonaisuudistuksen myötä, minkä vuoksi rajaan tutkimuksen ulkopuolelle rangaistusajan suunnitelman sääntelyn historiallisen tarkastelun.

Rangaistusajan suunnitelma laaditaan ehdottoman vankeusrangaistuksen lisäksi myös yhdyskuntaseuraamuksia suorittaville. Sinänsä molemmissa seuraamuslajeissa suunnitelman tavoite on sama, mutta erona on niiden vaihteleva oikeudellinen sitovuus. Vankeuslain mukaiset suunnitelmat eivät ole oikeudellisesti sitovia. Sen sijaan yhdyskuntaseuraamusten puolella suunnitelmat ovat oikeudellisesti sitovia. Tätä kuvaa se, että

yhdyskuntaseuraamusten piirissä laadittuihin suunnitelmiin voidaan hakea muutosta tuomioistuimessa.⁸⁹ Tämän lisäksi, huolimatta eri seuraamuslajeissa laadittavien suunnitelmien terminologisesta yhdenmukaisuudesta, niiden sisällössä on eroja. Ehdottoman vankeusrangaistuksen täytäntöönpanossa rangaistusajan suunnitelma sisältää vangille määriteltyjä tavoitteita, joita seurataan. Yhdyskuntaseuraamuksissa rangaistusajan suunnitelma ei itsessään vastaavanlaista erillistä tavoiteasetantaa sisällä, vaan jo seuraamuslajin luonteesta johtuen suunnitelma sisältää hyvin käytännönläheisiä mainintoja. Esimerkiksi yhdyskuntaseuraamukseen laaditussa rangaistusajan suunnitelmassa mainitaan muun muassa yhdyskuntaseuraamuksen suorituspaikka ja määritellään tapaamiset valvojan kanssa.⁹⁰ Suunnitelman seuranta näin ollen kietoutuu siihen, miten tuomittu yhdyskuntaseuraamusta suorittaa ja saapuuko tapaamisiin valvojan kanssa tai seuraamuksen täytäntöönpanopaikalle sovittuina ajankohtina. Suunnitelman seuranta ei siis liity erillisiin ehdottoman vankeusrangaistuksen täytäntöönpanon piirissä määriteltyjen tavoitteiden kanssa verrannollisiin tavoitteisiin, jollaisten määrittely ei jo seuraamuksen luonteen takia ole mielekästä. Yhdyskuntaseuraamukseen tuomituilla henkilöillä esimerkiksi asumiseen, toimeentuloon ja arkielämän taitoihin liittyvät asiat voivat olla paremmalla tolalla kuin ehdottomaan vankeusrangaistukseen tuomituilla, sillä yhdyskuntaseuraamusten tuomitseminen ylipäänsä vaatii tuomitun arvioitua soveltuvuutta hänen oman suostumuksensa lisäksi (Rikoslaki (39/1889), RL, 6 luku 11 § ja 11 a §).

Tässä tutkimuksessa rangaistusajan suunnitelmalla viitataan ainoastaan vankeuslain mukaiseen suunnitelmaan. Vaikka vankeuden täytäntöönpano on yksi kokonaisuus, on se lainsäädännöllisesti hajautunut. Tällä on myös vaikutuksia rangaistusajan suunnitelmaan. Esimerkiksi valvottu koevapaus⁹¹

⁸⁹ Hartoneva ym. 2023, 114.

⁹⁰ HE 215/2014 vp, 60–62. Ennen yhdyskuntaseuraamuksia koskevaa lainsäädännön muutosta puhuttiin toimeenpano- ja valvontasuunnitelmista. Uudistuksessa kuitenkin haluttiin yhdenmukaistaa eri seuraamusmuodoissa käytettävää terminologiaa, minkä vuoksi myös yhdyskuntaseuraamusten piirissä ryhdyttiin puhumaan rangaistusajan suunnitelmista. Sisällöllisesti yhdyskuntaseuraamusten piirissä tehtävä rangaistusajan suunnitelma muistuttaa edelleen aikaisempaa valvontasuunnitelmaa.

⁹¹ Valvottu koevapaus sijoittuu ehdottoman vankeusrangaistuksen laitoksen loppuosaan. Vanki voidaan asettaa valvottuun koevapauteen aikaisintaan kuusi (6) kuukautta ennen ehdonalaisen vapauden alkamisajankohtaa (RL 2 c luku 8 §).

on osa ehdottoman vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa. Siitä on säädetty erikseen (Laki valvotusta koevapaudesta (629/2013)) ja rangaistusajan suunnitelma eroaa sekä sisällöllisesti että velvoittavuudeltaan vankeuslain mukaisesta rangaistusajan suunnitelmasta. Edelleen ehdottoman vankeusrangaistuksen viimeiseen vaiheeseen kuuluvasta ehdonalaisen vapauden valvonnasta säädetään yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanoa käsittelevässä laissa.⁹²

Rangaistusajan suunnitelman laadintamenettelyä koskien tuli vuonna 2015 voimaan lainmuutos, joka mahdollisti rangaistusajan suunnitelmien laadinnan myös muussa täytäntöönpanosta vastaavassa yksikössä. Käytännössä tämä tarkoitti yhdyskuntaseuraamustoimistoja.⁹³ Kyseisellä muutoksella on voinut olla vaikutuksia rangaistusajan suunnitelman sisällöllisiin asioihin. Ainakin henkilökunta, joka suunnitelmia ylipäänsä laatii, on laajentunut. Näin suunnitelmat eivät välttämättä ole yhtä tasalaatuisia kuin aikaisemmin. Lisäksi lainmuutos tarkoitti uuden tehtäväkentän haltuun ottamista yhdyskuntaseuraamustoimistoissa, joissa työskentelyorientaatio poikkeaa muista täytäntöönpanotehtäviä hoitavista yksiköistä. Yhdyskuntaseuraamustyön näkökulma voi vaikuttaa suunnitelmien sisältöön. Tästä näkökulmasta arvioituna vertaileva asetelma, esimerkiksi kahden eri aikapisteen välillä, ei ole mielekäs.

Rikosseuraamuslaitos on valtion viranomainen ja sen henkilöstö huolehtii rangaistusten täytäntöönpanosta virkavastuulla. Edelleen rangaistusajan suunnitelmien laadinta ja päätöksenteko sen eri vaiheineen ovat virkavastuulla tehtäviä toimia. Huolimatta siitä, että täytäntöönpano-oikeudessa virkamiesoikeudelliset kysymykset yhdistyvät sekä rikosoikeudellisten näkökohtien että hallinto-oikeudellisten näkökohtien kanssa, virkamiesoikeudellista näkökulmaa tässä tutkimuksessa ei käsitellä. Virkamiesoikeudellinen tarkastelu laajentaisi tutkimuksen fokusta ja tekisi kokonaisuudesta pirstalaisen.

Aineiston poimimisajankohtana vangille tehtiin rangaistusajan suunnitelman lisäksi riski- ja tarvearvio sekä vapauttamissuunnitelma. Tietoja viimeksi mainituista suunnitelmista ei ole poimittu aineistoon mukaan, sillä

⁹² Hartoneva ym. 2023, 115.

⁹³ HE 45/2014 vp, 37.

ainoastaan tiedot rangaistusajan suunnitelmasta oli saatavilla yhteneväisesti kaikille joko poistumislupa- tai siirtoanomuksen jättäneille vangeille. Riski- ja tarvearvio toimii pohjana rangaistusajan suunnitelmalle, jolloin kyseisten arvioiden liittäminen osaksi aineistoa ei juurikaan, jos lainkaan, toisi lisäarvoa tutkimustehtävän näkökulmasta arvioituna. Riski- ja tarvearvion lopputulemat suodattuvat rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden asettamisen kautta.⁹⁴ Lisäksi aikaisemmin riski- ja tarvearvio tehtiin ainoastaan yli kaksi vuotta kestäville rangaistuksille, jolloin kyseinen tieto ei olisi saatavilla kaikille vangeille.⁹⁵ Riski- ja tarvearvioinnissa käytettyä mittaristoa on kritisoitu osittaisesta mittariston sisäisen reliabiliteetin ja mittariston validoinnin puutteesta. Näin ollen rangaistusajan suunnitelman laadintatyössä arvioinnin kautta tullessiin tuloksiin ei tulisi liiallisesti nojata.⁹⁶

Sama havainto pätee myös vapauttamissuunnitelman kanssa. Aineistossa on vankeja, joiden rangaistuksen suorittaminen jatkuu vuoden 2014 jälkeenkin. Siten vapauttamissuunnitelman tiedot eivät heidän kohdallaan ole saatavilla ja osittainen suunnitelmien tarkastelu ei tutkimustehtävän näkökulmasta ole mielekäs eikä tuottaisi relevanttia tietoa.

Rangaistusajan suunnittelun taustalla oleva RNR-malli on lähtöisin Kanadasta ja sen idea on omaksuttu laajemmalti.⁹⁷ Rangaistusajan suunnitelmatyötä tehdään niin ikään kuin Suomessa tapahtuvassa rangaistusten täytäntöönpanossa⁹⁸. Huolimatta täytäntöönpanossa käytettävissä olevan työkalun ideologisista yhtymäkohdista, kansainvälinen vertailu on rajattu tämän tutkimuksen ulkopuolelle. Rangaistuksen täytäntöönpanoon liittyy kiinteästi kansallinen lainsäädäntö ja muut kulttuuriset tekijät. Vaikka sääntely olisikin samankaltaista esimerkiksi Pohjoismaissa, säädöstasoinen vertailu ei anna riittävää tietoa järjestelmien tosiasiallisesta toiminnasta. Samoin haasteita liittyy tilanteeseen, jossa vertailu suoritetaan tilasto- tai rekisteriaineistojen

⁹⁴ Ks. kuvio 2 s. 118

⁹⁵ Mohell – Pajuoja 2006, 71. Ks. myös Arola-Järvi 2012, 15.

⁹⁶ Salo – Laaksonen – Santtila 2016.

⁹⁷ Andrews – Bonta 2010.

⁹⁸ Ks. esim. Maguire – Raynor 2017, 138–139; Bosker – Witteman – Hermanns 2013; Horan – Wong – Szifris 2020.

pohjalta.⁹⁹ Täytäntöönpanon käytännöt ja prosessit vaihtelevat, eivätkä ole luettavissa virallislähteistä. Vertaileva tutkimus oikein toteutettuna vaatisi erittäin seikkaperäisen tutustumisen kussakin vertailukohtana olevassa maassa, eikä kyseinen ole ollut mahdollista tämän tutkimuksen aikana. Lisäksi jaksossa 1.1 esitellyn tutkimuksen tavoitteen näkökulmasta kansainvälinen vertailu ei olisi tuottanut lisäinformaatiota tutkimukselle asetetun tavoitteen saavuttamiseksi. Kansainvälinen vertailu avaa kuitenkin luonnollisen jatko-tutkimusaiheen.

2.2 Tutkimuksessa käytetty aineisto

Tutkimuksessa käytetyt aineistot koostuvat kaikista vuonna 2014 tehdyistä päätöksistä (sekä myönteiset että kielteiset), jotka käsittelevät rangaistusajan pituuden perusteella anottuja poistumislupia ja siirtopäätöksiä, jotka tehdään vangin siirtyessä suljetusta laitoksesta avolaitokseen. Aineisto on koottu vankitietojärjestelmästä (VATI)¹⁰⁰ ja tutkimukseen on haettu tutkimuslupa Rikosseuraamuslaitokselta sekä tehty ilmoitus Tietosuojavaltuutetun toimistoon aineiston poimimishetkellä voimassa olleiden käytänteiden mukaisesti.

Aineistossa havaintoyksikkönä on yksittäinen päätös, johon on yhdistetty päätökseen kuuluva päätösasian esittelyteksti, vapaamuotoiset päätökseen kirjatut perustelut ja hakijan taustatietoja (ikä, sukupuoli, laitos, rikosseuraamusalue, päärikosnimike, vankikertaisuus). Näiden lisäksi havaintoyksikköön on liitetty kunkin hakijan rangaistusajan suunnitelmassa määritellyt tavoitteet (kategorioiden tasolla, kategoriat jakautuvat vielä hienosyisenpiin alatavoitteisiin). Huomionarvoista on, että samat vangit voivat esiintyä aineistossa useamman kerran, mikäli he ovat hakeneet poistumislupia tai siirtoa useamman kerran tarkasteluvuoden aikana. Eri päätöskategorioissa saattaa esiintyä samoja vankeja, mikäli he ovat tutkimusvuonna anoneet sekä poistumislupia että laitossiirtoja. Rangaistusajan pituuden perusteella myönnetty, onnistuneesti suoritettu poistumislupa voi olla yksi tekijä, joka huomioidaan

⁹⁹ Ks. lähemmin Lappi-Seppälä 2021.

¹⁰⁰ Aineisto luovutettu tutkijalle syksyllä 2016.

avolaitossiirtoa koskevassa päätösharkinnassa. Sekä rangaistusajan pituuden perusteella anottavat poistumisluvat että avolaitossiirrot noudattavat hyvin samankaltaisia arviointikriteereitä, jolloin myönteisen poistumisluvan saanut henkilö voi saada myönteisen avolaitossiirtopäätöksen. Tämä ei kuitenkaan ole automaatio, vaan samankaltaisista kriteereistä huolimatta hakemukset arvioidaan erillisinä. Lisäksi poistumisluvan ja avolaitossiirtoasian välillä voi vangin elämässä tapahtua asioita, jotka vaikuttavat päätösharkinnassa. Edellä kuvattu on syytä huomioida tuloksia tarkasteltaessa ja korostaa osaltaan ilmiöiden kytköksiä toisiinsa. Tarkemmat kuvaukset aineistoista ovat jaksoissa 6.2 ja 7.2.

Tutkimuksessa käytettäviin rekisteriaineistoihin liittyy aina vahvuuksia ja heikkouksia. Aineiston vahvuutena on sen luotettavuus. VATI-järjestelmä on ollut käytössä kauan, minkä vuoksi erojen kirjaamiskäytännöissä eri laitosten välillä voidaan olettaa olevan vähäisempiä kuin tilanteessa, jossa käytettävä tietojärjestelmä olisi suhteellisen uusi¹⁰¹. Myös muu hakemusten käsittely on ollut tasalaatuista sekä teknisiltä ominaisuuksiltaan että käytänteiltään. Tutkimuksen aikana Rikosseuraamuslaitoksessa käytettävä tietojärjestelmä uudistettiin ja uuden tietojärjestelmän käyttöönotto vaihe on osoittanut, että sen vakiintuminen osaksi toimintoja vie aikansa. Näin ollen vastaavanlaisen tutkimuksen tekeminen tuoreemmalla aineistolla olisi ollut mahdotonta.

Toinen tutkimukseen liitettävä vahvuus liittyy aineiston ja kysymyksenasettelun uniikkiuteen. Poistumislupiin liittyvä tutkimus on ollut vähäistä ja tämän tutkimuksen kysymyksenasettelu poikkeaa aikaisemmasta tutkimuksesta merkittävältä osin¹⁰². Puolestaan laitossiirtoja koskevaa tutkimusta ei tietojeni mukaan ole tehty lainkaan. Tästä näkökulmasta arvioituna käsillä on täysin uusi tutkimus, joka tuottaa uutta empiiristä tietoa vankeja koskevasta päätöksenteosta. Tämän lisäksi tutkimus tuottaa edelleen uutta tietoa vankeusrangaistuksen täytäntöönpanosta.

¹⁰¹ ROTI-asiakastietojärjestelmä otettiin käyttöön toukokuussa 2022 ja käyttöönottoon liittyi koko joukko järjestelmän toimivuuteen liitettäviä haasteita. Oma kysymyksensä luonnollisesti on, missä vaiheessa kirjaamiskäytännöt eri yksiköissä ovat yhdenmukaiset tai miten yhdenmukaiset käytännöt on pyritty käyttöönoton yhteydessä turvaamaan.

¹⁰² Keinänen ym. 2010.

Ainutlaatuisiksi aineiston tekee sen sisältämän informaation monipuolisuus, toisin sanoen vuonna 2016 luovutettu aineisto on rikas. Rikkaaksi aineiston tekee erityisesti sen sisältämät rakenteettomat muuttujat (tekstimuotoiset tiedot yksittäisistä päätöksistä), jotka mahdollistavat pelkästään rakenteiseen tietoon perustuvaa analyysiä monipuolisemman kysymyksenasettelun. Myöhemmin vastaavanlaisen uuden aineiston tai verrokkiaineiston saaminen tutkimuskäyttöön olisi ollut erittäin vaikeaa, jopa mahdotonta, johtuen vuonna 2018 voimaantulleesta EU:n yleisestä tietosuojasetuksesta (2016/679, GDPR). Sen voimaantulon ja tulkinnan myötä viranomaiset muuttivat käytänteitään ja tutkimusaineistojen saaminen vaikeutui huomattavasti, erityisesti sellaisten aineistojen osalta, jotka sisältävät suoria tunnistetietoja. Tässä tutkimuksessa laadullinen tekstiaineisto sisälsi henkilöiden nimiä, osoitetietoja tai kolmansien henkilöiden tietoja. Täysin anonyymien aineiston saaminen on mutkattomampaa, mutta suurien aineistojen, jollaiseksi tämän tutkimuksen aineisto on luokiteltava, anonymisointi virkatyönä on sula mahdottomuus. Lopputuloksena olisi ollut täysin rakenteista tietoa sisältävä aineisto, joka ei olisi mahdollistanut samanlaista tarkastelua kuin tässä tutkimuksessa on tehty.

Aineistoon liittyvä heikkous on sen ikä. Aineisto on 10 vuotta vanha. Tämä ei kuitenkaan arvioni mukaan ole esteenä sille, etteivätkö aineistolla saavutetut tutkimustulokset olisi enää relevantteja tai paikkansa pitäviä. Keskeisimpänä syynä tälle on pidettävä sitä, että poistumislupia tai siirtoa koskeviin säädöksiin ei ole kohdistunut tutkimuksen aikana lainsäädäntömuutoksia¹⁰³. Myös muut käytännöt, esimerkiksi tietojärjestelmään kirjaamiseen liittyen, ovat pysyneet ennallaan.

Viranomaisten tuottamiin ja heidän normaalissa arkityössään koostuviin tietoihin sekä niiden käyttämiseen tutkimuksessa liittyy myös muita huomioitavia seikkoja. Viranomaiset kirjaavat tietokantoihin asioita heidän oman työnsä näkökulmasta ja ajan saatossa vakiintuneiden käytäntöjen mukaisesti. Kirjauksissa heijastuvat myös viranomaisen koulutustaustan tuottamat näkökulmat, samoin työkokemuksen tuoma asiantuntemus. Heidän ensisijainen tehtävänsä on huolehtia rangaistusten täytäntöönpanon etenemisestä ja sen

¹⁰³ Poistumislupajärjestelmää koskien ks. Aaltonen – Kilpeläinen – Pajuoja 2023, 14.

aikaisista toimenpiteistä. Tietojen käyttäminen tutkimuksellisiin tarkoituksiin on viranomaisten näkökulmasta toissijaista. Edellä kuvattu voi näyttäytyä aineistossa vakiintuneina fraaseina, joita käytetään esimerkiksi asian esittelyteksteissä ja joista asian esittelijällä ja päätöksentekijällä on yhdenmukainen käsitys tai tulkinta. Tutkijalle fraasit eivät välttämättä kerro samaa informaatiota. Täten laadullisesta aineistosta tehtäviin tulkintoihin on suhtauduttava jossain määrin varauksellisesti.

Edellä mainitun lisäksi päätöksentekoon liittyy hiljaista tietoa, jota ei kirjoiteta auki. Vankien kohdalla tämä tarkoittaa heidän tuntemistaan. Eri-tyisesti pitkään samassa laitoksessa olleista vangeista henkilökunnalla on paljonkin tietoa esimerkiksi heidän laitosaikaisesta käyttäytymisestään tai luonteenpiirteistään sekä yhteyksistä muihin vankeihin. Lisäksi päätöksen valmistelijalla ja päätöksentekijällä on pääsy lähes kaikkien vangista kertyneeseen informaatioon, jota vankitietokannassa on. Näin päätöksentekijä ei välttämättä nojaa päätöstään pelkästään asian esittelyssä kirjoitettuun informaatioon. Tämä voi ohjata myös asian esittelyn laatijaa kokoamaan lyhyesti vain keskeisimmät asiat ja luottaa päätöksentekijän osittain omaan päätöksenteon tueksi tekemäänsä selvitystyöhön. Tutkimusaineistossa asian esittelytekstit olivat valtaosin verrattain lyhyitä, mikä implikoi edellä kuvattuja tilanteita. Tutkimuksen näkökulmasta aineiston pohjalta esitetyt tulokset on syytä lukea edellä mainitut asiat silmällä pitäen.

Tutkimusaineistoon liittyy edelleen eräs huomioitava seikka. Tutkimuksen keskiössä ovat sekä rangaistusajan pituuden perusteella anottavat poistumisluvat että avolaitossiirrot, jotka ilmiöinä liittyvät läheisesti toisiinsa. Käytännössä vankeuden täytäntöönpano sisältää erilaisia ehdollistamisia. Esimerkiksi rangaistusajan suunnitelmaa noudattava vanki voi saada todennäköisemmin anomansa poistumisluvan tai osallistumalla johonkin ohjelmaan, voi edetä esimerkiksi kevyemmin valvottuun avolaitokseen tai osastolle. Ehdollistaminen voi tulla kyseeseen myös tämän tutkimuksen päätösaineistojen välillä. Saattamattomat yön yli kestävät poistumisluvat voivat olla ehtona siirrolle avolaitokseen tai niiden onnistumisella voi olla suoranaisia vaikutuksia siirtoaasia koskevaan päätöksentekoon. Poistumislupa onnistuessaan kertoo vangin luotettavuudesta ja kyvystä noudattaa asetettuja sääntöjä. Tämän takia päätösaineistot eivät ole toisistaan täysin riippumattomia.

2.3 Tutkimuksessa käytetyt menetelmät

Tutkimuksessani yhdistyvät määrällinen ja laadullinen tutkimusmenetelmä. Tutkimuskysymystä 2 (mitkä tekijät ovat yhteydessä päätöksen lopputulemaan) on lähestytty määrällisellä tutkimusotteella. Pääasiallisesti tutkimusmenetelmäksi olen valinnut regressioanalyysin, jonka avulla voidaan kuvata usean selittävän muuttujan yhteyttä selitettävään muuttujaan. Regressioanalyysi on perinteinen menetelmä, joka nähdään soveltuvan lähtökohtaisesti kahteen tilanteeseen:

- 1) etsitään laajasta muuttujajoukosta tekijöitä, jotka pystyvät selittämään vaihtelua jossakin muuttujassa, tai
- 2) tutkitaan jo aikaisemmin tärkeiksi tiedettyjen muuttujien osuutta selittävinä tekijöinä.¹⁰⁴

Tässä tutkimuksessa on kyse tilanteesta, jossa etsitään muuttujajoukosta niitä tekijöitä, jotka selittävät päätöksen lopputulosta. Selittäviä tekijöitä tutkimuksessa ovat ikä, sukupuoli, kansalaisuus (suomalainen/ulkomaalainen), rikosseuraamusalue, nettorangastuksen pituus, kertaisuus, tuomion suorittamisen vaihe hakemushetkellä (yli vai alle puoliväli) ja rangaistusajan suunnitelman tavoitteet.

Selitettävänä muuttujana tutkimuksessani on päätösharkinnan lopputulos, joka voi olla joko kielteinen tai myönteinen. Selitettävän muuttujan ollessa luokitteluasteikollinen, monimuuttujamenetelmänä on perinteisesti logistinen regressioanalyysi. Logistinen regressioanalyysi kertoo kuinka paljon eri tekijät selittävät päätöksen lopputuloksen vaihtelusta (poistumisluhia koskevassa osiossa kielteiseen päätökseen, avolaitossiirtoa koskevissa asioissa myönteiseen päätökseen). Mallin avulla voidaan siten päätellä, miten yksittäiset selittävät muuttujat vaikuttavat päätöksen lopputulemiin.¹⁰⁵

Edellä kuvatusta poiketen olen tutkimuksessani ensisijaisena mallina käyttänyt lineaarista todennäköisyysmallia (LPM). Kyseistä mallia voidaan

¹⁰⁴ Metsämuuronen 2003, 579–580.

¹⁰⁵ Ketokivi 2015, 135; Nummenmaa 2021, 450.

soveltaa tilanteeseen, jossa selitettävä muuttuja on binäärinen (0/1-muuttuja). Vaikka kysymyksessä on luokitteleva muuttuja, taustalla on päätöksentekotilanne, jonka lopputulema voi olla dikotominen (myönteinen/kielteinen). Kirjallisuudessa muuttujaa sen luokittelevasta luonteesta huolimatta on kuvattu laadulliseksi muuttujaksi.¹⁰⁶ Mallin avulla voidaan määrittää muutokset todennäköisyydessä saada esimerkiksi kieltainen päätös, jos hakijan ikä karttuu yhdellä vuodella tai miten sukupuoli vaikuttaa todennäköisyyteen saada kieltainen päätös. Lineaarisen todennäköisyysmallin etuna on sen tuottamien regressiokertoimien tulkitsemisen helppous verrattuna perinteisempään logistisen mallin tuottamien ristitulosuhteiden tulkintaan. Lisäksi aineiston koko on suuri, joka parantaa mallin sopivuutta käytettäväksi menetelmäksi. Tutkimuksessa on vertailun vuoksi mallinnettu myös hyödyntäen logistista regressiomallia, jonka tulokset on esitetty tutkimuksen liitteenä. Molemmat mallit tuottivat samankaltaiset tulokset, minkä takia valitsin ensisijaisesti esitettäväksi lukijajystävällisemmän tavan raportoida tulokset.

Tutkimuskysymystä rangaistusajan suunnitelman roolista päätöksentekoasiakirjoissa lähestyttiin laadullisten menetelmien avulla. Yhdistämällä sekä määrällistä että laadullista tutkimusotetta saadaan tutkittavasta ilmiöstä mahdollisimman monipuolinen kuva. Aineistot siis täydentävät toisiaan, koska aineistolle esitettävät kysymykset eroavat toisistaan¹⁰⁷. Asian esittely ja vapaamuotoiset päätöksiin kirjatut perustelut muodostivat tekstimuotoisen aineiston, jota lähestyttiin sisällönanalyysin keinoin. Menetelmä on käyttökelpoinen perusanalyysimenetelmä laadullisessa tutkimuksessa. Se mahdollistaa dokumenttien (tässä tapauksessa vapaamuotoisten tekstien) analysoinnin systemaattisesti ja objektiivisesti.

Laadullisen tutkimuksen kohteena ovat viranomaisen omassa toiminnassaan laatimat asiakirjat. Niiden ensisijainen tarkoitus on vankia koskevan asian ratkaiseminen, ei toimiminen tutkimusaineistona. Erityisesti tällaisessa tilanteessa on tärkeää pohtia viranomaisen laatimien dokumenttien laatua ennen niiden hyödyntämistä tutkimusaineistona. Flick (2006) esittelee

¹⁰⁶ Aldrich – Nelson 1986, 10; Woolridge 2000, 233–241.

¹⁰⁷ Ks. Brannen 2007, 284.

neljä kriteeriä, joiden avulla tutkija voi päättää, käyttääkö vai ei dokumenttia tutkimustarkoituksessa. Kriteerit ovat:

- 1) dokumentin alkuperäisyys,
- 2) uskottavuus (dokumentti on virheetön ja vääristymätön),
- 3) edustavuus (tyypillinen asiaa kuvaava), ja
- 4) tarkoitus (dokumentin selkeys ja ymmärrettävyys).¹⁰⁸

Dokumentin alkuperäisyydellä viitataan sen arviointiin, onko kysymyksessä primäärinen vai sekundäärinen (tai tertiäärinen) dokumentti. Primäärinen dokumentti viittaa tilanteeseen, jossa kyseinen asiakirja on alkuperäinen, esimerkiksi asianomaisen henkilön itsensä kirjoittama. Sekundäärinen asiakirja viittaa tilanteeseen, jossa asiakirjan on laatinut jokin muu taho alkuperäisten asiakirjojen pohjalta (esimerkiksi tapaustivistelmä). Tertiäärisellä asiakirjalla viitataan dokumentteihin, joiden avulla löydetään alkuperäiset dokumentit. Uskottavuus kriteerinä liittyy dokumentin laatijaan ja dokumentin virheettömyyteen kohdistuvaan arviointiin. Tarkastelu kohdistuu siihen, onko laatija asiantuntija ja ovatko kirjaukset täsmällisiä. Edustavuus puolestaan viittaa dokumentin tyypillisyyteen. Arvioinnin kohteena on, onko käsillä oleva asiakirja sellainen, joka laaditaan tavanomaisesti kyseisessä asiassa. Arviointi kohdistuu ensisijaisesti asiakirjan informaation sisältöön. Viimeisenä kriteerinä on mainittu tarkoitus, jossa arviointi kohdistuu asiakirjan lukijaan tai kohderyhmään. Dokumentin tarkoitus voidaan jakaa sen laatijan tai lukijan tarkoittamaan tarkoitukseen. Asiakirjalla voi olla myös sosiaalinen tarkoitus, jolla viitataan esimerkiksi päätöksen kohteena olevan henkilön tulkintaan asiasta.¹⁰⁹

Tarkasteltaessa tässä tutkimuksessa käytettyjä asiakirja-aineistoja voidaan niiden nähdä täyttävän edellä esitetyt laatuksiteerit vähintäänkin hyvin. Dokumentit ovat sekä primäärisiä että sekundäärisiä. Primäärisinä dokumentteina on pidettävä vangin asiassa annettua päätöstä ja siihen kirjattuja päätöspöytäkirjoja. Sen sijaan osittain sekundäärisiä dokumentteja ovat päätösasiaa

¹⁰⁸ Flick (2006, 248) mukaillee Scott (1990) esittämää jaottelua arvioinnin suorittamiseksi.

¹⁰⁹ Flick 2006, 248–249.

koskevat asian esittely -tekstiosiot. Asian esittelyssä esittelijä tiivistää saamiensa lausuntojen annin tai muun vankia koskevan informaation, jonka on poiminut vankitietojärjestelmästä ja jolla on relevanssia prosessissa olevan asian kanssa. Primäärisiä elementtejä asian esittelyteksteissä ovat esittelijän omat havainnot tai ehdotus lopputulemaksi.

Uskottavuuden kriteerin osalta voidaan todeta, että asiakirjan laatijat ovat viranomaisia, jotka toimivat virkavastuulla. Lisäksi he ovat alansa asiantuntijoita. Tästä näkökulmasta arvioituna päätösprosessiin liittyviä asiakirjoja voidaan pitää uskottavina tietolähteinä. Asiakirjan edustavuuden kriteerin näkökulmasta arvioituna asiakirjat ovat tyypillisiä kussakin päätöksentekotilanteessa laadittavia. Vuositasolla tarkasteltuna tutkimuksen kohteina olevissa päätöslajeissa tehdään erittäin suuri määrä päätöksiä, jolloin prosessia voivat leimata vakiintuneet käytänteet. Lisäksi päätöksenteossa mukana oleva tietojärjestelmä osittain ohjaa päätöksentekoa ja sen prosessia. Näin ollen voidaan katsoa, että jopa yksittäinen päätös edustaa erittäin hyvin koko päätösten joukkoa. Yksittäiseen päätökseen liittyvät asian esittelyt ovat vapaamuotoisia, esittelystä vastaavan virkamiehen itsensä kirjoittamia. Huomioiden tapausten runsaslukuisuuden virkamiehen arkipäivässä, esittelyn laatiminen voidaan olettaa olevan erittäin rutiininomaista ja vakiintuneisiin käytänteisiin nojaavaa. Vakiintuneet käytänteet voivat näyttäytyä jopa fraseologisina valintoina tekstiä koostettaessa.

Pohdittaessa päätösprosessissa muotoutuvia asiakirjoja niiden tarkoitus-kriteerin kannalta, on ilmeistä, ettei kyseisten asiakirjojen ensisijainen funktio ole toimia tutkimuksellisenä aineistona. Asian esittelyä koskeva aines on tarkoitettu päätöksentekijälle päätöksenteon pohjaksi tai tueksi, päätöksen tarkoitus on viestittää lopputulos päätöksensajalle. Kriteerin huomioiminen on tärkeää laadullista aineista tulkittaessa, mutta huomioiden hallintolain asettamat vaatimukset, asiakirjojen pitäisi olla joka päätöksenteon vaiheessa selkeitä ja ymmärrettäviä myös ulkopuoliselle lukijalle.

Varsinaisen sisällönanalyysin eteneminen noudatteli perinteistä analyysin etenemistä, jota on kuvattu seuraavien vaiheiden kautta:

- 1) päättää, mitä aineistosta etsitään
- 2) käy aineisto läpi ja erottele asiat, jotka tutkimusintressissä

- 3) kerää merkityt asiat yhteen ja erottele muusta aineistosta
- 4) *luokittele*, teemoita tai tyypittele
- 5) kirjoita yhteenveto.¹¹⁰

Tässä tutkimuksessa analyysi noudatteli luokittelua, jossa keskiössä on kuvata kvantitatiivisesti tekstin sisältöä¹¹¹. Esimerkiksi aineiston pohjalta voidaan määrittellä luokkia ja laskea, kuinka monta kertaa luokka esiintyy aineistossa. Tämä mahdollistaa aineiston esittämisen taulukkomuodossa, kuten tässä tutkimuksessa on tehty.¹¹² Analyysin keskiössä oli määrittää seuraavat asiat:

- 1) mihin asioihin oli esittelyssä tai perusteluissa vedottu (toisin sanoen millä seikoilla päätösesitys oli perusteltu)
- 2) missä määrin perusteissa oli vedottu rangaistusajan suunnitelmaan ja
- 3) millä tavoin rangaistusajan suunnitelmaan oli vedottu.

Laadullisen tarkastelun lopputuloksena on hahmottaa rangaistusajan suunnitelman eksplisiittistä ja tosiasiallista roolia. Lisäksi tarkastelu mahdollistaa päätöksenteon tarkastelun hallintolain asettamassa kontekstissa: täytääkö vankia koskeva päätöksenteko hyvän hallintotavan mukaisen päätöksenteon. Analyysiä voidaan kuvata aineistolähtöiseksi, jossa sekä aikaisempi tieto tutkittavasta ilmiöstä ja metodologia ohjaavat viitekehystä. Viimeksi mainittu ohjaa myös aineiston hankintaa. Tämän lisäksi aineiston analyysi ja raportointi ovat puhtaasti aineistolähtöisiä.¹¹³

¹¹⁰ Mukaellen Tuomi – Sarajärvi 2018, 104.

¹¹¹ Tästä käytetään synonyyminä myös nimitystä sisällön erittely, ks. Eskola – Suoranta 1998, 185.

¹¹² Tuomi – Sarajärvi 2018, 105 ja 117. Hyvin samankaltaista menetelmää on käytetty esimerkiksi Alasuutarin (2021) tutkimuksessa, jossa tarkastelun kohteena olivat hallituksen esitykset.

¹¹³ Tuomi – Sarajärvi 2018, 112.

2.4 Tutkimuseettiset näkökohdat

2.4.1 Tutkimusasetelmaan ja -aineistoon liittyvät huomiot

Ihmiseen kohdistuvaa tutkimusta ohjaavat yleiset eettiset periaatteet, jotka sitovat tutkijaa tieteenalasta riippumatta. Periaatteiden mukaan tutkijan on a) kunnioitettava tutkittavien ihmisarvoa ja itsemääräämisoikeutta, b) kunnioitettava aineellista ja aineetonta kulttuuriperintöä sekä luonnon monimuotoisuutta ja c) toteutettava tutkimuksensa niin, ettei tutkimuksesta aiheudu merkittäviä riskejä, vahinkoja tai haittoja tutkittaville henkilöille. Edellä mainittujen lisäksi tutkimuksessa tulee noudattaa Tutkimuseettisen neuvottelukunnan (TENK) laatimia ohjeita hyvästä tieteellisestä käytännöstä.¹¹⁴

Eettiset periaatteet korostuvat erityisesti silloin kun tutkimusta toteutetaan vuorovaikutussuhteessa tutkittavan kanssa (tiedon kerääminen esimerkiksi haastatteluin tai havainnoimalla sekä muu ihmisiin kohdistuva tutkimus)¹¹⁵ tai tutkittava aihe on sensitiivinen¹¹⁶. Tutkimukseni aineisto perustuu rekisteritietoihin, jolloin tutkimuseettiset näkökohdat kietoutuvat ensisijaisesti aineiston käsittelyyn, säilytykseen ja tutkimusaineiston avoimuuteen.

Tutkimusaineiston käyttöön on anottu tutkimuslupa Rikosseuraamuslaitokselta ja aineisto on poimittu heidän toimestaan. Raakadata luovutettiin tutkijalle henkilökohtaisesti ja data sisälsi sekä rakenteellista tietoa että tekstimuotoista (rakenteetonta) aineistoa. Aineiston luovutuksen yhteydessä olen samanaikaisesti tutkijana sitoutunut Rikosseuraamuslaitoksen ohjeistukseen. Lisäksi tutkijaa sitoo vaitiolovelvollisuus yksittäistä vankia tai kolmansia osapuolia koskevien tietojen osalta. Salassapitoon liittyvä näkökohta on yhtäältä ammattieettinen, toisaalta juridinen.¹¹⁷ Tietosuojalain (1050/2018) 35 §:n mukainen vaitiolovelvollisuus sitoo myös tutkijaa, jolla samaisen lain 27 § ja 31 §:ien mukaisesti on oikeus käsitellä henkilötietoja akateemisessa tutkimustoiminnassa.

Luovutettu aineisto oli valtaosin luonteeltaan rakenteellista (tiedot ilmoitettu muuttujien arvoina, esimerkiksi numeroina). Kyseisen datan osalta tieto

¹¹⁴ Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2019, 7.

¹¹⁵ Pietarinen 2002, 62.

¹¹⁶ Kuula 2006, 134–141; Heikkilä 2002, 165.

¹¹⁷ Kuula 2006, 58 ja 90–98; Räikkä 2002.

oli anonyymiä, joskin se sisälsi epäsuoriksi tunnistetiedoiksi luokiteltavia asioita (ikä, sukupuoli, sijoitusvankila). Rakenteellisessa datassa yksittäinen vanki esiintyy numeroina, ja hänen tunnistamisensa on jokseenkin mahdollonta johtuen havaintojen suuresta määrästä.

Luovutettu aineisto sisälsi myös rakenteetonta dataa eli tekstimuotoisia muuttujia. Avoimet tekstikentät saattoivat sisältää joko suoria tunnistetietoja (vangin nimi (joko pelkästään etu- tai sukunimi tai koko nimi)) tai epäsuoria tunnistetietoja (asuinpaikka tai etninen tausta). Informaation joukossa saattoi olla myös tietoja kolmansista osapuolista, esimerkiksi nimi ja puhelinnumero, mistä voi asian tarkastaa tai osoitetieto, missä aikoo poistumislupansa aikana oleilla. Tämä ei ollut systemaattista vaan riippui siitä, miten tiedon kirjaaja halusi asia esittää tai miten kyseisessä vankilassa on ollut tapana hakemukseen liittyvissä asian valmisteluasiakirjoissa vankiin viitata.

Aineistoa on käsitelty ainoastaan minä tutkijana. Aineistoon on luonnollisesti ollut pääsy myös ohjaajillani. Heistä yksi on konkreettisesti nähnyt aineiston ja tutustunut siihen siinä määrin, että metodinen ohjaus on ollut mahdollinen. Yhtenä kesänä tutkimusryhmään rekrytoitu harjoittelija käsitteli aineiston yhtä osaa, mikä tapahtui salassapitosopimuksen turvin. Aineiston sisältäessä runsaasti yksittäistä vankia koskevaa arkaluontoista ja yksilöivääkin tietoa, täysin anonyymien aineiston luovuttaminen avustajalle ei ollut mahdollista. Aineiston luovutuksen yhteydessä korostin säilytyksen ja salassapidon merkitystä. Tutkijana minulla ei ollut missään vaiheessa aiheutta epäillä avustajan sitoutumista yhdessä sovittuihin periaatteisiin ja toimintatapoihin.

Aineistoa käsiteltiin ainoastaan salasanalla suojatussa työskentely-ympäristössä ja siten kenelläkään ulkopuolisella ei ole ollut mahdollisuutta päästä siihen käsiksi. Aineiston käsittelyn yhteydessä on kiinnitetty huomiota työskentely-ympäristöön, toisin sanoen siihen, että ulkopuolisilla ei ole ollut mahdollisuutta myöskään ohimennen nähdä sensitiivistä aineistoa¹¹⁸.

Rekisteritutkimus sinänsä ei vaadi eettistä ennakoarviointia¹¹⁹. Tutkimuksen kohteena ovat päätökset, joita on tehty vankia koskevassa asiassa.

¹¹⁸ Esimerkiksi aineistoa ei ole käsitelty julkisissa paikoissa ja tutkijan poistuessa työpisteeltä työasema on lukittu.

¹¹⁹ Tutkimuseettinen neuvottelukunta 2019, 18.

Vaikka analyyseissä on käytetty yksittäistä vankia koskevia tietoja (esimerkiksi sukupuoli, ikä, rikosnimike), tietojen alkuperä on rekisteri, josta ne on luovutettu akateemiseen tutkimustarkoitukseen. Rekisteri ei kuitenkaan ole julkinen, joten siitä näkökulmasta arvioituna poiketaan tietoon perustuvasta suostumuksesta. Käsillä oleva tutkimukseni on kuitenkin sen luontoinen, että suostumuksen kerääminen jokaiselta rekisteriaineistossa esiintyvältä yksittäiseltä henkilöltä olisi mahdotonta. Ensinnäkin tutkittavia on erittäin suuri määrä ja toiseksi heidän kaikkien tavoittamisensa mahdotonta. Lisäksi tietojen käyttöön on pyydetty rekisterinpitäjän eli Rikosseuraamuslaitoksen lupa ja tehty rekisteri-ilmoitus Tietosuojavaltuutetun toimistoon silloisten käytänteiden mukaisesti.

Eettisten periaatteiden mukaisesti tulosten raportointi on toteutettava niin, ettei se paljasta sellaisia yksittäistä vankia koskevia tietoja, joiden avulla tunnistaminen olisi mahdollista. Tulosten raportoinnissa on kiinnitettävä huomiota myös siihen, että riski yksittäisen päätöksentekijän tai vankilan tunnistamiseen minimoituu. Tulokset on raportoitu rikosseuraamusalueen¹²⁰ tasolla. Tutkimustulosten esittelyn yhteydessä esitetään suoria lainauksia aineistosta. Aineisto-otteet on valittu niin, että kyseisestä otteesta ei ole mahdollista tunnistaa vankia, päätöksentekijää tai päätöksentekijän laitosta. Aineisto-otteiden valikoiminen on hetkittäin johtanut tilanteeseen, jossa olen tutkijana joutunut tinkimään parhaimman mahdollisen esimerkin esittämisestä. Kyseisessä tilanteessa käsiteltävää asiaa parhaiten kuvaava katkelma ei ole ollut sopiva tunnistamisen mahdollisuuden näkökulmasta arvioituna. Tällaisessa tilanteessa otteeksi on valittu seuraavaksi paras, joka riittävällä tarkkuudella kuvaa esiteltävää asiaa. Tunnistamattomuutta on vahvistettu poistamalla katkelmasta kaikki epäsuoratkin tunnisteet, kuten vankila nimi ja muut yksilöivät tiedot, esimerkiksi tieto osastosta tai sen nimi¹²¹. Muilta osin tekstissä esitetty lainaus on suora kopio päätösesityksestä tai

¹²⁰ Aineiston poimimisen aikana maamme oli jaettu kolmeen rikosseuraamusalueeseen. Vuoden 2022 jälkeen Rikosseuraamuslaitoksen organisaatio uudistuksen seurauksena aluejaottelusta on luovuttu.

¹²¹ Osastot poikkeavat vankiloiden välillä ja kyseinen tieto voi toimia yksilöivänä tietona, mikäli samankaltaisia osastoja ei ole muissa vankiloissa.

vapaamuotoisesta perustelusta, eikä mahdollisia kirjoitusvirheitä ole korjattu tai mahdollista puhekielisyttä tai murteellisuutta ole muotoiltu uudelleen.

2.4.2 Tutkijan sidonnaisuudet

Hyvän tieteellisen käytännön mukaista on huolehtia tutkimuksen eettisestä toteuttamisesta koko tutkimuksen elinkaaren ajan, mihin yhtenä osana kuuluu tutkijan sidonnaisuuksista ilmoittaminen¹²². Tutkijan sidonnaisuudessa on kyse mahdollisesta eturistiriidasta, joka käytännössä tutkijan työssä voi liittyä saatuun rahoitukseen tai toimintaan asiantuntijaelimissä¹²³.

Väitöskirjaprojektiani ovat rahoittaneet kaksi eri tahoa. Tutkimukseni aikana Suomen Kulttuurirahasto ja Suomen Kulttuurirahaston Pohjois-Karjalan rahasto ovat myöntäneet tutkimusapurahaa, joiden turvin tutkimuksen ensimmäisiä askeleita on otettu. Kuten tutkimukselle luonteenomaista on, aihe täsmentyy ja kehittyy ajan saatossa. Näin on käynyt myös käsillä olevalle tutkimukselle.

Tämä tutkimus on lopputulema rangaistusajan suunnitelman tosiasiallisen roolia koskevasta tutkimusideasta, johon haettiin ulkopuolista rahoitusta Oikeusministeriön kriminaalipoliittisen osaston (nykyisin Kriminaalipoliitikka- ja rikosoikeusosasto) tutkimus- ja kehittämismäärärahoista vuonna 2014. Tuolloin ajatuksena oli saada rahoitusta väitöskirjan rangaistusajan suunnitelmaa koskevalle osiolle, mutta myönteisen rahoituspäätöksen¹²⁴ myötä hankkeen tematiikka osoittautui kokonaisen väitöskirjan mittaiseksi. Muutos on kommunikoitu myös ministeriölle. Tutkimuksen osalta on todettava, että rahoittaja ei ole pyrkinyt vaikuttamaan tutkimusasetelmaan tai -kysymyksiin. Rahoituksen taustalla oleva tutkimussuunnitelma on puhtaasti tieteellisistä lähtökohdista kumpuava.

Tutkimusmatkan aikana olen tehnyt muuta yhteistyötä Rikosseuraamuslaitoksen kanssa sekä paikallisesti että valtakunnallisesti. Paikallisena yhteistyönä aloitetussa Itä-Suomen yliopiston ja Rikosseuraamuslaitoksen yhteisissä tutkimus- ja verkostoitumispäivissä toimin päivien suunnitteluryhmässä.

¹²² Tutkimuseettisen neuvottelukunta 2023, 13.

¹²³ Louhiala 2018.

¹²⁴ OM25/013/2012.

Lisäksi olen toiminut kouluttajana AUNE-hankkeessa¹²⁵ Asumissosiaalityön koulutuspäivillä, jossa oma osuuteni käsitteli rangaistusajan suunnitelmaa asumisen näkökulmasta. Puheenvuoroni perustui tutkimuksellisiin havaintoihin, jotka aineistostani ilmenivät erityisesti rangaistusajan suunnitelman asumiseen liittyvän tavoitteen osalta. Rikosseuraamuslaitoksen kanssa käyty vuoropuhelu kummassakaan yhteydessä ei ole suunnannut arvioni mukaan tutkimuksen asettelua tai tutkimuskysymyksiä.

Keskustelu Rikosseuraamuslaitoksen virkamiesten kanssa altistaa tutkijan alan vakiintuneisiin käytänteisiin tai tapoihin puhua asioista ja ilmiöistä. Keskustelu käytännön toimijoiden kanssa lisää väijäämättä tutkijan ymmärrystä tutkittavasta ilmiöstä. Yhteistyö on monin tavoin auttanut ymmärtämään tutkimuksella saavutettuja tuloksia ja kontekstoimaan tutkimushavaintoja. Kuitenkin tutkijan roolissa toimiessa on aktiivisesti kiinnitettävä huomiota siihen, ettei tutkijana lukkiudu alan toimijoiden tuottamiin käsityksiin asioista tai toimintatavoista. Edellä mainitun riskin tiedostaminen ja sen aktiivinen huomioiminen läpi tutkimusprosessin on arvioni mukaan edesauttanut tutkijan objektiivisuuden säilymistä niin tutkittavaan ilmiöön kuin aineistoon ja sen tuottamiin tuloksiin.

Tutkijan sidonnaisuudeksi on luettavissa myös muu yhteistyö, jota tutkimusprosessin aikana olen tehnyt. Olen toiminut kahdessa oikeusministeriön tilaamassa selvityshankkeessa, joista ensimmäinen koski Rikosseuraamuslaitoksen toiminta- ja asiakasprosessien tulevaisuutta¹²⁶. Toinen selvityshanke koski vankien poistumislupakäytäntöjä¹²⁷, jolloin aihepiiri on kiinteässä yhteydessä tutkimusaineistoon. Aihepiirin yhteys tutkimusaiheeni kanssa on viestitty ministeriön suuntaan ennen ministeriön hankintapäätöksen tekemistä. Tutkijan näkökulmasta hankkeen tuottamat tulokset voivat vaikuttaa tämän tutkimuksen luvussa kahdeksan esitettäviin johtopäätöksiin ja pohdintaan. Viimeksi mainittu hanke ajoittui väitöskirjan viimeistelyvaiheeseen, jolloin hankkeen lopputuloksilla ei ole ollut vaikutusta luvussa kuusi tehtyyn

¹²⁵ Rikosseuraamuslaitoksen asunnottomuuden ennaltaehkäisyhanke (AUNE) toimi vuosina 2016–2019, ks. hankkeesta esim. https://www.krits.fi/wp-content/uploads/2018/05/1501-Heidi_Lind.pdf [tieto haettu 22.11.2023].

¹²⁶ Pajuoja 2019.

¹²⁷ Aaltonen – Kilpeläinen – Pajuoja 2023.

poistumislupia koskevaan analyysiin tai esitettyihin tutkimustuloksiin. Lisäksi on huomautettava, että hankkeen tutkimuksellisessa keskiössä oli koko poistumislupajärjestelmä. Tässä tutkimuksessa tarkastelun kohteena oli ainoastaan yksi poistumislupamuoto (rangaistusajan pituuden perusteella anottavat poistumisluvat).

3 VANKEUSRANGAISTUKSEN TÄYTÄNTÖÖNPANO

3.1 Täytäntöönpanon tavoite

Rikosseuraamuslaitoksen tehtävänä on muun muassa ehdottoman vankeusrangaistuksen täytäntöönpano (Laki Rikosseuraamuslaitoksesta (221/2022), 2 §¹²⁸). Ennen Rikosseuraamuslaitoksen organisaatiomuutosta voimassa olleessa laissa (Laki Rikosseuraamuslaitoksesta (953/2009)) tehtävien lisäksi määriteltiin toiminnan tavoitteet, jotka olivat hoitaa täytäntöönpanotehtävien, että se lisäisi tuomittujen valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan sekä edistäisi elämänhallintaa ja sijoittumista yhteiskuntaan. Voimassa olevassa lainsäädännössä toiminnan tavoitteita ei ole määritelty. Sen sijaan Rikosseuraamuslaitoksen perustehtävät on määritelty Rikosseuraamuslaitoksen työjärjestyksessä (drno 5/000/2022, 30.8.2022), joka sisällöllisesti vastaa aikaisempaa lainsäädäntöä.

Rikosseuraamuslaitokselle määritelty tehtävä ja vankeuslain (767/2005, VankL) tavoite ovat hyvin samansisältöisiä. Sen mukaan ehdottoman vankeuden täytäntöönpanon tavoitteena on lisätä vangin valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan edistämällä vangin elämänhallintaa ja sijoittumista yhteiskuntaan sekä estää rikosten tekeminen rangaistusaikana (VankL 1 luvun 2 §). Vankeuden täytäntöönpanon tavoitteiden määrittely lain tasoisesti on nähty tärkeäksi. Kyseinen tavoitteenasettelu luo arvolähtökohdat käytännön vankeinhoidon kehittämiseksi sekä lain muiden säännösten tulkinnalle.

¹²⁸ Tehtäviin kuuluu myös muiden rikosoikeudellisten seuraamusten täytäntöönpano. Risen tehtäviin kuuluu siten huolehtia ehdollisen vankeusrangaistukseen tuomittujen valvonta, nuorisorangaistuksen, yhdyskuntapalvelun ja sakon muuntorangaistuksen täytäntöönpano, ehdonalaan vapautteen päästettyjen valvonta sekä tutkintavankeuden toimeenpano sekä muu rangaistuksen täytäntöönpano siten kuin niistä erikseen säädetään. Risen tehtäväkenttä on laaja kattaen sekä yhdyskuntaseuraamukset että laitoksessa suoritettujen rangaistusten toimeenpano. Tämän lisäksi Rise tekee seuraamusselvityksiä, joita tarvitaan, mikäli tuomioistuimen seuraamusharkinnassa olisi mahdollista päätyä tuomitsemaan yhdyskuntaseuraamuksia, kuten yhdyskuntapalvelua.

Tavoitteet korostavat rikoksettoman elämäntavan ja vangin yhteiskuntaan sijoittumisen edistämistä, joiden kautta uusintarikollisuuteen vaikuttaminen on mahdollista. Tavoitteenasettelun on nähty ilmentävän YK:n kansalaisoikeuksia ja poliittisia oikeuksia koskevan sopimuksen (KP-sopimus) ja vankeinhoidon kansainvälisten suositusten vaikutuksia.¹²⁹

Vankeuslaille määritelty tavoite kytkeytyy laajempiin maamme kriminaalipolitiikalle määriteltyihin lähtökohtiin. Niiden mukaan kriminaalipoliittisen päätöksenteon ja toiminnan yhtenä tavoitteena on rikosten ehkäiseminen.¹³⁰ Ihanteellisimmillaan tämä tarkoittaisi sitä, että vanki motivoituisi irrottautumaan rikosuralta (desistanssi¹³¹) siten, ettei hän tulisi uudelleen suorittamaan vankeusrangaistusta. Desistanssia koskeva tutkimusperinne on laaja ja siinä esimerkiksi on pyritty löytämään tekijöitä, jotka selittävät rikosuralta irrottautumista. Selityksiä on pyritty löytämään tuomitun työmarkkinatilanteen vaikutuksista rikosuralta irrottautumiseen. Tutkimustulosten mukaan työmarkkinatilanne ennen vapautumista ja sen jälkeen on heikko¹³². Pohjoismainen vertaileva tutkimus on päätynyt samansuuntaisiin havaintoihin, joiden mukaan suomalaisten vankien työmarkkinatilanne on heikompi kuin muissa Pohjoismaissa¹³³. Avioitumisen vaikutuksia rikosuralta irrottautumisessa käsittelevän tutkimuksen mukaan rikkomukset ovat vähentyneet

¹²⁹ Hartoneva ym. 2015, 103.

¹³⁰ Oikeusministeriö 2007, 4. Muita tavoitteita ovat ennustettava ja oikeudenmukainen rikosoikeusjärjestelmä ja sen ylläpito, luotettavan rikosseuraamusjärjestelmän toiminnan varmistaminen, sekä rikosvahinkojen ja rikollisuuskontrollin aiheuttamien kustannusten minimointi ja oikeudenmukainen jakautuminen. Kriminaalipolitiikan lähtökohdat on muotoiltu 1970-luvulla, ks. esim. Anttila – Heinonen 1974, 19–21, 24; Anttila – Törnudd 1983, 124–136; Lappi-Seppälä 1998, 1285–1286. Aikoinaan omaksuttu ajatus humanista, oikeudenmukaisesta ja rationaalisesta kriminaalipolitiikasta on edelleen voimissaan, ks. Tapani – Tolvanen – Kemppinen 2022, 336.

¹³¹ Tutkimusten mukaan desistanssi on erittäin monen tekijän summa, eikä yksittäistä rikosuralta irrottavaa tekijää voida osoittaa. Ks. esim. Maguire – Raynor 2006; Viikki-Ripatti 2011. Lisäksi ns. What works -tutkimusperinne on osaltaan pyrkinyt selvittämään, mitkä tekijät edesauttaisivat rikosuralta irrottautumista tai vähentämään uusintarikollisuutta. Ks. esim. Davis ym. 2012; Grimwood – Berman 2012, 18–26; Karsikas 2014, 102; McGuire – Priestley 1995.

¹³² Aaltonen 2016; ks. myös Danielsson – Aaltonen 2017. Ks. myös Skardhamar – Telle 2012.

¹³³ Aaltonen ym. 2017.

merkittävästi useampien vuosien ajan ennen avioliiton sitomista¹³⁴. Lisäksi tutkimuserinteeseen kuuluvat eri vankeudenaikaisten toimintaohjelmien vaikuttavuutta koskevat tutkimukset. Toimintaohjelmien tavoitteena on pyrkiä vähentämään vankien uusintarikollisuutta.¹³⁵

3.1.1 Valmiudet rikoksettomaan elämäntapaan

Vankeusrangaistuksen täytäntöönpanon aikana valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan voidaan pyrkiä lisäämään monin eri keinoin. Vangin toimintakykyä voidaan parantaa hänelle soveltuvalla työllä, koulutuksella ja muulla toiminnalla¹³⁶, joka määritellään vangille tehdyssä yksilöllisessä rangaistusajan suunnitelmassa. Tavoitteen keskiössä ovat vangin tarpeet ja rangaistusajan suunnitelmallisuus. Tällä tarkoitetaan sitä, että vankien sijoitus vankilaan ja vankilassa, toiminta, poistumis- ja muut luvat sekä ehdonalainen vapauttaminen sidottaisiin kokonaisuudeksi, jota rangaistusajan suunnitelmalla ohjataan. Tällä tavoitellaan myös sitä, että vanki voisi siirtyä asteittain vapaampiin täytäntöönpanon muotoihin ennen ehdonalaista vapautteen siirtymistään.¹³⁷ Vapautumisen asteittaisuudella viitataan siihen, että vanki voi edetä mahdollisuuksien mukaan avolaitokseen¹³⁸ ja/tai mahdollisesti valvottuun koevapauteen. Valvottuun koevapauteen sijoittaminen vaatii aina arvioinnin ja se on mahdollinen vain, jos lain valvotusta koevapaudesta (629/2013) 3 §:ssä määritellyt edellytykset täyttyvät¹³⁹. Vankien siirtoja suljettusta laitoksesta avolaitokseen käsittelen lähemmin luvussa seitsemän.

¹³⁴ Lyngstad – Skardhamar 2013.

¹³⁵ Ks. kootusti vankien kuntoutukseen liittyen McGuire (toim.) 2003; Craig – Dixon – Gannon (toim.) 2013.

¹³⁶ Muu toiminta voi liittyä esimerkiksi vankiterveydenhuollon kautta annettaviin palveluihin, kuten mielenterveyden hoito.

¹³⁷ HE 263/2004 vp, 135.

¹³⁸ Tässä yhteydessä on syytä huomioda, että joissakin tapauksissa ehdoton vankeusrangaistus pannaan täytäntöön avolaitoksessa jo sen alusta alkaen. VankL 4 luvun 9 §:n mukaan: "Tuomittu voidaan suoraan vapaudesta sijoittaa avolaitokseen, jos hänen suoritettavanaan on yhdessä tai erikseen sakon muuntorangaistus ja enintään kahden vuoden vankeusrangaistus." Tuomion pituuden lisäksi edellytyksenä on, että tuomittu soveltuu avolaitoksen toimintaan ja sääntöihin tai ei ole syytä epäillä, että tuomittu poistuu luvatta avolaitoksesta.

¹³⁹ RL 2 c luvun 8 §:n mukaan valvottuun koevapauteen voi sijoittaa aikaisintaan kuusi kuukautta ennen ehdonalaista vapauden määräaika.

VankL 8 luvun 2 §:n mukaisesti vangeilla on osallistumisvelvollisuus, jonka mukaan vanki on velvollinen osallistumaan vankilan järjestämään tai hyväksymään toimintaan. Osallistumisvelvollisuudesta voi vapautua joko kokonaan tai osittain, mikäli vangin terveydentila, toimintakyky tai ikä niin edellyttää. Toimintavelvollisuutta voi toteuttaa osallistumalla työhön tai koulutukseen. Työ voi olla vankilan järjestämää työtä (esimerkiksi työskentelyä puu- tai metalliverstaalla¹⁴⁰), mutta vangilla on mahdollisuus tehdä siviilityötä (VankL 8 luvun 6 §) tai omaa työtä (VankL 8 luvun 7 §). Työtoiminnan tavoitteena on ylläpitää vangin toimintakykyä, sillä toimeentulo on pidetty rikollisuutta lisäävinä tekijöinä¹⁴¹. Toisaalta työtoimintaan osallistuminen vastaa normaalisuusperiaatteen asettamiin vaateisiin siitä, että laitokset tulisi järjestää vastaamaan mahdollisimman pitkälle muualla yhteiskunnassa vallitsevia oloja. Tällä puolestaan pyritään ehkäisemään laitostumisen riskiä. Äärimmillään se voi viitata tilanteeseen, jossa vankila koetaan vapautta paremmaksi paikaksi elää ja lievimmillään se viittaa yleisten yhteiskunnassa tarvittavien taitojen heikkenemiseen.¹⁴²

Samat tavoitteet kuin työtoimintaan osallistumisessa ovat relevantteja myös koulutukseen osallistumisessa. VankL 8 luvun 8 §:n mukaan vanki voi osallistua joko vankilassa tai sen ulkopuolella järjestettävään koulutukseen. Vankilan ulkopuoliseen koulutukseen osallistuminen edellyttää opintoluvan myöntämistä (VankL 8 luvun 9 §). Koulutuksen kautta pyritään edesauttamaan vankeusrangaistuksen integratiivisia tavoitteita parantamalla mahdollisuuksia lailliseen työhön vapautumisen jälkeen. Vankeusaikana koulutus voi olla eri tasoista. Mikäli peruskoulun oppimäärän suorittaminen on keskeytynyt, siihen on vankeusaikana mahdollisuus, samoin toisen asteen koulutuksen suorittamiseen (lukio tai ammatillinen koulutus). Työtoiminnan yhteydessä voidaan järjestää oppisopimuskoulutusta. Tämän lisäksi on

¹⁴⁰ Richter 2002, 86–87, joskin toimintoja on artikkelin julkaisuhetken jälkeen supistettu.

¹⁴¹ Anttila 1954, 93.

¹⁴² Lappi-Seppälä 2000, 111–112. Normaalisuusperiaatetta käsitellen tarkemmin jaksossa 3.2.

mahdollista suorittaa korkea-asteen koulutusta joko ammattikorkeakouluis-
sa tai yliopistoissa.¹⁴³

Työtoiminnan ja koulutuksen lisäksi vangin kykyä rikoksettomaan elämäntapaan voidaan edistää erilaisilla toimintaohjelmilla, jotka tähtäävät uusintarikollisuuden vähentämiseen.¹⁴⁴ Keskeistä toimintaohjelmassa on pyrkiä vaikuttamaan uusimisriskiä alentavasti, joskin tosiasiallisesti rikosten uusiminen on tavanomaista¹⁴⁵. Tästä näkökulmasta vankeuslain lähtökohtaa (uusimisriskin minimoimista) on pidetty realistisena, sillä tilastojen valossa epärealistisena on pidettävä tavoitetta, ettei vapautuva vanki uusisi rikosta koskaan¹⁴⁶. Tilastojen mukaan kaikista vapautuneista noin puolet palaa vankilaan¹⁴⁷. Tutkimuksellinen näyttö vankitoimintojen merkityksestä rikosuralta irrottautumiseen uusimisriskin näkökulmasta tarkasteltuna ei saa tilastollista tukea. Tämän lisäksi toimintoihin sijoittamiseen liittyi haasteita: lyhytaikaisia vankeja ei ehditty sijoittaa toimintoihin, vankitoimintoihin osallistuminen oli valikoitunutta ja toimintamuotojen tarjonta oli puutteellista Rikosseuraamuslaitoksen niukkojen resurssien vuoksi.¹⁴⁸

Toimintaohjelmiin osallistuminen lasketaan toimintavelvollisuuden täyttämiseksi ja vankilan kuntoutustehtävän¹⁴⁹ mukaiseksi toiminnaksi. Rikosseuraamuslaitos tarjoaa koko joukon toimintaohjelmia, joilla pyritään vastaamaan päihdekuntoutuksen tarpeisiin tai ajattelun- ja asenteiden muutustyöskentelyyn.¹⁵⁰ Ohjelmatoiminta perustuu laajasti kognitiivis-behavioraaliseen taustateoriaan ja ohjelmat noudattavat strukturoitua rakennetta¹⁵¹.

¹⁴³ Richter 2002, 87–88.

¹⁴⁴ HE 263/2004 vp, 134.

¹⁴⁵ Rikosseuraamuslaitos 2022, 19.

¹⁴⁶ Tapani – Tolvanen – Kemppinen 2022, 392; Tolvanen 2006, 222.

¹⁴⁷ Hyen 2004, 34; Tyni 2011, 162.

¹⁴⁸ Tyni – Blomster 2012.

¹⁴⁹ Vankilakuntoutuksesta lähemmin Laine 2002; Laine 2011, 30–38; Lavikkala 2011, 93. Kuntoutuksen vaikutuksesta uusintarikollisuuteen Tyni 2015. Kuntoutusta kriittisesti tarkastellut Rantala 2004a ja Rantala 2004b.

¹⁵⁰ Listaus tarjolla olevista ohjelmista löytyy täältä: <https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/seuraamukset/kuntoutus.html#>

¹⁵¹ Suomela 2002, 221–222.

Oma kysymyksensä on missä määrin työtoimintoihin, opiskeluun tai toimintaohjelmiin osallistutaan esimerkiksi vuositasolla tarkasteltuna. Rikosseuraamuslaitos seuraa vankien ajankäyttöä, joka raportoidaan vuosittain tilastokatsauksessa. Vuonna 2021 vankien ajankäyttö arkipäivisin jakaantui työn, koulutuksen ja toimintaohjelmien osalta seuraavasti:

- työtoiminta 31 %
- koulutus 9 %
- muut aktiivitoiminnot 15 %.

Osuudet ovat pysyneet suhteellisen samoina kymmenen viimeisen vuoden aikana.¹⁵²

Osuuksia ei voitane pitää kovin suurina, mikä osaltaan viestii sekä vankiaineksen työ- ja toimintakyvystä¹⁵³ että Rikosseuraamuslaitokseen itseensä liittyvistä haasteista. Rikosseuraamuslaitokseen liittyvät haasteet kietoutuvat resurssikysymyksiin (henkilöstöressurssien riittämättömyys) ja toimintatilojen puutteeseen. Vankeihin liittyviksi haasteiksi on tunnistettu heidän moniongelmaisuuksensa ja laitosturvallisuusnäkökohdat.¹⁵⁴

Rikosseuraamuslaitoksen omat toimintaohjelmat tavoittavat vain rajallisen määrän osallistujia, jolloin vankeinhoidon järjestäminen niiden varaan olisi haitallista¹⁵⁵. Tästä johtuen vankeinhoidossa on kiinnitetty huomioita sosiaaliseen kuntoutukseen, jolla tarkoitetaan esimerkiksi arkielämän taitojen harjaannuttamista, sosiaalisia suhteita tukevaa, työelämävalmiuksia parantavaa tai vapauteen valmentavaa toimintaa. Sosiaalisen kuntoutuksen piiriin lukeutuvasta toiminnasta vastaavat merkittävältä osin kolmannen sektorin toimijat, kuten esimerkiksi Marttaliitto, Punainen Risti ja Rikoksettoman elämän tukisäätiö (RETS, entinen Kriminaalihuollon tukisäätiö (KRITS)). Kolmannen

¹⁵² Rikosseuraamuslaitos 2021, 19 ja 37. Viimeisin tilasto julkistus on vuodelta 2022, jossa työtoiminnan ja koulutuksen osuudet ovat lähes samat kuin vuotta aikaisemmin. Sen sijaan muiden aktiivitoimintojen osuus oli pudonnut kuuteen prosenttiin (Rikosseuraamuslaitoksen tilastollinen vuosikirja 2022, 19).

¹⁵³ Rautanen – Vaara – Mikkola 2023, 227 ja 229–232; Joukamaa ym. 2010.

¹⁵⁴ Rikosseuraamuslaitos 2021, 18.

¹⁵⁵ Lappi-Seppälä 2000, 113.

sektorin rooli Rikosseuraamuslaitoksen tehtävän hoidossa on kasvanut merkittäväksi¹⁵⁶.

Kuntoutuksen ja siten valmiuksien lisäämisen vastuun jakaantuminen enenevässä määrin kolmannen sektorin toimijoille ei ole ongelmattonta. Toiminnan osapuolten välillä on oltava luottamus, jonka rankentaminen vaatii aikaa¹⁵⁷. Lisäksi rahoitusjärjestelyjen markkinoistuminen (projektiluontoisuus ja palvelujen hankinnan kilpailuttaminen) luo epävarmuustekijöitä sektoritoimijoille ja yhteistyön jatkumiselle¹⁵⁸. Lisäksi yhteistyössä haasteiksi on tunnistettu muun muassa yhteistyön henkilösidonaisuus, ajan puute kehittää yhteistyötä ja rahoituksen lyhytkestoisuuden vaikutus toiminnan pitkäkestoiseen suunnitteluun¹⁵⁹.

3.1.2 Yhteiskuntaan sijoittuminen (integraatio)

VankL 1 luvun 2 §:n mukaisesti ehdottoman vankeusrangaistuksen täytäntöönpanon tulisi edistää vangin sijoittumista yhteiskuntaan. Tavoitteen voidaan nähdä korostavan tuomion laitosajan jälkeistä aikaa ja vangin palaamista siviiliin.

Vankeuslain tavoitteiden näkökulmasta laissa tai sen esitöissä ei ole tarkemmin määritelty, miten tai millä keinoin sijoittumista pitäisi tukea, saati määritelty tarkemmin, mitä sijoittumisella tarkemmin ottaen tarkoitetaan. Hallituksen esityksessä on ainoastaan katsottu, että yhteiskuntaan sijoittumisen näkökulmasta tärkeää on tukea vangin yhteyksien säilymistä omaisiin ja läheisiin täytäntöönpanon aikana¹⁶⁰. Täsmennystä on pidettävä suppeana, vaikka yhteyksien säilyminen sinänsä onkin tärkeää, eritoten mikäli ne ovat rikoksettomuutta tukevia.

Kirjallisuudessa on käytetty termiä integraatio kuvaamaan vangin sijoittumista yhteiskuntaan¹⁶¹. Samaa ilmiötä on kuvattu myös termein yhteis-

¹⁵⁶ Helminen – Kilpeläinen 2021; Näkki 2006, 20; Rikosseuraamuslaitos 2022, 58.

¹⁵⁷ Kilpeläinen – Törölä 2023.

¹⁵⁸ Helminen 2019.

¹⁵⁹ Rantala 2004a, 86–87.

¹⁶⁰ HE 263/2004 vp, 134–135.

¹⁶¹ Näin esim. Rantanen ym. 2016, 14; Suonio – Linderborg – Lassila 2014, 10. Kansainvälisestä tutkimuskirjallisuudesta ks. esim. Peled-Laskov – Shoham – Cojocar 2019.

kuntaan asettuminen¹⁶² tai yhteiskuntaan kiinnittyminen¹⁶³. Integraatio -termin on alkuperäisin yhteiskuntateoriasta, jossa integraatio on määritelty ”vakiintuneiksi siteiksi, keskinäiseksi vaihdannaksi tai toimintakäytäntöjen vastavuoroisuudeksi joko toimijain tai heidän muodostamiensa ryhmien ja yhteisöjen (kollektiivien) välillä”. Käsitettä on eroteltu laajemmin jakaen se edelleen yleiseen yhteiskunnalliseen integraatioon (välitön vuorovaikutus tapahtuu yksilöiden välillä) ja järjestelmän integraatioon (vuorovaikutus tapahtuu yhteiskunnallisten kollektiviteettien tai järjestelmien tasolla).¹⁶⁴ Tämän lisäksi integraatiolla voidaan tarkoittaa yksilön sijoittumista yhteisön täysivaltaiseksi jäseneksi (yhteiskunnallinen integraatio) tai ryhmien välistä sosiaalista vuorovaikutusta (sosiaalinen integraatio¹⁶⁵).¹⁶⁶ Integraatiolla on tarkoitettu myös konventionaalisia yhteisöjä ja tavanomaista elämää¹⁶⁷.

Puhuttaessa yhteiskuntaan sijoittumisesta on huomioitavaa, että integraatiota tulee peilata sijoittumisessa tavanomaiseen (konventionaaliseen), rikoksettomaan yhteiskuntaan tai yhteisöön, joka ei tee rikoksia. Pohdittaessa integraation käsitettä laajassa merkityksessä, vapautuja voi integroitua (palata) esimerkiksi samaan rikosmyönteiseen sosiaaliseen piiriinsä, jolloin yhtä lailla voidaan sanoa, että lainrikkoja on sijoittunut yhteiskuntaan. Terminologisesti linjakkainta on puhua yhteiskuntaan *sitoutumisesta*, jolla viitataan siihen, että vapautuja jakaa yhteisön arvot ja normit sekä sitoutuu niiden noudattamiseen.

¹⁶² Lavikkala 2011, 116. Asettuminen termi on käännetty kansainvälisessä kirjallisuudessa käytetystä resettlement -termistä (ks. esim. Hucklesby – Hagley-Dickinson (toim.) 2013 ja Maguire – Raynor 2006). Sananmukaisesti käännettynä resettlement tarkoittaa asuttamista. Kirjallisuudessa käytetään myös termiä ”reentry” (ks. esim. Pogrebin – West-Smith – Unnithan 2014), jolla viitataan yhteiskuntaan uudelleenpalaamista.

¹⁶³ Ks. Järvelä 2011, 235.

¹⁶⁴ Giddens 1984, 128. Näkki (2006, 36) on käyttänyt käsitteitä systeeminen ja sosiaalinen integraatio.

¹⁶⁵ Suomen sivistyssanakirjan mukaan sosiaalinen integraatio on käännettävissä ”keskinäinen kommunikointi” (<https://www.suomisanakirja.fi/sosiaalinen%20integraatio>).

¹⁶⁶ Näin esim. Näkki 2006, 36 Giddensia (1984) mukailten.

¹⁶⁷ Ihalainen – Järvelä – Rautniemi 2011, 227–228.

Edellä esitetyn valossa ei ole täysin selvää, miten yhteiskuntaan sijoittumisen tavoitetta on käsitteellistetty. Vankeuslain esitöissä mainittu tavoite säilyttää yhteydet läheisiin viitanee sosiaalisen integraation lähtökohtaan. Tätä tavoitetta pyritään ylläpitämään esimerkiksi mahdollisuudella tavata läheisiä vankilassa (VankL 13 luvussa määritellyt tapaamismuodot) tai mahdollisuudella saada rangaistusajan pituuden perusteella myönnetty poistumislupa (VankL 14 luku).¹⁶⁸ Yhteydenpitoa voi toteuttaa myös kirjeitse, puhelimitse tai sähköisen viestinnän keinoin (VankL 12 luku).

Sen sijaan keskustelu on kietoutunut enenevässä määrin järjestelmäintegraatiiviseksi¹⁶⁹ tunnistettavaan lähtökohtiin. Tämä ilmenee muun muassa vaatimuksina laatia rangaistusajan suunnitelma yhteistyössä viranomaisien kanssa, tehdä palvelutarpeen arvio ja koota yksilöllinen verkosto vangin (asiakkaan) tukemiseksi ja palvelujatkumoiden rakentamiseksi. Tavoitteena olisi yhteinen asiakassuunnitelma, johon rangaistusaika nivoutuu saumattomasti.¹⁷⁰

Integroituminen takaisin yhteiskuntaan on erittäin monitahoinen ja -tasoinen asia, jonka mittaaminen on haasteellista. Sijoittumisessa vankeusajan jälkeen takaisin yhteiskuntaan vangilla voi olla sellaisia haasteita, joihin ei vankeusaikana voida vaikuttaa, tai haasteet liittyvät institutionaalsiin tekijöihin, kuten tiedonsiirto, yhteyshenkilöiden vaihtuvuus, maantieteelliset eroavuudet rikosseuraamusalueiden välillä tai organisaation eriytyminen¹⁷¹. On myös väitetty, että pyrkimys integroida vangit takaisin yhteiskuntaan on epärealistinen. Lisäksi käytettyjen ilmaisujen on nähty viittaavan siihen, etteivät vangit

¹⁶⁸ Poistumislupien integraatiivisista tavoitteista kommunikatiivisen rangaistusteorian viitekehyksessä, ks. Bülow – Dagan 2021.

¹⁶⁹ Viime vuosina erityisesti sote-uudistuksen myötä palveluintegraation –käsite on tullut retoriikkaan mukaan, millä tarkoitetaan palvelujen yhteensovittamista oikea-aikaisesti ja saumattomasti asiakkaan tarpeet huomioiden, ks. THL (<https://thl.fi/fi/web/sote-uudistus/palvelujen-tuottaminen/sote-palveluiden-integraatio>). Edellä mainittu puhetapa ei ole vieras myöskään rikosseuraamusalalla, jossa varsin vakiintuneesti puhutaan rikosseuraamusasiakkaista, joskin jossain määrin korostuneemmin yhdyskuntaseuraamusten yhteydessä kuin vankilassa, ks. esim. Järvinen 2007 ja Rikosseuraamuslaitoksen strategiakartta 2022–2025.

¹⁷⁰ Oikeusministeriö 2021.

¹⁷¹ Oikeusministeriö 2021, 24.

ole osa yhteiskuntaa ja että yhteiskunta on jostain vankilan ulkopuolella.¹⁷² Esitetyt havainnot ovat vastakkaisia kommunikaatiivisen rangaistusteorian lähtökohdalle. Sen mukaan yhteiskunta osoittaa paheksuntansa normin rikkojaa kohtaan, mutta häntä tulisi kohdella yhteiskunnan jäsenenä mahdollistaen siteiden säilyttämisen yhteiskuntaan.¹⁷³

Integroitumisessa on sisäänkirjoitettu vaatimus vangille muuttua ja motivoitua toimimaan toisin¹⁷⁴. Integraatiotehtävä asettaa näin ollen vapautuvalle vangille muutosvaateita¹⁷⁵. Toisintoimimismahdollisuudelle on asetettu kahdenlaisia vaatimuksia. Ensiksi yksilöllä tulee olla subjektiivinen kyky toimia toisin, toiseksi tulee olla ulkoiset mahdollisuudet käyttää tuota kykyä.¹⁷⁶ Toisintoimiminen on rikosoikeuden kontekstissa vakiintunut käsite, joka kytkeytyy yksittäisen teon näkökulmaan ja teon hetkeen (vertikaalinen). Rikosuralta irrottautumisen (desistanssin) näkökulmasta tarkasteltuna, toisintoimiminen nähdään pitkän aikavälin toimintana (horisontaalinen).¹⁷⁷ Kykyä toimia toisin pyritään parantamaan lisäämällä vangin valmiuksia (ks. lähemmin jakso 3.1.1), ulkoisia mahdollisuuksia pyritään parantamaan järjestelmäintegraatiivisilla toimilla esimerkiksi verkostoyhteistyöllä, tukiasuntojen tarjoamisella ja poluttamalla vapautuvaa vankia kolmannen sektorin vapautuville vangeille suunnattujen palvelujen piiriin. Edellä mainittujen tavoitteiden saavuttamiseen pyritään rangaistusajan suunnitelman ja täytäntöönpanotoimien suunnitelmallisuuden avulla.

Muutoksen aikaansaamiseksi tarvitaan myös vangin oma sisäinen motivaatio muutokseen. Ympäristön ja yhteiskunnan taholta tuleva paine on riittämätön ilman omaa sisäistä halua, joskin jossain määrin tarvittaneen

¹⁷² Näkki 2006, s. 38–39, Rantalan esittämistä huomioista; Rautniemi 2011, 243.

¹⁷³ Duff 2001.

¹⁷⁴ Tästä voidaan käyttää myös käsitettä omaehtoinen integroituminen, minkä vastakohtana on pakkointegroituminen (Näkki 2006, 25).

¹⁷⁵ Ihalainen – Järvelä – Rautniemi 2011, 227–228.

¹⁷⁶ Näin Lappi-Seppälä 1987, 404. Lappi-Seppälä käsittelee rikosoikeudellisia käsitteitä toisintoimimiskyky ja -mahdollisuus tuomion mittaamisperusteita käsittelevässä tekstissään. Kuitenkin käsitteiden teoreettinen tausta on kytkettävissä integraatiota käsittelevään keskusteluun, jossa kysymys on juuri toisintoimimisestä.

¹⁷⁷ Näin Viikki-Ripatti 2011, 218–219.

ulkoista pakkoa motivaation herättämiseksi.¹⁷⁸ Ulkoista pakkoa edustaa VankL 8 luvun 2 §:ssä määritelty osallistumisvelvollisuus, jonka mukaan rangaistusta suorittava on velvollinen osallistumaan työ- ja toiminta-aikana vankilan järjestämään tai hyväksymään toimintaan. Tästä voi saada vapautuksen terveydentilan, toimintakyvyn tai iän perusteella. Lisäksi välillisenä motivaatiotekijänä voidaan pitää rangaistusajan suunnitelman mukaista työskentelyä, joka voi mahdollistaa siirtymisen avoimempiin olosuhteisiin ja poistumislupien myöntämisen.

Integroitumisen käsite on kohdannut myös kritiikkiä. Rautniemi (2011) kysyy, mihin vankilasta vapautuvan ajatellaan integroituvan. Puhuttaessa yhteiskuntaan palaamisesta tai integraatiosta, voi syntyä kuva siitä, ettei vankila itsessään ole osa yhteiskuntaa. Integraatiossa (liittymisessä yhteisön jäseneksi) on kyse siitä, missä määrin vapautuvan vangin tulee omaksua yhteisön piirteitä, jottei hän syyllistyisi uusiin rikoksiin. Lisäksi yhteisön tulee riittävässä määrin hyväksyä vapautuva osaksi yhteisöään.¹⁷⁹ Rantalan (2004a) mukaan integraation tavoite on epärealistinen. Hän perustelee näkemystään yhteiskunnan monikulttuuristumisella, missä ei ole olemassa ”normaalia elämää”, johon vapautuva vanki voisi palata. Rantala nostaa esiin myös vapautuvien vankien huonon työmarkkinatilanteen. Hänen mukaansa realistisempi tavoite olisi rikoksesta aiheutuvien haittojen vähentäminen.¹⁸⁰ Vangit ovat usein myös velkaantuneita, mikä osaltaan jarruttaa yhteiskuntaan sijoittumista¹⁸¹.

Vapautumisen lähestyessä keskeistä integroitumisen edistämisessä on rakentaa siviilielämään ulottuvat palvelujatkumot, joiden turvin pyritään edesauttamaan hallitun ja asteittaisen vapauttamisen ideaa. Näin pyritään rakentamaan kiinnekohtia integroitumisen turvaamiseksi. Todellisuudessa integraation rakentaminen voi olla haasteellista. Ihalainen (2011) on esittänyt, että yhteiskunnan normaalipalvelut eivät ole riittäviä rikos- ja päihde-taustaisten henkilöiden kohdalla tai palvelut eivät kohtaa kyseistä ryhmää. Ihalaisen mukaan yleisten tukipalvelujen sijaan tulisi kehittää kyseiselle

¹⁷⁸ Ihalainen – Järvelä – Rautniemi 2011, 230.

¹⁷⁹ Rautniemi 2011, 243–244.

¹⁸⁰ Rantala 2004a.

¹⁸¹ Näkki 2006, 159.

ryhmälle sopivia, räätälöityjä palveluita. Kysymyksessä on erityisryhmä, jolle normaalipalvelut ovat riittämättömät.¹⁸²

Järvelä (2011) on kritisoinut integroitumiseen tähtääviä pyrkimyksiä. Vankeuslain myötä tullut toiminnan uudelleen järjestely ei hänen mukaansa tue integraatiopyrkimyksiä vaan on omiaan vähentämään henkilökunnan ja muiden vankien välistä vuorovaikutusta rangaistusta suorittavan kanssa. Täytäntöönpanon perustehtävän mukainen työ jää järjestelmän pyörittämisen edellyttämien töiden varjoon, mitä kehitystä vauhdittavat niukkenevat henkilöstöresurssit. Järvelän mukaan järjestelmä on jäykkä ja järjestelmän jatkuva kehittäminen sekä tulosohjaus ja mittaaminen lisäävät ongelmia asiakasohjauksessa. Järvelä kuitenkin näkee mahdollisuuksia parantaa integraatiotavoitteen saavuttamista, mutta se vaatii Rikosseuraamuslaitoksen ja siviilitoimijoiden välistä uudenlaista yhteistyötä ja molemminpuolista sitoutumista yhteisten toimintamallien ja palvelujen kehittämiseen.¹⁸³

Puhuttaessa vapautuvien vankien integroitumisesta ja niistä toimenpiteistä, jotka tätä tavoitetta edesauttavat, huomiota tulisi kiinnittää myös siihen, millaisessa yhteiskunnassa elämme. Rautniemi (2011) on esittänyt, että mahdollisuudet toteuttaa yksilöiden tarpeita huomioivia toimenpiteitä ovat kaventuneet. Syynä tähän on nähty hyvinvointivaltion rakenteiden purkaminen, joka osaltaan heikentää integroivien toimenpiteiden toteutumista. Kehityssuunta haastaa myös humanin ja rationaalisen kriminaalipolitiikan peruslähtökohtia, joiden mukaan harjoitettavalla sosiaalipolitiikalla on suuri merkitys myös kriminaalipolitiikan onnistumisessa¹⁸⁴. Nykypäivänä yhteiskunnan digitalisaatiovauhti haastaa myös rikosseuraamusalaa yhteiskunnassa tarvittavien taitojen harjaannuttamisessa ja valmiuksien ylläpidossa. Rangaistusaikaiset toimenpiteet keskittyessään ohjelmatoimintoihin ja muihin kuntouttaviin toimenpiteisiin saattavat toimia itseään vastaan. Tätä kehityssuuntaa Rautniemen mukaan indikoi toiminnassa olevien vankien määrän aleneminen.¹⁸⁵

¹⁸² Ihalainen 2011, 230.

¹⁸³ Järvelä 2011, 234–235.

¹⁸⁴ Lappi-Seppälä 2007, 40–41.

¹⁸⁵ Rautniemi 2011, 246.

Vastoin Rautniemen esittämää näkemystä Rikosseuraamuslaitoksen (2021, 18) mukaan toimintojen osuus kokonaisajankäytöstä on noussut kymmenen vuoden aikana 49 prosentista 55 prosenttiin. Tästä johtuen passiiviaika¹⁸⁶ on laskenut 38 prosentista 29 prosenttiin (muutos yhdeksän prosenttiyksikköä). Sen sijaan, että toiminnoissa olevien vankien määrä olisi alentunut, kokonaistarkastelu antaa ymmärtää tilanteen olevan päinvastainen. Mikäli tarkastelussa ovat pelkästään muut aktiivitoiminnot, tilanne on haasteellinen. Tarkasteltaessa kaikkia toimintoja, jotka kukin osaltaan palvelevat integraatiotavoitteen toteutumista, tilanne on nähdäkseni hyvä. Sitä, että toiminnoissa on melkein 60 prosenttia kaikista vangeista, on pidettävä hyvänä etenkin, kun otetaan huomioon vankipopulaatioon liitetty moniongelmaisuus¹⁸⁷, mihin kuuluvat terveydellisten haasteiden lisäksi myös muut haasteet, kuten köyhyys¹⁸⁸ ja sosiaalinen eristäytyneisyys¹⁸⁹. Toiminnoissa oleminen luo mahdollisuuksia rikoksettomaan elämään motivoimiseen ja motivoitumiseen, joka puolestaan palvelee erityispreventiivisiä tavoitteita.

Integroitumisen onnistumista on kuvattu uusintarikollisuuden kautta. Mittarina yhteiskuntaan sitoutumisesta on pidetty sitä, ettei tuomion suorittanut syyllisty enää uusiin vankeusuhkaksiin rikoksiin. Uusintarikollisuuden ehkäisyyn pyritään toimintaohjelmilla, joiden vaikuttavuudesta on erittäin haasteellista saada tutkimuksellista näyttöä¹⁹⁰. Yksittäisen ohjelman lisäksi uusintarikollisuuteen vaikuttavat monet muut tekijät, kuten harjoitettava päihdepolitiikka ja asuntopolitiikka.¹⁹¹ Tässä mielessä täytäntöönpanon tavoitte valmiuksien lisäämisestä kohti rikoksetonta elämäntapaa ja tavoite yhteiskuntaan sijoittumisesta nivoutuvat yhteen. Lisäksi vangin omassa elämässä voi tapahtua muutoksia, joilla on uusintarikollisuutta ehkäisevä vaikutus.

¹⁸⁶ Passiivijalla tarkoitetaan esimerkiksi sairausaikaa, siirtopäiviä, käräjämatkapäiviä tai poistumislupa-aikaa (Rikosseuraamuslaitos 2021, 18).

¹⁸⁷ Rautanen – Harald – Tyni 2023; Joukamaa ym. 2010; Näkki 2006, 60–78. Ks. meta-analyysin tuloksista Fazel – Danesh 2002. Ks. myös Fazel – Baillargeon 2011 ja erityisesti pohjoismaisesta tutkimuksesta Friestad – Skog Hansen 2006.

¹⁸⁸ Kääriäinen 1994, tuloksista kootusti s. 274–287.

¹⁸⁹ Junttila 2021.

¹⁹⁰ Keinänen 2010, 134–141; Tyni – Aaltonen 2021. Ks. arvioinnista yleensä Pawson – Tilley 1997.

¹⁹¹ Näkki 2006, 25.

Uusintarikollisuutta¹⁹² on kuitenkin pidetty karkeana tai käyttöarvoltaan vaatimattomana mittarina arvioimaan kuntoutuksen tuloksia tai sitä miten vapautuva vanki on integroitunut.¹⁹³ Suomessa toteutettu uusintarikollisuuden tutkimus on perustunut vahvasti vankitietojärjestelmästä saataviin tietoihin keskittyen siihen, onko kyseinen henkilö tullut uudelle rangaistuskaudelle. Mikäli ei tarkastella vankitietojärjestelmän tarjoamaa informaatiota pidemmälle, voi olla, että henkilö on syylistynyt uusiin rikoksiin ilman, että tästä on merkintöjä vankitietojärjestelmässä. Tähän on olemassa kaksi syytä. Ensiksi rikosten luonne on muuttunut lievemmäksi, esimerkiksi sisältäen sakkouhkaisia rikoksia, joista vankitietojärjestelmään ei tule merkintää. Vertailua pitäisi lisäksi tehdä poliisin tietojärjestelmään ja sakkorekisteriin. Toiseksi uudet rikokset eivät välttämättä tule ilmi, jolloin teot ovat piilorikollisuutta, jonka olemassaolo vääristää kuvaa Suomen rikostasosta. Vaikka näennäisesti voisikin vaikuttaa siltä, että henkilö näissä kahdessa edellä mainitussa tapauksessa on jättänyt rikollisen elämäntavan, tosiasiasa näin ei välttämättä ole. Näkemystä tukevat myös vankien sosiaalisen integraation tutkimustulokset, joiden mukaan esimerkiksi työllä tai perhesuhteilla ei ole merkittävää roolia rikosuralta irrottautumisprosessissa.¹⁹⁴ Tällöin voidaan sanoa, ettei integroituminen konventionaaliseen elämään ole onnistunut eikä rangaistus ole saanut aikaan erityispreventiivisiä¹⁹⁵ vaikutuksia.

3.1.3 Rikosten estäminen vankeusaikana

Kolmanneksi tavoitteeksi vankeusrangaistuksen täytäntöönpanolle on kirjattu rikosten estäminen vankeusaikana. Sinänsä tavoite on erittäin looginen,

¹⁹² Kirjallisuudessa käytetään myös desistanssin käsitettä kuvaamaan rikosuralta irrottautumista (ja sitä kautta uusinta-alttiuden ja -rikollisuuden vähenemistä).

¹⁹³ Näkki 2006, 27; Tyni 2011, 29

¹⁹⁴ Suonpää ym. 2021, 214–218. Tutkimus keskittyi väkivaltarikostaustaisiin vankeihin.

¹⁹⁵ Ks. lähemmin jakso 3.3.

kun vankeusaikana tulisi lisätä valmiuksia kohti rikoksetonta elämäntapaa¹⁹⁶, ei ylläpitää rikoksia sisältävää elämäntyyliä. Toisaalta täytäntöönpanoviranomaisilla ei ole toimi- tai vaikutusvaltaa rangaistuskauden jälkeisiin tapahtumiin tai henkilön tekemiin valintoihin, jolloin tavoitemuotoilun täsmentäminen vankeusaikaiseen elämään puoltaa paikkansa.

Tavoitteen suuntaisen työskentelyn mahdollistavat täytäntöönpanosta vastaaville virkamiehille suodut oikeudet, velvollisuudet ja eräät vankeuden järjestämiseen liittyvät erityispiirteet, jotka osaltaan kietoutuvat vankilan turvallisuustehtävään¹⁹⁷ ja täytäntöönpanoa ohjaaviin periaatteisiin¹⁹⁸. Käytännössä vankeusaikaista rikollisuutta esiintyy. Keskiössä ovat erityisesti olleet kiellettyjen aineiden (huumaus-, lääke- ja dopingaineet) käyttö ja välittäminen.¹⁹⁹

Rikollisuutta pyritään ehkäisemään myös vankisijoittelulla. VankL 5 luvun 1 § 2 mom. mukaisesti

”Osastolle sijoittamisessa on otettava huomioon rangaistusajan suunnitelma, vangin yksilölliset ominaisuudet, ikä, vangin mahdollisuudet täyttää osallistumisvelvollisuutensa sekä vankilan järjestyksen ja turvallisuuden ylläpitäminen, vangin tai muun henkilön turvallisuus ja *rikollisen toiminnan estäminen.*” (kursivointi tässä)

Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että mahdolliset rikoskumppanit sijoitetaan eri osastoille tai eri laitoksiin. Näin toimitaan myös silloin, jos muutoin on tiedossa, että henkilöiden sijoittaminen samalle osastolle aiheuttaa

¹⁹⁶ Rikosseuraamuslaitoksen strategiakartta 2022–2025. Strategiassa puhutaan valmentavasta työotteesta, jota toteutetaan rikoksettoman elämän oppimisympäristöissä (uuden vankilakonseptin mukaiset vankilat), joissa Rikosseuraamuslaitoksen asiakkaat (tuomiota suorittavat vangit ja yhdyskuntaseuraamuksia suorittavat) elävät ks. Rikosseuraamuslaitos 2020a. Toimintaympäristöistä on myös ryhdytty puhumaan kampuksina, ks. Rikosseuraamuslaitos 2016. Rikosseuraamuslaitoksen tekemät retoriset valinnat ovat vähintäänkin mielenkiintoisia, ottaen huomioon, että vankiloista on aikaisemmin puhekielessä käytetty termiä ”rikollisuuden korkeakoulu”. Viimeksi mainittu perustuu sosiaalisen oppimisen teoriaan, jonka lähtökohtien mukaan vertaisilla on vaikutusta henkilön ajatuksiin ja asenteisiin, ks. lähemmin Akers 2017.

¹⁹⁷ Täytäntöönpanon tulee olla turvallista sekä vangille, täytäntöönpanosta vastaaville viranomaisille, että ympäröivälle yhteiskunnalle.

¹⁹⁸ Ks. lähemmin jakso 2.2.

¹⁹⁹ Tapani – Tolvanen – Kemppinen 2022, 392.

rikollisuuden ilmenemisen riskiä tai antaa aihetta epäillä laitosturvallisuuden vaarantumista. Lisäksi rikollisuutta voidaan ehkäistä mahdollisuudella sijoittaa vanki varmuusosastolle (VankL 5 luvun 5 §), mikäli VankL 5 luvun 6 §:n mukaiset edellytykset täyttyvät. Edellytyksenä rikollisuuden näkökulmasta ovat syyllistyminen tekijänä tai osallisena törkeään huumausainerikokseen (RL 50 luvun 1, 2 tai 4 §:t) tai syyllistyminen muuhun rikokseen, josta säädetty ankarin rangaistus on vähintään neljä vuotta vankeutta.

Rikollisuuden ehkäisemisestä on kysymys myös VankL 6 luvun 3 §:n mukaisessa siirtämisessä toiseen vankilaan tai omaisuuden hallussapitoa rajoitavissa toimissa, jos on syytä epäillä, että esinettä tai ainetta käytetään rikoksentekovälineenä (VankL 9 luvun 1 §). Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehillä on myös oikeus tarkastaa postilähetyksiä (VankL 10 luvun 1 §), samoin kuin rajoittaa VankL 13 luvun mukaisia tapaamisia ja tarkastaa vankilan tiloja ja vankeja (VankL 16). Myös tapaajille voidaan suorittaa VankL 17 luvun mukainen turvatarkastus tai henkilöntarkastus.

Rikollisuuden ehkäisyyn osittain liittyy myös vankilan päiväjärjestyksen noudattaminen, jonka mukaan toiminnat on järjestetty osastoittain. Näin pyritään ylläpitämään turvallisuutta, jota ilman vankilaan sijoittamisen periaatteet vesittyisivät.

Tutkimuksessa käsiteltävät rangaistusajan pituuden perusteella anottavat poistumisluvat ja avolaitossiirrot liittyvät osaltaan rikosten ehkäisemiseen. Päätösharkinnassa turvallisuusnäkökohdat otetaan huomioon, mitä kautta rikollisuuden ehkäisy tulee huomioiduksi. Esimerkiksi poistumislupaharkinnassa kiinnitetään huomiota, kenen luona poistumislupa-aika vietetään tai että poistumislupapaikkakunta on sellainen, joka ei mahdollista rikosten tekemistä (esimerkiksi lähisuhdeväkivallan jatkamista tai lähestymiskiellon rikkomista). Myös avolaitossiirtoa asiaa ratkaistaessa otetaan huomioon vastaanottavassa laitoksessa jo olevat henkilöt. Esimerkiksi toisilleen läheisiä rikoskumppaneita suurella todennäköisyydellä ei tulla sijoittamaan samaan laitokseen turvallisuuden ylläpitämiseksi.

3.2 Vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa ohjaavat periaatteet

Perustuslaissa (PL, 731/1999, luku 2) määritellyt perusoikeudet kuuluvat myös tuomitulle rangaistuksen täytäntöönpanon aikana, joskin ehdoton vankeusrangaistus voi rajoittaa niitä siinä määrin kuin mitä rangaistuksen täytäntöönpanemiseksi on välttämätöntä. Voidaan todeta, että ehdoton vankeus kajoaa perusoikeuksiin voimakkaimmin kuin mikään muu järjestelmässämme oleva rikosoikeudellinen seuraamus. Rangaistuksesta välittömästi seuraa, että esimerkiksi liikkumista tai yksityiselämän suojaa voidaan, joskin perustellusti, rajoittaa täytäntöönpanon turvaamiseksi.²⁰⁰

Rangaistuksen täytäntöönpanossa vankilassa tulee ottaa huomioon perus- ja ihmisoikeuksista johdettavat periaatteet, jotka edelleen ovat johdettavissa kansainvälisistä sopimuksista ja suosituksista.²⁰¹ Suoraan velvoittavia sopimuksia ovat Euroopan ihmisoikeussopimus (SopS 19/1990)²⁰² ja Kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus (KP-sopimus, SopS 8/1976). Suositustenluotoisia ovat muun muassa Yhdistyneiden kansakuntien vankeinhoidon vähimmäissäännöt (niin sanotut Nelson Mandela -säännöt)²⁰³ sekä Eurooppalaiset vankeinhoitosäännöt²⁰⁴. Periaatteiden kautta ohjataan vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa ja siten pyritään edesauttamaan vankeuslaille asetettujen tavoitteiden toteutumista.

Ehdottoman vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa johtaviksi periaatteiksi on määritelty seuraavat kahdeksan asiaa:

²⁰⁰ Tapani – Tolvanen – Kemppinen 2022, 402.

²⁰¹ Lappi-Seppälä 2000, 106–107.

²⁰² Saatavilla: https://www.echr.coe.int/Documents/Convention_FIN.pdf

²⁰³ Saatavilla: https://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-muut/MZQ5sInI7/Vankeinhoidon_va776himma776issa776a776nno776t_low.pdf.

²⁰⁴ Ministerikomitean suositus Rec(2006)2-rev jäsenvaltioille eurooppalaisista vankeinhoitosäännöistä.

- 1) sisältönä vain vapaudenmenetys,
- 2) oikeudenmukainen ja inhimillinen kohtelu,
- 3) syrjintäkielto,
- 4) elämänhallinta ja kuntoutus,
- 5) terveyden ylläpitäminen ja haittojen minimointi,
- 6) normaalisuusperiaate,
- 7) turvallisuus sekä
- 8) nuorten erityisaseman huomioiminen.²⁰⁵

Mainitut periaatteet ovat luettavissa VankL 1 luvun 3 ja 5 §:istä, jotka asettavat sisällöllisiä vaatimuksia täytäntöönpanolle ja vangin kohtelulle. Periaatteet ovat säilyneet muuttumattomina vuoden 1975 vankeinhoitoasetuksesta lähtien²⁰⁶. Tarkastelen seuraavassa lyhyesti kutakin periaatetta erikseen, joskin periaatteet ovat osin limittäisiä ja osittain kietoutuvat yhteen.

Sisältönä vain vapaudenmenetys

Lähtökohtaisesti rikoksesta tuomittu suljetaan laitokseen rangaistukseksi, ei rangaistavaksi. Tämän johdosta laitoksen olosuhteet eivät saa koitua lisärangaistukseksi.²⁰⁷

Täytäntöönpano itsessään ei saa aiheuttaa muita rajoituksia kuin mistä on säädetty lailla tai jotka välttämättä seuraavat itse rangaistuksesta. Edellä mainittu rajaa pois laitostavan käytön, jolla tarkoitetaan sellaisten esimerkiksi

²⁰⁵ Lappi-Seppälä ym. 2022, 122–123. Myhrberg (2016, 34–40) on esittänyt hieman tästä poikkeavan jaottelun. Hänen mukaansa periaatteet voidaan jakaa seuraaviin asioihin: laillinen ja turvallinen täytäntöönpano, normaalisuusperiaate, terveyden ylläpitäminen ja haittojen vähentäminen, oikeudenmukainen ja ihmisarvoinen kohtelu, yhdenvertaisuus, nuorten vankien kohtelu sekä vangin kuuleminen. Edellä mainitussa listauksessa on seitsemän kohtaa, joten Lappi-Seppälän ym. teoksessa esitetty listaus on tätä kattavampi. Myhrbergin esittämässä listauksessa vangin kuuleminen oli esitetty omaksi täytäntöönpanoa yleisellä tasolla ohjaavaksi periaatteen. Kuuleminen voidaan nähdäkseni luetteloida myös yksittäistä virkamiestä koskeviin toimivaltuuksiin, joita virkamies voi käyttää toimittaessaan hänelle lain mukaan säädettyjä tehtäviä.

²⁰⁶ HE 263/2004 vp, 82.

²⁰⁷ Vähimmäissääntöjen soveltaminen 1997, 19.

laitosturvallisuuteen liittyvien rajoitustoimenpiteiden käyttöä, mitkä eivät perustu lakiin tai siihen, että rajoitus johtuu välttämättä rangaistuksesta (esimerkiksi liikkumisvapauden rajoitukset).²⁰⁸ Tämän nojalla esimerkiksi ruumiillinen kurittaminen on kiellettyä.

Rajoitustoimien on perustuttava lakiin, eikä niitä voi johtaa esimerkiksi täytäntöönpanosta vastaavan virkamiehen perustehtävistä käsin. Tämä alleviivaa rikosoikeuden keskeisimmän normatiivisen periaatteen, *laillisuusperiaatteen*²⁰⁹, merkitystä täytäntöönpanossa – seuraamuksen itsessään ja siihen kuuluvien toimenpiteiden on perustuttava joko vankeuslakiin tai muuhun lainsäädäntöön (RL 3 luku 1 §). Näin taataan oikeusturvan toteutuminen ja suojataan yksilöä mielivaltaa ja vallan väärinkäyttöä vastaan²¹⁰.

Ylimääräisiä rankaisullisia elementtejä pyritään ennaltaehkäisemään määriteltyjen edellytysten täytyessä mahdollistamalla siviilityö (VankL 8 luvun 6 §), osallistuminen laitoksen ulkopuolella järjestettävään toimintaan (VankL 8 luvun 9 §:n mukainen opintolupa, sijoitus ulkopuoliseen laitokseen tai lupa osallistuma valvottuun ulkopuoliseen toimintaan) tai VankL 14 luvun mukaiset poistumisluvut. Kaikki edellä mainitut mahdollisuudet edellyttävät tapauskohtaista harkintaa. Punninnassa ensisijaisena lähtökohtana ovat turvallisuuteen liittyvät näkökohdat, mistä on huolehdittava täytäntöönpanon aikana niin vangin, yhteiskunnan kuin täytäntöönpanoviranomaisten näkökulmista.

Oikeudenmukainen ja inhimillinen kohtelu

Lähtökohtaisesti vapausrangaistukseen tuomitut nauttivat samoista perus- ja ihmisoikeuksista kuin kaikki muutkin. PL 2 luvun 7 §:n mukaisesti kaikkia on kohdeltava heidän ihmisarvoaan kunnioittavasti. Sama periaate on julki-lausuttu myös VankL 1 luvun 5 §:ssä.

²⁰⁸ HE 263/204 vp, 135.

²⁰⁹ Ks. esim. Melander 2016, 41; Tapani – Tolvanen – Hyttinen 2019, 114; Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, 44. Laillisuusperiaatteesta tarkemmin Korkka-Knuts – Helenius – Frände 2020, 44–73 ja Asp – Ulväng – Jareborg 2011, 62–70.

²¹⁰ Lappi-Seppälä ym. 2022, 48.

Yksikertaisimmillaan periaate tarkoittaa sitä, että ihmistä kohdellaan ihmisenä, jonka nöyryyttäminen on kiellettyä. Nöyryyttäminen voi tarkoittaa ihmisen kohtelemista esimerkiksi esineenä, koneena tai eläimenä²¹¹, aikuisen kohtelemista ikään kuin hän olisi lapsi tai ihmisen sulkemista kokonaan tämän perheen tai yhteisön ulkopuolelle.²¹² Viimeksi mainitun osalta esimerkiksi poistumisluvat ovat keskeinen väline, jolla yhteyden säilymistä lähipiiriin pyritään tukemaan. Saman tavoitteen mukaisia elementtejä liittyy kaikkiin VankL 12 luvun mukaisiin yhteydenpitomuotoihin, joita ovat kirjeenvaihto, puhelut ja sähköinen viestintä. Myös VankL 13 luvun mukaiset tapaamiset joko valvottuna tai valvomattomana, mahdollistavat yhteyden säilymistä läheisiin.

Käytännössä täytäntöönpanotoimet toisinaan haastavat oikeudenmukaisen ja inhimillisen kohtelun vaatimukset. Eduskunnan oikeusasiamies ratkaisutoiminnassaan on aika ajoin ottanut kantaa vankien kohteluun liittyviin kysymyksiin ja suosittanut rahallisen hyvityksen tekemistä ihmisarvon loukkauksen johdosta²¹³. Täytäntöönpanon turvallisuuteen liittyvät näkökohdat aiheuttavat käytännössä punnintatilanteita ja turvallisuusvaatteet voivat ohittaa oikeudenmukaisen ja inhimillisen kohtelun periaatteen asettamat vaatteet. Toisinaan turvallisuusnäkökohdat voivat saada ylikorostetun aseman, jolloin esimerkiksi vangin ihmisarvoinen kohtelu voi tulla loukatuksi jopa siinä määrin, että se vaarantaa vangin oman terveydentilan²¹⁴ ja sitä kautta hänen henkilökohtaisen turvallisuutensa.

²¹¹ Käytännön esimerkki ks. lähemmin EOAK/4633/2017, jossa kyse oli turvatarkastuksen tekemisestä, mikä suoritettiin riisuttamalla vanki. Tämän jälkeen hänet istutettiin jakkaralle, missä koira suoritti huumausaineiden etsintää nuuhkimalla vangin alastonta takapuolta. Tilanteessa riisuttaminen oli itsessään lainvastaista ja koiran käyttäminen tällä tavoin ihmisarvoa loukkaavaa. Turvatarkastus tulisi VankL 16 luvun 3 §:n mukaisesti suorittaa vaatteiden päältä, joskin koira voidaan käyttää apuna.

²¹² Niemi – Kilpeläinen 2023, 19.

²¹³ Ks. ratkaisut Drno 801/4/14; Dnro 2465/4/14 ja Dnrot 346, 347, 349 ja 366/4/16.

²¹⁴ Ks. EOA:n ratkaisu drno 2465/4/14, jossa kyse oli vastasyntyttäneen vangin sijoittamisesta matkaselliin välittömästi synnytystapahtuman jälkeen. Tämän seurauksena hygieniasta huolehtiminen oli ollut puutteellista ja synnyttäneen jälkiseuranta oli jäänyt vankilan vastuulle ollen sekin puutteellista. Tämän seurauksena vangin terveydentila oli heikentynyt merkittävästi yön aikana ja hänet oli sijoitettu seuraavana päivänä Vankisairaalaan.

Syrjintäkielto

Perustuslaki takaa jokaiselle ihmiselle yhdenvertaisuuden (PL 6 §). PL 6 §:n 2 mom. mukaan:

”Ketään ei saa ilman hyväksyttävää perustetta asettaa eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, terveydentilan, vammaisuuden tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella.”

Lähtökohtaisesti yhdenvertaisuus sisältää mielivallan kiellon ja vaatimuksen kohdella samankaltaisia tapauksia samalla tavalla²¹⁵. Toisin sanoen momentti sisältää yleisen syrjintäkiellon²¹⁶.

Yhdenvertaisuus on keskeisellä sijalla rikosoikeudessa ja siihen kuuluvassa rikosoikeudellisessa seuraamusjärjestelmässä²¹⁷, johon myös seuraamusten täytäntöönpano lukeutuu. Yhdenvertaisuutta korostetaan VankL 1 luvun 5 §:ssä, jossa syrjintäkielto on niin ikään eksplikoitu. Sen mukaan:

”Vankeja ei saa ilman hyväksyttävää syytä asettaa keskenään eri asemaan sukupuolen, iän, alkuperän, kansalaisuuden, kielen, uskonnon, vakaumuksen, mielipiteen, poliittisen toiminnan, ammattiyhdistystoiminnan, perhesuhteiden, terveydentilan, vammaisuuden, seksuaalisen suuntautumisen tai muun henkilöön liittyvän syyn perusteella.”

Yhdenvertaisuus siten läpileikkaa koko rangaistuksen täytäntöönpanoprosessia täytäntöönpanon aloituksesta ehdonalaisen vapauden alkamiseen tai siihen saakka, kun vastuu täytäntöönpanotoimista Rikosseuraamuslaitoksessa lakkaa. Esimerkkinä mainittakoon ehdonalaisen vapauden valvonnan lakkaaminen (Laki yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta (400/2015), 76 §) tai yhdistelmärankaistukseen kuuluvan valvonta-ajan lakkaaminen (RL 2 c luku 11 §).

²¹⁵ Myhrberg 2016, 38

²¹⁶ Melander 2011, 176

²¹⁷ Melander 2011, 196.

Rangaistuksen täytäntöönpanoon liittyvät yhdenvertaisuuskysymykset voivat olla moninaisia. Esimerkiksi yhdenvertaisuuskysymykset voivat olla läsnä eri vankiryhmien, kuten mies- ja naisvankien²¹⁸ (tai muun sukupuolisen) tai suomalaisten ja ulkomaalaisten²¹⁹ tai eri kulttuuritaustaisten²²⁰ vankien kohtelussa. Yhdenvertaisuudesta on huolehdittava myös, kun kysymyksessä on yksittäistä vankia koskeva asia tai päätöksentekotilanne.

Elämänhallinta ja kuntoutus

Elämänhallintaan ja kuntoutukseen liittyvä periaate on aukikirjoitettu VankL 1 luvun 2 §:ään, jossa viitataan vangin valmiuksien lisäämiseen kohti rikoksetonta elämäntapaa edistämällä elämänhallintaa ja sijoittumista yhteiskuntaan. Valmiuksia pyritään lisäämään motivoimalla vankia osallistumaan työhön, koulutukseen tai muuhun rangaistusajan suunnitelmaan sisällytettävään toimintaan.

Muu rangaistusajan suunnitelmaan sisällytettävä toiminta voi olla osallistumista erilaisiin vankilassa tarjolla oleviin toimintaohjelmiin, päihdekuntoutukseen tai muihin sosiaalisen kuntoutuksen ohjelmiin. Ohjelmatoiminnalla pyritään vaikuttamaan uusintarikollisuutta ylläpitäviin tekijöihin ja lisäämään valmiuksia selviytyä arjessa. Toimintaohjelmat ovat joko Rikosseuraamuslaitoksessa olevan hyväksymismenettelyn kautta vahvistettuja, akkreditoituja ohjelmia tai muita hyväksi käytänteiksi todettuja ohjelmia.²²¹ Tämän lisäksi on olemassa myös paikallisesti toimivaa yhteistyötä tai projekteja, joiden tavoitteena on vastata vankien kuntoutuksellisiin tai elämänhallinnallisiin

²¹⁸ EOA:n ratkaisussa (3095/2/07) oli kyse naisvankien yhdenvertaisuudesta ja heidän toimintamahdollisuuksistaan, jotka kantelun mukaan koettiin vähäisiksi verrattuna miesvankeihin. Lisäksi valvonnan koettiin olevan riittämättömällä tasolla. Kantelu itsessään ei johtanut laajempiin toimenpiteisiin. EOA on myös omana aloitteenaan tutkinut naistutkintavankien olosuhteita, ks. lähemmin EOAK/1626/2018.

²¹⁹ Ulkomaalaistaustaisten vankien kohdalla EOA on ottanut kantaa kielellisten oikeuksien toteutumiseen ks. lähemmin dnro 2845/2/06

²²⁰ Esimerkiksi tapauksessa EOA 713/2/03 oli kysymys romanitaustaisten vankien asuttamisesta. Ratkaisussa otettiin kantaa myös siihen, että syntyperä oli kaventanut mahdollisuuksia osallistua täysipainoisesti toimintoihin.

²²¹ Ks. <https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/seuraamukset/kuntoutus/ohjelmatyo.html#>

tarpeisiin. Esimerkki paikallisesti toimineista projekteista on vankiteatteri-toiminta²²².

Terveyden ylläpitäminen ja haittojen minimointi

VankL 1 luvun 3 § 3 mom. mukaan ”Vangin mahdollisuuksia ylläpitää terveyttään ja toimintakykyään on tuettava. Vapaudenmenetyksestä aiheutuvia haittoja on pyrittävä ehkäisemään.” Terveyden ylläpito on vähimmillään oikeutta päästä asianmukaisiin terveystalouteihin joko vankilan poliklinikalla tai Vankiterveydenhuollon (VTH) sairaalassa. Terveyden ja hyvinvoinnin laitoksen alaisuudessa toimiva VTH tuottaa perusterveydenhuollon ja suun terveydenhuollon palvelut sekä psykiatrisen erikoissairaanhoidon palvelut. Muu erikoissairaanhoido ja päivystyspalvelut toteutetaan ostopalveluina.²²³

Terveydenhuoltoon ja sen ylläpitämiseen liittyvät tarpeet ovat keskeisiä vankipopulaatiossa. Vankien terveystutkimuksessa on todettu vankien moninaiset ongelmat. Vangeilla on paljon sairauksia, mielenterveyden häiriöitä ja alentunutta työkykyisyyttä sekä työkyvyttömyyttä. Päihdeongelmat ovat myös hyvin yleisiä.²²⁴ Edellä mainitut tekijät väistämättä luovat haasteita niin rangaistusajan suunnitelman mukaiseen toimintaan osallistumisessa kuin muussa vankeusaikaisen kuntoutuksen järjestämisessä.

Haittojen minimointiin liittyvällä tavoitteella tarkoitetaan ensisijaisesti sitä, että yhteydet lähiomaisiin pyrittäisiin säilyttämään koko vankeuden ajan²²⁵. Yhteyksien säilymisen näkökulmasta VankL 14 luvun 2 §: n mukaiset rangaistusajan pituuden perusteella myönnettävät poistumisluvat ovat keskeisiä täytäntöönpanon arjessa. Myös muut yhteydenpitotavat vankilan ulkopuolelle, kuten kirjeenvaihto, puhelut ja sähköinen viestintä (VankL 12 luku) ja tapaukset joko fyysisesti (valvottuna tai valvomattomana) tai videoyhteyden välityksellä (VankL 13 luku) ovat yhteyksien säilymisen näkökulmasta keskeisiä.

²²² Ks. lähemmin Menard 2018.

²²³ <https://vth.fi/>

²²⁴ Rautanen – Harald – Tyni 2023; Joukamaa ja työryhmä 2010, 74–76.

²²⁵ HE 263/2004 vp, 135.

Haittojen minimoinnista on kyse myös rangaistuskauden alussa tapahtuvalla vankilaan sijoittamisella. VankL 8 luvun 8 §:ssä määritellään vankilaan sijoittamisen yleisperiaatteet, joiden mukaan:

”Sijoitettaessa vankeja vankilaan on otettava huomioon rangaistusajan suunnitelman mukaisesti vangin kotipaikka, yhteyksien säilyminen lähiomaisiin tai muihin läheisiin, ikä, sukupuoli, terveydentila, rangaistuskertaisuus, vangin aikaisempi rikollisuus ja vangin oma toivomus sekä mahdollisuudet sijoittua rangaistusajan suunnitelman edellyttämään toimintaan. Sijoituspäätöstä tehtäessä tulee lisäksi kiinnittää huomiota vangin mahdollisuuksiin hoitaa vankeuden täytäntöönpanoon liittyviä asioita omalla kielellään. Vankia ei tule sijoittaa suljetumpaan vankilaan tai vankilan osastoon kuin vankilan järjestys ja turvallisuus sekä vankilassa pitämisen varmuus edellyttävät. Lisäksi on otettava huomioon, mitä 9 §:ssä säädetään.

Alle 18-vuotias on sijoitettava sellaiseen vankilaan, että hänet voidaan pitää erillään aikuisista vangeista, jollei hänen etunsa muuta vaadi.”

Yleisperiaate lähtee nimenomaisesti siitä, että sijoitettaessa vankia laitokseen, laitoksen tulisi sijaita niin, että yhteyksien säilyminen olisi mahdollista ja laitos sijaitisi mahdollisuuksien mukaan lähellä vangin kotipaikkaa. Käytännössä voi kuitenkin esiintyä tilanteita, joissa esimerkiksi turvallisuustarpeet puoltavat vangin sijoittamista johonkin muuhun kuin kotipaikan tai läheissuhteiden näkökulmasta optimaalisimpaan laitokseen. Myös maantieteelliset erot voivat vaikuttaa sijoitusvankilan läheisyyteen. Esimerkiksi Pohjois-Suomen alueella vankilaverkosto on harvempi kuin Etelä-Suomessa, mikä vääjäämättä voi tarkoittaa pitkää etäisyyttä kotipaikkakunnalle²²⁶.

Erot vankiloiden mahdollisuuksissa asuttaa esimerkiksi naisvankeja ovat ajoittain johtaneet haasteellisiin sijoittamistilanteisiin. Kaikissa vankiloissa ei ole naisten osastoa, jolloin sijoittaminen on ollut mahdollista vain lähimpään mahdolliseen naispaikkoja sisältävään laitokseen. Tänä päivänä tilannetta

²²⁶ Pohjoisin suljettu vankila sijaitsee Oulussa, avolaitoksista pohjoisin on Ylitornion vankila.

ollaan parantamassa ja osana vuosina 2022–2025 toteutettavaa vankipaikkauudistusta muun muassa naisille suunnattujen osastojen määrää ollaan lisäämässä.²²⁷

Normaalisuusperiaate

Normaalisuusperiaate on määritelty VankL 1 luvun 3 §:n 2 momentissa, jossa säädetään vankilan olojen järjestämisestä vastaamaan mahdollisimman pitkälle yhteiskunnassa vallitsevia elinoloja. Vankeuslain säätämisen yhteydessä haluttiin korostaa sitä, että normaalisuus on pääsääntö, johon pyritään mahdollisuuksien mukaan. Konkreettisemmin tällä tarkoitetaan sitä, että esimerkiksi työtoiminnassa, koulutuksessa ja terveydenhoidossa seurataan yhteiskunnassa tapahtuvaa kehitystä.²²⁸ Suomessa tämän on katsottu tarkoittavan ensisijaisesti luopumista sellaisista toimintamalleista, jotka ovat ominaisia vain vankiloille. Käytännössä tätä ilmentää esimerkiksi vankilassa annettavan koulutuksen järjestäminen yhteistyössä oppilaitosten (ammatilliset oppilaitokset, lukiot) kanssa.²²⁹

Vangeilla on osallistumisvelvollisuus (VankL 8 luku 2 §), jonka mukaan:

”Vanki on velvollinen vahvistettuna työ- ja toiminta-aikana osallistumaan vankilan järjestämään tai hyväksymään toimintaan (osallistumisvelvollisuus).”

Osallistumisvelvollisuutta on yhtäältä perusteltu ajatuksella rangaistusajan käyttämistä hyödyksi mutta toisaalta myös normaalisuusperiaatteella, joskin velvollisuus on näennäistä. Velvollisuuden rikkomisesta ei ole seurannut

²²⁷ Ks. Risen tiedotusta asiasta: <https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/ajankohtaisia/tiedotteet/tiedotteetjauutiset2021/vankipaikkauudistuksellavaikutuksialaajasti-kaikkiinvankiloihin-erityisryhmilleperustetaanuusiaosastoja.html>

²²⁸ HE 263/2004 vp, 135. Periaatteen historiallisesta kehittymisestä ks. lähemmin Kaukonen – Hartoneva ja työryhmä 2006, 24–27; periaatteesta laajemmin Hartoneva 2002.

²²⁹ Lappi-Seppälä ym. 2022, 123.

kurinpidollisia toimia, vaan sen sijaan vanki on pyritty sijoittamaan muuhun toimintaan.²³⁰

Normaalisuusperiaate ei nähdäkseen tyhjenny pelkästään osallistumisvelvollisuuden mukaisten toimintojen järjestämiseen tai terveydenhoidon palveluiden saatavuuteen. Lähtökohtaisesti periaate läpäisee koko täytäntöönpanon. Sinänsä jo vankiloissa noudatettava päiväjärjestys (VankL 5 luvun 8 §:n mukaisesti osastoilla tulee olla päiväjärjestys²³¹) ilmentää yhteiskunnassa muutoinkin noudatettavaa rytmiä. Normaalisuusperiaatteen kysymykset voivat liittyä vankien asuinolojen ja -tilojen järjestämiseen tai vapautumisen jälkeisiin asuinoloihin²³². Asunnottomuus on ollut vapautuvien vankien keskuudessa ongelmallinen ilmiö ja edelleen kolmannes vapautuu asunnottomana²³³. Tämän lisäksi normaalisuuseriaatteen kuuluvat erilaisten sosiaaliturvaetuuksien järjestäminen ja niiden piiriin saattaminen erityisesti vapautumisen nivelvaiheessa. Sinänsä vankeus katkaisee useiden etuusmuotojen maksatuksen, erityisesti yli kuusi kuukautta kestävien rangaistusten osalta²³⁴. Vapautumisen valmistelusta vastaa Rikosseuraamuslaitos, jonka tehtävänä on ohjata vapautuva vanki hänelle tarpeellisten palveluiden piiriin.

Nyky-yhteiskunnan toiminta on digitalisoitunut yhä enenevässä määrin, mikä vääjäämättä asettaa haasteita vankeuden täytäntöönpanolle. Digitalisaatio ja siihen liittyvien taitojen opettelu on vasta viime vuosina rantautunut vankiloiden arkeen.²³⁵ Yhteiskunnan muutosvauhti vääjäämättä haastaa vankeinhoitoa ja rangaistuksen täytäntöönpanon aikaisen toiminnan sisältöjä, jotta ne pystyisivät vastaamaan edes nimellisesti muualla

²³⁰ Mohell – Pajuoja 2006, 93.

²³¹ Ks. esim. Juuan vankilan tulo-opas 2020, 23–24.

²³² Kaukonen – Hartoneva ja työryhmä 2006, 51–52.

²³³ Granfelt 2003 ja Krits: <https://www.krits.fi/2020/09/liian-moni-vanki-vapautuu-edelleen-asunnottomana-asumisen-yhteistyota-kehitettava/>. Asunnottomuuden ehkäisyyn liittyviä hankkeita Rikosseuraamuslaitoksessa ovat olleet PAAVO I (2008–2011), PAAVO II (2012–2015) ja AUNE-hanke (2016–2019).

²³⁴ Ks. Krits: <https://www.krits.fi/tietoa/vankeusaika/vangin-toimeentulo/> tai kootusti Kaukonen – Hartoneva ja työryhmä 2006, 84.

²³⁵ Ks. lähemmin Älykäs vankila -hankkeesta: <https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/ajankohtaista/hankkeet/alykasvankila.html>

yhteiskunnassa vallitsevia oloja ja antamaan vangeille riittävät valmiudet selviytyä alati muuttuvassa maailmassa.

Turvallisuus

Turvallisuuden takaaminen on erittäin keskeinen asia ehdottoman vankeusrangaistuksen täytäntöönpanossa. VankL 1 luvun 3 §:n 2 mom. mukaan:

”Vankeus on pantava täytäntöön siten, että täytäntöönpano on turvallista yhteiskunnalle, henkilökunnalle ja vangeille. Vankeuden täytäntöönpanosta vastaavien viranomaisten on huolehdittava siitä, ettei vankeuden aikana kukaan oikeudettomasti puutu vangin henkilökohtaiseen koskemattomuuteen [...]”

Yhteiskunnan näkökulmasta turvallisuus näyttäytyy säilytysturvallisuutena, jolla tarkoitetaan sitä, että niin rikoksen uhri läheisineen kuin muutkin yhteiskunnan jäsenet voivat luottaa siihen, että tuomittu esimerkiksi pysyy laitoksessa. Lainvalmistelutöissä on kuitenkin korostettu sitä, ettei turvallisuus tarkoita tuomitun tiukkaa eristämistä, mikä voi palvella lyhyen aikavälin turvallisuustarpeita yhteiskunnassa. Pitkän aikavälin tarpeiden näkökulmasta tiukka eristäminen voi olla ongelmallista vaikeuttamalla vangin yhteiskuntaan kiinnittymistä.²³⁶

Fyysisen ja/tai henkisen väkivallan uhka on ilmeinen vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoon liittyvissä työtehtävissä. Vankiloissa työskentelevistä henkilöstöryhmistä vartijat kokevat eniten väkivaltaa työskentely-ympäristössään. Laitostyyppillä on myös merkitystä. Väkiältä on yleisempää suljetuissa kuin avolaitoksissa. Tulos ei ole yllättävä, sillä vartijat työskentelevät kaikista tiiviimmin vankilan asukaskunnan parissa.²³⁷ Väkiältä- ja uhkatilanteet työtehtävissä ovat yleistyneet, mutta henkilökunta voi kokea väkivaltaa myös vapaa-ajallaan²³⁸. Henkilökunnan näkökulmasta arvioituna kyse on työ-

²³⁶ HE 263/2004 vp, 135.

²³⁷ Paasonen – Vainio 2022, 48, 50. Ks. myös Junninen 2008; Saari 2021, 158.

²³⁸ Paasonen 2021, 35–36.

turvallisuudesta. Keskeisessä roolissa on työolosuhteiden järjestäminen niin, että uhkatilanteet ja väkivaltatilanteet mahdollisuuksien mukaan ehkäistään ennakolta²³⁹.

Vangin näkökulmasta keskeistä on huolehtia vangin henkilökohtaisen koskemattomuuden toteutumisesta. Vankien välisiä väkivaltatilanteita esiintyy, mikä voi heijastua esimerkiksi pelkääjävankien kasvavana osuutena²⁴⁰. Tilanteet voivat olla myös henkistä väkivaltaa tai muuta häirintää. Viimeaikaisen kotimaisen vangeille suunnatun kysely- ja haastattelututkimuksien valossa vangit kokevat olonsa vankilassa varsin turvalliseksi²⁴¹.

Nuorten erityisaseman huomioiminen

Noin kolme prosenttia kaikista ehdotonta vankeusrangaistusta suorittavista on nuoria alle 21-vuotiaita henkilöitä²⁴². YK:n lapsen oikeuksien sopimuksen mukaan vapaudenriiston kohteeksi joutuneen lapsen erityistarpeet on huomioitava (37 artikla, kohta c). Sopimuksessa lapsella tarkoitetaan alle 18-vuotiaista, mutta vankeinhoidossamme nuorena rikoksentehtijänä pidetään alle 21-vuotiaana rikoksen tehnyttä henkilöä.

VankL 1 luvun 5 § 3 mom. mukaan:

”Alle 21-vuotiaina rikoksensa tehneille nuorille tuomittua vankeutta täytäntöönpannassa on kiinnitettävä erityistä huomiota vangin iästä ja kehitysvaiheesta johtuviin tarpeisiin.”

Lähtökohtaisesti tällä tarkoitetaan sitä, että Rikosseuraamuslaitoksen on otettava huomioon esimerkiksi nuoren henkilön koulutustarpeet tai muissa toiminnoissa esiintyvät erityistarpeet.

Edellä mainitun sääntelyn lisäksi vankeuslaissa on kaksi säännöstä, jotka koskevat nimenomaisesti alle 18-vuotiaita vankeja. Ensiksi vankilaan sijoittamisen yleisperiaatteiden (VankL 4 luku 8 § 2 mom.) mukaan:

²³⁹ Myhrberg 2016, 34.

²⁴⁰ Junninen 2008, 79–80.

²⁴¹ Saari 2021; Linderborg ym. 2015, 158–159; Linderborg ym. 2012, 44–47.

²⁴² Rikosseuraamuslaitos 2021, 27.

”Alle 18-vuotias on sijoitettava sellaiseen vankilaan, että hänet voidaan pitää erillään aikuisista vangeista, jollei hänen etunsa muuta vaadi.”

Toiseksi alaikäisen vangin asuttamista vankilassa koskevan sääntelyn (VankL 5 luku 2 §) mukaan alaikäinen vanki on pidettävä erillään aikuisista vangeista, ellei hänen etunsa muuta vaadi. Käytännössä tämä tarkoittaa alaikäisen asumista eri osastolla.

Säännösten taustalla on ajatus siitä, että eriyttämällä nuoret rikosuralla kokeneemmista vangeista, pyritään ehkäisemään kontaktien haittavaikutuksia. Säännökset kuitenkin mahdollistavat sijoittamisen aikuisten vankien kanssa samalle osastolle, jos sen katsotaan olevan tarpeellista esimerkiksi nuoren kotipaikan tai yhteyksien säilymisen kannalta.²⁴³

3.3 Vankeusrangaistuksen preventiiviset lähtökohdat

Rikosoikeudellisilla seuraamuksilla on useita tavoitteita. Ensinnäkin seuraamus ja sen määrääminen sisältävät tuomioistuimen viestittämänä (kommunikatiivinen funktio) yhteiskunnan paheksunnan norminrikkojan menettelyä kohtaan²⁴⁴. Lisäksi rangaistuksen määräämisellä tuetaan asetettuja normeja (käskyjä ja kieltoja). Rangaistuksen tavoitteena on myös saada aikaan epämiellyttävä ja kielteinen kokemus norminrikkajalle. Ehdottomalla vankeusrangaistuksella kajotaan perustuslailla suojattuihin etuihin, erityisesti henkilön vapauteen. Vapaudenmenetyksen oletetaan tuottavan eniten kärsimystä rikoksesta tuomitulle.²⁴⁵

Rangaistuksen oikeutusta on perusteltu lähtökohtaisesti kahdella eri tavalla. Ensiksi oikeutusta on haettu menneistä tapahtumista, jolloin rankaiseminen on katsottu aiheelliseksi ja ansaituksi normin rikkomisen johdosta (sovitusteoriat). Toiseksi rangaistuksen oikeutusta on etsitty tulevaisuudesta, jolloin kysymyksessä on rankaisun kautta saavutettava hyöty. Pohjimmiltaan

²⁴³ Myhrberg 2016, 39.

²⁴⁴ Vatjus-Anttila (2022, 99) puhuu rikoksentekijän kohtelusta objektina, ulkopuolisen vaikutuksen välineenä.

²⁴⁵ Tapani – Tolvanen – Kemppinen 2022, 9.

kyse on siitä, miten rankaisemisen kautta voidaan vaikuttaa niin rikosten-tekijään kuin muihin yhteiskunnan jäseniin, etteivät he syyllistyisi normia rikkovaan käyttäytymiseen (preventioteoriat).²⁴⁶ Preventioteoreettisesta näkökulmasta katsoen rangaistusjärjestelmällä ja rangaistusten täytäntöönpanolla tavoitellaan rikosten ehkäisyä joko niin, että kansalaiset pidättäytyvät rikosten tekemisestä (yleispreventio) tai niin, että sanktio saa rangaistuksen kohteena olleen henkilön pidättäytymään rikoksista tulevaisuudessa (erityispreventio²⁴⁷). Viimeksi mainitussa perimmäisenä pyrkimyksenä on vaikuttaa henkilön rikoksen uusimisalttiuteen.²⁴⁸

Vallitsevan käsityksen mukaan rikosoikeusjärjestelmä rakentuu lähtökoh- taisesti yleispreventiivisille tavoitteille, mikä on ollut hallitseva tarkoituksen- mukaisuusperustelu.²⁴⁹ Aikojen saatossa on käyty keskustelua siitä, kummalle näkökulmalle, yleis- vai erityispreventiolle, tulisi antaa etusija. Keskustelus- sa esitetyt näkemykset ovat ajoittain olleet erittäin vastakkaisia. Siinä missä yleispreventiota kannattaneet eivät juurikaan ole antaneet näkemyksissään painoarvoa erityispreventiivisille näkökohdille, erityispreventiota vahvasti puolustavat ovat väheksyneet sanktioiden yleisestävää merkitystä.²⁵⁰ Yleis- preventiivistä vaikutusta kohtaan esitetystä kritiikistä on kiinnitetty huomio- ta esimerkiksi siihen, miten tuomioistuimien voi ylipäänsä määrittää sellaisen rangaistustason, joka ehkäisee ihmisiä olemaan suorittamatta rikoksia ja tehoaako sama rangaistuksen ankaruustaso kaikille ihmisille tasapuolisesti? Tämän lisäksi herää kysymys, ovatko kaikki rikokset rationaalisia tekoja. Yleis- preventiossa pulmia on liitetty myös tuomittujen rangaistusten informointiin eli miten ihmiset yleisesti saavat tietoa langetetusta rangaistuksesta, joka loisi pelotetta²⁵¹ suurelle kansanosalle.²⁵²

²⁴⁶ Tapani – Tolvanen – Kemppinen 2022, 13–14. Rankaisemisen oikeutusta filosofi- sista näkökulmasta, ks. lähemmin Kaarakka 2023.

²⁴⁷ Matikkala (2021, 8) käyttänyt myös termiä individuaalipreventio.

²⁴⁸ Andenaes 1974, 7 ja 9.

²⁴⁹ Lappi-Seppälä 2000, 29; Backman 1976, 29; Salmiala 1953, 223. Ks. myös Salmiala (1966) referoiden Andenaesin esittämiä näkökohtia. Ks. myös Andenaes 1974.

²⁵⁰ Ks. Matikkala 2021, 6–9; Utriainen 1989, 489–491; Salmiala 1953, 224–226.

²⁵¹ Yleisestävän vaikutuksen syntymekanismieja ovat pelotepreventio sekä rangais- tuksen moraalia ja tapaa luova vaikutus (Lappi-Seppälä 2000, 56–57).

²⁵² Newburn (2007), 518–519. Yleispreventiosta laajemmin ks. von Hirsch ym. (1999).

Huomattavaa on, että kumpikaan näkökulma yksinään ei riitä sanktioidin perusteeksi vaan kriminaalipoliittisesti tehokkaan ja tarkoituksenmukaisen sanktion tulee edistää kumpaakin tarkoituspäätä.²⁵³ Näin ollen yleispreventiota ja erityispreventiota ei tule nähdä toisilleen vastakkaisina vaan rinnakkaisina²⁵⁴ rikosoikeudellisen järjestelmän vaikutusmuotoina. Onkin esitetty, että järjestelmän²⁵⁵ alkupäässä korostuvat yleispreventiiviset tavoitteet, loppupäässä erityisestävät tavoitteet.²⁵⁶ Prosessuaalisesta näkökulmasta katsottuna sanktioiden täytäntöönpano on koko rikosoikeusjärjestelmässä vaihe, jossa erityisestävillä seikoilla on suurin käytännön merkitys²⁵⁷. Täytäntöönpanon tasolla on merkitystä rangaistuksen tosiasialisiin vaikutuksiin.²⁵⁸ Ehdottomassa vankeusrangaistuksessa tosiasialiset vaikutukset ovat laajemmat kuin esimerkiksi ehdollisessa vankeusrangaistuksessa. Rangaistusten täytäntöönpanolla on myös vahva viestinnällinen, yleisestävää vaikutusta ylläpitävä funktio.²⁵⁹ Kommunikatiivista näkökantaa korostavat teoriat painottavat henkilön sitoutumisen merkitystä yhteisön jäseneksi (integratiivinen tavoite) sekä hänen omaa ajattelukykyänsä ja harkintaansa²⁶⁰. Keskeistä on, että henkilöä kohdellaan omiin valintoihin kykenevänä subjektina²⁶¹. Tätä kautta on nähtävissä erityisestävien tavoitteiden rinnakkainen ilmeneminen yleisestävän vaikutuspyrkimyksen kanssa.²⁶²

²⁵³ Salmiala 1953, 236.

²⁵⁴ Honkasalo (1965, 29) puhuu synteestistä, jonka kautta päästään parhaimpaan lopputulokseen. Ks. myös Serlachius 1909, 29 ja Tapani – Tolvanen 2016, 392.

²⁵⁵ Järjestelmällä tässä yhteydessä tarkoitetaan koko rikosoikeusjärjestelmää, ei yksistään rangaistusjärjestelmää.

²⁵⁶ Tapani – Tolvanen 2016, 393. Samoin Honkasalo 1965, 30 ja 36, jonka mukaan erityisestävää tehoa on erityisesti pidettävä silmällä yhteiskunnallisten vastatoimienpiteitten (rangaistusten) täytäntöönpanon yksityiskohtaisessa sääntelyssä.

²⁵⁷ Lappi-Seppälä 2000, 47.

²⁵⁸ Tapani – Tolvanen 2016, 396.

²⁵⁹ Duff (2001, 148–152) korostaa rangaistuksen kommunikatiivista vaikutusta, mutta samalla korostaa, että sosiaaliset siteet tulisi säilyttää ja palauttaa rangaistun ja yhteisön välillä.

²⁶⁰ Duff 2001, 107–112. Kommunikatiivinen rangaistusteoria luetaan kuuluvaksi ekspressiivisiin teorioihin, ks. lähemmin Häkkinen 2022, 48–51 ja Kauppinen 2022.

²⁶¹ Vatjus-Anttilan (2022) mukaan rikosentekijää tulisi kohdella päämääränä, ei preventiivisten vaikutusten välineenä tai muokkauksen tarpeessa olevana objektina.

²⁶² Lappi-Seppälä 2000, 29.

Nuutilan (1997) mukaan erityisestävän vaikutuksen toteuttaminen tapahtuu seuraamusjärjestelmän kautta. Edelleen erityisestävän vaikutuksen vaikuttamiskeinot voidaan jakaa kahteen kategoriaan: *välittömiin* ja *välillisiin*. Välittömän erityisprevention ilmenemismuoto on ehdoton vankeus, joka eristää rikoksen tekijän samalla estäen häntä tekemästä lisää rikoksia. On myös esitetty, että eristäminen toimii erityispreveniivistä ideaa vastaan eli ehdottoman vankeusrangaistuksen on nähty lisäävän rikosten uusimisriskiä sen vähentämisen sijaan.²⁶³ Tilastojen valossa tarkasteltuna rikoksen uusiminen on yleistä. Vapautuneiden vankien rikoksen uusimisprosentti on vakiintunut noin 60:een.²⁶⁴

Välillisenä erityisestävyytenä ymmärretään vaikutusten aikaansaamista pyrkimällä tuomitun kiinnittämiseen yhteiskuntaan (integratiiviset tavoitteet) ja kehittämään tuomitun vastuuntuntoa.²⁶⁵ Välillisen erityisprevention keskustelu on keskittynyt eri seuraamusvaihtoehtoja puntaroivaksi²⁶⁶, mutta nähdäkseni välillisen erityisprevention keinoja on nähtävissä myös rangaistuslajin sisällä. Ehdottomalla vankeusrangaistuksella on kiistatta välittömiä erityispreveniivisiä elementtejä, mutta välilliset elementit kietoutuvat erityisesti rangaistuksen kuntoutusnäkökohtiin. Tämä liittyy kiinteästi täytännönpänon tavoitteeksi julkilausuttuun rikoksettoman elämän valmiuksien lisäämiseen. Kyseisessä vaikutustyössä keskeisellä sijalla ovat rangaistusajan suunnitelmatyö ja siinä määritellyt tavoitteet. Näin ollen rangaistusajan suunnitelman voidaan katsoa ilmentävän välillisiä erityispreveniivisiä vaikutuskeinoja. Tämän vuoksi sekä välitöntä että välillistä erityisestävyyttä tavoittelevat vaikutusmekanismit toimivat rinnakkaisina.

Erityisestävän vaikutuksen on nähty tapahtuvan kolmella eri tavalla: varoituksena, sopeuttamisena tai eristämisenä²⁶⁷. Varoituksenomai-

²⁶³ Nuutila 1997, 23–24.

²⁶⁴ Rikosseuraamuslaitos 2021, 19. Seuranta-aika on viisi vuotta vangin vapautumisesta.

²⁶⁵ Nuutila 1997, 26.

²⁶⁶ Nuutila 1997, 23–29. Näin myös Tolvanen 2005, 107–112.

²⁶⁷ Kolmiportaisen jaottelun on esittänyt von Liszt 1908 (teoksesta käytetään vuonna 1929 suomennettua versiota). Sittemmin on käytetty termiä vaarattomaksi tekevä vaikutus, jolla on tarkoitettu rikoksentehtäjän poistamista vapaasta yhteiskunnasta, ks. Anttila – Törnudd 1983, 160.

suus vankeusrangaistuksen käytön osalta on nähtävissä ehdollisessa vankeudessa. Varoitusvaikutus kiteytyy siihen, että konkreettisesti koettu rangaistus tosiasiallisesti osoittaa lain rangaistusuhan, jolla voidaan nähdä olevan pidäkevaikutusta. Rikoksista kiinnijääminen lisää subjektiivista sanktiovarmuutta, mikä tehostaa preventiota. Rangaistuksen seurauksena tekijä voi motivoitua uudelleenarvioimaan omaa käyttäytymistään.²⁶⁸ Eristämisellä sen sijaan ei ole nähty tarkoitettavan tavanomaista ehdottoman vankeusrangaistuksen suorittamista vaan rangaistun sijoittamista yhteiskunnan ulkopuolelle varsinaisen vankeusrangaistuksen suorittamisen jälkeen²⁶⁹ tai sen sijaan.²⁷⁰

Erityisestävän vaikutuksen sopeuttavalla vaikutuksella tarkoitetaan vahvasti rikoksen tekijän kasvattamista, jonka tavoitteena on saattaa rikosentekijä yhteiskunnassa menestyväksi yksilöksi.²⁷¹ Honkasalon (1965, 36) mukaan: ”Erityisestävän näkökohdan vaikutus ilmenee pääasiallisesti rangaistusten täytäntöönpanoa koskevissa säännöksissä, jotka panevat erityisen painon vangin parantamiseen, hänen kasvattamiseensa työllä ja opetuksella yhteiskuntakelpoiseksi kansalaiseksi.”²⁷² Tähän tavoitteeseen (sopeuttaminen, rehabilitaatio) pyritään sisällyttämällä rangaistukseen opetusta, koulutusta ja erilaisia hoitotoimenpiteitä.²⁷³ Vuosien saatossa keskustelussa on painotettu hoitoideologiaa, rangaistuksen kuntouttavaa vaikutusta sekä eristämisen vaikutusta rikosentekijään.²⁷⁴

Erityispreventiivistä näkökulmaa edustaa vankeuslain lähtökohta, jonka mukaan rangaistusaikaa tulisi käyttää hyödyksi.²⁷⁵ Rangaistusajan hyödyntämistä pyritään tehostamaan suunnitelmallisuudella toisin sanottuna rangaistusajan suunnitelman laadinnan ja sen toteuttamisen kautta.²⁷⁶ Ran-

²⁶⁸ Lappi-Seppälä 2000, 70.

²⁶⁹ Erityisesti aiemmin voimassa ollut laki vaarallisten rikoksenuusijain eristämisestä (317/1953). Edellä mainitulla lailla kumottu laki vaarallisista rikoksen uusijoista (180/32).

²⁷⁰ Utriainen 1992, 35–36 ja Anttila – Heinonen 1977, 207–208. Tällä hetkellä eristäminen kulminoituu syyntakeettomien sulkemiseen oikeuspsykiatriseen hoitoon.

²⁷¹ Utriainen 1992, 35.

²⁷² Näin myös Honkasalo – Ellilä 1966, 9.

²⁷³ Anttila – Törnudd 1983, 160.

²⁷⁴ Lappi-Seppälä (2000), 21–28 ja Newburn (2007), 520–523.

²⁷⁵ HE 263/2004 vp, 94.

²⁷⁶ HE 263/2004 vp, 110–111.

gaistusajan suunnittelun lähtökohtana on riski-tarve-vastaavuus -periaate, jonka mukaan vankeusaikainen toiminta pitäisi kohdistaa intensiteetiltään oikeassa suhteessa rikoksen uusimisriskiin. Toiminnan tulisi kohdentua kriminogeenisiin (rikollisuutta ylläpitäviin) tekijöihin ja toteuttamistavan tulisi vastata vangin vastaanottokykyä.²⁷⁷

Erityispreveniivisiä tavoitteita ja yleisempää pyrkimystä erityispreveniivistä vaikutusta kohti ilmentävät myös vapaaehtoisten kuntoutus- ja tutkimuotojen kehittäminen ja tarjonta.²⁷⁸ Vankeusaikana tarjottavien toiminta- ja kuntoutusohjelmien kirjo on laajentunut 1990-luvulta alkaen What works-keskustelun seurauksena²⁷⁹. Myös poistumisluvat on nähty tärkeänä vankia kuntouttavana elementtinä²⁸⁰.

Lyhyet vankeusrangaistukset ovat haasteellisia rangaistusajan suunnitelman mukaisen työskentelyn ja sitä kautta erityispreveniivisen vaikutuksen näkökulmasta tarkasteltuna. Lyhyet tuomiot tarkoittavat aina lyhyttä laitoksessa oloaikaa ehdonalaisen vapautumisen määräosien vuoksi²⁸¹. Lyhyt laitoksessa oloaika ei välttämättä mahdollista kuntouttavaan toimintaan osallistumista, koska ohjelmatoimintaa toteutetaan laitoksessa sen oman rytmin mukaan, jolloin laitokseen saapuminen ei ehkä ajoitu siten, että ohjelmaan olisi mahdollista osallistua. Lyhyissä tuomioissa pääpaino jo rangaistusajan suunnittelussa on vapautumisen valmistelu²⁸², joten kuntouttava toiminta jää vähäiseksi. Parhaimmillaan lyhyttä tuomiota suorittava ehditään tavata yksilötyöskentelyssä erityisohjaajan toimesta. Andenaes (1974) on tuonut esiin lyhyisiin vankeusrangaistuksiin liittyen, etteivät ne mahdollista kuntouttavaa toimintaa. Kuitenkin ne ovat riittäviä tuottamaan vankeusrangaistuksen stigmatisoivan vaikutuksen ja luomaan vangille kontakteja, jotka eivät ole

²⁷⁷ Arola-Järvi 2012, 16.

²⁷⁸ Matikkala 2010, 8.

²⁷⁹ Laine 2002, 132. What Works -ajattelu viittaa tutkimustraditioon, joka pyrkii teieteellisin menetelmin selvittämään, mitkä asiat vaikuttavat uusintarikollisuutta vähentävästi. Keskiössä ovat menetelmät (mitkä toimivat) ja se, miten saadaan kohdennettua oikeanlaiset toimet oikealla tavalla, ks. yleisesti esim. McGuire 1995.

²⁸⁰ Cheliotis 2009, 423.

²⁸¹ Hieman yli puolet täytäntöönpantavista ehdottomista vankeusrangaistuksista on alle 6 kk, ks. Rikosseuraamuslaitos 2021, 31.

²⁸² HE 263/2004 vp, 111.

kuntoutumisen näkökulmasta toivottuja.²⁸³ Tällä tarkoitetaan kiinnittymistä rikolliseen alakulttuuriin. Lisäksi uusi laitoskausi ei aiheuta samanlaista pelkoa, sillä rangaistuksen täytäntöönpano sinänsä on tuttua.²⁸⁴

Äärimmäisessä tapauksessa vankeusrangaistus voi toimia myös vastoin sen perimmäistä tarkoitusta. Kuivajärvi (1992) teki sakkovankeja²⁸⁵ koskevassa tutkimuksessaan havainnon, jonka mukaan vankeuskautta ei välttämättä mielletty rangaistukseksi vaan lähinnä sosiaalihuollon kaltaiseksi palveluksi. Vankeusrangaistuksen rangaistusarvo oli tutkimuksen mukaan huono, eikä se saanut aikaan erityisestävää vaikutusta.²⁸⁶

Vankeinhoidossa on käytetty runsaasti aikaa ja resursseja erityispreventiivisten vaikutusten aikaansaamiseksi. Uusia työskentelymuotoja kehitetään, toimintoja räätälöidään vastaamaan vankien tarpeita ja mietitään vankien polttamista vapautumisen nivelvaiheessa. Kehitystyötä Rikosseuraamuslaitoksessa tehdään niin keskushallintovetoisesti kuin rikosseuraamusalueella (nykyisin Rikosseuraamuskeskuksissa) paikallisesti. Osa kehitystyöstä on Rikosseuraamuslaitoksen vetovastuulla, osassa esimerkiksi kolmannen sektorin toimija vastaa Rikosseuraamuslaitoksen ollessa kumppanina. Leimallista tämän hetken kehitystyölle on hankkeistaminen ja asioiden ja prosessien kehittäminen erilaisten kokeilujen (muutamana vuoden projektien ja erikseen haettavien määrärahojen) kautta. Yhtäältä tämänkaltaisen kehitystyö heijastelee tämän päivän trendejä ja Rikosseuraamuslaitoksen omien taloudellisten resurssien niukkenemistä omarahoitteiseen kehitystyöhön, toisaalta kehitystyö tähtää osaltaan uusintarikollisuuteen vaikuttamiseen ja erityispreventiivisten vaikutusten aikaansaamiseen. Projekti- ja kokeiluluontoisten toimintojen haasteena

²⁸³ Andenaes 1974, 161–162.

²⁸⁴ Andenaes 1974, 176.

²⁸⁵ Sakkovangilla tarkoitetaan henkilöä, joka on tuomittu ehdottomaan vankeusrangaistukseen laiminlyötyään sakkorangaistuksen rahamääräisen suorituksen.

²⁸⁶ Kuivajärvi 1992, 144–145 ja Kuivajärvi 2003. Kuivajärven (1992) tutkimus on toteutettu aikana, jolloin sakkojaan ehdottomana vankeutena suorittavia oli enemmän ja lainsäädäntö mahdollisti muuntorangaistuksen käytön laajemmin kuin nykyään. Tänä päivänä sakon muuntorangaistuksen käyttöala on suppeampi ja koskee ainoastaan tuomioistuimen määräämiä sakkorangaistuksia (RL 2a:4). Kuivajärvi haastatteli sakkovankeja ja niiden perusteella erotteli kolme sakkovankityyppiä: juopot asunnottomat, satunnaiset ensikertalaiset ja aktiiviset rikoksenteijät. Sosiaalihuollonomainen palvelu korostui erityiset juoppojen asunnottomien ryhmässä.

on, että vaikka projektin aikana saadaan kehitettyä uusia toimintamalleja, niiden jääminen käytäntöön projektin päättymisen jälkeen on jokseenkin epävarmaa. Toimintamallit lakkautuvat tai jos kokeilu on ollut paikallinen, toimintamallin laajentaminen osoittautuu haasteelliseksi, eikä mallin monistaminen onnistu. Tällöin erityispreventiivisiä tavoitteita edesauttava toiminta hiipuu.

Siinä missä viranomaiset ovat käyttäneet resursseja toimintojensa kehittämiseen, myös tutkijat ovat käyttäneet omia resurssejaan erityispreventiivisten vaikutusten todentamiseksi. Vankeusrangaistuksen erityisestävyyden sopeuttavaa vaikutusta on pyritty tutkimaan vapautuneiden vankien uusintarikollisuudella²⁸⁷. Uusiminen on luokiteltu siten, että henkilö syyllistyy uuteen vankeusuhkaiseen tekoon²⁸⁸. Tämän seurauksena vankeusrangaistuksen erityispreventiivisen tavoitteen voidaan katsoa toteutuneeksi, mikäli vapautunut vanki ei tule uudelle vankeuskaudelle. Tämä ei vielä tarkoita sitä, että henkilö olisi jättänyt rikollisen elämäntyylin. Hän on voinut tehdä lievempiä rikoksia²⁸⁹ tai hän ei vain ole jäänyt törkeämmistä rikoksista kiinni²⁹⁰.

Yhteiskuntaan sopeutumisen näkökulmasta uusintarikollisuus on erittäin kapea mittari ja saadut tutkimustulokset ovat olleet vaihtelevia. Perinteisesti vankien käsittelyistä saadut tulokset tiivistettiin mikään ei tehoa –iskulauseeksi (nothing works).²⁹¹ Tynin (2015, 29) mukaan uusimisaste on käyttöarvoltaan vaatimaton vankeinhoidon vaikuttavuuden mittari. Sen kautta voidaan tarkastella vain vankilaan palaamista, eikä se huomioi esimerkiksi rikosurien laadullista muuttumista. Lisäksi tosiasiallisesti kaikki teot eivät tule koskaan ilmi. Niin sanottu piilorikollisuus hankaloittaa sopeutumisen ja tuomion erityisestävän tehon arvioimista. Uusintarikollisuuteen liittyvää tutkimusta hankaloittaa myös se, että lainsäädäntö ja rangaistuskäytännöt voivat muuttua²⁹².

²⁸⁷ Anttila – Törnudd 1983, 161–162.

²⁸⁸ Ks. uusimisen määrittelytavasta erityisesti Hypén 2004, 17–27.

²⁸⁹ Kriminologiassa voidaan tutkia henkilön rikosuria ja sitä millaisia tekoja kyseinen henkilö tekee, ks. esim. Kyvsgaard 2003, 147–168.

²⁹⁰ Piilorikollisuudesta ks. Anttila – Törnudd 1970, 77–86; Laitinen – Aromaa 1993, 38–46.

²⁹¹ Anttila – Törnudd 1983, 161–168 (tutkimustuloksista kootusti).

²⁹² Tyni 2015, 29.

4 RANGAISTUSAJAN SUUNNITELMA

4.1 Rangaistusajan suunnitelman lainsäädännöllinen tausta

Rangaistusajan suunnitelma osana ehdottoman vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa otettiin systemaattisemmin käyttöön vankeuslain voimaantulon myötä 1.10.2006²⁹³. Uuden vankeuslain myötä ryhdyttiin enenevässä määrin kiinnittämään huomiota vangin yksilölliseen kokonaistilanteeseen ja hänen tarpeisiinsa²⁹⁴. Uudistuksen keskeinen tavoite on tehostaa vankeuden vaikuttavuutta, johon pyritään yksilöllisellä ja suunnitelmallisella vankeusprosessilla. Tähän tavoitteeseen pyrittiin vastaamaan ottamalla käyttöön rangaistusajan suunnitelman systemaattinen hyödyntäminen osana rangaistusten täytäntöönpanoa.²⁹⁵

Tavoitteeksi tuolloin asetettiin rangaistusajan suunnitelman ja tuolloin vielä käytössä olleen erillisen vapauttamissuunnitelman tekeminen kaikille

²⁹³ Rangaistusajan suunnitelma kattaa sekä vankilassaoloajan että ehdonalaisen vapauden, ks. Mohell 2007, 333.

²⁹⁴ Vankeuslain uudistuksen perusajatuksena on "what works" -ajattelu, jonka ideana on pyrkiä vaikuttamaan kriminogeenisiin, rikollisuutta ylläpitäviin tekijöihin. Tekijöihin pyritään vaikuttamaan erilaisilla toimintaohjelmilla (Mohell 2007, 333). Toimintaohjelmia, jotka tähtäsivät päihteiden käytön vähentämiseen ja vankien uusintarikollisuuteen vaikuttamiseen, lisättiin työtoimintojen rinnalle 1990-luvun loppupuolella (HE 263/2004). Uusintarikollisuusriskiin pyritään vaikuttamaan kognitiivis-behavioraaliseen teoriaan perustuvien toimintaohjelmien kautta (Tyni 2015, 16), joita tänä päivänä maamme vankiloissa on useita. On esitetty, että vankeinhoidon vaikuttavuuden tehostamiseksi toimintaohjelmien asemaa tulisi edelleen vahvistaa (Mohell – Pajuola 2006, 94). Pääpaino vankeusrangaistuksen täytäntöönpanossa on ollut perinteisesti vankityössä, joskin sen osuus on pienentynyt vuosien saatossa. Esimerkiksi vuonna 2014 työtoimintoihin osallistui 31 prosenttia vangeista. Vastava luku vuonna 2005 oli 37 prosenttia. Toimintaohjelmiin osallistumiseen liittyvä ajankäyttö on vaihdellut vuosittain kuuden ja 15 prosentin välillä (Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2018 ja 2022).

²⁹⁵ Rangaistusajan suunnitelma kattaa sekä vankilassaoloajan että ehdonalaisen vapauden, ks. Mohell 2007, 333. Vastaavanlainen suunnitelma on käytössä ainakin Ruotsissa, ks. Fängelseförordning 2010, 6 §; Borgeke – Forsgren 2021, 103 sekä Norjassa (HE 263/2004 vp, 74).

vangeille²⁹⁶. Kyseinen tavoite on tänä päivänä lähes saavutettu²⁹⁷. Vielä vuonna 2014 rangaistusajan suunnitelma oli laadittu noin 80 prosentille kaikista vapautuneista vangeista²⁹⁸. Suunnitelmia ei ollut tehty kaikille lyhytaikaisvangeille. Sakon muuntorangaistusta²⁹⁹ suorittavista rangaistusajan suunnitelma oli laadittu joka kolmannelle.³⁰⁰ Edelleenkin osalle vangeista ei laadita rangaistusajan suunnitelmaa. Käytännössä tällaisia ovat sakko- ja lyhytaikaisvangit, joiden rangaistusten täytäntöönpano alkaa etsintäkuulutuksen kautta.³⁰¹

Syynä kasvaneelle suunnitelmien laadintaprosentille voidaan nähdä vuonna 2015 tehty lainmuutos, joka mahdollisti suunnitelmien laadinnan myös muissa täytäntöönpanosta vastaavissa yksiköissä. Käytännössä tällä tarkoitetaan yhdyskuntaseuraamustoimistoja. Aikaisemmin rangaistusajan

²⁹⁶ HE 263/2004 vp, 148. Suunnitelmallisuus noudattelee laajasti muun muassa sosiaalioikeudellisessa kontekstissa vallalla olevaa retoriikkaa, ks. esim. Kotkas 2012.

²⁹⁷ Kilpeläinen 2019, 53.

²⁹⁸ Liimatainen ym. 2017, 28. Tutkimuksen mukaan poistettaessa sakkovangit aineistosta, rangaistusajan suunnitelma on laadittu 98 % vuonna 2014 vapautuneista vangeista. Kyseinen tutkimus perustuu saman vuoden tietoihin kuin käsillä oleva tutkimus, joten kyseinen rangaistusajan suunnitelmien laatimisaste on syytä huomioida tämän tutkimuksen johtopäätöksissä. Ks. myös Hartoneva ym. 2015, 138. Ks. myös Liimatainen ja Rantala (2016), jonka mukaan kaikista vuonna 2014 ehdottomasta vankeusrangaistuksesta vapautuneille rangaistusajan suunnitelma oli laadittu lähes jokaiselle (98 %).

²⁹⁹ Tyypillisesti varsin lyhyitä rangaistuksia. Vuonna 2015 suoritetuista yksistään sakon muuntorangaistuksista n. 87 % oli kestoaltaan 30 päivää tai sen alle (Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2016, 31). Kyseiseen osuuteen ei ole huomioitu niitä vankeja, jotka suorittavat sakon muuntorangaistuksen ehdottoman vankeusrangaistuksen tai tutkintavankeuden yhteydessä.

³⁰⁰ Liimatainen – Rantala 2016, 47. Tilanne on vuosien saatossa huomattavasti parantunut, sillä Kivivuoren ja Linderborgin (2009) tutkimuksen mukaan rangaistusajan suunnitelma oli tehty ainoastaan 37 %:lle kyselyyn vastanneista vangeista. Vielä vuonna 2011 rangaistusajan suunnitelmien laadinta oli saattanut jäädä pelkäksi muodollisuudeksi, josta Turun Sanomat uutisoi 7.12.2011. Sen mukaan rangaistusajan suunnitelmia on tehty tapaamatta vankia lainkaan. Sinänsä rangaistusajan suunnitelmat laaditaan lähes kaikille vangeille, mutta sitä täydentävän vapauttamissuunnitelman tekemisessä on vakavia puutteita.

³⁰¹ Hartoneva ym. 2023, 246.

suunnitelma laadittiin ainoastaan arviointikeskuksen (nykyisin asiakasarviointiyksikön³⁰²) toimesta.³⁰³

Vankeuslain yksi keskeisin muutos oli rangaistusajan suunnitelmallisuuden lisääminen ja rangaistusajan suunnitelmaa koskevan sääntelyn tuominen laintasolle. Ennen lainmuutosta rangaistusajan suunnitelma oli jo jossain määrin käytössä, mutta järjestelmä oli kaiken kaikkiaan uusi. Ennen vankeuslain voimaantuloa rangaistusajan suunnitelma tehtiin ainoastaan kahta vuotta pidemmissä ehdottomissa vankeustuomioissa. Lainmuutos lisäsi siten rangaistusajan suunnitelman käyttöalaa ja koskemaan kaikkia vankeusrangaistusta suorittamaan tulevia tuomittuja. Tällä pyrittiin parantamaan vankeinhoidon vaikuttavuutta ja ennustettavuutta.³⁰⁴ Uudistuksen taustalla oli myös pyrkimys siihen, että enenevässä määrin ryhdytään kiinnittämään huomiota vangin yksilölliseen kokonaistilanteeseen ja hänen tarpeisiinsa. Rangaistusajan suunnitelmassa asetetaan koko rangaistuskaudelle tavoitteita, joita vanki toteuttaa laitoksessa oloaikanaan. Tavoitteita voivat muun muassa olla päihteisiin, koulutukseen, velkojen hoitoon, kuntoutukseen, perhesuhteisiin, asenteisiin tai työelämäyhteyksiin liittyvät asiat.³⁰⁵

Rangaistusajan suunnitelmasta on säännelty VankL 4 luvun 6–7 §:issä ja valtioneuvoston asetuksen (548/2015 15–16§:issä). Vankeuslain 4 luvun 6 §:ssä säädetään rangaistusajan suunnitelmasta seuraavasti:

³⁰² Vuonna 2022 voimaantulleen Rikosseuraamuslaitoksen organisaatiomuutoksen seurauksena kolme rikosseuraamusaluetta lakkasi ja tilalle tuli pienempiä rikosseuraamuskeskuksia. Valtakunnallisesti toimiva Rikosseuraamuslaitos muodostuu neljästä vastuualueesta (kehittäminen ja ohjaus, asiakasprosessit, hallinto- ja tukipalvelut sekä operatiivinen toiminta). Seuraamusten täytäntöönpano kuuluu asiakasprosessien ja operatiivisen toiminnan vastuualueille, joista asiakasprosessien vastuualueelle kuuluvat asiakasarviointiyksikkö ja täytäntöönpanoyksikkö. Rangaistusajan suunnitelmien laadinta kuuluu asiakasprosessin vastuualueelle, erityisesti asiakasarviointiyksikölle. (HE 57/2021 vp, 29) Jatkossa käytän ajantasaista terminologiaa.

³⁰³ HE 45/2014 vp, 37; Hartoneva ym. 2015, 140. Yhdyskuntaseuraamustoimistoissa laadittuja suunnitelmia kutsutaan arkikielessä siviiliransuiksi.

³⁰⁴ HE 263/2004 vp, 91, 108, 110–112.

³⁰⁵ HE 263/2004 vp, 110–111.

Vangille on laadittava yksilöllinen suunnitelma rangaistusajan suorittamista, vapauttamista ja ehdonalaista vapautta varten (*rangaistusajan suunnitelma*).

Rangaistusajan suunnitelma sisältää tiedot:

- 1) vangin sijoittamisesta;
- 2) toiminnasta ja tuomitun elämänhallintaa edistävistä tukitoimenpiteistä rangaistusaikana;
- 3) yhteydenpidosta vankilan ulkopuolelle;
- 4) vapauttamisesta ja vapautumisvaiheen tukitoimenpiteistä.

Rangaistusajan suunnitelman sisällössä ja laajuudessa otetaan huomioon vangin rikoksen laatu ja rangaistuksen pituus, vangin työ- ja toimintakyky, rikosten uusimiseen vaikuttavat seikat sekä vangin henkilöstä, aiemmasta rikollisuudesta ja olosuhteista saadut tiedot.

Valvottuun koevapauteen sijoitetun valvottua koevapautta koskevasta rangaistusajan suunnitelmasta säädetään valvotusta koevapaudesta annetussa laissa (629/2013). Ehdonalaiseen vapauteen päästetyn valvontaa koskevasta rangaistusajan suunnitelmasta säädetään yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta annetussa laissa.

Rangaistusajan suunnitelma tulee siis laatia lähtökohtaisesti kaikille ehdotonta vankeusrangaistusta suorittamaan tuleville tuomitulle³⁰⁶. Tuomion pituus ei vaikuta suunnitelman laatimisvelvollisuuteen sitä poistavasti, vaan rangaistusajan suunnitelma laaditaan myös erittäin lyhyttä tuomiota suorittaville. Esimerkkinä mainittakoon sakon muuntorangaistukset, jotka lyhimillään voivat olla RL 2a luvun 5 §:n mukaisesti neljä päivää. Sakon muuntorangaistukset ovat tyypillisesti olleet lyhyitä: valtaosa (85 %) niistä on ollut alle 30 päivän mittaisia.³⁰⁷ Lisäksi rangaistusajan suunnitelma kattaa koko rangaistusajan ehdonalainen vapaus mukaan luettuna. Aikaisemman voimassa olleen sääntelyn mukaan rangaistusajan suunnitelmaa tuli täydentää vapauttamissuunnitelmalla. Nykyään erillisestä vapauttamissuunnitelmasta on luovuttu ja vapautumisen valmistelu toteutetaan osana rangaistusajan suunnittelua ja suunnitelman täsmentämistä³⁰⁸.

Rangaistusajan suunnitelman laadinnasta säädetään vankeuslain 4 luvun 7 §:ssä, jonka mukaan:

Rikosseuraamuslaitos laatii vankeuteen tuomitulle rangaistusajan suunnitelman. Olosuhteiden muuttumisen tai muun siihen rinnastettavan hyväksyttävän syyn vuoksi Rikosseuraamuslaitos voi muuttaa rangaistusajan suunnitelmaa.

³⁰⁶ Rangaistusajan suunnitelma laaditaan myös yhdyskuntaseuraamuksia (esim. yhdyskuntapalvelu, nuorisorangaistus) suorittamaan tuomitulle. Heidän kohdallaan rangaistusajan suunnitelma on hieman erilaisessa roolissa kuin ehdottomissa vankeusrangaistuksissa ja rangaistusajan suunnitelmalla viitataan entiseen yhdyskuntaseuraamuksissa käytössä olleeseen valvontasuunnitelmaan. Yhdyskuntaseuraamuksia koskeneen lainsäädäntömuutoksen myötä 2015 valvontasuunnitelma -termi korvattiin rangaistusajan suunnitelmalla. Näin pyrittiin terminologiseen yhdenmukaisuuteen (Hartoneva ym. 2015, 12)

³⁰⁷ Rikosseuraamuslaitos 2018, 32. Osuus laskettu pelkän sakon muuntorangaistuksen suorittaneista. Sakon muuntorangaistuksen voi suorittaa myös muun ehdottoman vankeusrangaistuksen yhteydessä. Laskettaessa kaikki molemmat muuntorangaistuksen suorittamisvaihtoehdot yhteen, alle 30 päivää kestäneiden sakon muuntorangaistusten osuus on n. 81 %.

³⁰⁸ HE 246/2020 vp, 73.

Rangaistuksen suorittamisen aikana suunnitelmaa täsmennetään tiedoilla sen toteuttamisesta ja suunnitelman toteutumista seurataan säännöllisin väliajoin siinä vankilassa, johon vanki sijoitetaan.

Rangaistusajan suunnitelma laaditaan yhteistyössä vankeuteen tuomitun kanssa. Rangaistusajan suunnitelmaa laadittaessa on tarpeellisessa määrin oltava yhteistyössä tuomitun suostumuksella hänen koti- tai asuinkuntansa sosiaali-, terveys-, asunto- sekä työvoimaviranomaisten, muiden viranomaisten sekä yksityisten yhteisöjen ja henkilöiden kanssa. Rangaistusajan suunnitelman toteutumista seurataan yhdessä vangin kanssa.

Rangaistusajan suunnitelma voidaan laatia asiakasarvioinnin yksikön toimesta tai yhdyskuntaseuraamustoimistossa (niin sanottu siviiliarviointi). Siviiliarviointit ovat mahdollisia lyhyissä vankeusrangaistuksissa. Pitkissä rangaistuksissa suunnitelma laaditaan rangaistusaikana, usein tutkintavankeuden päätyttyä.³⁰⁹ Suunnitelman laadinnassa keskiössä on arviointi³¹⁰ siitä, millaista kuntoutusta ja tukitoimia rangaistusta suorittamaan tuleva tarvitsisi³¹¹.

Rangaistusajan suunnitelmien laadinnan painopiste on selkeästi siirtynyt siviiliarviointiin. Vuoden 2018 tilastotietojen mukaan vapaudesta vankeusvangeiksi tulleiden suunnitelmista lähes 90 prosenttia laadittiin yhdyskuntaseuraamustoimistoissa. Käytännössä tämä tarkoittaa suunnitelman laadintaa ennen tuomitun vankilaan menemistä, toisin sanoen ennen varsinaisen täytäntöönpanon alkamista. Loput, noin 10 prosenttia suunnitelmista oli laadittu asiakasarviointiyksikön toimesta. Näihin lukeutuvat esimerkiksi tapaukset, joissa tutkintavanki jatkaa suoraan tuomion suorittamista vankeusvankina.³¹² Ennen vuoden 2015 lainsäädännön muutosta rangaistusajan suunnitelma oli mahdollista laatia tuomion saatua lainvoiman, mutta ennen vangin saapumista vankilaan. Jo tuolloin laadinnan painopiste oli ennen vankilaan saapumista laadituissa suunnitelmissa, joita oli hieman yli puolet

³⁰⁹ Hartoneva ym. 2023, 117.

³¹⁰ Arviointi tehdään RNR-mallin mukaisesti, ks. lähemmin Tyni 2015, 59–62.

³¹¹ Hartoneva ym. 2023, 116.

³¹² Kilpeläinen 2019, 53–54.

(52 prosenttia) suunnitelmista.³¹³ Huomionarvoista on, että edellä mainitut osuudet eivät ole suoraan vertailukelpoisia johtuen juurikin vuonna 2015 tehdystä lainsäädäntömuutoksesta. Lisäksi lainsäädäntömuutos tulee ottaa huomioon tämän tutkimuksen tuloksia ja johtopäätöksiä tulkittaessa.

Vankeuslain lähtökohtana sen 4 luvun 7 §:n mukaisesti on suunnitelman laatiminen tuomitun kanssa yhteistyössä. Sinänsä lain sanamuoto velvoittaa valmistelua yhdessä (...*laaditaan yhteistyössä*...), mutta kohderyhmän erityispiirteet huomioiden voi esiintyä tilanteita, joissa osallistuminen suunnitelman laadintaan ei onnistu. Kyseessä voi olla tilanne, jossa tuomittua ei tavoiteta tai hän ei ole saapunut haastatteluun. Nämä ongelmat esiintyvät erityisesti yhdyskuntaseuraamustoimistojen suunnitelmien laadintaprosessissa. Kyse voi olla myös siitä, että tuomittu ei vain halua siihen osallistua. Suunnitelman laatimiseen osallistuminen on tuomitulle vapaaehtoista.³¹⁴ Tuomittua tulisi kuitenkin kannustaa osallistumaan suunnitelman laatimiseen. Mikäli tuomittu ei osallistu suunnitelman laatimiseen, se ei poista viranomaiselle kuuluvaa laatimisveloitetta. Tässä tapauksessa suunnitelma voidaan laatia vankia tapaamatta vangista saatavilla olevan kirjallisen aineiston perusteella³¹⁵. Kirjallisella aineistolla tarkoitetaan muilta viranomaisilta saatuja tietoja sekä tietoja, jotka ovat saatavilla esimerkiksi aikaisemmilta vankilakausilta³¹⁶.

Vuotta 2018 koskevien tietojen mukaan yhdyskuntaseuraamustoimistojen kautta täytäntöönpanon aloittaneista valtaosalla (noin 71 %) rangaistusajan suunnitelma perustui tuomitun haastatteluun³¹⁷. Loput noin 29 % oli kirjallisen materiaalin perusteella laadittuja suunnitelmia.³¹⁸ Tämä on merkittävä parannus aikaisempaan ennen vuotta 2015 vallinneeseen tilaan, jolloin suurin osa (63 %) rangaistusajan suunnitelmista laadittiin kirjallisen materiaalin perusteella.³¹⁹ Luvut eivät ole suoraan verrannollisia johtuen laatimisprosessin

³¹³ Liimatainen 2017, 31.

³¹⁴ Näin HE 263/2004 vp, 149.

³¹⁵ Arola-Järvi 2012, 14.

³¹⁶ Liimatainen ym. 2017, 30.

³¹⁷ Haastattelut voidaan toteuttaa joko henkilökohtaisessa tapaamisessa tai puhelimitse.

³¹⁸ Kilpeläinen 2019, 53. Tiedot perustuvat Rikosseuraamuslaitokselta saatuun julkaisun taustamateriaaliin.

³¹⁹ Liimatainen ym. 2017, 31.

muutoksista, mutta osaltaan viittaavat siihen, että lain edellyttämä yhteistyö tuomitun kanssa on lisääntynyt. Tämä voi osaltaan sitouttaa tuomittua työskentelyyn rangaistusajan suunnitelman suuntaisesti.

Tarkemmat säädökset rangaistusajan suunnitelman sisällöllisistä seikoista annetaan Valtioneuvoston asetuksessa vankeudesta (548/2015). Sen 15 §:ssä on lueteltu ne asiat, jotka sisällössä on otettava huomioon seuraavasti:

15 § Rangaistusajan suunnitelman sisältö

Rangaistusajan suunnitelmaa laadittaessa otetaan huomioon:

- 1) tuomitun tai vangin aikaisempi rikollisuus, tuomitun tai vangin tekemän rikoksen tai tekemien rikosten laatu ja tuomitun rangaistuksen pituus;
- 2) tuomitun tai vangin sosiaaliset olosuhteet, yksilölliset tarpeet ja voimavarat;
- 3) arvio tuomitun tai vangin työ- ja toimintakyvystä;
- 4) tekijät, jotka lisäävät todennäköisyyttä syyllistyä uusiin rikoksiin;
- 5) tekijät, joilla todennäköisyyttä syyllistyä uusiin rikoksiin voidaan vähentää;
- 6) turvallisuuteen vaikuttavat tekijät.

Rangaistusajan suunnitelma sisältää:

- 1) tiedot sijoitusvankilasta;
- 2) täytäntöönpanon alkamisajankohdan;
- 3) tiedot turvallisuuden ylläpitämisestä rangaistusaikana;

4) rangaistusajan keskeiset tavoitteet;

5) tiedot osallistumisvelvollisuuteen sisältyvän toiminnan laadusta, sisällöstä ja vaatavuustasosta;

6) tiedot asumista, työtä, koulutusta, opiskelua sekä sosiaalisen tilanetta ja muita olosuhteita edistävästä tukitoimenpiteistä rangaistusajana;

7) tiedot mahdollisen poistumisluvan ajankohdasta ja edellytyksistä;

8) tarvittavat tiedot yhteydenpidosta vankilan ulkopuolelle;

9) tiedot mahdollisen valvotun koevapauden ajankohdasta ja edellytyksistä;

10) tiedot ehdonalaisen vapauttamisen ajankohdasta ja tiedot vapautumisvaiheen tukitoimenpiteistä ja tukitoimenpiteiden jatkumisesta vapautumisen jälkeen.

Yhteistyössä vankeuslain 4 luvun 7 §:ssä tarkoitettujen viranomaisten kanssa on vangin suostumuksella huolehdittava siitä, että rangaistusajan suunnitelma sovitetaan yhteen mahdollisen sosiaalihuollon asiakassuunnitelman ja muiden vangin tarvitsemien eri hallinnonalojen palveluiden ja tukitoimien kanssa.

Kun suunnitelma laaditaan 7 §:n 1 momentissa tarkoitettussa tapauksessa ennen rangaistuksen täytäntöönpanon alkamista, suunnitelman tulee sisältää 2 momentissa tarkoitettut tiedot siinä laajuudessa kuin mahdollista.

Suunnittelutyön tavoitteena on laatia tarkka suunnitelma, jonka avulla voidaan varmistaa rangaistusajan toteuttaminen nykyistä yksilöllisemmin ja järkevämmiin laitoksissa olevat resurssit ja turvallisen täytäntöönpanon

vaatimukset huomioon ottaen. Suunnitelmallisen ja hallitun vankeusprosessin katsotaan parhaiten edistävän vangin elämänhallintaa ja sijoittumista yhteiskuntaan³²⁰. Rangaistusajan suunnitelman ideana on korostaa edellä mainittua rangaistusajan prosessinomaista ja hallittua luonnetta. Lisäksi suunnitelma on omiaan parantamaan rangaistusajan ennustettavuutta.³²¹

Rikosseuraamusalalla suunnitelmallisuus on nähty osana laajempaa hallinnollisesti ohjattua asiakastyön kehittämisen prosessia. Näin pyritään liittämään yhteen suunnitelmallinen rangaistuksen täytäntöönpano ja vaikuttavuuteen pyrkivät kuntouttavat toimet.³²² Rangaistusajan suunnitelma on päätös siitä, mihin yksilöllisiin, sosiaalisiin, kriminogeenisiin ja muihin toimintakykyyn ja uusintarikollisuuteen vaikuttaviin tekijöihin rangaistusaikana pyritään vaikuttamaan. Rangaistusajan suunnitelmassa arvioidaan uusimisriskiä ja määritellään toiminnalliset sekä turvallisuuteen liittyvät tarpeet ja edellytykset³²³. Rangaistusajan suunnitelman pohjana on arvio vangin tilanteesta ja suunnitelmassa määritellään ne tavoitteet, joihin rangaistusaikana pyritään. Rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden tulisi olla sellaisia, joihin sekä vanki että Rikosseuraamuslaitos voivat sitoutua.³²⁴ Rangaistusajan suunnitelman sisältö ja tavoitteet mitoitetaan sekä rangaistusajan pituuden että vangin sosiaalisen toimintakyvyn ja henkilökohtaisten olosuhteiden mukaan niin, että tavoitteet ovat mahdollista rangaistusaikana saavuttaa³²⁵.

4.2 Suunnitelman laadintaprosessi

Rangaistusajan suunnitelman laadinnasta vastaa Rikosseuraamuslaitos (VankL 4 luku 7 §). Arviointi tapahtuu joko ennen varsinaista täytäntöönpanoa tai täytäntöönpanon alkuvaiheessa, esimerkiksi tutkintavankeuden päättyessä tai sen aikana. Aiemmin viitattu vuonna 2015 voimaantullut lainmuutos

³²⁰ HE 263/2004 vp, 148.

³²¹ HE 263/2004 vp, 110 ja Hartoneva ym. 2015, 137.

³²² Rantanen – Toikko 2014, 125.

³²³ Myhrberg 2007, 13.

³²⁴ Arola-Järvi 2012, 48 ja 53.

³²⁵ Hartoneva ym. 2015, 138.

mahdollisesti suunnitelmien laatimisen siviiliarviointina, joka käytännössä tarkoitti rangaistusajan suunnitelman laatimista yhdyskuntaseuraamus-toimistossa. Uudistuksen toivottiin merkitsevän sitä, että rangaistusajan suunnitelmista tulisi entistä realistisempia ja toteuttamiskelpoisempia vankila-arjessa. Lisäksi toivottiin, että yhdyskuntaseuraamustoimistojen luomia yhteistyöverkostoja voitaisiin hyödyntää ja ne johtaisivat laadukkaampiin suunnitelmiin, nopeampaan menettelyyn ja toimivaan vapautumisvaiheeseen sekä sen jälkeisiin jatkumoihin.³²⁶

Muutettaessa rangaistusajan suunnitelmien laadintaprosessia, muutettiin samassa yhteydessä myös siviilistä suoraan avolaitokseen sijoittamisen edellytyksiä. Voimassa olevan lainsäädännön mukaan enintään kahden vuoden ehdoton vankeusrangaistus voidaan panna täytäntöön avolaitoksessa, mikäli tuomittu täyttää muut edellytykset kuten päihitteettömyys ja soveltuvuus avolaitoksen toimintoihin. (VankL 4 luku 9 §) Kyseinen kahden vuoden aikaraja muodosti lainsäädännön muutosvaiheessa työnjaollisen rajan siinä, ketkä kutsutaan rangaistusajan suunnitelman laadintaan yhdyskuntaseuraamus-toimistoon. Käytännössä eri rikosseuraamusalueilla on saattanut esiintyä erilaisia työnjaollisia ratkaisuja johtuen jo alueiden maantieteellisistä eroavaisuuksista³²⁷. Nykyisin suunnitelman laadintatyöstä vastaa asiakasarvioinnin yksikkö, jonka toimialueena on koko maa.

Rangaistusajan suunnitelmien laadinnan delegoiminen on yhtäältä kasvattanut yhdyskuntaseuraamustoimistojen työmäärää, mutta toisaalta lisännyt myös toimivaltaa ehdottoman vankeusrangaistuksen täytäntöönpanotehtävissä. Täytäntöönpanoprosessin näkökulmasta VankL 4 luvun 11 §:n mukaan yhdyskuntaseuraamustoimistot voivat päättää sekä rangaistusajan suunnitelmasta että vangin sijoittamisesta vankilaan eli vangin passituksesta. VankL 4 luvun 11.1 §:n mukaan:

³²⁶ Valtiontalouden tarkastusvirasto 2016, 31.

³²⁷ Esimerkiksi Etelä-Suomen rikosseuraamusalueella Helsingin yhdyskuntaseuraamustoimisto tekee kaikki siviiliarvioinnit, sen sijaan Itä- ja Pohjois-Suomen rikosseuraamusalueella siviiliarviointeja tehdään useammassa yhdyskuntaseuraamustoimistossa. (Tieto saatu Pajuoja 6.2.2019)

Rangaistusajan suunnitelmasta, vangin sijoittamisesta vankilaan ja vankilaan ilmoittautumisajankohdasta päättää asiakasarvioinnin yksikön yksikönpäällikkö tai muu Rikosseuraamuslaitoksen työjärjestyksessä määrätty asiakasarvioinnin yksikön virkamies tai yhdyskuntaseuraamustoimiston yksikönpäällikkö.

Lain lähtökohtana on keskitetty päätöksenteko, jonka seurauksena rangaistusajan suunnitelmasta päättäminen on keskitetty asiakasarvioinnin yksikölle. Tällä pyritään varmistamaan toiminnan yhdenmukaisuus.³²⁸

Rangaistusajan suunnitelma laaditaan siis Rikosseuraamuslaitoksen asiakasarvioinnin yksikön tai yhdyskuntaseuraamustoimiston toimesta. Tuomittu voidaan pyytää ilmoittautumaan Rikosseuraamuslaitoksen yksikössä suunnitelman tekemistä varten, ellei se ole tarpeetonta. Mikäli suoritettava rangaistus on lyhyt tai resurssien vähyyden vuoksi mahdotonta, tuomittu voidaan haastatella puhelimitse tai hänet voidaan tavata vapaudessa. Jos tuomittua ei tavoiteta tai hän ei saavu tapaamiseen, rangaistusajan suunnitelma voidaan tehdä kirjallisen materiaalin perusteella.

Rangaistusajan suunnitelmaprosessissa pyritään ylläpitämään viranomaisien välistä yhteistyötä eri täytäntöönpanon vaiheissa (kuvio 1). Tavoitteena on eri viranomaisissa tehtyjen asiakassuunnitelmien yhteensovittaminen ja sitä kautta kiinnittää rangaistusta suorittava yhteiskunnan tukijärjestelmiin. Eri suunnitelmien yhteensovittamisen merkitys ja palvelujen järjestämisvastuu on korostunut hyvinvointialueiden aloittaessa toimintansa³²⁹.

³²⁸ Hartoneva ym. 2023, 117–118.

³²⁹ HE 241/2020 vp, 679.

Kuvio 1. Viranomaisten välinen yhteistyö rangaistusajan suunnitelmaprosessissa³³⁰

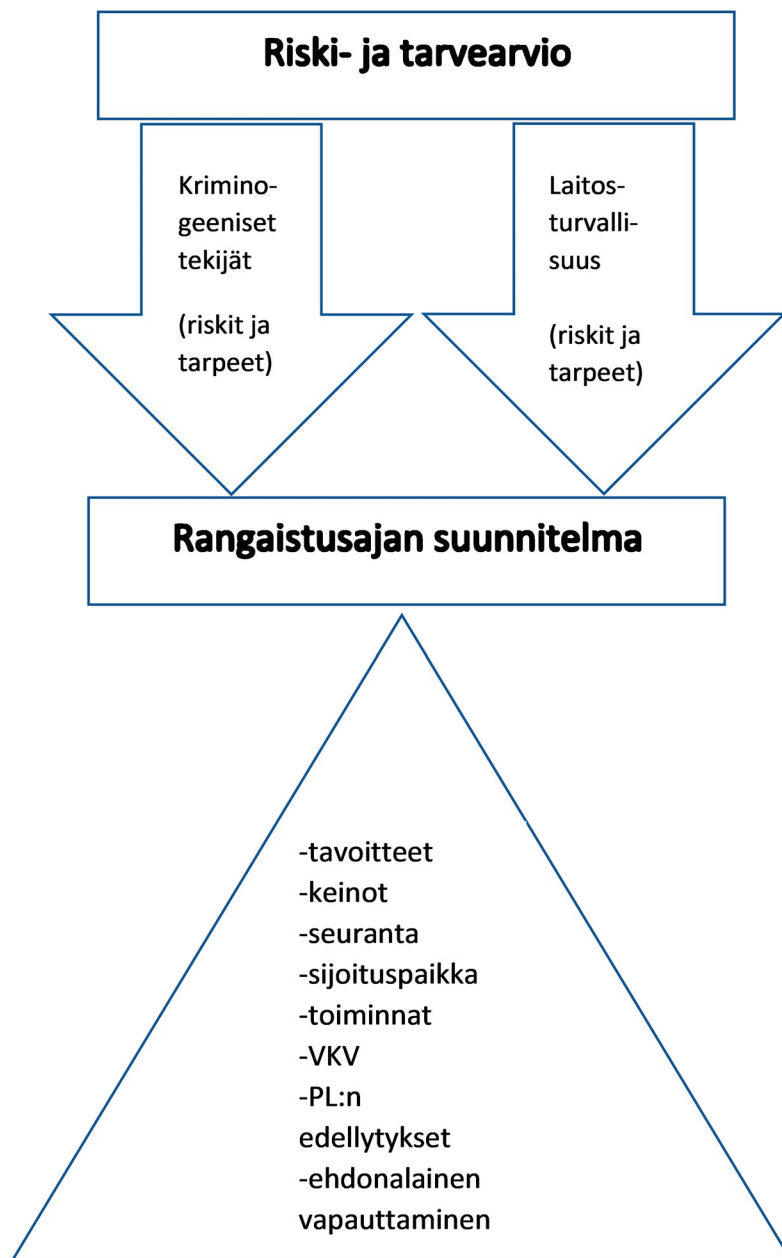
Rangaistusajan suunnitelman pohjalle tehdään riski- ja tarvearvio (rita), jossa huomioidaan riskit ja tarpeet kunkin tuomitun kriminologisten tekijöiden ja laitosturvallisuuden näkökulmasta. Tämän arvion perusteella rangaistusajan suunnitelma muotoutuu.³³¹ Suunnitelmien suhdetta on hahmotettu kuviossa 2³³². Osallistuminen rangaistusajan suunnitelman laadintaan on vangille vapaaehtoista, mutta tuomittua tulisi motivoida sen tekemiseen käyttämällä erilaisia *kannustimia*, joita ovat siirtyminen avoimempiin olosuhteisiin, poistumisluvat, sijoittuminen laitoksen ulkopuoliseen toimintaan ja valvottu koevapaus³³³.

³³⁰ Oikeusministeriö 2021, 35. Julkaisun vuodesta johtuen kuvio ei terminologisesti ole ajantasainen arviointikeskus-termien osalta.

³³¹ Arola-Järvi 2012, 14–15.

³³² Alkuperäisen kuvion esittänyt Arola-Järvi 2012, 15.

³³³ Hartoneva ym. 2015, 140.

Kuvio 2. Riski- ja tarvearvion ja rangaistusajan suunnitelman keskinäinen suhde ja niiden sisältämät asiat

Käytännössä kuitenkin rangaistusajan suunnitelman laatiminen saattaa jäädä pelkäksi muodollisuudeksi joko siitä syystä, että haastatteluun osallistuva tuomittu ei siinä tilanteessa syystä tai toisesta keskusteluun osallistu tai että suunnitelma laaditaan kirjallisen materiaalin perusteella. Molemmissa tapauksissa suunnitelma edustaa Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehen näkemyksiä ja tulkintaa henkilön tilanteesta. Kirjallisen aineiston perusteella laadittu rangaistusajan suunnitelma on lähtökohtaisesti niukempi kuin vangin kanssa yhteistyössä laadittu suunnitelma. Kirjalliseen materiaaliin perustuvan rangaistusajan suunnitelman sisältöön vaikuttaa vääjäämättä myös se, *millaista* aineistoa tuomitusta on kertynyt. Asiakirja-aineisto voi olla tuomitun kannalta sellaista, jossa korostuvat hänen kannaltaan negatiiviset asiat, eivätkä positiiviset, rikoksettomuutta ylläpitävät seikat, tule esiin.³³⁴

Kirjallisen materiaalin perusteella laadittu, niin sanottu suppea rangaistusajan suunnitelma täyttää suunnitelman laatimisvelvoitteen ja sitä kautta suunnitelmalle annetut määrälliset tavoitteet. Ennen vankilaan saapumista kirjalliseen materiaaliin perustuvien suunnitelmien osuutta on edelleen pidettävä korkeana huolimatta tilanteen paranemisesta aikaisempiin vuosiin

³³⁴ Liimatainen ym. 2017, 47. Samansuuntaisesti myös Kääriäinen 1994, 154. Hän kuvaa rangaistusjärjestelmän muistia tarkaksi ja todella pitkäksi, johon ei jää helposti tietoja, jotka voisivat olla vangille eduksi.

verrattuna. Erityisesti lyhyiden odotettavissa olevien laitosaikojen³³⁵ (esimerkiksi sakon muuntorangaistus) kohdalla kirjalliseen materiaaliin perustuvan suunnitelman laatiminen voi olla perusteltua. Näin voi olla myös tilanteessa, jossa tuomittua ei tavoiteta tai hän kieltäytyy osallistumasta suunnitelman laadintaan. Se, että rangaistusajan suunnitelma ylipäättään laaditaan, täyttää lain asettamat vaatimukset ja on sinänsä tärkeää.

Lyhyiden laitosaikojen täytäntöönpanotoimien aloittamisen näkökulmasta se, että rangaistusajan suunnitelma on ylipäänsä laadittu, helpottaa saumattoman työskentelyn aloittamista rangaistusta suorittavan kanssa verrattuna tilanteeseen, jossa täytäntöönpano aloitettaisiin suunnitelman laadinnalla. Lyhyet laitosaajat ovat yhtä kaikki haasteellisia ja työskentelyaika vangin kanssa jää niukaksi. Esimerkiksi vuonna 2017 vapautuneista vankeusvangeista noin 54 prosenttia suoritti laitoksessa rangaistuksestaan alle kuusi kuukautta³³⁶. Äärimmäisessä tilanteessa tuomittu ehtii tavata esimerkiksi

³³⁵ Lyhytaikaisena vankina Kivivuoren ja Linderborgin (2009) tutkimuksessa pidetään korkeintaan kahdeksan kuukauden kokonaistuomiota suorittavaa vankia. Lyhytaikaisvangille ei Suomessa näytä olevan olemassa vakiintunutta määritelmää ja myöhemmässä tutkimustraditiossa on viitattu Kivivuoren ja Linderborgin käyttämään kahdeksan kuukauden aikamääreeseen. Perusteluna tälle he esittävät sen, että korkeintaan kahdeksan kuukauden mittainen ehdoton vankeusrangaistus voidaan tuomita suoritettavaksi yhdyskuntapalveluna (s. 1). Lisäksi he toteavat, että kansainvälisessä keskustelussa lyhyeksi vankeusrangaistukseksi on päädytty määrittelemään enintään kuuden kuukauden mittaiset laitoksessa suoritettavat ehdottomat vankeustuomiot. Liimatainen ym. (2017, 37) käyttää lyhytaikaisvängin käsitettä sellaisten vankien kohdalla, joiden laitosaika on korkeintaan kolme kuukautta. Matikkala (2021, 85) puolestaan määrittelee yhdyskuntapalvelun sijaisrangaistukseksi lyhyehköille ehdottomille vankeusrangaistuksille. Rikosseuraamuslaitoksen tilastollisessa vuosikirjassa vakiintuneesti esitetään vapautuneiden vankeusvankien laitoksessa oloaikoja seuraavasti: alle kuukausi, yhdestä kahteen kuukauteen, kahdesta kolmeen kuukauteen, kolmesta kuuteen kuukauteen, kuudesta kuukaudesta vuoteen, vuodesta kahteen vuoteen, kahdesta neljään vuoteen ja yli neljä vuotta. Tässä yhteydessä on muistettava, että rangaistuslaitoksessa suoritettu aika ei tarkoita tuomion pituutta käytössä olevan ehdonalaisen vapauttamisen järjestelmästä johtuen. Tosiasiassa kuuden kuukauden laitosaika voi tarkoittaa ensikertalaisen kohdalla vuoden mittaista tuomiota ja rikoksen uusijalla yhdeksän kuukauden mittaista ehdotonta vankeusrangaistusta. Nuoren (ensikertalaisen) rikoksen tekijän kohdalla kuuden kuukauden laitosaika on yhden vuoden kuuden kuukauden ehdottomassa tuomiossa ja nuoren rikoksen uusijan tapauksessa vuoden mittaisessa tuomiossa. Edellä todetun seurauksena tässä yhteydessä lyhyenä laitosaikana pidetään enintään puolta vuotta yhdenmukaisesti vakiintuneen tilastoinnin kanssa.

³³⁶ Rikosseuraamuslaitoksen tilastollinen vuosikirja 2017, 33.

erityisohjaajan ainoastaan pari kertaa, ohjelmatoiminnasta puhumattakaan. Vaikuttavan vankeinhoitotyön näkökulmasta arvioituna lyhyet laitосajat eivät edesauta tavoitteiden, esimerkiksi rikoksettoman elämäntavan edellytysten parantamisen, saavuttamista. Lyhyiden laitосaikojen on havaittu olevan ongelmallisia myös käytännön työskentelyssä ja niiden on nähty heikentävän vankien motivaatiota³³⁷.

Oma kysymyksensä kirjalliseen materiaaliin perustuvien rangaistusajan suunnitelmien kohdalla on se, mikä on tämänkaltaisten suunnitelmien todellinen relevanssi. Tyypillistä on, että osalle tuomituista kertyy useita lyhyitä tuomioita ja käsillä saattaa olla tilanne, jossa jo rangaistuskauden alussa on tieto siitä, että uusia tuomioita on tulossa täytäntöön pantavaksi tai että henkilö syyllistyy useisiin ehdottomaan vankeusrangaistukseen johtaneisiin tekoihin lyhyellä aikajänteellä³³⁸. Tällöin rangaistusajan suunnitelman tulisi olla tavoitteellisempi, missä aidosti olisi mietitty tuomitun kokonaistilannetta. Näin lyhyenkin laitосajan puitteissa voidaan päästä tavoitteellisempaan työskentelyyn tuomitun kanssa ja voidaan ikään kuin jatkaa siitä, mihin on edellisellä rangaistuskaudella päästy. Tilanne on haasteellinen, mikäli tällaisen vangin kohdalla suunnitelma on laadittu kirjallisen materiaalin perusteella. Tästä syystä olisikin tärkeää pyrkiä laatimaan rangaistusajan suunnitelma yhteistyössä tuomitun kanssa.

³³⁷ Kari 2014, 95.

³³⁸ Puhutaan myös pyöröovivangeista, joista esimerkkinä voidaan pitää juuri sakkovankeja. Sakkovankien kohdalla kysymyksessä on ongelmallinen ryhmä, jolla tuomiot ovat lyhyitä. Kyseisen ryhmän kohdalla suunnittelun tarve voisikin olla akuutti, mutta toisaalta se missä määrin he pystyvät toimintoihin ja suunnitelman mukaiseen työskentelyyn osallistumaan, on pulmallisempi kysymys. Laitосajat heidän kohdallaan ovat lyhyitä ja heidän toimintakuntonsa palautumiseen voi mennä pitkäkin aika (esimerkiksi vieroitusoireiden loppuminen tai muu terveydentilan koheneminen). Tällaisessa tilanteessa laitосaika menee toimintakyvyn palauttamiseen eikä suunnitelman mukaiselle työskentelylle jää aikaa, koska he vapautuvat laitосesta. Tällöin ei heidän kanssaan päästä tavoitteiden työstämiseen lainkaan, vaikka he pian saataisivatkin olla uudelleen sakkoojaan vankeutena suorittamassa. Myös uusi rangaistuskausi voi mennä toimintakunnon palautumiseen vieroitus- ym. oireiden vuoksi. Rattijuopumuksesta tuomitut ovat toinen ryhmä, jolle tyypillistä on nopea syyllistyminen uuteen rikokseen. Heidän kohdallaan laitосajat ovat hieman pidempiä kuin sakkovangeilla.

Rangaistusajan suunnitelmien laadintaprosessissa tulisi erityisesti huomioida ensikertalaiset ja pyrkiä siihen, että heille laadittava rangaistusajan suunnitelma tehdään yhteistyössä viranomaisen kanssa. Vankeusvangeista hieman yli kolmannes on suorittamassa ensimmäistä ehdotonta vankeusrangaistustaan laitoksessa³³⁹. Käytännössä tämä tarkoittaa noin tuhatta vankia. Ensimmäinen rangaistuslaitoksessa suoritettu ehdoton vankeustuomio tarkoittaa tuomitulle täysin uutta asiaa. Tällöin rangaistusajan suunnitelma voi olla vieras asia ja täytäntöönpanoviranomaisten tulisi kiinnittää huomiota siihen, että tuomittu todella ymmärtää, mistä asiassa on kyse ja mitä suunnitelma tarkoittaa täytäntöönpanon arjessa. Mikäli ensimmäistä laitostaan suorittamaan tulevalle laaditaan rangaistusajan suunnitelma kirjallisen materiaalin perusteella, lähtökohta suunnitelmaan sitoutumiseen voi muodostua haasteelliseksi. Keskeistä olisi saada tuomittu ymmärtämään, että suunnitelma, vankeusaikainen toiminta ja mahdolliset vankeusaikaiset luvat ja niiden harkinta muodostavat kokonaisuuden, jolla on tosiasiallista merkitystä rangaistuksen ankaruuteen ja rangaistuskauden etenemiseen.

Suunnitelmien laadintaprosessiin on kohdistettu myös kritiikkiä. Valtiontalouden tarkastusviraston tarkastuskertomuksen (2016) mukaan suunnitelman laadinnassa on ollut puutteita. Suunnitelmien laadinnassa ensisijaisina ovat olleet suunnitelman muotoseikat, eivät sen sisältöön liittyvät asiat. Suunnitelman laadinnassa on käytetty ohjeissa annettuja fraaseja, ilman että virkamies tai vanki todella ymmärtäisivät, mistä tavoitteissa on kyse. Mainitun kaltainen menettely ei edistä vangin sitoutumista suunnitelmaan, ei luo Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehelle edellytyksiä huolehtia suunnitelmaan liittyvistä tehtävistä eikä tue tavoitteiden toteuttamisen pyrkimystä.³⁴⁰

4.2.1 Tutkintavankeuden vaikutus suunnitelman laadintaprosessiin

Tuomion täytäntöönpanon alkuvaiheessa keskiössä on rangaistusajan suunnitelman laatiminen. Todellisuudessa käsillä saattaa olla tilanne, jossa rangaistusajan suunnitelma valmistuu laitoksessa oloajan loppupuolella.

³³⁹ Rikosseuraamuslaitoksen tilastollinen vuosikirja 2017, 37.

³⁴⁰ Valtiontalouden tarkastusvirasto 2016, 33.

Kyseinen tilanne voi tulla vastaan tutkintavangin tilanteessa. Niin kauan kuin henkilö on pakkokeinolain (806/2011) 2 luvun 11 §:n mukaisesti vangittuna ja tuomioistuin on tehnyt päätöksen vangitsemisesta, epäillyn oikeudellinen asema muuttuu tutkintavangiksi³⁴¹. Tutkintavankeus kestää siihen saakka, kun tuomioistuin (käräjä- tai hovioikeus) on antanut asiassa tuomion (tutkintavankeuslaki 768/2005, 2 §). Tuomion saadessa lainvoiman³⁴² ja tullessa täytäntöön pantavaksi, tuomitun status muuttuu vankeusvangiksi, jolloin rangaistusajan suunnitelman laatimisvelvollisuus astuu voimaan. Laitosaikaa määritettäessä tutkintavankeus aika vaikuttaa sitä vähentävästi³⁴³, jolloin rangaistusajan suunnitelmassa määritetty toiminta kattaa jäljellä olevan rangaistusajan³⁴⁴. Tutkintavankeuden täytäntöönpanoa lähtökohtaisesti ohjaa tutkintavankeuslaki, mutta sovellettavaksi voi tulla myös vankeuslaki, joka pääsääntöisesti koskee rangaistusta suorittavia henkilöitä³⁴⁵. Tutkintavangille voidaan laatia rangaistusajan suunnitelma tutkintavankeuslain 4 luvun 3 §:n mukaan hänen pyynnöstään, mutta velvollisuutta suunnitelman laatimiseen ei ole.

Henkilön vankistatus säilyy tutkintavankina myös siinä tapauksessa, jos on esitetty tyytymättömyys käräjäoikeuden antamaan päätökseen ja asia on saatettu muutoksenhakuasteeseen eli hovioikeuden ratkaistavaksi. Tämä edellyttää, että asiassa on olemassa pakkokeinolain 2 luvun 12 §:n mukaiset

³⁴¹ Helminen ym. 2014, 847–848.

³⁴² Tutkintavankistatus säilyy siinä tilanteessa, jossa tuomiosta on haettu muutosta hovioikeudelta.

³⁴³ Tutkintavankeusaika vähennetään tuomiosta RL 6:13 §:n mukaisesti. Tämän seurauksena täytäntöön pantava laitosaikea on lyhyempi kuin tilanteessa, jossa saman mittaisesta tuomiosta ei tutkintavankeusaikaa vähennettäisi. Lisäksi muistettava on, että RL 2 c:5 §:n mukainen ehdonalainen vapauttaminen määrösten mukaan lyhentää myös laitoksessa oloaika.

³⁴⁴ Rangaistusajan suunnitelman tulisi kattaa myös ehdonalaisen vapauden aika (HE 263/2004 vp, 148 puhutaan rangaistusaikaisesta kattavuudesta), mutta toisaalta Vankeuslaki 3:15 §:ssä todetaan, että rangaistusajan suunnitelma sisältää vankeusajan keskeiset tavoitteet. Vankeusaika terminä viittaa laitoksessa oloaikaan. Suunnittelutyössä saattaa korostua se, että toimenpiteitä suunnitellaan laitoksessa oloajan pituuden näkökulmasta. Tällöin tavoitteet eivät välttämättä vastaa vangin todellisia tarpeita (saman suuntaisesti Liimatainen ym. 2017, 33–34).

³⁴⁵ Frände ym. 2017, 904.

perusteet pitää henkilö vangittuna³⁴⁶. Mikäli henkilö pysyy tutkintavankina koko oikeusproessin ajan, hovioikeuden saatettua asia päätökseen on mahdollista, että jäljelle jäävä aika, jonka tuomittu tulee olemaan vankeusvankina, on lähestulkoon lopussa. Edellä todetun mukaisesti, vankistatuksen muuttuessa tutkintavangista vankeusvangiksi rangaistusajan suunnitelman tekeminen tulee ajankohtaiseksi. Tosiasiassa tällöin vankilaan saapumisesta on saattanut kulua aikaa useampia kuukausia.³⁴⁷ Tällaisissa tapauksissa rangaistusajan suunnittelutyöllä tavoiteltavat päämäärät liudentuvat ja työskentelyaika tavoitteiden saavuttamiseksi jää väijäämättä lyhyeksi. Kyseisen kaltaisessa tilanteessa tavoitteeksi voi helpommin valikoitua vapauden valmistelu, jolloin muut todelliset tarpeet jäävät huomioimatta.³⁴⁸ Edellä kuvattu haaste ei kuitenkaan tule kyseeseen niiden tuomittujen kohdalla, joiden lainvoimainen tuomio tutkintavankeusaika vähennettynä on edelleen useita vuosia³⁴⁹. Tällöin laitoksessa oloaika jää edelleen pitkäksi, mikä mahdollistaa tavoitteellisen työskentelyn rangaistusajan suunnitelman suunnassa.

Toisaalta tyypillistä on, että henkilö on ollut tutkintavankeudessa jonkin aikaa, minkä jälkeen hänet on päästetty vapaaksi odottamaan tuomiota. Tuomion saatua lainvoiman täytäntöönpano aloitetaan rangaistusajan suunnitelman laatimisella yleensä siviiliarviointina yhdyskuntaseuraamustoimistossa tai asiakasarviointin yksikön toimeenpanemana arviointina tuomion luonteesta riippuen. Tällaisessa tilanteessa rangaistusajan suunnittelu on selkeämmin oma prosessinsa.

4.2.2 Rangaistusajan tavoitteiden määrittely

Suunnitelmassa asetetaan rangaistusajalle yksilöllisiä tavoitteita, jotka sopivat juuri kyseisen tuomitun tilanteeseen. Tavoitteet voivat olla esimerkiksi päihteisiin, koulutukseen, velkojen hoitoon, kuntoutukseen, perhesuhteisiin,

³⁴⁶ Helminen ym. 2014, 853–856; Tolvanen – Kukkonen 2011, 226 ja 229.

³⁴⁷ Liimatainen ym. 2017, 32.

³⁴⁸ Liimatainen ym. 2017, 34. Kyseisessä tutkimuksessa asiaa esiteltiin lyhytaikaisvankien näkökulmasta, mutta tosiasiassa lyhyt laitosaika voi olla seurausta myös pitkästä tutkintavankeusajasta.

³⁴⁹ Tällainen tilanne voi tulla kyseeseen esimerkiksi törkeistä rikoksista annettujen tuomioiden kohdalla.

asenteisiin tai työelämäyhteyksiin liittyviä asioita. Asettamalla tavoitteita pyritään siihen, että vankisijoittelu olisi täsmällistä ja ohjattua ja että tavoitteet asetettaisiin siten, että rangaistusaikana pystyttäisiin vaikuttamaan niihin yksilöllisiin, sosiaalisiin, kriminogeenisiin (rikollisuutta aiheuttavat ja ylläpitävät tekijät) ja muihin vangin toimintakykyyn ja uusintarikollisuuteen vaikuttaviin tekijöihin, jotka ylläpitävät rikoksia sisältävää elämäntapaa. Tavoitteena olisi saada aikaan oikeanlaisia toimenpiteitä oikea-aikaisesti. Tällä tarkoitetaan rangaistusajan sisällön yksilökohtaista toteuttamista kullekin vangille laitoksen resurssit ja muut rajoitukset huomioon ottaen.³⁵⁰ Rangaistusajan suunnitelman sisällössä ja laajuudessa on otettava huomioon rangaistusajan pituus, aikaisemmat vankeusrangaistukset, vangin työ- ja toimintakyky sekä hänen henkilöstään, rikollisuudestaan ja olosuhteistaan saadut tiedot. Edellä mainittujen tietojen perusteella tehdään arvio vangin työ- ja toimintakyvystä, uusimisriskistä sekä tarvittavista toimenpiteistä uusimisriskin pienentämiseksi ja toimintakyvyn parantamiseksi. Myös muilta tahoilta, esimerkiksi yhteistyötahot, saatuja tietoja voidaan käyttää hyväksi arvion tekemisessä. Suunnitelma voi olla edellä mainittua suppeampi, mikäli suoritettavana on lyhyt tuomio³⁵¹.

Tavoitteiden lukumäärä voi vaihdella yhden ja yhdeksän välillä³⁵² ja se on ollut keskimäärin kolme³⁵³. Tavoiteluokkakategorioita on yhteensä yhdeksän ja yhtä tavoiteluokkaa lukuun ottamatta kaikki muut luokat sisältävät kahdesta yhdeksään alatavoitteita. Näin ollen tavoitteiden kirjo on suuri. Tavoiteluokkakategoriat on esitetty liitteessä 1.

Se, mikä asia tai mitkä asiat nousevat rangaistusajan suunnitelman tavoitteeksi, voi parhaimmillaan olla laatijan ja tuomitun vuorovaikutuksen tulos ja molempien osapuolten yhteinen näkemys niistä asioista, joihin täytäntöönpanon aikana tulisi keskittyä. Toisaalta rangaistusajan suunnitelma voi olla pelkästään suunnitelman laatijan näkemys tuomitun tilanteesta, joka perustuu kirjalliseen materiaaliin. Mikäli suunnitelma laaditaan kirjallisen

³⁵⁰ HE 263/2004 vp, 111.

³⁵¹ HE 263/2004 vp, 148–149; Hartoneva ym. 2023, 116.

³⁵² Rangaistusajan suunnitelmien tavoitteiden kategoriat ja kunkin pääkategorian alakategoriat on esitetty liitteessä 1.

³⁵³ Liimatainen ym. 2017, 34

materiaalin perusteella, tällöin tavoitteet edustavat yksistään suunnitelman laatijan subjektiivista näkemystä tuomitun tilanteesta. Lisäksi vaarana voi olla, että suunnittelutyössä keskitytään laitoksessa oloajan pituuteen ja toimenpiteet mitoitetaan sen mukaisesti. Kyseisenkaltainen tilanne on ongelmallinen tapauksessa, jossa sama henkilö voi tulla uudelle rangaistuskaudelle ja suunnittelun pohjana käytetään edellisen rangaistuskauden suunnitelmaa ja siitä saatavia tietoja. Pulma on suurempi tilanteessa, jossa uusi rangaistusajan suunnitelma tehdään esimerkiksi kirjallisen materiaalin perusteella. Näin vanhat kirjaukset suuntaavat voimakkaasti uuden kauden suunnittelua ja todelliset, mahdollisesti ajan saatossa muuttuneet, tarpeet saattavat jäädä edelleenkin pimentoon.

Rangaistusajan suunnitelmat eivät siis välttämättä kerro vankien todellisista tarpeista. Esimerkiksi lyhyttä rangaistusta suorittavalle ei saateta kirjata kovin laajoja tavoitteita, sillä rangaistusaika ei riitä niiden toteuttamiseen.³⁵⁴ Lisäksi se, mitä kukin suunnitelman laatija ymmärtää kullakin tavoiteluokalla ja niiden alakategorioilla voi olla tulkinnanvaraista. Tulkinnat ovat myös voineet vaihdella eri rikosseuraamusaluilla. Tähän Rikosseuraamuslaitoksen uusi organisaatio pyrkii vaikuttamaan valtakunnallisella rakenteella ja vangin asioiden keskittämällä asiakasarvioinnin yksikköön. Tärkeää on, että käytännöt ja tulkintalinjat olisivat valtakunnallisesti samankaltaisia. Yhdenmukaisilla kriteereillä tapahtuva suunnitelmien laadinta edesauttaa sitä, että tuomittujen samankaltaiset tilanteet kirjautuisivat samankaltaisiksi tavoitteiksi.

Tavoitteiden tulisi olla sellaisia, joihin molemmat osapuolet – vanki ja Rikosseuraamuslaitos – voivat sitoutua. Molemminpuolinen sitoutuminen korostaa suunnitelman laadintaa aidossa vuorovaikutuksessa, mutta luo vaahteita myös suunnitelman laatijan ammattitaidolle. Hyvän tavoitteen piirteiksi on Arola-Järvi (2012, 53) listannut seuraavat asiat:

³⁵⁴ Liimatainen ym. 2017, 33–34.

- täsmällisyys
- selkeys (mitä halutaan saavuttaa)
- mitattava ja seurattava asia, joka voidaan pilkkoa välitavoitteiksi
- mahdollistaa edistymisen seuraamisen
- välivaiheet ovat määriteltävissä ja laitettavissa järjestykseen
- saavutettavissa oleva, riittävän haasteellinen
- tavoitteen saavuttaminen ei saa olla riippuvainen pelkästään muiden toiminnasta tai onnesta tai sattumasta
- ei itsestään selvä, vaan vaatii vaivannäköä
- tärkeä vangille
- vanki hyötyy tavoitteen saavuttamisesta
- suuntautuu tulevaisuuteen, johon pyrkiminen suuntaa elämää eteenpäin ja luo myönteisiä odotuksia.

Tavoitteiden muotoamisessa on myös korostettu positiivista näkökulmaa. Lähtökohtana olisi syytä pitää niitä asioita, joita halutaan saavuttaa luopumista vaativien asioiden sijaan.³⁵⁵

Suunnitelmia voidaan laatia nojautuen pelkästään kirjalliseen materiaaliin, haastatteluihin tai laajempaan arviointiin (jolloin suunnitelma perustuu riski- ja tarvearvioon ja joita laaditaan valitulle joukolle tuomituista). Rangaistusajan suunnitelmiin kirjatusta tavoitteista yleisimmät liittyvät päihteisiin ja muihin riippuvuuksiin, asenteisiin, ajatteluun ja käyttäytymiseen, työllistymiseen tai niin sanottuihin muihin tavoitteisiin. Tosiasiassa sillä, miten rangaistusajan suunnitelma on laadittu, on merkitystä arvioitaessa mitä asioita suunnitelman tavoitteiksi nousee. Laajan arvioinnin lopputuloksena laadittuihin suunnitelmiin kirjataan suhteellisesti enemmän asenteisiin, ajatteluun ja käyttäytymiseen sekä koulutukseen liittyviä tavoitteita.³⁵⁶

Vankeuslain valmistelun yhteydessä on lähdetty siitä, että määritelyihin tavoitteisiin tulee olla mahdollista pyrkiä rangaistusajan kuluessa. Lisäksi todettiin, että hyvin lyhyttä rangaistusta suorittavan vangin suunnitelma voisi sisältää esimerkiksi maininnan toiminnasta rangaistusaikana, vangin

³⁵⁵ Arola-Järvi 2012, 54.

³⁵⁶ Liimatainen ym. 2017, 34.

sijoittamisesta ja vapautumisajankohdasta. Toisaalta lainvalmistelun yhteydessä todettiin, että arviointikeskuksessa ei tarvitse tehdä vankeuslain mukaan rangaistusajan suunnitelmia, jos kyseessä on lyhyt vankeusrangaistus tai sakon muuntorangaistus.³⁵⁷

Edellä kuvattu lainvalmistelussa todettu lähtökohta korostaa sitä, että asetettavien tavoitteiden lukumäärän ja sisällön pitäisi olla järkevässä suhteessa laitoksessa oloajan pituuteen. Hyvin lyhyttä rangaistusta suorittavan vangin suunnitelma voi olla suppea sisältäen maininnan toiminnasta, sijoittamisesta ja vapautumisajankohdasta³⁵⁸. Useissa asiayhteyksissä on todettu, että vangit ovat moniongelmaisia, ja heillä on runsaasti erilaisia tuen tarpeita. Lisäksi suuri osa vangeista viettää laitoksessa verrattain lyhyen ajan³⁵⁹. Useat tavoitteet yhdistettynä lyhyeen laitoksessa oloaikaan saattavat aiheuttaa pulmia täytäntöönpanosta vastaavassa laitoksessa. Toisaalta jos on oletettavaa, että henkilö palaa uudelleen vankilaan verrattain lyhyen ajan kuluttua, tavoitteiden asettamisen näkökulmasta minimilaajuutta laajempi suunnitelma voi paremmin palvella vangin tarpeita. Tällöin vanha suunnitelma voi antaa suuntaa uuden kauden suunnitelman laadintaan ja kuvata suppeita suunnitelmia paremmin vangin tarpeita.

Tavoitteiden määrittelyn näkökulmasta keskeistä on laitostuntemus, joka korostuu erityisesti siviiliarviointin yhteydessä. Huolimatta siitä, että rangaistusajan suunnitelma laaditaan yhdyskuntaseuraamustoimistossa, asiakasarviointin yksikkö tekee päätöksen rangaistusajan suunnitelmasta ja tuomitun sijoittamisesta laitokseen. (VankL 4 luvun 11 §) Tällöin tärkeää on, että suunnitelman laatijalla olisi ennakkotieto siitä, mihin laitokseen tuomittu aiotaan sijoittamaan. Tieto auttaa tarpeiden tunnistamisen, suunnitelman tavoitteiden määrittelyn ja laitoksen suomien mahdollisuuksien kohtaannossa. Ellei näin ole, tilanne on ongelmallinen ja omiaan vesittämään suunnittelutyö. Esimerkiksi jos tavoitteeksi on asetettu ammatillisen koulutuksen loppuunsaattaminen, eikä kyseistä mahdollisuutta ole sijoituslaitoksessa, tällöin tavoitteen mukainen työskentely ei ole mahdollista. Tämä voi johtaa

³⁵⁷ HE 263/2004 vp, 148–149. Näin myös Hartoneva ym. 2015, 138.

³⁵⁸ Hartoneva ym. 2015, 139.

³⁵⁹ Ks. Rikosseuraamuslaitoksen tilastollinen vuosikirja 2018, 31, jonka mukaan vapautuneista vankeusvangeista 55 % oli laitoksessa enintään kuusi kuukautta.

sihen, että tällöin kyseisen tavoitteen toteumatietona³⁶⁰ on ”ei ole toteutunut”, millä voi olla omat negatiiviset seurausvaikutukset vankia koskevassa päätöksenteossa.

Suunnitelman myöhemmän täytäntöönpanon sujuvuuden kannalta on ongelmallista, mikäli vangilla ja suunnitelman laatijalla on hyvin erilainen näkemys siitä, mitä asioita tavoitteiksi tulisi kirjata. Tämä kävi ilmi Liimataisen ym. (2017, 51) tutkimuksessa. Samassa yhteydessä oli myös esitetty näkemyksiä siitä, että rangaistusajan suunnitelmaan oli kirjattu virheellisiä tietoja, mistä syystä tulisi olla mahdollisuus hakea muutosta suunnitelman sisältöön. Sitoutuminen suunnitelmaan voi tällöin olla heikkoa³⁶¹. Suunnitelman laadintaprosessissa voi tapahtua virhearviointeja erityisesti silloin, jos suunnitelma on laadittu kirjallisen materiaalin perusteella. Käytännössä kyseinen tapahtuma voi olla ainoastaan teoreettinen mahdollisuus, mutta erityisesti tällaisissa tilanteissa rangaistusajan suunnitelmassa määriteltyjen tavoitteiden muuttaminen tulisi olla byrokraltaan helppoa. Yhtenä vaihtoehtona olisi mahdollisuus delegoida päätösvaltaa sijoitusvankiloille samoin kuin vankeusasetuksen 16 §:n 3 momentti mahdollistaa päätösvalan delegoimisen sijoitusvankilalle tilanteessa, jossa suunnitelman noudattaminen edellyttää vangin siirtämistä toiseen vankilaan. Tällöin tärkeää on varmistua siitä, että tavoitteiden muuttaminen tapahtuisi yhtä lailla painavista syistä kuin mitä tälläkin hetkellä tavoitteiden muuttamiseksi vaaditaan. Esimerkkinä voisi mainita laadinnassa tapahtuneet mahdolliset virheet tai sellaiset muutokset vangin tilanteessa, jotka edellyttävät asian kirjaamisen suunnitelman tavoitteiden tasolla tai tavoitteiden tärkeysjärjestyksessä. Tavoitteet on merkattu 1–9. Numerointi ilmentänee tavoitteiden etusijajärjestystä siten, että numerolla 1 merkataan ensisijaisinta tavoitetta, numerolla 2 toiseksi tärkeintä ja niin edelleen.³⁶²

Rangaistusajan suunnitelma toimii myös välineenä vankia koskevan informaation siirrossa esimerkiksi vangin siirtyessä laitoksesta toiseen tai hänen

³⁶⁰ Rangaistusajan suunnitelman toteutumista seurataan, ks. lähemmin jakso 2.4.

³⁶¹ Arola-Järvi 2012, 53–54. Lähtökohtaisesti suunnittelussa tulisi kiinnittää huomiota siihen, että tavoitteet olisivat sellaisia, joihin sekä vanki että Rise voisivat sitoutua.

³⁶² Tämän suuntaisesti Arola-Järvi 2012, 34.

vapautuessaan.³⁶³ Tästä syystä olisi tärkeää, että rangaistusajan suunnitelma olisi mahdollisimman ajantasainen ja totuudenmukainen vangin tilanteeseen verrattuna.

4.2.3 Rangaistusajan suunnitelman täsmentäminen ja tavoitteiden muuttaminen

Vankeusasetuksen 16 §:n mukaisesti sijoitusvankila vastaa rangaistusajan suunnitelman täytäntöönpanosta, seurannasta ja päivittämisestä. VankL 4 luvun 7 §:n mukaan suunnitelmaa täsmennetään vangin sijoitusvankilassa, millä tarkoitetaan vangin kehityksen ja olosuhteissa tapahtuvien muutosten perusteella tehtävää täsmentämistä. Täsmennyksinä kirjataan toimenpiteet, joilla suunnitelmassa määritellyt tavoitteet on vankilassa edistetty. Käytännössä täsmentämisellä tarkoitettaisiin sen kirjaamista, että vanki on sijoitettu suunnitelman mukaiseen toimintaan. Kyseisillä kirjaamisilla pyritään fasilitoimaan suunnitelman seuranta.³⁶⁴

Rangaistusajan suunnitelman täsmentämistä koskeva sääntely tarkentui vuonna 2021 voimaantulleella lainmuutoksella. Lain muutoksen keskiössä oli henkilötietojen käsittelyä koskeva sääntely, mutta samanaikaisesti tehtiin tarkennuksia vankeuslakiin, rangaistusajan suunnitelmaa koskeva sääntely mukaan luettuna. Samalla luovuttiin erillisen vapauttamis- ja valvontasuunnitelman laadinnasta ja se integroitiin osaksi rangaistusajan suunnitelman täsmentämistä.³⁶⁵ Muutosta voidaan pitää tarpeellisena, sillä aikaisemmin ei ole ollut yksiselitteistä, mitä VankL 4 luvun 7 §:ssä mainitulla rangaistusajan suunnitelman aikaisemmalla termillä, *tarkentamisella*, tarkoitetaan. Rangaistusajan suunnitelma piti sisällään myös erillisen vangin vapauttamis- ja valvontasuunnitelman, jonka myötä rangaistusajan suunnitelma koski myös ehdonalaisen vapauden aikaa. Rangaistusajan suunnitelma³⁶⁶ oli siis eräänlainen yläkäsite, jonka piiriin edellä mainitut suunnitelmat kuuluivat.³⁶⁷

³⁶³ Hartoneva ym. 2015, 137.

³⁶⁴ HE 246/2020 vp, 74.

³⁶⁵ HE 246/2020 vp, 73–74.

³⁶⁶ Rangaistusajan suunnitelma -käsite on käytössä myös yhdyskuntaseuraamuksissa, millä viitataan entiseen valvontasuunnitelmaan.

³⁶⁷ Hartoneva ym. 2015, 138–139.

Hallituksen esityksessä (HE 263/2004 vp) mainitut vangin kehittyminen ja olosuhteiden muutokset saattoivat yhtäältä viitata rangaistuskauden loppupuolella laadittaviin vapauttamis- ja valvontasuunnitelmiin. Mainitut suunnitelmat osaltaan täsmensivät rangaistusajan suunnitelman sisältöä. Vankeusasetuksen 16 §:n mukaan sijoitusvankila vastaa valmisteluista, joita vangin päästäminen valvottuun koevapauteen tai ehdonlaiseen vapauteen edellyttävät. Kyseiset toimet edellyttivät juurikin valvonta- ja vapauttamissuunnitelmien laatimista. Voimassa olevan sääntelyn mukaan viimeksi mainittu on rangaistusajan suunnitelman täsmentämisestä, ei erillisen suunnitelman laadintatyötä.

Lainsäädännöllisestä tarkentamisesta huolimatta, nähdäkseni rangaistusajan suunnitelman täsmentämisellä voidaan viitata kaikkiin muihinkin kuin tavoitteita koskeviin rangaistusajan suunnitelman sisältöalueisiin. Vankeusasetuksen 15 §:n mukaisesti rangaistusajan suunnitelma sisältää:

- 1) tiedot sijoitusvankilasta;
- 2) täytäntöönpanon alkamisajankohdan;
- 3) tiedot turvallisuuden ylläpitämisestä rangaistusaikana;
- 4) rangaistusajan keskeiset tavoitteet;
- 5) tiedot osallistumisvelvollisuuteen sisältyvän toiminnan laadusta, sisällystä ja vaativuustasosta;
- 6) tiedot asumista, työtä, koulutusta, opiskelua sekä sosiaalisen tilannetta ja muita olosuhteita edistävästä tukitoimenpiteistä rangaistusaikana;
- 7) tiedot mahdollisen poistumisluvan ajankohdasta ja edellytyksistä;
- 8) tarvittavat tiedot yhteydenpidosta vankilan ulkopuolelle;
- 9) tiedot mahdollisen valvotun koevapauden ajankohdasta ja edellytyksistä;
- 10) tiedot ehdonalaisen vapauttamisen ajankohdasta ja tiedot vapautumisvaiheen tukitoimenpiteistä ja tukitoimenpiteiden jatkumisesta vapautumisen jälkeen.

Täsmentämisellä voidaan siis viitata rangaistusajan suunnitelmaan tavoitteiden suuntaiseen työskentelyyn kiinnittymisestä, mutta sillä voidaan myös tarkoittaa vankeusaikaiseen toimintaan, turvallisuuteen, sijoitusvankilaan,

yhteydenpitoon, poistumislupiin tai valvottuun koevapauteen liittyvien tietojen tarkentamista. Rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden näkökulmasta tarkasteltuna tarkentamisella voitaneen tarkoittaa esimerkiksi kirjauksia siitä, millä keinoilla suunnitelmaan kirjattua tavoitetta edistetään tai voidaan edistää laitoksen toimintamahdollisuudet huomioon ottaen (esimerkiksi osallistuminen toimintaohjelmiin, joita kyseisessä sijoituslaitoksessa on tarjolla). Tässä yhteydessä on syytä huomata, että täsmentämisellä tarkoitetaan eri asiaa kuin rangaistusajan suunnitelman seurannalla tai suunnitelman muuttamisella.³⁶⁸ Seurannalla viitataan suunnitelman säännölliseen toteutumaseurantaan, jossa seurannan kohteena ovat ainoastaan vankeusajan keskeiset tavoitteet eli yksi osa rangaistusajan suunnitelman kokonaisuutta.

VankL 20 luvun 2 §:n mukaisesti rangaistusajan suunnitelmaa koskee muutoksenhakukielto, joka estää oikaisuvaatimuksen tai valituksen tekemisen suunnitelman sisällöstä. Rangaistusajan suunnitelman laadinta nähdään kuuluvaksi tosiasiallisen hallintotoiminnan piiriin³⁶⁹, jolla vakiintuneesti tarkoitetaan sellaista viranomaisten toimintaa, jossa ei tehdä kirjallisia päätöksiä³⁷⁰.

Rangaistusajan suunnitelma kuitenkin nähdään viranomaispäätöksenä, joka tehdään kirjallisesti ja joka tosiasiallisesti vaikuttaa vangin asemaan. Rangaistusajan suunnitelmalla ei sinänsä ole välittömiä oikeusvaikutuksia eikä sitä ole nähty velvoittavana asiakirjana yksittäisessä päätöstilanteessa. Rangaistusajan suunnitelma ei siis ole sellainen sitova tai valituskelpoinen päätös, joka yksinomaan voisi toimia esimerkiksi poistumisluvan perusteena.³⁷¹ Yksittäiset päätöksentekotilanteet ja tapaukset edellyttävät tehtävän konkreettisen päätöksen.³⁷² Toisaalta rangaistusajan suunnitelma on huomioitava päätöksenteossa, jolloin suunnitelman sisällöllä on ainakin välillistä vaikutusta siihen, miten suunnitelman mukainen työskentely tai suunnitelmaan sitoutumattomuus arvioidaan päätöksentekotilanteessa³⁷³.

³⁶⁸ HE 246/2020 vp, 74.

³⁶⁹ HE 45/2014 vp, 61.

³⁷⁰ Mäenpää 2018, 198.

³⁷¹ HE 45/2014 vp, 59.

³⁷² Hartoneva ym. 2015, 137.

³⁷³ Ks. lähemmin jakso 2.5.2.

Rangaistusajan suunnitelmassa mainittuja tavoitteita voidaan muuttaa. Vankeusasetuksen 16.3 §:n mukaan:

”Jos suunnitelman toteutumisen seurannassa tai muuten todetaan, että suunnitelman tavoitteita on muutettava, vankilan on tehtävä asiakasarvioinnin yksikölle esitys suunnitelman muuttamisesta. Samoin on meneteltävä, jos suunnitelman toteuttaminen edellyttää vangin siirtämistä toiseen vankilaan, jollei asiakasarvioinnin yksikkö ole siirtänyt toimivaltaa asiassa vankilalle.”

Näin tulee toimia myös silloin, jos rangaistusajan suunnitelma on laadittu yhdyskuntaseuraamustoimistossa³⁷⁴. Mainittu suunnitelman muutosmahdollisuus turvaa vankia tilanteessa, jossa suunnitelman laadinnassa on mahdollisesti tapahtunut virhearviointeja³⁷⁵. Tilanne voi tulla kyseeseen esimerkiksi kirjallisen materiaalin perusteella tehtävissä suunnitelmissa. Asetuksen muotoilu edellyttää tilannekohtaista arviota tarpeesta hakea muutosta rangaistusajan suunnitelmaan. Luonteva hetki poikkeamisen arvioinnille onkin asetuksessa mainittu suunnitelman seurannan yhteydessä tehtävä keskustelu. Viimeisimmän lainmuutoksen yhteydessä on linjattu perusteita, joilla rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden muuttaminen voisi tulla kyseeseen. Suunnitelman muuttaminen tulisi kyseeseen, mikäli vangin olosuhteissa olisi tapahtunut muutosta tai jokin muu vastaava syy sitä puoltaisi. Olosuhteiden muuttumisella viitataan tilanteeseen, jossa vangin uusien rikosten seurauksena on aiheellista arvioida uudelleen vangin sijoittamisen edellyttämää valvonnan tasoa tai hänelle sopivaa toimintaa. Suunnitelman muuttaminen olisi mahdollista myös tilanteessa, jossa asetetut tavoitteet on saavutettu ja uusien tavoitteiden asettaminen tulee tarpeelliseksi.³⁷⁶

Merkittävä osa täytäntöönpantavista vapausrangaistuksista on lyhyitä, jolloin tavoitteiden muutosmahdollisuus voi tosiasiallisesti jäädä vankien

³⁷⁴ Hartoneva ym. 2015, 141.

³⁷⁵ Se, kuinka monta tapausta vuositason käytännössä on, jää tämän tutkimuksen kysymyksenasettelun ulkopuolelle. Välttämättömyyden kriteerin selventäminen kuitenkin luo aiheen jatkotutkimukselle.

³⁷⁶ HE 246/2020 vp, 74.

ulottumattomiin. Lyhyt laitoksessa vietettävä aika ei sinänsä poissulje virhearviointien mahdollisuutta. Lisäksi aikaisemmat rangaistusajan suunnitelmat voivat ohjata tulevien vankilakausien suunnitelmatyötä, mikäli vangin vankilaan palaamisen sykli on verrattain lyhyt³⁷⁷.

4.3 Suunnitelman mukainen työskentely (toteuttaminen)

Rangaistusajan suunnitelman toteuttamista ohjaa VankL 8 luvun 2 §:n mukainen osallistumisvelvollisuus, jonka mukaan vanki on velvollinen osallistumaan vahvistettuna työ- ja toiminta-aikana vankilan järjestämään tai hyväksymään toimintaan. Osallistumisvelvollisuudesta voidaan 2 momentin mukaisesti vapauttaa, mikäli vangin terveydentila, toimintakyky tai ikä sitä vaatii. Suomessa toimintavelvollisuus on nähty näennäisenä, koska kieltäytymisestä harvoin seuraa kurinpitörangaistus³⁷⁸.

Rangaistusajan suunnitelman toteuttamisesta ja seurannasta on säädetty tarkemmin valtioneuvoston asetuksessa, jonka 16 §:n mukaan sijoitusvankila vastaa suunnitelman toteuttamisesta ja toteuman seurannasta sekä valvotun koevapauden tai ehdonalaisen vapauden edellyttämistä valmistelutoimista. Suunnitelman toteutumista on lisäksi seurattava vähintään kolme kertaa vuodessa ja tavoitteiden toteutumisen arviointi on tehtävä vangin kanssa yhteistyössä.

Rangaistusajan suunnitelma on vankeinhoidollinen työväline, jolle on asetettu korkeat sisällölliset vaatimukset.³⁷⁹ Sen avulla täytäntöönpanotoimet mitoitetaan ja suunnitelma välittää informaatiota täytäntöönpanosta vastaavalle laitokselle siitä, mihin asioihin kunkin tuomitun kanssa tulisi kiinnittää huomiota. Suunnitelma on informaation siirron väline erityisesti silloinkin, kun tuomittu vaihtaa laitosta kesken rangaistuskauden. Suunnitelmassa

³⁷⁷ Käytännössä puhutaan ns. pyöröovivangeista, ks. esim. Tuokkola – Nieminen 2014, 41.

³⁷⁸ Hartoneva ym. 2015, 163. Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen ratkaisun (AOA 277/4/08) mukaan kurinpitörangaistuksen määrääminen toimintaan osallistumiseen kieltäytymisestä on mahdollista.

³⁷⁹ Hartoneva ym. 2023, 116.

määritetyt tavoitteet ohjaavat täytäntöönpanotoimia.³⁸⁰ Suunnitelma toimii myös vankilassa sisäisen informaation välityksen kanavana eri virkamiesten välillä. Suunnitelmaan voidaan kirjata työnjaollisia asioita eri virkamiesten välillä, esimerkiksi seuraava suunnitelman seuranta-ajankohta. Tämä antaa tietoa siitä, mihin mennessä kunkin virkamiehen on omat päivitysmerkinnät tietojärjestelmään kirjattava. Lisäksi tietojärjestelmään voidaan merkitä virkamiesten välinen sopimus työnjaosta ja aikataulu asioiden hoidosta. Näin voidaan välttää päällekkäinen työ erityisesti siinä tilanteessa, jossa vanki pyrkii hoitamaan samaa asiaa eri reittejä pitkin.³⁸¹

Rangaistusajan suunnitelman toteuttaminen edellyttää, että tarjolla on erilaisia toimintoja niin intensiteetiltään, laadultaan kuin toteutustavaltaan. Toteutusvaihetta ohjaa kolme periaatetta: riskiperiaate, tarve- eli kohdentamisperiaate ja vastaavuusperiaate (niin sanottu risk, need, responsivity (RNR)-malli). Riskiperiaatteella tarkoitetaan sitä, että toimenpiteen (intervention) tulee olla suhteessa uusimisriskiin. Tarveperiaatteen mukaisesti työ on kohdennettava kriminogeenisiin tekijöihin ja vastaavuusperiaatteen mukaisesti toiminnan toteuttamistavan tulee vastata vangin vastaanottokykyä. Intervention vaikutus on voimakkainta silloin, kun kaikkia kolmea pääperiaatetta noudatetaan. Sen sijaan, jos mitään kolmesta periaatteesta ei noudateta, voi interventio itsessään olla uusintarikollisuutta lisäävä tekijä.³⁸²

Rangaistusajan suunnitelman toteuttamisesta, tarkentamisesta ja seurannasta vastaa nimetty vastuuhenkilö³⁸³ (VankL 4 luku 7 §). Vastuuhenkilö huolehtii siitä, että vanki pääsisi suunnitelman mukaiseen toimintaan ja

³⁸⁰ Rangaistusajan suunnitelmasta on vuosien saatossa puhuttu sopimuksena viranomaisen ja tuomitun välillä, mikä ei kuitenkaan ole oikeudellisesti velvoittava. Lisäksi rangaistusajan suunnitelmaa on pidetty suosituksena sekä viranomaisen tekemänä päätöksenä (johon ei ole muutoksenhakuoikeutta). Lähtökohtaisesti näkisin rangaistusajan suunnitelman työvälteenä, jonka avulla rangaistuskautteen voidaan lisätä suunnitelmallisuutta (nimensä mukaisesti) ja jonka pitäisi olla rakenteellisesti tarvittaessa muunnettavissa tilanteen ja tarpeiden mukaan. Tällöin se, miten hyvin suunnitelma toteutuu voi esimerkiksi päätöksenteossa olla vain yhtenä harkinnan perusteena eikä päätöstä automaattisesti ohjaavana elementtinä. Suunnitelman toteutuminen ei aina ole tuomitusta itsestään kiinni vaan sille voi olla rakenteellisia, vankiloista itsestään johtuvia esteitä.

³⁸¹ Arola-Järvi 2012, 69.

³⁸² Lavikkala 2011, 96.

³⁸³ Käytännössä vankiloissa työskentelevät rikosseuraamusmiehet.

tarvittaessa ohjaa hakeutumaan tarkoituksenmukaiseen toimintaan muualle. Vastuuhenkilö huolehtii myös siitä, että muu vankilan henkilöstö saa tiedon vangin tarpeista ja arvioi suunnitelman etenemistä sekä kirjaa asianmukaiset seurantamerkinnot tietojärjestelmään. Yksi vastuuhenkilön keskeisimmistä tehtävistä on motivoida vankia noudattamaan hänelle laadittua suunnitelmaa ja tarvittaessa puuttua tavoitteiden vastaiseen toimintaan.³⁸⁴

Rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden mukainen toiminta voi olla tuomitun osallistumista esimerkiksi Rikosseuraamuslaitoksen tarjoamiin kuntoutusohjelmiin. Ohjelmatoimintoihin osallistumista on kritisoitu ja rangaistusajan suunnitelmiin liittyvien tulostavoitteiden on nähty ohjaavan toimintaa. Tämä tarkoittaa sitä, että tuomitut ohjataan osallistumaan kurssille tai tiettyyn toimintaan pääosin siksi, että päästäisiin kyseistä toimintaa koskeviin määrällisiin tulostavoitteisiin. Tällöin ei kiinnitetä huomiota tuomitun tarpeisiin tai tilanteeseen, mikä on yksilöllisen tarveharkinnan lähtökohdan vastaista. Jotta ohjelmatoiminnoilla olisi todellista vaikuttavuutta, niihin osallistujien tulisi olla sellaisia, joille ohjelmasta on aidosti hyötyä.³⁸⁵ Tilastojen mukaan ohjelmatoimintoihin osallistuminen on ollut vähäistä, mutta usean vuoden ajan vähäistä kasvua on esiintynyt. Kasvua osaltaan selittää tilastointiluokkien muuttuminen.³⁸⁶ Siksi vuosien välinen vertailu ei anna parasta mahdollista kuvaa ohjelmatoimintoihin osallistumisen kokonaistilanteesta.

Rangaistusajan suunnitelman toteuttamisen näkökulmasta keskeistä on, että laitoksissa on tarjolla sellaisia toimintoja, joiden avulla voidaan vastata suunnitelmassa määritelyihin tavoitteisiin. Laitokset eroavat jossain määrin toisistaan niin toiminnoiltaan kuin tarjottavalta ohjelmatoiminnaltaan. Se, miten hyvin rangaistusajan suunnitelmassa määritellyt tavoitteet kohtaavat sijoituslaitoksen toimintatarjonnan kanssa, voi aiheuttaa haasteita täytäntöönpanoprosessiin. Sijoittelua ohjaa VankL 4 luvun 8 §, jonka mukaan:

³⁸⁴ Arola-Järvi 2012, 16.

³⁸⁵ Liimatainen ym. 2017, 59. Tutkimuksen tulosten mukaan vangit ovat antaneet saman suuntaista kritiikkiä, ks. emt. 53–55.

³⁸⁶ Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2017, 19 ja 40 (kyseisessä taulukossa muut aktiivitoiminnot –kategoria).

”Sijoitettaessa vankeja vankilaan on otettava huomioon rangaistusajan suunnitelman mukaisesti vangin kotipaikka, yhteyksien säilyminen lähiomaisiin tai muihin läheisiin, ikä, sukupuoli, terveydentila, rangaistuskertaisuus, vangin aikaisempi rikollisuus ja vangin oma toivomus sekä mahdollisuudet sijoittua rangaistusajan suunnitelman edellyttämään toimintaan. Sijoituspäätöstä tehtäessä tulee lisäksi kiinnittää huomiota vangin mahdollisuuksiin hoitaa vankeuden täytäntöönpanoon liittyviä asioita omalla kielellään. Vankia ei tule sijoittaa suljetumpaan vankilaan tai vankilan osastoon kuin vankilan järjestys ja turvallisuus sekä vankilassa pitämisen varmuus edellyttävät. Lisäksi on otettava huomioon, mitä 9 §:ssä säädetään.

Alle 18-vuotias on sijoitettava sellaiseen vankilaan, että hänet voidaan pitää erillään aikuisista vangeista, jollei hänen etunsa muuta vaadi.”

Mainittu säädös kuvaa sijoittamisen yleisperiaatteita. Sen sijaan vankeuden täytäntöönpanon sisällölle on annettu erityisiä vaatimuksia, joista on säädetty VankL 1 luvun 3 §:ssä. Pykälän 2 momentin mukaan:

”Vankeus on pantava täytäntöön siten, että täytäntöönpano on turvallista yhteiskunnalle, henkilökunnalle ja vangeille. Vankeuden täytäntöönpanosta vastaavien viranomaisten on huolehdittava siitä, ettei vankeuden aikana kukaan oikeudettomasti puutu vangin henkilökohtaiseen koskemattomuuteen. Vankilan olot on järjestettävä niin pitkälle kuin mahdollista vastaamaan yhteiskunnassa vallitsevia elinoloja.”

Säädös korostaa turvallisuuden näkökulmaa, joka yleisperiaatteen luonteen mukaisesti ensisijaisesti ohjaa myös sijoittamiseen liittyvää harkintaa³⁸⁷. Turvallisuuteen liittyvät niin vangin itsensä kuin yhteiskunnan ja henkilökunnan turvallisuustarpeet ja niihin liittyvät näkökohdat. Mainitut turvallisuustarpeet

³⁸⁷ Lakivaliokunta on mietinnössään (LaVM 10/2005 vp) tuonut esiin turvallisuusnäkökohtien ensisijaisuutta muihin tekijöihin verrattuna. Kyseinen mietintö koski erityisesti kielikysymystä, mutta on nähdäkseni yleistettävissä myös muihin vangin sijoittelussa huomioitaviin asioihin.

eivät välttämättä ole keskenään yhdensuuntaisia.³⁸⁸ Lisäksi vankilaverkostomme sisältää valvonnaltaan eriasteisia laitoksia, joihin sijoittamalla eri turvallisuusnäkökohdat pyritään huomioimaan³⁸⁹. Turvallisuusnäkökohtien huomioimisen jälkeen harkintaa ohjaavat kotipaikka ja yhteyksien säilyminen lähiomaisiin sekä muut vankiin liittyvät seikat. Rangaistusajan suunnitelman edellyttämä toiminta voidaan katsoa toissijaiseksi sijoitteluperusteeksi muihin seikkoihin nähden.

Sijoittelulla on kuitenkin tosiasiallista merkitystä siinä, miten hyvin laitoksessa tarjolla oleva toiminta palvelee yksittäisen vangin tarpeita ja miten hyvin sen kautta voidaan vastata suunnitelmassa määriteltuihin tavoitteisiin ja etenemiseen niissä. Huomattavaa on, että suunnitelman etenemiseen ei yksistään voi laitoksen tarjonnalla vaikuttaa. Merkittävin tekijä lienee vangin sitoutumisaste ja hänen motivaationsa suunnitelman noudattamiseen. Tilanne voi muodostua ongelmalliseksi, mikäli vanki on motivoitunut suunnitelman mukaiseen toimintaan, eikä sijoituslaitos pysty siihen vastaamaan tarjoamalla sopivia toimintoja. Tällöin tämän tutkimuksen kohteena olevassa päätöksenteossa rangaistusajan suunnitelmaan vetoaminen erityisesti negatiivisessa mielessä on ongelmallista.

4.4 Suunnitelman seuranta ja päivittäminen

Rangaistusajan suunnitelmien toteutumista on seurattava, josta vastaa Rikosseuraamuslaitoksen virkamies, käytännössä rikosseuraamusesimies³⁹⁰. Suunnitelmaa on käsiteltävä vangin kanssa yhdessä vähintään kolme kertaa vuodessa (VankA 16 §). Seurannan tarkoituksena on tarkastella, miten asetettuihin tavoitteisiin pyrkiminen on edistynyt ja onko tapahtunut muutoksia esimerkiksi vangin elämänhallintataidoissa ja valmiuksissa rikoksettomaan elämäntapaan. Seuranta arvioidaan asteikolla toteutunut, osittain toteutunut tai ei toteutunut. Päivitysten tarkoitus on koota tietoa siitä, mitä vanki on

³⁸⁸ Hartoneva ym. 2015, 105.

³⁸⁹ Laulumaa 2011.

³⁹⁰ Mohell – Pajuoja 2006, 70.

sijoituslaitoksessa tehnyt. Lisäksi päivitykset tuottavat tietoa laitoksen toiminnassa laajemminkin. Sijoituslaitoksen virkamiehet näkevät missä kaikissa toiminnoissa vanki on, ketkä hänen kanssaan työskentelevät ja miten hän on edennyt työskentelyssä. Rangaistusajan suunnitelman seuranta ja päivitystiedot ovat tärkeitä tiedonlähteitä esimerkiksi päätettäessä poistumisluvista tai toimintaan sijoittamisesta. Tietojen perusteella päätöksen esittelijä ja päätöksentekijä saavat mahdollisimman riittävän informaation perustellun päätöksenteon tueksi.³⁹¹

Rangaistusajan suunnitelman tarkasteleminen vähintään kolme kertaa vuodessa on lainsäädännössä määritelty minimivaatimus, jonka noudattaminen käytännössä on osoittautunut kyseenalaiseksi. Valtiontalouden tarkastusviraston tuloksellisuustarkastuskertomuksen (2016) mukaan rangaistusajan suunnitelmien sisällön ja tavoitteiden toteutumisen seurannassa on havaittu puutteita. Tarkastuskertomuksessa tuotiin esiin, ettei seuranta toteudu vankiloissa lain edellyttämällä tavalla eikä yhdenvertaisesti. Myös ohjeistus nähtiin puutteellisena erityisesti niistä tilanteista, joissa asetettujen tavoitteiden muuttaminen saattaisi olla aiheellista. Lisäksi silloinen aluekeskus on joutunut kanteluiden johdosta muistuttamaan alueensa vankiloita suunnitelmien seurannasta ja päivittämisestä.³⁹²

Rangaistusajan suunnitelmien päivittämisessä ja toteutumien seurannassa on havaittu myös muita puutteellisuuksia. Lainsäädännön velvoittama päivitystiheys, kolme kertaa vuodessa, on nähty tavoitteellisena määränä, ei absoluuttisena lähtökohtana, mitä on pidettävä ongelmallisena³⁹³. Lisäksi siinä, kuinka päivittäminen vankiloissa tehdään, on useita erilaisia käytänteitä. Joissakin päivittäminen tehdään moniammatillisissa tiimeissä. Toisissa vankiloissa tuomittu itse osallistuu kyseiseen tilaisuuteen, toisaalla taas ei.

³⁹¹ Arola-Järvi 2012, 60–61.

³⁹² Valtiontalouden tarkastusvirasto 2016, 33.

³⁹³ Yhtä lailla pulmallisena on pidettävä käytännön työntekijöille suunnatussa käsikirjassa mainittua noin 3–6 kuukauden arviointiväliä, jota teoksen kirjoittajan mukaan pidetään järkevänä (Arola-Järvi 2012, 60). Viiden tai kuuden kuukauden arviointiväli ei vastaa lainsäädännön edellyttämää kolmea päivityskertaa vuodessa, eikä lain sanamuoto mahdollista joustavuutta tai tilannekohtaista harkintaa tarkasteluvälin tulkinnessa. Suunnitelmaa tulee siis tarkastella VankA 16 §:n mukaisesti 4 kuukauden välein.

Lisäksi voi olla tilanteita, joissa yksi virkamies hoitaa päivittämisen. Käytäntöiden epäyhtenäisyyteen tulisi kiinnittää huomioita. Laitosten käytännöt tulisi yhdenmukaistaa koko maan tasolla tarkasteltuna. Lisäksi huomiota tulisi kiinnittää siihen, että tuomittu itse osallistuu tai hänelle tarjotaan mahdollisuus osallistua päivitystyöhön, jolloin hän voi esittää oman näkemyksensä asiaan.³⁹⁴ Tällä voidaan osaltaan auttaa tuomittua itseään sitoutumaan tavoitteisiin ja niiden mukaiseen työskentelyyn. Lisäksi aidon vuorovaikutuksen kautta saadaan ajantasainen, laitosaikainen tieto siitä, ovatko asiat jotenkin muuttuneet ja onko esimerkiksi syytä paneutua ensisijaisesti joihinkin muihin seikkoihin kuin mitä siihen saakka on ollut esillä.

Rangaistusajan suunnitelman seurannassa keskeistä on arviointi, ovatko kirjatut tavoitteet edistyneet tai toteutuneet vai ei. Liimataisen ym. (2017) mukaan tavoitteiden toteutumisen seuranta todettiin puutteelliseksi. Noin kolmanneksessa rangaistusajan suunnitelmien tavoitteista ei ollut merkintää siitä, oliko tavoite toteutunut, osittain toteutunut tai jäänyt toteutumatta. Jos tavoitteiden toteutumista oli seurattu, ne oli suurimmassa osassa tapauksia merkitty osittain toteutuneiksi. Tietojärjestelmä mahdollistaa myös muiden vaihtoehtojen käyttämisen, mutta niitä ei tutkimuksen mukaan ollut käytetty. Vankitietojärjestelmä ei mahdollista sen arvioimista, kuinka usein rangaistusajan suunnitelmia seurataan tai päivitetään. Tietojärjestelmästä on mahdollista saada ainoastaan viimeisin rangaistusajan suunnitelman päivityspäivämäärä. Tätä on pidettävä puutteena, sillä näin ei voida todentaa tarvittaessa sitä, kuinka monta kertaa suunnitelmaa on ylipäänsä päivitetty ja milloin kyseiset päivittämiset ovat tapahtuneet. Tältä osin huomion kiinnittäminen järjestelmän toimivuuteen ja toimintoihin sekä niiden kehittämiseen olisi tärkeää. Sen sijaan vankitietojärjestelmä mahdollistaa syyn tallentamisen sille, minkä vuoksi jokin asetetuista tavoitteista ei ole toteutunut. Kyseistä täsmennysmahdollisuutta ei kuitenkaan käytetä laajasti.³⁹⁵ Nähtäväksi jää, missä määrin uudistunut tietojärjestelmä ROTI vastaa esitettyihin puutteisiin.

³⁹⁴ Eduskunnan apulaisoikeusasiamies on ratkaisutoiminnassaan esittänyt tämän suuntaisia kannanottoja, ks. ratkaisut AOA 926/4/14, AOA 4371/4/14, AOA 1736/4/15, EOAK/4343/2017, EOAK/5076/2017 ja EOAK/6309/2017.

³⁹⁵ Liimatainen ym. 2017, 36.

Toteumatietojen kirjaaminen perustuu vaihteleviin kriteereihin. Tavoitteiden toteutumisen arviointi voi olla haasteellista erityisesti, jos kirjatut tavoitteet ovat ylimalkaisia ja mahdollistavat toteutumisen monenlaiset tulkinnat. Esimerkiksi asenteiden muuttumiseen liittyvien tavoitteiden toteutumisen arviointi voi olla hankalaa. Tämän vuoksi arviointikriteeristön tulisi olla mahdollisimman konkreettinen ja mitattavissa oleviin asioihin perustuva (esimerkiksi osallistumiskertojen lukumäärä). Huomioitavaa on, että kirjatut tavoitteet voivat olla laajoja, jopa tuomitun koko elämän mittaisia (kuten päihteiden käytön lopettaminen tai hallinta), jolloin se missä vaiheessa tavoite merkitään edistyneeksi tai saavutetuksi, on varsin harkinnanvaraista. Toisaalta tavoitteiden tulisi olla sellaisia, että ne ovat mahdollista rangaistuskauden aikana saavuttaa. Tällä perusteella arviointikriteerien yhdenmukaistaminen on ensisijaisen tärkeää. Lisäksi konkreettisten tavoitteiden määrittäminen ja ylipäänsä konkretian lisääminen voisi edesauttaa siinä, että suunnitelmien seuranta virtaviivaistuisi ja seurantaan liittyvät epävarmuustekijät vähenisivät. Edellä mainitun ohella tulisi pohtia mahdollisuutta muuttaa arvioinnissa käytettävää asteikkoa. Nyt arviointi tapahtuu toteutunut – osittain toteutunut – ei toteutunut -asteikolla.³⁹⁶ Kuvaavampaa voisi olla arviointi esimerkiksi seuraavalla asteikolla: ei aloitettu – aloitettu/työn alla – valmis. Valmis viittaisi tilanteeseen, jossa tavoite todellakin on saavutettu (esimerkiksi koulutus suoritettu loppuun) tai sillä voitaisiin viitata tilanteeseen, jossa ei enempää voida asian eteen enää niissä olosuhteissa tai laitoksessa tehdä.

Erityisesti pitkää tuomiota suorittavien kohdalla laajojen tavoitteiden pilkkominen osatavoitteiksi voisi toimia yhtenä ratkaisuna³⁹⁷. Osatavoitteiden asettaminen ja erityisesti niiden saavuttaminen voisi toimia motivaatiota ylläpitävänä asiana. Huomionarvoista on, että joidenkin tavoiteluokkien seuranta on helpompaa kuin muiden: asunnon säilyttäminen vankeusaikana tai peruskoulun suorittaminen on usein konkreettinen ja helposti seurattava tapahtuma. Peruskoulun suorittaminen voi tosin olla pitkän aikaa osittaisen toteutumisen tilassa, koska opinnot itsessään vievät oman aikansa. Abstraktimpien tavoitteiden, esimerkkinä mainittakoon rikosmyönteisistä asenteista

³⁹⁶ Liimatainen ym. 2017, 35–36.

³⁹⁷ Vastaava ajatus on esitetty käsikirjassa, jonka tarkoitus on toimia apuvälineenä jokapäiväisessä työssä, ks. lähemmin Arola-Järvi 2012, 59.

ja ajatuksista luopuminen, toteutumisen seuraaminen on haastavampaa. Tällöin mahdollisimman konkreettiset välitavoitteet helpottaisivat toteutumisen seurantaan. Tavoitteet voivat jäädä toteutumatta myös, jos vankilalla ei ole mahdollista järjestää vangille rangaistusajan suunnitelman mukaisista toimintaa. Tavoitteiden etenemättömyys vankilasta johtuvista syistä on ongelmallista erityisesti, jos vankia koskevassa päätöksenteossa vedotaan rangaistusajan suunnitelmaan. Tällöin vangilla itsellään ei ole tosiasiallisesti mahdollisuutta edetä suunnitelman mukaisessa työskentelyssä. Toisaalta jokin tavoite on saatettu kirjata toteutuneeksi, kun vain on osallistuttu tietyllä kurssille.³⁹⁸

Seurantakriteerien tarve korostuu myös tilanteessa, jossa suunnitelman tavoitteiden muutostarpeen taustalla on tavoitteiden saavuttaminen. Käytännössä kyseinen tilanne voi aktualisoitua lähinnä pitkää rangaistusta suorittavien kohdalla. Ensiksi suunnitelman seuranta haastaa suunnitelman laatijan taidon muotoilla sellaisia tavoitteita, jotka ovat mahdollisia sekä mitata että saavuttaa rangaistusaikana. Lisäksi lienee syytä pohtia kuinka monta tavoitetta ylipäänsä asetetaan. Mikäli rangaistuskaudelle on asetettu lukuisia tavoitteita, niiden täysimittainen saavuttaminen muuttuu haasteellisemmaksi. Tiedettyä on, että suurella osalla rangaistusta suorittavista on koko joukko erinäisiä tarpeita ja ongelmia, jotka saadaan sanoitettua lukuisaksi määräksi tavoitteita. Suunnitelman laatijan on siis tasapainoitettava sen kanssa, kirjatako vain ne ensisijaisimmat vai kaikki tavoitteet, joilla voi olla tosiasiallista vaikutusta rangaistuskauden etenemiseen. Lukuisa joukko eri tavoitteita haastaa myös sellaisen sijoitusvankilan löytämisen, jossa suunnitelman mukainen työskentely olisi realistista.

Toiseksi seuranta haastaa virkamiehen, joka konkreettisesti tekee seurantatyön. Arviointikriteeristö auttaisi hänen työnsä tekemistä sekä loisi yhdenvertaisuutta arviointien välille. Tähän saakka arviointi siitä, miten tavoitteen toteutumista on kirjattu, on vaihdellut. Sillä, että käytännössä olisi mahdollista saavuttaa tavoitteet ja saattaa rangaistusajan suunnitelma uusien tavoitteiden asettamiseksi, on merkitystä suunnitelman viestinnällisen

³⁹⁸ Liimatainen 2017, 36. Tutkimuksessa puhutaan tavoitteiden päivittämisestä, jolla tarkoitettaneen asetettujen tavoitteiden seurantaan.

funktion näkökulmasta. Mikäli yleinen havainto on, etteivät tavoitteet ole saavutettavissa, on se omiaan heikentämään suunnitelmaan sitoutumisas- tetta ja lainsäädännön suoma mahdollisuus rangaistusajan suunnitelman muuttamisesta jää vaille konkretiaa.

4.5 Rangaistusajan suunnitelma täytäntöönpanotoimia ohjaavana asiakirjana

Rangaistusajan suunnitelman lähtökohtana on, että rangaistusaikainen te- keminen kytketään suunnitelmaan ja sen tavoitteisiin. Sijoituslaitoksessa vankeuslain mukainen rangaistusajan suunnitelma täsmennetään, jolla tar- koitetaan kirjaamista siitä, että vanki on sijoitettu ja millä toimenpiteillä suun- nitelmassa määritellyt tavoitteita on sijoitusvankilassa edistetty³⁹⁹.

Suunnitelmassa määritellyt tavoitteet ohjaavat erityisesti täytäntöön- panoprosessin laitosaikaisia toimenpiteitä, joiden kirjaaminen suunnitel- maan on tärkeää seurannan ja toteutumisen arvioinnin näkökulmasta. Suun- nitelman muuttaminen on myös mahdollista olosuhteiden muuttumisen seurauksena, joka käytännössä tarkoittaa lähinnä uusien rikosten johdosta tehtävää arviointia vangin sijoittamiseksi riittävän valvontatason turvaami- seksi tai sopivan toiminnan määrittelemiseksi. Mahdollista on myös se, että asetetut tavoitteet on saavutettu ja uusien tavoitteiden asettaminen on tar- peellista.⁴⁰⁰

Tarkasteltaessa vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoprosessia kokonai- suutena, voidaan havaita, että rangaistusajan suunnitelman oikeudellinen velvoittavuus vaihtelee rangaistuksen täytäntöönpanon eri vaiheissa. Syy- nä tähän on täytäntöönpanon eri vaiheiden hajaantuminen eri lakeihin.⁴⁰¹ Tutkintavankeuden aikana rangaistusajan suunnitelman laadinta voidaan aloittaa, mutta siihen ei ole velvollisuutta (ks. lähemmin jakso 4.2.1). Lainvoi- maisen tuomion täytäntöönpanossa vankeuslain mukainen rangaistusajan

³⁹⁹ Hartoneva ym. 2023, 117.

⁴⁰⁰ Hartoneva ym. 2023, 117.

⁴⁰¹ Hartoneva ym. 2023, 115.

suunnitelma on laadittava jokaiselle tuomion suorittamisen aloittavalle vangille, mutta vangin osallistuminen suunnitelman laatimiseen ei ole velvoittavaa. Lisäksi rangaistusajan suunnitelmasta ei voi valittaa tai vaatia oikaisua (VankL 20 luku 2 §), jolloin laitosaikainen suunnitelma ei ole oikeudellisesti velvoittava.

Osa vangeista etenee laitossajan jälkeen valvottuun koevapauteen (Laki valvotusta koevapaudesta 629/2013), joka sijoittuu laitossajan loppuosaan olleen kuitenkin osa vankilassaoloaikaa. RL 2 c luvun 8 §:n mukaan valvottuun koevapauteen voidaan sijoittaa aikaisintaan kuusi kuukautta ennen ehdonalaisen vapautumisen ajankohtaa. Valvotun koevapauden aikainen rangaistusajan suunnitelma on sisällöltään seikkaperäisempi kuin vankeuslain mukainen suunnitelma ja lain valvotusta koevapaudesta 40 §:n mukaan siitä voi vaatia oikaisua Rikosseuraamuslaitokselta ja valittaa hallinto-oikeuteen. Edellä mainittu pätee myös valvotun koevapauden jälkeen tilanteessa, jossa vapautunut asetetaan ehdonalaisen vapauden valvontaan. Laissa yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta määritellään valvonta-ajan rangaistusajan suunnitelmasta ja täsmennetystä rangaistusajan suunnitelmasta (YhTäL 11 § ja 17 §). Täsmennetystä rangaistusajan suunnitelmasta voi niin ikään vaatia oikaisua ja valittaa (YhTäL 86 §). Muutoksenhakumahdollisuus koskee kaikkia yhdyskuntaseuraamuksia, minkä johdosta voidaan todeta, että lievemmissä seuraamuksissa rangaistusajan suunnitelma on lähtökohtaisesti oikeudellisesti sitovampi kuin ankarammissa seuraamuksissa. Lisäksi edellä mainitusta on nähtävissä, että rangaistusajan suunnitelma on lainsäädännöllisesti eriytynyt rangaistuksen suorittamisen eri vaiheissa. Lainsäädännöllinen hajanaisuus on nähty haasteelliseksi⁴⁰².

Rangaistusajan suunnitelma noudattelee samoja periaatteita kuin lukuisat muut lakisääteiset palvelusuunnitelmat, joilla pyritään toiminnan systemaattiseen järjestämiseen, resurssien tarkoituksenmukaiseen suuntaamiseen sekä varmistaa palvelun käyttäjän kuuleminen.⁴⁰³ Arajärvi (2012) on määritellyt eri lainsäädäntöjen mukaisien suunnitelmien merkitystä palvelun tuottajan näkökulmasta sekä luonnehtinut suunnitelman sitovuutta käyttäjän

⁴⁰² Hartoneva ym. 2023, 347.

⁴⁰³ Arajärvi 2012, 97–98. Muista palvelusuunnitelmista ks. myös Kalliomaa-Puha 2012. Sopimuksellisuuden lisääntymisestä ks. Kotkas 2012.

näkökulmasta. Suunnitelma itsessään ei luo Arajärven mukaan oikeutta palvelun saamiseen, joten suunnitelma harvoin sitoo viranomaista.⁴⁰⁴ Viimeksi mainittu havainto on samansuuntainen vankeuslain mukaisten rangaistusajan suunnitelmien kohdalla. Esimerkiksi suunnitelmassa mainittuihin kuntouttaviin toimintoihin osallistuminen edellyttää aina erillisen toimintaan sijoittamis päätöksen tekemistä (VankL 8 luku 14 §). Sen sijaan rangaistusajan suunnitelmaa voidaan kuvata vankia sitovaksi tai velvoittavaksi, sillä jos vanki ei sitoudu suunnitelman noudattamiseen, palvelun menettämisen lisäksi noudattamattomuutta voidaan sanktioida. Tyypillisesti se voi olla jonkin muun etuuden menettäminen tietyksi ajaksi tai siihen saakka, kun olosuhteet ovat muuttuneet.⁴⁰⁵ Sanktiointi on nähtävissä esimerkiksi tilanteissa, joissa vanki ei ole osallistunut rangaistusajan suunnitelman mukaiseen toimintaan, jolloin suunnitelman etenemättömyys voi evätä etuuden kuten esimerkiksi rangaistusajan pituuden perusteella anottavan poistumisluvan. Rangaistusajan suunnitelmassa eteneminen on sidottu myös mahdollisuuden siirtyä avoimempiin olosuhteisiin (avolaitokseen). Kyseisessä tapauksessa suunnitelman laiminlyönti johtaa joko kokonaan tai osittain asteittaisen vapautumisen toteutumattomuuteen. Asteittaista vapauttamista pidetään vankeinhoidollisena ideaalitalanteena. Helenius (2023, 271) on kuvannut rangaistusajan suunnitelmaa esimerkiksi järjestyssäännön kaltaiseksi institutionaaliseksi odotukseksi, jossa keskiössä on tottelemistoiminta (suunnitelman noudattaminen). Tämä on ristiriidassa muutostyöskentelyyn tähtäävän tavoitteellisemmän toiminnan idean kanssa.⁴⁰⁶

Toisaalta on määritelty, että rangaistuskauden alussa tehty rangaistusajan suunnitelma kattaa koko rangaistusajan ehdonalaisen vapauden loppuun saakka.⁴⁰⁷ Suunnitelma sitoo toimenpiteet kokonaisuudeksi ja velvoittaa niin täytäntöönpanoviranomaisia kuin tuomittua työskentelemään suunnitelman mukaisesti ehdottoman vankeuden laitostäytäntöönpanon aikana. Kuitenkin suunnitelman luonne sitovuuden ja velvoittavuuden näkökulmista muuttuu täytäntöönpanon siirtyessä yhdyskuntaseuraamustoimistoihin. Erityisesti

⁴⁰⁴ Arajärvi 2012, 99–100.

⁴⁰⁵ Arajärvi 2012, 99.

⁴⁰⁶ Helenius 2023, 271.

⁴⁰⁷ Hartoneva ym. 2015, 138.

sitovuuden ja velvoittavuuden näkökulmat eivät tule kyseeseen tapauksessa, jossa vangin vapautumispolku ei sisällä valvottua koevapautta tai ehdonalaisen vapauden aikaan ei sisälly valvontaelementtiä.

Eräs rangaistusajan suunnitelman konkreettinen piirre liittyy vankia koskevaan päätöksentekoon. Vankeusaikaiset luvat (kuten poistumis- ja siviilityölupa) ja kaikki muu vankeusaikainen toiminta on sidottu rangaistusajan suunnitelmaan joko *välittömästi* niin että asia on suunnitelmassa mainittu tai *välillisesti*. Esimerkiksi suunnitelmaa huolellisesti toteuttava vanki voi saada poistumisluvan jo ennen laskennallista aikaisinta ajankohtaa (L-aika⁴⁰⁸).⁴⁰⁹ Tällöin suunnitelma itsessään voi toimia kannustimena toteuttaa suunnitelmaa. Kuitenkin on huomioitava, että rangaistusajan suunnitelma ei voi yksinomaan olla perusteena esimerkiksi poistumislualle, siirrolle ja muulle vastaavalle asialle, jotka edellyttävät vielä tapauskohtaisen konkreettisen päätöksen.

Rangaistusajan suunnitelman välillistä luonnetta ilmentävät päätöksenteossa huomioitavat kriteerit, jotka asianomaisissa vankeuslain pykälissä kuvataan suunnitelmaa edistävänä asiana. Esimerkiksi rangaistusajan pituuden perusteella myönnettävän poistumisluvan on edistettävä rangaistusajan suunnitelman toteutumista (VankL 14 luku 2 §, kohta 1). Tällöin arvioinnin keskiössä ei ole se, mitkä suunnitelmassa määritellyt tavoitteet ovat toteutuneet tai jääneet toteutumatta, vaan rangaistusajan suunnitelman noudattaminen viestii vangin luotettavuudesta. Luotettavuuden arviointi on kokonaisvaltainen harkintatilanne, jossa tarkastellaan vangin käyttäytymistä ja suunnitelman noudattamista. Suunnitelman mukaiseen työskentelyyn sitoutuminen viestii todennäköisyyttä esimerkiksi avolaitoksen järjestyksen tai poistumislupaehdojen noudattamisessa.⁴¹⁰

Rangaistusajan suunnitelma voidaan nähdä välineenä, jonka tavoite on tehdä rangaistusajasta prosessinomainen ja ennustettava ja jossa otetaan huomioon kunkin tuomitun yksilölliset tarpeet. Työväline on nähdäkseni tuonut täytäntöönpanotoimiin jäsenytyneisyyttä, vaikka sen rooli ja merkitys

⁴⁰⁸ Ajankohta, jolloin vankeusrangaistuksen laitoksessa oloajasta on suoritettu kaksi kolmasosaa (vähintään kaksi kuukautta).

⁴⁰⁹ Arola-Järvi 2012, 11–12.

⁴¹⁰ Hartoneva ym. 2023, 125 ja 185.

ovat vaihtelevat täytäntöönpanon eri vaiheissa. Kolikon käänöpuolena myös on, että suunnitelmat voivat lisätä byrokratiaa, jolloin suunnitelmien hallinta vie aikaa varsinaiselta lähityöltä⁴¹¹. Suunnitelmaan on viitattu myös sopimuksena, joskin sopijaosapuolten välinen tasavertaisuus sopijakumppaneina on teoreettinen⁴¹². Kuitenkin rangaistusajan suunnitelma on tehnyt vankeusajasta ennustettavan. Yhteistyö muiden toimijoiden, kuten kolmannen sektorin, kanssa on lisääntynyt. Rangaistusajan suunnitelma on nähty tiedonkulkua helpottavana erityisesti laitossiirtojen yhteydessä.⁴¹³ Tämän perusteella voitaneen päätellä, että rangaistusajan suunnitelmat ohjaavat täytäntöönpanotoimia sille asetettujen tavoitteiden suunnassa. Vangeille tehdyn tutkimuksen mukaan rangaistusajan suunnitelmien laadintaa pidettiin pääsääntöisesti hyvänä asiana ja vangit ovat sitoutuneet suunnitelmien toteuttamiseen. Suunnitelmaan sitoutumisessa on eroteltavissa erilaisia motivaatiotekijöitä. Tourusen ym. (2019) tutkimuksen kohteena oli vankien osallistuminen vankiloiden päihdekuntoutusohjelmiin. Tutkimuksen mukaan yhden ryhmän muodostivat ne vangit, joilla on aito halu tavoitella muutosta. Suunnitelman noudattamiseen voi myös liittyä jokin ulkoinen syy tai välitön etu (tutkimuksessa mainittu esimerkkinä halu säilyttää lapsen huoltajuus). Motivaatiotekijä saattoi liittyä myös johonkin välilliseen, tavoiteltavissa olevaan asiaan, kuten siirto avovankilaan tai mahdollisuuteen edistää valvottuun koevapauteen pääsemistä.⁴¹⁴ Suunnitelmia noudatettiin joko peläten sanktioita tai pyrkien saamaan itselle etuja, poistumislupia tai pääsyä avoimpiin olosuhteisiin.⁴¹⁵ Viimeksi mainittua motivaatiotekijää erityisesti vankilohenkilökunta pitää negatiivisena asiana⁴¹⁶. Tourusen ym. (2019, 42) mukaan päihdeohjelmiin hakeutumista ei ohjannut ainoastaan yksi motiivi, vaan taustalla vaikuttivat sekä motivaatio käsitellä omaa päihderiippuvuutta että edistää rangaistusajan suunnitelmaa. Hakeutumisessa päihdeohjelman piiriin siis yhdistyvät erilaiset, rinnakkain vaikuttavat motivaatiotekijät. Vaikka

⁴¹¹ Kalliomaa-Puha 2012, 426.

⁴¹² Tourunen ym. 2019, 35. Samoin myös Helenius 2023, 272.

⁴¹³ Liimatainen ym. 2014, 10

⁴¹⁴ Tourunen – Kaskela – Weckroth 2019, 30 ja 40–41.

⁴¹⁵ Liimatainen ym. 2015, 27–28. Näin myös Tourunen – Kaskela – Weckroth 2019, 41.

⁴¹⁶ Liimatainen ym. 2014, 12.

päihdekuntoutuksen järjestämisessä on eroja Pohjoismaiden välillä, näytetty se hyvin samantyyppisenä vankien kuvausten perusteella. Keskeisinä motivaatiotekijöinä olivat tahto hoitaa omaa päihderiippuvuutta ja muuttaa vanhaa elämäntyyliä, mutta myös saavuttaa vankeuden suorittamiseen liittyviä hyötyjä. Eri motivaatiotekijät vaikuttivat tutkimusten mukaan samanlaisesti, eivätkä toisilleen vastakkaisina.⁴¹⁷

Rangaistusajan suunnitelmia on kritisoitu yhtäältä vankiloiden henkilökunnan ja toisaalta vankien taholta. Henkilökunta on nostanut esiin suunnitelmien sisällön ja laitoksessa vietettävän ajan ristiriitaisuuden: lyhyen tuomion aikana elämänmittaisiksi kuvattujen tavoitteiden saavuttaminen on mahdotonta. Myös rangaistusajan suunnitelmien puutteelliseen laatuun kiinnitettiin huomiota.⁴¹⁸ Rangaistusajan suunnitelmat laadittiin vuoteen 2015 saakka keskitetysti arviointikeskuksissa (nykyisin asiakasarvioinnin yksikkö). Vuoden 2015 lainmuutoksen myötä suunnitelmia ryhdyttiin laatimaan myös yhdyskuntaseuraamustoimistoissa (niin kutsuttu siviiliarviointi tai siviiliransu), joka käytännössä on tarkoittanut sitä, että suunnitelmia laati entistä useampi henkilö. Tämä voi saada aikaan muutoksia suunnitelmien laadussa ja laajuudessa. Aikaisemmin suunnitelmia laati pienempi joukko virkamiehiä, jolloin suunnitelmat pysyivät kenties varmemmin tasalaatuisina. Lisäksi aluekeskuksella on roolinsa puolesta oltava kokonaiskäsitys alueellaan olevista yksiköistä. Tämän seurauksena onkin aiheellista kysyä, onko esimerkiksi yhdyskuntaseuraamustoimistoilla samantasoista tietoa kunkin potentiaalisen sijoitusvankilan toimintamahdollisuuksista kuin aluetason organisaatiolla on? Esimerkiksi vankien siirtoa koskevissa päätöksissä toimivallan pitämistä arviointikeskuksilla on perusteltu juurikin niiden paremmalla tiedolla kyseisen alueen kokonaistilanteesta. Kokonaistilanne voidaan tässä ymmärtää niin vapaana olevien vankipaikkojen (majoituskapasiteetin) kuin tarjolla olevien toimintojen näkökulmista.⁴¹⁹ Lisäksi yksittäiset vankilat voivat itseohjautuen järjestää erilaisia toimintoja, aluetta informoiden

⁴¹⁷ Tourunen ym. 2019, 56.

⁴¹⁸ Liimatainen ym. 2014, 12. Suunnitelmassa määriteltyjen tavoitteiden ja tuomitun tarpeiden heikko kohtaanto on havaittu Bosker ym. (2013) tutkimuksessa, joka keskittyi ehdonalaisen ajan valvontasuunnitelmiin.

⁴¹⁹ HE 263/2004 vp, 158.

ja toiminnon yhteistyössä perustaen. Tämän johdosta onkin vaikea nähdä, että yksittäisellä yhdyskuntaseuraamustoimistolla olisi ollut samanlainen kokonaiskuva alueen tilanteesta kuin alueorganisaatiolla roolinsa puolesta on. Tänä päivänä Rikosseuraamuslaitoksen uudistuksen myötä on palattu valtakunnalliseen käytäntöön. Rangaistusajan suunnitelmat voidaan edelleen laatia sekä tuomitun ollessa vielä siviilissä että rangaistusaikana. Sen sijaan päätösvalta rangaistusajan suunnitelmasta on nykyisin keskitetty asiakasarviointiin yksikölle, jonka toimialue on koko valtakunta. Syynä päätöksenteon keskittämiseen on ollut yhdenmukaisuuden varmistaminen.⁴²⁰

Vangit ovat kritisoineet rangaistusajan suunnitelmia niiden yksipuolisesta sitovuudesta. Suunnitelmat koetaan ainoastaan vankia velvoittaviksi.⁴²¹ Myös vankilahenkilökunta on esittänyt samansuuntaisia mielipiteitä. Henkilökunta on kokenut, että esimerkiksi sijoittelua ohjaavat ennemmin vankilan kuin vangin tarpeet (esimerkiksi käyttöasteeseen liittyvät seikat) ja henkilökunta myös toivoo viranomaisten aktiivisempaa roolia suunnitelmien toteuttamisessa.⁴²² Samansuuntaisesti Hartoneva ym. (2023, 345–348) toteavat, että vankiloissa tarjolla olevat mahdollisuudet rajoittavat suunnittelua, mikä on yhtäältä seurausta niukoista resursseista (toimintaohjelmien toteutuminen epävarmaa tai toimenpiteiden laajamittainen tarjoaminen on epävarmaa) ja toisaalta laitosten vanhentuneista käytänteistä (painotus työtoiminnassa, joskin työkykyisyys vankien keskuudessa on alhaista⁴²³). Tämä johtaa siihen, että rangaistusajan suunnitelmien laadinta rajoittuu tarjonnan mukaisesti, vaikka tarpeiden tulisi ohjata vankiloissa tarjottavaa toimintaa sekä kannustaa vankiloita kehittämään toimintaansa. Vallitsevan asiantilan on nähty olevan kuntoutustavoitteiden kanssa ristiriidassa, mikä ei vastaa suunnittelun perimmäistä tarkoitusta. Ratkaisuna tähän on ehdotettu rangaistusajan suunnitelman oikeudellisen velvoittavuuden lisäämistä.⁴²⁴

Arajärvi (2012) nostaa esiin myös näkökulman, että viranomaisen tulisi pohdita omien voimavarojensa riittävyttä palvelun tuottamiseen. Suunnitelman

⁴²⁰ Hartoneva ym. 2023, 117–118.

⁴²¹ Liimatainen ym. 2015, 31.

⁴²² Liimatainen ym. 2014, 13.

⁴²³ Ks. lähemmin vankien terveydentilasta Rautanen – Harald – Tyni (toim.) 2023.

⁴²⁴ Hartoneva ym. 2023, 345–348.

tulisi siten olla niin realistinen, että viranomainen voi siihen sitoutua. Jos resurssit ovat puutteelliset, suunnitelmaan ei tulisi kirjata kyseistä asiaa. Suunnitelman ei tulisi olla ”painostuksen väline eikä toiveiden tynnyri”.⁴²⁵ Rangaistusajan suunnitelma voi jäädä toteutumatta vangista johtuvista syistä, mutta etenemättömyyden syyt voivat johtua myös vankilasta. Syyt voivat olla moninaisia: sijoitusvankilassa ei ole sopivaa toimintaa (työtä tai koulutusta) tarjolla tai vangin tarpeiden näkökulmasta soveltuvia ohjelmatoimintoja ei ole riittävästi. Ohjelmat voivat jäädä myös toteutumatta tai alkaneita ohjelmia ei saada vietyä päätökseen. Myös vankiloiden välillä on eroja eri toimintojen tarjonnassa. Rangaistusajan suunnitelman toteuttamismahdollisuuksien parantaminen laitossiirtojen kautta on yksi mahdollisuus kohentaa suunnitelmassa määriteltyjen tavoitteiden suuntaista työskentelyä. Asia on kuitenkin käytännössä monitahoinen ja siirtoon vaikuttavat esimerkiksi turvallisuuteen ja vangin yhteyksien säilymiseen liittyvät näkökohdat. Kärjistäen voisi sanoa, että sellaisia tavoitteita (palveluita), joihin viranomainen ei voi sitoutua, ei näin ollen tulisi sisällyttää rangaistusajan suunnitelmaan. Tässä yhteydessä on syytä huomioida, että vankeusaikaista toimintaa tuottavat myös kolmannen sektorin toimijat ja muut Rikosseuraamuslaitoksen yhteistyökumppanit. Näin ollen toiminnat ja niiden tarjonta eivät riipu yksistään Rikosseuraamuslaitoksesta, vaan tilanteeseen vaikuttavat myös yhteistyökumppaneiden tilanteet laajemminkin.

Rangaistusajan suunnitelmien systemaattisempi käyttöönotto vankeuslain uudistuksen yhteydessä voidaan kuitenkin nähdä täytäntöönpanoa parantavana asiana verrattuna uudistusta edeltävään aikaan, vaikkakin työkalun hyödyntämiseen on liitetty myös pulmia. Suunnitelmiin liitetyt ja edellä kuvatut epävarmuustekijät siis ovat omiaan heikentämään täytäntöönpanon ennustettavuutta, jota pidetään yhtenä hyvää ja tarkoituksenmukaista rangaistusjärjestelmää kuvaavana piirteenä⁴²⁶. Rangaistusajan suunnitelmiin lii-

⁴²⁵ Arajärvi 2012, 107. Arajärven tarkastelu kohdistuu lähinnä muiden lakien perusteella tehtäviin palvelu- ja asiakassuunnitelmiin, mutta verrannollisuus on ilmeinen. Arajärvi mainitsee artikkelissaan myös rangaistusajan suunnitelman ja perustuslakivaliokunnan siihen kohdistaman kritiikin. Laajempaa vertailua muiden palvelusuunnitelmien ja rangaistusajan suunnitelmien välillä ei artikkelissa tehdä.

⁴²⁶ Tarkoituksenmukaisesta seuraamusjärjestelmästä ks. lähemmin Tapani – Tolvanen 2016, 398–400.

tetyt ongelmat ovat merkittäviä, mitkä saattavat korostua erityisesti vankia koskevassa päätöksenteossa. Useiden vangin asemaan ja etuuksiin liittyvien päätösten yhtenä harkintakriteerinä on rangaistusajan suunnitelman toteuttaminen tai toteutuminen. Täytäntöönpanoon liittyvät toimet (vankia koskeva päätöksenteko mukaan luettuna) on siten sidottu suunnitelmaan, jonka toteuttamiskelpoisuus, ajantasaisuus ja laadukkuus toteutuman seurannassa voivat olla heikkoja. Linjakkaan täytäntöönpanoprosessin ja perustellun päätöksenteon näkökulmista arvioituna rangaistusajan suunnitelmien laadintaan ja toteuttamiseen tulisi kiinnittää erityistä huomiota niin täytäntöönpanosta kuin suunnitelmien laadinnasta vastaavissa yksiköissä.

4.6 Rangaistusajan suunnitelma vapautumisen nivelvaiheessa

VankL 4 luvun 6 §:n mukaan hyvissä ajoin ennen vangin todennäköistä vapautumista rangaistusajan suunnitelmaa täsmennetään vapauttamisesta ja vapautumisvaiheen tukitoimenpiteitä koskevilla tiedoilla⁴²⁷. Vapautumisvaiheessa arviointi kohdistuu vangin edellytyksiin selviytyä vapaudessa, hänen palvelujen tarpeeseensa ja siihen, miten tukitoimenpiteet jatkuvat vapaudessa. Vangin ehdonalaista vapauttamista säätelee RL 2 c luvun 5 §, jonka mukaan ehdonalaiseen vapauteen päästäminen on pääsääntöistä, ellei henkilöä ole tuomittu RL 2 c luvun 11 §:n mukaiseen yhdistelmärankaistukseen⁴²⁸. Ehdonalaista vapauttamista on mahdollista RL 2 c luvun 9 §:n mukaisesti lykätä määritellyin perustein. Rangaistusajan suunnitelma ei itsessään määritä ehdonalaiseen vapauteen siirtymistä tai rajoita siihen pääsyä.

Koko rangaistuksen täytäntöönpanon näkökulmasta tavoitteena on sovittaa eri toimijoiden tekemät asiakas-, kuntoutus- ja palvelusuunnitelmat yhteen. Vapauttamisvaiheessa on keskeistä arvioida vangin selviytymistä

⁴²⁷ Ennen vuoden 2021 lainmuutosta vapautumisen nivelvaiheessa laadittiin vielä erillinen vapauttamis- ja valvontasuunnitelma.

⁴²⁸ Yhdistelmärankaistus tarkoittaa RL 2 c luvun 11 §:n mukaista koko tuomion suorittamista ilman mahdollisuutta vapautua ehdonalaiseen vapauteen. Vapautumisen jälkeen tuomittu asetetaan vuodeksi pakolliseen valvontaan.

vapaudessa tukevia tekijöitä ja palvelujatkumoiden turvaamista siviiliin. Vapautumisvaiheen suunnittelutyö palautuu rangaistuskauden alussa laaditun rangaistusajan suunnitelman tavoitteenasetteluun ja onnistumiseen siinä. Rangaistuskauden alussa laadittu suunnitelma luo pohjan eri toimille täytäntöönpanon aikana. Mikäli vangin todelliset tarpeet jäävät tuolloin piiloon, on vaarana, että vapauttamisvaiheen palvelujatkumoiden rakentuminen vääristyy. Haaste korostuu etenkin silloin kun suunnitelma laaditaan kirjallisen materiaalin pohjalta tuomittua tapaamatta.

Yhteistyöllä pyritään saattamaan vapautuva vanki palvelujen piiriin hänen tarpeitaan vastaavasti, sillä tuen tarve harvoin päättyy vapautumishetkeen.⁴²⁹ Vapautumisen jälkeen tuomion laitossajan suorittanut siirtyy kunnan ja hyvinvointialueiden tarjoamien palvelujen piiriin.⁴³⁰ Käytännössä yhteistyötä eri tahojen välillä tehdään jossain määrin, mutta yhteistyön määrä vaihtelee Rikosseuraamusalueiden toimipisteiden välillä⁴³¹. Palvelujatkumot eivät toimi hallitusti ja yhdenmukaisesti sekä vapauttamisen suunnittelun käytännöt vaihtelevat laitosten välillä. Vankilat saattavat hoitaa vapautumiseen liittyviä toimet itsenäisesti ja tehdä vapauttamissuunnitelmia ilman vapautuvan vangin kotikunnan kanssa tehtävää yhteistyötä. Suunnitelmat saattavat jäädä sisällöllisesti yleiselle tasolle.⁴³²

Siviilitoimijoilla ei kuitenkaan ole velvollisuutta, saati oikeutta valvoa rangaistusajan suunnitelman toteutumista. Käytännössä loppurangaistuksen täytäntöönpanotoimet kärjistetysti jäävät sellaisten tahojen vastuulle, joilla ei ole täytäntöönpanoon liittyviä mahdollisuuksia samassa laajuudessa kuin Rikosseuraamuslaitoksella. Vapautumisen jälkeistä rangaistusajan suunnitelman toteutumisen seuranta ei tehdä erityisesti silloin, jos vapautuminen tapahtuu ilman ehdonlaisen vapauden valvontaa. Valvotussa ehdonalaisessa vapaudessa (EAV) jonkintasoinen kontakti ja seuranta jäävät osaksi täytäntöönpanotoimia. Tässä suhteessa rangaistusajan suunnitelman rooli

⁴²⁹ Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2006; Rikosseuraamusvirasto 2008.

⁴³⁰ Hartoneva ym. 2023, 318.

⁴³¹ Karjalainen – Viljanen 2009, 16. Tässä yhteydessä on syytä huomata kyseisen julkaisun ajankohta, jolloin vankeuslaki on ollut voimassa noin kolme vuotta. Siinä esitetty ei välttämättä kuvaa parhaalla mahdollisella tavalla tilannetta tällä hetkellä.

⁴³² Valtiontalouden tarkastusvirasto 2016, 41.

täytäntöönpanoa ohjaavana asiakirjana eriytyy jääden merkityksettömäksi tilanteessa, jossa suhde Rikosseuraamuslaitokseen päättyy kokonaan. Ongelmaksi vapautumisen nivelvaiheessa on myös nähty epäselvyys kokonaisuutta koordinoivasta vastuutahosta, jonka tehtäviin huolehtiminen yhteydenpidosta ja tiedottaminen yhteistyön aikaansaamiseksi kuuluu⁴³³. Myös kuntien sitoutuminen palvelujatkumoiden turvaamiseen vaihtelee. Nykyään tehdään koko joukko erilaisia asiakassuunnitelmia eri tahojen toimesta riippuen siitä, mitä kaikkia palveluita vapautuvalla on. Suunnitelmat saatetaan laatia toisistaan irrallisina, jolloin ilman niiden yhteensovittamista ne voivat sisältää eri suuntiinkin meneviä tavoitteita. Lisäksi tiedonkulkuun liittyvät pulmat osaltaan lisäävät haasteita. Yhteistyöstä on olemassa hyviä kokemuksia paikallisesti, mutta ongelmana voi olla henkilösidonaisuus. Tämänkaltaisissa tilanteissa esimerkiksi henkilömuutokset eri tehtävissä voivat haavoittaa järjestelmää.⁴³⁴

Huomattavaa on, että kolmannen sektorin rooli on korostunut vapautumisen jälkeisessä ajassa. Järjestöt tarjoavat asuntoja ja asumiseen liittyviä tukipalveluja, mutta myös muunlaista tukea, jonka avulla pyritään irtaantumaa rikollisesta elämäntavasta. Todellisuudessa on olemassa toimivia paikallisia malleja ja hyviä käytänteitä. Järjestötoiminnan negatiivisena puolena on projekti- tai hankeluontoisuus, minkä vuoksi toiminta ei ole pysyvää eikä palveluverkko ole kattava. Myös rahoitus on epävarmaa⁴³⁵. Tämä johtaa vapautuvien eriarvoiseen asemaan valtakunnallisesti tarkasteltuna. On myös nähty, että erityisesti vapautumisvaiheessa kolmannen sektorin toimijat vastaavat myös tehtävistä, jotka kuuluisivat Rikosseuraamuslaitoksen virkamiesten vastuulle. Tilanne on vastaava myös muissa Pohjoismaissa.⁴³⁶

Kaikkiaan ehdonalaisen vapautumisen nivelvaihe on haastava. Yhtäältä rangaistusaika on vielä meneillään, mutta vapautunut henkilö ei enää kuulu Rikosseuraamuslaitoksen tarjoamien palvelujen piiriin. Toisaalta on sanottua, että rangaistusajan suunnitelman tulisi kattaa myös ehdonalaisen vapauden

⁴³³ Valtiontalouden tarkastusvirasto 2016, 32.

⁴³⁴ Leena Mämmi-Laukan esitys Rikosseuraamuslaitoksen ja Itä-Suomen yliopiston V tutkimus- ja verkostoitumispäivillä 29.3.2023.

⁴³⁵ Olesen – Helminen – Bäcklin 2023, 67–70.

⁴³⁶ Olesen – Helminen – Bäcklin 2023.

aika⁴³⁷. Lisäksi vapautumisen nivelvaiheen toiminnot ovat haastavia kunnissa, joiden tehtäväkenttään kyseiset toiminnot eivät ole tulleet luontevaksi osaksi. Tässä suhteessa RL 2 c luvun 8 §:n mukaisen valvotun koevapauden kautta vapautuvat ovat muita vapautuvia paremmassa asemassa, sillä jo ennen valvotun koevapauden alkamista paljon asioita (asuminen, toiminnot, muu viikoittainen ohjelma) tulee olla järjestetty. Vastaava tilanne on kyseessä, mikäli vapautumiseen kuuluu ehdonalaisen valvonnan elementti. Käytännössä tämä tarkoittaa, että vain osa⁴³⁸ vapautuvista vangeista asetetaan valvontaan. Valvontaan asetetaan, mikäli jokin lain yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta 70 §:ssä mainituista edellytyksistä täyttyy. Edellytyksiä ovat:

- 1) koeaika on pitempi kuin yksi vuosi;
- 2) rikos on tehty alle 21-vuotiaana;
- 3) vanki itse sitä pyytää;
- 4) vanki on sitoutunut noudattamaan valvotusta koevapaudesta annetun lain (629/2013) 4 §:ssä tarkoitettua lääkehoitoa ja siihen mahdollisesti liitettyä muuta hoitoa ja tukea koskevia ehtoja;
- 5) murhasta, taposta tai murhan yrityksestä tuomitun vangin riski syyllistyä uuteen väkivaltarikokseen arvioidaan korkeaksi; tai
- 6) väkivalta- tai seksuaalirikoksesta vankeusrangaistusta suorittavan ja aikaisemmin vastaavanlaisesta rikoksesta vankeusrangaistukseen tuomitun vangin riski syyllistyä uuteen väkivalta- tai seksuaalirikokseen arvioidaan korkeaksi.

Valvonnan vastuullisena tahona on Rikosseuraamuslaitos. Se, että vastuutaho on selkeästi määritelty, edesauttaa jatkumoiden rakentamisessa ja ylipäänsä integraatiossa. Lisäksi rangaistusajan suunnitelman oikeudellinen sitovuus muuttuu vapautumisen vaiheessa sen mukaan, millaista polkua pitkin vapautuminen tapahtuu (ks. lähemmin jakso 4.5). Myös rangaistusajan

⁴³⁷ HE 263/2004 vp, 148.

⁴³⁸ Esimerkiksi vuonna 2018 ehdonalaisesti vapautui 3 142, joista valvontaan asetettiin 782 (Rikosseuraamuslaitoksen tilastollinen vuosikirja 2018, 31). Tämä tarkoittaa noin 25 % kaikista ehdonalaisesti vapautuneista.

suunnitelman rooli täytäntöönpanossa (valvontatyön kontekstissa) on erilainen johtuen yhdyskuntaseuraamustyön luonteesta⁴³⁹.

Yhdyskuntaseuraamuksissa korostuu tuomitun omaehtoinen sitoutuminen seuraamuksen suorittamiseen ja sen ehtoihin.⁴⁴⁰ Yhdyskuntaseuraamusten piirissä tehtävä rangaistusajan suunnitelma ei sisällä sellaista informaatiota tai elementtejä, joilla luotaisiin suunnitelman noudattamiseksi samankaltaisia kannustimia kuin ehdottomassa vankeusrangaistuksessa. Lähtökohtaisesti luotetaan suunnitelman omaehtoiseen noudattamiseen ja painopiste on elämänhallintaa edistävien tukitoimien jatkuvuuden turvaamisessa.⁴⁴¹ Valvonta-ajan kannustin rangaistusajan suunnitelman noudattamiseksi liittyy kiinteästi valvonnan lakkauttamiseen. Yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanosta annetun lain 76 §:n mukaan ehdonalaisen vapauden valvonta kestää vähintään kuusi kuukautta, jonka jälkeen valvonnan lakkauttaminen on mahdollista, mikäli tuomitun elämänolosuhteet ovat vakiintuneet, riski syyllistyä rikokseen ei ole ilmeinen eikä valvonnan jatkaminen ole muutoin tarpeen. Valvonnan tarvetta harkitaan valvonnan kestänyttä yhden vuoden ja kuusi kuukautta. Valvonta-ajan lakkauttaminen ennen sen varsinaista päättymisajankohtaa voidaan nähdä kannustimen luonteisena seikkana, joka motivoi valvottavaa työskentelemään rangaistusajan suunnitelman suunnassa. Kuitenkaan valvonnan lakkauttamista koskevissa harkintaperusteissa ei kiinnitetä huomiota siihen, onko valvottava noudattanut suunnitelmaa vai ei. Merkitystä ainoastaan on elämäntilanteella ja pienentyneellä riskillä syyllistyä rikokseen.⁴⁴²

⁴³⁹ Kilpeläinen – Tammenlehto 2016. Ks. myös Kriminaalihoitolaitos 2006, 10–12 ja 45.

⁴⁴⁰ HE 215/2014 vp, 61.

⁴⁴¹ HE 215/2014 vp, 45. Tosiasiassa lainmuutoksessa tehtiin pelkästään käsitteellistä yhdenmukaistamista (s. 54 ja vrt. s. 61), eikä lainmuutos tuonut juurikaan muutoksia aiemmin käytössä olleen valvontasuunnitelman sisältämään informaatioon. Valvontasuunnitelmassa määriteltiin valvoja ja yhteydenpitoa koskevat seikat, suunnitelmat, jotka koskevat asumista, työtä, koulutusta, taloudellista tilannetta tai muita olosuhteita, valvontaan kuuluvat ohjelmat ja tehtävät, velvollisuuksien rikkomisesta aiheutuvat seuraamukset sekä muut valvottavalle annetut määräykset (Valtioneuvoston asetus ehdonalaisen vapauden valvonnasta 511/2006, 3 §).

⁴⁴² HE 215/2014 vp, 85, jossa viittaus kumottuun Valtioneuvoston asetukseen ehdonalaisen vapauden valvonnasta (511/2006, 8 §).

Sen sijaan ehdottoman vankeusrangaistuksen suorittajalle tehtävässä rangaistusajan suunnitelmassa kannustinvaikutus on ilmeinen: mikäli vanki osallistuisi suunnitelman laadintaan ja sen huolelliseen noudattamiseen ja mikäli muut olosuhteet olisivat ennallaan, vangin etuuksia kuten poistumislupia koskeva päätösharkinta olisi suurella todennäköisyydellä myönteinen. Muita kannustimia ovat siirtyminen avoimempiin olosuhteisiin, sijoittuminen ulkopuoliseen laitokseen tai valvottuun koevapauteen.⁴⁴³

Rangaistusajan suunnitelman tosiasiallisen roolin näkökulmasta arvioituna myös suunnitelman rikkomisen vaikutukset ovat ehdonalaisen vapauden valvonnassa vähäiset toisin kuin ehdottoman vankeusrangaistuksen piirissä. Sanktiointia käytetään harkitusti, mikä kuvastaa yhdyskuntaseuraamusten piirissä työskentelevien roolia. Yhtäältä he ovat täytäntöönpanosta vastaavia virkamiehiä, toisaalta tuomitun rinnalla kulkijoita.⁴⁴⁴ Tästä johtuen rangaistusajan suunnitelma tai sen velvoitteiden laiminlyönti eivät saa aikaan tuomittulle negatiivisia seuraamuksia toisin kuin ehdottoman vankeuden piirissä, joskin sanktiointielementti valvonnan ehtojen rikkojille on olemassa yhdyskuntaseuraamuksissakin. Ottaen huomioon ehdonalaisen vapauden aikaisen rangaistusajan suunnitelman luonteen (ei juuri kannustinta, vähäinen sanktiointi), rangaistusajan suunnitelman rooli muuttuu täytäntöönpanon myötä eikä täytäntöönpanon siirtyessä siviiliin sisällä samanlaista ohjausvaikutusta tuomitun toimintaan kuin vankeuden aikana.

Rangaistusajan suunnitelma merkitys vääjäämättä liudentuu niiden vapautuvien kohdalla, jotka jatkavat loppurangaistuksen suorittamista itsenäisesti ilman valvontaa. Vapautumista suunnitellaan ja mahdollisia palvelupolkuja rakennetaan, mutta rangaistusajan suunnitelman velvoittavuus ei ulotu siviilitoimijoiden puolelle. Lisäksi on vapautuneen oma asia, missä määrin suunniteltuihin palveluihin sitoutuu. Tämä on ristiriitaista, sillä lähtökohteisesti rangaistusajan suunnitelma kattaa koko rangaistusajan ehdonalainen vapaus mukaan luettuna. Kuitenkaan siviilitoimijat eivät ole velvollisia suunnitelmassa mainittuja asioita edistämään samalla tavalla kuin rangaistuksen täytäntöönpanosta vastaavat virkamiehet. Näin ollen suunnitelman

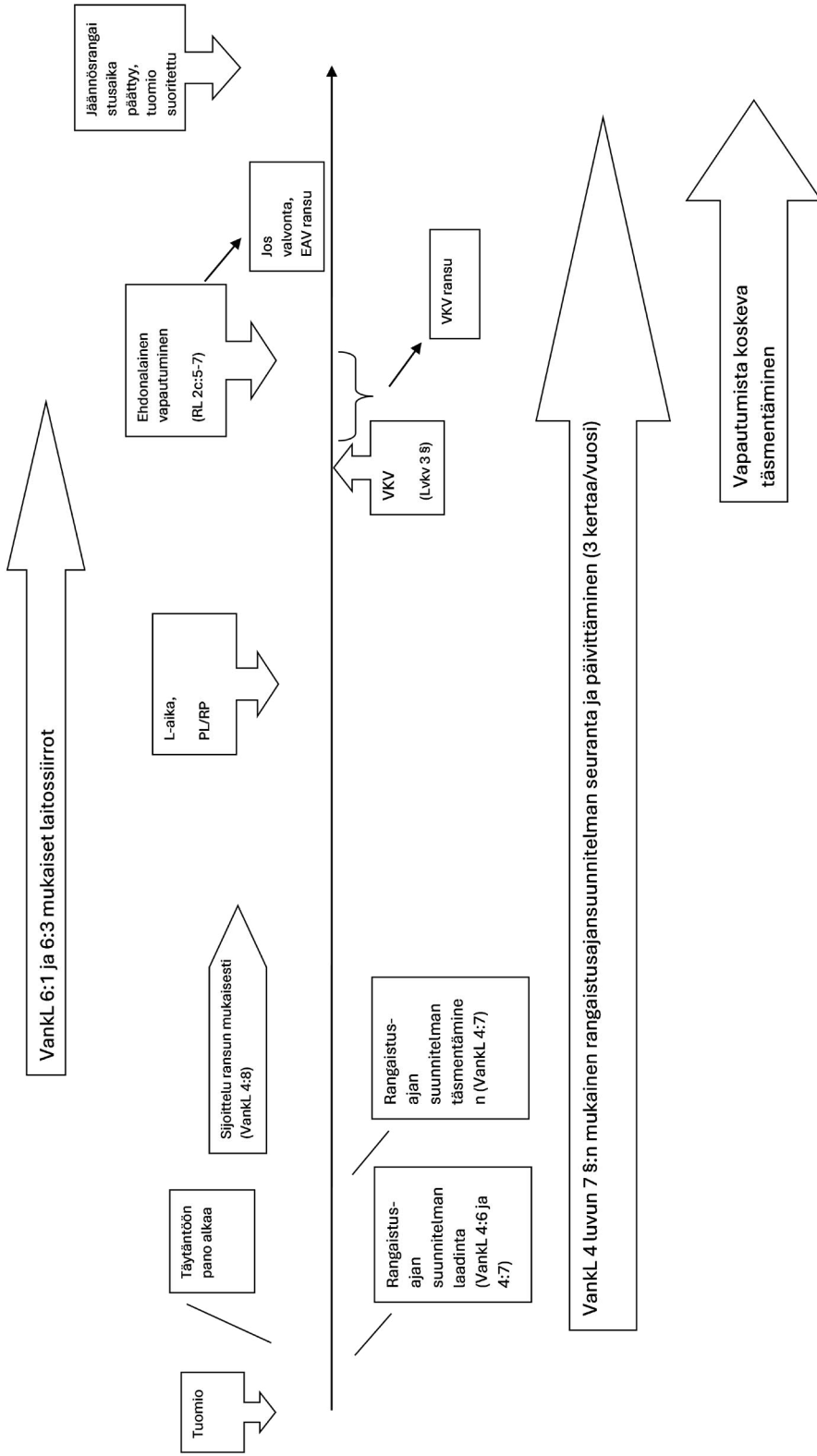
⁴⁴³ HE 263/2004 vp, 149–150.

⁴⁴⁴ Ks. lähemmin Kilpeläinen – Tammenlehto 2016, 320–321.

alkuperäinen tarkoitus ja idea sekä keppinä että porkkanana häviävät. Toisaalta kullakin palveluntuottajalla on omat suunnitelmatyökalunsa, jolloin rangaistusajan suunnitelman tulisi nivoutua niihin saumattomasti.

4.7 Kokoavia näkökohtia

Tässä luvussa on kuvattu rangaistusajan suunnitelmaa lainsäädännöllisesti sekä tarkasteltu suunnitelmaan liittyviä piirteitä. Rangaistusajan suunnitelmaa osana ehdottoman vankeuden täytäntöönpanoa voidaan hahmottaa seuraavan kuvion 3 avulla:

Kuvio 3. Rangaistusajan suunnitelma vankeusrangaistuksen täytäntöönpanon eri vaiheissa

Kuvio 3 korostaa rangaistusajan suunnitelman koko täytäntöönpanoprosessia läpileikkaavaa luonnetta. Eri toiminnot ja mahdollisuudet on sidottu suunnitelmaan, jolloin ei ole yhdentekevää, millaiseksi suunnitelma muotoutuu. Suunnitelmalla ohjataan sijoittumista vankilaan ja eri toimintoihin. Suunnitelma toimii pohjana rangaistuskauden aikana oleviin mahdollisuuksiin, kuten sijoittuminen avolaitokseen tai valvottuun koevapauteen. Luonteeltaan rangaistusajan suunnitelma on muodollinen hallinnollinen päätös, jonka toteuttamiseen molempien osapuolten sitoutuneisuutta tarvitaan.

Suunnitelma on ollut systemaattisena työkaluna pian 20 vuoden ajan. Käyttöönotto ei alkuvaiheessa ollut jouhevaa ja kesti varsin kauan, ennen kuin suunnitelmat ylipäänsä saatiin laadittua kaikille ehdotonta vankeusrangaistusta suorittamaan tuleville. Erityisesti lyhytaikaiset vangit jäivät paitsioon suunnitelmatyöstä.⁴⁴⁵ Suunnitelmien laatimisprosentti parani ja vuonna 2014 suunnitelma oli laadittu lähes kaikille, mikäli sakkovankeja ei huomioida. Muutoin suunnitelmien laadintaprosentti on vakiintunut noin 80:een.⁴⁴⁶

Sosiaali- ja terveydenhuoltoa koskeneen SOTE-uudistuksen myötä syntyneiden hyvinvointialueiden muotoutumisen seurauksena rangaistusajan suunnitelmaan kohdistuu kunnianhimoisia tavoitteita. Hyvinvointialueiden velvollisuutena on palvelujen yhteensovittaminen, joka tarkoittaa entistä tiiviimpää rangaistusajan suunnitelman sitomista vangin muihin siviilissä oleviin asiakassuunnitelmiin. Aikaisemmin suunnitelmat laadittiin kunkin viranomaisen toimesta erikseen, eivätkä suunnitelmat välttämättä keskustelleet keskenään.⁴⁴⁷ Tähän uudistuksella toivotaan muutosta. Nähtäväksi jää, miten ja millä aikataululla suunnitelmien harmonisoinnissa onnistutaan. Erityisesti Rikosseuraamuslaitoksen samanaikaiset organisaatiomuutos ja tietojärjestelmä uudistus voivat luonnollisesti vaikuttaa toimintojen jouhevuuteen⁴⁴⁸. Parhaimmillaan uudistus voisi näyttäytyä laadukkaampina suunnitelmina myös rangaistusaikana ja vapautumisen nivelvaiheen onnistuneena hoitamisena.

⁴⁴⁵ Turun sanomat 7.12.2011 (<https://www.ts.fi/uutiset/285949> [luettu 4.5.2023]).

⁴⁴⁶ Kilpeläinen 2019, 52; Liimatainen ym. 2017, 28.

⁴⁴⁷ HE 241/2020 vp, 679; Leena Mämmi-Laukan esitys Rikosseuraamuslaitoksen ja Itä-Suomen yliopiston V tutkimus- ja verkostoitumispäivillä 29.3.2023.

⁴⁴⁸ Ks. lähemmin HE 57/2021 vp.

5 VANKIA KOSKEVA PÄÄTÖKSENTEKO

5.1 Hallinnon oikeusperiaatteet vankia koskevassa päätöksenteossa

Asianmukaisessa asiankäsittelyssä hallinnon oikeusperiaatteiden huomioiminen on keskeistä. Oikeusperiaatteet rajoittavat hallinnollista harkintaa ja päätöksentekoa, mutta takaavat osaltaan hallinnollisten toimien laadukkuutta (niin sanottuja hyvän hallinnon takeita⁴⁴⁹).⁴⁵⁰ Ne on huomioitava laajasti kaikessa viranomaisen toiminnassa, ei pelkästään päätöksentekoon liittyvinä elementteinä. Periaatteiden laaja-alaisuudesta johtuen ne läpileikkaavat myös kaikkea Rikosseuraamuslaitoksen toimintaa.

Hallinnon oikeusperiaatteet luovat puitteet hallintoviranomaisen sisällölliselle toiminnalle. Ne on määritelty hallintolain 6 §:ssä, jonka mukaan:

”Viranomaisen on kohdeltava hallinnossa asioivia tasapuolisesti sekä käytettävä toimivaltaansa yksinomaan lain mukaan hyväksyttäviin tarkoituksiin. Viranomaisen toimien on oltava puolueettomia ja oikeassa suhteessa tavoiteltuun päämäärään nähden. Niiden on suojattava oikeusjärjestyksen perusteella oikeutettuja odotuksia.”

Kyseinen säännös määrittelee seuraavat viisi hallinnon oikeusperiaatetta:

⁴⁴⁹ Hyvän hallinnon takeina pidetään menettelyllisiä perusoikeuksia, joita ovat asian asianmukainen käsittely, viivytyksettömyys, oikeus saada asiansa käsitellyksi toimivaltaisessa viranomaisessa, hallintoasian käsittelyn julkisuus, oikeus tulla kuulluksi, oikeus saada perusteltu päätös ja oikeus hakea muutosta hallintoasiassa annettuun päätökseen. (Mäenpää 2021, 91)

⁴⁵⁰ Asianmukaisuuden vaatimuksesta, ks. tarkemmin esim. Väättänen 2011, 86–90.

- a) yhdenvertaisuusperiaate,
- b) tarkoitussidonnaisuuden periaate,
- c) puolueettomuusperiaate,
- d) suhteellisuusperiaate, ja
- e) luottamuksensuojaperiaate.⁴⁵¹

Oikeusperiaatteet ovat merkityksellisiä erityisesti silloin, kun viranomaisen voi valita esimerkiksi vaihtoehtoisia lopputulemia päätöksille. Periaatteet korostuvat erityisesti silloin, kun viranomaisen valinnalla on vaikutuksia henkilön oikeuksiin, etuihin tai velvollisuuksiin.⁴⁵² Vankeuslain kontekstissa esimerkiksi poistumislupia koskeva päätöksenteko kuvastaa edellä mainittua, etuutta koskevaa päätöksentekotilannetta. Käsittelen seuraavaksi lyhyesti kutakin oikeusperiaatetta.

Yhdenvertaisuusperiaate pohjautuu perustuslain 6 §:ssä määriteltyyn yhdenvertaisuuteen. Periaate pitää sisällään syrjinnän kiellon, tasapuolisen kohtelun (menettelyllinen tasapuolisuus mukaan luettuna) ja johdonmukaisuuden vaateet.⁴⁵³

Yhdenvertaisuusperiaatteen toteuttamisessa keskeistä on vertailu, jossa esimerkiksi poistumislupaa tai avolaitossiirtoa (jaettava etu on myönteinen päätös molemmissa tapauksissa) anovaa verrataan toisiin hakijoihin ja vertailuperusteena toimivat luvan myöntämisperusteet. Viranomaisen tulisi kohdella kaikkia hakijoita tasapuolisesti. Tasapuolisuusvaatimukseen liittyvä haaste on, että tapaukset ovat erittäin harvoin toistensa kaltaisia, jolloin huomiota on kiinnitettävä niihin hyväksyttäviin syihin, joiden perusteella poikkeaminen on mahdollista. Sisällöllinen yhdenvertaisuus edellyttää, että myönteisen päätöksen kriteeristöä tulkitaan kaikkien hakijoiden kohdalla samalla tavalla.⁴⁵⁴ Esimerkkinä kriteeristön moninaisuudesta voisi pitää tilannetta, jossa kielteistä avolaitokseen siirtopäätöstä tai poistumislupaa koskevaa päätöstä on perusteltu lyhyellä laitoksessa oloajalla ennen vapautumista,

⁴⁵¹ Mäenpää 2021, 90.

⁴⁵² Mäenpää 2021, 91.

⁴⁵³ Mäenpää 2016, 84–88.

⁴⁵⁴ Kulla 2015, 96–98.

mutta jossain toisessa vankilassa lyhyt jäljellä oleva aika ei ole ollut esteenä tehdä myönteistä päätöstä.

Tarkoituksidonnaisuuden periaate yhtäältä turvaa, että viranomaisen – tässä tapauksessa Rikosseuraamuslaitos – käyttää toimivaltaansa vain niiden tehtävien suorittamiseen, mitkä laissa tunnustetaan. Rikosseuraamuslaitoksen tehtävistä on säädetty Laissa Rikosseuraamuslaitoksesta (221/2022) 2 §:ssä, jonka mukaan:

”Rikosseuraamuslaitoksen tehtävänä on ehdolliseen vankeusrangaistukseen tuomittujen valvonta, nuorisorangaistuksen, yhdyskuntapalvelun, valvontarangaistuksen, ehdottoman vankeusrangaistuksen, sakon muuntorangaistuksen ja yhdistelmä-rangaistuksen täytäntöönpano, ehdonalaiseen vapauteen päästettyjen valvonta sekä tutkintavankeuden toimeenpano. Lisäksi Rikosseuraamuslaitos hoitaa muut sille säädetty tehtävät.”

Edellä todetun johdosta Rikosseuraamuslaitos ei voi esimerkiksi päättää niistä maksamattomien sakkojen perintätoimista, joita tehdään ennen sakon muuntorangaistukseen tuomitsemista. Toisaalta periaate rajoittaa harkintavallan käyttöä siten, ettei päätöstä voi perustaa asiaan kuulumattomiin syihin tai asettaa päätökselle lakiin kuulumattomia tai asiaan liittymättömiä ehtoja.⁴⁵⁵ Esimerkiksi poistumisluvan ehdoksi ei voi asettaa, että vanki ei saa tupakoida poistumisluvan aikaisen yöpymispaikan (esimerkiksi vangin oma koti) sisätiloissa vaikka tupakointi on kielletty vankiloiden sisätiloissa. Sama pätee myös tupakkatuotteiden hallussapitoon: tupakkatuotteiden hallussapito on vankilassa kielletty, mutta poistumisluvan aikana sitä ei voida kieltää.

Puolueettomuusperiaate edellyttää viranomaiselta objektiivista ja riippumatonta toimintaa. Objektiivisuuden vaatimuksen mukaisesti päätöksenteon tulee perustua asianmukaisiin kriteereihin. Lisäksi päätöksenteon tulee olla riippumatonta, toisin sanoen päätöksenteon tulee olla epäasiallisesta ulkopuolisesta vaikuttamisesta vapaata. Viranomaisen velvollisuus perustella

⁴⁵⁵ Mäenpää 2018, 161; Kulla 2015, 100–101.

tekemänsä päätökset liittyvät puolueettomuusperiaatteen toteutumiseen.⁴⁵⁶ Mikäli päätösten perustelu on vaillinaista, vaarantaa se objektiivisuusvaatimuksen toteutumista.⁴⁵⁷

Puolueettomuusvaatimuksen on nähty korostuvan myös tosiasiallisessa hallintotoiminnassa, jollaiseksi esimerkiksi vangille laadittava rangaistusajan suunnitelma vankia koskevan päätöksenteon kontekstissa on mielletävissä.⁴⁵⁸ Käytännössä puolueettomuusvaatimusta vaarantaisi esimerkiksi rangaistusajan suunnitelman laadinta vähemmän vaativaksi tilanteessa, jossa tuomiota suorittamaan tuleva painostaa suunnitelman laatijaa. Toisena esimerkkinä voisi toimia tilanne, jossa virkamies jättäisi merkitsemättä tietojärjestelmään saapumisen poistumisluvalta myöhässä, mikäli kyseessä olisi nuhteettomasti tuomiotaan suorittanut henkilö.

Suhteellisuusperiaate liittyy viranomaisen toiminnan mitoittamiseen: toimenpiteiden on oltava oikeassa suhteessa päämäärään nähden. Periaate pitää sisällään kolme toimenpiteiden oikeasuhtaisuuden arviointielementtiä, jotka ovat 1) asianmukaisuus, tehokkuus ja sopivuus, 2) tarpeellisuus ja välttämättömyys sekä 3) oikeasuhtaisuus.⁴⁵⁹ Periaatteeseen on liitetty myös kohtuuden vaatimus, vaikka se ei hallinto-oikeudessa esiinny itsenäisenä oikeusperiaatteena⁴⁶⁰.

Suhteellisuusperiaate on erittäin merkityksellinen toimenpiteissä, joilla rajoitetaan tai kielletään asioita.⁴⁶¹ Esimerkiksi poistumislupaehtojen rikkominen voi aiheuttaa vangille kurinpidollisia seuraamuksia ja/tai toimia lupaharkinnassa negatiivisena seikkana seuraavan poistumislupa-anomuksen käsittelyssä. Luonnollista on, että rike vaikuttaa harkinnassa jonkin aikaa, sillä

⁴⁵⁶ Mäenpää 2021, 103–104.

⁴⁵⁷ Kulla 2015, 105.

⁴⁵⁸ Rangaistusajan suunnitelman laadinnan jälkeen Asiakasprosessit -vastuualueen asiakasarviointiyksikön yksikönpäällikkö päättää rangaistusajan suunnitelmasta (Rikosseuraamuslaitoksen työjärjestys 3 §), mutta suunnitelma itsessään ei luo oikeusvaikutuksia esimerkiksi päätettäessä poistumisluvista. Poistumislupaa ym. vankia koskevat asiat vaativat itsenäisen päätöksen, jossa rangaistusajan suunnitelma on yhtenä harkinnassa huomioonotettavana asiana.

⁴⁵⁹ Mäenpää 2021, 105.

⁴⁶⁰ Kulla 2015, 107.

⁴⁶¹ Mäenpää 2018, 166.

harkinta kietoutuu osaltaan vangin luotettavuuden arviointiin. Suhteellisuusperiaatteen näkökulmasta keskeistä on pohtia sitä, miten pitkälle tulevaisuuteen rike vaikuttaa negatiivisesti. Olisi suhteellisuusperiaatteen vastaista, mikäli yksi rike vaikuttaisi koko jäljellä olevan laitосajan tilanteessa, jossa jäljellä oleva aika olisi pitkä.

Luottamuksensuojaperiaate viranomaisen toiminnan näkökulmasta tarkoittaa sitä, että yksityinen henkilö (vanki) voi luottaa viranomaisten toiminnan oikeellisuuteen ja viranomaisen tekemien hallintopäätösten pysyvyyteen. Keskeistä on oikeutettujen odotusten muodostuminen, mikä voi perustua esimerkiksi viranomaisen kehotukseen toimia tietyllä tavalla, jotta luvan tai etuuden myöntäminen olisi odotettavissa. Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että muun muassa viranomaisella on velvollisuus noudattaa tekemiään päätöksiä tai antamia lupauksia ellei ole olemassa perusteita niiden muuttamiselle. Lainvastaiset neuvot tai ohjeet eivät kuitenkaan perusta luottamuksensuojaa.⁴⁶²

Luottamuksensuojaperiaatteen toteutuminen voi tulla kyseeseen esimerkiksi rangaistusajan suunnitelman laadintatyössä, johon osallistumiseen ja suunnitelman noudattamiseen laadinnan jälkeen kannustetaan. Kannustimeksi viranomaisen voi mainita poistumislupa-ajankohdan aikaistamisen tai mahdollisuuden siirtyä avoimempiin laitосoloihin. Motivointi voi saada aikaan oikeutettuja odotuksia. Mikäli lupaharkinta ei ole linjassa viranomaisen antaman ohjauksen, suunnitelman toteuttamisen, laitосaikaisen käyttäytymisen tai muiden asiaan liittyvien harkintakriteerien kanssa, luottamuksensuojaperiaatteen toteutuminen voi vaarantua. Erityisen pulmallisia ovat tilanteet, joissa esimerkiksi rangaistusajan suunnitelma ei ole toteutunut viranomaisesta johtuvasta syystä ja suunnitelman toteutumattomuuteen vedotaan kielteisessä mielessä päätösharkinnassa.

⁴⁶² Mäenpää 2018, 169–170, 172. Muita viranomaiseen kohdistuvia velvollisuuksia ovat noudattaa oikeudellisesti sitovia oikeuslähteitä, noudattaa omaksuttua tulkintaja soveltamislinjaa, velvollisuus noudattaa tuomioistuimen ratkaisuja ja kiello tehdä taannehtivia päätöksiä tai toimenpiteitä.

5.2 Asian vireilletulo ja esittelymenettely

Rikosseuraamuslaitos käyttää merkittävää julkista valtaa, jolloin rikosseuraamusalaa määrittävät yhtäältä virkamiesoikeudelliset toisaalta hallinto-oikeudelliset reunaehdot. Käytännössä viimeksi mainittu tarkoittaa esimerkiksi sitä, että henkilöllä on asianmukainen toimivalta suorittaa julkisen vallan käyttämistä sisältäviä virkatoimia, joita ovat hallintopäätösten tai tosiasiallisten hallintotoimien⁴⁶³ tekeminen.⁴⁶⁴ Hallintopäätöksiä ovat esimerkiksi poistumislupaa vai vangin siirtoa koskevat päätökset. VankL 4 luvun 11 §:n mukaisesti myös rangaistusajan suunnitelmasta tehdään päätös. Kuitenkin toisaalta on todettu, että vaikka kysymyksessä on viranomaispäätös ja rangaistusajan suunnitelma tosiasiallisesti vaikuttaa vangin asemaan, sillä ei ole välittömiä oikeusvaikutuksia eikä se ole velvoittava asiakirja esimerkiksi yksittäisestä poistumisluvasta päätettäessä. Lisäksi rangaistusajan suunnitelman täytäntöönpanon aikana muuttuvan luonteen vuoksi rangaistusajan suunnitelmasta on säädetty muutoksenhakukiello (VankL 20 luku 2 §).⁴⁶⁵ Rangaistusajan suunnitelman velvoittavuutta päätöksenteossa pohditaan jaksossa 5.5.

Vankeinhoidon piirissä päätöstä vaativa asia voi tulla vireille joko vangin hakemuksesta tai viranomaisen aloitteesta. Vangin hakemuksesta vireille tulee poistumislupaa koskeva asia⁴⁶⁶ (VankL 14 luku 1 § ja VankA 47 §). Sen sijaan vangin sijoittelua koskeva asia voi tulla vireille vangin oman hakemuksen lisäksi laitoksen aloitteesta. Kysymyksessä voi olla VankL 6 luvun 3 §:n mukainen turvallisuusperusteinen siirto, jolloin keskiössä on täytäntöönpanon turvallisuuden takaaminen niin vangille itselleen kuin muille henkilöille. Kysymyksessä voi niin ikään olla käyttöasteen tasoittaminen, jolla tarkoitetaan vangin siirtämistä täydestä laitoksesta laitokseen, jossa on vapaita

⁴⁶³ Viranomaisten konkreettinen toiminta, jolla ei ole suoranaista vaikutusta yksilön oikeuksiin tai velvollisuuksiin. Tällaisina toimina pidetään esimerkiksi viranomaisen suorittamia tutkimus- ja suunnittelutoimia, jotka eivät tähtää hallintopäätöksen tekemiseen eivätkä kuulu päätöksen valmistelutoimiin. Ks. lähemmin HE 72/2002 vp, 45–46.

⁴⁶⁴ Virkamiesoikeudellisista näkökohdista kootusti Myhrberg 2016, 19–29.

⁴⁶⁵ HE 45/2014 vp, 59–61.

⁴⁶⁶ Käytännössä poistumislupaa koskeva hakemus tehdään kirjallisesti täyttämällä määrämuotoinen lomake.

vankipaikkoja. Vangin siirto voi tapahtua myös vangin tekemän hakemuksen perusteella⁴⁶⁷. Valvotusta koevapaudesta annetun lain 9 ja 11 §:ien mukaan valvotun koevapauden edellytysten selvittäminen voi tapahtua joko vankilan tai vangin aloitteesta.

Vankia koskevissa asioissa päätöksentekijänä toimii asiasta riippuen joko Rikosseuraamuslaitoksen operatiivisen vastuualueen johtaja tai yksikön päällikkö (Rikosseuraamuslaitoksen työjärjestys (drno 5/000/2022, 3 §). Esimerkiksi poistumislupia koskevissa asioissa poistumisluvasta päättää VankL 14 luvun 11 §:n mukaan yksikön päällikkö tai hänen määräämänsä turvallisuudesta tai toiminnoista vastaava virkamies. Laitossiirtojen osalta päätösvalta VankL 6 luvun 3 §:n mukaisesti on asiakasarvioinnin yksikön yksikönpäälliköllä, ellei päätösvaltaa ole siirretty täytäntöönpanosta vastaavan vankilan yksikön päällikölle. Valvottuun koevapauteen sijoittamisesta päättää lain valvotusta koevapaudesta 32 §:n mukaisesti elinkautista vankeusrangaistusta suorittavan osalta asiakasprosessien vastuualueen johtaja ja muussa tapauksessa yksikön päällikkö.

Valtioneuvoston asetuksen Rikosseuraamuslaitoksesta (1739/2015) 8 §:n mukaan asioiden ratkaiseminen tapahtuu *esittelystä*. Esittelyllä tarkoitetaan päätösehdotuksen tekemistä päätösvaltaa käyttävälle henkilölle⁴⁶⁸. Tästä pääsäännöstä voidaan poiketa työjärjestyksellä. Rikosseuraamuslaitoksen työjärjestyksen (annettu 30.8.2022) 34 §:ssä on listattu ilman esittelyä ratkaistavat asiat. Ilman esittelyä ratkaistaan seuraavat vankeuteen ja tutkintavankeuteen liittyvät asiat:

1. vankeuslain 5 luvun 1 §:n ja tutkintavankeuslain 3 luvun 1 §:n mukainen tavanomainen osastosijoituspäätös;
2. vankeuslain 7 luvun 2 §:n 3 momentin tai tutkintavankeuslain 3 luvun 3 §:n nojalla tehtävä oman vaatteen haltuun antamisen epääminen;
3. vankeuslain 9 luvun 1 §:n tai tutkintavankeuslain 5 luvun 1 §:n nojalla tehtävä esineen tai aineen hallussapidon epääminen;

⁴⁶⁷ HE 263/2004 vp, 157.

⁴⁶⁸ Mäenpää 2018, 535. Esittelymenettelyä ei sinänsä säännellä hallintolaissa vaan yleensä virastokohtaisessa laissa (Mäenpää 2018,321), tässä tapauksessa laissa Rikosseuraamuslaitoksesta.

4. vankeuslain 9 luvun 6 §:n tai tutkintavankeuslain 5 luvun 7 §:n nojalla tehtävä käyttörahan maksaminen;
5. vankeuslain 19 luvun 4 §:n 1–2 momentin ja tutkintavankeuslain 16 luvun 1 §:n 2 momentin mukaisista päätöksistä asianomistajille ilmoittaminen;
6. rikoksen johdosta tapahtuvasta luovuttamisesta Suomen ja muiden pohjoismaiden välillä (1383/2007) sekä Suomen ja muiden Euroopan unionin jäsenvaltioiden välillä (287/2003) annettujen lakien mukaiset asiat sekä oikeudenkäymiskaaren 31 luvun 9b §:n 1 momentin mukaisen tuomion purun hakeminen;
7. vankeuslain 15 luvun 4 §:n 2 momentin ja tutkintavankeuslain 10 luvun 4 §:n 2 momentin mukaisen huomautuksen antaminen.

Listauksen perusteella voidaan todeta, että tämän tutkimuksen kohteena olevat päätöslajit eivät kuulu poikkeussäännöksen piiriin.

Päätöksen tekemisen esittelystä lähtökohtana on että, esittelijä on virkamiehenä normaalissa virkavastuussa eli hän on vastuussa asian asianmukaisesta valmistelusta. Tämä tarkoittaa sitä, että hän on riittävässä määrin perehtynyt asiakirjoihin ja että esittelyssä tuodaan esiin asiaan vaikuttavat seikat. Esittelijä on siis vastuussa siitä, että asiaan on hankittu tarvittava selvitys, minkä jälkeen hän valmistelee asian ja tekee siitä ratkaisuehdotuksen.⁴⁶⁹

Esittelyn on annettava riittävä informaatio päätöksentekijälle. Esittelyssä on ensinnäkin yksilöitävä käsiteltävä asia eli selostaa se, mistä asiassa on kyse. Tämän lisäksi esittelyssä on selostettava päätöksenteossa huomioon otettavat tosiseikat ja sovellettavat oikeussäännöt. Lopuksi esittelijän on ilmaistava yksiselitteinen päätösehdotuksensa. Esittelijä näin ollen vastaa päätöksen laillisuudesta ja tarkoituksenmukaisuudesta.⁴⁷⁰

⁴⁶⁹ Ks. lähemmin Mäenpää 2018, 535–536 ja 1299–1300 ja Kulla 2015, 265–269.

⁴⁷⁰ Kulla 2015, 266–267.

5.3 Päätöksen sisältö

Asiassa annettavalle päätökselle on asetettu eräitä muoto- ja sisältövaatimuksia. Hallintolain 43 § koskee päätöksen muotovaatimusta, jonka mukaan päätös on annettava kirjallisesti. Tämä tarkoittaa erillistä hakijalle annettavaa asiakirjaa. Mikäli asia on kiireellinen, päätöksen voi antaa myös suullisesti. Viimeksi mainittu menettelytapa on poikkeuksellinen ja edellyttää päätöksen antamista viipymättä kirjallisesti.⁴⁷¹

Sisällöllisesti päätöksen on täytettävä seuraavat vähimmäisvaatimukset: päätöksen tehneen viranomaisen ja päätösajankohdan yksilöintitieto, tieto asianosaisesta, ratkaisu perusteluineen sekä tieto henkilöstä, jolta voi kysyä lisätietoja.⁴⁷² Sisältövaatimukseen liittyy, että päätös on selkeä ja yksilöity. Selkeydellä tarkoitetaan kielellistä selkeyttä, mikä edellyttää kohderyhmän tai -henkilön kapasiteetin huomioimista päätöstä kirjoitettaessa.⁴⁷³ Selkeyden vaatimus tulisi huomioida erityisesti vankeja koskevissa päätöksissä. Vankipopulaatiota kuvataan moniongelmaiseksi⁴⁷⁴ ja useilla ongelmat voivat liittyä myös kielellisen hahmottamisen pulmiin⁴⁷⁵. Tästä johtuen päätöksien sisältöä voi olla vaikea ymmärtää tai sitä ei ymmärretä lainkaan.

Yksilöimisvaatimuksella tarkoitetaan sitä, että päätös ilmaisee riittävän eritellysti ratkaisun sisällön. Puutteellisena ratkaisua pidetään, mikäli siitä ei käy selvästi ilmi, onko päätös myönteinen vai kielteinen. Huomattavaa on, että yksilöimisvaatimus konkretisoituu ratkaistavan asian mukaan. Selvässä myönteisessä asiassa lopputulos voidaan ilmaista lyhyestikin. Sen sijaan henkilöä velvoittavan päätöksen tekeminen edellyttää lopputuloksen tarkkaa selostamista.⁴⁷⁶ Vankia koskevissa päätöksissä erityisesti kielteisiä päätöksiä voi olla kahdenlaisia. Ensinnäkin päätös voi olla kielteinen päätösharkinnan seurauksena. Toiseksi kielteisen päätöksen perusteluissa voidaan vangilta edellyttää toimenpiteitä esimerkiksi rangaistusajan suunnitelman

⁴⁷¹ Kulla 2015, 276.

⁴⁷² Mäenpää 2018, 539–540.

⁴⁷³ Kulla 2015, 281.

⁴⁷⁴ Rautanen – Harald – Tyni 2023, 10; Joukamaa 2010.

⁴⁷⁵ Pekkala – Markkanen – Rainò – Rautanen 2023, 171–172; Tuominen 2018.

⁴⁷⁶ Kulla 2015, 281.

edistämiseksi jonkin tavoitteen tai useamman tavoitteen osalta tai edellyttää kääntymään henkilökunnan puoleen. Toisin sanoen päätöksellä on toimintaa ohjaava vaikutus.

Rutiiniluontoisissa asioissa lomakepäätökset⁴⁷⁷ ovat yleisiä. Tämänkaltaisissa asioissa päätöslauselman sisältö ei tapauksittain paljoa vaihtele. Hakemusasioissa, jollaisia myös useat vankia koskevat asiat ovat, on annettava yksilöllinen päätös. Poistumisluvat ovat tyypillinen esimerkki hakemusasiasta⁴⁷⁸ vankilaympäristössä. Vankilassa käytössä oleva vankitietojärjestelmä (VATI, nykyisin ROTI) mahdollistaa päätöksen tekemisen tietojärjestelmän avustuksella ja valmis päätöslomake on mahdollista tulostaa suoraan⁴⁷⁹. Vaikka tietojärjestelmä sinänsä tuottaa päätöksessä vaadittavan informaation (HL 44 §), päätöksen yksilöllisyydestä ja päätöksen sisältämästä riittävästä informaatiosta tulisi huolehtia. Tätä tarkoitusta varten tulisi käyttää muu perustelu-tekstikenttää ja kirjata sinne vapaamuotoisia perusteluja.

5.4 Perusteluvollisuudesta

Hallintolain (HL, 434/2003) 45 §:n mukaan päätökset on perusteltava. Päätöksestä on käytävä ilmi, mitkä asiat, seikat ja selvitykset ovat vaikuttaneet ratkaisuun (tosiasiaperustelut) ja mainittava sovelletut säännökset (oikeusperustelu). Tämä säännös koskee myös vankeinhoidon piirissä tehtäviä päätöksiä.

⁴⁷⁷ Anominen tapahtuu valmista lomakepohjaa käyttämällä.

⁴⁷⁸ Vanki itse voi anoa myös laitossiirtoa tai pääsyä valvottuun koevapauteen. Laitossiirtoa koskeva asia voi tulla vireille myös vankilaviranomaisen omasta aloitteesta esimerkiksi turvallisuuden ja laitosisjärjestyksen takaamiseksi.

⁴⁷⁹ Esimerkiksi vanki hakee poistumislupaa lomakkeella, jonka hän täyttää. Vanki toimittaa lomakkeen vankilaviranomaisille, jonka jälkeen lomakkeen tiedot syötetään vankitietojärjestelmään. Poistumislupa-anomus on avoinna tietojärjestelmässä, johon asiaa valmisteleva virkamies voi pyytää lausuntoja esimerkiksi erityisohjaajilta tai valvontahenkilökunnalta. Tämän jälkeen valmistelusta vastaava virkamies tekee esityksen johtajalle päätöksen tekemistä varten. Hakemukseen sisältyvät lausunnot ovat asian valmisteluasiakirjan luonteisia. Niiden pohjalta esittelijä kokoaa päätösesityksenä johtajalle. Esittelyn perusteella johtaja tekee asiassa päätöksen täyttämällä tarvittavat tiedot vankitietojärjestelmään. Päätöksen voi tulostaa ja siihen on mahdollista kirjoittaa myös vapaamuotoiset perustelut.

Perusteluvollisuuden merkitys lisääntyi perusoikeusuudistuksen myötä ja tänä päivänä se on tärkeä yleinen oikeusturvaperiaate⁴⁸⁰.

Keskeistä hallintopäätöksessä on, että siinä esitetään perusteena olevat tosiasialliset syyt. Tosiseikat on siten myös päätöksessä yksilöitävä, ja päätöksentekijän on harkittava, mitkä asiat vaikuttavat juuri tähän käsillä olevaan ratkaisutilanteeseen. Perustelujen näkökulmasta ongelmallisia ovat niin sanotut liitepäätökset, joissa viitataan saatuun lausuntoon tai aikaisempaan päätökseen. Lisäksi perusteluvollisuuden on katsottu täyttyvän heikosti, mikäli perusteluna todetaan vain laissa mainitut edellytykset tai niiden puuttuminen.⁴⁸¹ Perustelujen merkitys ja tarve korostuvat erityisesti kielteisen päätöksen kohdalla, jolloin tietotarve kielteiseen päätökseen johtaneista syistä on ilmeinen. Riittävällä perustelulla voidaan ohjata vangin toimintaa jatkossa ja kiinnittää huomiota niihin seikkoihin, jotka muodostavat esteen esimerkiksi etuutta koskevassa asiassa. Tosiasiaperustelut on erotettava oikeusperusteluista, jolla tarkoitetaan ratkaisun perusteena olevia oikeussäännöksiä.⁴⁸² Vankeinhoidon kontekstissa tietojärjestelmä ohjaa kirjallisen päätöksen muotoutumista ja oikeusperustelut tulevat tietojärjestelmälähtöisesti kirjalliseen päätökseen. Näin ollen vankitietojärjestelmä, jossa asia käsitellään ja jonka avulla päätös tehdään, takaa sen, että päätöksen sisältö ja muotoseikkojen vähimmäisvaatimukset täyttyvät.

Vankeja koskevissa päätöksissä perustelujen puuttuminen on ollut tyyppillistä, mihin on kiinnitetty huomiota niin laillisuusvalvonnassa kuin aikaisemmassa tutkimuksessa⁴⁸³. Useissa ylimpien laillisuusvalvojien ratkaisuisa on kiinnitetty huomiota päätösten perustelemiseen. Oikeusasiamiehen kannanoton (EOAK 3857/2010) mukaan laillisuusvalvontakäytännössä on vakiintuneesti katsottu, että päätökseen on kirjattava ainakin pääasialliset

⁴⁸⁰ HE 72/2002 vp, 108. Hallintolain valmistelun yhteydessä myös hallintovaliokunta mietinnössään (HaVM 29/2002 vp) painotti perustelua koskevan pykälän korostavan huolellisen päätöksen perustelun tärkeyttä ja parantavan perustelujen laatua.

⁴⁸¹ Kulla 2015, 284. Ks. myös Jukarainen (2013, 24–26) perustelujen asianosaismerkityksestä.

⁴⁸² Kulla 2015, 284.

⁴⁸³ Liimatainen ym. 2015, 17–21 ja 37.

tosiasiaperusteet.⁴⁸⁴ Oikeusasiamiehen havaintojen mukaan perusteluiksi kirjataan usein oikeusohjeen abstrakti sanamuoto. Tämän ei ole katsottu riittävän täyttämään velvoitetta perusteiden kirjaamisesta.

Perusteiden kirjaamiseen on myös kiinnitetty huomiota eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen ratkaisussa (drno 618/4/16), jossa kantelija arvosteli vankilan kielteisiä poistumisluparatkaisuja. EAOA ratkaisussaan katsoi, ettei vankila ollut ylittänyt asiassa sille suotua harkintavaltaa, mutta päätösten perustelu ei ollut riittävää. Ratkaisun mukaan:

”Kaikista kantelijaa koskevista kielteisistä poistumislupapäätöksistä ei käy riittävästi ilmi, miksi poistumisluvan ehtojen noudattamista ei ole pidetty riittävän todennäköisenä. Joissakin päätöksissä on, ilmeisesti lisäperusteena sille, ettei ehtojen noudattaminen ole riittävän todennäköistä, mainittu esimerkiksi kantelijan vankeusaikainen käytös. Nähdäkseni tällaista perustelua tulisi täsmentää sillä, millaiseen käytökseen ja mihin tapahtumiin tämä viittaa. Kantelun johdosta annetussa selvityksessä on täsmennetty perusteita. Kuten tästä voidaan havaita, kielteisten päätösten kaikkia tosiasiaperusteita ei ollut kirjattu päätöksiin.”

Vajavaisista päätösten perusteista oli kyse eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen ratkaisussa (drno 2474/2016), jossa kyseessä oli kantelijan avolaitossijoitukseen koskevat ratkaisut. Ensinnäkin kyseisessä ratkaisussa otettiin kantaa siihen, että päätösharkinnassa oli käytetty muitakin kuin päätökseen kirjoitettuja perusteita siten, etteivät ne olleet havaittavissa kantelijalle annettusta päätöksestä. Tämän lisäksi perustelut olivat ylimalkaisia. Eduskunnan apulaisoikeusasiamies kiinnitti huomiota siihen, että laillisuusvalvonnassa on

⁴⁸⁴ Eduskunnan oikeusasiamiehen kannanotto käsitteli tarkemmin vankien eristämistarkkailua koskevaa kantelua, joskin siinä oli otettu kantaa päätöksen perustelemista koskeviin seikkoihin. Huomionarvoista on se, että puhuttaessa päätöksen perustelemisesta kantelun aiheella ei sinänsä ole merkitystä. Päätösten perustelua koskee viime kädessä perustuslain 21 §, jolla turvataan hyvän hallinnon takeet. PL 21 §:n mukaan jokaisella on oikeus saada asiansa käsitellyksi asianmukaisesti ja ilman aiheutonta viivytystä. Tähän kuuluu oikeus saada perusteltu päätös (hallintolaki 45 §). Tähän puolestaan kuuluu se, että päätöksessä esitetään kaikki perustelut (Niemi – Keravuori, 2003, 314–318). Samansuuntaisesti myös ratkaisussa EOAK/475/2018, jossa kysymyksessä oli poistumislupia koskevien päätösten perusteleminen.

toistuvasti jouduttu kiinnittämään huomiota siihen, ettei vankia koskevissa päätöksissä esitetä kaikkia perusteita eivätkä päätöksessä nähtävissä olevat perusteet ole usein riittävän konkreettisia. Ratkaisussa todetun mukaisesti: *”Perustelujen on oltava riittävän selkeitä, yksilöityjä ja ymmärrettäviä, jotta niistä selviää, mitkä kaikki seikat ovat johtaneet ratkaisuun. Periaate koskee kaikkia viranomaistoimintaa.”* Ratkaisujen ylimalkaisuudesta päätöksessä todetaan seuraavaa:

”Esimerkiksi peruste ”rangaistusajan suunnitelma ei ole edennyt merkittävästi --- vankilassa” saattaa jättää vangin epätietoiseksi siitä, mitä tällä konkreettisesti tarkoitetaan. Jos rangaistusajan suunnitelman tavoitteita ja keinoja niiden toteuttamiseen on käyty vankilassa säännöllisesti läpi vangin kanssa, hänelle saattaa olla selvää, mihin perustelulla viitataan. On kuitenkin mahdollista, että suunnitelman tavoitteet tai ainakaan niiden toteuttamismahdollisuudet ja vankilan käsitys suunnitelman etenemisestä eivät ole vangille täysin selviä. Nähdäkseni tätä perustetta olisi voinut avata enemmän. Mitkä tavoitteet eivät ole edenneet ja mitä niiden edistämiseksi olisi ollut tehtävissä? Onko ollut vangin omasta toiminnasta johtuvaa, etteivät tavoitteet ole edenneet? Ellei näin ole ollut, ei etenemättömyyteen nähdäkseni tulisi edes vedota. Tällaisen perustelun osalta lienee usein kyse vankilan lausunnossaan esittämästä johtopäätöksestä. Tällöin vankilan lausunnossa olisi syytä selittää myös se, ellei tämä selväsanaisesti ole nähtävissä rangaistusajan suunnitelmasta, mistä johtopäätös on tehty.

Totesin edellä, että puutteellisia perusteluja voidaan arvostella myös tarkoituksenmukaisuuden ja Rikosseuraamuslaitoksen tehtävän näkökulmasta, joka sekin viime kädessä pohjautuu lakiin. Esimerkiksi rangaistusajan suunnitelman etenemättömyyden tarkempi selostaminen päätösperusteluissa on tarpeen paitsi sen vuoksi, että päätökset ylipäättään tulee perustella ymmärrettävästi, myös sen vuoksi, että lain mukaan vankeuden täytäntöönpanon yhtenä tavoitteena on lisätä vangin valmiuksia rikoksettomaan elämäntapaan edistämällä vangin elämänhallintaa ja sijoittumista yhteiskuntaan. Rikosseuraamuslaitos

pyrkii toteuttamaan tätä tavoitetta vaiheittaisen vapauttamisen kautta, eli tavoite on sijoittaa vankeja rangaistusajan edetessä avoimempiin olosuhteisiin. Ellei vangilla ole selvää käsitystä, mitä hän voi tehdä ja mitä hänen tulee tehdä edistääkseen rangaistusajan suunnitelmaa, eivät täytäntöönpanon tavoitteetkaan voi kunnolla toteutua.

Myös toteamus ”--- henkilöstä ja rikollisuudesta saatujen tietojen perusteella menestyminen avolaitosolosuhteissa ei ole riittävän todennäköistä” jättää täysin avoimeksi sen, mistä on kyse. Tosiasiaperustelut tarkoittavat tältä osin sitä, mitä ovat ne tiedot kantelijan henkilöstä ja rikollisuudesta, joiden perusteella on katsottu, ettei häntä voida sijoittaa avolaitokseen. Kuten edeltä jo on käynyt ilmi, arviointikeskus oli katsonut kaikkien näiden tietojen olevan kantelijalta salassa pidettäviä. Arvioin tämä oikeellisuutta jaksossa 3.3. Yleisellä tasolla totean, että päätöserusteet tulee ilmoittaa mahdollisimman laajasti myös vangille itselleen.”

Myös ratkaisussa EOAK/286/2017 oli osaltaan kyse puutteellisesta kielteisen päätöksen perustelemisesta rangaistusajan pituuden perustella myönnettävää poistumislupaa koskevassa asiassa.⁴⁸⁵ Edellä viitatus ratkaisut ovat vain esimerkinomaisia. Hallintolain menettelysäännösten puutteellinen noudattaminen on liittynyt erityisesti päätösten perusteluun ja vangin kuulemiseen⁴⁸⁶.

5.5 Rangaistusajan suunnitelman rooli päätöksenteossa

Rangaistusajan suunnitelmien rooli oikeudellisena asiakirjana on ollut epäselvä⁴⁸⁷. Vankeuslain valmisteluvaiheessa rangaistusajan suunnitelmaa kuvattiin sopimuksenluontoiseksi ja ajan myötä muuttuvaksi ja päivittyväksi asiakirjaksi,

⁴⁸⁵ Päätösten perustelemisen puutteellisuudesta ks. myös Mäkipää 2014, 20–21.

⁴⁸⁶ HE 246/2020 vp, 11.

⁴⁸⁷ Tämä esitetty myös Liimatainen ym. 2017, 7–8 sekä Helenius 2023, 272.

joka laaditaan kunkin rangaistuskauden alkaessa ja jonka toteutumista seurataan ja jota täydennetään säännöllisin väliajoin. Suunnitelma ei näin ollen olisi sitova eikä valituskelvoinen päätös, että se voisi *yksinomaan* toimia esimerkiksi avolaitokseen siirtopäätöksen perusteena. Katsottiin, että esimerkiksi poistumisluvat ja siirrot edellyttävät vielä konkreettisen päätöksen.⁴⁸⁸ Sopimuksenluontoisuudella viitattiin vangin ja Rikosseuraamuslaitoksen kesken sovittuihin tavoitteisiin⁴⁸⁹. Sen sijaan sekä perustuslakivaliokunta että lakivaliokunta mietinnössään (LaVM 10/2005 vp) perustuslakivaliokunnan lausuntoon (PeVL 20/2005 vp) viitaten katsoivat, että rangaistusajan suunnitelma on lähinnä suositusluontoinen asiakirja tai yksi päätöksenteossa huomioon otettava seikka.

Vuonna 2015 tehtiin muutoksia vankeuslakia ja tutkintavankeuslakia koskien. Lain muutoksen yhteydessä omaksuttiin tulkinta, jonka mukaan rangaistusajan suunnitelma on viranomaispäätös. Tuolloin vankeuslakiin (20 luku) laadittiin muun muassa muutoksenhakua koskevat säännökset päätöksistä, jotka ovat muutoksenhakukelpoisia (VankL 20 luku 1 §) ja päätöksistä, jotka ovat muutoksenhakukiellon alaisia (VankL 20 luku 2 §). VankL 20 luvun 2 §:n mukaisesti rangaistusajan suunnitelma on mainittu muutoksenhakukiellon alaisena *päätöksenä*⁴⁹⁰. Lain muutosta koskevassa hallituksen esityksessä (HE 45/2014 vp, 59) ei oteta kantaa terminologiseen valintaan vaan todetaan, että:

”Rangaistusajan suunnitelma vaikuttaa tosiasiallisesti vangin asemaan ja sitä voidaankin pitää viranomaispäätöksenä. Rangaistusajan suunnitelmalla ei ole välittömiä oikeusvaikutuksia eikä se ole velvoittava asiakirja esimerkiksi yksittäistä sijoittamis- tai poistumislupapäätöstä tehtäessä.”

Se, että tuomittu ei voi vaatia oikaisua rangaistusajan suunnitelmaan tai valittaa tehdystä päätöksestä, ei tarkoita sitä, etteikö rangaistusajan

⁴⁸⁸ HE 263/2004 vp, 110–111.

⁴⁸⁹ Hartoneva ym. 2015, 138.

⁴⁹⁰ Säädöksen sanamuoto kuuluu: ”Vanki tai tuomittu ei saa vaatia oikaisua eikä valittaa Rikosseuraamuslaitoksen päätöksestä, joka koskee...”.

suunnitelman sisältöä voitaisi muuttaa täytäntöönpanon aikana. Valtioneuvoston asetuksessa vankeudesta 16 §:ssä säädetään rangaistusajan suunnitelman toteuttamisesta ja seurannasta seuraavasti:

”Rangaistusajan suunnitelman täytäntöönpanosta vastaa sijoitusvankila. Sijoitusvankila huolehtii myös niistä valmisteluista, joita vangin päästäminen valvottuun koevapauteen tai ehdonlaiseen vapauteen edellyttävät.

Rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden toteutumista on vankilassa seurattava ja se on otettava tarkasteltavaksi vähintään kolme kertaa vuodessa. Jos rangaistusaika on lyhyempi kuin neljä kuukautta, suunnitelma on otettava tarkasteltavaksi hyvissä ajoin ennen vangin vapauttamista.

Jos täytäntöönpanossa todetaan välttämättömäksi poiketa rangaistusajan suunnitelmassa vahvistetuista tavoitteista, vankilan on tehtävä arviointikeskukselle esitys suunnitelman muuttamisesta. Samoin on meneteltävä, jos suunnitelman noudattaminen edellyttää vangin siirtämistä toiseen vankilaan, jollei arviointikeskus ole siirtänyt toimivaltaa asiassa vankilalle.”

Rangaistusajan suunnitelmaan kirjattujen tavoitteiden muuttaminen edellyttää siis painavia syitä. Hallituksen esityksen 263/2004 vp (s. 149) mukaan se, ettei suunnitelmaa noudateta, johtaa suunnitelman uudelleen tarkasteluun. Asiakasarviointin yksikkö päättää suunnitelman tavoitteiden muuttamisesta myös silloin, kun suunnitelma on tehty yhdyskuntaseuraamustoimistossa⁴⁹¹.

Vankia koskevassa päätöksenteossa rangaistusajan suunnitelma on yksi päätösharkintaan vaikuttava seikka, joka on huomioitava. Vankeuslain 6 luvun 1 §:ssä säädetään vankien siirtämistä suljetusta laitoksesta avolaitokseen. Säädöksen mukaan siirto voidaan tehdä, *mikäli se edistää rangaistusajan suunnitelman toteutumista* (kohta 1). Muut edellytykset, jotka on täytyttävä,

⁴⁹¹ Hartoneva ym. 2015, 141.

liittyvät vangin soveltuvuuteen avolaitoksessa järjestettävään toimintaan, kykyyn noudattaa avolaitoksen järjestystä ja päihteettömyyteen. Vankeuslain 6 luvun 3 §:n mukainen siirto⁴⁹² toiseen vankilaan *edellyttää myös rangaistusajan suunnitelman toteutumisen edistämistä ja mahdollisuuksien mukaan vangin on voitava jatkaa rangaistusajan suunnitelman mukaista toimintaa.*

Poistumislupa määritellään vangille myönnettäväksi harkinnanvaraiseksi etuudeksi, jolla on keskeinen merkitys vangin näkökulmasta arvioituna.⁴⁹³ Sillä, myönnetäänkö vangille poistumislupia vai ei, on merkitystä myös rangaistuksen ankaruuden näkökulmasta.

Poistumislupia voidaan myöntää vankeuslain 14 luvun 2 §:n mukaisesti rangaistusajan pituuden perusteella, 14 luvun 4 §:n perusteella tärkeästä syystä tai 14 luvun 5 §:n mukaisesti erittäin tärkeästä syystä. Poistumislupaa tulee hakea erillisellä anomuksella, jonka ratkaisee vankeuslain 14 luvun 11 §:ssä mainittu yksikön päällikkö tai Rikosseuraamuslaitoksen operatiivisen vastualueen johtaja, mikäli luvan hakijana on elinkautista vankeusrangaistusta tai yhdistelmä-rangaistusta suorittava tai lupaa anotaan muuhun valtioon kuin Suomeen.

Poistumislupia koskevassa päätösharkinnassa rangaistusajan suunnitelma on yksi harkintaan vaikuttava seikka ainoastaan rangaistusajan pituuden perusteella myönnettävissä poistumisluvissa. VankL 14 luvun 2 §:n mukaan:

Rangaistusajan pituuden perusteella voidaan hakemuksesta myöntää poistumislupa, jos:

- 1) luvan myöntäminen edistää rangaistusajan suunnitelman toteutumista;
- 2) vangin rangaistusaikaisesta käyttäytymisestä sekä hänen henkilöstään ja rikollisuudestaan saatujen tietojen mukaan luvan ehtojen noudattamista voidaan pitää todennäköisenä; ja

⁴⁹² Siirrolla tässä yhteydessä tarkoitetaan vangin siirtämistä suljetusta laitoksesta toiseen suljettuun laitokseen tai siirtoa avolaitosten välillä. Siirroista, jotka koskevat vangin siirtämistä suljetusta laitoksesta avolaitokseen tai avolaitoksesta suljettuun laitokseen, säädetään erikseen vankeuslain 6.1 ja 6.2 §:issä.

⁴⁹³ Mäkipää 2015, 73.

3) vanki sitoutuu 16 luvun 7 §:n 3 momentissa tarkoitettuun päihitteettömyyden valvontaan ja muuhun luvan ehtojen noudattamisen kannalta tarpeelliseen valvontaan.

Poistumislupa tärkeästä syystä perustuu esimerkiksi sellaiseen vankilan ulkopuolella hoidettavaan viranomaisasiointiin, jota ei voi tehdä vankilasta käsin. Poistumislupa erittäin tärkeästä syystä kietoutuu lähinnä vangin perheeseen liittyviin asioihin, kuten lähiomaisen hautaan saattamiseen tai lähiomaisen vakavaan sairauteen. Tärkeään tai erittäin tärkeään syyhyn perustuvat luvat vaativat siten perusteekseen jonkin rangaistusaikana ad hoc -tyyppisesti esiintyvän syyn, jota ei voi välttämättä ennakoida, eikä rangaistusajan suunnitelmalla sinänsä ole välitöntä merkitystä näiden asioiden hoitamisessa. Välillisiä vaikutuksia toki voi esiintyä, mutta rangaistusajan suunnitelma ei ole luvan harkintaan vaikuttava asia. Edellä mainitusta syystä tässä tutkimuksessa tarkastellaan ainoastaan rangaistusajan pituuden perusteella tehtyjä poistumislupapäätöksiä⁴⁹⁴.

Päätöksenteko perustuu arvioon siitä, noudattaako vanki esimerkiksi poistumisluvan ehtoja tai onko vanki kykeneväinen noudattamaan valvotun koevapauden ehtoja. Nämä arviot perustuvat yhtäältä vangista kertyneeseen vankitietojärjestelmään kirjattuun tietoon, toisaalta vankilan henkilökunnan ja päätöksentekijän omiin kokemuksiin eli niin sanottuun vankituntemukseen. Selvää kuitenkin on, että jos vanki on noudattanut rangaistusajan suunnitelmaansa eikä ole syyllistynyt järjestysrikkomuksiin ja muut olosuhteet ovat pysyneet muuttumattomina, päätökset ovat huomattavasti varmemmin suunnitelman mukaisia konkreettisessa tilanteessa, jos muut laissa asetetut edellytykset täyttyvät⁴⁹⁵.

⁴⁹⁴ Tutkimuksen näkökulmasta tämä tarkoittaa niitä poistumislupa-anomuksia, jotka on tehty RP-perusteella. Hakemukseen on voitu liittää RP + TS -perusteet, jolloin kyseinen anomus on valikoitunut aineistoon. Aineistosta lisää ks. luku 2. Rangaistusajan suunnitelma esiintyy yhtenä harkintaperusteena päätettäessä vangin siirtymisestä RL 2 c:8 §:n mukaiseen valvottuun koevapauteen. Lain valvotusta koevapaudesta (2013/629) 3 §:n mukaan ensimmäisen sijoittamisen edellytyksen mukaan valvotun koevapauden on edistettävä rangaistusajan suunnitelman toteutumista. Tutkimuksen rajauksesta johtuen valvottu koevapaus on tutkimuksen tarkastelun ulkopuolella.

⁴⁹⁵ Hartoneva ym. 2015, 137.

Päätöksentekijän omaan arvioon perustuvaan päätösharkintaan on nähty liittyvän monia ongelmia. Ongelmiin liittyy muun muassa päätöksenteon subjektiivisuus, jolloin päätöksenteon kriteerit voivat jäädä näkymättömäksi. Tällöin voi vaarantua yhdenvertaisuuden toteutuminen samankaltaisten tilanteiden kohdalla.⁴⁹⁶ Rikosseuraamuslaitoksen toiminnan piirissä tehtävän päätöksenteon niin sanottua läpinäkyvyyttä voidaan ylläpitää käytössä olevalla esittelymenettelyllä, jossa päätöksenteon valmistelutoimiin osallistuu laajempi henkilökunta tuottamalla päätöksentekoon liittyvää taustatietoa⁴⁹⁷. Lisäksi eri laitoksissa voi olla vuosien saatossa muodostuneita omia käytänteitä, jotka ennakoivat lopputulosta. Tämä on jossain määrin omiaan takamaan yhdenvertaisuuden toteutumista yksittäisen laitoksen tasolla. Yhdenvertaisuuden toteutuminen alueellisella tai koko valtakunnan tasolla voi olla haasteellisempaa, mikäli vakiintuneet käytännöt eri laitosten välillä ovat ristiriitaisia.

Vankilaverkostomme sisältää kuitenkin lukuisia yksiköitä ja jokaisessa niistä tehdään vankia koskevia päätöksiä itsenäisesti. Tässä yhteydessä ei oteta huomioon silloisten arviointikeskusten toimivaltaan kuuluvia päätöksiä, jollaisia esimerkiksi ovat elinkautisvankien poistumisluvat. Yhdenvertaisuuden toteutumisen turvaaminen eri laitosten välillä voi edellä kuvatusta yksittäisten päätöksentekijöiden käytänteistä ja kriteereistä johtuen olla haasteellisempaa. Yhdenvertaisuuden toteutumista parantaisivat esimerkiksi koko rikosseuraamusalalle laadittavat ohjeet tai suositukset⁴⁹⁸ päätösharkinnan tueksi. Rikosseuraamuslaitoksella on määräys (10/004/2018) poistumislupien määrää ja kestoja koskien, mutta kyseinen määräys on teknisluontoinen

⁴⁹⁶ Ongelmista kootusti, ks. Hypén – Keinänen – Laulumaa 2011, 181–182.

⁴⁹⁷ Esimerkiksi tietojärjestelmässä avoimena olevaan poistumislupa-anomukseen voivat eri henkilöstöryhmän edustajat kirjata omat lausuntonsa esittelyn taustamateriaaliksi ja sitä myötä päätöksenteon tueksi.

⁴⁹⁸ Voisivat olla esimerkiksi tyyppillisten tilanteiden kuvauksia, jotka voisivat sisältää esimerkiksi suosituksia siitä, miten kauan poistumislupaehtojen rikkomisen seurauksena on odotettava tai kuinka monta negatiivista päihdetestiä on annettava ennen kuin seuraava lupa-anomusta voi laittaa vireille. Ohjeet voisivat olla hyödylliset myös tilanteissa, jossa päätöksentekijä vaihtuu ja uudella päätöksentekijällä ei ole ns. hiljaista tietoa vangeista.

apuväline muun muassa poistumislupajaksojen määräytymiseen eikä siinä oteta kantaa päätösharkinnassa esiintyviin näkökulmiin.⁴⁹⁹

Liimatainen ym. (2017) tarkasteli tutkimuksessaan rangaistusajan suunnitelmia vankeja koskevassa päätöksenteossa. Tutkimuksessa tuotiin esiin sekä henkilökunnan että vankien omia näkemyksiä. Vankilahenkilökunnan edustajista 67 prosenttia katsoi, että rangaistusajan suunnitelmat tekevät vankeusajasta ennustettavamman. Arviointikeskuksen työntekijöistä tätä mieltä oli yli 90 prosenttia. Tutkimuksen mukaan päätöksenteon kytkemistä rangaistusajan suunnitelman edistämiseen pidettiin perusteltuna, mutta saatujen tulosten mukaan havaittiin rajoitteita, jotka voivat olla myös vangista riippumattomia (esimerkiksi resurssit). Vangit suhtautuivat kriittisemmin rangaistusajan suunnitelmien toteutumiseen, joskin tulosten mukaan yli 40 prosenttia koki rangaistusajan etenevän suunnitelman mukaisesti. Tulosten mukaan vangit kokivat suunnitelman yksipuolisesti sitovana. Tällä tarkoitettiin sitä, että suunnitelma sitoo vankia velvoittavammin, kun taas henkilökuntaa se ei vastaavalla tavalla velvoita. Tulosten mukaan suunnitelma koettiin kontrollin välineeksi.⁵⁰⁰

Parhaimmillaan rangaistusajan suunnitelma tekee rangaistuskaudesta ennustettavan ja tavoitteellisen. Rangaistusajan suunnitelma on lukuisissa tuomittua koskevissa päätöksissä yhtenä harkintaperusteena, joka vaikuttaa päätöksen lopputulokseen joko puhuen myönteisen lopputuloksen puolesta tai sitä vastaan. Rangaistusajan suunnitelman ollessa laintasoisesti yhtenä harkintaperusteena mainittu, tulisi tehdyn päätöksen perusteissa se huomioida. Lähtökohta ei toisaalta voi olla kategorinen, sillä asiayhteys ja kunkin vangin tilanne ratkaisevat, mitkä seikat perusteluissa painavat. Kuitenkin perusteiden *mahdollisimman laaja* kytkeminen rangaistusajan suunnitelman tavoitteisiin olisi suotavaa, mikä toteuttaisi rangaistusajan suunnitelmalle asetettuja laajempia tavoitteita (esim. suunnitelmallisuus ja täytäntöönpanotoimien kiinteä kytkeminen suunnitelmaan ja siinä mainittuihin tavoitteisiin). Rangaistusajan suunnitelman toteuttamiseen ja seurantaan kytketyt ongelmat, kuten kirjavuus seurannassa tai seurannan käytännöissä, ovat

⁴⁹⁹ Mahdollista myös on, että alalla on sisäisiä, ei-julkisia ohjeita päätösharkinnan tueksi. Mikäli näin on, näihin ei tässä yhteydessä ole ollut mahdollisuutta tutustua.

⁵⁰⁰ Liimatainen ym. 2017, 73–78.

omiaan liudentamaan rangaistusajan suunnitelman merkitystä päätöksenteossa. Mikäli rangaistusajan suunnitelmien seuranta- ja toteuttamisprosesseihin liittyy mainitun kaltaisia epävarmuustekijöitä, ne voivat osaltaan aiheuttaa ennakoimattomuutta päätöksenteossa ja vinoutumista päätösten perusteluissa.

Useissa asiayhteyksissä on tuotu esiin, että suunnitelman noudattaminen ei sinänsä tuo sellaisia oikeusvaikutuksia, joka voisi johtaa esimerkiksi lupien automaatioon. Päätöksentekoon vaikuttavat useat eri asiat rangaistusajan suunnitelman toteutuman lisäksi. Myös tuomitun laitosaikana voi tapahtua asioita, jotka puhuvat myönteisten päätösten vastaisesti. On tuotu esiin, että rangaistusajan suunnitelmien ja lupaharkinnan yhdistämiseen liittyy järjestelmän ennustettavuuden, vankien oikeusturvan ja yhdenvertaisuuden kannalta ongelmallisia muuttujia (muun muassa jo edellä keskustellut asiat suunnitelmien laadun epätasaisuudesta, vaihtelevasta toimintatarjonnasta, seurantaan liittyvistä seikoista ja epäyhdenmukaisista arviointikriteereistä).

Käytännössä asiaan voitaneen vaikuttaa esimerkiksi puhetavalla, jolla tuomittua kannustetaan osallistumaan suunnittelutyöhön. Pyrkimällä välttämään liiallista kannustimien tarjoamista ja pyrkimällä varmistumaan siitä, että tuomiota suorittamaan tuleva todella ymmärtää suunnitelman luonteen, voidaan estää väärinymmärryksiä. Esimerkiksi on tärkeää ymmärtää se, ettei yksi käynti erityisohjaajan luona välttämättä tarkoita sitä, että tavoite on toteutunut tai edennyt, minkä johdosta tuomittu voisi anoa esimerkiksi avolaitospaikkaa vedoten siihen, että suunnitelma on edennyt. Varmistamalla siitä, että tuomittu ymmärtää sen, mistä on kyse, voidaan välttää turhaa etuuksien tai siirtojen hakemista, mikä osaltaan vähentää laitoksen henkilöstön kuormitusta.

5.6 Muutoksenhaku vankia koskevissa asioissa

Vankeuslain 20 luvussa säädetään muutoksenhausta⁵⁰¹. Kyseinen pykälä sisältää seikkaperäiset luettelot sekä muutoksenhakukelpoisista päätöksistä (VankL 20 luku 1 §) että muutoksenhakukiellon alaisista päätöksistä (VankL 20 luku 2 §).

Vankien oikeusturva⁵⁰² toteutuu lähtökohtaisesti kahdella tavalla. Ensiksi vanki voi hakea muutosta päätöksiin, jotka on mainittu VankL 20 luku 1 §:ssä. Tällaisia päätöksiä ovat muun muassa VankL 6 luvun 2 §:n mukainen päätös vangin siirtämisestä avolaitoksesta suljettuun laitokseen, VankL 8 luvun 9 §:n mukainen päätös luvasta osallistua vankilan ulkopuoliseen toimintaan ja VankL 14 luvun 5 §:n mukainen päätös erittäin tärkeän syyn perusteella anotusta poistumisluvasta. Oikaisuvaatimuksen VankL 20 luvun 1 §:n mukaisissa asioissa ratkaisee kehittämisen ja ohjauksen vastualueenjohtaja. Jos kyse on operatiivisen toiminnan vastualueen johtajan tekemästä päätöksestä, oikaisuvaatimuksen ratkaisee Rikosseuraamuslaitoksen pääjohtaja. VankL 20 luvun 4 §:n mukaan oikaisuvaatimukseen annettuun päätökseen voi hakea muutosta valittamalla hallinto-oikeuteen.

Varsinaisen muutoksenhakuväylän lisäksi vanki voi toiseksi tehdä kantelun eduskunnan oikeusasiamiehelle. Kantelu voidaan tehdä asioissa, joita VankL 20 luvun 2 §:n määritelty muutoksenhakukiello koskee. Tällaisia päätöksiä ovat muun muassa rangaistusajan suunnitelma (VankL 4 luku 6 §), VankL 6 luvun 1 §:n mukainen vangin siirtäminen suljetusta laitoksesta avolaitokseen, suljetusta vankilasta toiseen suljettuun vankilaan tai avolaitoksesta toiseen avolaitokseen ja VankL 14 luvun 2 §:n mukainen päätös poistumisluvasta rangaistusajan pituuden perusteella tai VankL 14 luvun 4 §:n mukainen päätös poistumisluvasta tärkeän syyn perusteella. Muutoksenhakukiellon seurauksena rangaistusajan suunnitelmia koskeva ainoa jälkikäteinen oikeusturvakeino on kantelu. Eduskunnan oikeusasiamies on ratkaisutoiminnassaan kiinnittänyt huomiota muun muassa rangaistusajan

⁵⁰¹ Muutoksenhakua koskevaa sääntelyä tarkennettiin vankeuslain muuttamisen yhteydessä, ks. HE 45/2014 vp.

⁵⁰² Vankien oikeusturvan toteutumisesta Mäkipää 2015, Mäkipää 2014 ja Ojala 2010.

suunnitelmien sisältöön ja toteutumisen seurantaan liittyviin kysymyksiin. Rangaistusajan suunnitelmia koskevia kanteluita tehdään lähes vuosittain⁵⁰³.

Esimerkiksi eräässä tapauksessa oli kysymys siitä, että kantelijan mukaan rangaistusajan suunnitelmaan tehdystä merkinnästä ei käynyt ilmi kuka sen oli tehnyt ja milloin se oli tehty. Merkinnän mukaan kantelijan rikollisesta elämäntavasta ja toiminnasta irtautuminen ei ollut edennyt eikä toteutunut. Kantelun mukaan kantelijalle ei oltu ilmoitettu kyseisistä merkinnöistä. Antamassaan ratkaisussa (27.2.2015, dnrot 926/4/14 ja 4371/4/14) edellä mainittuun tapaukseen eduskunnan apulaisoikeusasiamies katsoi vankilan menetelleen virheellisesti siinä, ettei rangaistusajan suunnitelmaa ollut päivitetty asetuksen edellyttämällä tavalla vähintään kolme kertaa vuodessa. Tämän lisäksi EAOA katsoi vankilan menetelleen virheellisesti siinä, että kantelijaa kuulematta ja hänelle kertomatta oli tehty merkintöjä rangaistusajan suunnitelmaan, ettei rikollisesta elämäntavasta ja toiminnasta irtautuminen ole edennyt tai toteutunut. EAOA korosti ratkaisussaan, että rangaistusajan suunnitelmien seuranta on tehtävä vangin kanssa vuorovaikutuksessa, jolloin vankia kuulematta tapahtuva suunnitelman tekninen seuranta ei ole vankeuslaissa tarkoitettua uudelleen käsittelemistä. Tekninen seuranta ei voi korvata vähintään kolme kertaa vuodessa tapahtuvaa seurantaa, jonka tulisi olla aktiivinen vuorovaikutteinen tilanne. Vangin mahdollinen haluttomuus tai sitoutumattomuus asetettuihin tavoitteisiin ei poista vankilan velvollisuutta pyrkiä toteuttamaan vankeuslain tavoitteita kaikkien vankien osalta.

⁵⁰³ Ks. esim. Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2019 (s. 212–213), 2018 (s.193–194) ja 2016 (s. 210). Sen sijaan Mäkipään tutkimuksesta (2015) rangaistusajan suunnitelmia koskevat kannanotot eivät erottuneet, mitä osaltaan selittää tutkimuksen tarkasteluvuosien 2004 ja 2012 valinta. Mäkipään (2015, 72) tutkimuksessa omiksi asiaryhmikseen erottuivat omaisuuden hallussapito, terveydenhuolto, olosuhteet vankilassa, vankien kohtelu, poistumislupa, tapaamiset, kirjeenvaihtoon ja muut postiin liittyvät aiheet, aktiviteetit vankilassa ja vangin sijoittaminen vankilaan. Huomattavaa toki on, että joihinkin kategorioihin, kuten poistumislupiin, aktiviteetteihin ja sijoittamiseen vankilassa, voi rangaistusajan suunnitelma liittyä välillisesti.

Toisessa rangaistusajan suunnitelmien seuranta koskevassa AOA:n ratkaisussa (dnro 1736/4/15) kysymys oli siitä, että kantelijan mukaan hänen suunnitelmaansa ei ole päivitetty kuultuna kertaakaan yli kuu-teen vuoteen. AOA katsoi vankilan menetelleen virheellisesti laimin-lyödessään rangaistusajan suunnitelman seuranta veloitteen, mutta myös siinä, että suunnitelman tavoitteita on arvioitu kantelijaa kuule-
matta. Ratkaisussa AOA korosti suunnitelman merkitystä työväliseenä pyrkimyksissä kohti vankeuslaissa esitettyjä tavoitteita vangin elämän-
hallinnan ja yhteiskuntaan sijoittumisen edistämistä.

Vangit käyttivät jälkikäteisiä oikeusturvakeinoja jossain määrin, mutta eri-
tyisesti hallinto-oikeuteen tehtyjen valitusten osalta valittajan vaatimukset
hyväksyttiin erittäin harvoin. Rikosseuraamuslaitoksen rikosseuraamusalu-
eille vireille tulleet oikaisuvaatimukset menestyivät hieman paremmin, jos-
kin valtaosa oikaisuvaatimuksista hylättiin tai jätettiin tutkimatta. Ainoastaan
noin 11 prosentissa tapauksissa oikaisuvaatimus hyväksyttiin kokonaan.⁵⁰⁴
Kantelua oikeusturvakeinona käytetään vankeinhoidon piirissä ja rikosseu-
raamusalaa koskevat asiat ovatkin yksi suurimmista asiaryhmistä, joista kan-
teluja tehdään⁵⁰⁵.

⁵⁰⁴ Mäkipää 2015, 65 ja 69.

⁵⁰⁵ Esimerkiksi vuonna 2019 tuli vireille reilu 300 rikosseuraamusalaa koskevaa
kantelua, ks. Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2019, 205. Mäkipää
(2014) on tarkastellut vankien oikeusturvan toteutumista EOA:n ratkaisutoiminnan
valossa. Tutkimuksessa tarkasteltiin yleisemmällä tasolla, mikä tyyppisiä ongelmia
oikeusturvan toteutumisessa vankeinhoitoon liittyvissä ratkaisuissa on. Tutkimuk-
sessa ei siis tarkasteltu mihin aihepiiriin tai oikeuden toteutumiseen ongelma liittyi.

II TEORIASTA EMPIRIAAN

6 RANGAISTUSAJAN SUUNNITELMA RANGAISTUSAJAN PITUUDEN PERUSTEELLA MYÖNNETTÄVÄÄ (RP) POISTUMISLUPAA KOSKEVASSA PÄÄTÖSHARKINNASSA

6.1 Poistumislupa vankeuslain kontekstissa

Poistumislupajärjestelmä otettiin käyttöön vuonna 1971⁵⁰⁶. Järjestelmän tavoitteena oli vähentää vankeudesta aiheutuvia haittoja, ehkäistä laitostumista ja edistää yhteiskuntaan sijoittumista rangaistuskauden jälkeen⁵⁰⁷. Poistumislupajärjestelmä sisälsi jo tuolloin tärkeään syyhyn ja rangaistusajan pituuteen perustuvat poistumisluvat. Rangaistusajan pituuteen perustuva poistumislupa oli mahdollinen, kun puolet laitosajasta oli suoritettu.⁵⁰⁸

Rangaistusajan suunnitelman systemaattinen käyttöönotto vankeuslain uudistuksessa aiheutti muutoksia erityisesti rangaistusajan pituuden perusteella anottaviin poistumislupiin. Ensinnäkin poistumislupien tarkoitus ilmaistiin nyt lain tasoisesti. Toiseksi rangaistusajan pituuden perusteella anottavan poistumisluvan tuli edistää rangaistusajan suunnitelman toteutumista. Lain uudistuksen yhteydessä myöhennettiin rangaistusajan pituuden perusteella anottavan poistumisluvan aikaisinta ajankohtaa, joka on 2/3 vangin laitoksessa oloajasta.⁵⁰⁹

Poistumislupa on vangille myönnettävä *etuus*⁵¹⁰ poistua vankilasta määrätyn ajaksi. Kyseessä ei siis ole vangille kuuluva oikeus. Kyseinen poistumisluvalla vietetty aika lasketaan rangaistusajaksi ja poistumisluvan tavoitteena

⁵⁰⁶ Puro 1998, 4.

⁵⁰⁷ Aaltonen – Kilpeläinen – Pajuoja 2023, 116.

⁵⁰⁸ HE 263/2004 vp, 45.

⁵⁰⁹ HE 263/2004 vp.

⁵¹⁰ HE 263/2004 vp, 107 ja 149. Näin myös Tanskassa, ks. Storgaard 2020, 217.

on vähentää vapaudenmenetyksestä aiheutuvia haittoja, tukea vangin yhteyksien säilymistä ja edistää yhteiskuntaan sijoittumista. (VankL 14 luku 1 §) Poistumisluvalla asetetut tavoitteet kuvastavat vankeusrangaistuksen täytäntöönpanolle asetettuja tavoitteita⁵¹¹. Poistumisluvat ovat kansainvälisen tutkimusnäytön perusteella tärkeä rikoksen uusimisriskiä vähentävä tekijä⁵¹². Mahdollisuus poistumislupaan vankeuden täytäntöönpanon aikana on laajalti käytössä eri maissa Euroopassa⁵¹³, joskin lupien pituudet, myöntämisen edellytykset ja menettelytavat (hakeminen ja päätöksenteko) poikkeavat toisistaan⁵¹⁴. Pohjoismaat ovat ideologisesti ja menettelyllisesti lähempänä toisiaan kuin Euroopan muut maat⁵¹⁵.

Poistumislupia voidaan myöntää kolmella eri perusteella: rangaistusajan pituus (RP, VankL 14 luku 2 §), tärkeä syy (TS, VankL 14 luku 4 §) tai erittäin tärkeä syy (ETS, VankL 14 luku 5 §). Rangaistusajan pituuden perusteella myönnettävät poistumisluvat ovat niin sanottuja vankilomia ja perustuvat rangaistusajan suunnitelmaan siten, että poistumisluvan tulisi edistää rangaistusajan suunnitelman toteutumista. VankL 14 luvun 2 §:n mukaan:

Rangaistusajan pituuden perusteella voidaan hakemuksesta myöntää poistumislupa, jos:

- 1) luvan myöntäminen edistää rangaistusajan suunnitelman toteutumista;
- 2) vangin rangaistusaikaisesta käyttäytymisestä sekä hänen henkilöstään ja rikollisuudestaan saatujen tietojen mukaan luvan ehtojen noudattamista voidaan pitää todennäköisenä; ja

⁵¹¹ Ks. lähemmin luku 3.1.

⁵¹² Cheliotis 2008, 161; Durnescu – Poledna 2020, 242.

⁵¹³ Ministerikomitean suosituksen eurooppalaiset vankeinhoitosäännöistä (Rec(2006)2-rev) 24.5 kohdan mukaan vangeilla on autettava ylläpitämään riittäviä yhteyksiä ulkomaailmaan, minkä yhtenä keinona ovat poistumisluvat.

⁵¹⁴ Herzog-Evans 2020, 252–253; Larrauri 2020; Robert ym. 2020, 267–269; Symkovich 2020, 199; Talini 2020; Durnescu – Poledna 2020.

⁵¹⁵ Esim. Berger 2016; Lindström – Leijonram 2008, 566; Storgaard 2020.

3) vanki sitoutuu 16 luvun 7 §:n 3 momentissa tarkoitettuun päihitteettömyyden valvontaan ja muuhun luvan ehtojen noudattamisen kannalta tarpeelliseen valvontaan.

Rangaistusajan pituuden perusteella poistumislupaa voidaan myöntää enintään kolme vuorokautta kahden kuukauden aikana (VankL 14 luku 7 §). Kyseinen poistumisaika voidaan käyttää myös lyhyemmissä jaksoissa kunkin kahden kuukauden ajanjakson aikana, esimerkiksi kolmena vuorokauden mittaisena erillisenä poistumislupana tai 12 tunnin osissa⁵¹⁶. Rangaistusajan pituuden perusteella myönnettävät poistumisluvat on määritelty rangaistusajan suunnitelmassa, jossa on vähintään mainittava luvan aikaisin laskennallinen ajankohta (niin sanottu L-aika)⁵¹⁷ ja poistumisluvan myöntämisen edellytykset.⁵¹⁸

Tärkeätä syytä (TS) myönnettävä poistumislupa liittyy jonkin konkreettisen asian hoitamiseen tai osallistumiseen laitoksen ulkopuoliseen tilaisuuteen. Tärkeään syyhyn perustuvat poistumisluvat ovat oma erillinen poistumislupamuoto eivätkä siten kuluta kullakin vangilla olevaa rangaistusajan pituuteen perustuvien poistumislupien kiintiötä. VankL 14 luvun 4 §:ssä on esitetty seikkaperäiset syyt, jotka voivat olla tärkeään syyhyn perustuvan poistumisluvan perusteena. Pykälän mukaan:

Poistumislupa tärkeätä syytä tai ulkopuoliseen tilaisuuteen osallistumista varten voidaan hakemuksesta myöntää, jos 2 §:n 2 ja 3 kohdan edellytykset täyttyvät ja luvan myöntäminen on tärkeää vangin perheeseen, terveydenhuoltoon, toimeentuloon taikka työ-, koulutus-, sosiaali- tai asuntoasioiden hoitamiseen liittyvästä tai muusta vastaavasta syytä.

⁵¹⁶ Rikosseuraamuslaitoksen määräys (10/004/2018, 18.12.2018) poistumislupien määrästä ja kestosta.

⁵¹⁷ VankL 14 luvun 3 §:n mukaisesti poistumislupaa on mahdollista saada aikaisintaan kun 2/3 laitoksessa oloajasta on suoritettu, kuitenkin vähintään kaksi vuorokautta. Mikäli vanki on noudattanut huolellisesti rangaistusajan suunnitelmaa ja muut säädetyt perusteet täyttyvät, poistumislupa voidaan myöntää, kun puolet vankilassa oloajasta on suoritettu.

⁵¹⁸ Hartoneva ym. 2015, 224.

Jos vanki hakee poistumislupaa terveydenhuoltoon liittyvästä syystä, poistumisluvasta on pyydettävä lääkärin tai hänen poissa ollessaan terveydenhuoltohenkilökuntaan kuuluvan muun virkamiehen lausunto.

Jos luvan ehtojen noudattamista ei voida pitää riittävän todennäköisenä, vangille voidaan myöntää poistumislupa tarpeellisen valvonnan alaisena.

Käytännössä tärkeään syyhyn perustuvaa poistumislupaa voidaan myös hakea osana rangaistusajan pituuden perusteella myönnettävää poistumislupaa (RP+TS)⁵¹⁹. Lainsäädäntö ei tunne kyseistä poistumislupaperusteiden yhdistelmää, mutta käytännössä rangaistusajan pituuden perusteella myönnettävään poistumislupaan voidaan lisätä tärkeän syyn perusteella poistumisaikaa. Vanki voi esittää poistumislupa-anomuksen perusteeksi rangaistusajan pituuden ja tärkeän syyn yhdistelmän ja päätöksentekijä voi kyseisenlaisen poistumisluvan myöntää⁵²⁰.

Kyseinen mahdollisuus yhtäältä lisää järjestelmän joustavuutta, jolla voidaan huomioida vankien yksilöllisiä tilanteita. Toisaalta sääntelemättömän käytännön riskinä on monenkirjava käytäntö eri laitosten välillä tarkasteltuna. Aikaisemmissa poistumislupia käsittelevissä tutkimuksissa kävi ilmi, että tärkeän syyn kriteeristö koettiin hankalaksi tulkita ja siinä nähtiin kirjavuutta eri laitosten välillä⁵²¹. Jo tämä itsessään voi johtaa tilanteeseen, jossa toisessa laitoksessa voi saada esimerkiksi muutaman tunnin pidemmän poistumisluvan (RP-perusteiseen poistumislupaan lisätään muutama tunti TS-perusteista aikaa määrätyn asian hoitamiseksi), mikäli tärkeän syyn edellytys täyttyy. Tärkeä syy ei vähennä rangaistusajan pituuden perusteella myönnettävää kiintiötä, vaikka poistumislupahakemuksessa kyseessä olisi rangaistusajan pituuden ja tärkeän syyn yhdistelmä. Sen sijaan joissakin toisissa laitoksissa

⁵¹⁹ Ks. liite 3, poistumislupa-anomus, jonka vanki täyttää.

⁵²⁰ Tämän tutkimuksen aineistossa oli tehty kaksi RP+TS-perusteista poistumislupapäätöstä. Teoreettinen mahdollisuus on, että anomuksia tarkasteluvuonna yhdistelmäperusteella on tehty enemmänkin, mutta ne eivät ole valikoituneet aineistoon, mikäli kyseiset tapaukset on katsottu lähinnä TS-perusteiseksi.

⁵²¹ Keinänen ym. 2010, 102–103. Tulos on yhteneväinen Aaltonen – Kilpeläinen – Pajuojan (2023, 107–115) tutkimushavaintojen kanssa.

käytäntönä voi olla, että rangaistusajan pituuden perusteella myönnettyä poistumislupaa tulisi käyttää asioiden hoitamiseen.⁵²² Lisäksi Keinäsen ym. (2010) tutkimuksen haastatteluosion tuloksissa tuotiin ilmi näkemys siitä, että rangaistusajan pituuteen perustuvia poistumisia tulisi käyttää myös omien kiireettömien asioiden hoitamiseen. Kyseinen näkemys korostaa sitä, että jo yksistään poistumislupien kategoriat voivat olla häilyviä⁵²³ ja aiheuttaa erilaisia tulkintatilanteita. Äärimmäisessä tapauksessa siinä missä jossain vankilassa asiat tulee hoitaa rangaistusajan pituuteen perustuvien poistumisten aikana, jossain toisessa laitoksessa vastaaventyypinen tilanne voi hoitua tärkeään syyhyn tai rangaistusajan pituuteen ja tärkeään syyhyn perustuvana poistumisena. Viimeksi mainitut kategoriat ovat vangin näkökulmasta edukkaampia, jolloin ainakin teoriassa enemmän rangaistusaikaa voi viettää vankila-alueen ulkopuolella.

Rikosseuraamuslaitoksen määräyksessä poistumislupien määrästä ja kestosta (10/004/2018) on määritelty, miten rangaistusajan pituuteen perustuvat poistumisluvat kuluttavat poistumislupakiintiötä kullakin poistumislupajaksoilla. Poistumislupajakso tarkoittaa kutakin kahden kuukauden ajanjaksoa, jonka aikana vanki voi saada rangaistusajan pituuteen perustuvaa poistumislupaa enintään kolme vuorokautta. Määräyksen mukaan:

Poistumislupa myönnetään täysin vuorokausin tai tunnein taikka täysin vuorokausin ja tunnein. Se voidaan myöntää myös jonkin tapahtuman ajaksi ja samalla asettaa luvan kestolle enimmäisaika.

Kun poistumislupa kestää enintään 12 tuntia, poistuminen vähentää poistumislupakiintiöstä puoli vuorokautta. Jos poistumislupa kestää yli 12 tuntia mutta enintään 24 tuntia, poistuminen vähentää poistumislupakiintiöstä vuorokauden. Jos poistumisen aika ylittää 24 tuntia, käytetyn poistumisluvan pituus pyöristetään vastaavasti ylöspäin lähimpään puoleen tai täyteen vuorokauteen.

⁵²² Keinänen ym. 2010, 88.

⁵²³ Samoin Aaltonen – Kilpeläinen – Pajuoja 2023.

Tilanteiden erilaiset tulkintamahdollisuudet korostuvat annetun määräyksen kohdassa, jossa 12 tuntia toimii vedenjakajana siinä, lasketaanko poistuminen puolen vuorokauden vai vuorokauden mittaiseksi. Tuntikohtaista seuranta ei ohjeen valossa siis pidetä, mikä helpottaa asian hallinnoimista käytännössä. Puolen vuorokauden poistumisluvan kohdalla on merkitystä sillä, saako vanki muutaman tunnin lisää rangaistusajan pituuteen perustuvan poistumisen lisäksi tärkeän syyn perusteella säästään häneltä puoli vuorokautta myöhempää käyttöä varten vai tulkitaanko tilanne puhtaaksi rangaistusajan pituuteen perustuvaksi poistumiseksi. Poistumislupapaikkakunnalle matkustamiseen kuluva aika ei sinänsä kuluta poistumislupakiintiötä (VankL 14 luku 7 §).

VankL 14 luvun 5 §:n mukaan erittäin tärkeä syy (ETS) liittyy poikkeuksetta läheisen kuolemaan, hautaan saattamiseen tai läheisen vakavaan sairastumiseen.⁵²⁴ Edellä mainitussa tilanteessa lupaharkinta ei edellytä rangaistusajan suunnitelman huomioimista. Tärkeään syyhyn ja erittäin tärkeään syyhyn perustuvien poistumislupien osalta harkinnassa ensisijaista on täyttääkö anottu lupa määritellyt perusteet. Arvioinnin ensisijaisena kohteena on siis asia ei henkilön kyvykkyys noudattaa poistumisluvan ehtoja. Huomattavaa on myös se, ettei tärkeän syyn tai erittäin tärkeän syyn poistumislupaa koskevissa pykälissä ole lainkaan mainittu rangaistusajan suunnitelmaa harkintaperusteena vaan rangaistusajan suunnitelman toteuttamiseen liittyvät näkökohdat ovat toissijaisia päätösharkinnassa.

Valtioneuvoston asetuksessa (VankA, 548/2015) vankeudesta on annettu tarkempia säädöksiä koskien muun muassa poistumislupamenettelyä ja poistumislupa-asiassa annettavaa päätöstä. VankA 47 §:n mukaan poistumislupa-anomus on jätettävä hyvissä ajoin ennen anottua poistumisajan kohtaa. Siitä, mitä käsite ”hyvissä ajoin” tarkoittaa, päättää vankila itsenäisesti. Kullakin vankilalla on vangeille suunnattu tulo-opas, jossa on kerrottu käytännön asioita, myös poistumislupaa koskien. Rikosseuraamuslaitoksen

⁵²⁴ Käytännössä ETS -perusteisia poistumislupia on myönnetty erittäin kirjavilla perusteilla, ks. lähemmin Aaltonen – Kilpeläinen – Pajuoja 2023, 47–51.

verkkosivuilla⁵²⁵ on saatavilla 13 vankilan tulo-oppaat⁵²⁶. Ainoastaan viiden⁵²⁷ vankilan osalta oli kerrottu, kuinka monta viikkoa ennen toivotun poistumisen ajankohtaa hakemus on syytä jättää. Aikamääre vaihteli viikon ja kahden viikon välillä. Muiden osalta oli mainittu hakemuksen jättäminen hyvissä ajoin, ilman tarkentavaa aikamäärettä.

Poistumislupa-anomuksen jättämisaikojen tarkempi määrittäminen olisi suotavaa, sillä käsite ”hyvissä ajoin” voidaan käsittää monin tavoin. Siinä missä toiselle ”hyvissä ajoin” tarkoittaa päivää, paria ennen, toiselle hyvissä ajoin tarkoittaa useampaa viikkoa. On tietenkin mahdollista, että asia käydään läpi laitokseen saapumisvaiheessa, mutta vaihtelevat käytännöt eri laitosten välillä voivat aiheuttaa pulmia esimerkiksi laitossiirtojen yhteydessä. Vangilla voidaan kuitenkin ajatella olevan velvollisuus selvittää asiaa itsenäisesti, mutta tutkimusaineistoni perusteella on nähtävissä, että näin ei aina tapahdu. Hakemuksia on jätetty hyvinkin lyhyellä varoajalla ja hakemuksen jättämistä liian lyhyellä, laitoksen käytännöistä poikkeavalla käsittelyajalla, on käytetty perusteena esittää kielteinen päätös anomukselle.

VankA 48 §:ssä on säädetty poistumisluvan ehdoista. Sen mukaan:

Poistumisluvan ehdoissa on määrättävä:

- 1) vankilasta lähtöaika ja vankilaan paluu-aika;
- 2) kulkuväline ja kulkureitti;
- 3) oleskelupaikkakunta;

⁵²⁵ Ks. <https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/toimipaikatjajhteystiedot/vankilat.html> (tieto haettu 3.11.2023).

⁵²⁶ Saatavilla olivat seuraavien vankiloiden tulo-oppaat: Hämeenlinna, Helsinki, Jokela, Juuka, Jyväskylä, Mikkeli, Naarajärvi, Oulu, Pelso (Pelson vankilan osalta saatavilla oli myös Vangin opas, jossa poistumislupahakemuksen jättämisaika oli määritelty), Sulkava, Suomenlinna, Vantaa ja Vilppula.

⁵²⁷ Vankilat olivat Helsinki, Mikkeli, Pelso, Sulkava ja Jokela. Ks. Rikosseuraamuslaitos 2019; Rikosseuraamuslaitos 2021a; Rikosseuraamuslaitos 2021b; Rikosseuraamuslaitos 2020b; Rikosseuraamuslaitos 2021c.

4) poistumisluvan sähköinen tai muu valvontatapa sekä muut vankilan ulkopuolella liikkumista ja yhteydenpitoa koskevat ehdot;

5) päihteettömyyttä ja päihteettömyyden valvontaa koskevat ehdot;

6) vangin käyttäytymistä koskevat ehdot.

Kyseessä olevassa pykälässä ei ole erikseen eritelty päätöksen perusteiden kirjaamista. Hallintolain asettamien reunaehtojen näkökulmasta päätösten perustelun tulisi olla itsestään selvää: päätökset on perusteltava HL 45 §:n mukaisesti⁵²⁸. Toisaalta viranomaiselle voi asetuksen tekstin perusteella syntyä mielikuva siitä, että siinä mainitut tiedot ovat riittävät poistumislupapäätöksessä, eikä muita seikkoja tarvitse siinä esittää. Poistumislupapäätös kirjataan vankitietojärjestelmään, joka yhtäältä ohjaa päätöksen muotoamista. Tietojärjestelmässä on valikko, josta voi valita määrämuotoisen, valmiisiin fraaseihin perustuvan perustelutekstin. Toisaalta päätökseen voi kirjoittaa vapaamuotoisesti lisää perusteluja.

Vankitietojärjestelmän ohjaamana tuotettu päätös täyttää hallintolain päätökselle asettamat muotovaatimukset. Sisällöllisesti tarkasteltuna päätöksen perustelut eivät välttämättä ole riittävässä määrin yksilölliset, jotka kertoisivat hakijalle ne faktatiedot, joihin päätös perustuu. Tähän on kiinnitetty huomiota myös laillisuusvalvonnassa. Eduskunnan apulaisoikeusasiamiehen ratkaisussa (drno 618/4/16) oli juuri kyse poistumislupapäätöksiin kirjattavista perusteluista. Tapauksessa oli kysymys kielteisistä ratkaisuisista, joiden perusteluja kantelija arvosteli. Kantelija katsoi päätösten olevan sekavia, perustelemattomia ja mikäli perusteluja oli esitetty, olivat ne vailla selkeää linjaa. Kyseinen kantelu käsitti useamman poistumislupapäätöksen. EOA:n katsoi ratkaisussaan, ettei päätöstä ollut perusteltu riittävässä määrin ja mikäli ratkaisussa esitetään lisäperusteita, tulisi ne kirjoittaa täsmällisesti, millaiseen käytökseen tai asioihin peruste viittaa. Ratkaisun mukaan puutteita oli myös tosiasiaperusteiden kirjaamisessa päätöksiin. Päätösten puutteellinen perusteleminen oli kysymyksessä ratkaisuisissa drnot

⁵²⁸ Perusteluvollisuudesta ks. lähemmin jakso 5.4.

1274/4/01 ja 2118/4/01, EOAK/286/2017, EOAK/475/2018, EOAK/5083/2018, EOAK/4445/2019 ja EOAK/7701/2021. Päätösten vaillinaisesta perustelemisesta on ollut kyse useissa laillisuusvalvontaratkaisuissa, jotka ovat koskeneet myös muita vankeusaikaisia päätöksiä⁵²⁹. Myös Eduskunnan oikeusasiamiehen suorittamassa muussa valvonnassa on kiinnitetty huomiota puutteisiin päätösten perustelemisessä⁵³⁰.

Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisutoiminnasta on havaittavissa, että päätösten perustelevuus on ollut toistuvana kanteluiden aiheena. Osaltaan tämä viestii siitä, että kannanotoista huolimatta rikosseuraamusalalla ei ole ryhdytty riittäviin toimenpiteisiin tilanteen korjaamiseksi. Muistettava kuitenkin on, että oikeusasiamiehen ratkaisutoiminta kietoutuu aina yksittäistapaukseen, jonka oikeellisuutta jälkikäteisesti arvioidaan. Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisut eivät voi kumota vankilan tekemiä päätöksiä tai saattaa niitä uudelleen käsittelyyn vaan niillä on ainoastaan viranomaistoimintaa tulevaisuudessa ohjaava vaikutus. Ratkaisutoiminnan perusteella ei myöskään voida arvioida sitä, onko perustelujen puutteellinen esittäminen systemaattisempi ilmiö kyseisen viranomaisen toiminnassa vai ovatko kyseessä vain yksittäistapaukset. Tämän tutkimuksen kattava aineisto mahdollistaa päätöksenteon seikkaperäisen tarkastelun, jonka perusteella voidaan ottaa kantaa viranomaistoimintaan.

6.2 Aineiston kuvaus

Tutkimuksen empiirisen tarkastelun keskiössä ovat ainoastaan rangaistusajan pituuden (RP) perusteella vuonna 2014 anotut poistumisluvat ja hakemuksiin tehdyt päätökset. Aineistosta on rajattu pois tärkeän syyn (TS) ja erittäin tärkeän syyn (ETS) perusteilla anotut poistumisluvat. Rajauksen syynä on kyseisten poistumislupakategorioiden harkintaperusteet, joissa rangaistusajan suunnitelmaa ei huomioida. Vuonna 2014 haettiin yhteensä

⁵²⁹ EOAK/2154/2020 (tutkintavangin siirtäminen), EOAK/5083/2018 (siirto, valvomatonta tapaamista ja poistumislupa) ja EOAK 3843/4/2015 (valvomatonta tapaamista).

⁵³⁰ EOAK/1592/2019 (Vilppulan vankilan tarkastuspöytäkirja).

15 579 poistumislupaa⁵³¹, joista noin puolet rangaistusajan pituuden perusteella. Tässä yhteydessä on syytä huomioida, että jokainen hakemus ei saa myönteistä päätöstä eikä kaikkia myönnettyjä poistumislupia välttämättä käytetä. Tästä syystä käytettyjen lupien määrä on tosiasiaa merkittävästi pienempi. Esimerkiksi tarkasteluvuonna 2014 käytettiin rangaistusajan pituuden perusteella 5 917 poistumislupaa⁵³². Käytetyn poistumisluvan taustalla on aina myönteinen poistumislupapäätös. Sen sijaan tässä tutkimuksessa kiinnostuksen kohteena on poistumislupaan liittyvä päätöksenteko sekä kielteisten että myönteisten päätösten osalta⁵³³.

Edellä esitetty käytettyjen poistumislupien määrää kuvaava luku on omiaan taustoittamaan ilmiötä ja sitä volyyymiä, jolla lupien käyttäminen maamme laitoksissa vuositasolla on. Rangaistusajan pituuden perusteella käytettyjen poistumislupien määrä on pysynyt suhteellisen tasaisena viimeisen kymmenen vuoden aikana, COVID -19-pandemia vuosia lukuun ottamatta⁵³⁴. Tarkasteluvuoden jälkeen anottujen poistumislupien määrä nousi ja vuonna 2017 anottiin eniten poistumislupia (17 852 kappaletta)⁵³⁵. Koronapandemian aikaa (vuodesta 2020 alkaen) ei ole mielekästä huomioida tässä yhteydessä, koska pandemia loi poikkeuksellisia järjestelyjä poistumislupiin ja muihin tapaamisiin.

Huomionarvoista on, että tärkeä syy voi toissijaisesti liittyä rangaistusajan suunnitelman toteuttamiseen, mistä esimerkkinä mainittakoon rangaistuskauden loppupuolella tehtävät vapautumisen valmisteluun liittyvät käynnit (muun muassa TE-keskus tai asuntoasioiden järjestelyyn liittyvät tapaamiset), mutta syy voi liittyä muihinkin asioihin (terveydenhoito, muut viranomaiskäynnit tai perhejuhlat). Tärkeän syyn perusteella tehtyjen poistumislupa-anomusten luonteesta johtuen niiden tarkastelu ei toisi tutkimuskysymyksen kannalta relevanttia tietoa. Tämä pätee myös erittäin tärkeän syyn

⁵³¹ Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2020, 37. Kyseisessä tilastossa on raportoitu haetut poistumisluvat yhteensä, mikä sisältää kaikki lupakategoriat.

⁵³² Keinänen – Kilpeläinen – Pajuoja – Tyni, 2020, 186–188; Rikosseuraamuslaitoksen tilastoja 2022, 35.

⁵³³ Tältä osin asetelma poikkeaa esimerkiksi Puron (1998) tutkimuksesta, jossa huomio kiinnittyi ainoastaan myönnettyihin poistumislupiin.

⁵³⁴ Vrt. Keinänen – Kilpeläinen – Pajuoja – Tyni, 2020, 188.

⁵³⁵ Rikosseuraamuslaitoksen tilastollinen vuosikirja 2020, 37.

perusteella myönnettäviin poistumislupiin, joiden käyttöala on erittäin rajattu (läheisen hautaan saattaminen tai läheisen vakava sairastuminen, VankL 14:5 §) ja määrä vuositasolla tarkasteltuna vähäinen⁵³⁶.

Rangaistusajan pituuden perusteella anottujen lupien luonne on erilainen verrattuna muilla perusteilla anottuihin poistumislupiin. Siinä missä tärkeään syyhyn tai erittäin tärkeään syyhyn perustuvat perusteiset poistumisluvat tarvitsevat perusteeksi jonkin konkreettisen asian hoitamisen, rangaistusajan pituuden perusteella myönnetty poistumislupa ei välttämättä sellaista tarvitse vaan on nähtävissä vankilomaan⁵³⁷ verrannollisena asiana. Tällöin päätöksentekoharkinnassa korostuu lupaehtojen noudattamisen todennäköisyyden arviointiin liittyvä kokonaisvaltainen harkinta⁵³⁸, johon kuuluvat rangaistusajan suunnitelmaan liittyvät näkökohdat ja vangin rangaistusajan suunnitelmassa eteneminen tai etenemättömyys sekä muut, muun muassa turvallisuuteen, liittyvät näkökohdat.⁵³⁹ Ainoastaan kyseisen rangaistusajan pituuteen perustuvan poistumislupakategorian tarkastelu on tämän tutkimuksen kannalta tärkeää, koska tällöin voidaan hahmottaa rangaistusajan suunnitelman *tosiasiallista* roolia⁵⁴⁰. Rangaistusajan pituuden perusteella anotun poistumisluvan lupaharkinnassa rangaistusajan suunnitelma on merkittävämmässä roolissa kuin tärkeän tai erittäin tärkeän syyn perusteella tehdyn anomuksen harkintatilanteessa. Rangaistusajan suunnitelma onkin nostettu laintasolla mainituksi rangaistusajan pituuteen perustuvan poistumisluvan harkintaperusteeksi.

Empiirinen aineisto on poimittu vankitietojärjestelmästä sisältäen kaikki vuonna 2014 tehdyt päätökset (niin sanottu raakadata, N=7 848) rangaistusajan pituuden perusteella (RP-peruste) päätetyissä poistumisluvissa.

⁵³⁶ Keinänen – Kilpeläinen – Pajuoja – Tyni 2020, 188.

⁵³⁷ Hartoneva – Martikainen – Pajuoja – Vartia 2023, 184.

⁵³⁸ Harkinnasta ks. lähemmin Hartoneva – Martikainen – Pajuoja – Vartia 2023, 185–186.

⁵³⁹ HE 263/2004 vp, 184. Arvioinnin keskiössä vangin käyttäytyminen, jolla hallituksen esityksen mukaan tarkoitetaan varsinaisen käyttäytymisen lisäksi myös sitä, onko vanki noudattanut rangaistusajan suunnitelmaa vai ei.

⁵⁴⁰ Keinänen ym. 2010 tutki poistumislupajärjestelmän toteutumisen yhdenmukaisuutta Suomessa. Tutkimus osoitti suuria eroja poistumisluvan myöntämisen todennäköisyydessä.

Havaintoyksikkönä on siis yksittäinen päätös, jolloin yksittäinen vanki voi esiintyä aineistossa useamman kerran. Aineisto sisälsi tiedot jokaisesta päätöksestä, kuten myös päätöksessä esittelijänä toimineen henkilön kirjaaman asian esittelytekstin⁵⁴¹. Kyseinen raakadatan sisältämä päätösten lukumäärä⁵⁴² käsitti sekä myönteiset (6 059 kappaletta, 77 % kaikista päätöksistä) että kielteiset (1 736 kappaletta, 22 % kaikista päätöksistä) päätökset. Loput päätökset (53 kappaletta, 1 % kaikista) olivat joko muu -kategorian päätöksiä (21 kappaletta) tai tyhjiä (32 kappaletta). Muu -kategoriaan kuuluvat päätökset olivat sellaisia, joissa päätöksentekijä oli jättänyt asian silleensä. Syinä tähän muun muassa olivat vangin oma ilmoitus hakemuksen peruuttamisesta, asian ratkaiseminen toisen poistumislupaa koskevan anomuksen yhteydessä tai vangin siirtyminen toiseen laitokseen ennen asian esittelyä tai ratkaisemista. Niin sanottuihin tyhjiin havaintoihin ei ollut kirjautunut päätöksen laji (kielteinen, myönteinen tai muu). Syy on voinut olla tekninen: kyseinen tieto on vain jäänyt syöttämättä, mistä huolimatta tietojärjestelmä on antanut edettä päätöksentekoprosessissa tai tieto ei syystä tai toisesta olekaan tallentunut tietokantaan, vaikka päätöskategoria olisi ollut valittu.

Tämän tutkimuksen ulkopuolelle rajattiin ne tapaukset (yhteensä 72 päätöstä, 0,9 % kaikista päätöksistä), joissa asian esittely puuttui. Sitä ei ollut kirjattu tai asia oli päätetty ilman esittelyä. Lähtökohtaisesti jokainen poistumislupa-anomus tulisi käsitellä erillisenä asiana ja jokaiseen anomukseen tulisi antaa erillinen, asiaa koskeva päätös. Yksittäinen hakemus voidaan HL 25 §:n mukaisesti käsitellä myös toisen vireillä olevan hakemuksen kanssa, mikäli vanki on jättänyt useamman poistumislupa-anomuksen joko erittäin läheisiin ajankohtiin tai samalle ajanjaksolle. Edellytyksenä on, että tehtävät ratkaisut ovat asiallisesti kiinteässä yhteydessä toisiinsa ja yhdessä asiassa annettu

⁵⁴¹ HL:n mukainen asian esittely.

⁵⁴² Tässä yhteydessä on huomioitava, että vanki on voinut jättää hakemuksensa joko RP- RP+TS- tai TS-perusteisena. Aineisto on poimittu niin, että kaikki päätökset, joissa päätösperusteena on ollut RP, on otettu tutkimukseen mukaan. Päätösperustekoodi voi muuttua päätöksentekoprosessissa esimerkiksi niin, että hakija on jättänyt TS-perusteisen anomuksen (esimerkiksi säästääkseen lomapäiviään), mutta hakemuksessa esitetty syy ei täytä tärkeän syyn perustetta, mutta muutoin päätöksentekijä katsoo, että edellytykset poistumislupalle ovat olemassa tai että asia on hoidettavissa RP-perusteisesti.

ratkaisu vaikuttaa toisen asian käsittelyyn ja ratkaisemiseen.⁵⁴³ Poistumislupaa koskevalle asialle luonteenomaista on, että asiaan vaikuttaa yhtäältä edellisessä asiassa annettu ratkaisu, mutta toisaalta erittäin suuri painoarvo annetaan sille, onko edellisellä poistumisluvalla noudatettu luvan ehtoja vai ei. Poistumislupaa koskevan asian ratkaisulla voi olla (välillistä⁵⁴⁴ tai välitöntä⁵⁴⁵) vaikutusta toisen asian ratkaisuun. Tutkimusaineiston perusteella on kuitenkin nähtävissä, että pääsääntöisesti vireillä oleviin poistumislupa-anomuksiin annetaan omat ratkaisut, jolloin useamman asian ratkaiseminen yhdellä päätöksellä ei ole vallitseva käytäntö, eikä tämä menettelyllisesti muodostu ongelmaksi.

Tutkimuksen tavoitteena on selvittää rangaistusajan suunnitelman huomioimista päätöksenteossa, jolloin tarkoituksenmukaista on ottaa tarkasteluun vain ne tapaukset, joissa asian esittely on tehty. Asian esittely voi jäädä tekemättä esimerkiksi vangin peruessa anomuksensa ennen asian esittelyä tai jos asia on ratkaistu jonkin toisen poistumislupa-anomuksen yhteydessä. Käytännössä viimeksi mainittu tilanne voi esiintyä, mikäli vanki jättää useita, joskus ajallisesti päällekkäisiäkin poistumislupa-anomuksia. Tällöin anomukset on voitu ratkaista yhdellä päätöksellä. Analysoitavan aineiston lopulliseksi kooksi rajausten jälkeen muodostui 7 776 päätöstä, josta myönteisiä oli 6 020 kappaletta (noin 77 %), kielteisiä 1 706 kappaletta (noin 22 %) ja muita päätöksiä 18 kappaletta (alle 1 %).

Tavanomaista on, että kalenterivuoden aikana yksittäinen vanki voi tehdä useamman poistumislupa-anomuksen. Hakemuksia voi olla vireillä yhtäaikaisesti useita tai ne voivat olla perättäisiä. On mahdollista, että vanki jättää uuden anomuksen nopeasti esimerkiksi kielteisen päätöksen jälkeen. Aineistoon on liitetty kuhunkin päätökseen liittyvä asian esittely, joka toimii pohjana päätöksenteossa. Päätökseen on voitu lisätä vapaamuotoisia

⁵⁴³ Mäenpää 2018, 379.

⁵⁴⁴ Välillinen vaikutus esiintyy kokonaisharkinnassa, jossa yhtenä elementtinä on edellisen poistumisluvan onnistuminen (harkinnassa voidaan kiinnittää huomiota myös useampaan anomusta edeltäneeseen poistumislupaan).

⁵⁴⁵ Edellisellä päätöksellä on välitöntä vaikutusta seuraavaan päätökseen, mikäli hakemukset on jätetty tiiviillä aikataululla, eikä vangin tilanteessa ole tapahtunut sellaista muutosta, jonka nojalla poistumislupaharkinnassa ei esiinny sellaista syytä tehdä toisenlaista päätöstä.

muita perusteluja tai muuta tarpeelliseksi katsottua informaatiota, mikäli päätöksentekijä on arvioinut ne tarpeellisiksi. Myös nämä niin sanotut vapaamuotoiset tekstiosiot ovat tutkimusaineistossa mukana. Tämän lisäksi aineistoon on liitetty kunkin hakijan rangaistusajan suunnitelmaa koskevat tiedot: rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden lukumäärä ja itse tavoitteet (tavoitekategoriat⁵⁴⁶). Tämän lisäksi aineisto sisältää kunkin päätöksen osalta vangin taustatietoja: ikä, sukupuoli, laitos, rikosseuraamusalue, päärikosnimike ja vankikertaisuus.

Aineistosta muodostettiin myös yksilötasoinen aineisto, joka koostuu poistumislupia hakeneista yksittäisistä vangeista. Toisin sanoen, kukin vanki esiintyy tässä aineistossa vain kerran. Tämän perusteella voidaan saada tietoa hakijajoukosta yleisellä tasolla tarkasteltuna.

Päätöstopin ja yksilötopin aineiston lisäksi muodostettiin kolmas aineistokokonaisuus asian esittelyistä, jotka olivat alun perin tekstimuodossa. Jokainen esittelyteksti luettiin ja purettiin manuaalisesti muuttujiksi (koodaus). Koodaus toteutettiin ennalta laaditun rungon mukaisesti (ks. lähemmin jakso (6.5.1). Koodauksen lopputuloksena saatiin kvantifioitu laadullinen aineisto, joka mahdollistaa sisällön analyysin toteuttamisen. Laadullisen analyysin tavoitteena on selvittää, millainen rooli (sanktio vai kannustin) rangaistusajan suunnitelmalla on päätöksentekoharkinnassa.

Seuraavaksi esitän yleisiä tunnuslukuja aineistosta yksittäisen poistumislupaa hakeneen vangin tasolla. Tämän jälkeen siirryn erittelemään koko päätösaaineistoa niin määrällisen kuin laadullisen analyysin keinoin.

⁵⁴⁶ Ks. liite 1.

6.3 Poistumislupia hakeneet vangit (yksilöaineisto)

6.3.1 Kuvailevia taustatietoja

Poistumislupia vuonna 2014 haki 1 951 yksittäistä vankia⁵⁴⁷. Yksilötason aineistoon on poimittu tiedot kyseisen vangin ensimmäisestä vuonna 2014 tehdystä poistumislupa-anomuksesta. Jäljempänä taulukossa 4 on esitetty kuvailevat taustatiedot kootusti. Poistumislupia hakeneista vangeista 92,3 prosenttia oli miehiä ja 7,7 prosenttia naisia. Poistumislupaa anoneet vangit edustavat tässä suhteessa koko vankipopulaatiota. Naisten osuus kaikista vangeista on keskimäärin noin 7–8 prosenttia ja vuonna 2014 osuus oli 8 prosenttia.⁵⁴⁸

Suurin osa vangeista oli 30–39 -vuotiaita (n. 37 %). 40–49 -vuotiaita aineistossa oli noin 24 prosenttia ja 21–29 -vuotiaita noin 22 prosenttia. Yli 50 -vuotiaiden osuus aineistossa oli noin 15 prosenttia ja 20 -vuotiaiden tai sitä nuorempien 2 prosenttia.⁵⁴⁹ Poistumislupia hakeneiden vankien ikäjakauma oli yhteneväinen vankipopulaation yleisen ikäjakauman kanssa kyseisenä vuonna⁵⁵⁰. Yksittäisistä vangeista 53,7 prosenttia oli sijoitettuna avolaitokseen ja vastaavasti 46,3 prosenttia suljettuun laitokseen. Tarkasteltaessa aineistoa vankilajin mukaan, suurin osa vangeista oli laitoksessa vankeusvankeina⁵⁵¹

⁵⁴⁷ Yksittäiset vangit ovat voineet jättää vuoden aikana useampia poistumislupa-anomuksia, mikä selittää lukumääräeron yksittäisiä päätöksiä käsittelevän aineiston (N=7 848) ja tässä mainitun yksittäisiä vankeja koskevan aineiston välillä.

⁵⁴⁸ Rikosseuraamuslaitoksen tilastollinen vuosikirja 2020, 27.

⁵⁴⁹ Vankien ikä aineistossa on ilmoitettu kahdella eri muuttujalla; ikä alussa ja ikä lopussa. Viimeksi mainittu on ilmoitettu ainoastaan määräaikaisten vankeusrangaistusten osalta. Elinkautisvankien kohdalla ikää tuomion päättymishetkellä ei voida ilmoittaa. Tässä tutkimuksessa ikä tarkoittaa vangin ikää aineiston keräämisvuonna (2014). Vangin syntymävuodesta laskettu ikä on luokiteltu viiteen kategoriaan, jotka ovat yhtenevät esimerkiksi Rikosseuraamuslaitoksen käyttämän luokittelun kanssa. Ainoa poikkeus Risen käyttämän luokituksen ja tämän tutkimuksen luokituksen välillä on 21–29-vuotiaiden kategoria, joka Risen tilastoissa on pilkottu kahdeksi eri kategoriaksi (21–24-vuotiaat ja 25–29-vuotiaat). Kyseiset kategoriat on tässä tutkimuksessa yhdistetty ikäluokkien yhdenmukaisuuden vuoksi.

⁵⁵⁰ Vrt. Rikosseuraamuslaitoksen tilastollinen vuosikirja 2017, 36.

⁵⁵¹ Vankeusvanki -termiä käytetään vakiintuneesti kuvaamaan henkilöitä, jotka suorittavat määräaikaista ehdotonta vankeusrangaistusta. Tähän joukkoon eivät kuulu elinkautiseen vankeusrangaistukseen tuomitut, vaan heidän vankistatuksensa raportoidaan elinkautisvankina.

(vv, 94,2 %). Poistumislupaa vuonna 2014 hakeneista vangeista elinkautista tuomiota suorittavien osuus oli 5,4 % ja vankeusvankien, jotka ovat yhtä aikaa myös tutkintavankeina (vv+tv)⁵⁵² 0,4 %.

Tarkasteltaessa poistumislupia hakeneita vankeja vankikertaisuuden mukaan on havaittavissa, että poistumislupia hakevissa vangeissa korostuvat moninkertaiset uusijat. Asiaa on havainnollistettu taulukossa 1. Vuonna 2014 tehdyn poikkileikkausaineiston mukaan maamme laitoksissa oli yhteensä 2 471 vankeusvankia⁵⁵³. Poikkileikkausaineisto luonteensa mukaisesti kertoo ainoastaan tilanteen yhtenä tiettyinä päivinä (1.5.), mikä raportoidaan vuosittain ja toimii parhaana mahdollisena vertailukohtana.

Poistumislupia hakeneiden vankien kertaisuus on luokiteltu noudattaen Rikosseuraamuslaitoksen julkaisussa⁵⁵⁴ käytettyä luokittelua, jossa ensikertalaiset ja toista vankilakautta suorittavat on eroteltu omiksi ryhmikseen. Kolmannesta vankilakaudesta seitsemänteen on puolestaan oma ryhmänsä, kuten myös moninkertaiset uusijat kahdeksannesta vankilakaudesta ylöspäin.

⁵⁵² Tämä status viittaa ehdotonta vankeusrangaistusta suorittavaan vankiin, jolla on vireillä johonkin muuhun rikokseen liittyvä esitutkinta ja jonka tiimoilta hänet on asetettu tutkintavankeuteen. Näin ollen henkilö on vankilassa sekä suorittamassa tuomiota että esitutkinnan vuoksi vangittuna. Tutkintavanki-status on tärkeää kirjata, sillä tutkintavankia koskevat tutkintavankeuslain (768/2005) mukaiset menettelyt koskien esimerkiksi poistumislupia tai muuta yhteydenpitoa.

⁵⁵³ Rikosseuraamusasiakkaat 1.5.2014, 7.

⁵⁵⁴ Rikosseuraamuslaitoksen tilastollinen vuosikirja 2014, 27 (taulukko 17).

Taulukko 1. Poistumislupia hakeneiden vankien osuudet kertaisuusluokittain ja vankien osuudet kertaisuusluokittain koko vankeusvankipopulaatiossa vuonna 2014

Kertaisuus	PL hakeneet (%)	Vankeusvankien kertaisuus ⁵⁵⁵ (%)
1	24,5	37,0
2	10,6	13,0
3–7	33,3	32,0
8 tai yli	31,7	18,0

Verrattaessa poistumislupia hakeneiden ja vankeusvankien prosentuaalisia osuuksia voidaan havaita, että ensikertalaiset vangit eivät esiinny poistumislupien hakijajoukossa siinä määrin kuin he ovat edustettuina koko vankipopulaatiossa. Syynä tähän voi yhtäältä olla ensikertalaisten lyhyemmät laitosajat johtuen ehdonalaisten vapauttamisen erilaisista määräosista ensikertalaisten ja rikosten uusijoiden välillä. Rangaistusajan pituuden perusteella myönnettävät poistumisluvat on sidottu laitos aikaan, jolloin lyhyen laitosajan aikana poistumislupaa ei välttämättä ehdi hakea tai poistumisluvat eivät muuten ole tarkoituksenmukaisia vapautumisen kynnyksellä. Toisaalta ensikertalaiset vangit eivät välttämättä osaa niitä hakea, mikäli aikaisempaa omakohtaista kokemusta ehdottoman vankeuden täytäntöönpanosta ei ole eikä tulo-oppaaseen tai muuhun vangille annettavaan informaatioon ole riittävässä määrin perehdytty.

Vankeuskertaisuusluokissa kaksi tai kolmesta seitsemään ei ole suurta prosentuaalista eroa poistumislupia hakeneiden ja kyseisten vankeusvankien esiintyvyydessä koko vankipopulaatiossa. Sen sijaan rangaistusajan pituuden perusteella anottavissa poistumisluvissa korostuvat kahdeksatta kertaa tai sitä useammin vankilassa olleet vankeusvangit verrattuna koko vankipopulaatioon. Yhtenä syynä tähän voi olla se, että vangit ovat tietoisempia poistumislupamahdollisuuksista.

⁵⁵⁵ Rikosseuraamuslaitoksen tilastollinen vuosikirja 2014, 27 (taulukko 17).

Tarkasteltaessa poistumislupia hakeneiden vankien kertaisuuden ja laitosajan (nettorangaistuksen) välistä suhdetta, poistumislupia ainakin kerran hakeneista vangeista suurimmalla osalla laitoksessa oloaika on vuoden ja kahden vuoden välillä. Osuus on suurin huolimatta siitä, kuinka monetta kertaa henkilö suorittaa ehdotonta vankeustuomiota (taulukko 2).

Taulukko 2. Poistumislupia hakeneiden vankien kertaisuus suhteessa laitosajaan (nettorangaistus)

Kertaisuus	Laitos-aika								Yht.
	1-3 kk	4-6 kk	7-alle 1 v	1-alle 2 v	2-alle 4 v	4-alle 8 v	8 v tai yli	elin-kautinen	
1	14	19	72	181	81	53	18	40	478
	2,9 %	4,0 %	15,1 %	37,9 %	16,9 %	11,1 %	3,8 %	8,4 %	100 %
2	24	27	39	59	31	12	3	11	206
	11,7 %	13,1 %	18,9 %	28,6 %	15,0 %	5,8 %	1,5 %	5,3 %	100 %
3-7	94	86	125	141	104	56	12	31	649
	14,5 %	13,3 %	19,3 %	21,7 %	16,0 %	8,6 %	1,8 %	4,8 %	100 %
8 tai yli	86	97	113	161	91	37	8	25	618
	13,9 %	15,7 %	18,3 %	26,1 %	14,7 %	6,0 %	1,3 %	4,0 %	100 %
									1 951

Rangaistusajan pituuden perusteella anottut poistumisluvat ovat sidoksissa laitosajaan (pääsääntöisesti mahdollista kun 2/3 nettorangaistusajasta on täyttynyt). Ensikertalaisilla laitosajat ovat lyhyemmät kuin uusijoilla johtuen ehdonalaisen vapauttamisen määräosista: ensikertalaiset ja vankeinhoidollisesti ensikertalaiset vapautetaan ehdonlaiseen vapauteen, kun ½ laitosajasta on suoritettu, kun taas uusijoilla tarvittava osuus on 2/3. Taulukko 3 havainnollistaa tätä eroa.

Taulukko 3. Ensikertalaisuuden vaikutus vangin L-aikaan

	Tuomio	Laitosaika (nettorangaistus)	L-aika (2/3 laitosajasta)
Ensikertalainen	1 v	6 kk	4 kk
Uusija	1 v	8 kk	5,3 kk
Ensikertalainen	3 v	1,5 v	1 v
Uusija	3 v	2 v	1 v 4 kk
Ensikertalainen	6 v	3 v	2 v
Uusija	6 v	4 v	2 v 8 kk

Lyhyen laitosajan vuoksi ensikertalaisten kohdalla rangaistusajan pituuden perusteella anottu poistumisluvat voivat jäädä anomatta, mikäli ne eivät ole tarpeellisia vapautumisen valmisteluun liittyvien toimenpiteiden tai rangaistusajan suunnitelmassa olevien tavoitteiden⁵⁵⁶ näkökulmasta. Vapautumisen valmisteluun käytettävät poistumiset⁵⁵⁷ voidaan hoitaa myös tärkeään syyhyn (TS) perustuvien lupien kautta, mitkä eivät näy tässä aineistossa. Lisäksi erittäin lyhyet laitosajat (1–3 kk) voivat itsessään poissulkea rangaistusajan pituuteen perustuvien poistumislupien anomisen. Anomukset tulee jättää käsiteltäväksi hyvissä ajoin (viikosta kahteen viikkoon⁵⁵⁸), jolloin hakemusta ei välttämättä ehditä käsitellä. Mikäli hakemus on jätetty, siihen tulee antaa myös päätös. Harkinnassa voidaan ottaa huomioon vapautumisen läheinen sijoittuminen poistumisen ajankohtaan nähden (ks. jakso 6.5.2), mikä voi johtaa kielteiseen lopputulokseen.

Laitosajan ollessa vähintään vuosi ja enintään kaksi vuotta rangaistusajan pituuteen perustuvat poistumisluvat voivat tulla kyseeseen vapautumisen sijoittumisen näkökulmasta tarkasteltaessa. Lisäksi laitosajan pituus on riittävä poistumislupien suunnitelmalliseen käyttöön (ja valmisteluun) ja poistumisluvan yhteyteen voidaan liittää vapautumiseen liittyvien asioiden hoitoa tai esimerkiksi rikoksettomuutta tukevien läheissuhteiden ylläpitoa.

⁵⁵⁶ Valtaosa vankien 1. tavoitteista liittyy päihteidenkäyttöön sekä ajatteluun ja asenteisiin (ks. taulukko 5).

⁵⁵⁷ Erityisesti jos vapautumisen valmisteluun liittyy esimerkiksi viranomaisasiointia.

⁵⁵⁸ Vrt. tulo-oppaissa mainitut määräajat, ks. jakso 6.1.

Kertaisuuden näkökulmasta tarkasteltuna, jokaisessa kertaisuutta kuvaavassa luokassa suurimmalla osalla poistumislupia anoneista vangeista nettoraangaistusajaksi sijoittui vuoden ja kahden vuoden väliin (taulukko 2).

Kaksi vuotta tai yli oleva laitosajaksi viittaa osaltaan tuomion taustalla olevien rikosten vakavuuteen, jolloin päätösharkinnassa voivat korostua turvallisuuteen liittyvät näkökulmat. Poistumislupia anoneiden vankien osuus tässä luokassa oli suurin huolimatta siitä, kuinka monetta kertaa henkilö on vankeudessa (ks. taulukko 2). Elinkautista vankeusrangaistusta suorittavat muodostavat oman ryhmänsä, sillä VankL 14 luvun 6 §:n mukaisesti elinkautista vankeusrangaistusta suorittavalle on mahdollistettava rangaistusajan pituuteen perustuva poistuminen kerran vuodessa saatettuna, mikäli hänelle ei myönnetä lupaa VankL 14 luvun 3 §:ssä tarkoitettuna aikana. Kyseessä on tällöinkin rangaistusajan pituuden perusteella myönnettävä saatettu poistumislupa. Kyseiset tapaukset sisältyivät tutkimusaineistoon.

Poistumislupia anoneista vangeista 31 % oli Etelä-Suomen rikosseuraamusalueella, 32 % Itä-Pohjois-Suomen rikosseuraamusalueella ja 37 % Länsi-Suomen rikosseuraamusalueella (taulukko 4). Laitostyyppin mukaan tarkasteltuna poistumislupa-anomuksista tehtiin suljetuissa vankiloissa 46,3 % ja avovankiloissa 53,7 %. Aineisto poikkeaa normaalista vankipopulaation jakaantumisesta. Tarkasteluvuoden alussa vankeusvangeista (N=2 205)⁵⁵⁹ 65 % oli suljetuissa vankiloissa ja 35 % avolaitoksissa. Poistumislupia anoneiden vankien ryhmässä korostuvat avolaitoksissa rangaistusta suorittavat, mikä sopii yhteen vankeinhoidon ajatukseen asteittaisesta vapauttamisesta. Lisäksi tuomion loppupuolelle sijoittuvat vapautumisen valmisteluun liittyvät toimenpiteet, mihin tarkoitukseen rangaistusajan pituuden perusteella anottavia poistumislupia voidaan myös käyttää. Rangaistusajan pituuden perusteella myönnettävät poistumisluvat painottuvat laitosajan loppupäähän (vrt. L-ajan määritelmä), jolloin luontevaa on, että poistumislupaa anoneiden osuudessa korostuvat avolaitoksissa olevat vangit.

⁵⁵⁹ Vankeusvankien lukumäärään ei lasketa tutkintavankien eikä sakkovankien lukumäärää. Tutkintavangit eivät voi saada RP-poistumislupaa ja kuten ei pelkkää sakon muuntorangaistusta suorittavat vangit.

Taulukko 4. Taustatiedot poistumislupia hakeneista vangeista (N = 1 951)

Muuttuja	Lkm	%
Ikä		
alle 20 v	33	1,7
20–29 v	437	22,4
30–39 v	725	37,2
40–49 v	470	24,1
50 v tai yli	286	14,7
Sukupuoli		
mies	1801	92,3
nainen	150	7,7
Alue		
ESRA	601	30,8
IPRA	624	32,0
LSRA	726	37,2
Laitoslaji		
suljetut vankilat	904	46,3
avolaitokset	1047	53,7
Vankilaji		
elinkautinen	106	5,4
vankeusvanki (vv)	1838	94,2
vankeusvanki + tutkintavanki (tv)	7	0,4
Kansallisuus		
Suomi	1736	89,0
ulkomaat	215	11,0
Kertaisuus		
1	478	24,5
2	206	10,6
3–7	649	33,3
8 tai yli	618	31,7
Laitosaika (netto)		
1–3 kk	218	11,2
4–6 kk	229	11,7
7 kk–1 v	349	17,9
1–2 v	542	27,8

Muuttuja	Lkm	%
2-4 v	307	15,7
4-8 v	158	8,1
8 v tai yli	41	2,1
elinkautinen	107	5,5
Päärikos		
ryöstö	154	7,9
varkaus	237	12,1
muu omaisuusrikos	95	4,9
murha, tappo	328	16,8
muu väkivaltarikos	364	18,7
siveellisyysrikos	83	4,3
muut rikoslakirikokset	117	6,0
huumausainerikos	378	19,4
liikennejuopumus	162	8,3
muut rikokset (ml. siviilipalvelusrikos)	16	0,8
Ransun tavoitteet (lkm)		
0	9	0,5
1	93	4,8
2	299	15,3
3	582	29,8
4	637	32,6
5	228	11,7
6	60	3,1
7	29	1,5
8	6	0,3
9	8	0,4

Yksittäisten vankien rangaistusajan suunnitelmiin kirjattujen tavoitteiden yleisin tavoitelukumäärä oli neljä (32,6 %). Kolme tavoitetta oli 29,8 %:lla ja kaksi tavoitetta oli 15,3 %:lla vangeista (taulukko 4).

Valtaosa poistumislupia anoneista vangeista oli tuomittu⁵⁶⁰ huumausainerikoksesta (19,4 %, taulukko 4). Muista väkivaltarikoksista tuomittuja oli 18,7 % ja murhasta tai taposta tuomittuja 16,8 %. Taulukossa 4 on esitetty vankien osuudet myös muista päärikosnimikkeistä. Verrattaessa keskenään poistumislupia hakeneiden vankien rikosnimikkeitä ja päärikosnimikkeiden jakaantumista vankipopulaatiossa yleensä, havaitaan, ettei tarkasteluvuonna merkittäviä eroja juuri ole⁵⁶¹. Tältä osin aineisto edustaa maamme vankipopulaatiota⁵⁶². Aineistossa eivät myöskään poikkeuksellisesti korostuneet erityisen pitkät laitoksessa oloajat verrattuna poistumislupia anoneiden vankien tuomion taustalla oleviin rikosnimikkeisiin. Poistumislupaa anoneiden vankien joukossa eivät myöskään painottuneet mitkään rikosnimikkeet tai tietyt vankien kertaisuusluokat.

6.3.2 Rangaistusajan suunnitelmassa määriteltyjen tavoitteiden jakautuminen yksilötason aineistossa

Vangille voidaan asettaa rangaistusajan suunnitelmaan korkeintaan yhdeksän tavoitetta: 1) asuminen ja arkiselviytyminen, 2) tulot ja taloudellinen tilanne, 3) koulutus, 4) työllisyys, 5) sosiaaliset sidokset ja elämäntapa, 6) päihheet ja muut riippuvuudet, 7) asenteet, ajattelu ja käyttäytyminen, 8) ei luokiteltu sekä 9) muu. Kukin kategoria, ei luokiteltu -kategoria pois lukien, jakaantuu vielä useampaan alakategoriaan. Tavoitteiden tarkempi kategorisointi on esitetty liitteessä 1. Tavoitteeksi voidaan määritellä joko yläkategorian mukainen maininta tai tavoitteeksi voidaan valita jokin yläkategorian

⁵⁶⁰ Tuomioistuimen päätöksen asia (vankitietojärjestelmässä nimellä päärikosnimike), josta henkilölle tullut pisin tuomio. Tuomio voi sisältää myös muita rikoksia, jotka on käsitelty ja joista tuomittu samassa istunnossa. Lisäksi tieto vangin päärikoksesta puuttui 17 vangin kohdalla.

⁵⁶¹ Vrt. Rikosseuraamuslaitoksen tilastollinen vuosikirja 2017, 35.

⁵⁶² Yleisen vankipopulaation ja tutkimusaineiston vertailu tuomion pituuden perusteella ei ole mielekästä. Aineistossa rangaistuksen pituuden tallennuskäytännöt ovat olleet vaihtelevia. Osa tuomioista on ilmoitettu vuosina, kuukausina ja päivinä (tai kuukausina ja päivinä). Kuitenkin huomattavan suuri osa tuomioista on ilmoitettu ainoastaan päivinä, mikä näyttäytyy aineistossa jopa tuhansien päivien tuomioina. Kysymyksessä on lähes 2 000 vankia käsittävä aineisto, joten tuomioiden pituuden määrittäminen esim. käsin laskemalla tässä yhteydessä ei tutkimusekonomisista syistä ole mielekästä.

alakategoria. Näin ollen jollakin vangilla voi olla laaja tavoite rangaistusajan suunnitelmassaan ja jollain toisella vangilla samaan laajaan tavoitteeseen liittyvä, täsmällisemmin määritelty tavoite. Tavoitteiden määrittelyyn osallistaan vaikuttaa suunnitelman laadintaan osallistuva Rikosseuraamuslaitoksen virkamies ja hänen tapansa hahmottaa vangin tilannetta. Toisaalta tilanteeseen vaikuttaa se osallistuuko vanki suunnitelmansa laadintatyöhön. Mikäli suunnitelman laadinta ei tapahdu vuorovaikutuksessa, on vaikea nähdä, että vangista saatavilla olevan asiakirja-aineiston perusteella olisi mahdollisuuksia kovin täsmälliseen tavoitteiden määrittelyyn. Poikkeuksen luonnollisesti muodostavat henkilölle mahdollisesti aikaisemmille rangaistuskausille laaditut rangaistusajan suunnitelmat, joista on saatavilla informaatiota uuteen laadintaprosessiin.

Tässä tutkimuksessa kukin tavoite esitetään ainoastaan yläkategorian tasolla. Joissakin alakategorioissa havaintojen lukumäärä on niin pieni, ettei niiden yksittäinen raportointi lisää informaatioarvoa. Lisäksi huomattavaa on, että yksittäisellä vangilla voi rangaistusajan suunnitelman tavoitteina esiintyä samaan yläkategoriaan kuuluvia tavoitteita useampaan kertaan suunnitelmassaan. Esimerkkinä aineistosta mainittakoon vangille määritelty ylätavoite 05 (sosiaaliset sidokset ja elämäntapa), joka on kirjattu rangaistusajan suunnitelman toiseksi, viidenneksi ja yhdeksänneksi tavoitteeksi. Tässä tapauksessa ei ollut määritelty kyseisen yläkategorian mukaista tarkempaa tavoitteen jaottelua⁵⁶³. Toinen esimerkki mainittakoon yläkategoriasta 07 (asenteet, ajattelu ja käyttäytyminen), mihin liittyen eräässä rangaistusajan suunnitelmassa kyseisen yläkategorian alakategoriat 0702 (motivoituminen rikoksettomaan elämään) ja 0706 (rikollisesta käyttäytymisestä luopuminen) oli asetettu vangin rangaistusajan suunnitelman ensimmäiseksi ja kuudenneksi tavoitteeksi. Esimerkkien kaltaiset tilanteet on syytä ottaa huomioon silloin, kun tarkastelun kohteena ovat rangaistusajan suunnitelman tavoitteet yksittäisen vangin kohdalla.

Taulukossa 5 on esitetty koonti tavoitekategorioiden jakautumisesta suhteessa yksittäisten vankien lukumäärään kunkin rangaistusajan suunnitelman

⁵⁶³ Kyseinen yläkategoria (05) jakaantuu seitsemään alakategoriaan, ks. lähemmin liite 1.

tavoitteen osalta. Vankien ensimmäisen tavoitteen osalta korostui kaksi kategoriaa: päihteet ja muut riippuvuudet (40,7 %) ja asenteet, ajattelu ja käyttäytyminen (39 %). Samat kategoriat korostuivat aineistossa toisen tavoitteen osalta, joskin asenteet, ajattelu ja käyttäytyminen oli tyypillisempi (32,8 %) kuin päihteet ja muut riippuvuudet -kategoria (17,4 %). Edellä mainittu havainto on yhteneväinen niiden tulosten kanssa, joiden mukaan valtaosalla vangeista on päihdeongelma⁵⁶⁴.

Suurin osa rangaistusajan suunnitelmissa kolmantena tavoitteena olevista asioista liittyi työllisyyteen ja vankien sosiaalisiin sidoksiin ja elämäntapaan (taulukko 5). Neljännen tavoitteen osalta korostuivat muut tavoitteet (liittyvät terveyteen tai yhteiskuntaan sijoittumisen valmisteluun) sekä yhtä lailla työllisyyteen ja sosiaalisiin sidoksiin ja elämäntapaan liittyvät tavoitteet. Viiden tai useamman tavoitteen sisältäviä rangaistusajan suunnitelmia oli vähän. Tavoitteet jakaantuivat tasaisesti eri tavoitekategorioiden välillä.

Taulukkoon 5 on koottu lisäksi tieto siitä, miten eri tavoitekategoriat jakaantuvat yksilöaineistossa yleisellä tasolla tarkasteltuna⁵⁶⁵. Kunkin tavoitekategorian kohdalla mainittu osuus kertoo sen, kuinka suurella osalla vankeja kyseiseen tavoitekategoriaan kuuluva tavoite oli suunnitelmaan kirjattu. Näin ollen kultakin vangilta on huomioitu jokainen tavoitekategoria kerran, vaikka todellisuudessa samaan kategoriaan liittyviä tavoitteita voi suunnitelmassa olla useampia. Tästä syystä taulukossa esiintyvät kunkin kategorian rivisummat eivät ole yhtä suuret "Tavoitteena yleensä" -sarakkeen kanssa.

Huomioitaessa kukin tavoitekategoria vain kerran kunkin yksittäisen vangin kohdalla, suurin määrä rangaistusajan suunnitelmassa määritellyistä tavoitteista liittyi asenteet, ajattelu ja käyttäytyminen -kategoriaan (74,5 % kaikista vangeista). Päihteisiiin ja muihin riippuvuuksiin liittyviä tavoitteita puolestaan oli 64,7 prosentilla poistumislupaa anoneista vangeista. Tulos on hieman poikkeava verrattuna päihdeongelman yleisyyteen vankipopulaatiossa yleisesti, joskaan kovin pitkälle menevää johtopäätöstä tässä saadun tuloksen perusteella ei voi tehdä. Tutkimuksen joukko edustaa vain osaa

⁵⁶⁴ Pitkänen ym. 2016, 23–25; Rikosseuraamusvirasto 2008, 25 ja liite 8; Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen selvityksiä 2006, 21; Karsikas 2005, 18.

⁵⁶⁵ Tavoitekategorioiden esitysjärjestys noudattelee yleistä Risen käytössä olevaa luokittelua vrt. liite 1.

kaikista vangeista. Kaikki eivät poistumislupia hae tai rangaistusaika on sen verran lyhyt, etteivät rangaistusajan pituuden perusteella anottavat poistumisluvat ole tarkoituksenmukaisia.

Kolmanneksi eniten rangaistusajan suunnitelmassa määritellyt tavoitteet liittyivät työllisyyteen (46,5 %), johon kuuluu muun muassa työkykyyn ja sen ylläpitoon liittyviä tavoitteita, perusvalmiuksien ja ammatillisten taitojen parantamista sekä työllistymisen edistämistä. Yllättävää oli, että poistumislupia hakeneiden vankien rangaistusajan suunnitelmissa lähes puolella (46,5 %) tavoitteet liittyivät tavoitekategoriaan "Muu". Kyseinen kategoria jakaantuu kahteen alaluokkaan, jotka ovat terveyteen liittyvä tavoite ja yhteiskuntaan sijoittumisen valmistelu. Viimeksi mainittu alakategoria on mielenkiintoinen siitäkin näkökulmasta, mitä se konkreettisesti pitää sisällään. Lähtökohtaisesti rangaistusajan suunnitelman tavoitteet tähtäävät vapautumiseen ja uusintarikollisuusriskin madaltamiseen⁵⁶⁶, olipa kyse työllistymiseen, asumiseen tai päihteidenkäyttöön liittyvistä asioista. Tarkasteltaessa aineistossa olevia tavoitteisiin liittyviä sanallisia kirjauksia, joita ei laajemmalti tässä tutkimuksessa käydä läpi, voidaan niiden havaita viittaavan varsin konkreettisiin asioihin, kuten esimerkiksi valmistelutoimiin tulevan ehdonalaisvalvojan kanssa, valvottuun koevapauteen liittyviin valmistelutoimiin tai asumisen järjestämiseen liittyviin asioihin. Osa sanallisista kirjauksista toisti pelkästään tavoitekategorian idean eli vapautumisen valmistelun.

Sosiaalisiin sidoksiin ja elämäntapaan liittyviä tavoitteita oli lähes 41 prosentilla vangeista (taulukko 5). Koulutukseen (22,5 %), asumiseen ja arkiselviytymiseen (18,7 %) ja tuloihin ja taloudelliseen tilanteeseen (13,1 %) liittyviä tavoitteita oli vähemmässä määrin. Erittäin harvoin suunnitelmissa kirjattuna tavoitteena esiintyi ei luokiteltu -kategoria (0,5 %), mikä on nähtävä positiivisena seikkana. Tavoitteen määrittelyn tulisi olla molempia osapuolia sitottava, täsmällinen, selkeästi ilmaistu ja tavoitteen edistymistä pitäisi pystyä mittaamaan⁵⁶⁷.

⁵⁶⁶ Arola-Järvi 2012, 48–49, 51.

⁵⁶⁷ Ks. tyhjentävä listaus hyvän tavoitteen ominaisuuksista Arola-Järvi 2012, 53.

Taulukko 5. Rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden prosentuaalinen osuus tavoiteluokittain (N = 1 951) ja tavoitekategorioiden esiintyminen (mikä tahansa prioriteetti)

Tavoite	Prioriteetti									Tavoitteena yleensä
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
Asuminen ja arkielvyminen	3,4	4,6	6,1	3,6	1,3	0,3	0,2	0,1	0,1	18,7
Tulot ja taloudellinen tilanne	0,3	3,2	3,5	3,6	1,7	0,4	0,2	0,1	0,1	13,1
Koulutus	1,5	6,0	7,4	5,2	2,2	0,7	0,4	0,2	0,1	22,5
Työllisyys	5,7	12,7	18,0	8,5	1,5	0,2		0,1		46,5
Sosiaaliset sidokset ja elämäntapa	3,4	10,1	17,1	8,9	2,2	1,0	0,3		0,1	40,8
Päihteet ja muut riippuvuudet	40,7	17,4	5,3	2,3	0,8	0,2	0,3			64,7
Asenteet, ajattelu ja käyttäytyminen	39,0	32,8	9,9	3,1	1,3	0,6	0,3	0,1		74,5
Ei luokiteltu	0,1	0,1	0,2	0,2	0,2	0,1	0,1		0,1	0,5
Muu	5,5	7,9	11,8	14,2	5,9	1,9	0,5	0,3		45,0

6.4 Poistumislupapäätökset (pätösaineisto)

6.4.1 Kuvailevia taustatietoja päätösaineistosta

Seuraavaksi siirryn analysoimaan yksittäisistä poistumislupapäätöksistä koostuvaa aineistoa. Aineiston kuvauksessa (jakso 6.2) on esitetty ne rajaukset ja toimenpiteet, jotka poistumislupapäätöksiä koskevalle raakadatalle on ennen aineiston analyysia tehty.

Havaintoyksikkönä on siis yksittäinen päätös, joka voi olla joko myönteinen tai kielteinen. Vuonna 2014 tehdyistä päätöksistä noin 77 % oli myönteisiä⁵⁶⁸ ja 22 % kielteisiä. Loput päätöksistä oli kirjattu joko kategoriaan ”muu” tai asiassa ei ollut annettu lainkaan päätöstä. Kyseinen tilanne voi esiintyä, mikäli henkilö peruu poistumislupa-anomuksen tai asia ratkaistaan toisen yhtä aikaa vireillä olevan hakemuksen kanssa. Poistumislupapäätöksen saaneista 94 % oli miehiä, naisia vastaavasti 6 %. Noin 12 %:ssa päätöksistä poistumisluvan hakijana oli ulkomaalainen vanki.

Poistumislupapäätöksiä tehtiin melko tasaisesti jokaisella rikosseuraamusalueella (taulukko 6). Eniten päätöksiä tehtiin Etelä-Suomen rikosseuraamusalueella 37,7 %. Länsi-Suomen rikosseuraamusalueella tehtiin 35,5 % päätöksistä ja vastaavasti Itä- ja Pohjois-Suomen alueella 26,9 %. Poistumislupapäätöksistä 63 % tehtiin avolaitoksissa ja 37 % suljetuissa vankiloissa. Rangaistusajan pituuden perusteella anottavat poistumisluvat sijoittuvat laitoksessa oloajan viimeiselle kolmannekselle, jolloin vanki voi olla jo saavuttanut avolaitoskelpoisuuden ja poistumisluvat kuuluvat kiinteänä osana aseteittaiseen vapauttamispolkuun. Tätä kuvastaa se, että kaikista myönteisistä päätöksistä valtaosa noin 72 % tehtiin avolaitoksissa ja pienempi osa eli 28 % suljetuissa laitoksissa. Tämän lisäksi avolaitoksissa vireille tulleista hakemuksista ja avolaitoksissa päätetyistä poistumislupa-anomuksista noin 88 % oli myönteisiä, kun vastaava luku suljettujen laitosten kohdalla on noin 59 %. Tästä voidaan päätellä, että avolaitoksissa myönteisen päätöksen saaminen on suljettua laitosta todennäköisempää. Tulos ei sinällään ole kovin yllättävä, sillä avolaitoskelpoisuuden saavuttaminen itsessään jo viittaa siihen, että henkilö on edennyt rangaistusajan suunnitelman mukaisessa työskentelyssä. Tällöin hänen voidaan olettaa soveltuvan avolaitoksessa järjestettävään toimintaan eikä häneen katsota liittyvän sellaisia tekijöitä, jotka vaarantaisivat laitosjärjestyksen ylläpitämisen ja lisäksi hänen edellytetään sitoutuvan päihteettömyyteen (VankL 6 luku 1 §). Tarkasteltaessa avolaitossiirtoanomuksen yhteydessä pohdittavia asioita, voidaan havaita niiden olevan varsin saman sisältöisiä rangaistusajan pituuteen perustuvien poistumislupien

⁵⁶⁸ Tulos on samansuuntainen Keinänen ym. 2010 tutkimuksen tulosten kanssa (s. 57). Samoin Aaltonen – Kilpeläinen – Pajuja 2023, 25.

harkinnan kanssa. Yhtä lailla huomiota kiinnitetään rangaistusajan suunnitelman mukaisuuteen, todennäköisyyteen sitoutua noudattamaan poistumisluvan ehtoja ja päihitteettömyyden valvontaa (VankL 14 luku 2 §). Avolaitokseen sijoitettuja vankeja voidaankin pitää valikoituneena joukkona koko vankipopulaatioon verrattuna.

Kaikista rangaistusajan pituuden perusteella anotuista⁵⁶⁹ poistumislupapäätöksistä tehtiin eniten Keravan vankilan avo-osastolla (10,0 %), toiseksi eniten Suomenlinnan vankilassa (8,1 %) ja kolmanneksi eniten Helsingin vankilassa (7,7 %) (taulukko 6).

Taulukko 6. Poistumislupapäätösten jakaantuminen vankiloiden välillä (* -merkityt vankilat ovat avolaitoksia)

Vankila	Päätösten lukumäärä	% (päätöksistä)	Vankimäärä (1.5.2014)	Päätöstä/vankimäärä
Helsingin vankila	597	7,7	284	2,1
Hämeenlinnan vankila	216	2,8	187	1,2
Jokelan vankila	37	0,5	103	0,4
Jokelan vankila/avo-os.*	360	4,6	38	9,5
Juuan vankila*	131	1,7	21	6,2
Keravan vankila	300	3,9	98	3,1
Keravan vankila/avo-os.*	774	10,0	69	11,2
Kestilän vankila*	86	1,1	42	2,0
Kuopion vankila	61	0,8	88	0,7
Kuopion vankila/vap.yks.*	141	1,8	14	10,1
Kylmäkosken vankila	136	1,7	124	1,1
Käyrän vankila*	400	5,1	59	6,8
Laukaan vankila*	339	4,4	59	5,7
Mikkelin vankila	5	0,1	66	0,1

⁵⁶⁹ Aineisto sisälsi sekä RP -perusteiset että RP+TS -perusteiset poistumislupa-anomukset.

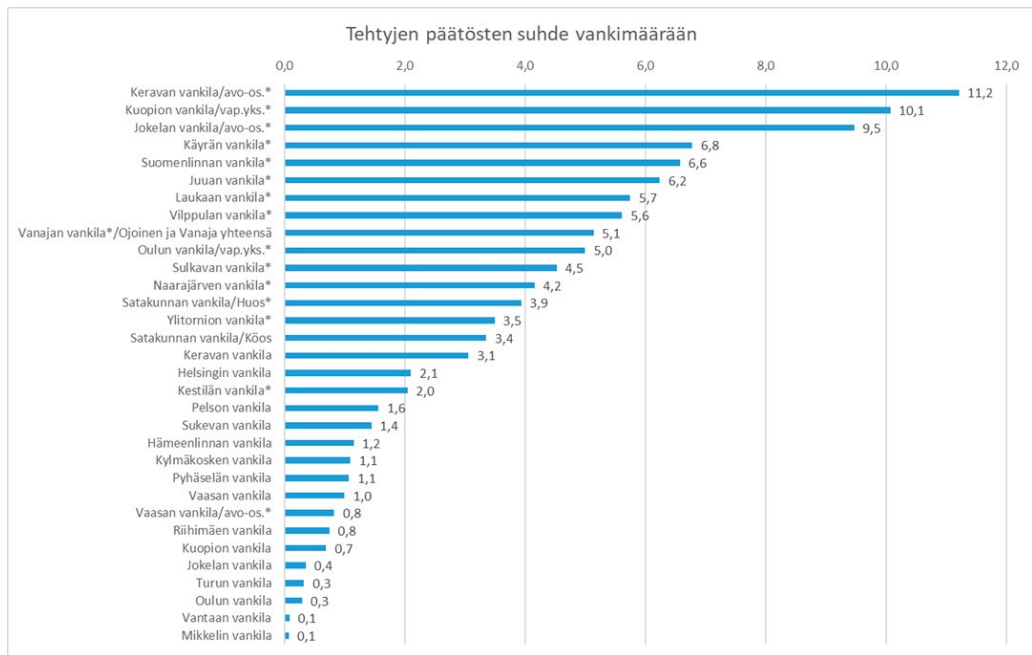
Vankila	Päätösten lukumäärä	% (päätöksistä)	Vankimäärä (1.5.2014)	Päätöstä/vankimäärä
Naarajärven vankila*	333	4,3	80	4,2
Oulun vankila	26	0,3	88	0,3
Oulun vankila /vap.yks.*	70	0,9	14	5,0
Pelson vankila	191	2,5	122	1,6
Pyhäselän vankila	88	1,1	82	1,1
Riihimäen vankila	163	2,1	217	0,8
Satakunnan vankila /Huos*	374	4,8	95	3,9
Satakunnan vankila /Köös	255	3,3	76	3,4
Sukevan vankila	240	3,1	166	1,4
Sulkavan vankila*	231	3,0	51	4,5
Suomenlinnan vankila*	631	8,1	96	6,6
Turun vankila	91	1,2	282	0,3
Vaasan vankila	55	0,7	55	1,0
Vaasan vankila /avo-os.*	102	1,3	123	0,8
Vanajan vankila* /Ojoinen ja Vanaja yhteensä	632	8,1	123	5,1
Vantaan vankila	20	0,3	232	0,1
Vilppulan vankila*	393	5,1	70	5,6
Ylitornion vankila*	112	1,4	32	3,5

Tarkasteltaessa tehtyjen päätösten lukumäärää suhteessa vankimäärään (kuvio 4), havaitaan, että päätökset painottuvat avolaitoksiin tai suljetun laitoksen yhteydessä toimiviin avo-osastoihin/vapauttamisyksiköihin. Vankimäärä on poimittu vuosittain 1.5. tehtävästä rikosseuraamusasiakkaita kuvaavasta tilastojulkistuksesta.⁵⁷⁰ Huolimatta siitä, että poikkileikkaus kertoo vain yhden

⁵⁷⁰ Rikosseuraamusasiakkaat 1.5.2014, 30.

päivän tilanteen kussakin laitoksessa, on se kuvaavampi mittari kuin kunkin laitoksen vankipaikkamäärä (laitoksen majoituskapasiteetti). Huomattavaa on, että vankiloiden koossa on suurta vaihtelua. Vankipaikkamäärä on suurin Helsingin vankilassa (312) ja pienin Juuan vankilassa (40). Laitosten koossa on eroja, mikäli vertailu kohdistuu avolaitosten ja suljettujen laitosten sisäiseen vertailuun. Suurimmassa avolaitoksessa vankipaikkoja on 136 (Keravan vankila), pienimmässä 40 (em. Juuan vankila). Suljetuista laitoksista suurin on edellä mainittu Helsingin vankila ja pienin Hämeenlinnan vankila⁵⁷¹ (48 vankipaikkaa).

Kuvio 4. Poistumislupapäätösten lukumäärän suhde vankimäärään

Tulos ei sinänsä ole yllättävä, sillä avolaitokset ja suljetut laitokset toimivat hieman erilaisella toimintaperiaatteella⁵⁷², joskin avolaitostenkin välillä on

⁵⁷¹ Hämeenlinnan vankila on sittemmin uudistettu ja 1.11.2020 lähtien Hämeenlinnan vankilassa on 100 vankipaikkaa naisvangeille. Uudistuksen jälkeen pienimmäksi suljetuksi laitokseksi tuli Vaasan vankila (58 vankipaikkaa).

⁵⁷² Hartoneva ym. 2015, 133–134.

eroja niiden ”avoimuuden” suhteen⁵⁷³. Avolaitoksen roolia vapautumiseen valmistavana tai asteittaisen vapauttamisen idean mukaisena laitoksena (tai lyhyiden vankeusrangaistusten täytäntöönpanolaitoksena, mikäli vanki on avolaitokseen soveltuva) korostaa myös se, että avolaitoksissa⁵⁷⁴ on haettu lukumääräisesti eniten poistumislupia.

Taulukossa 7 on esitetty päätösten jakautuminen mies- ja naisvankien välillä sekä hakijoiden iän ja rikosseuraamusalueen suhteen. Naisvankien saamista poistumislupapäätöksistä noin 82 prosenttia ja miesvankien saamista päätöksistä noin 77 prosenttia on myönteisiä, mutta eroa mies- ja naisvankien välillä voidaan pitää vähäisenä. Lähtökohtaisesti huomattavasti suurempi osa on miesvankien tekemiä poistumislupa-anomuksia (miesvankia koskevia päätöksiä oli 7 255 ja naisvankia koskevia päätöksiä oli 471 kappaletta).

Taulukko 7. Päätösten jakautuminen sukupuolen, iän ja rikosseuraamusalueen mukaan (% , lukumäärätieto suluissa) sekä muuttujan jakauma yleensä

		Päätöslaji			Jakauma yleensä (%)
		Kielteinen	Myönteinen	Muu	
Sukupuoli	mies	22,2 (1624)	77,1 (5631)	0,2 (18)	93,9
	nainen	17,3 (82)	82,2 (389)	0,0 (0)	6,1
Ikä	alle 20 v	35 (28)	63,8 (51)	0,0 (0)	1,0
	20–29 v	29,2 (465)	70,2 (1117)	0,4 (7)	20,5
	30–39 v	24,7 (666)	74,6 (2015)	0,2 (6)	34,7
	40–49 v	19,1 (373)	80,2 (1570)	0,3 (5)	25,2
	50 tai yli	12,0 (174)	87,6 (1267)	0,0 (0)	18,6
Alue	Etelä-Suomen alue	25,2 (738)	74,0 (2169)	0,2 (6)	37,7
	Itä-Pohjois-Suomen alue	20,7 (433)	78,5 (1639)	0,4 (9)	26,9
	Länsi-Suomen alue	19,4 (535)	80,2 (2212)	0,1 (3)	35,5

⁵⁷³ Ks. esim. Laulumaa 2011.

⁵⁷⁴ Avolaitokset merkitty taulukossa *-merkillä.

Tarkasteltaessa poistumislupapäätösten jakaantumista eri ikäluokissa, voidaan todeta, että myönteisiä päätöksiä tehdään enemmän iäkkäämmille vangeille. Osuus lisääntyy tasaisesti eri ikäluokkien välillä. 40–49-vuotiailla vangeilla myönteisten poistumislupapäätösten osuus on noin 80 prosenttia ja yli 50-vuotiailla hakijoilla osuus on lähes 88 prosenttia. Vastaavasti kielteiset päätökset painottuvat nuorempiin ikäryhmiin. Lähtökohtaisesti alle 20-vuotiaiden tekemiä poistumislupa-anomuksia ei lukumäärällisesti ole paljoa, mutta heidän tekemistään anomuksista reilu kolmannes (35 %) saa kielteisen päätöksen. Kielteisten päätösten osuus 20–29-vuotiaiden ikäryhmässä on noin 29 prosenttia.

Tarkasteltaessa poistumislupapäätösten jakaantumista eri rikosseuraamusalueiden välillä, voidaan todeta, että eniten myönteisiä päätöksiä tehtiin Länsi-Suomen rikosseuraamusalueeseen kuuluvissa vankiloissa (noin 80 % kaikista alueen hakemuksista, taulukko 7). Vähiten myönteisiä päätöksiä tehtiin Etelä-Suomen rikosseuraamusalueella (74 % alueen vankiloissa tehdyistä hakemuksista). Itä- ja Pohjois-Suomen alueella myönteisiä päätöksiä tehtiin 78,5 prosentissa alueen hakemuksista.

Seikkaperäisempi alueiden vertailu myönteisten ja kielteisten poistumislupapäätösten suhteen ei ole järkevää, sillä alueet poikkeavat toisistaan laitosten lukumäärän, laitostyyppin (suljettu/avo) ja laitosten turvallisuusluokituksen suhteen (vrt. liite 6). Vankipaikkojen lukumäärässä on myös eroavaisuuksia. Lukumäärällisesti eniten yksittäisiä laitoksia sijaitsee Itä- ja Pohjois-Suomen rikosseuraamusalueella. Niistä puolet on avolaitoksia ja vankipaikkamäärältään laitokset ovat pienehköjä yksiköitä. Vähiten yksittäisiä laitoksia sijaitsee Etelä-Suomen rikosseuraamusalueella, jossa pääasiallisesti laitokset ovat suljettuja vankiloita ja vankipaikkamäärältään suuria yksiköitä. Länsi-Suomen rikosseuraamusalueen laitokset sijoittuvat vertailussa näiden väliin. Korkean turvallisuusluokituksen yksiköt sijoittuvat Etelä- ja Länsi-Suomen rikosseuraamusalueille.

6.4.2 Päätösaineiston monimuuttuja-analyysi

Monimuuttuja-analyysillä (regressioanalyysi) voidaan selittää yhden tai useamman muuttujan yhteyttä selitettävään muuttujaan⁵⁷⁵. Tässä tutkimuksessa selitettävänä muuttujana on se, myönnetäänkö hakijalle poistumislupa vai ei. Kysymyksessä on niin sanottu dikotominen muuttuja, joka voi saada ainoastaan kaksi erilaista arvoa (0/1-muuttuja) sen mukaan, onko poistumislupaharkinta ollut myönteiseen (0) vai kielteiseen (1) lopputulokseen päätyvä. Tarkastelun kohteena on siis se, mitkä tekijät selittävät *kielteistä* poistumislupapäätöstä. Tarkastellaan yksittäistä päätöstä ja sen taustalla vaikuttavia tekijöitä, ei yksittäistä vankia. Selitettävän muuttujan valinta liittyy havaintoon, joka tein aineiston yleisiä tunnuslukuja tarkastellessani. Valtaosa rangaistusajan pituuden perusteella tehdyistä poistumislupapäätöksistä oli tehty avolaitoksissa. Tämä viittaa siihen, että poistumislupaa anovat vangit ovat valikoitunut ryhmä. Heidän avolaitoskelpoisuutensa on arvioitu samankaltaisin kriteerein kuin poistumislupaan liittyvä arviointi suoritetaan. Näin ollen myönteinen poistumislupapäätös tulisi olla lähtökohta ja kielteinen päätös tapahtumana harvinaisempi sekä selitettävänä ilmiönä mielenkiintoisempi.

Mallissa selittävinä muuttujina ovat vangin ikä, sukupuoli, vangin tausta (suomalainen vai ulkomaalainen), aikaisempi poistumisluparikkomus, vankilakertaisuus⁵⁷⁶, laitostyyppi (avo- vai suljettu laitos), kertaisuus, rikosseuraamusalue, laitoksessa oloajan pituus⁵⁷⁷ ja rangaistusajan suunnitelman tavoitekategoriat. Mallissa on vakioitu seuraavat muuttujat sukupuoli (mies), laitostyyppi (avolaitos), Etelä-Suomen rikosseuraamusalue, rangaistuksen pituus (alle 6 kk) ja ensikertalaisuus. Tilastollisissa malleissa esiintyy sekoittavia tekijöitä, jotka vaikuttavat sekä selittävään että selitettävään muuttujaan. Vakioimalla muuttuj(i)a, voidaan tarkastella, säilyykö tekijän yhteys selitettävään

⁵⁷⁵ Ks. esim. Ranta – Rita – Kouki 2002, 403; Metsämuuronen 2003, 578.

⁵⁷⁶ Tässä tutkimuksessa käytetty kertaisuuden luokittelu noudattelee Rikosseuraamuslaitoksen tilastollisessa vuosikirjassa käytettyä luokittelua. Vrt. Rikosseuraamuslaitoksen tilastollinen vuosikirja 2014, 27.

⁵⁷⁷ Rangaistuksen pituus tarkoittaa tässä yhteydessä rangaistuksen nettomäärää eli sitä aikaa, jonka henkilö on sijoitettuna vankilaan. Rangaistuksen pituus on luokiteltu ja muodostetut luokat noudattavat suurelta osin Rikosseuraamuslaitoksen tilastollisessa vuosikirjassa käytettyä jaottelua, vrt. Rikosseuraamuslaitoksen tilastollinen vuosikirja 2020, 30.

muuttujaan. Esimerkiksi laitostyyppien välisessä erossa sekoittavana tekijänä voi olla rangaistuksen pituus. Kun regressiomallissa vakioidaan rangaistuksen pituus, voidaan tarkastella, säilyykö laitostyyppin yhteys päätökseen, kun rangaistuksen pituuden yhteys päätökseen on huomioitu.

Olen tutkimuksessani ensisijaisesti käyttänyt lineaarista todennäköisyysmallia (Linear probability model, LPM). Esimerkiksi tutkimusaineiston perusteella voidaan sanoa, onko iän karttumisella merkitystä kielteisen poistumisluvun saamisen todennäköisyyteen. Vertailun vuoksi aineistosta muodostettiin myös logistinen regressiomalli, jonka tulokset on esitetty liitteessä 4. Tuloksia verrattaessa voidaan todeta, että tulokset eivät juurikaan poikkea lineaarisella todennäköisyysmallilla saaduista tuloksista. Ne on esitetty taulukossa 8.

Taulukossa 8 on erityisesti kaksi saraketta, joihin seuraavassa kiinnitän erityistä huomiota. Sarakkeessa "kerroin" esitetty luku kuvaa kyseisen muuttujan yhteyttä kielteisen päätöksen todennäköisyyteen. Jos selittävä muuttuja on luokiteltu tai dikotominen, kerroin kuvaa eroa kielteisen päätöksen saamisen todennäköisyydessä referenssiluokkaan verrattuna (edellä kuvattu vakiointi). Esimerkiksi kerroin 0,2 tarkoittaa, että muuttujan arvo on yhteydessä 20 prosenttiyksikköä korkeampaan kielteisen päätöksen todennäköisyyteen referenssiluokkaan verrattuna. Jos selittävä muuttuja on jatkuva, kerroin kuvaa todennäköisyyden muutosta, kun muuttujan arvo kasvaa yhdellä. Kertoimen etumerkki puolestaan kertoo yhteyden suunnan. Toinen huomionarvoinen sarake on mallin kertoimien riskitasoa kuvaava "p", joka kertoo todennäköisyyden sille, että nollahypoteesi "kerroin = 0" on voimassa. P-arvo auttaa siis arvioimaan sitä, selittyykö saatu tulos sattumanvaraisuudella. Mitä pienempi p-arvo on, sitä pienemmällä riskillä voidaan todeta kertoimen eroavan nollasta ja muuttujalla olevan vaikutusta selitettävään muuttujaan. Tilastollisesti merkitsevät tulokset on indikoitu *-merkein (merkintöjen selitteet löytyvät taulukon alapuolelta). Mikäli p-arvo on pienempi tai yhtä suuri kuin 0,05, tulosta voidaan pitää tilastollisesti merkitseväenä. P-arvon ollessa pienempi kuin 0,01 tulos on tilastollisesti vielä merkitsevämpi ja p-arvon ollessa 0,001 tulos on erittäin merkitsevää⁵⁷⁸. Muut taulukossa esitetyt tunnusluvut ovat

⁵⁷⁸ Tilastollisesti merkitsevän tuloksen rajana on vakiintuneesti pidetty $p \leq 0,05$ (esim. Nummenmaa – Holopainen – Pulkkinen 2014, 176).

keskivirhe⁵⁷⁹, t-arvo⁵⁸⁰ ja luottamusväli⁵⁸¹, jotka vakiintuneesti raportoidaan lisäinformaatioksi, mutta niitä ei tässä tulosten tarkemman esittelyn yhteydessä käydä seikkaperäisemmin läpi.

Taulukko 8. Selittävien muuttujien yhteys kielteiseen poistumislupapäätökseen

Selittävä muuttuja	kerroin	keskivirhe	z-arvo	p	95 % luottamusväli	
					(alaraja)	(yläraja)
Ikä	-0,002	0,001	-3,420	0,001***	-0,003	-0,001
Sukupuoli (nainen)	-0,003	0,023	-0,140	0,887	-0,047	0,041
Ulkomaalaisuus	-0,004	0,022	-0,200	0,843	-0,047	0,039
Aiempi poistumisluparikkomus	0,206	0,033	6,210	0,000***	0,141	0,271
Laitostyyppi (suljettu)	0,338	0,018	19,090	0,000***	0,304	0,373
Rikosseuraamusalue						
IPRA	-0,013	0,018	-0,740	0,460	-0,049	0,022
LSRA	-0,036	0,017	-2,180	0,03*	-0,069	-0,004
Rangaistuksen pituus						
6 kk–1 v	-0,115	0,040	-2,860	0,004**	-0,193	-0,036
1–2 v	-0,149	0,040	-3,800	0,000***	-0,226	-0,072
2–4 v	-0,203	0,039	-5,240	0,000***	-0,278	-0,127
4 v tai enemmän	-0,278	0,040	-6,910	0,000***	-0,357	-0,199
elinkautinen	-0,311	0,042	-7,350	0,000***	-0,393	-0,228

⁵⁷⁹ Keskivirheellä tarkoitetaan sitä, kuinka kaukana yksittäiset muuttujan arvot ovat keskimäärin muuttujan aritmeettisesta keskiarvosta (ks. lähemmin Tietoarkisto, <https://www.fsd.tuni.fi/fi/palvelut/menetelmaopetus/kvanti/hajontaluvut/hajontaluvut/>).

⁵⁸⁰ Arvo, jonka suuruus määrittää sen, voidaanko muuttujan kerrointa pitää tilastollisesti merkitseväenä.

⁵⁸¹ Kuvaa millä välillä tutkimuskohteesta otoksen perusteella lasketun tunnusluvun arvo on tietyllä todennäköisyydellä. Toisin sanoen, tässä saatu kertoimen arvo on 95 %:n todennäköisyydellä luottamusvälillä.

95 % luottamusväli

Selittävä muuttuja	kerroin	keskivirhe	z-arvo	p	(alaraja)	(yläraja)
Kertaisuus						
2	0,015	0,023	0,670	0,502	-0,029	0,060
3-7	-0,044	0,018	-2,440	0,015*	-0,079	-0,009
8 tai enemmän	-0,008	0,019	-0,400	0,690	-0,045	0,030
Ransun toteuman arviointi	0,059	0,022	2,680	0,007**	0,016	0,103
Ransun tavoite-luokat						
Asuminen ja arkiselviytyminen (1)	0,007	0,018	0,400	0,686	-0,028	0,043
Tulot ja taloudellinen tilanne (2)	-0,029	0,018	-1,630	0,102	-0,064	0,006
Koulutus (3)	-0,017	0,018	-0,960	0,339	-0,052	0,018
Työllisyys (4)	0,001	0,015	0,030	0,973	-0,030	0,031
Sosiaaliset sidokset ja elämäntapa (5)	-0,009	0,015	-0,590	0,556	-0,038	0,020
Päihitteet ja muut riippuvuudet (6)	0,042	0,015	2,730	0,006**	0,012	0,072
Asenteet, ajattelu ja käyttäytyminen (7)	-0,021	0,016	-1,280	0,202	-0,052	0,011
Vakiotermi	0,417	0,052	8,050	0,000	0,315	0,518

Mallin sopivuus

Selitysaste (R ²)	0,233
Wald chi ² (23)	727,39***

*p<0,05 ** p<0,01 ***p<0,001

Regressioanalyysistä saadut tulokset osoittavat, että hakijan ikä vaikuttaa kielteisen poistumislupapäätöksen saamiseen. Mikä vanhempi hakemuksen jättänyt henkilö on, sitä todennäköisemmin hän saa myönteisen poistumislupapäätöksen. Vaikka yhteys on varsin heikko (kertoimen arvo $-0,002$, joka tarkoittaa, että iän karttuessa yhdellä vuodella, kielteisen poistumislupapäätöksen todennäköisyys pienenee $0,2$ prosenttiyksiköllä), on se tilastollisesti merkitsevä. Sen sijaan sukupuoli tai hakijan tausta⁵⁸² eivät vaikuttaneet tilastollisesti merkitsevästi.

Aikaisempi poistumisluparikkomus ja anomuksen tekeminen suljetusta laitoksesta olivat erittäin merkitsevässä tilastollisessa yhteydessä kielteiseen poistumislupapäätöksen todennäköisyyteen (taulukko 8). Mikäli henkilöllä oli aikaisempi poistumisluparikkomus, hänellä oli noin 21 prosenttiyksikköä suurempi todennäköisyys saada kielteinen poistumislupapäätös kuin henkilöllä, jolla ei ollut aiempaa rikkomusta. Tulosta voidaan ylipäänsä pitää odotetun kaltaisena, koska epäonnistunut loma vaikuttaa vääjäämättä anottuun poistumisluvan kokonaisharkintaan ja pienentää lomaehtojen noudattamisen varmuutta. Huomattavaa on, että poistumisluparikkomuksia voi olla monenlaisia. Vanki voi olla noudattamatta yhteydenpitovelvoitetta, esimerkkinä mainittakoon valvontasoitot, joita voidaan poistumisluvan ehdoksi määrätä, tai vanki voi rikkoa päihiteettömyysvelvoitetta joko saapumalla päihtyneenä takaisin vankilaan tai jättää saapumatta lainkaan. Saapumatta jääminen voi olla yhteydessä päihiteiden käyttöön ylipäänsä, mutta vanki voi muutoinkin jäädä niin sanotusti ylilomille eli pakoilla (olla "hatkassa"). Poistumisluparikkomukset voivat liittyä myös tilanteeseen, jossa henkilö yrittää salakuljettaa vankilaan kiellettyjä aineita tai tavaroita. Poistumisluparikkomukseksi katsotaan myös tilanne, jossa vanki saapuu takaisin vankilaan myöhässä⁵⁸³.

Todennäköisyyteen vaikuttaa myös se, että toisinaan asian esittelyssä tuodaan esiin se, miten aikaisemmat lomat ovat onnistuneet (ks. lähemmin jakso 6.5.2). Vaikka lähtökohtaisesti aikaisempiin lomiin on vedottu myönteisessä

⁵⁸² Tulos on päinvastainen Cheliotisin (2005, 202) esittämien tulosten kanssa. Hän tutki poistumislupia Kreikassa ja hänen mukaansa ulkomaalaistaustaiset saivat kotimaalaisia todennäköisemmin kielteisen poistumislupapäätöksen.

⁵⁸³ Poistumisluvassa on määritelty päivämäärän lisäksi myös tarkka kellonaika vankilaan palaamisajankohdalle.

mielessä, kielteinen vetoaminen on vähäisempää. Huomattava on, että toisinaan voidaan tuoda esiin aikaisempien lomien epäonnistuminen, mutta sillä ei välttämättä ole automaattista vaikutusta harkinnan lopputulokseen. Poistumisluparikkomuksesta on voinut kulua (riittävästi) aikaa tai mahdollista poistumisluvan aikana tapahtunutta retkahdusta on käsitelty niin, että uusi mahdollisuus saada poistumislupa myönnetään.

Tulosten perusteella voidaan sanoa, että laitostyyppillä on tilastollisesti erittäin merkitsevä yhteys kielteisen poistumisluvan todennäköisyyteen (taulukko 8). Avolaitokseen verrattuna suljetussa laitoksessa on noin 34 prosenttiyksikköä suurempi todennäköisyys saada kielteinen poistumislupapäätös. Tulos ei itsessään ole yllättävä, sillä lähtökohtaisesti avolaitokseen sijoitetut vangit ovat valikoitunut joukko. VankL 4 luvun 9 §:n mukaisesti tuomittu voidaan sijoittaa suoraan avolaitokseen, mikäli suoritettavana on enintään kahden vuoden vankeusrangaistus ja henkilö arvioidaan soveltuvaksi. Soveltuvuutta arvioidaan VankL 6 luvun 1 §:ssä mainittujen kriteerien perusteella. Kriteerien mukaan sijoittamisen tulee olla rangaistusajan suunnitelmaa edistävä ja henkilön on sovelluttava avolaitoksen toimintaan ja sitouduttava noudattamaan järjestystä sekä päihteettömyyttä. Kriteerit ovat hyvin samankaltaisia kuin poistumislupaharkinnassa käytetyt arviointiperusteet.

Vanki voi halutessaan anoa siirtoa suljetusta laitoksesta avolaitokseen, jolloin arviointi tapahtuu niin ikään VankL 6 luvun 1 §:n mukaisesti. Tämä tarkoittaa sitä, että avolaitokseen sijoitettavat vangit on valikoitunut vankiryhmä ja avolaitokseen siirretyt vangit ovat useinkin tuomion suorittamisen loppupuolella, jolloin laitosaika ei välttämättä ole enää kovin pitkä. Tällöin luonnollista on, että rangaistusajan pituuden perusteella myönnettäviä poistumislupia käytetään esimerkiksi vapautumisen valmisteluun liittyviin toimenpiteisiin. Lähtökohtaisesti avolaitokset ovat vapaampia yksiköitä, joissa suljettuja laitoksia korostuneemmin keskitytään valmentamaan vankia kohti vapautumisen jälkeistä elämää. Lisäksi rangaistusajan pituuden perusteella tehdyissä poistumislupapäätöksissä korostui avolaitosten osuus kaikista vuonna 2014 ratkaistuista hakemuksista (taulukko 6 ja kuvio 4).

Tarkasteltaessa kielteisen poistumislupapäätöksen todennäköisyyttä rikosseuraamusalueen näkökulmasta, tulosten perusteella voidaan todeta, että Länsi-Suomen rikosseuraamusalueella (LSRA) on noin 4 prosenttiyksikköä

pienempi todennäköisyys saada kielteinen päätös verrattuna Etelä-Suomen rikosseuraamusalueeseen (ESRA) (taulukko 8). Tulos on tilastollisesti merkitsevä. Itä- ja Pohjois-Suomen rikosseuraamusalueella (IPRA) kielteisen päätöksen todennäköisyys on noin yhden prosenttiyksikön pienempi ESRA:lla, mutta tulos ei ole tilastollisesti merkitsevä.

Analyysistä saatujen tulosten mukaan laitossajan kasvaessa todennäköisyys saada kielteinen poistumislupapäätös pienenee verrattuna alle puolen vuoden laitosajaa suorittaviin vankeihin (taulukko 8). Tulos on tilastollisesti erittäin merkitsevä kaikkien muuttujaluokkien osalta. Keskimääräinen laitoksessa oloaika vuonna 2014 on ollut 10,5 kuukautta⁵⁸⁴, jota on pidettävä verrattain lyhyenä. Tässä aineistossa korostuvat pidempää tuomiota suorittavat henkilöt (vrt. taulukko 4), joka välillisesti vaikuttaa tulosten tulkinnassa. Yleistäen voi todeta, että mitä pidempi laitosajaa oli kyseessä, sitä todennäköisemmin poistumislupapäätös oli myönteinen. Esimerkiksi poistumislupa-anomukseen, jota 1–2 vuoden tuomiota suorittava on anonut, todennäköisyys saada kielteinen päätös oli noin 15 prosenttiyksikköä pienempi kuin alle puolen vuoden laitosajaa suorittavan jättämä poistumislupa-anomus. Todennäköisyys alle puolen vuoden laitosajaa suorittaviin verrattuna oli lähes 28 prosenttiyksikköä pienempi niissä päätöksissä, joissa hakijalla oli neljän vuoden laitosajaa tai sitä enemmän.

Elinkautista vankeusrangaistusta suorittavilla todennäköisyys saada kielteinen päätös oli noin 31 prosenttiyksikköä pienempi lyhyttä laitosajaa suorittaviin verrattuna (taulukko 8). Elinkautista vankeusrangaistusta suorittavien vankien poistumislupiin liittyy erityispiirre, jonka mukaan elinkautista rangaistusta suorittaville on myönnettävä lupa poistua saatettuna kerran vuodessa, ellei hänelle muutoin L-ajan täytyttyä ole poistumislupaa myönnetty (VankL 14 luku 6 §). Heidän tulee anoa kyseistä lupaa samoin kuin muutakin poistumislupaa, mutta tässä tapauksessa päätös tulee olemaan väistämättä myönteinen.

Saatu tulos on yhdenmukainen vankeinhoidon ideologian näkökulmasta arvioituna. Pitkiä laitosajakoja suorittavat ovat mahdollisesti ehtineet edetä rangaistusajan suunnitelman mukaisessa työskentelyssä ja heidän elämänsä

⁵⁸⁴ Rikosseuraamuslaitoksen tilastollinen vuosikirja 2014, 22.

ja olemisensa on muutoinkin vakiintunut laitosoloissa. Lisäksi rangaistusajan pituuden perusteella myönnettävät poistumisluvat ovat keino minimoida pitkistä laitosajoista aiheutuvia haittoja ja ylläpitää rikoksettomuutta tukevia perhe- ym. suhteita. Mikäli laitos aika sujuu ilman suurempia pulmia, indikoi se vahvasti myönteistä poistumislupapäätöstäkin. Lisäksi pidempien laitosajkojen puitteissa vanki tulee vankilan henkilökunnalle tutummaksi, mikä osaltaan helpottaa poistumislupahakemuksen arviointia. Toisaalta lyhyiden laitosajkojen kohdalla rangaistusajan pituuden perusteella myönnettävät poistumisluvat voivat ylipäänsä olla harvinaisempia. Lyhyiden laitosajkojen kohdalla L-aika ja vapautuminen ovat varsin lähekkäin, jolloin rangaistusajan pituuteen perustuva poistumislupa ei välttämättä ole tarkoituksenmukainen. Henkilö ei välttämättä ole ehtinyt edistyä esimerkiksi rangaistusajan suunnitelman mukaisessa työskentelyssä, mitä poistumisluvan yhteydessä tulisi arvioida (vrt. taulukossa 3 kuvattu ensikertalaisuuden vaikutus vangin L-aikaan).

Tässä yhteydessä on syytä kiinnittää huomiota siihen, että tarkastelun keskiössä on yksittäinen päätös eikä yksittäinen vanki. Vangille kertyvän poistumislupa-ajan (3 vuorokautta kahden kuukauden loman määräytymisjaksoa kohden) voi käyttää osissa. Tällöin tämän kaltaisen vangin kohdalla, jolla poistumisluvat ovat muodostuneet rutiiniksi (eli niin sanotusti "lomat pyörivät"), tulee käsiteltäväksi useita hakemuksia vuoden mittaan, joihin hän saa myönteisen päätöksen. Myönteisen päätöksen edellytys tässä tapauksessa on, ettei olosuhteissa ole tapahtunut muutosta tai ilmennyt jotain muuta seikkaa, joka vaikuttaa päätösharkinnassa. Tästä näkökulmasta tarkasteltuna aineistossa jossain määrin esiintyy samoja vankeja, jotka ovat jättäneet useampia hakemuksia tarkasteluvuoden aikana. Tämä osaltaan vaikuttaa regressiomallin taustalla, mikä on syytä huomioida tuloksia pohdittaessa.

Kertaisuuden⁵⁸⁵ vaikutus kielteiseen poistumislupapäätökseen on vähäinen verrattuna ensi kertaa vankilassa olevien jättämiin poistumislupa-anomuksiin (taulukko 8). Mikäli poistumislupaa hakenut henkilö oli suorittamassa 3.–7. vankilakauttaan, todennäköisyys saada kielteinen poistumislupapäätös

⁵⁸⁵ Kertaisuus tarkoittaa lukumäärää, kuinka monta kertaa vanki on ollut suorittamassa ehdotonta vankeusrangaistusta elämänsä aikana. Kertaisuuteen voidaan viitata myös laitoskausien lukumäärällä.

oli tilastollisesti merkitsevästi noin 4 prosenttiyksikköä pienempi verrattuna ensimmäistä vankilakauttaan suorittavan poistumislupapäätökseen. Ensimmäistä vankilakauttaan suorittaviin verrattuna toista vankilakauttaan suorittavilla oli noin 1,5 prosenttiyksikköä suurempi todennäköisyys ja vähintään kahdeksan kertaa vankilassa olleilla puolestaan vajaan prosentin pienempi todennäköisyys kielteiselle poistumislupapäätökselle, mutta näistä kumpikaan tulos ei ollut tilastollisesti merkitsevä.

Kertaisuuden tarkastelun yhteydessä on syytä kiinnittää huomiota siihen, että kertaisuus ei ole laitospituuden indikaattori: toisin sanoen kertaisuuden kasvaminen ei automaattisesti tarkoita pidempiä laitosajoja. Näin toki voi olla, mikäli tuomioistuimessa rikosten uusimista käytetään RL 6 luvun 5 §:n mukaisena koventamisperusteena ja mikäli teosta tuomitaan ehdotonta vankeutta. Kuitenkin rangaistuksen mittaamisen pohjana on aina tehty rikos, josta johtuvaa tuomiota voidaan koventaa, mikäli ”tekijän aikaisempi rikollisuus, jos sen ja uuden rikoksen suhde rikosten samankaltaisuuden johdosta tai muuten osoittaa tekijässä ilmeistä piittaamattomuutta lain kielloista ja käskyistä.” Muistettava myös on, että henkilö voi joutua rikosvastuuseen moninaisista teoista rikosuransa aikana, eikä kaikista teoista välttämättä tuomita ehdotonta vankeutta.

Tuomion pituuteen vaikuttaa lisäksi se, onko henkilö vastaamassa yhdestä vai useammasta teosta samassa rikosoikeudenkäsitelyssä. Vaikutusta on myös sillä, että henkilö voi tulla suorittamaan useita saatuja tuomioita samalla laitoskaudella (RL 2 c luku 4 §), jolloin laitos aika on luonnollisesti pidempi kuin jos henkilö suorittaisi eri tuomiot eri laitoskausilla. Laitospituus puolestaan on kiinteästi yhteydessä siihen ajankohtaan, jolloin rangaistusajan pituuteen perustuva poistumislupa voi tulla aikaisintaan kyseeseen.

Tämän tutkimuksen aineistossa poistumislupia hakeneista vangeista suurin osa ensimmäistä ja toista kertaa vankilassa olevilla laitos aika sijoittui 1–2 vuoden väliin (prosentuaalinen osuus). Kertaisuusluokissa kolmesta seitsemään kertaa ja kahdeksan kertaa tai enemmän oli prosentuaalisesti eniten lyhyitä maksimissaan puolen vuoden laitosajoja.⁵⁸⁶ Tämä ei kuitenkaan ole suoraan verrannollinen monimuuttuja-analyysin kanssa, sillä regressioanalyysissä

⁵⁸⁶ Vertaa yksilöaineiston esittelyssä oleva taulukko 2.

havaintoyksikkönä on päätös. Havainto on kuitenkin suuntaa antava. Sinänsä mielenkiintoista on, että erityisesti regressioanalyysin antamassa tilastollisesti merkittävässä tuloksessa (3–7 kertaa vankilassa olleilla pienempi todennäköisyys saada kielteinen päätös), hakijajoukossa painottuvat lyhyet alle puolen vuoden laitosajat. Syynä tähän voi olla vapautumisen valmisteluun ja siviiliasioihin järjesteltävien asioiden hoitoon perustuvat syyt, mutta toisaalta syynä voi olla se, että vankilakertaisuuksien myötä tietämys poistumislupamahdollisuuksista ja poistumisluvan edellytyksistä on parempi.

Regressioanalyysissä tarkasteltiin rangaistusajan suunnitelman toteuman vaikutusta kielteisen poistumislupapäätöksen todennäköisyyteen, mikä on tämän tutkimuksen keskiössä (taulukko 8). Rangaistusajan suunnitelman toteuman arviointi -muuttuja mittaa epäonnistumista rangaistusajan suunnitelman noudattamisessa. Epäonnistuminen suunnitelman noudattamisessa voi johtua vangista itsestään, mutta sille voi olla myös vankilasta johtuvia rakenteellisia esteitä. Esimerkiksi vankilassa ei ole tarjolla sellaista toimintaa, jolla johonkin tiettyyn tavoitteeseen voitaisiin vastata. Aineisto sisälsi päivämäärät, jolloin suunnitelmaa oli päivitetty sekä tiedot kunkin vangin rangaistusajan suunnitelmaan määriteltyjen tavoitteiden seurannasta (toteumatiedot). Suunnitelman tavoitteiden toteumia arvioidaan seurannassa seuraavilla vaihtoehdoilla: ei toteutunut, osittain toteutunut tai toteutunut. Arviointi tulisi tehdä vangin kanssa yhteistyössä ja arviointikeskustelun perusteella toteumatiedot tulisi kirjata tietojärjestelmään.

Analyysiä varten toteumatiedoista muodostettiin niin sanottu dummy-muuttuja⁵⁸⁷ kunkin hakijan rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden toteutumien arviosta. Kun suunnitelmassa määriteltyjen tavoitteiden toteutusta vähintään puolet (50 % tai yli) oli arvioitu negatiiviseksi, muuttuja sai arvon 1 eli rangaistusajan suunnitelman ei ollut katsottu edenneen. Mikäli valtaosa tavoitteista oli puolestaan toteutunut, muuttuja sai arvon 0. Suunnitelmaan määriteltyjen tavoitteiden lukumäärä voi vaihdella yhden ja yhdeksän tavoitteen välillä. Aineistoon tulee kuitenkin suhtautua varauksella, sillä tavoitteiden toteutumisen seurantatietojen merkintä ei välttämättä ole

⁵⁸⁷ Dummy -muuttujaksi kutsutaan sellaista luokittelevaa muuttujaa, joka voi saada kahdenlaisia arvoja (0 ja 1).

ajantasainen poistumislupapäätöksen laatimisajankohtaan nähden. Seuranassa itsessään voi olla myös puutteita⁵⁸⁸: esimerkiksi kaikkiin rangaistusajan suunnitelmassa määriteltyihin tavoitteisiin ei ole merkattu seurantatietoa kyseisen vangin kohdalla.

Analyysistä saatu tulos kertoo sen, että mikäli rangaistusajan suunnitelman tavoitteista vähintään puolet on arvioitu toteutumattomiksi, todennäköisyys saada kielteinen poistumislupa kasvaa noin kuusi (6) prosenttiyksikköä (taulukko 8). Tulos on tilastollisesti merkitsevä. Rangaistusajan suunnitelman tavoitteen ja tarkoituksen sekä poistumislupaharkintaa ohjaavan VankL 14 luvun 2 §:ssä mainittujen harkintaperusteiden näkökulmasta arvioituna tulosta on pidettävä yllättävän alhaisena. Osaltaan saatu tulos kertoo sen, että rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden toteutumisen merkitys poistumislupapäätösharkinnassa ei ole suuri. Tämä viestii siitä, että rangaistusajan suunnitelmaa ja siinä etenemättömyyttä ei pidetä keinona evätä etuutta (rankaisullinen elementti) ja poistumislupaan liittyvässä päätösharkinnassa kiinnitetään huomioita muihin asioihin. Toisaalta rangaistusajan pituuteen perustuvan poistumisluvan tulisi edistää rangaistusajan suunnitelmaa, jota toteutuman seurantatiedot eivät yksistään kerro. Tätä kysymystä tarkastellaan jaksossa 6.5, jossa rangaistusajan suunnitelman merkitystä päätöksentekoprosessissa hahmotetaan seikkaperäisemmin.

Regressioanalyysissä on tarkasteltu rangaistusajan suunnitelmaan sisällytettyjä tavoitteita kategorioittain (taulukko 8). Rangaistusajan suunnitelman kategoriat on esitelty tarkemmin liitteessä 1. Tarkastelu tässä yhteydessä keskittyy yläkategorioihin, jotka ovat:

- 1) Asuminen ja arkiselviytyminen,
- 2) Tulot ja taloudellinen tilanne,
- 3) Koulutus,
- 4) Työllisyys,
- 5) Sosiaaliset sidokset ja elämäntapa,
- 6) Päihteet ja muut riippuvuudet,
- 7) Asenteet, ajattelu ja käyttäytyminen,

⁵⁸⁸ Vrt. Liimatainen ym. 2017.

8) Ei luokiteltu, ja

9) Muu (pitää sisällään muun muassa vapautumisen valmisteluun liittyvät tavoitteet)

Kukin kategoria jakaantuu vielä useampiin alaluokkiin, mutta tässä yhteydessä tarkastelu tapahtuu yläkategorioiden kautta. Lisäksi rangaistusajan suunnitelman tavoitteita tarkastellaan kokonaisuutena eli niin onko kyseinen tavoite kirjattu suunnitelmaan vai ei. Sen sijaan suunnitelman järjestysnumeron (1. tavoite, 2. tavoite jne.) ei tässä yhteydessä ole annettu merkitystä. Järjestysnumero luonnollisesti osoittaa sen, mikä on tärkein tavoite kyseisellä vangilla, mutta suunnitelman tulisi kuitenkin edistyä kaikilta osin ja suunnitelmassa mainittuja tavoitteita kokonaisvaltaisesti vankeusaikana edistää. Laadittuun regressiomalliin ei ole sisällytetty tavoitekategorioita 8 tai 9. Kategorian 8 mukaisia tavoitteita aineistossa esiintyi verrattain vähän, jolloin kyseisten havaintojen sisällyttäminen malliin ei toisi merkittävää lisäinformaatiota. Lisäksi kategoria ei konkreettisesti kerro tavoitteen sisällöstä. Positiivista sinänsä on, että kyseisen kategorian käyttäminen on vähäistä. Toimintojen suunnittelu, millä kyseistä tavoitetta pyrittäisiin saavuttamaan sijoituslaitoksessa voisi olla vähintäänkin haasteellista, arviointista puhumattakaan.

Tavoitekategorian 9 rajaaminen pois regressiomallista perustuu kategorian luonteeseen. Kategoria jakaantuu edelleen terveyteen liittyviin tavoitteisiin ja vapautumisen valmisteluun liittyviin tavoitteisiin, jotka eivät konkreettisesti kuvaa sitä, millaisissa tilanteissa kyseistä kategoriaa voidaan hyödyntää. Vapautumisen valmisteluun liittyvät tavoitteet voivat liittyä esimerkiksi asumiseen, toimeentuloon tai työllistymiseen, joita varten on olemassa omat konkreettisemmat tavoitekategoriat. Kyseisen kategorian sisällyttäminen malliin voisi saada aikaa autokorrelaatiota, joka osaltaan heikentää mallin selitysvoimaa.

Regressioanalyysin tulokset osoittavat, että tavoitekategorioita tarkasteltuna niillä ei juurikaan ole merkitystä todennäköisyyteen saada kielteinen poistumislupapäätös (taulukko 8). Mikäli hakemuksen jättäneellä vangilla on rangaistusajan suunnitelmassa asumiseen ja arkiselviytymiseen tai työllisyyteen liittyvä tavoite, todennäköisyys saada kielteinen poistumislupapäätös vähäisessä määrin kasvaa (molemmissa kategorioissa alle yksi prosenttiyksikkö).

Puolestaan jos henkilöllä oli tavoitteena tulot ja taloudellinen tilanne, koulutus, sosiaaliset sidokset ja elämäntapa tai asenteet, ajattelu ja käyttäytyminen todennäköisyys saada kielteinen poistumislupapäätös oli hiukan alhaisempi (todennäköisyydet vaihtelivat noin yhdestä prosenttiyksiköstä noin kolmeen prosenttiyksikköön). Mitkään edellä mainituista tuloksista eivät olleet tilastollisesti merkitseviä.

Huomattavaa kuitenkin on, että mainitut kategoriat pois lukien sosiaaliset sidokset ja elämäntapa, voivat olla sellaisia, joiden edistäminen rangaistusajan pituuden perusteella toteutettavien poistumislupien puitteissa voi olla marginaalista ja yksittäisiin tapauksiin kietoutuvaa. Näihin tavoitteisiin ensisijaisesti pyrittäneen muulla vankeusaikaisella työskentelyllä tai muilla vangille myönnettävillä luvilla (VankL 8 luvun 6 §:n mukainen siviilityölupa, VankL 8 luvun 9 §:n mukainen opintolupa tai lupa osallistua valvottuun vankilan ulkopuoliseen toimintaan). Rangaistusajan pituuden perusteella myönnettävään poistumislupaun voidaan sisällyttää asioiden hoitamista tai viranomaiskäyntejä. Lähtökohtaisesti poistumiselle on esitettävä jokin peruste. Kyseisiin viranomaisasiointeihin käytetään myös tärkeän syyn perusteella myönnettäviä poistumislupia erityisesti silloin, jos henkilöllä on vielä aikaa L-ajankohtaan. Rangaistusajan pituuteen perustuvien poistumislupien käyttö systemaattisesti näiden rangaistusajan suunnitelman tavoitekategorioiden osalta voi olla haasteellista.

Sen sijaan sosiaaliset sidokset ja elämäntapa -tavoitekategoria pitää sisällään vastuulliseen vanhemmuuteen, pari- ja lähisuhteiden ylläpitoon sekä päihitteettömien ja rikoksettomien verkostojen ylläpitoon liittyviä asioita. Mainitut asiat ovat luonteeltaan sellaisia, joita rangaistusajan pituuteen perustuvan poistumisluvan kautta on tarkoituksenmukaista edistää.

Rangaistusajan suunnitelman tavoitekategoria päihitteet ja muut riippuvuudet oli tilastollisesti merkitsevässä yhteydessä todennäköisyyteen saada kielteinen päätös anottuun poistumislupaun. Mikäli poistumislupaa anoneella henkilöllä oli päihitteettömyyteen liittyvä tavoite, todennäköisyys saada kielteinen poistumislupapäätös kasvoi hieman yli neljä (4) prosenttiyksikköä. Todennäköisyyden kasvu ei ole suuri, mutta tulosta arvioitaessa on otettava huomioon se, että valtaosa poistumislupapäätöksistä oli tehty avolaitoksissa, minne siirretyillä vangeilla päihitteidenkäyttöön liittyvät asiat ovat kenties

paremmalla tolalla kuin suljetuissa laitoksissa olevilla. Lisäksi päihteidenkäyttöön liittyvät asiat voivat olla vahvassa yhteydessä aikaisempiin poistumislupiin liittyviin rikkomuksiin.

Päihteettömyyteen liittyvät tavoitteet ovat erittäin tyypillisiä vankipopulaatiossa, jossa päihderiippuvuus on yleistä⁵⁸⁹. Hoitamaton päihdeongelma tai alhainen motivaatio sen hoitamisessa ovat poistumislupaharkinnassa ensisijaisia, sillä ne ovat usein syynä poistumisluvan epäonnistumiselle. Nämä seikat kietoutuvat erityisesti poistumislupaharkinnassa laissa määriteltyihin arviointiperusteisiin siitä, onko lupaehtojen noudattaminen todennäköistä kyseisen henkilön kohdalla. Lisäksi ne vaikuttavat välillisesti sitoutumiseen päihteettömyyden valvontaan, sillä lähtökohtaisesti päihteiden käyttäminen poistumisluvan aikana on kiellettyä (VankL 16 luku 6 a §). Poistumislupa kulluttaa rangaistusaikaa, minkä johdosta poistumislupaa koskevat yleiset täytäntöönpanon aikana noudatettavat yleiset säännöt.

Poistumislupaa koskevassa päätösharkinnassa tulisi ottaa huomioon rangaistusajan suunnitelma. Aineistossa poistumislupaa hakeneilla vangeilla saattoi olla suoritettavana pitkiäkin tuomioita, jolloin poistumislupahakemuksen jättämishetkeen verrattuna viimeisimmästä rangaistusajan suunnitelman päivittämisestä oli saattanut kulua aikaa.⁵⁹⁰ Vankitietojärjestelmästä on poimittavissa tieto suunnitelman viimeisimmän päivityksen päivämäärästä. Vertailun vuoksi tehtiin myös toinen regressioanalyysi, johon otettiin mukaan vain ne päätökset, jotka oli tehty rangaistusajan suunnitelman viimeisimmän päivityksen jälkeen. Analyysistä saadut tulokset (ks. lähemmin liite 5) olivat yhtenevät tässä esitetyn analyysin tulosten kanssa. Tulosten samankaltaisuus vahvistaa tulkintaa siitä, että ensisijaisesti päätöksentekoon vaikuttavat aikaisempien poistumislupien onnistuminen, laitostyyppi, hakijan ikä ja laitoksen pituus. Sen sijaan rangaistusajan suunnitelman toteutumattomuus ei ole niin vahvassa yhteydessä kielteiseen poistumislupaan, joskin yhteys oli tilastollisesti merkitsevä.

⁵⁸⁹ Joukamaan ym. (2010, 48) tutkimuksen mukaan yli 80 % vangeista on päihderiippuvuus.

⁵⁹⁰ Tutkimusajankohtana suunnitelmien päivityksessä ja seurannassa oli havaittu erilaisia käytänteitä laitosten välillä, ks. Liimatainen ym. 2017, 117–118.

6.5 Rangaistusajan suunnitelman merkitys poistumislupapäätöksissä ja niiden valmistelussa – sisällöllinen tarkastelu

6.5.1 Aineisto ja käytetty analyysimenetelmä

Yksikön päällikkö (aikaisemmin vankilan johtaja) tai Rikosseuraamuslaitoksen operatiivisen toiminnan vastuualueen johtaja (aikaisemmin keskushallintoyksikkö) tekee poistumisluvan myöntämistä tai epäämistä koskevan päätöksen asiaa valmistelevan virkamiehen esittelystä (vrt. jakso 5.2). Elinkautisvankien tai RL 2 c luvun 11 §:n mukaista yhdistelmä-rangaistusta⁵⁹¹ suorittavien poistumisluvista päättää operatiivisen toiminnan vastuualueen johtaja, mikäli toimivaltaa ei ole annettu yksikön päällikölle. Operatiivisen toiminnan vastuualueella käsitellään myös ne poistumislupa-anomukset, joilla lupaa haetaan muuhun valtioon kuin Suomeen. (VankL 14 luku 11 §)

Asian esittelyn päällikön päätettäväksi laatii rikosseuraamusesimies, jonka vastuulla on muun muassa rangaistusajan suunnitelmien päivittäminen. Esittelyvaiheessa eri tahot voivat antaa lausuntonsa valmistelevalle virkamiehelle vireillä olevasta hakemuksesta. Päätösesityksessä otetaan kantaa siihen, onko päätösharkinta ollut vangin kannalta myönteinen vai kielteinen. Esittelyssä tulisi myös kertoa ne perusteet, jotka tukevat tehtyä päätösesitystä⁵⁹². Tämän jälkeen asia siirtyy käsittelyjonossa yksikön päällikölle tai operatiiviselle vastuualueelle päätettäväksi. Päätösharkinnan lähtökohtana toimii laadittu esittely, jonka perusteella asia ratkaistaan. Päätös annetaan vangille tiedoksi kirjallisesti. Päätös ei sisällä kyseistä asian esittelytekstiä tai asiassa muiden virkamiesten antamien lausuntojen tiivistelmää vaan se toimitetaan vangin sitä pyytäessä⁵⁹³. Asian ratkaiseminen muodollisesti ei vielä anna kovin syvällistä kuvaa itse ratkaisutoiminnasta tai asiassa käytetystä punninnasta. Painoarvoa on annettava myös ratkaisun sisällöllisille vaateille. Asian esittelyssä tulisi antaa päätöksentekijälle mahdollisimman kattava pohja

⁵⁹¹ Tarkoittaa tuomion suorittamista kokonaan ehdottomassa vankeudessa, ilman mahdollisuutta päästä ehdonalaiseen vapauteen tai valvottuun koevapauteen. Vankeusaikaa seuraa valvonta-aika, jonka pituus on yksi vuosi.

⁵⁹² Esittelymenettelystä ks. lähemmin jakso 5.2.

⁵⁹³ Vrt. EAOA 618/4/16.

asian ratkaisemiseksi. Poistumisluvat ovat vangeille myönnettäviä etuuksia, joiden merkitys yksittäiselle hakijalle/vangille on suuri. Lisäksi niiden kautta voidaan toteuttaa laajempia vankeinhoidollisia ideologisia tavoitteita, kuten vankeudesta aiheutuvien haittojen minimointia, asteittaista vapauttamista ja integratiivisia tavoitteita.

Poistumislupahakemuksia ja -päätöksiä käsittävän aineiston laadullinen tarkastelu kohdistuu kahteen tekstimuotoiseen osioon: poistumislupahakemusten esittelyteksteihin⁵⁹⁴ ja päätöksiin kirjattaviin vapaamuotoisiin perusteluihin⁵⁹⁵. Viimeksi mainittuun osioon päätöksentekijä voi kirjoittaa vapaamuotoisesti asioita, joita katsoo olevan tarpeellista tuoda päätöksessä esiin, ja jotka eivät tule ilmi muista kirjalliseen päätökseen automaattisesti eri valikoista generoituvista perustelukohdista. Kyseinen vapaamuotoinen perusteluteksti on luettavissa kirjallisessa päätöksessä ”muu perustelu” -kohdasta. Muilta osin tietojärjestelmä itsessään ohjaa päätöksen konkreettista muotoutumista esimerkiksi mahdollisuutena valita valmiista vaihtoehdoista tilanteeseen sopiva vaihtoehto⁵⁹⁶. Tarkasteltaessa päätösten perusteluja valmiin valikon antaman vaihtoehdon ja siihen mahdollisesti kirjoitettavien lisätietojen avulla mainintaa rangaistusajan suunnitelmasta ei juurikaan esiinny⁵⁹⁷. Lähes 70 prosentissa päätöksistä jotain perusteita oli kuitenkin annettu ja niistä osa oli tunnistettavissa tietojärjestelmässä valmiina oleviksi fraaseiksi. Tämän lisäksi muita perusteita ei juurikaan ollut kirjattu (muu perustelu -osio oli tyhjä noin 83 %:ssa kaikista päätöksistä) sekä päätöksen tekstiosioissa saatettiin vedota asiassa annettuun esittelyyn, jolloin kuhunkin anomukseen liittyvä punninta on luettavissa nimenomaisesti asian esittelyä koskevistä tekstiosioista. Edellä mainituista syistä, esittelytekstien tarkempi

⁵⁹⁴ Esiintyy vankitietojärjestelmässä valmesitys-nimisenä muuttujana.

⁵⁹⁵ Vankitietojärjestelmässä paatpaatosmuuperustelu-niminen muuttuja.

⁵⁹⁶ Päätös tehdään täyttämällä tietojärjestelmässä kyseessä olevan päätöslajin kohdat ja päätös tulostetaan tietojärjestelmästä kohtien täyttämisen jälkeen. Näin ollen tietojärjestelmä itsessään varmistaa, että päätös täyttää muodollisesti hallintolain mukaiselta päätökseltä vaadittavat elementit. Tässä yhteydessä on hyvä huomioida, että Vankitietojärjestelmän käytöstä on luovuttu ja uusi tietojärjestelmä ROTI otettiin käyttöön 2.5.2022. Tietojärjestelmä uudistuksella pyritään edesauttamaan kattavampien päätösten muotoamista.

⁵⁹⁷ Tekstihaun perusteella ainoastaan 18 päätöksessä rangaistusajan suunnitelma mainittiin.

analysointi on erittäin tärkeää. Sen turvin voidaan saada kattava kuva rangaistusajan suunnitelman asemasta rangaistusajan pituuden perusteella anottavaa poistumislupaa koskevassa tilanteessa ja yleisesti niistä seikoista, joilla päätöksiä on perusteltu ja mihin seikkoihin käytännössä on kiinnitetty huomiota.

Tekstimuotoista aineistoa analysoitiin sisällönanalyysin keinoin⁵⁹⁸. Tarkastelun keskiössä ovat ne asiat, joista esittelytekstit muodostuvat ja millä seikoilla perustellaan esittelyssä tehtyä kannanottoa poistumisluvan myöntämiseen. Menetelmä sopii erityisesti silloin, kun halutaan kuvata kvantitatiivisesti tekstin sisältöä⁵⁹⁹ ja jossa tunnistetaan sekä nimetään aineistosta löydettyjä sisällöllisiä elementtejä⁶⁰⁰. Lopuksi löydettyjä elementtejä verrataan VankL 14 luvun 2 §:ssä esitettyihin poistumisluvan harkintaperusteisiin sekä esitetään päätelmiä.

Analysointityön ensimmäisessä vaiheessa luin asian esittelytekstit kahden kertaan läpi. Työvaiheen tarkoituksena oli saada yleiskuva siitä, millaisia asioita esittelyteksteissä on ja millä tavalla esittely koostuu. Toisessa vaiheessa luin tekstit vielä kerran ja koodasin⁶⁰¹ löydetyt elementit osin aineistolähtöisesti ja osin teorialähtöisesti havaintomatriisiksi⁶⁰². Teorialähtöisen koodauksen luokat perustuivat VankL 14 luvun 2 §:än, jossa on lueteltu ne asiat, jotka tulee huomioida poistumislupaharkinnassa. Nämä asiat ovat vangin rangaistusajan suunnitelma, vangin rangaistusaikainen käyttäytyminen, arvio siitä onko luvan ehtojen noudattaminen todennäköistä vangin käyttäytymisestä ja rikollisuudesta saatujen tietojen nojalla ja lupaehtojen noudattamisen valvontaan liittyvät seikat, päihitteettömyyden valvonta mukaan luettuna. Tämän lisäksi muodostin luokkia aineistolähtöisesti niiden

⁵⁹⁸ Sisällönanalyysistä yleisesti Tuomi – Sarajärvi 2018, 103–146.

⁵⁹⁹ Eskola – Suoranta 2005, 185.

⁶⁰⁰ Tuomi – Sarajärvi 2018.

⁶⁰¹ Koodauksesta ks. lähemmin esim. Jolanki – Karhunen 2010, 399–400.

⁶⁰² Aineistolähtöisellä koodauksella tarkoitetaan sitä, että tutkija lähtee avoimin mielin etsimään häntä kiinnostavia asioita. Teorialähtöisessä koodauksessa koodattavat asiat valitaan teoreettisen ymmärryksen pohjalta. Koodauksessa voidaan yhdistää molempia tapoja (Kallinen – Kinnunen). Esimerkki matriisitaulusta, ks. Gillham 2007, 68.

esiintymisen mukaan. Tämän lisäksi koodasin, onko esittelijä myönteisen vai kielteisen päätösesityksen kannalla.

Matriisia luotaessa kiinnitin huomiota siihen, oliko esittelyn lopputulosta perusteltu lainkaan. Mikäli perusteet oli esitetty, koodasin ne vastaaviin luokkiin. Luokittelin perustelemattomiksi esittelytekstit, joissa mainittiin pelkästään esittelyn lopputulos tai tämän lisäksi kirjoitettu tiivistelmä vangin poistumislupa-anomuksessa esittämistä seikoista tai esitetty lopputulos vetoamalla asiassa annettuihin lausuntoihin ilman, että niiden keskeistä sisältöä olisi tiivistetty itse esittelytekstiin. Toisaalta jos esittelytekstissä viitattiin edellisiin lomiin tai muuhun saatuun vankituntemukseen, katsoin tämän perusteluksi. Perusteluksi luokiteltiin syy tai asia, jota poistumisluvan aikana on aikomus hoitaa (esim. vapautumisen valmistelu). Syynä tähän on se, että rangaistusajan pituuden perusteella myönnettäviä poistumislupia voidaan käyttää myös asioiden hoitoon.

Aineiston lukukierrosten lopputulemana muodostui matriisi, joka koostui seuraavista muuttujista:

- onko esittelijän päätösesitys myönteinen vai kielteinen
- onko esittely perusteltu (kyllä/ei)
- onko vanki perunut poistumislupa-anomuksensa
- onko esittelijän myönteinen kanta ehdollinen (puoltaa hakemusta, mikäli edellinen tai parhaillaan meneillään oleva poistumislupa onnistuu)
- onko lupaehtojen noudattaminen todennäköistä (kyllä/ei, mikäli mainittu)
- onko vangilla poistumislupa-anomukseen oikeuttavaa lomaoikeutta (vangin niin sanottu L-aika ei ole alkanut tai vanki on käyttänyt kaikki poistumislupajaksolla käytettävissä olevat päivät)
- onko kyseessä liian lyhyt käsittelyaika tai hakemusta ei ole valmisteltu laitoksen käytäntöjen mukaisesti
- perustellaanko kannanottoa asiassa annetuilla lausunnoilla (vankilan muut henkilöstöryhmät)
- vedotaanko perusteluissa aikaisempaan päätökseen
- vedotaanko perusteluissa laitoksen käytäntöihin

- vedotaanko perusteluissa edellisten lomien onnistumiseen tai epäonnistumiseen
- vedotaanko perusteluissa kurinpidollisiin toimiin (tuore kp-päätös, viireillä oleva kp-asia tai henkilöllä ei ole kp-merkintöjä)
- perustellaanko esittelyn lopputulemaa vankituntemuksella
- mainitaanko esittelyssä vapautumiseen liittyviä seikkoja (vapautuminen kaukana tai lähellä)
- vedotaanko esittelyssä vangin rangaistusajan suunnitelmaan (kyllä/ei ja edelleen mikäli kyllä onko rangaistusajan suunnitelmasta kumpuava peruste positiivinen, negatiivinen vai jotain muuta)
- vedotaanko perusteluissa laitostäyttymiseen (mikäli vedottiin, oliko havainnot positiivisia vai negatiivisia)
- onko perusteluissa tuotu esiin L-aikaan liittyviä seikkoja
- tuodaanko perusteluissa esiin havaintoja edellisiltä rangaistuskausilta (jos kyllä, ovatko havainnot positiivisia vai negatiivisia)
- esitetäänkö poistumislualle jotain ehtoja (kyllä/ei)
- esitetäänkö jotain muita puoltavia tai epäviä seikkoja
- vedotaanko perusteluissa käyttämättömiin lomapäiviin
- mainitaanko perusteluissa valvottuun koevapauteen tai sen valmisteluun liittyviä seikkoja (kyllä/ei)
- perustellaanko esitystä päihdetesteillä (jos kyllä, niin onko havainnot positiivisia vai negatiivisia)
- onko poistumislupa-anomus käsitelty moniammatillisesti (mikäli mainittu)

Seuraavaksi käyn läpi saatuja asian esittelytekstien lähiluvusta saatuja havaintoja.

6.5.2 Ratkaistavan asian esittelyt päätöksentekoprosessissa

Aineisto sisälsi yhteensä 7 776 poistumislupa-anomuksiin liittyvää esittelytekstiä. Kaikkiin päätöksiin ei siis ollut kirjattu asian esittelyä (tyhjiä havaintoja 72 kappaletta), mutta asiassa oli tehty päätös. Asian esittely oli voinut jäädä puuttumaan myös tilanteissa, joissa vanki oli perunut poistumislupa-anomuksen tai poistumislupa-anomus oli ratkaistu toisen, saman hakijan

vireillä olevan poistumislupa-anomuksen yhteydessä. Joillekin vangeille on toisinaan tyypillistä, että he jättävät useita poistumislupa-anomuksia varsin lyhyen ajan sisällä, jolloin edellisiä ei välttämättä ole ehditty asianmukaisesti käsitellä.

Taulukossa 9 olen kootusti esittänyt asian esittelytekstien luokittelun kautta saadut tulokset. Rangaistusajan suunnitelmaa ja käyttäytymistä koskevat havainnot esitellään jaksossa 6.5.3. Valtaosa, noin 78 prosenttia, esittelyistä päätyi myönteisen päätösesityksen kannalle. Sen sijaan kielteinen esitys annettiin noin 21 prosentissa päätöksistä. Noin 0,1 prosentissa tapauksia ei esittelytekstissä otettu selkeää kantaa anomukseen. Lähtökohtaisesti asian esittelyteksti oli varsin lyhyt, esimerkkeinä mainittakoon ”Esitän myönnettäväksi”, ”Käynyt aikaisemmin useasti onnistuneesti lomilla. Esitän myönnettäväksi anottuna.” tai ”Esitän, että poistumislupaa ei myönnetä.”

Tarkasteltaessa päätösesitykseen annettuja perusteluja yleisellä tasolla, voidaan todeta, että suurin osa (noin 66 %) esittelyistä sisälsi yhden tai useamman perustelun esitetyle kannanotolle. Noin 34 prosenttia esittelyistä ei sisältänyt minkäänlaisia perusteluja. Ne tapaukset, joissa perusteluja ei ollut esitetty, liittyivät myönteiseen poistumislupaesitykseen (89 %). Osaltaan tämä kuvaa niin sanottua lomat pyörivät -ilmiötä – kyseisellä vangilla on takana useampia onnistuneita lomiam, eikä lomasuunnitelmassa tai muutoinkaan vangin tilanteessa ole tapahtunut sellaisia asioita, jotka antaisivat aiheutta muuttaa harkinnan suuntaa. Seuraavat aineisto-otteet kuvaavat tilannetta.

”X on asiallinen ja säänn.työssä käyvä vanki, anoo 0,5 vrk:n rp-lomaa perhesuhteiden ylläpitoa varten, käynyt lomilla onnistuneesti ja jaksosta lomapäiviä 1,5 vrk:tta käyttämättä. Esitän, että loma myönnetään klo 8.00 alkavana ja klo 20.00 päättyvänä.”

”X on käynyt vastaavilla RP-lomilla aikaisemminkin onnistuneesti, joten puollan anottua RP-lomaa.”

”X on käynyt usealla RP-lomalla onnistuneesti. Puollan anottua poistumislupaa.”

Edellisten lomien onnistumisen tai epäonnistumisen käyttäminen perusteena esiintyi noin kolmanneksessa päätösesityksistä. Erityisesti tuotiin esiin se, jos edelliset lomat olivat onnistuneet (noin 92 % edellisiin lomiin liittyvistä perusteista). Erittäin pienessä osassa tapauksia (vajaa prosentti) perusteena käytettiin myös poistumislupien onnistumista edellisillä rangaistuskausilla. Tällainen tilanne voi tulla kyseeseen esimerkiksi silloin, jos henkilöllä ei ole poistumislupia meneillään olevalla rangaistuskaudella, mutta kertaisuushistoriaa on.

Vaikka perusteluvollisuus koskee yhtä lailla vangin kannalta kielteisiä kuin myönteisiä päätöksiä ja päätösesityksiä, vangin kannalta myönteisen lopputuleman (poistumisluvan myöntäminen) perustelemattomuus voitaneen rinnastaa perusteluvollisuudesta poikkeamiseen (HL 45.2 §, erityisesti oikeusturvan vähäistä merkitystä koskien). Perustelujen ensisijainen merkitys on vangin oikeusturvan toteutumisessa. Mikäli hakemus hyväksytään sellaisenaan eikä hakemus koske toista asianosaista, perusteluja ei tarvitse esittää.⁶⁰³ Sen sijaan vangin oikeusturvan toteutumisen ja hyvän hallintotavan kannalta ongelmallisia ovat ne tapaukset, joissa vangin kannalta negatiivista päätösesitystä ei ole perusteltu (11 % niistä päätösesityksistä, joihin ei ollut kirjattu perusteita). Ongelma on erityisen vakava silloin, jos puutteet perusteluissa kertaantuvat myös itse päätökseen. Rangaistusajan pituuden perusteella tehty poistumislupapäätös on VankL 20 luvun 2 §:n nojalla muutoksenhakukiellon alainen, mutta ratkaisusta voi tehdä kantelun Eduskunnan oikeusasiamiehelle. EOA on kiinnittänyt useassa ratkaisussaan huomiota siihen, ettei poistumislupaa koskevia päätöksiä ole perusteltu (ks. lähemmin jakso 6.1). Huomattavaa on, että EOA:n kannanotot koskevat ainoastaan yksittäisiä tapauksia. Käsillä olevan aineiston perusteella voidaan päätellä, että puutteet poistumislupaa koskevien päätösten perustelemisessa ovat laajempi ilmiö kuin EOA:n ratkaisutoiminnan perusteella olisi pääteltävissä. Päätösten perustelemista käsittelemme lähemmin jaksossa 6.5.4.

⁶⁰³ Mäenpää 2018, 546.

Taulukko 9. Ratkaistun poistumislupa-asian esittelytekstit muuttujatasolla kuvattuna (N = 7 776)

Muuttuja, poimittu	N	%
Esittelyn lopputulos	7776	
Myönteinen	6109	78,6
Kielteinen	1658	21,3
Tieto puuttui	9	0,1
Perustelut		
Kyllä	5119	65,8
Ei	2649	34,1
Tieto puuttui	8	0,1
Vanki perunut hakemuksensa	26	0,3
Puolletaan ehdollisesti	73	0,9
Lupaehtojen noudattaminen	1464	18,8
Pidetään todennäköisenä	885	60,5
Ei todennäköistä	579	39,5
Ei lomaoikeutta	74	1,0
(Liian) lyhyt käsittelyaika	76	1,0
Annetut lausunnot	898	11,5
Aikaisempi päätös	107	1,4
Laitoksen käytännöt	16	0,2
Edelliset lomat	2518	32,4
Onnistunut	2319	92,1
Epäonnistunut	199	7,9
Kurinpito	192	2,5
Ratkaistu	102	53,1
Asian käsittely kesken	27	14,1
Ei kp-merkintöjä	63	32,8
Vankituntemus	34	0,4
Vapautuminen	341	4,4
Saman vuoden aikana	309	90,6
Myöhemmin	32	9,4
Ransu mainittu		
Kyllä	693	8,9
Ei	7083	91,1

Muuttuja, poimittu	N	%
Ransu perusteluna		
Positiivinen	468	67,5
Negatiivinen	182	26,2
Muu	43	6,2
Käyttäytyminen	412	5,3
Positiivinen	371	90,0
Negatiivinen	41	10,0
L-aikaan liittyvä peruste	504	6,5
Loma/edelliset rangaistuskaudet	72	0,9
Positiivinen	41	56,9
Negatiivinen	29	40,3
Muu	2	2,8
Esitetään PL-ehtoja	1313	16,9
Muita puoltavia seikkoja	514	6,6
Muita epäviä seikkoja	516	6,6
PL-päiviä käyttämättä	1405	18,1
VKV	172	2,2
valmistelussa/suunnitteilla/alkamassa	155	90,1
peruttu	17	9,9
Päihdetestaus	293	3,8
Negatiivinen tulos	176	60,1
Positiivinen tulos	81	27,6
Kieltäytyminen testistä	31	10,6
Varmennuksessa	5	1,7
Käsitelty moniammatillisesti	81	1,0

Edellisten lomien ohella päätösesitysten perusteluissa arvioitiin lupaehtojen noudattamisen todennäköisyyttä (noin 19 % esittelyistä). Valtaosassa, noin 61 prosentissa, esittelyistä mainittiin, että lupaehtojen noudattaminen on todennäköistä. Hieman yli 11 prosentissa esityksistä kantaa perusteltiin asiassa annetuilla lausunnoilla. Lausuntojen sisältöä tai tiivistelmää niistä ei asian esittelyssä esitetty.

”Esitän puoltaviin lausuntoihin perustuen, että anottu 2 vrk:n RP-poistumislupa myönnetään.”

”Esitän myönnettäväksi anottu 1 vrk:n RP-poistumislupa. Puoltavat lausunnot.”

”Osastokokouksen lausuntoon viitaten, en esitä poistumislupaa myönnettäväksi.”

”Lausuntojen perusteella esitän, että poistumislupaa ei myönnetä.”

Näin ollen päätöksentekijä periaatteessa joutuu palaamaan muuhun dokumentaatioon omatoimisesti, sillä itse asian esittelyssä muiden virkamiesten näkemystä ei esitetä. Teknisesti lausuntoihin palaaminen tietojärjestelmässä on helppoa, mutta hidastaa sinänsä päätöksentekoa eikä tue sitä tuottamalla perusteluja, joita päätöksentekijä voisi itse päätökseen sisällyttää. Kysymyksessä kuitenkin on esittelymenettelyn mukainen päätöksenteko, ei päätöksentekeminen valmistelusta. Viimeksi mainitussa valmistelijan ei tarvitse muodota konkreettista päätösesitystä, vaan hän ensisijaisesti huolehtii siitä, että kaikki päätöksenteon tueksi tarvittava materiaali on saatavilla. Poistumislupa-anomuksesta saatettiin tehdä ehdollisesti myönteinen päätösesitys (vajaa 1 % tapauksista). Tällä viitattiin tilanteeseen, jossa vangille on tehty aikaisempi myönteinen poistumislupapäätös, mutta poistuminen ei ole vielä toteutunut. Näin ollen päätöksenteon pohjaksi halutaan odottaa informaatio siitä, onnistuuko poistumislupa vai ei.

”Hoitanut aikaisemmat poistumislupansa. 11.10. myönnetty RP-poistumislupa, joka on vielä toteutumatta. Mikäli se onnistuu, esitän tätä poistumislupaa myönnettäväksi.”

Esittelytekstissä saattoi olla myös tiivistelmä itse hakemuksesta eli miten pitkää lupaa vanki anoo, mihin poistuminen suuntautuu ja mitä aikoo poistumisluvan aikana tehdä.

”X anoo 1 vrk RP-poistumislupaa perhesuhteiden ylläpitämiseksi veljen luo Tampereelle. X:n L-aika on alkanut 2.8.2013. X:llä poistumislupajak-sossa käyttämättömiä päiviä jäljellä. X käynyt aiemmin poistumisluvilla rikkomuksitta. Esitän myönnettäväksi 1 vrk RP anotuina ajoin.”

Asiat, joilla esittelyn lopputulemaa perusteltiin tai tuotiin esiin asiaan vaikuttavina faktoina, olivat moninaisia. Kielteiseen esittelyyn ja sitä myötä myös päätökseen johti esittelyssä mainittu asian vireillä olemisen päättymisen vangin ilmoituksesta (0,3 % tapauksista). Toisin sanoen vanki voi vetää poistumislupa-anomuksen pois käsittelystä, mikäli kokee, ettei tarvitse lupaa tai asiat ovat jotenkin muutoin muuttuneet niin, ettei ole enää tarvetta poistumisluvulle. Käytännössä poistumislupiin voi liittyä muiden vankien taholta tapahtuvaa painostusta. Mikäli tiedossa on, että vanki on jättänyt poistumislupa-anomuksen, voivat muut vangit painostaa poistumisluvulle mahdollisesti lähtevää tuomaan laitokseen esimerkiksi huumausaineita tai muita kiellettyjä aineita tai tavaroita. Tällöin luvan anoja voi kokea itselleen helpommaksi jättää asia silleensä. Tutkimusaineiston perusteella vireillä olemisen päättymisen vangin omasta ilmoituksesta oli erittäin vähäistä ja siten edellä kuvattu mahdollisuus yksittäistapauksiin mahdollisesti liittyvä tilanne.

Kielteisen esittelyn taustalla saattoi olla myös se, ettei vangilla ollut lomaoikeutta (1 % tapauksista). Tähän kategoriaan kuului kaksi mahdollisuutta. Ensiksi vanki on voinut jättää hakemuksen ennen kuin VankL 14 luvun 3 §:ssä määritelty ajankohta (2/3 vankilassa oloajasta) on saavutettu (aineistossa esiintyi L-ajan-käsitteellä), jolloin vangilla ei ole sinänsä oikeutta rangaistusajan pituuteen perustuvaan poistumiseen. Mikäli rangaistusajan pituuteen perustuvan edellytykset täyttyvät ja vanki on huolellisesti nudattanut rangaistusajan suunnitelmaa, voidaan poistumislupa myöntää, kun vankilassa oloajasta on kulunut puolet (aineistossa esiintyi L-ajan aikaistamisen käsitteellä). Toiseksi lomaoikeutta kertyy kolme vuorokautta kahden kuukauden ajanjaksoa kohden (poistumislupakiintiö)⁶⁰⁴. Ajoittain voi käsillä olla tilanne, jossa vanki anoo poistumislupaa, mutta kaikki poistumislupakiintiön päivät

⁶⁰⁴ Rikosseuraamuslaitoksen määräys (10/004/2018) poistumislupien määrästä ja kestosta.

on jo kuluvalta poistumislupajaksolta käytetty. Tällöin esittelyssä voidaan todeta, ettei vangilla ole lomaoikeutta käytettävänä, eikä siten voida tehdä myönteistä päätösesitystä. Aineistosta on eritelty myös muu L-aikaan liittyvä maininta (6,5 % tapauksista). Kyseessä oli toteamus siitä, että hakija on saavuttanut laskennallisen ajankohdan, jolloin rangaistusajan pituuteen perustuva poistumislupa voi tulla kyseeseen.

Kielteiseen päätösesitykseen saattoivat johtaa myös aikaisemmat päätökset (hieman yli 1 % tapauksista), laitoksen käytännöt (0,2 % tapauksista) tai hakemuksen jättäminen liian tiiviillä aikataululla (1 % tapauksista). Aikaisempiin päätöksiin vetoaminen liittyi tilanteeseen, jossa vanki oli saanut aikaisemmin kielteisen poistumislupapäätöksen ja sen myötä ohjauksen työskentelemään esimerkiksi jonkin rangaistusajan suunnitelmaan asetetun tavoitteen suuntaisesti. Tämän jälkeen vanki on tehnyt jonkin yksittäisen asian, joka ei sinänsä päätöksentekijän näkökulmasta ole riittävä osoitus suunnitelmassa määritellyn tavoitteen suuntaisesta etenemisestä. Seuraava esimerkki aineistosta kuvaa edellä mainittua tilannetta:

”Esitän, ettei poistumislupaa myönnetä, koska lupaehtojen noudattaminen on liian epävarmaa. Miehellä vakava päihdeongelma, eikä suhtaudu siihen vakavasti, vaikka jo 18. kertaa vankilassa. Meni päihdetyön eo:n⁶⁰⁵ juttusille vasta, kun tuli puhetta, ettei pääse lomille, ellei ransu ole edennyt. Pitäisi vielä työstää tätä tavoitetta päihdetyön eo:n kanssa. Vuokrasopimusasiasta ei selvitystä, kunka kiireellinen tms. asia on. Postikin kulkee, mikäli pitää vaan uusia sopimus. Ei tarvitse mennä paikalle.”

Aikaisempiin päätöksiin vetoaminen liittyi myös tilanteeseen, jossa aikaisemmasta (kielteisestä) päätöksestä on kulunut niin vähän aikaa, ettei ole realistista ajatella tilanteen muuttuneen siinä ajassa. Seuraavat esimerkit konkretisoivat tilannetta:

⁶⁰⁵ Eo on lyhenne erityisohjaajasta.

”Esitän, että poistumislupaa ei vielä myönnettäisi. Rikkonut lievästi edellisellä p-luvalla lupaehtoja palaamalla 40 minuuttia myöhästyneenä. Edellisestä kielteisestä päätöksestä vasta n.2 viikkoa. Edellytykset eivät juurikaan muuttuneet.”

”Saanut kielteisen poistumislupapäätöksen 16.7.2014. Perusteltua syytä muuttaa aikaisempaa päätöstä ei ole esitetty. Esitän, ettei poistumislupaa myönnetä.”

”Saannut juuri kielteisen lomapäätöksen. Ei ole syytä muuttaa aikaisempaa päätöstä.”

Päätösesityksissä tuotiin esiin myös laitoksen käytäntöjä, joilla päätösesitystä perusteltiin. Käytännöt saattoivat liittyä joko aikaan ennen poistumislupahakemuksen jättämistä (ensimmäinen esimerkkikatkelma) tai poistumisluvan pituuteen erityisesti, kun kysymyksessä on vangin ensimmäinen poistumislupa (kaksi jäljempää katkelmaa).

”Esitän myönnettäväksi RP-perusteella 12h. Paikannuspuhelin mukaan. Ensimmäinen poistumislupa, käynyt keskustelun lomakäytännöistä rse:n kanssa.”

”L-aika 11.11.2014 ja vapautuminen jo 31.1.2015. Ensimmäinen RP-lupa käytännön mukainen ½ vrk. Esitän, että poistumislupa myönnetään anotunlaisena.”

”Kyseessä ensimmäinen RP-poistumislupa. L-aikaa aikaistettu 20.12.2014. Ransu edennyt suunnitellusti. Poistumisluvan liitteenä ajankäyttösuunnitelma Jouluaikaan sijoittuvaan poistumislupa. Käytännön mukaan ensimmäisen RP-luvan tulisi olla ½ vrk, mutta koska on jouluaika ja ajankäyttösuunnitelma on realistinen, esitän että poistumislupa myönnetään 1 vrk:n pituisena.”

Hakemuksen jättäminen liian tiiviillä aikataululla korostui erityisesti kielteisissä päätösesityksissä. Niissä tapauksissa, joissa hakemuksen käsittelyaikaan liittyvä peruste oli kirjattu, noin 91 prosenttia tapauksista liittyi kielteisiin päätösesityksiin. Tulo-oppaissa tai muussa vangille annettavassa tai saatavilla olevassa materiaalissa on annettu ohjeet hakemuksen jättämiseksi. Laitosten välillä on havaittavissa eroavaisuuksia hakemuksen jättämisaikojen osalta. Hakemuksen käsittelyajat vaihtelivat viikosta kahteen viikkoon (ollen joko seitsemän vuorokautta tai 14 vuorokautta). Joidenkin hakemusten kohdalla saatettiin käyttää tapauskohtaista harkintaa ja poiketa käsittelyaikavaatimuksesta päätyen myönteiseen päätösesitykseen.

”En puolla X:n RP-lomaa, liian lyhyt käsittelyaika. (RP-loman jätettävä 7 vrk ennen lomaa)”

”En esitä myönnettäväksi. Poistumislupahakemus jätetty liian myöhään haettuun poistumislupapäivään nähden. RP-perusteinen poistumislupahakemus tulee jättää kaksi viikkoa ennen haettua päivää.”

”Esitän myönn anotusti ½ vrk rp-perusteisena. 2-track valvonta⁶⁰⁶. Vartija puoltanut anomusta, vaikka hakemus jätetty pienellä käsitt.ajalla, koska lähtö mahdolliseen koevapauteen lähestyy.”

Päätösesityksissä tuotiin myös esiin kurinpitoon (2,5 % tapauksista), vankituntemukseen (0,4 % tapauksista) ja vapautumiseen (4,4 % tapauksista) liittyviä havaintoja. Kielteiseen päätösesitykseen liittyivät tilanteet, jossa vankia koskeva kurinpitomenettely oli kesken tai vangilla oli tuore kurinpitomerkintä. Myönteiseen esitykseen liittyi toteamus siitä, ettei vangilla ole kurinpitomerkintöjä, jolla esittelijä viitannee siihen, että vanki noudattaa laitoksen sääntöjä ja siten antaa positiivisen implikaation päätösharkintaan. Yksittäisissä tapauksissa esittelijä päätyi myönteisen päätösesityksen kannalle huolimatta kesken olevasta kurinpitoasiasta tai ratkaistusta kurinpitoasiasta. Viimeksi

⁶⁰⁶ Viittaa paikantavan puhelimen avulla suoritettavaan valvontaan.

mainittu liittyi tilanteeseen, jossa vangin historiasta löytyy kurinpitomerkintä, mutta sen ei enää katsota vaikuttavan käsillä olevaan päätösharkintaan.

Erittäin pienessä osassa päätösesityksiä vedottiin vankituntemukseen. Vankituntemukseen liittyvä huomio saattoi liittyä kielteiseen päätösesitykseen:

”Esitän, että ei myönnetä. Ei vankituntemusta, saapumisen jälkeen seuraavana päivänä jätetty hakemus. Ei puoltava lausunto.”

Toisaalta heikko vankituntemus ei välttämättä muodostunut myönteisen päätösesityksen esteeksikään:

”L-aika alkanut. Siirtynyt avolle 15.5.14. Ei poistumislupahistoriaa. Lyhyen vankituntemuksen perusteella lupaehtojen noudattamisen arviointi on haastavaa. Esitän myönnettäväksi 12h rp-perustein. Paikanninlaite mukaan.”

Vapautumisen ajankohtaan liittyviä seikkoja saatettiin käyttää päätösesityksen perusteena tai päätösharkintaan vaikuttavana seikkana (4,4 % kaikista asian esittelyistä). Aineistosta nousi esiin laitosten erilaisia käytäntöjä. Joissakin laitoksissa saatettiin myöntää poistumislupa varsin lähellä vapautumista, toiset laitokset suhtautuivat varauksellisesti poistumislupiin vapautumisen kynnyksellä.

”En esitä poistumislupaa. Vapautuminen n. kuukauden kuluttua.”

”Vapautuminen jo 17.1.2015. En esitä myönnettäväksi näin lähellä vapautumista.”

”Lomaoikeutta 2 vrk:ta. 14.9.2013 rikkonut poistumisluvan ehtoja, antanut tuolloin kannabis-positiivisen huumevirtsanäytteen. Sen jälkeen 4 pl:aa, joilla noudatti lupaehtoja.

Esitys: 2 vrk:n RP-poistumislupa Mänttä-Vilppulaan ja Tampereelle.. Vapautuu seuraavana päivänä loman jälkeen.”

Lähes 91 prosenttia vapautumisen ajankohtaan liittyvistä perusteista liittyi tilanteeseen, jossa vanki vapautuu saman vuoden puolella. Sen sijaan noin 9 prosenttia päätösesityksistä liittyi tilanteeseen, jossa vanki vapautuu myöhemmin (toisin sanoen eri vuoden puolella). Suurin osa (61 %) myönteiseen poistumislupapäätökseen liitetystä perusteista ilmeni tilanteessa, jossa vanki oli vapautumassa saman vuoden puolella (taulukko 10). Tämä käsittää siis ne tapaukset, joissa vapautumisen ajankohta oli nostettu perusteluksi päätösesitykselle. Vastaavasti mikäli vangin vapautuminen tapahtui eri vuoden puolella, suurin osa (lähes 69 %) päätösesityksistä liittyi kielteiseen poistumislupapäätösesitykseen.

Taulukko 10. Vapautumisajankohdan merkitys päätösesityksen lajiin

Esityslaji	Eri vuosi	Sama vuosi	N
Myönteinen	10	189	199
	31,3 %	61,2 %	
Kielteinen	22	22	142
	68,8 %	38,8 %	
Yht.	100 %	100 %	341

Vapautumiseen liittyvät perusteet ilmenivät aineistossa esimerkiksi näin:

”Esitän, että poistumislupaa ei myönnetä. X:llä on paljon rikkeitä, joten poistumislupaehdojen noudattaminen ei ole riittävän varmaa. Poistumislupalta ei myöskään ole erityisiä perusteita koska vapautuminen on jo 6.5.2014.”

”Hoitanut aikaisemmat poistumislupansa. Vapautuminen on lähellä. Esitän myönnettäväksi anotusti.”

"Vapautuminen jo 31.1.2014. En esitä myönnettäväksi poistumislupaa näin lähellä vapautumista."

"X:n laituskäyttäytyminen, työtoimintaan osallistuminen ja vapauteen valmistautuminen niin mallikasta, että esitän poistumisluvan myöntämistä, vaikka vapautuminen jo seuraavana päivänä."

"Loma-aika vasta alkamassa 22.10 ja vapautuminen jo 10.11!! Esitän loma-ajaksi aamusta iltaan esin 8.00-20.00! Jompana kumpana päivänä em. päivistä! Ei kuitenkaan yön yli lomaa!"

"X on hakenut rangaistuksen pituuden perusteella poistumislupaa 23.5.-24.5.2014. L-aika alkaa 17.5.2014, vapautuminen 20.6.2014. X:llä ei ole aikaisempaa poistumislupahistoriaa. Rangaistusajan suunnitelma on edennyt osittain tavoitteiden suuntaisesti. Esitän, että poistumislupa myönnetään VL 14:2§:n perusteella anotonlaisena"

Päätösesityksiä perusteltiin myös valvotulla koevapaudella (VKV, noin 2 % päätösesityksistä). Niistä päätösesityksistä, joissa valvottu koevapaus oli mainittu, noin 90 prosenttia liittyi tilanteeseen, jossa valvottu koevapaus oli suunnitteilla, valmistelussa tai piakkoin alkamassa. Myönteisistä päätösesityksistä lähes kaikki liittyivät tilanteeseen, jossa vangille oli suunnitteilla valvotun koevapauden alkaminen tai suunnitelmissa oli edetty jo pidemmälle. Tapaukset, joissa valvottu koevapaus oli peruttu, toi poistumislupapäätösharkintaan kielteisen päätösesityksen puolesta puhuvan seikan.

"Anoo ensimmäistä rp-lomaa puolivrk siirtääkseen säilytyksessä olleet tavarat omaan asuntoonsa Heinolaan. Tapaisi samalla omat vanhempansa sekä pojan, joka ollut sijaishuollossa isovanhemmilla. Kävisi samalla työpajahaastattelussa sekä te-toimistossa mikäli saadaan sovitua haastattelu-aika. Esitän loman myöntämistä niin, että paluu klo 19. Olisi ns. koeloma vkv:tä ajatellen."

”L-jakso päättyy 3.5.14 ja käyttämättä on 1 vrk RP-poistumislupia. Ransu etenee ja käytös ollut [vankilassa] muutenkin hyvää. VKV:n valmistelu on jo loppusuoralla, johon X osallistunut aktiivisesti ja rakentavasti. Esitän 1vrk RP-poistumislupaa anottuun ajankohtaan normaalein poistumislupaehdoin.”

”Esitän, että X:lle ei myönnetä anomaansa poistumislupaa. Tuore vkv:n lupaehtojen rikkominen ja siirto suljettuun vankilaan. Lupaehtojen noudattaminen ei ole varmaa.”

Päihdetestaukseen liittyviä argumentteja esitettiin vajaassa 4 prosentissa kaikista päätösesityksistä. Näistä noin 60 prosenttia liittyi tilanteeseen, jossa vanki oli antanut negatiivisen päihdetestituloksen. Positiivisen tuloksen antamiseen liittyviä toteamuksia oli noin 28 prosentissa päätösesityksistä. Kieltäytymiseen päihdetestistä liittyviä mainintoja oli noin 11 prosentissa tapauksista ja toteamus siitä, että päihdetestituloksesta on vielä varmennuksessa, liittyi vajaaseen 2 prosenttiin tapauksista.

Myönteisistä päätösesityksistä noin 90 prosenttia liittyi tilanteeseen, jossa päätösesityksessä todettiin henkilön antaneen negatiivinen päihdetestituloksesta (taulukko 9). Vastaavasti kielteiseen päätösesitykseen liittyi positiivinen päihdetestituloksesta noin 54 prosentissa kaikista kielteisistä päätösesityksistä. Kieltäytyminen päihdetestistä liittyi noin 90 prosentissa tapauksista kielteiseen päätösesitykseen. Varmennuksessa olevista päihdetestituloksista 80 prosentissa kysymyksessä oli kielteinen päätösesitys.

Päätösesityksiin liittyi myös muita päätösesitystä tukevia seikkoja, jotka liittyivät niin myönteiseen päätösesitykseen (lähes 7 % kaikista tapauksista) tai kielteiseen päätösesitykseen (niin ikään lähes 7 % kaikista tapauksista). Muut myönteiseen päätösesitykseen liittyvät seikat saattoivat liittyä esimerkiksi poistumisluvan aikana tavattaviin läheisiin.

”Hoitanut aikaisemmat poistumislupansa. Perustelee arkipäivän käyttämistä avovaimon työvuoroilla. Esitän myönnettäväksi anotusti. Sähköisen valvonnan seurantaliate mukaan.”

Asia saattoi liittyä myös muuhun sellaiseen tilanteeseen, josta ei arvioida olevan riskiä poistumisluvan onnistumiselle, kuten esimerkiksi keskeneräiset asiat oikeudessa.

”Esitän myönnettäväksi. Ehto: Paikannuslaite mukaan. Paluu takaisin klo 18:30 mennessä laitoksen aukioloajan mukaan. Takana onnistuneita lomia. Lomapäiviä jäljellä. Näytteet kunnossa. Ei tuomioistuintilauksia.”

Kielteiseen päätösesitykseen liittyvät muut epäävät argumentit saattoivat esiintyä esimerkiksi tilanteeseen, jossa ei ole saatu täyttä varmuutta poistumisen tarkoituksista, ei ole esitetty erityistä syytä poistua laitoksesta tai asiaa voidaan hoitaa muuten vankilasta käsin. Kuten myönteistä päätösesitystä tukevissa asioissa, niin kielteisen päätösesityksen taustalla keskeneräiset oikeusasiat saattoivat esiintyä perusteena.

”X vierailut Y:n osoitteessa onnistuneesti syyskuussa, mutta X:n ja Y:n kertomukset joulun lomahakemukseen liittyen ovat eriävät. X:n kanssa vaikea keskustella hänen henkilökohtaisista asioistaan. En esitä myönnettäväksi.”

”Esitän, että poistumislupaa ei myönnetä. X:llä on paljon rikkeitä, joten poistumislupaehtojen noudattaminen ei ole riittävän varmaa. Poistumislupalle ei myöskään ole erityisiä perusteita koska vapautuminen on jo 6.5.2014.”

”Esitän, että poistumislupaa ei myönnetä. Vuokrasopimuksen allekirjoittaminen ei täytä TS-loman perusteita ja onnistunee myös vankilasta käsin. Keskeneräinen oikeusasia 27.11.2014, jossa vastaajana. L-aika saattanee siis muuttua.”

Päätösesityksiin liitettiin koko joukko toteavia asioita, jota olivat poistumislupalle asetettavat ehdot (n. 17 % päätösesityksistä), käytettävissä olevien poistumislupapäivien määrä (n. 18 % päätösesityksistä) tai se, että hakemusta

on käsitelty moniammatillisesti (1 % tapauksia). Tyypillisimmillään poistumisluvan ehdoksi asetettiin paikantava puhelin (2-track). Harvinaisempia olivat käyminen poliisilaitoksella, valvontasoiton tekeminen tai todistuksen tuominen esimerkiksi lääkäriltä.

6.5.3 Rangaistusajan suunnitelman rooli poistumislupaa koskevilla päätösesityksissä

Tässä jaksossa analysoin rangaistusajan suunnitelman esiintymistä ja roolia osana päätösesityksiä. Eksplisiittisen maininnan rangaistusajan suunnitelmasta sisältäneet päätösesitykset on poimittu erikseen. Samassa yhteydessä analysoin myös vangin käyttäytymiseen liittyviä päätösesitysten perusteita. Hallituksen esityksessä 263/2004 vp (s. 184) todetaan, että rangaistusaikaisella käyttäytymisellä tarkoitetaan vangin käytöstä ja mahdollisia järjestysrikkomuksia, mutta myös sitä, onko vanki noudattanut rangaistusajan suunnitelmaa. Hallituksen esityksessä siis rinnastetaan rangaistusajan suunnitelman noudattaminen ja vangin vankeusaikainen käyttäytyminen. Tässä yhteydessä rinnastamista ei kuitenkaan ole tehty, vaan rangaistusajan suunnitelmaa ja vangin käyttäytymistä koskevat päätösesitysten perusteet on poimittu erikseen. Rinnastamista ei myöskään ole tehty VankL 14 luvun 2 §:ssä, jossa esitetään rangaistusajan pituuteen perustuvan poistumisluvan harkintaperusteet vaan rangaistusajan suunnitelmaan liittyvät seikat ovat omana kohtanaan ja rangaistusaikainen käyttäytyminen omana harkintaperusteenaan.

Eksplisiittinen maininta rangaistusajan suunnitelmasta sisältyi yhteensä 691 poistumislupahakemuksen päätösesitykseen (taulukko 11). Se on noin 9 prosenttia kaikista rangaistusajan pituuden perusteella tehdyistä poistumislupapäätöksistä. Määrää voitaneen pitää erittäin vähäisenä, kun otetaan huomioon se, että rangaistusajan suunnitelma on VankL 14 luvun 2 §:n mukainen poistumisluvan harkintaperuste. Toisaalta huomioitavaa on myös se, että vaikka päätösesityksessä ei mainittaisikaan rangaistusajan suunnitelmaa eksplisiittisesti, se tarkoita sitä, että rangaistusajan suunnitelmalle ei anneta lainkaan painoarvoa. Päätösesityksessä on esimerkiksi voitu vedota siihen, ettei lupaehtojen noudattamista pidetä todennäköisenä suuren päihteisiiin retkahdusriskin vuoksi. Tällöin hyvin todennäköistä on, että kyseisellä vangilla päihteiden käytön vähentämiseen liittyviä tavoitteita on mainittu hänen

rangaistusajan suunnitelmassa. Rangaistusajan suunnitelmaan liittyviä mainintoja voi olla mainittuna lausunnoissa, jotka toimivat valmisteluasiakirjoina asian esittelyn laadinnassa. Kaikki lausunnoissa esiintuodut asiat eivät välttämättä päädy asian esittelytekstiin.

Rangaistusajan suunnitelmaa koskevat havainnot olivat luonteeltaan kolmenlaisia. Ensiksi rangaistusajan suunnitelmaan viittaaminen toimi poistumislupaesitystä puoltavana seikkana. Toiseksi rangaistusajan suunnitelma esiintyi päätösharkinnassa negatiivisena elementtinä. Kolmannen kategorian muodosti joukko havaintoja, joissa maininta rangaistusajan suunnitelmasta ei liittynyt kiinteästi päätösharkintaan vaan henkilön rangaistusajan suunnitelmaa käytettiin esimerkiksi informaation lähteenä (esimerkiksi rangaistusajan suunnitelmassa on mainittu asioita henkilön siviilielämästä tai todetaan asia, joka on kirjattu rangaistusajan suunnitelman tavoitteeksi) tai rangaistusajan suunnitelmaan liittyi jokin muu huomio (esimerkiksi rangaistusajan suunnitelma on tekemättä).

Niissä päätösesityksissä, joissa rangaistusajan suunnitelma oli ylipäänsä mainittu, harkintaan myönteisesti vaikuttavia mainintoja oli noin 68 prosentissa päätösesityksistä. Lähes poikkeuksetta päätösesityksissä viitattiin siihen, että haettu poistumislupa tukee rangaistusajan suunnitelmaa tai poistumislupa on rangaistusajan suunnitelman mukaista toimintaa. Myös yleisluontoiset maininnat, kuten henkilö on edistynyt tai toteuttanut rangaistusajan suunnitelmaa tai rangaistusajan suunnitelma on toteutunut osittain, olivat tyypillisiä. Näissä päätösesityksissä ei kuitenkaan tarkemmin avattu sitä, *millä tavoin* puollettu poistumislupa tukee rangaistusajan suunnitelman toteutumista.

”Rangaistusajan suunnitelma edennyt osittain [...]”

”Rangaistusajan suunnitelma edennyt. [...]”

Negatiivisia rangaistusajan suunnitelmaan liittyviä perusteluja oli noin 26 prosentissa päätösesityksistä. Negatiiviseen päätösharkintaan liittyvissä tilanteissa rangaistusajan suunnitelma todettiin toteutumattomaksi tai sen eteneminen vähäiseksi.

”X anoo poistumislupaa rangaistusajan pituuden perusteella. Hän ei ole esittänyt erillisiä perusteluja poistumisluvan myöntämiseksi. X:n vankeusaikajan vaihteleva menestyminen sekä rangaistusajan suunnitelman vähäinen eteneminen eivät puolla poistumisluvan esittämistä. Poistumislupaehdojen noudattamista ei voida pitää riittävän todennäköisenä. Ei esitetä poistumisluvan myöntämistä.”

Kategoriolla muu viitataan tilanteeseen, jossa rangaistusajan suunnitelmaa käytetään esimerkiksi informaation lähteenä: esimerkiksi toteamus siitä, mikä asia on rangaistusajan suunnitelmassa mainittu tavoite. Kategoriaan muu kuuluvia mainintoja oli noin 6 prosentissa niistä päätösesityksistä, jotka sisälsivät maininnan rangaistusajan suunnitelmasta.

Tarkasteltaessa rangaistusajan suunnitelman esiintymistä kielteisten ja myönteisten päätösesitysten suhteen (taulukko 11) saadaan hyvin saman suuntainen lopputulema kuin tarkasteltaessa rangaistusajan suunnitelman mainintojen jakaumaa yleisellä tasolla. Mikäli rangaistusajan suunnitelma oli mainittu myönteiseen lopputulemaan viittaavana asiana, noin 94 prosentissa päätösesityksistä suunnitelmaan vetoaminen oli vangin näkökulmasta myönteisiä. Vastaavasti mikäli rangaistusajan suunnitelma nähtiin etenevämmänä tai sen noudattamiseen vanki ei ollut sitoutunut, 78 prosentissa tapauksista päätösesitys oli vangin kannalta kielteinen.

Tarkasteltaessa rangaistusajan suunnitelmaan liittyvää asiasisältöä myönteisissä päätösesityksissä, lähes kaikissa päätösesityksissä rangaistusajan suunnitelmaan vedotaan toteavasti, eikä perusteluja esitettylle tulkinnalle esitetä. Seuraavat esimerkit edustavat erittäin tyypillistä asian esittämisen tapaa:

”...edistänyt ransunsa toteutumista...”

”...Ransu edennyt. ...”

”...Noudattanut ransua.”...

Yksittäisissä asian esittelyteksteissä rangaistusajan suunnitelman etene- mistä oli perusteltu hieman enemmän.

”... Yhteydenpito lähiomaisiin on ransua tukevaa toimintaa...”

”...ransun tavoite ”päihdehoidon jatkumoiden varmistaminen siviiliin” onnistuisi parhaiten Sillanpirtin⁶⁰⁷ kautta, jonne pääsemistä myönteinen ja onnistunut poistumislupa selkeästi edesauttaa...”

Vaikka rangaistusajan suunnitelman mainitseminen harkintaan vaikuttavana tekijänä on tärkeää, tulisi toteamisen lisäksi esittää enemmän tietoa siitä, *miten* tai *millä perusteilla* mainittuun päätelmään on päädytty. Ympäripyöreä toteaminen siitä, että henkilö on edistänyt rangaistusajan suunnitelmaansa ei tosiasiassa kerro sitä, onko suunnitelma edistynyt osittain vai kaikkien siinä mainittujen tavoitteiden tai osa-alueiden osalta, saati sitä miten edistyminen on todennettu. Onko edistymiseksi kenties katsottu yksittäinen käynti erityistyöntekijän luona vai pidempi aikainen sitoutuminen ohjelma- toimintaan tai koulutukseen?

Toteamukset siitä, että rangaistusajan suunnitelma on edennyt, vanki si- toutunut suunnitelman toteuttamiseen tai anottu poistumislupa tukee suun- nitelman toteutumista, näyttäytyvät vahvasti myönteiseen lopputulokseen implikoivana tekijänä. Esimerkiksi suunnitelman osittainenkin toteutuminen tai pieni eteneminen on myönteinen seikka lupaharkinnassa. Osaltaan tämä viestii siitä, että rangaistusajan suunnitelmaan liitetty kannustinvaikutus to- teutuu – henkilön noudattaessa rangaistusajan suunnitelmaa lupaharkinta voi suuremmalla todennäköisyydellä olla hakijan kannalta myönteinen, mi- käli myös muut laissa asetetut edellytykset täyttyvät⁶⁰⁸.

⁶⁰⁷ Hoitokoti, joka tarjoaa palveluita alkoholisteille.

⁶⁰⁸ Mohell – Pajujoja 2006, 71.

Taulukko 11. Rangaistusajan suunnitelman argumentaation luonne eri päätösesityksen lajeissa

Ransun argumentaatio				
Esityslaji	negatiivinen	positiivinen	muu	yhteensä (kpl)
kielteinen	77,9 %	9,4 %	12,7 %	213
myönteinen	3,1 %	93,7 %	3,1 %	478
yhteensä (kpl)	181	468	42	691
	26,2 %	67,7 %	6,1 %	100 %

Kielteisissä päätösesityksissä rangaistusajan suunnitelmaan vetoaminen oli harvinaisempaa kuin positiiviseen päätösesitykseen päätyvissä esittelyteksteissä. Sisällöllisessä tarkastelussa oli havaittavissa, että osassa kielteisiä päätösesityksiä rangaistusajan suunnitelman esittäminen argumenttina oli toteavaa, ilman asian tarkempaa avaamista olevaa. Asiaa kuvaavat seuraavat esimerkit: ”Ransu ei edennyt [vankilassa].” tai ”Rangaistusajan suunnitelma ei ole edennyt riittävästi.”

Kielteisten päätösesitysten osalta oli kuitenkin havaittavissa asian laajempaa perustelua kuin positiivisten päätösesitysten kohdalla. Rangaistusajan suunnitelman etenemättömyys oli saatettu liittää joihinkin yksittäisiin tavoitteisiin:

”X ei ole ollut aktiivinen toteuttamaan RanSu:n rikolliseen käyttäytymiseen sekä uusimisriskiin liittyviä tavoitteitaan.”

Etenemättömyys on voinut liittyä tavoitteiden mukaisen työskentelyn vaiheeseen verrattuna anotun poistumisluvan ajankohtaan:

”X on ollut aktiivinen ransunsa toteuttamisen suhteen, mutta koska työ on vasta alussa, esitän, että poistumislupaa ei vielä myönnetä. Ei ransun mukaista toimintaa, vaatii perusteellisemmän valmistelun.”

”Esitän, että ei myönnetä. Anottu loma-aika liian pitkä ensimmäiseksi lomaksi. Ransu on edennyt jonkin verran, mutta erityisesti päihdeasioiden hoitaminen on vielä liian pahasti kesken poistumislupaa ajatellen.”

Verrattaessa myönteisiä ja kielteisiä päätösesityksiä sisällöllisesti voidaan havaita, että rangaistusajan suunnitelmaan liittyvää johtopäätöstä oli kielteisten päätösesitysten kohdalla hieman paremmin perusteltu.

”Esitän, että poistumislupaa ei myönnetä. X:lla on ollut viime aikoina hyvä kehitys rangaistusajan suunnitelman edistämiseksi ja on ollut nyt muutaman viikon asutettuna sitoumusosastolle. Rangaistusajan suunnitelman mukaista päihdeasioiden käsittelyä tulee kuitenkin vielä syventää ennen poistumisluvan myöntämistä. X:lla on takana useita päihderikkomuksia, joten poistumislupaehdojen noudattaminen on epävarmaa.”

Tässä yhteydessä on kuitenkin syytä muistaa, että rangaistusajan suunnitelman mainitseminen perusteluissa oli ylipäänsä vähäisempää kielteisten päätösesitysten kohdalla, joka osaltaan vahvistaa tulkintaa rangaistusajan suunnitelmasta kannustimena. Lisäksi on syytä muistaa, että aineistoon kuului yksittäisiä tapauksia, joissa rangaistusajan suunnitelmaan liittyvä peruste oli päinvastainen mitä päätösesityksen perusteella olisi voinut olettaa. Kyseisiä havaintoja liittyi sekä positiivisiin että negatiivisiin esityksiin.

”1 vrk Rp anomus, ei puollettu, siirretty 12.06.2014 päätöksellä avo-seuraamuksista takaisin suljettuun vankilaan. 13.4. buprepositiivinen⁶⁰⁹ näyte [vankilan nimi], 03. ja 13.07. negatiiviset [vankilan nimi]. Käytös [vankila] ollut hyvää ja ransukin edennyt. Saattamattoman loman lupaehdojen noudattaminen epävarmaa, esitän, että RP lomaa ei myönnetä. Harkittaneen lähempänä vapautumista mahdollisen VAPY sijoituksen tukemiseksi.”

⁶⁰⁹ Viittaa buprenorfiini-nimiseen kipulääkkeeseen, jota käytetään myös huumausaineena ja se sopii opiaattiriippuvaisten vieroitus- ja korvaushoitolääkkeeksi. (<https://paihdelinkki.fi/tietopankki/tietoiskut/laakkeet/buprenorfiini-paihdekaytossa/>)

”Ransun päätavoitteisiin on jatkossa kiinnitettävä enemmän huomiota, arvioni mukaan eivät ole edenneet riittävästi. Sijoittelussa [vankilan osastolle] on ransun noudattamiseen kiinnitetty huomiota. Päihteiden käyttö lomilla voi aiheuttaa ongelmia, joten tukitoimia olisi voinut harkita. On kuitenkin päässyt jo poistumisluvulle, jopa 2 vrk:n , joten en näe syytä muuttaa linjaa. Esitän myönnettäväksi. Paikannuspuhelin mukaan. Matka-ajat kohtuullisia”.

Rangaistusajan suunnitelman etenemisen ja päätösharkinnan lopputuleman välillä esiintyi ristiriitaa. Yhtäältä se ilmeni niin, että tapauksissa esittelyn laatija oli tuonut esiin sen, ettei vangin rangaistusajan suunnitelma ole edennyt (3,1 % tapauksista). Kuitenkin tästä huolimatta päättävä virkamies esittää poistumisluvan myöntämistä. Kyseisissä tapauksissa jokin muu asia on lupaharkinnassa ollut sellainen, että esittelijä on katsonut aiheelliseksi tehdä myönteinen päätösesitys. Tämä korostaa lupaharkinnan kokonaisvaltaisuutta eikä rangaistusajan suunnitelman toteutumattomuudella ole, ainakaan näissä yksittäisissä tapauksissa, vankia sanktioitu. Toisaalta saman suuntainen ilmiö oli havaittavissa myös kielteisissä päätösesityksissä, joissa rangaistusajan suunnitelmaan vetoaminen oli positiivinen (9,4 % tapauksista). Tämä myös tukee esitettyä kantaa siitä, että päätöksenteossa kokonaisharkinnalla on myös sijansa.

Käyttäytymiseen liittyviä huomioita sisältyi noin viiteen prosenttiin kaikista asian esittelyteksteistä. Näistä lähestulkoon kaikki olivat positiivisia eli vangin käyttäytyminen oli ollut moitteetonta ja siten huomiot toimivat poistumislupaa puoltavina asioina (90 % myönteistä poistumislupaa esittävässä tapauksissa). Näin ollen käyttäytymiseen liittyvät huomiot liitettiin useimmiten poistumislupaa myöntäviin tapauksiin ja käyttäytyminen toimi pääosin kannustimena. Niissä kielteisissä päätösesityksissä, joissa käyttäytyminen oli kirjattu harkintaperusteeksi, valtaosa (n. 68 %) liittyi tilanteeseen, jossa käyttäytyminen oli ollut negatiivista. Lähes kolmannes tapauksista, joissa käyttäytymisessä ei ollut moitittavaa, liittyi kielteiseen poistumislupapäätösesitykseen. Tässä yhteydessä on syytä huomata, että osa käyttäytymiseen liittyvistä maininnoista liittyi tapauksiin, joissa rangaistusajan suunnitelma oli myös mainittu samassa asian esittelyssä.

6.5.4 Päätökset ja niiden vapaamuotoiset perustelut rangaistusajan suunnitelman näkökulmasta tarkasteltuna

Tutkimuksen aineiston perusteella voidaan todeta, että kaikki vireille tulleet hakemukset on käsitelty ja niihin on annettu päätös. Näin täyttyy hallintolain asettama vaatimus asian ratkaisemisesta. Ainoastaan 0,9 prosentissa tapauksista asiassa ei ollut tehty esittelyä ja siten nämä tapaukset on rajattu tarkasteltavan aineiston ulkopuolelle⁶¹⁰. Asiaan oli kuitenkin annettu ratkaisu esimerkiksi jonkin toisen vireillä olevan asian yhteydessä. Myönteistä on, että kysymyksessä on lukumääräisesti pieni joukko poistumislupa-anomuksia.

Esittelevän virkamiehen päätösehdotus ei lähtökohtaisesti sido varsinaista päätöksentekijää. Päätöksentekijä voi yhtyä esitettyyn näkemykseen, mutta voi päätösharkinnassaan päätyä johonkin muuhun lopputulemaan. Valtaosassa päätösharkintatilanteista sekä esittelijän että päätöksentekijän lopputulema tutkimuksen aineiston perusteella on sama: kielteisen esittely perusteella tehdään kielteinen päätös noin 93 prosentissa kielteisiä päätösesityksiä. Myönteisen esittelyn perusteella päädyttiin myönteiseen lopputulemaan vastaavasti noin 97 prosentissa tapauksista.

Toisistaan poikkeaviinkin lopputuloksiin myös päädyttiin. Kielteisistä päätösesityksistä 6,5 prosenttia muuttui myönteiseen lopputulokseen. Vastaavasti myönteisistä päätösesityksistä 2,5 prosenttia muuttui lopputulemaltaan kielteiseksi. Tästä johtuen voidaan todeta, että yleensä esittelijä ja päätöksentekijä arvioivat hakemuksia varsin samankaltaisesti, eikä poikkeava harkinta ole päätösten vuosittainen kokonaismäärä huomioiden kovinkaan yleistä. Toisaalta se, että toisistaan poikkeavia lopputulemia esiintyy, kertoo päätöksentekijän tekemästä omasta arvioinnista. Tämä vahvistaa kuvaa siitä, että päätöksentekijä perehtyy kuhunkin tapaukseen ja tarvittaessa käyttää asemansa suomaan valtaa. Se, että kielteinen päätösesitys muuttuu päätöksentekoprosessissa myönteiseksi, on hakijan näkökulmasta positiivinen asia. Sen sijaan myönteisen päätösesityksen muuttuminen lopputulemaltaan kielteiseksi päätökseksi on harvinaisempaa.

Poistumislupaa koskeva päätös tehdään vankitietojärjestelmässä, josta päätöksentekijä tulostaa vangille annettavan kirjallisen päätöksen.

⁶¹⁰ Ks. lähemmin jakso 6.2.

Tietojärjestelmä itsessään ohjaa päätöksen muodostumista ja päätöksen tekeminen tapahtuu esimerkiksi valitsemalla valmiista vaihtoehdoista kyseiseen tietoon sopiva. Kyseisen kaltaisten tietoon lisäksi päätöksentekijä voi kirjoittaa antamaansa päätökseen muita vapaamuotoisia perusteluja, joita hän on katsonut tarpeelliseksi ja jotka tulostuvat kirjalliseen päätökseen automaattisesti. Muita perusteluja oli kirjoitettu kaikkiaan 1 306 päätökseen (n. 17 % kaikista päätöksistä). Vapaamuotoiset perustelut voidaan nähdä keskeisenä informaation lähteenä hakijalle, ja niiden avulla voidaan avata päätöksen taustoja. Perustelujen merkitys korostuu erityisesti kielteisten päätösten kohdalla, millä voidaan osaltaan ohjata vankia toivotuun suuntaan. Kirjallisten perusteiden esittäminen ei luonnollisesti poissulje sitä informaatiota, joka annetaan päätöksen tiedoksi antamisen yhteydessä. Tiedoksi antamisen yhteydessä kerrottu informaatio on yhtä lailla merkityksellistä ja vankia ohjaavaa. Vapaamuotoiset perustelut toisaalta helpottavat myös tiedoksi antavaa virkamiestä, mikäli vanki kysyy tarkempia perusteluja tai hänellä on haasteita ymmärtää kirjallisen päätöksen tekstimuotoista informaatiota⁶¹¹.

Tarkasteltaessa muu perustelu -osioon kirjattuja huomioita, havaittiin, että niitä oli kirjoitettu pääasiassa kielteisiin päätöksiin. Ainoastaan muutamassa päätöksessä kirjattu asia liittyi myönteiseen päätökseen (esim. hakijalle myönnetään matkaliput valtion varoista). Rangaistusajan suunnitelma oli mainittu 200 päätöksen yhteydessä (vajaa 3 % kaikista tutkimuksen kohteena olevista poistumislupapäätöksistä ja noin 15 % päätöksistä, joissa muita perusteluja oli kirjattu). Valtaosa (83 %) kirjauksista liittyi rangaistusajan suunnitelmaan vetoamiseen negatiivisessa merkityksessä. Maininnat liittyivät muun muassa siihen, ettei rangaistusajan suunnitelma ole edennyt tai sitä ei ole noudatettu toivotulla tavalla, suunnitelman suuntainen toiminta on vasta alussa tai poistumislupa ei edistä suunnitelmaa tai siinä asetettuja tavoitteita.

Ainoastaan kymmenessä muu perustelu -osiossa rangaistusajan suunnitelmaan oli vedottu hakijan kannalta myönteisessä merkityksessä. Yksittäisessä päätöksessä rangaistusajan suunnitelma toimi positiivisena asiana

⁶¹¹ Kosken ja Miettisen (2007, 60 ja 68) tutkimuksen mukaan luku- ja kirjoitusvaikeuksia on runsaalla viidenneksellä vangeista.

päätösharkinnassa tilanteessa, jossa anottiin samanaikaisesti L-ajan aikais-
tamista. Samoin oli myös yksittäisen myönteisen poistumislupapäätöksen
kohdalla, missä todettiin poistumisluvan tukevan suunnitelman toteutumis-
ta. Pääosin rangaistusajan suunnitelmaan vetoaminen positiivisesti liittyi kui-
tenkin tilanteeseen, jossa poistumislupapäätös oli kielteinen. Rangaistusajan
suunnitelmaan sitoutuminen nähtiin positiivisena asiana, mutta jokin muu asia
vaikutti siihen, että päätösharkinnassa oli päädytty kielteiseen lopputulemaan.

”X:n rangaistusajan suunnitelman toteuttaminen on edennyt monin
osin mutta riskinä pidettävän päihdeongelman läpikäynti on tekemättä.
Tässä vaiheessa ei vielä perustetta myönteiselle päätökselle.”

”X:n rangaistusajansuunnitelma on edistynyt, mikä puoltaa poistumis-
lupaa. Aiempi luvaton poistuminen kuitenkin taustalla ja kokonaisar-
vion perusteella ehtojen noudattamista ei vielä pidetä riittävän toden-
näköisenä.”

”Kielteiset lausunnot RanSun tavoitteissa edistynyt, mutta osoitettava
enemmän aktiivisuutta toimissaan.”

Muu perustelu -osiossa rangaistusajan suunnitelma saatettiin mainita
myös asiayhteydessä, joka ei sinänsä vaikuta positiivisesti tai negatiivisesti
päätösharkintaan. Kyseisiä toteamuksia oli 24 päätöksessä, joissa rangaistus-
ajan suunnitelma antoi jotain muuta informaatiota. Tällaisia tilanteita olivat
muun muassa toteamukset siitä, että rangaistusajan suunnitelma on vielä
tekemättä tai sen tekeminen on kesken, päätöksessä viitattiin katsomaan
rangaistusajan suunnitelman kirjauksia tai suunnitelmaa ei ole vielä ehditty
käsitellä sijoitusvankilassa. Viimeksi mainittu voi olla mahdollista tilanteissa,
joissa vanki on siirtynyt toisesta laitoksesta ja jättänyt pian saapumisensa
jälkeen poistumislupa-anomuksen.

Yhteenvetona voidaan todeta, että muu perustelu -osion käyttäminen on
vähäistä. Niissä tapauksissa, joissa muita perusteluja on kirjattu, ovat ne lyhyi-
tä ja vain pienessä osassa rangaistusajan suunnitelma on mainittu. Rangais-
tusajan suunnitelmaan liittyvien seikkojen ja havaintojen systemaattisempi

kirjaaminen voisi tuottaa informaatiota poistumislupaa hakeneelle sekä sitouttaa mahdollisesti paremmin suunnitelman mukaiseen työskentelyyn. Myös myönteisten päätösten kohdalla positiivinen viesti suunnitelman noudattamisesta voi parhaimmillaan edesauttaa toivotun käyttäytymismallin jatkumista.

Muu perustelu liittyi pääsääntöisesti tilanteisiin, joissa hakijalle on annettu kielteinen poistumislupapäätös. Ne päätökset, joissa rangaistusajan suunnitelma oli mainittu perusteena, liittyivät niin ikään muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta kielteiseen päätökseen. Kokonaisuutena tarkastellen suunnitelmaan vetoaminen oli ylipäänsä niukkaa. Rangaistusajan suunnitelmaan vetoaminen oli toteavaa, joka ei välttämättä avaa päätöksen saajalle harkinnan perusteita.

”Rangaistusajan suunnitelma ei ole edennyt toivotulla tavalla. Osaston kielteinen esitys.”

Yksittäisissä päätöksissä muu perustelu -osion sisältö oli ohjaavaa, mikä antaa hakijalle käsityksen siitä, miten hänen tulisi edetä, jotta päätösharkinta voisi mahdollisesti muuttua hänen kannaltaan positiiviseksi.

”Loman myöntämisen ehtona on tuloksellinen edistyminen Rangaistusajansuunnitelman 1. kohdassa.”

Päätösten tarkastelu ei kuitenkaan anna kokonaiskuvaa päätöksenteon ja sen tiedoksiannon todellisuudesta. On mahdollista, että vanki tietää mitä häneltä odotetaan laitoksessa olemisen aikana, vaikka hänen toimintaansa ja valintoja ohjaavaan päätösten muotoiluun aineisto ei anna juurikaan viitteitä. Merkitystä on myös tavalla, jolla päätökset annetaan tiedoksi. Mikäli tiedoksi antava virkamies käy keskustelua päätöksen perusteella vangin kanssa, keskustelu voi lisätä ymmärrystä päätöksen taustoista. Jos tiedoksiannon yhteydessä käytävä keskustelu on niukkaa, päätökseen kirjatut perusteet eivät välttämättä saa aikaan ohjaavaa vaikutusta.

6.6 Päätelmiä rangaistusajan suunnitelman roolista poistumislupaa koskevassa asiassa

Tässä luvussa olen tarkastellut rangaistusajan pituuden perusteella anottuja poistumislupia ja selvittänyt rangaistusajan suunnitelman roolia päätöksenteossa. Rangaistusajan pituuden perusteella voidaan hakemuksesta myöntää poistumislupa, jos:

- 1) luvan myöntäminen edistää rangaistusajan suunnitelman toteutumista;
- 2) vangin rangaistusaikaisesta käyttäytymisestä sekä hänen henkilöstään ja rikollisuudestaan saatujen tietojen mukaan luvan ehtojen noudattamista voidaan pitää todennäköisenä; ja
- 3) vanki sitoutuu 16 luvun 7 §:ssä tarkoitettuun päihteettömyyden valvontaan ja muuhun luvan ehtojen noudattamisen kannalta tarpeelliseen valvontaan. (VankL 14 luku 2 §)

Vanki voi anoa poistumislupaa rangaistusajan pituuden perusteella, kun vankilassa oloajasta on kulunut kaksi kolmasosaa (2/3). Tästä seuraa, että rangaistusajan pituuteen perustuvat poistumisluvat sijoittuvat laitossajan loppupäähän (viimeinen kolmannes). Tämä ilmeni myös tutkimusaineistosta, jossa suurin osa tehdyistä poistumislupa-anomuksista ja päätöksistä oli tehty avolaitoksissa. On muistettava, että avolaitoksiin sijoitetut vangit ovat valikoitunut ryhmä ja heidät on arvioitujen kautta todettu avolaitoskelpoisiksi.

Tutkimusaineisto koostui 7 776 päätöksestä (sekä myönteiset että kielteiset), joita tutkittiin monimuuttuja-analyysin keinoin. Keskeisimmät tulokset osoittivat, että mikäli henkilöllä oli aikaisempi poistumisluparikkomus, tai hakemus oli jätetty suljetussa laitoksessa, todennäköisyys saada kielteinen päätös kasvoi. Sen sijaan hakijan iän karttuminen tai laitossajan pituuden lisääntyminen viittasivat pienempään todennäköisyyteen saada kielteinen poistumislupapäätös. Edellä mainitut tekijät olivat kaikki tilastollisesti merkitsevässä yhteydessä kielteiseen päätökseen. Laitossajan pituuden näkökulmasta saatu tulos on vankeinhoidon tavoitteena olevan haittojen minimoinnin kanssa samansuuntainen. Pitkien laitosaikojen kohdalla on tärkeää huolehtia yhteyksien ja muiden valmiuksien säilymisestä sekä ehkäistä laitostumista.

Monimuuttuja-analyysistä saadut tulokset ovat samansuuntaisia aikaisempien tutkimusten tulosten kanssa, joskaan eivät täysin vertailukelpoisia. Puron (1998) tutkimuksessa tutkittiin myönnettyjä poistumislupia ja niiden onnistumista. Tutkimuksessa tehtiin vertailua poistumislupaehjoja noudattaneiden ja rikkoneiden välillä. Otos oli pieni (N=171) ja analyysi kuvailevaa. Keskeisimpien tulosten mukaan vanki rikkoi poistumislupaehjoja, mikäli hänellä oli taustallaan useampia aikaisempia vankilakausia, kurinpitomerkinpöjä, päihdeongelma tai poistumislupa oli myönnetty suljetusta laitoksesta. Sen sijaan iällä, siviilisäädillä, sukupuolella tai rangaistuksen pituudella ei ollut merkitystä.⁶¹²

Keinäsen ym. (2010) tutkimus oli lähtökohdaltaan samankaltainen, mutta vankitietojärjestelmän käyttöönottoaminen vankeuslain kokonaisuudistuksen aikoihin mahdollisti monipuolisemman tilastollisen analyysin. Kyseisessä tutkimuksessa monimuuttuja-analyysissä mukana oli kaikki vuonna 2008 myönnetyt poistumisluvat ja siinä tarkasteltiin mitkä tekijät ovat yhteydessä poistumisluvan myöntämiseen. Osin tulokset olivat Puron (1998) tutkimuksen kanssa samansuuntaisia. Aikaisemmat kurinpitopäätökset, päihdeongelmat ja aikaisemmat vankilakaudet olivat yhteydessä poistumislupien myöntämiseen ja niiden vaikutus oli samansuuntainen. Tämän lisäksi tutkimustulokset muun muassa osoittivat, että toisin kuin Puron tutkimuksessa ikä, sukupuoli ja siviilisäätö olivat tilastollisesti merkitsevässä yhteydessä poistumislupien myöntämiseen. Tämän lisäksi yhteydessä olivat ulkomaalaisuus, vangin työkyky, jotkin yksittäiset päärikosnimikkeet ja poistumisluvan myöntäminen rangaistusajan pituuden perusteella. Tutkimus osoitti myös vankilakohtaisia eroja poistumislupien myöntämisessä.⁶¹³ Viimeksi mainittu havainto on yhteneväinen viimeisimmän Aaltosen, Kilpeläisen ja Pajuojaan (2023) tekemän poistumislupia käsittävän tutkimuksen kanssa⁶¹⁴.

Verrattaessa tämän tutkimuksen tuottamia monimuuttuja-analyysin tuloksia aikaisempiin tutkimuksiin, tulokset ovat varsin yhteneväisiä Keinäsen

⁶¹² Puro 1998, 51–53.

⁶¹³ Keinänen – Tolvanen – Helminen – Kilpeläinen 2010, 71–75.

⁶¹⁴ Aaltonen ym. 2023, 81 ja 86.

ym. (2010) tulosten kanssa. Tämä osaltaan vahvistaa saavutettujen tulosten luotettavuutta ja kuvaa poistumislupaa koskevasta päätöksenteosta.

Monimuuttujamallissa tutkittiin myös rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden yhteyttä kielteiseen poistumislupapäätökseen. Mikäli vähintään puolet vangille asetetuista tavoitteista oli arvioitu toteutumattomiksi, kielteisen päätöksen todennäköisyys kasvoi tilastollisesti merkitsevästi verrattuna tilanteeseen, jossa tavoitteista yli puolet toteutui.⁶¹⁵ Sen sijaan tarkasteltaessa yksittäisiä tavoitekategorioita havaittiin, että päihteisiin ja muihin riippuvuuksiin liittyvä tavoite pois lukien, kategorioilla ei ollut yhteyttä kielteiseen poistumislupapäätökseen. Tulos on samansuuntainen Keinäsen ym. (2010) tutkimuksen tulosten kanssa⁶¹⁶. Mikäli rangaistusajan suunnitelmassa oli päihteisiin liittyvä tavoite, todennäköisyys saada kielteinen poistumislupapäätös kasvoi tilastollisesti merkitsevästi. Päihteisiin liittyvät tavoitteet osaltaan on kuitenkin huomattava, että sitoutuminen päihteettömyyteen on myös päätösharkinnassa oleva kriteeri.

Rangaistusajan suunnitelman merkitystä päätöksenteossa selvitettiin myös laadullisen tarkastelun avulla. Vastaavaa tarkastelua ei ole aikaisemmissa tutkimuksissa tehty⁶¹⁷. Poistumislupapäätös tehdään esittelymenettelyssä, jossa valmisteleva virkamies kirjoittaa asian esittelytekstin päätöksentekijälle. Esittelyssä tulisi käydä ilmi ne seikat, joihin päätösehdotus perustuu.

Tutkimuksessa luettiin kaikki asian esittelyä koskevat tekstiosiot, joiden sisältö eriteltiin aineistolähtöisesti. Tämän lisäksi luettiin päätösten vapaa-muotoiset perustelut. Asian esittelyissä tyypillisimmät esitetyt perusteet kietoutuivat edellisiin lomiin (poistumislupiin) liittyviin havaintoihin tai huomioihin vangin todennäköisyydestä noudattaa lupaehtoja (esimerkiksi pysyä päihteettömänä). Saatu tulos on samansuuntainen niin Puron (1998) kuin Keinäsen ym. (2010) tutkimuksissa esitettyjen havaintojen kanssa. Sen sijaan rangaistusajan suunnitelmaan eksplisiittisesti oli vedottu ainoastaan

⁶¹⁵ Vastaavaa analyysiä ei ole aikaisemmissa tutkimuksissa tehty.

⁶¹⁶ Kyseisessä tutkimuksessa tilastollinen yhteys oli päihdeasioihin liittyvän tavoitteen lisäksi tuloihin ja sosiaalisiin sidoksiin liittyvien tavoitteiden kanssa.

⁶¹⁷ Puron (1998) tutkimuksessa tehtiin kysely vankiloille. Kyselyllä selvitettiin niitä tekijöitä, joita päätösharkinnassa otetaan huomioon. Vastaavanlainen kyselytutkimus tehtiin Keinäsen ym. (2010) tutkimuksessa. Tämän lisäksi haastateltiin vankilanjohtajia.

vajaassa 10 prosentissa tapauksista. Lähtökohtaisesti suunnitelmiin vedottiin positiivisessa hengessä. Toisin sanoen, todettiin vangin edenneen tavoitteis-
sa tai että poistuminen edistää suunnitelman toteutumista.

Tarkasteltaessa päätösten vapaamuotoisia perusteluja, havaittiin, että perusteluja oli kirjoitettu lähtökohtaisesti negatiivisiin päätöksiin. Vangin kannalta myönteiset päätökset jäivät yleensä vaille vapaamuotoisia perusteluja. Rangaistusajan suunnitelmaan liittyvät perustelut olivat asian esittelyä harvinaisempia. Ainoastaan noin kolmessa prosentissa kaikista päätöksistä perusteissa oli vedottu rangaistusajan suunnitelmaan. Perusteet liittyivät rangaistusajan suunnitelmaan vetoamiseen negatiivisessa mielessä, toisin sanoen perusteissa tuotiin ilmi etenemättömyys suunnitelman mukaisessa työskentelyssä, minkä johdosta lopputulos oli kielteinen. Leimallista päätöksenteolle oli päätösten niukka, jopa olematon perustelu. Menettely voidaan nähdä hyvän hallintotavan vastaisena. Eduskunnan oikeusasiamies on useassa ratkaisussaan kiinnittänyt huomiota vaillinaisiin perusteluihin. EOA:n antamat ratkaisut liittyvät lähtökohtaisesti vangin itsensä vireille panemisiin kanteluihin, laajasti tarkasteltuna yksittäisiin tapauksiin. Läheskään kaikki eivät saamistaan ratkaisuista kantele. Lisäksi rangaistuksen pituuden perusteella anottuja poistumislupia koskee VankL 20 luvun 2 § 10 kohdan mukainen muutoksenhakukielto. Tutkimuksen valossa perustelemattomuus on systemaattisempaa ja laajempi ongelma kuin EOA:n ratkaisutoiminnan perusteella voi päätellä.

Monimuuttuja-analyysin ja laadullisen tarkastelun kautta saadut tulokset ovat erittäin samansuuntaisia. Niiden perusteella voidaan sanoa, ettei rangaistusajan suunnitelma ole merkittävässä roolissa poistumislupaa koskevassa päätöksenteossa tai sen roolia ei systemaattisesti eksplisiittisesti avata päätöksenteossa. Yleisesti merkillepantavaa on, että rangaistusajan suunnitelmaa ei ole juurikaan mainittu poistumislupia koskevissa päätösesityksissä. Tätä on pidettävä puutteena. Lisäksi rangaistusajan suunnitelman rooli muuttuu verrattaessa asian esittelyä ja tehtyä päätöstä. Asian esittelyissä rangaistusajan suunnitelmiin vedottiin myönteisessä mielessä, päätösperusteissa negatiivisessa mielessä.

Rangaistusajan suunnitelma on täytäntöönpanossa keskeinen asiakirja, ja samalla työkalu, jolla on vahva viestinnällinen funktio. Rangaistusajan

suunnitelman arviointihetket vertautuvat palautekeskusteluihin, joissa käydään läpi, miten on mennyt. Motivointityö on myös keskiössä. Oma kysymyksensä luonnollisesti on, mikä on vangin tosiasiallinen motivaatio noudata suunnitelmaa. Motivaatio voi olla välillistä (esimerkiksi poistumisluvan saaminen helpottuu) tai välitöntä (oma halu kohti rikoksettomuutta ja elämänmuutosta). Vankeinhoidossa käytetty retoriikka alleviivaa rangaistusajan suunnitelmallisuutta, kuntoutusta ja valmiuksien lisäämistä. Jos tosiasiallisena tavoitteena on, että suunnitelma työkaluna ylipäänsä toimii, tulisi se näkyä myös päätöksenteossa systemaattisemmin. Suunnitelman kommunikointi päätöksenteossa – sekä positiivisessa että negatiivisessa mielessä – parhaimmillaan edesauttaa oikeudenmukaisen prosessin (procedural justice) kokemusta, jolla voi olla vaikutusta esimerkiksi laitosturvallisuuteen tai vahvistaa kuntoutuksellisia pyrkimyksiä. Päätös on yksi keino, palautekanava, jolla viranomainen voi viestiä näkemyksensä vangin tilanteesta. Oma kysymyksensä luonnollisesti on, miten vanki saamaansa palautteeseen suhtautuu. Rangaistusajan suunnitelma pyrkii saamaan aikaan välillisiä erityispreventiivisiä vaikutuksia, jotka edelleen kietoutuvat yleisempiin uusintarikollisuuden ehkäisyä ja rikosuralta irrottautumista käsitteleviin kriminaalipoliittisiin tavoitteisiin. Tutkimusaineiston valossa rangaistusajan pituuteen perustuvaa poistumislupaa koskevassa päätöksenteossa työkalun merkitys jää erittäin vähäiseksi.

7 RANGAISTUSAJAN SUUNNITELMA AVOLAITOSSIIRTOJA KOSKEVISSA PÄÄTÖKSISSÄ

7.1 Laitossiirrot rangaistuksen täytäntöönpanon aikana

Rangaistusta suorittavalle voi olla merkitystä sillä, millaisessa vankilassa hän suorittaa rangaistustaan. Suljetuissa laitoksissa valvonta on välitöntä, mutta avolaitoksissa olot ovat nimensä mukaisesti vapaammat. Avolaitoksissa ei välttämättä ole poistumista estäviä aitoja ja ylipäänsä laitoksen alueella pysyminen perustuu vangin omaan tahtoon⁶¹⁸. Laitostyyppillä on merkitystä myös yhteyksien säilymisen ja vapautumisen lähestyessä vapautumiseen liittyvien järjestelyjen kannalta.⁶¹⁹

Rangaistuskauden aloittamiseen liittyvään VankL 4 luvun 8 §:n mukaisen sijoittamisen yleisperiaatteita ovat:

”Sijoitettaessa vankeja vankilaan on otettava huomioon rangaistusajan suunnitelman mukaisesti vangin kotipaikka, yhteyksien säilyminen lähiomaisiin tai muihin läheisiin, ikä, sukupuoli, terveydentila, rangaistuskertaisuus, vangin aikaisempi rikollisuus ja vangin oma toivomus sekä mahdollisuudet sijoittua rangaistusajan suunnitelman edellyttämään toimintaan. Sijoituspäätöstä tehtäessä tulee lisäksi kiinnittää huomiota vangin mahdollisuuksiin hoitaa vankeuden täytäntöönpanoon liittyviä asioita omalla kielellään. Vankia ei tule sijoittaa suljetumpaan vankilaan tai vankilan osastoon kuin vankilan järjestys ja turvallisuus sekä vankilassa pitämisen varmuus edellyttävät.”

Tuomittu voidaan sijoittaa myös suoraan avolaitokseen, mikäli hänellä on suoritettavanaan enintään kahden vuoden vankeusrangaistus. Tässä

⁶¹⁸ Hartoneva ym. 2023, 125.

⁶¹⁹ HE 263/2004 vp, 112 ja Hartoneva ym. 2015, 150.

tapauksessa tuomittu voidaan määrätä ilmoittautumaan suljettuun laitokseen, josta hänet siirretään avolaitokseen. (VankL 4 luku 9 §) Suljetussa vankilassa voidaan suorittaa päihdetestaus. Tuomittu voidaan määrätä ilmoittautumaan suoraan avolaitokseen sillä edellytyksellä, että kyseisellä avolaitoksella on mahdollisuus ottaa vastaan siviilistä suoraan tulevia tuomittuja. Edellytykset liittyvät soveltuvien erilläänpitotilojen ja riittävän terveydenhuollon saatavuuteen.⁶²⁰ Mikäli tuomittu sijoitetaan avolaitokseen suljetun vankilan kautta välittömästi rangaistuskauden alussa, siirto edellyttää myös siirtopäätöksen tekemistä.

Täytäntöönpanon lähtökohtana on, että vanki sijoitetaan sellaiseen laitokseen, jonka valvonnan intensiteetti vastaa vangin tarpeita. Vankia ei siten tulisi sijoittaa suljetumpaan laitokseen kuin mitä hän tarvitsee. (VankL 4 luku 7 §) Käytännössä voidaan tulla tilanteeseen, jossa vanki voitaisiin sijoittaa kahteen tai useampaan laitokseen, jotka poikkeavat toisistaan valvonnan asteen suhteen⁶²¹. Tällöin vankeuslaissa mainittu periaate saattaa ajoittain joutua ristiriitaan turvallisuustavoitteiden kanssa, jolloin päätöksentekijä joutuu punnintatilanteen eteen. Vangilla voi olla sellaisia turvallisuustarpeita, jotka puoltaisivat sijoittamista esimerkiksi suljettuun laitokseen, mutta toisaalta vangin kuntoutukselliset tarpeet puoltaisivat hänen sijoittamistaan esimerkiksi avolaitokseen.⁶²²

Rangaistuskauden etenemisen ideaalimalli noudattelee asteittaisen vapauttamisen ajatusta (kohti avoimempaa täytäntöönpanoa⁶²³), missä vanki etenee ensin suljetusta vankilasta avolaitokseen. Tämän jälkeen vanki mahdollisesti joko vapautuu suoraan avolaitoksesta tai valvotun koevapauden kautta.⁶²⁴ Niin sanottu asteittainen ja hallittu vapauttaminen sekä muut täytäntöönpanojärjestelyt pyrkivät osaltaan vähentämään laitostumisen riskiä⁶²⁵ ja muita vankeuden aiheuttamia haittoja. Portaittainen avoimempiin

⁶²⁰ Rikosseuraamuslaitoksen ohje 3/004/2022, kohta 3.

⁶²¹ Mohell – Pajuoja 2006, 62.

⁶²² Ahteenmäki 2023, 230 ja 248–253.

⁶²³ Rikosseuraamuslaitoksen strategiakartta 2022–2025 (saatavilla: https://www.rikosseuraamus.fi/material/collections/20220704115903/HkffF8Xtk9/Strategiakartta_2022_-_2025_saavutettava_Valmis.pdf luettu 31.8.2022).

⁶²⁴ Hartoneva ym. 2023, 80; Arola-Järvi 2012, 17.

⁶²⁵ Lappi-Seppälä ym. 2022, 121–122.

olosuhteisiin siirtyminen mahdollistaa vangin oman vastuun lisäämistä ulkopuolisen kontrollin vähentämisen myötä⁶²⁶.

Vanki voi siirtyä laitosten välillä monin eri tavoin. Laitossiirrot voivat olla samantasoisten laitosten välisiä (suljetusta laitoksesta toiseen suljettuun laitokseen, vastaavasti siirrot avolaitosten välillä ovat mahdollisia). Vanki voi siirtyä suljetusta laitoksesta avolaitokseen tai avolaitoksesta suljettuun laitokseen. Syyt siirroille voivat olla moninaisia. Esimerkiksi vanki voi itse jättää hakemuksen, vankilan turvallisuus edellyttää siirtoa tai vankilukua tulee eri laitosten välillä tasata.

Tässä luvussa keskityn tarkastelemaan ainoastaan siirtoja, jotka tapahtuvat suljetusta laitoksesta avolaitokseen. Rajauksen perusteena on se, että edellä mainitussa siirrossa rangaistusajan suunnitelma on yksi harkintaperuste päätöksenteossa.

Vangin siirtämisestä suljetusta laitoksesta avolaitokseen säädetään VankL 6 luvun 1 §:ssa, jonka mukaan:

”Vanki voidaan rangaistuksen pituudesta riippumatta 4 luvun 8 §:ää noudattaen siirtää suljetusta vankilasta avolaitokseen määräajaksi tai rangaistuksen jäljellä olevaa osaa suorittamaan, jos:

- 1) avolaitokseen siirtäminen edistää rangaistusajan suunnitelman toteutumista;
- 2) vanki soveltuu avolaitoksessa järjestettävään tai muuhun avolaitoksen hyväksymään toimintaan;
- 3) voidaan pitää todennäköisenä, että vanki noudattaa avolaitoksen järjestystä, ei syyllisty rikokseen eikä poistu avolaitoksesta luvatta; ja
- 4) vanki sitoutuu olemaan käyttämättä päihdyttäviä aineita ja rikoslain 44 luvun 16 §:ssä tarkoitettuja dopingaineita sekä sitoutuu tämän lain 16 luvun 7 §:ssä tarkoitettuun päihdeettömyyden valvontaan.”

⁶²⁶ Rikosseuraamuslaitoksen ohje 3/004/2022, kohta 1.

Tämän lisäksi Rikosseuraamuslaitos on antanut tarkentavan ohjeen koskien vangin sijoittamista tai siirtämistä avolaitokseen ja avolaitoksesta suljettuun vankilaan (3/004/2022).

Lähtökohtaisesti kaikkien neljän laissa määritellyn edellytyksen on täyttyvä. Ensimmäisen edellytyksen mukaan rangaistusajan suunnitelman tulisi toimia siirron perusteena, minkä tarkoituksena on korostaa täytäntöönpanon yksilöllisyyttä ja suunnitelmallisuutta. Tässä yhteydessä ei ole täsmennetty sitä, mitä rangaistusajan suunnitelma perusteena tarkoittaa. Yhtäältä sillä viitataan tilanteeseen, jossa jo rangaistusajan suunnitelman laadintatyössä otetaan kantaa siihen, olisiko tuomion suorittamisen aloittavalla edellytyksiä siirtyä avolaitokseen. Toisaalta sillä viitataan siihen, että siirtoa edesauttaa rangaistusajan suunnitelman mukainen työskentely täytäntöönpanon aikana ja että laitoksessa, johon vanki on siirtymässä, rangaistusajan suunnitelman mukaista työskentelyä on mahdollista jatkaa. Rangaistusajan suunnitelman näkökulmasta tapahtuvassa arvioinnissa korostuu ajantasaisen tiedon merkitys⁶²⁷. Kyse on siis siitä, että rangaistusajan suunnitelmien seuranta tulisi olla systemaattista ja etenemisen arviointi tapahtua yhteneväisin kriteerein⁶²⁸. Siirtymisen mahdollisuutta ei sinänsä kytketä rangaistuksen pituuteen tai muuhunkaan aikamääreeseen liittyviin edellytyksiin. Lähtökohtaisesti siirto avolaitokseen sijoittuu rangaistuskauden loppupäähän. Pykälä ei myöskään poissulje elinkautisvangien mahdollisuutta sijoittua avolaitokseen. Käytännössä elinkautisvangit voivat olla sijoitettuna avolaitokseen pitkiä aikoja ennen ehdonalaista vapautteen pääsemistä⁶²⁹. Avolaitokseen voidaan sijoittaa myös määräajaisesti, mikäli muut sijoittamisen edellytykset täyttyvät.⁶³⁰

⁶²⁷ Ahteenmäki 2023, 242.

⁶²⁸ Liimatainen ym. (2017, 68–70) mukaan seurannassa on ollut pulmia, jotka liittyvät seurannan järjestämisen erilaisuuteen vankiloiden välillä ja yhteneväisten seurankriteerien puutteeseen.

⁶²⁹ Hartoneva ym. 2015, 150. Ratkaisussa EOAK 893/4/16 oikeusasiamies on kiinnittänyt huomiota elinkautisvangin mahdollisuuksiin siirtyä avolaitokseen. Ratkaisun mukaan elinkautisvangien kohdalla harkinnan tulisi olla tapauskohtaista ja mikäli edellytykset kyseisen henkilön kohdalla täyttyvät, mahdollisuus avolaitokseen siirtymiseksi joko toistaiseksi tai määräajaksi tulisi olla olemassa.

⁶³⁰ HE 263/2004 vp, 154–155.

Määräaikaisen sijoittamisen edellytyksistä ei ole olemassa tarkkaa sääntelyä. Lain esityöt eivät myöskään selvennä asiaa vaan lain lähtökohtana on haluttu säilyttää voimassa ollut käytäntö avolaitossiirron sijoittumisesta rangaistusajan loppupuolelle. Määräaikainen sijoittaminen avolaitokseen voisi tulla kyseeseen myös pitkässä rangaistuksessa, mikäli se olisi perusteltua rangaistusajan suunnitelman näkökulmasta ja siirtämiselle asetetut edellytykset täyttyvät.⁶³¹ Käytännössä on siis voinut esiintyä tilanteita, joissa vanki on sijoitettu määräaikaisesti avolaitokseen ja määräaikaisuutta on jatkettu edellisen ajanjakson päättymisen jälkeen.

Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisutoiminnassa määräaikaisten sijoitusten ketjuttamista on pidetty ongelmallisena ja Rikosseuraamuslaitoksen antamaa ohjetta on pidetty jossain määrin pulmallisena erityisesti määräaikaisten laitossijoitusten osalta⁶³², joskin ohje on edelleen voimassa. Lähtökohtaisesti sijoituksen tulisi olla toistaiseksi voimassa oleva, sillä ensisijaisena harkinnan kohteena ovat vangin edellytykset sijoittua avolaitokseen. Mikäli edellytykset täyttyvät, edellytykset lienevät olemassa määräajan päätyttyä, ellei vangin tilanteessa ole tapahtunut merkittäviä muutoksia. Määräaikainen sijoittaminen voi olla perusteltua, mikäli sijoitus liittyy rangaistusajan suunnitelman toteuttamiseen liittyvään yksittäiseen asiaan, esimerkiksi osallistuminen koulutukseen, kurssille tai toimintaohjelmaan, joka kestää vain tietyn ajan. Toistaiseksi voimassa olevien sijoituspäätösten ensisijaisuutta puoltavat myös vangin oikeusturvaan liittyvät näkökohdat. Määräaikaisen sijoituksen päätyttyä vanki siirtyy ilman erillistä päätöstä takaisin suljettuun laitokseen, mikäli määräaikaisuuden jatkamiselle tai muuttamiselle toistaiseksi voimassa olevana nähdä olevan perusteita. Puolestaan jos vanki on sijoitettu toistaiseksi voimassa olevalla sijoituspäätöksellä avolaitokseen ja osoittautuu, ettei vanki ole kykeneväinen olemaan avolaitoksessa, tuolloin tulee tehdä uusi siirtopäätös. Kun kysymyksessä on VankL 6 luvun 2.1 §:n mukainen siirtopäätös, vangilla on VankL 20 luvun 1 §:n mukaisesti oikeus

⁶³¹ HE 263/2004 vp, 155.

⁶³² EOAK/1512/2018 ja EOAK/1982/2018.

hakea muutosta päätökseen. Vangin oikeusturvatakeiden toteutumiseksi oikeusasiamies on ehdottanut määräaikaisen sijoittamisen edellytysten täsmentämistä.⁶³³

Toinen edellytys liittyy vangin soveltuvuuteen. Tämä kytkeytyy erityisesti vangin yksilöllisten ominaisuuksien arviointiin, ei niinkään vangin rangaistusajan suunnitelman mukaisiin näkökohtiin, jotka on huomioitu pykälän ensimmäisessä kohdassa. Toiminta voi olla avolaitoksessa järjestettävää tai sen hyväksymää toimintaa. Viimeksi mainitulla tarkoitetaan omaa työtä, siviilityötä, opintolupaa tai muuta vankilan ulkopuolella järjestettävää toimintaa.⁶³⁴ Soveltuvuuden arviointi on käytännössä kohdistunut vangin työkykyisyyteen liittyviin asioihin, mutta huomiota on kiinnitetty myös vangin rangaistusaikaan käyttäytymiseen⁶³⁵.

Lain kolmas kohta liittyy erityisesti vangin luotettavuuden arviointiin, joka viime kädessä kietoutuu vangin rangaistusaikaisen käyttäytymisen ja rangaistusajan suunnitelman noudattamisen arviointiin. Arvioinnin kohteena on vangin riski syyllistyä rikokseen, järjestysrikkomukseen tai luvattomaan poistumiseen. Lain esitöissä on myös katsottu, että rangaistusajan suunnitelman noudattaminen lisää avolaitoksen järjestyksen noudattamisen todennäköisyyttä. Luotettavuuden arvioinnissa tulisi korostua kokonaisvaltainen harkinta, joka perustuu vangin henkilöstä ja hänen aikaisemmasta rikollisuudesta saatuihin tietoihin.⁶³⁶ Arvioinnin on katsottu kattavan myös aikaisemmilta rangaistuskausilta kertyneen informaation, erityisesti jos historiassa on havaittavissa toistuva käyttäytymismalli tai jos käyttäytyminen on jotenkin muuttunut. Päätöksen perusteluissa ei kuitenkaan tulisi vedota useamman vuoden takaisiin asioihin, mikäli ne ovat olleet yksittäisiä.⁶³⁷

VankL 6 luvun 1 §:n neljännen kohdan mukaan vangin tulee sitoutua päihteettömyyteen ja sen valvontaan.⁶³⁸ Käytännössä tämä tarkoittaa, että avolaitoksessa päihteettömyysvelvollisuutta valvotaan systemaattisesti ja

⁶³³ EOAK/1512/2018 ja EOAK/1982/2018.

⁶³⁴ HE 263/2004 vp, 155.

⁶³⁵ Ahteenmäki 2023, 242.

⁶³⁶ HE 263/2004 vp, 155.

⁶³⁷ Ahteenmäki 2023, 243.

⁶³⁸ HE 263/2004 vp, 155.

vanki voidaan velvoittaa suorittamaan puhalluskoe tai antamaan sylki- tai virtsanäyte (VankL 16 luku 7 §). Mikäli avolaitokseen sijoitettu vanki kieltäytyy päihteettömyyden valvonnasta, toimii se perusteena sijoittaa vanki takaisin suljettuun laitokseen (VankL 6 luku 2 §). Suljetuissa vankiloissa systemaattinen päihteettömyyden valvonta on mahdollista vain sopimusosastolle sijoitettujen vankien osalta (VankL 5 luku 4 §⁶³⁹). Suljettuun laitokseen sijoitetun vangin kohdalla näytteen antaminen on vapaaehtoista (pois lukien sopimusosastolle sijoitetut vangit) ja hän voi kieltäytyä päihdetestauksesta, joskin testauksesta kieltäytyminen voidaan ottaa huomioon vankia koskevassa päätöksenteossa. Kieltäytyminen ei automaattisesti tarkoita positiivista testitulosta.⁶⁴⁰ Suljetussa laitoksessa mahdollisuus suorittaa päihdetestausta liittyy joko päihde-epäilyyn tai luvan, tapaamisen tai sijoituksen edellytysten selvittämiseen (VankL 16 luku 7 §). Näin ollen systemaattista päihdevalvontaa ei suljetussa laitoksessa voi tehdä samassa laajuudessa kuin avolaitokseen sijoitettujen vankien kohdalla on mahdollista.

Päihteettömyyden arviointi on keskeisin ja vaikeimpana pidetty päätösharkinnassa punnittava asia. Arvioinnissa huomiota kiinnitetään päihdemyönteisiin asenteisiin, mutta myös motivaatioon ja pyrkimykseen kuntoutumiseen. Yhtäältä huomiota tulee kiinnittää päihteiden käytön ongelmallisuuteen, mutta myös kuntoutuksen progressiivisuuteen. Päihdeproblematiikalla on läheinen yhteys turvallisuusnäkökohtiin, jotka liittyvät niin yleiseen laitosturvallisuuteen kuin myös vangin omaan ja muiden vankien turvallisuuteen.⁶⁴¹

Vanki itse voi myös anoa siirtoa, mikä tapahtuu täyttämällä vankilasta saatava siirtoanomus (liite 7). Lähtökohtaisesti siirto perustuu rangaistusajan suunnitelmaan ja siirtämisestä tehdään kuitenkin päätös. Rangaistusajan suunnitelman puuttuminen poikkeuksellisissa olosuhteissa ei myöskään muodosta estettä anoa siirtoa avolaitokseen.⁶⁴²

Todellisuudessa vanki voi siirtyä laitosten välillä vankeuskautensa aikana useita kertoja. Hän voi siirtyä suljetusta laitoksesta avolaitokseen tai toisin päin. Siirto suljetusta vankilasta avolaitokseen voi olla myös määräaikainen,

⁶³⁹ Ks. myös Rikosseuraamuslaitoksen ohje (9/004/2021), kohta 1.2.

⁶⁴⁰ Rikosseuraamuslaitoksen ohje 9/004/2021, kohta 1.2.2.

⁶⁴¹ Ahteenmäki 2023, 243.

⁶⁴² HE 263/2004 vp, 154–155.

jolloin sijoitukselle määritellään tavoitteet, joiden toteutumista seurataan. Jos tavoitteet ovat toteutuneet osittainkin, avolaitossijoitusta voidaan jatkaa joko toistaiseksi tai määräaikaisesti. Elleivät tavoitteet toteudu lainkaan, tarkoituksenmukaisinta saattaa olla jatkaa rangaistuksen suorittamista ja rangaistusajan suunnitelman mukaisten tavoitteiden toteuttamista suljetussa laitoksessa.⁶⁴³ Siirto voi myös toteutua samankaltaisten laitosten välillä eli suljetusta laitoksesta toiseen suljettuun laitokseen tai avolaitoksesta toiseen avolaitokseen. Vanki voi rangaistuskautensa aikana muuttua statukseltaan tutkintavangiksi, jolloin tutkinnallisista syistä hänet saatetaan joutua siirtämään kuulustelujen ajaksi esimerkiksi poliisivankilaan tai keskitetysti tutkintavankilana toimivaan yksikköön. Olipa kyseessä millainen siirtyminen tahansa, asiassa tulee tehdä erillinen päätös.

Siirrosta VankL 6 luvun 6 §:n mukaisesti päättää arviointikeskus (nykyisin asiakasarvioinnin yksikkö). Arviointikeskuksen antamaan päätökseen ei voi hakea muutosta, kun kysymyksessä on vangin siirtämistä suljetusta laitoksesta avolaitokseen koskeva asia (VankL 20 luku 2 §). Suljettu laitos antaa asiassa lausuntonsa ja arviointikeskus voi tarvittaessa pyytää lausuntoa sijoituskohteena olevasta avolaitoksesta. Sijoituslaitoksen tulee Rikosseuraamuslaitoksen ohjeen perusteella tuoda lausunnossaan esille sekä turvallisuusnäkökulmaan että rangaistusajan suunnitelman toteutumiseen liittyvät seikat. Lausunnossa on huomioitava, mitkä rangaistusajan suunnitelman tavoitteet ovat toteutuneet, ja mitä asetettuja tavoitteita sijoittaminen avolaitokseen edistää. Ohjeen mukaisesti arvioinnin ei tulisi olla taaksepäin katsovaa, sijoituslaitoksen aikaan liittyvää, vaan tulisi kiinnittää huomiota myös tulevaisuuteen. Arvioinnissa painoarvoa tulisi antaa myös sille, että rangaistusajan suunnitelman toteuttamiselle avolaitos voi tarjota paremmat edellytykset kuin nykyinen sijoituslaitos.⁶⁴⁴ Sinänsä avolaitokseen siirtämiselle ei ole asetettu ehdottomia rangaistusajan pituuteen liittyviä edellytyksiä, mutta käytäntönä on ollut, että avolaitokseen sijoittaminen sijoittuu rangaistuskauden loppupuolelle.⁶⁴⁵

⁶⁴³ Rikosseuraamuslaitoksen ohje 3/004/2022, kohta 4.

⁶⁴⁴ Rikosseuraamuslaitoksen ohje 3/004/2022, kohta 6.

⁶⁴⁵ HE 263/2004 vp, 154–155.

Tuomitun edellytyksiin siirtyä avoimempiin laitosoiloihin kiinnitetään huomiota jo rangaistusajan suunnitelman laadintatyössä, kuten myös sitä tarkennettaessa ja päivitettäessä. Lisäksi vankia tulisi motivoida avolaitossijoitukseen. Rangaistusajan suunnitelman mukaisessa työskentelyssä tulisi keskittyä avolaitossijoitusta edistävien ja uusimisriskiä pienentävien tekijöiden vahvistamiseen. Lisäksi vankilan tulee huolehtia rangaistusajan suunnitelman toteutumisen tukemisesta. Siirtoa koskevan asian tullessa vireille on tärkeää huolehtia siitä, että vangin rangaistusajan suunnitelma on ajan tasalla aina kun asia siirretään arviointikeskuksen päätettäväksi.⁶⁴⁶

Siirtoasiassa arviointi kohdistuu niihin tekijöihin, jotka ennustavat avolaitosolosuhteisiin sopeutumista, laitospöjestyksen noudattamista, rikoksista pidättäytymistä ja avolaitoksessa pysymistä. Jos vanki arvioidaan avolaitokseen soveltuvaksi, arviointikeskuksen tulisi pyrkiä löytämään sellainen avolaitos, jonka toimintaan (joko laitoksessa järjestettävään tai sen hyväksymään) vanki soveltuu. Sijoituksen ehdoksi voidaan asettaa päihdetestaus.⁶⁴⁷ Lisäksi edellytyksenä on, että avolaitoksessa on tilaa⁶⁴⁸. Käytännössä rajoitteina voivat olla alueella tarjolla olevien avolaitosten määrä ja niissä tarjolla olevat toiminnot. Tutkimuksen aineiston poiminnan aikaiset rikosseuraamusalueet vaihtelevat avolaitosten lukumäärän suhteen tarkasteltuna⁶⁴⁹. Periaatteessa on mahdollista siirtää vanki yli rikosseuraamusalueen rajojen, jolloin vastaanottavan alueen silloiselta arviointikeskukselta voidaan pyytää lausuntoa siitä, onko vastaanottavassa laitoksessa rangaistusajan suunnitelman mukaista toimintaa tarjolla⁶⁵⁰.

Tutkimusaineiston perusteella voidaan sanoa, että yli aluerajojen tapahtuvia siirtoja on vuositasolla tarkastellen maltillinen määrä. Tämän tutkimuksen

⁶⁴⁶ Rikosseuraamuslaitoksen ohje 3/004/2022, kohta 4.

⁶⁴⁷ Rikosseuraamuslaitoksen ohje 3/004/2022, kohta 4

⁶⁴⁸ Rikosseuraamuslaitoksen ohje 3/004/2022, kohta 1.

⁶⁴⁹ Ks. lähemmin liite 6.

⁶⁵⁰ Rikosseuraamuslaitoksen ohje 3/004/2022, kohta 6. Ohjeen vanhassa, ennen vuotta 2022 voimassa olleessa ohjeessa ei suoranaisesti otettu kantaa vangin siirtymiseen yli aluerajojen, mutta nähdäkseni kyseisenlainen siirto vaati yhteydenottoa arviointikeskukseen alueen vapaiden laitospaikkojen selvittämiseksi. Nyt voimassa olevassa ohjeessa sijoituskohteena olevasta avolaitoksesta voidaan pyytää lausuntoa esimerkiksi sen selvittämiseksi, onko ko. laitoksessa tarjolla rangaistusajan suunnitelman mukaista toimintaa.

aineistossa (ks. aineiston tarkempi kuvaus jaksossa 7.2) noin 9 prosentissa⁶⁵¹ myönteisistä päätöksistä kyseessä oli vangin siirto yli rikosseuraamusalue-ajojen. Eniten yli aluerajojen siirtoja tapahtui Etelä-Suomen rikosseuraamus-alueella, josta siirryttiin lähinnä Länsi-Suomen rikosseuraamusalueella ole- viin avolaitoksiin. Toiseksi eniten aluerajat ylittäviä siirtoja oli Länsi-Suomen rikosseuraamusalueella, josta siirrot suuntautuivat tasaisesti kahden muun rikosseuraamusalueen avolaitoksiin. Vähiten alueiden rajat ylittäviä siirtoja oli Itä- ja Pohjois-Suomen rikosseuraamusalueella, josta siirrot pääosin suun- tautuivat Länsi-Suomen rikosseuraamusalueelle. Edellä mainittu kuvaa hyvin eri alueiden välisiä eroja laitosrakenteissa. Itä- ja Pohjois-Suomen alueella on eniten avolaitoksia, jolloin alueiden rajat ylittävillä siirroille ei välttämättä ole tarvetta. Sen sijaan lukumääräisesti vähiten avolaitoksia on Etelä-Suomen alueella, jolloin siirto aluerajojen yli voi tyypillisimmin tulla kyseeseen. Alueet on lähtökohtaisesti jaettu niin, että kullakin alueella on suurin piirtein sama määrä vankipaikkoja.

Rikosseuraamuslaitos on ohjeessaan (3/004/2022) listannut asioita, joita avolaitossijoituksen arvioinnissa otetaan huomioon (ohjeen kohta 5). Avo- laitossijoitusta edistävinä tekijöinä pidetään myönteiseen muutokseen ja päihteettömyyteen pyrkimistä. Eduksi myös on, jos vangilla on onnistuneita vankilan ulkopuolisia käyntejä ja saattamattomia poistumislupia, erityisesti jos niitä on useampia. Saatettujen poistumislupien osalta on sanottua, ettei- vät ne yksistään riitä osoittamaan luottamusta ja ennustamaan avolaitokses- sa pysymistä. Puoltavina tekijöinä ovat laitossijojen ja rangaistusajan suunnitelman pääasiallinen noudattaminen ja mahdollisuus osallistua avo- laitoksessa rangaistusajan suunnitelman mukaiseen toimintaan. Painoarvoa erityisesti annetaan rikkeettömän käyttäytymisen todennäköisyydelle ja sille, että vanki osoittaa pyrkimystä noudattaa vankilan järjestystä ja rikoksetto- muutta.⁶⁵²

Vangin ulkomaalaisuus on harkintaan vaikuttava asia ja korostaa tapaus- kohtaisen harkinnan merkitystä. Mikäli vangilla on 1) käännytys- tai karko- tuspäätös ja maahantulokielto, 2) kyse on rangaistuksen täytäntöönpanon

⁶⁵¹ Myönteisiä päätöksiä aineistossa oli 752 kappaletta.

⁶⁵² Rikosseuraamuslaitoksen ohje 3/004/2022, kohta 5.1.

siirtämisestä toiseen maahan tai 3) vangilla on voimassa oleva päätös toiseen maahan luovutuksesta, se ei muodosta ehdotonta estettä avolaitokseen sijoittamisessa. Kohdan 1) tilanteessa sijoitus on mahdollinen, jos avolaitokseen sijoittamisen edellytykset täyttyvät. Mikäli kysymyksessä on kohdan 2) mukainen täytäntöönpanon siirto, merkitystä arvioinnissa voi olla sillä, onko kyseinen siirto tuomitun tahdon vastainen. Kohdan 3) mukaisessa toiseen maahan luovutuksessa merkitystä on sillä, onko henkilö määrätty pitämään säilössä luovutuksen turvaamiseksi ja luovuttamiseen saakka. Tällöin vankia kohdellaan kuin tutkintavankia, eikä häntä voi sijoittaa avolaitokseen. Mikäli määräystä pitää säilössä ei ole, tällöin tapauskohtaisessa harkinnassa ratkaistaan avolaitokseen sijoittamisen edellytysten olemassaolo.⁶⁵³

Avolaitosharkintaan vaikuttaa myös se, onko vanki pakoillut tuomion täytäntöönpanoa. Tällöin arvioinnin kohteena on riski poistua avolaitoksesta. Avolaitokseen voidaan sijoittaa kansallisen etsintäkuulutuksen perusteella rangaistusta suorittamaan saapunut vanki, mikäli riski luvatta poistumiselle arvioidaan olevan vähäinen. Kansainvälisen etsintäkuulutuksen perusteella alkaneessa täytäntöönpanossa avolaitossijoitus vaatii erityisen painavia perusteita.⁶⁵⁴

Keskeneräinen rikostutkinta voi muodostaa avolaitokseen sijoittamisen esteen. Esteet voivat liittyä esitutkinnan tarpeisiin ja harkinta liittyy rikollisen toiminnan jatkamisen todennäköisyyteen ja vakavuuteen. Keskeneräinen oikeudenkäynti ei lähtökohtaisesti muodosta estettä avolaitossijoitukselle, joskin harkinnassa on huomioitava uuden rangaistuksen täytäntöönpanon alkaminen meneillään olevan rangaistuskauden aikana sekä uuden mahdollisen rangaistuksen pituus. Uudella täytäntöönpanoon tulevalla rangaistuksella on vaikutus vapautumisen ajankohtaan. Esteeksi voi muodostua tuleva pitkä uusi täytäntöönpanokelpoinen ehdoton vankeusrangaistus.⁶⁵⁵

Arvioinnissa painoarvoa annetaan myös sille, kuinka laitosaika suljetussa laitoksessa on sujunut. Erityisesti harkinnassa kiinnitetään huomiota järjestyshäiriöiden, kurinpitörangaistusten ja avolaitosperuutusten ilmenemiseen.

⁶⁵³ Rikosseuraamuslaitoksen ohje 3/004/2022, kohdat 5.2–5.4.

⁶⁵⁴ Rikosseuraamuslaitoksen ohje 3/004/2022, kohta 5.5.

⁶⁵⁵ Rikosseuraamuslaitoksen ohje 3/004/2022, kohta 5.6.

Aikaisemmat kurinpitörajoitukset ja niiden lukumäärä eivät ole määräävä tekijä harkinnassa, mutta järjestyshäiriöiden osalta on kiinnitettävä huomiota niiden toistuvuuteen, vakavuuteen ja niiden juurisyihin. Kyse voi olla joko tuomitun tuen tarpeesta tai yleisemmästä piittaamattomuudesta määräyksiä ja ohjeita kohtaan. Aikaisempien avolaitosperuutusten osalta on huomioitava se, mistä syystä sijoittaminen takaisin suljettuun laitokseen on tapahtunut. Asiat ovat voineet mennä vangin kohdalla sittemmin parempaan suuntaan ja esimerkiksi sen hetkisen tilanteen johdosta tapahtuneet asiat, kuten luvaton poistuminen avolaitoksesta, eivät ole enää ennustetta heikentäviä asioita. Näin ollen kokonaistilanteen arviointi tulisi ottaa huomioon yksittäisen rikkeen sijasta.⁶⁵⁶

Avolaitosarvioinnissa kiinnitetään huomiota myös vangin terveydentilaan liittyviin seikkoihin. Terveydentila itsessään ei saa olla esteenä, mutta terveydentilaan liittyvät asiat on huomioitava sijoituslaitosta pohdittaessa. Mikäli henkilöllä on esimerkiksi rajoitteita toimintakyvyssä, on nämä huomioitava soveltuvaa laitosta harkittaessa.⁶⁵⁷ Toimintakyky vaikuttaa mahdollisuuksiin osallistua laitoksessa järjestettävään toimintaan.

Avolaitosarvioinnissa painoarvoa annetaan myös vangin kuulumiselle tai kiinnittymiselle järjestäytyneeseen rikollisryhmään tai rikollisvaikuttajana toimimiseen. Lähtökohtaisesti edellytyksenä on, että avolaitokseen sijoitettava vanki on irtaantunut rikollisesta toiminnasta sekä motivaatio rikoksettomaan elämään ja yhteiskuntaan kiinnittymiseen on todellista. Tässä yhteydessä tulee vangin laitosturvallisuusarvio päivittää, minkä yhteydessä selvitetään mahdollinen yhteydenpito rikollisryhmiin ja sen luonne, missä asemassa hän on rikollisryhmässä toiminut sekä hänen rikoshistoriansa. Sijoituksessa on myös huomioitava mahdolliset vaikutuspyrkimykset muihin avolaitoksessa oleviin vankeihin sekä turvallisuuteen ja yleiseen kokonaistilanteeseen liittyvät näkökohdat.⁶⁵⁸

Kuuluminen järjestäytyneeseen rikollisryhmään ei oikeusasiamiehen ratkaisutoiminnan mukaan (EOAK 4640/4/14) voi olla kategorinen

⁶⁵⁶ Rikosseuraamuslaitoksen ohje 3/004/2022, kohta 5.7.

⁶⁵⁷ Rikosseuraamuslaitoksen ohje 3/004/2022, kohta 5.9.

⁶⁵⁸ Rikosseuraamuslaitoksen ohje 3/004/2022, kohta 5.8.

avolaitossiirtoanomuksen hylkäämisperuste. Ratkaisussa on huomiota kiinnitetty siihen, että kiinnittyminen voi olla eri asteista. Toisaalta myös JR-vankien valmiuksia kohti rikoksetonta elämäntapaa tulisi pyrkiä lisäämään ja mahdollisuuksien mukaan soveltaa vaiheittaisen vapautumisen periaatetta edellytysten ollessa olemassa. Näin ollen on nähty tärkeäksi tarjota tukea rikollisesta alakulttuurista irrottautumiseksi. Lisäksi ratkaisussa on kiinnitetty Rikosseuraamuslaitoksen huomiota siihen, että päätöksissä tulisi ilmoittaa kaikki tosiasiaperusteet, jotka ovat päätökseen vaikuttaneet, mukaan luetuna se informaatio, joka perustuu Rikosseuraamuslaitoksen itse toiminnassaan keräämiin tietoihin. Avolaitossiirtopäätöksiä koskevissa kanteluissa Eduskunnan oikeusasiamies on kiinnittänyt huomiota siihen, että vangille tulisi ilmoittaa kaikki tosiasiaperusteet salassapidon sitä estämättä. Ratkaisun EOAK 2474/2016 mukaan tietojen salassapidolle tulisi olla korkea kynnyks, eikä perusteiden salassapito palvele vankilan turvallisuutta pois lukien yksittäisten tietojen antaneiden henkilöiden turvallisuus.⁶⁵⁹

7.2 Aineiston kuvaus

Vastaavasti kuin luvussa kuusi (poistumislupien analyysi), siirtoja koskeva aineisto poimittiin vankitietojärjestelmästä. Siirtoja koskevia tilastotietoja ei raportoida Rikosseuraamuslaitoksen vuosittain julkaisemassa tilastollisessa vuosikirjassa. Risen luovuttama aineisto (N=10 186) sisälsi kaikki laitosten väliset siirrot ja VankL 4 luvun mukaiset ensimmäiset sijoitukset (niin sanotut passitukset), jotka sijoittuvat rangaistuskauden aloitusvaiheeseen. Alkuperäinen aineisto sisälsi VankL 6 luvun 1 §:n mukaisten siirtojen lisäksi siirrot samantasoisten laitosten välillä (VankL 6 luvun 3 § mukainen siirtyminen suljetusta laitoksesta toiseen suljettuun laitokseen, samoin myös avolaitosten osalta) ja VankL 6 luvun 2 §:n mukaiset siirtymiset avolaitoksesta suljettuun laitokseen (jolloin siirron taustalla on esimerkiksi turvallisuuden takaamiseen liittyvät seikat, VankL 6 luvun 5 §:n mukaiset siirrot (esim. poliisin pyynnöt

⁶⁵⁹ Ks. myös EOAK/7030/2020. Ratkaisussa kiinnitettiin huomiota asianmukaiseen selvittämiselvällisyyteen, jonka arviointikeskus oli laiminlyönyt päätöstä tehdessään.

siirtää vanki esitutkintatarkoituksessa poliisivankilaan) laitosrikkomus tai muu soveltumattomuus avolaitoksen toimintaan). Tämän lisäksi aineistoon sisältyivät tutkintavankeuslain mukaiset siirrot toiseen vankilaan (TVL 3 luku 6 §) ja RL 2 c luvun 8 §:n mukaiset siirrot valvottuun koevapauteen. Edellä mainittujen lisäksi aineisto sisälsi myös sijoitukset vankilan ulkopuoliseen toimintaan osallistumiseksi (VankL 8 luku 9 §) tai kyseisen luvan perumiset (VankL 8 luku 11 §).

Taulukkoon 12 on koottu kaikki aineiston sisältämät siirtoihin liittyvät päätökset. Yleisesti ottaen päätöksiä tehtiin melko tasaisesti eri rikosseuraamusalueilla (Etelä-Suomi 28 %, Itä-Pohjoinen 32 % ja Länsi-Suomi 36 % kaikista päätöksistä). Siirtopäätösten asiaryhmiä tarkastelemalla pyritään kuvaamaan ilmiön monitahoisuutta sekä luomaan kuva aineiston rajauksesta, jota käsittelen jäljempänä. Vankiloissa tehtäviin kirjauksiin voi liittyä jossain määrin yksiköiden erilaisia käytänteitä tai inhimillisiä kirjaamisvirheitä, mutta havaintojen erittäin suuresta lukumäärästä johtuen nämä eivät juurikaan muuttane tilannetta. Puuttuvia havaintoja ei ollut.

Taulukko 12. Alkuperäisen datan sisältämät siirtopäätökset asiaryhmän mukaan jaoteltuna

	Lkm	%
Alitytäntöönpanijan esitys	2150	21,1
Vankilan johtajan esitys	15	0,1
Valvottu koevapaus	48	0,5
Vangin oma hakemus	3251	31,9
Sakon muuntorangaistus	56	0,5
Poliisin esitys	339	3,3
Sijoitus ulkopuolelle	102	1,0
Vankilan esitys	1221	12,0
Sijoittajyksikön johtajan esitys	3	0,0
Sijoittelu	2388	23,4
Uudelleen sijoittelu	613	6,0
Yhteensä	10186	100,0

Taulukossa 12 alitäytäntöönpanijan esitys, sijoittajayksikön johtajan esitys ja sijoittelu viittaavat aineiston mukaan tilanteeseen, jossa vanki on aloittamassa tuomion suorittamista. Rangaistuskauden aloittaminen sinänsä vaatii päätöksen siitä, mihin yksikköön vanki sijoitetaan. Aineistosta oli havaittavissa, että sijoittelulla saatettiin viitata myös mäaräaikaisen sijoituksen jatkamiseen sekä yksittäisissä tilanteissa myös tämän tutkimuksen kohteena oleviin siirtoihin.

Laitosjärjestyksen rikkomisen johdosta tehdyt siirtoesitykset ja -päätökset kirjataan vankilan johtajan esityksenä, vankilan esityksenä tai uudelleen sijoitteluna. Vankilan esitykseksi oli kirjattu myös tilanteita, joissa oli kyseessä rangaistuskauden aloittaminen. Yksittäisiä tapauksia tutkimuksen kohteena olevista siirroista oli kirjattu uudelleen sijoittelua koskevaksi asiaksi.

Siirtopäätökset, jotka koskivat vangin siirtoa valvottuun koevapauteen (Laki valvotusta koevapaudesta, 629/2013) tai vangin siirtämästä laitoksen ulkopuolelle (esimerkiksi laitoksen ulkopuoliseen päihdekuntoutukseen) viittaavat nimensä mukaisesti näihin tilanteisiin. Valvotussa koevapaudessa on kyse asteittaisen vapautumisen tilanteesta, jossa tuomittu suorittaa rangaistustaan sähköisesti valvottuna kotonaan tai muussa rangaistuksen täytäntöönpanoon soveltuvassa ja hyväksytyssä paikassa. Laitoksen ulkopuolisessa siirrossa kyseessä voi olla samankaltainen tilanne (esim. siirtäminen Siltavalmennuksen⁶⁶⁰ palvelujen piiriin), mutta ulkopuolelle voidaan sijoittaa tilanteessa, jossa vanki tarvitsee terveydentilansa hoitoon liittyvä laitoshoidoa. Sakon muuntorangaistusta koskevassa asiaryhmässä kysymyksessä on henkilölle tuomitun sakan muuntorangaistuksen täytäntöönpanon aloittamisesta ja päätöksestä, missä vankilassa tuomio pannaan täytäntöön.

Poliisin esityksestä tapahtuva siirto liittyy vireillä olevan esitutkinnan toteuttamiseen. Rikoksesta epäilyä oleva vanki voidaan siirtä poliisin tiloihin esimerkiksi kuulusteluja varten. Kyseiseen asiaryhmäan kirjataan sekä tutkintavankina että vankeusvankina olevaa henkilöä koskevat siirtoasiat. Vankeusvangin kohdalla kysymyksessä voi olla rangaistuksen suorittamisen

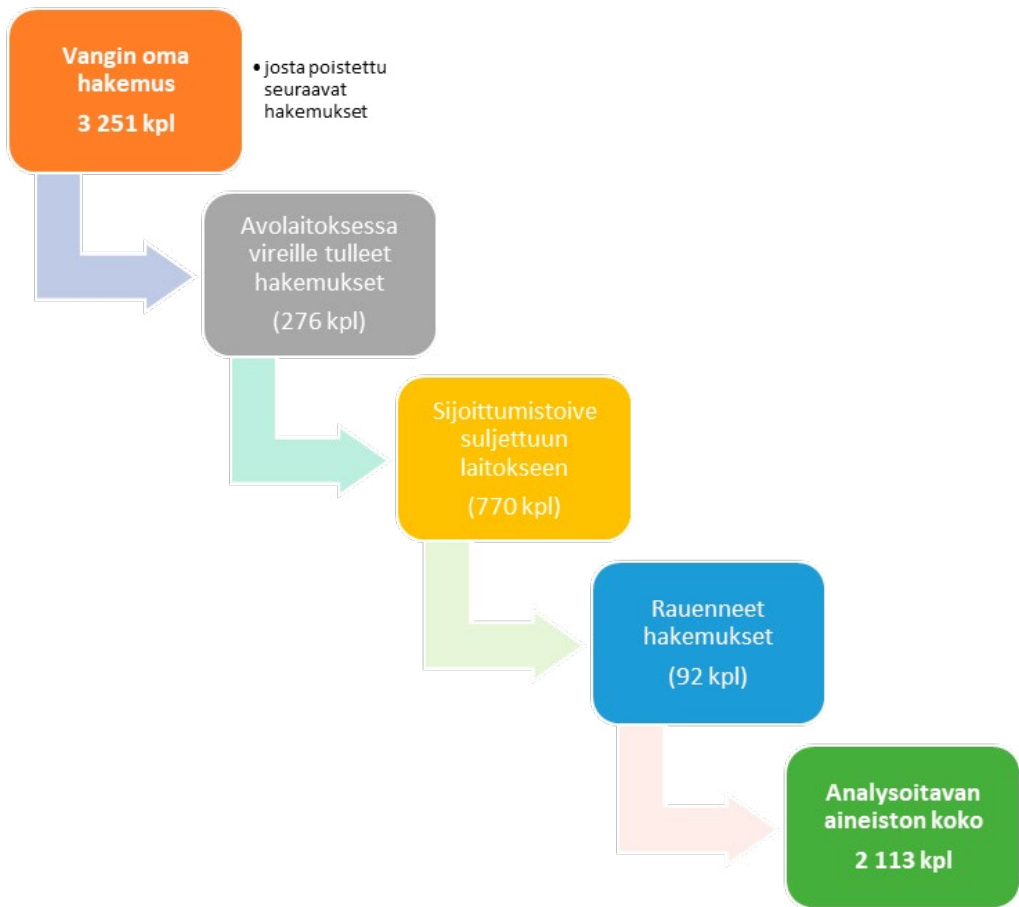
⁶⁶⁰ Silta-Valmennusyhdistys ry on kolmannen sektorin toimija, joka työskentelee muun muassa rikostaustaisten henkilöiden kanssa, ks. <https://www.siltavalmennus.fi/kenelle> [tieto haettu 1.12.2023].

aikana tehty uusi rikos tai ennen tuomion suorittamista tehty ja myöhemmin esitutkintaan tullut rikos.

Vangin oma hakemus -asiaryhmään kirjataan ne laitossiirtoa koskevat asiat, joissa vanki itse on toiminut vireillepanijana. Laitossiirrot voivat koskea siirtoa samantasoisten laitosten välillä (suljetusta vankilasta toiseen suljettuun vankilaan tai avolaitoksesta toiseen avolaitokseen) tai siirtoa suljetusta laitoksesta avolaitokseen. Periaatteessa vangin on mahdollista anoa siirtoa avolaitoksesta takaisin suljettuun laitokseen.

Edellä esitetty kuvaa vankeusrangaistuksen täytäntöönpanon aikana tehtyjen siirtojen tosiasiallista moninaisuutta. Tutkimuksen kysymyksenasettelusta johtuen aineistoa oli rajattava, jotta se parhaalla mahdollisella tavalla tuottaisi luotettavia tuloksia. Tutkimuksen kohteena on rangaistusajan suunnitelman merkitys päätöksenteossa. Tämän takia kaikki päätöskategoriat eivät tästä näkökulmasta arvioituna ole relevantteja, vaan ainoastaan ne, joissa rangaistusajan suunnitelmalle tulisi antaa painoarvoa päätösharkinnassa. Tämän seurauksena aineistosta siis poimittiin kaikki ne siirtopäätökset, jotka olivat tulleet vireille vangin omasta anomuksesta (n. 32 % koko aineistosta, suurin kaikista asiaryhmistä). Tämän jälkeen aineistosta rajattiin pois ne päätökset, jotka olivat tulleet vireille avolaitoksessa. Näin ollen aineistoon jäivät suljetuissa laitoksissa vireille tulleet anomukset. Aineiston rajaamista jatkettiin hakemuksessa esitetyn laitostoiveen mukaisesti siten, että mikäli laitostoiveena oli muu suljettu laitos, tämä rajautui aineistosta pois. Aineistoon siis jäivät sellaiset tapaukset, joissa avolaitosanomus oli laitettu vireille suljetussa laitoksessa ja siirtoa haettiin avolaitokseen.

Aineistosta poistettiin myös havainnot, joissa asia oli kirjattu rauenneeksi, asia oli ratkaistu toisen päätöksen yhteydessä tai siirtoa anonut vanki oli vapautunut, jolloin siirto ei luonnollisesti ole enää ajankohtainen. Aineistosta rajattiin pois myös sellaiset tapaukset, joissa vanki oli siirtynyt valvottuun koevapauteen tai jos tapauksesta puuttui asian esittelyä koskeva tekstiosio. Viimeksi mainittu rajaus on yhteneväinen poistumislupia koskevan aineiston (ks. luku 6.2) rajauksen kanssa. Lopulliseksi analysoitavan aineiston kooksi muodostui 2 113 päätöstä (kuvio 5).

Kuvio 5. Analysoitavan aineiston muodostuminen

Avolaitossiirtoja koskeviin päätöksiin liittyy eräs erityispiirre. Sijoitus avolaitokseen voidaan tehdä määräajaksi, minkä tarkoituksena on testata vangin sopivuutta avoimempiin olosuhteisiin. Mikäli asiat ovat sujuneet ongelmitta, määräaikainen sijoitus voidaan muuttaa toistaiseksi voimassa olevaksi tai sijoitusta voidaan jatkaa uudella määräajalla. Määräaikaisen siirron taustalla voi olla kyseessä osallistuminen esimerkiksi toimintaohjelmaan, koulutukseen tai niiden osaan, joka kestää määrätyn ajan tai määräaikainen siirto on jostain muusta syystä perusteltua.

Jokainen edellä mainittu tilanne vaatii oman päätöksensä, joskin määräaikaisten sijoitusten jälkeen asian vireille laittaja on laitos, ei itse vanki.

Vangin vireille laittama hakemus on ainoastaan asian harkintaan saattaminen ensimmäistä kertaa, mihin liittyvä päätösharkinta on keskeinen tämän tutkimuksen näkökulmasta arvioituna. Sen sijaan määräaikaisen sijoituksen jatkaminen uudella päätöksellä tai sijoituksen muuttaminen toistaiseksi voimassa olevaksi viestii siitä, että asiat ovat menneet määräaikaisen sijoituksen varrella hyvin, eikä uuden päätöksen yhteyteen ole mielekästä liittää saman laajuista päätösharkintaa, joka on tehty asian tullessa vireille ihan ensimmäistä kertaa. Tosiasiallinen harkinta on tehty jo ensimmäisen määräaikaisen sijoituspäätöksen yhteydessä.

Ensimmäisen siirron kohdalla harkittavaksi tulevat VankL 6 luvun 1 §:ssä mainitut harkintaperusteet, jotka ovat jo täyttyneet ensimmäisen määräaikaisen siirron kohdalla. Sijoituksen jatkaminen samassa tai muussa avolaitoksessa ei vaadi avolaitoskelpoisuuden pohdintaa. Mikäli kysymyksessä on määräaikaisen sijoittamisen jälkeinen siirto takaisin suljettuun vankilaan, kyse voi olla yhtäältä siitä, että määräajan kestänyt esimerkiksi ohjelma on päättynyt, eikä sijoittaminen kyseiseen laitokseen ole muutoin mahdollista. Toisaalta kyse voi olla siitä, että määräaikaisen sijoituksen aikaiset tapahtumat eivät puolla sijoituksen jatkamista avolaitoksessa. Tällöin kysymyksessä on siirto takaisin suljettuun laitokseen, mikä ei ole tutkimustehtävän keskiössä. Näin ollen edellä kuvatut päätösharkintatilanteet eivät edusta sellaista päätöstä, joka tutkimuksen kysymyksenasettelun kannalta olisi relevantti. Tarkastelemalla ainoastaan vangin omasta hakemuksesta tehtyjä päätöksiä on aineistosta edelleen rajattu pois kuvattuihin tilanteisiin liittyviä päätöksiä.

Aineistoa voidaan kokonsa puolesta pitää riittävänä tuottamaan luotettavaa tuloksia. Rekisteriaineistoon liittyä aina virheellisten kirjaamisten tai ajantasaisen tiedon puuttumisen mahdollisuus, mikä on omiaan vääristämään lopputuloksia. Lisäksi päätöksentekijällä voi olla käytettävissään niin sanottua hiljaista tietoa, jota ei ole kirjattu näkyviin järjestelmän tietoaalueisiin tai ei kirjata päätökseen mutta joka vaikuttaa päätöksenteon taustalla harkintaan ja sen myötä päätöksen lopputulemaan. Edellä kuvatut tilanteet voivat olla erityinen riski etenkin erittäin pienissä aineistoissa. Lisäksi valmis rekisteriaineisto on harvemmin hyödynnettävissä sellaisenaan, jolloin tutkijan tulee tehdä rajauksia tai muuta karsintaa. Erityisesti tässä aineistossa virheelinen kirjaus (esimerkiksi asian vireille tulemisen tapa tai asian kirjaaminen

eri asiaryhmään) voi johtaa sellaisten havaintojen jäämiseen aineistosta pois, joiden kuuluisi olla siellä – tai päinvastoin. Aineiston käsittelyn yhteydessä sinne voi jäädä sellaisia havaintoja, joiden ei kuuluisi siellä olla. Riittävän suuri otoskoko häivyttää mahdollisesti virheellisten yksittäisten havaintojen vaikutusta analyysin lopputuloksiin.

Tutkimuksen keskiössä ovat vankien laitossiirtoja koskevat anomukset ja niihin liittyvät päätökset. Tässä yhteydessä on syytä huomioida, että yksittäinen vanki voi esiintyä aineistossa useamman kuin yhden kerran. Edellä mainittuun on kaksi syytä. Ensiksi vanki on voinut laittaa vireille useamman avolaitoshakemuksen rangaistuskautensa aikana. Sinänsä hakemusten vireillepanoa ei ole rajoitettu, mutta erityisesti päätösten perusteluosioon voidaan kirjata suosituksia tai toimintaohjeita asioista, joita on vangin edistettävä ennen seuraavan hakemuksen vireillepanoa. Näin viranomaisen pyrkii suitsimaan hakemusten vireillepanoa tilanteessa, jossa on ennustettavissa, ettei päätöksen lopputulos tule muuttumaan. Kyseinen tilanne voi olla käsillä silloin, kun uusi anomus laitetaan vireille melko pian edellisen kielteisen päätöksen jälkeen, eikä sellaista edistymistä ole tapahtunut, mikä voisi johtaa vangin kannalta positiiviseen lopputulokseen.

Toiseksi vanki on saattanut tulla uudelle rangaistuskaudelle saman kalenterivuoden aikana. Tämä on mahdollista erityisesti lyhyiden tuomioiden kohdalla, missä laitosaika voi jäädä varsin pieneksi. Jos vanki on niin sanotusti avolaitoskelpoinen eikä häntä ole sijoitettu suoraan avolaitokseen, anomus tulee käsiteltäväksi. Lyhyet täytöntöönpanot saman henkilön kohdalla mahdollistavat henkilön esiintymisen aineistossa useammin kuin kerran.

7.3 Laitossiirtoa anoneet vangit (yksilöaineisto)

7.3.1 Kuvailevia taustatietoja

Vuonna 2014 siirtoa suljetusta laitoksesta avolaitokseen haki 1 384 yksittäistä vankia. Yksilöaineisto on poimittu vastaavalla tavalla kuin luvussa 6 (lähemmin jakso 6.3.1) esitetty poistumislupa-anomusta koskeva yksilötason aineisto. Yksittäinen vanki on voinut jättää useamman laitossiirtoanomuksen tuomionsa aikana, jolloin tässä yhteydessä on poimittu kunkin vangin

kohdalta tarkasteluvuonna jätetty ensimmäinen anomus. Tämän johdosta aineistosta karsiutuivat pois sellaiset havainnot, joissa sama vanki oli tullut suorittamaan uutta ehdotonta vankeustuomiota saman vuoden aikana ja oli ehtinyt tehdä laitossiirtoa koskevan anomuksen. Kyseisiä tapauksia aineistossa oli ainoastaan muutama.

Taulukkoon 13 on koottu taustatiedot siirtoa anoneista vangeista. Yksilötason aineistossa siirtoa avolaitokseen anoneista vangeista 93 prosenttia oli miehiä ja 7 prosenttia naisia. Avolaitokseen anoneiden vankien otoksen voidaan sanoa olevan yhteneväinen koko vankipopulaation sukupuolijakauman kanssa. Siirtoa anoneista vangeista suurin osa (34 %) oli iältään 30–39-vuotiaita ja noin 35 % vangeista oli moninkertaisia uusijoita (suorittivat 3–7 vankilakauttaan). Ensikertalaisia tässä joukossa oli noin 31 prosenttia. Suomalais-taustaisia siirtoa anoneista oli noin 87 prosenttia.

Eniten siirtoanomuksia tarkasteluvuonna oli tehty Länsi-Suomen rikosseuraamusalueella (lähes 42 % kaikista anojista). Vähintään siirtoanomuksia oli tullut vireille Itä- ja Pohjois-Suomen rikosseuraamusalueella (noin 26 %). Etelä-Suomen rikosseuraamusalue sijoittui näiden väliin. Sen alueella vireille tuli noin 32 prosenttia siirtoa anoneiden hakemuksista.

Neljännekselle siirtoa anoneista vangeista nettorangeistusajaksi (laitosaika) oli kahdesta neljään vuotta (taulukko 13). Noin viidenneksellä (21 %) laitosaika oli yhdestä kahteen vuotta. Aineistossa oli myös lyhyttä, alle vuoden laitosaikaa suorittavien vankien hakemuksia. Korkeintaan puolen vuoden pituinen laitosaika oli noin 16 prosentilla siirtoanomuksen tehneistä vangeista. Enemmän kuin puoli vuotta, mutta korkeintaan vuoden pituinen laitosaika oli noin 13 prosentilla siirtoa anoneista. Noin 20 prosentilla siirtoa anoneista vangeista laitosaika oli yli neljä vuotta. Alle viisi prosenttia vangeista suorittaa elinkautista vankeusrangaistusta. Tähän ryhmään kuuluvat myös ne, joilla rangaistusajan pituutta ei ollut vahvistettu tai tieto syystä tai toisesta oli puutteellinen. Laitosaikaa kuvaava prosentuaalinen jakauma on hyvin samansuuntainen kuin poistumisluupia anoneiden vankien kohdalla.

Suurin osa avolaitokseen anoneista vangeista oli tehnyt huumausaineriikoksen tai väkivaltarikoksen (murha tai tappo pois lukien): näiden osuus oli noin 19 prosenttia tapauksista (taulukko 13). Noin 13 prosenttia laitossiirtoa anoneista oli syyllistynyt joko murhaan tai tappoon tai varkauteen. Edellä

mainituista rikosnimikkeistä on mahdollista tuomita pitkiä rangaistuksia, jolloin siirto suljetusta laitoksesta avolaitokseen voi tulla harkittavaksi. VankL 4 luvun 9 §:n mukaisesti, mikäli tuomitulla on suoritettavanaan enintään kahden vuoden vankeusrangaistus, voidaan hänet sijoittaa suoraan avolaitokseen yleisten edellytysten niin salliessa. Viimeksi mainittu voi osaltaan selittää sitä, miksi aineistossa korostuvat rikosnimikkeet, joista voidaan tuomita pitkiä rangaistuksia. Toisaalta sijoittaminen suoraan avolaitokseen perustuu aina Rikosseuraamuslaitoksen tekemään arvioon, joka on vastaava kuin siirtoa anovan vangin kohdalla. Näin ollen kaikki arvoinnit, jotka tehdään avolaitokseen siirtymisen yhteydessä eivät näy tässä aineistossa, josta on poistettu tuomion täytäntöönpanon aloitukseen liittyvät sijoituspäätökset (ks. lähemmin aineiston kuvaus jaksossa 7.2).

Suurimmalle osalle siirtoa anoneista vangeista oli määritelty kolme tai neljä tavoitetta rangaistusajan suunnitelmaan (molempia aineistossa oli noin 29 % kaikista tapauksista). Noin 18 prosentille siirtoa anoneista vangeista oli määritelty kaksi tavoitetta rangaistusajan suunnitelmaan.

Taulukko 13. Taustatiedot laitossiirtoa hakeneista vangeista (N = 1 384)

Muuttuja	Lkm	%
Ikä		
alle 20 v	13	0,9
20–29 v	428	30,9
30–39 v	471	34,0
40–49 v	309	22,3
50 v tai yli	163	11,8
Sukupuoli		
mies	1287	93,0
nainen	97	7,0
Alue		
ESRA	439	31,7
IPRA	364	26,3
LSRA	580	41,9
Kansallisuus		
Suomi	1207	87,2

Muuttuja	Lkm	%
ulkomaat	177	12,8
Kertaisuus		
1	431	31,1
2	187	13,5
3-7	490	35,4
8 tai yli	265	19,1
Laitosaika (netto)		
1-3 kk	100	7,2
4-6 kk	127	9,2
7 kk-1 v	177	12,8
1-2 v	289	20,9
2-4 v	352	25,4
4-8 v	172	12,4
8 v tai yli	104	7,5
elinkautinen (tai tuomion pituus ei tiedossa/tieto puuttui)	63	4,6
Päärikos		
ryöstö	117	8,5
varkaus	183	13,2
muu omaisuusrikos	67	4,8
murha, tappo	183	13,2
muu väkivaltarikos	260	18,8
siveellisyysrikos	45	3,3
muut rikoslakirikokset	76	5,5
huumausainerikos	265	19,1
liikennejuopumus	156	11,3
muut rikokset)	10	0,7
tieto puuttuu	22	1,6
Ransun tavoitteet (lkm)		
0	12	0,9
1	104	7,5
2	242	17,5
3	398	28,8
4	406	29,3
5	148	10,7
6	49	3,5

Muuttuja	Lkm	%
7	17	1,2
8	2	0,1
9	5	0,4

Siirtoa anoneiden vankien taustatiedot ovat hyvin samankaltaisia poistumislupaa rangaistusajan pituuden perusteella anoneiden vankien taustatietojen kanssa. Yksi mahdollisuus on, että molemmissa aineistoissa esiintyy samoja vankeja, sillä molemmissa aineistoissa on kysymyksessä päätöksentekotilanne, joka voi sijoittua laitoksen loppupuolelle. Yhdistettäessä aineistot ja tarkasteltaessa yksittäisen henkilön esiintyvyyttä, havaittiin, että noin 30 prosentissa tapauksista sama henkilö oli anonut poistumislupaa ja siirtoa tarkasteluvuonna. Valtaosassa tapauksista poistumislupaa tai siirtoa anoivat siis eri henkilöt. Vaikka lähtökohtaisesti kyseessä oli eri henkilöt, hakijajoukot molemmissa aineistoissa olivat taustatietojen perusteella verrattuna varsin yhteneväiset.

7.3.2 Rangaistusajan suunnitelmassa määriteltyjen tavoitteiden jakautuminen yksilötason aineistossa

Avolaitossiirtoa anoneiden vankien rangaistusajan suunnitelmissa määritetyt ensisijaiset tavoitteet (taulukko 14) liittyivät joko päihdeiden ja muiden riippuvuuksien vähentämiseen tai asenteiden, ajattelun ja käyttäytymisen muuttamiseen.⁶⁶¹ Päihderiippuvuuksiin liittyvät asiat olivat laitossiirtoa anoneiden vankien rangaistusajan suunnitelmassa ensimmäisenä tavoitteena yli 41 prosentissa tapauksista. Ajatteluun ja asenteisiin liittyvät asiat olivat ensimmäisenä tavoitteena noin 38 prosentilla siirtoa anoneista vangeista. Rangaistusajan suunnitelmien toisena tavoitteena tyypillisimmillään esiintyivät samat tavoitekategoriat. Ajattelu ja asenteet olivat toisena tavoitteena noin 30 prosentilla vangeista ja päihderiippuvuuksiin liittyvät asiat noin 18 prosentilla vangeista.

⁶⁶¹ Rangaistusajan suunnitelmaa on tarkemmin kuvattu luvussa 4 ja poistumislupaa käsittelevässä jaksossa 6.3.2. Tästä syystä siellä mainittuja yleisluontoisia kuvauksia tai toteamuksia ei toisteta tässä yhteydessä.

Vankien rangaistusajan suunnitelmissa kolmas tavoite tyypillisimmillään liittyi joko työllisyyteen liittyviin asioihin (noin 18 % tapauksista) tai sosiaalisiin sidoksiin ja elämäntapaan (noin 14 % tapauksista) (taulukko 14). Neljäntenä tavoitteena tyypillisimmin oli kategoriaan muu kuuluvia tavoitteita (noin 13 % tapauksista), missä alakategoriana ovat vapautumisen valmisteluun liittyvät toimenpiteet. Asteittaiseen vapauttamiseen oleellisesti liittyy siirtyminen suljetusta laitoksesta avolaitokseen, jolloin luonnollista on, että siirtoon liittyvät asiat näkyvät rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden asetannassa joko suoraan tai välillisesti. Toiseksi yleisimmin rangaistusajan suunnitelmien neljäs tavoite liittyi työllisyyteen liittyviin asioihin (noin 9 % tapauksista). Viidennessä tavoitteessa korostui niin ikään tavoitekategoria muu (6 % tapauksista). Avolaitokseen siirtoa anoneiden vankien rangaistusajan suunnitelmissa asuminen ja arkiselviytymiseen, tuloihin ja taloudelliseen tilanteeseen tai koulutukseen liittyvät tavoitteet eivät nousseet merkittäviksi tässä aineistossa.

Siirtoa anoneista vangeista suurimmalla osalla rangaistusajan suunnitelmassa määritellyt tavoitteet (millä tahansa prioriteetilla) liittyivät asenteisiin, ajatteluun ja käyttäytymiseen (70,5 %), päihteisiin ja muihin riippuvuuksiin (64,8 %) tai kategoriaan muu (47,8 %). Muu-kategoriaan liittyvät tavoite voi olla joko terveyteen tai vapautumisen valmisteluun liittyvä. Päihteisiin tai asenteisiin liittyvät tavoitteet ja niiden yleisyys siirtoa anoneiden joukossa ei ole yllättävä. Kyseiset asiat kietoutuvat rikollisuutta ylläpitäviin tekijöihin, joihin rangaistusajan kuluessa pyritään vaikuttamaan. Sen sijaan yllättävää oli se, että asenteisiin liittyviä tavoitteita oli yleensäkin useammalla vangilla kuin päihteisiin liittyviä tavoitteita. Päihdeproblematiikka on ylipäänsä tunnustettu laajaksi vankipopulaatioon liittyväksi piirteeksi. Aineiston kohdalla on edelleen syytä huomioida, että siirtoa anoneet vangit ovat vain osa koko vankipopulaatiosta. Käsillä oleva aineisto koostuu niistä vangeista, jotka ovat itse siirtoa anoneet. Selvää on, etteivät kaikki vangit halua anoa siirtoa. Lisäksi osalla vangeista laitosaika on lyhyt, jolloin siirron anominen jää tekemättä tai ei muutoin ole tarkoituksenmukaista.

Työllisyyteen liittyvä tavoite oli lähes 47 prosentilla siirtoa anoneista vangeista ja sosiaalisiin sidoksiin ja elämäntapaan liittyvä tavoite noin 35 prosentilla (taulukko 14). Koulutukseen liittyvä tavoite oli noin 19 prosentilla, asuminen ja arkiselviytymiseen liittyvä tavoite noin 17 prosentilla ja tuloihin ja

taloudelliseen tilanteeseen liittyvä tavoite lähes 12 prosentilla siirtoa anoneista vangeista. Rangaistusajan suunnitelmien tavoitteiden jakaantuminen oli varsin yhteneväinen luvussa 6 esiteltyjen poistumislupaa anoneiden vankien tavoitteiden jakaantumisen kanssa. Positiivista on, että siirtoa koskevassa aineistossa ei juurikaan esiintynyt luokittelemattomia suunnitelmatavoitteita. Ei luokiteltu -kategorian tavoite oli ainoastaan 0,3 prosentilla vangeista.

Taulukko 14. Rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden osuus tavoiteluokittain ja tavoitekategorioiden esiintyminen (mikä tahansa prioriteetti, (%))

Tavoite	Prioriteetti									Tavoitteena yleensä
	1	2	3	4	5	6	7	8	9	
Asuminen ja arkiselviytyminen	3,8	4,3	4,8	3,2	1,4	0,2	0,1	0,1	0,1	16,9
Tulot ja taloudellinen tilanne	0,4	2,9	2,6	3,0	1,8	0,7	0,1	0,1	0,1	11,7
Koulutus	0,7	4,9	6,8	4,9	1,7	0,5	0,1	0,2	0,1	19,1
Työllisyys	4,6	14,1	17,6	8,9	1,3	0,3				46,7
Sosiaaliset sidokset ja elämäntapa	2,8	8,7	14,2	7,9	1,9	1,0	0,1		0,1	34,5
Päihteet ja muut riippuvuudet	41,4	17,8	4,9	1,7	0,7	0,2	0,2			64,8
Asenteet, ajattelu ja käyttäytyminen	38,4	30,1	9,6	2,9	1,1	0,4	0,2			70,5
Ei luokiteltu	0,1		0,1		0,1	0,1	0,1			0,3
Muu	6,9	8,7	13,4	12,9	6,0	1,9	0,7	0,1		47,8

Sinänsä mielenkiintoista on, että verrattaessa avolaitokseen siirtoa anoneita vankeja rangaistusajan pituuden perusteella anoneisiin vankeihin, rangaistusajan suunnitelmissa asetetut tavoitekategoriat eivät poikkea toisistaan merkittävästi, vaikka kysymyksessä ovat merkittävältä osin eri henkilöt.

7.4 Laitossiirtoa koskevat päätökset (päätosaineisto)

7.4.1 Kuvailevia taustatietoja

Seuraavaksi siirryn analysoimaan päätösaineistoa, joka koostuu yksittäisistä siirtoa koskevista päätöksistä (N = 2 113). Aineiston muodostaminen on kuvattu jaksossa 7.2.

Tarkastelun havaintoyksikkönä on yksittäinen päätös, joko kielteinen tai myönteinen. Tarkastelutapa on yhteneväinen luvussa 6 käsiteltyjen rangaistusajan pituuden perusteella anottujen poistumislupien muodostaman aineiston kanssa. Avolaitossiirtoanomuksista 64,4 prosenttia sai kielteisen päätöksen ja vastaavasti myönteiseen päätökseen päädyttiin 36,6 prosentissa anomuksista. Lähes kaikissa tapauksissa päätös oli asian esittelyn lopputuleman mukainen. Ainoastaan 11 tapauksessa myönteiseen lopputulokseen päätynt esittely muuttui päätösharkinnassa kielteiseksi lopputulokseen. Vastaavasti kielteinen päätösesitys muuttui seitsemässä tapauksessa myönteiseen lopputulemaan. Prosentuaalisesti osuudet ovat verrattain pieniä.

Taulukossa 15 on esitetty päätösten yleinen jakaantuminen taustamuuttujittain tarkasteltuna ja päätösten jakaantuminen kielteisten ja myönteisten päätösten kautta tarkasteltuna. Esittelen ensin päätösten yleistä jakaantumista, mitä koskeva informaatio löytyy taulukon yhteensä sarakkeesta. Eniten siirtoa koskevia päätöksiä annettiin Länsi-Suomen rikosseuraamusalueella, noin 43 prosenttia kaikista päätöksistä. Etelä-Suomen rikosseuraamusalueen osuus siirtopäätöksistä oli noin 30 prosenttia ja Itä- ja Pohjois-Suomen rikosseuraamusalueella noin 28 prosenttia.

Kaikista siirtopäätöksistä 93,9 prosentissa anomuksen tekijänä oli miesvanki ja vastaavasti 6,1 prosenttia anomusten tekijöistä oli naisvankeja. Tämä

vastaa melko hyvin yleistä vankirakennetta vastaavana ajankohtana⁶⁶². Siirtopäätöksen saaneista noin 13,7 prosenttia oli ulkomaalaisia. Tämä on noin kaksi prosenttiyksikköä vähemmän kuin ulkomaalaisten vankien osuus koko vankipopulaatiossa tarkasteluvuonna⁶⁶³.

Valtaosa siirtoa anoneista oli ollut vankilassa jo useita kertoja. Eniten (35,4 %) siirtopäätöksiä oli tehty kahdeksan tai useamman kerran vankilassa olleille. Vankikertaisuusluokan kolmesta seitsemään osuus päätöksistä oli noin 34 prosenttia. Ensikertalaisia päätöksen saaneista oli viidennes ja toista kertaa vankeudessa olevien osuus oli vajaa 10 prosenttia. (taulukko 15)

Keskimäärin siirtoa anonut vanki oli 34-vuotias (taulukko 15). Suurin osa siirtopäätöksen saaneista vangeista oli iältään 30–39-vuotiaita ja heidän osuutensa oli 35 prosenttia aineistossa. Seuraavaksi eniten siirtopäätöksiä tehtiin 20–29-vuotiaiden joukossa (noin 31 %). 40–49-vuotiaiden osuus siirtoa anoneista oli noin 23 prosenttia. Yli 50-vuotiaita aineistossa oli noin 11 prosenttia ja nuoria, alle 20-vuotiaita noin prosentti.

Päärikoksen mukaan tarkasteltuna valtaosa siirtoanomuksen tehneistä oli tuomittu huumausainerikoksesta (n. 21 % tapauksista). Toiseksi eniten anomuksen tehneistä oli tuomittu muusta väkivaltarikoksesta (n. 19 % tapauksista) ja kolmanneksi eniten murhasta tai taposta (14 % tapauksesta). Varkaus päärikosnimikkeenä oli noin 12 prosentilla hakemuksen jättäneistä vangeista. Muita rikosnimikkeitä aineistossa esiintyi alle kymmenen prosentin osuudella kutakin. (taulukko 15)

Avolaitokseen siirtämistä koskevassa päätösaineistossa elinkautista vankeusrangaistusta suorittavien prosentuaalinen osuus oli ylliedustettuna koko vankipopulaatioon verrattuna. Elinkautista vankeusrangaistusta suorittavien anomia siirtopäätöksiä aineistossa oli noin neljännes (taulukko 15). Toiseksi eniten siirtopäätöksiä oli yhdestä kahteen vuoden laitosaikoja suorittavilla (noin 23 %). Sitä vastoin vajaa viidennes (noin 17 %) siirtopäätöksistä koski yli puoli vuotta, mutta alle vuoden mittaista laitosaikaa (nettorangaistusta) suorittavilla. Noin viidennes suoritti alle puolen vuoden mittaista laitosaikaa

⁶⁶² Rikosseuraamuslaitoksen tilastollinen vuosikirja 2014, 8.

⁶⁶³ Rikosseuraamuslaitoksen tilastollinen vuosikirja 2014, 9.

ja hieman yli 13 prosentilla siirtoa anoneista laitosaika oli yli kaksi vuotta (elinkautinen vankeusrangaistus pois lukien).

Siirtopäätösten prosentuaalisen osuuden jakautuminen rangaistuksen nettopituuden mukaan on vähintäänkin mielenkiintoinen. Annetut päätökset painottuvat joko lyhyttä tuomiota suorittavien tai erittäin pitkiä tuomioita suorittavien vankien hakemuksiin. Tosiasiallisesti siirtopäätökset ovat kytköksissä rangaistusajan pituuden perusteella myönnettäviin poistumislupiin, joita voidaan myöntää laitосajan loppupuolella (2/3 -sääntö). Poistumisluvan onnistumisen kautta voidaan arvioida muiden perusteiden ohella vangin luotettavuutta ja kykyä noudattaa määrättyjä ehtoja. Lyhyessä laitosajassa tämä tarkoittaa sitä, että poistumislupa ja siirto olisivat ajallisesti verrattain lähellä toisiaan, kuten myös ehdonalaisen vapautumisen ajankohta. Lyhyttä laitosaikaa suorittavat vangit ovat olleet verrattain aktiivisia hakeutumaan avolaitokseen.

Muistettavaa on, että aineistossa esiintyy anomusten kasautumista eli sama vanki on voinut tuomionsa aikana jättää useammankin laitossiirtoanomuksen. Yhden hakemuksen on jättänyt noin 67 prosenttia ja kaksi hakemusta noin 21 prosenttia. Kolme tai useamman hakemuksen jättäneitä aineistossa oli noin 12 prosenttia. Enimmillään sama vanki oli jättänyt kahdeksan hakemusta. Vankien hakemukset painottuivat laitosaikojen alkupuolelle. Valtaosa (77,3 %) hakemuksista oli tehty ajankohtana, jolloin laitosaikaa oli suoritettu alle puolet. Sitä vastoin tuomionsa toisella puoliskolla olevien hakemuksia aineistossa oli noin 22,7 prosenttia.

Taulukko 15. Kielteisten ja myönteisten laitossiirtopäätösten jakautuminen taustamuuttujittain tarkasteltuna (%)

	Päätöslaji		Taustamuuttujan jakauma
	Kielteinen	Myönteinen	
Sukupuoli			
mies	65,0	35,0	93,9
nainen	55,0	45,0	6,1
Kansalaisuus			
suomi	62,8	37,2	86,3
ulkomaalainen	74,5	25,5	13,7
Ikä			
alle 20 v	50,0	50,0	0,9
20–29 v	65,8	34,2	30,7
30–39 v	66,2	33,8	35
40–49 v	64,8	35,2	22,7
50 v tai yli	54,9	45,1	10,7
Alue			
Etelä-Suomen alue	67,6	32,4	29,5
Itä-Pohjois-Suomen alue	67,2	32,8	27,6
Länsi-Suomen alue	59,5	40,5	42,9
Päärikoskoodi			
ryöstö	70,9	29,1	9,4
varkaus	62,8	37,2	12,4
muu omaisuusrikos	51,5	48,5	4,6
murha tai tappo	72,3	27,7	14,0
muu väkivaltarikos	62,2	37,8	18,8
siveellisyysrikos	63,2	36,8	3,6
muut rikoslakirikokset	63,9	36,1	5,8
huumausainerikos	70,4	29,6	20,6
liikennejuopumus	46,8	53,2	9,0
muut rikokset	45,5	54,5	0,5

	Päätöslaji		Taustamuuttujan jakauma
	Kielteinen	Myönteinen	
Tuomionpituus			
1–3 kk	49,0	51,0	11,6
4–6 kk	51,2	48,8	10,2
7 kk–1 v	59,8	40,2	16,5
1–2 v	66,9	33,1	22,9
2–4 v	73,2	26,8	10,1
4–8 v	75,9	24,1	2,7
8 v tai yli	66,7	33,3	0,6
elinkautinen	72,7	27,3	25,5
Kertaisuus			
1	62,1	37,9	20,7
2	63,3	36,7	9,7
3–7	66,2	33,8	34,3
8 tai enemmän	64,4	35,6	35,4

Seuraavaksi esittelen myönteisten ja kielteisten päätösten jakautumista taustamuuttujittain. Tulokset on esitetty niin ikään taulukossa 15.

Sukupuolen mukaan tarkasteltuna naiset saivat miehiä enemmän myönteisiä siirtopäätöksiä. Naisten tekemissä anomuksissa 45 prosenttia sai myönteisen päätöksen, kun vastaavasti myönteisiä päätöksiä miehistä sai 35 prosenttia. Suomalaistaustaiset saivat enemmän myönteisiä päätöksiä kuin ulkomaalaiset vangit. Siirtoa anoneet suomalaiset saivat myönteisen päätöksen noin 37 prosentissa tapauksista. Puolestaan ulkomaalaistaustaiset siirtoa anoneet saivat myönteisen päätöksen hieman yli neljänneksessä anomuksista.

Ikäryhmittäin tarkasteltuna päätökset jakoutuivat varsin tasaisesti, kun verrataan eri ikäryhmiin kuuluvien vankien tekemiä hakemuksia (taulukko 15). Tarkasteltaessa 20–29, 30–39 ja 40–49-vuotiaiden ikäryhmiä, noin kaksi kolmasosaa päätöksistä oli kielteisiä. Mikäli hakemuksen oli jättänyt vanki, joka hakemuksen jättämishetkellä oli 50-vuotias tai sitä vanhempi, myönteisten päätösten osuus oli hieman suurempi kuin edellä mainituissa ikäryhmissä. Vanhimmalla ikäryhmällä päätöksistä noin 45 prosenttia oli myönteisiä.

Kaikissa ikäryhmissä lähtökohtaisesti suurin osa päätöksistä oli kielteisiä. Alle 20-vuotiaiden ryhmässä tasan puolet päätöksistä oli myönteisiä. Kyseisen ikäryhmän kohdalla on muistettava, että kyseinen ryhmä on erittäin pieni. Aineistossa oli ainoastaan 18 kappaletta alle 20-vuotiaan tekemään siirtoanomusta.

Päätökset jakautuivat varsin tasaisesti eri rikosseuraamusalueilla. Etelä-Suomen ja Itä-Pohjois-Suomen alueilla noin kaksi kolmasosaa päätöksistä oli kielteisiä. Länsi-Suomen rikosseuraamusalueella sitä vastoin oli hieman enemmän myönteisiä päätöksiä. Kaikista kyseisellä alueella annetuista ratkaisuksista vajaa 41 prosenttia oli myönteisiä. Kielteisiä päätöksiä sen sijaan oli hieman yli 59 prosenttia. Osuudet poikkesivat kahden muun rikosseuraamusalueen päätösten jakaumasta.

Myönteisten ja kielteisten päätösten jakautumista tarkasteltiin myös hakemuksen jättäneen vangin päärikoksen suhteen (taulukko 15). Myönteisten päätösten osuus oli suurin muista rikoksista (hieman yli 54 %), liikennejuopumuksesta (noin 53 %) ja muusta omaisuusrikoksesta (hieman yli 48 %) tuomituilla. Sitä vastoin vähiten myönteisiä päätöksiä annettiin siirtoa anoneille vangeille, joiden päärikos oli vakava henkirikos (murha tai tappo, myönteisten päätösten osuus vajaa 28 %), ryöstö (myönteisiä päätöksiä noin 29 %) tai huumausainerikos (myönteisiä päätöksiä vajaa 30 %). Muissa päärikosnimikkeissä myönteisten päätösten osuus oli reilu kolmannes. Varkaudesta ja muusta väkivaltarikoksesta tuomittujen kohdalla myönteisen päätöksen osuus oli hieman yli 37 prosenttia. Siveellisyysrikoksista tai muista rikoslakirikoksista tuomittujen vankien kohdalla myönteisen siirtolupapäätöksen osuus oli lähes sama eli 36 %.

Tarkasteltaessa myönteisten päätösten osuutta tuomion pituuden mukaan, havaitaan, että myönteisten päätösten osuus vähenee tasaisesti vangin laitossajan pidentyessä (taulukko 15). Erittäin lyhyttä enintään kolmen kuukauden nettorangaistusta suorittavista avolaitossiirtoa anoneista vangeista 51 prosenttia sai myönteisen siirtopäätöksen. Myönteisten päätösten osuus oli neljästä kuukaudesta puoleen vuoteen nettorangaistusaikaa suorittavilla kaksi prosenttiyksikköä pienempi. Myönteisten päätösten osuus oli kolmannes laitossajan ollessa vuodesta kahteen vuotta. Kahdesta neljään vuotta tai neljästä kahdeksaan vuotta laitosaikaa suorittavilla myönteisten päätösten

osuudet olivat noin 27 prosenttia ja noin 24 prosenttia. Mikäli laitosaika oli kahdeksan vuotta tai yli, myönteisiä päätöksiä tehtiin kolmanneksessa anoituista avolaitossiirroista. Viimeksi mainituissa luokissa huomattavaa on, että hakemuksia ei ollut lukumäärällisesti paljon. Elinkautista vankeusrangaistusta suorittavien avolaitoshakemuksiin myönteinen ratkaisu annettiin noin 27 prosentissa tapauksista.

Edellä esitetyistä myönteisten ja kielteisten päätösten prosentuaalisesta jakautumisesta eri taustamuuttujien suhteen voidaan yhteenvedona todeta, että paikoitellen tulokset ovat varsin mielenkiintoisia. Ulkomaalaistaustaisten vankien suurempi osuus saada kielteinen päätös suomalaisiin vankeihin verrattuna viestinee osaltaan siitä, että päätösharkintaan voi vaikuttaa heidän rikosnimikkeensä. Valtaosa ulkomaalaisista vangeista oli tuomittu huumausainerikoksista (noin 45 % kaikista siirtoanomuksista, jossa anoja on ulkomaalainen). Avolaitoskelpoisuusarvioinnissa tällä voi olla merkitystä, kun pohditaan vangin kykyä noudattaa päihteettömyyttä tai laitospöjrestystä. Sinänsä luvussa 6 esitetyn monimuuttaja-analyysin tulosten perusteella ei ollut nähtävissä, että ulkomaalaistausta olisi tilastollisesti merkitsevässä yhteydessä kielteisen poistumislupapäätöksen todennäköisyyteen.

Toinen huomionarvoinen havainto on liikennejuopumuksesta tuomittujen avolaitossiirtohakemusten suuri myönteisten päätösten osuus (taulukko 15). Yleisellä tasolla tarkasteltuna liikennejuopumukseen liittyy päihdeproblematiikkaa, joka on alkoholi-, huumaus-, tai lääkeainesidonnaista (tai näiden yhdistelmiä). Lähtökohtaisesti liikennejuopumustuomiot ovat laitosajoiltaan lyhyitä⁶⁶⁴. Tämän tutkimuksen aineistossa yhdestä kolmeen kuukauden laitosaikaa suorittavista noin 41 prosenttia oli liikennejuopumuksesta tuomittu. Neljästä kuukaudesta puoleen vuoteen nettorangeistuksista noin 18 prosenttia on liikennejuopumuksesta tuomituilla henkilöillä. Tätä taustaa vasten on mielenkiintoista, että kyseisellä rikosnimikkeellä tuomitut saavat runsaasti myönteisiä siirtöpäätöksiä. Lukumääräisesti siirtoanomuksista hieman vajaa 200 on liikennejuopumustuomiota suorittavan vangin tekemiä. Tähän liittyen yleinen havainto siitä, että lyhyttä tuomiota suorittavien avolaitosanomuksiin tehtiin yli 50 prosentissa myönteinen päätös on mielenkiintoinen. Yleensä

⁶⁶⁴ Ks. esim. Kääriäinen – Aaltonen – Kolehmainen 2019.

lyhyen laitosajan puitteissa rangaistusajan suunnitelman suuntainen työskentely voi olla vähäistä tai päihdeproblematiikka käsitelty niin, että päihdetöntämänä pysyminen olisi suhteellisen todennäköistä. Lisäksi avolaitossiirrot on sidottu rangaistusajan pituuden perusteella myönnettäviin poistumislupiin, jolloin luotettavuuden arviointi poistumislupien kautta voi olla haastavaa. Herääkin väistämättä kysymys, onko lyhyttuomioisten kohdalla harkinnassa havaittavissa sellaisia seikkoja, joiden kohdalla harkinta poikkeaa esimerkiksi pidempää tuomiota suorittavien tai muusta päär rikoksesta tuomittujen kohdalla. Vai nähdäänkö tarkoituksenmukaiseksi vapautuminen avolaitoksen kautta asteittaisen vapautumisen idean mukaisesti, mikäli suinkin on mahdollista? Tämän tutkimuksen puitteissa asiaa ei ole mahdollista tarkemmin selvittää, mutta havainto avaa erinomaisen jatkotutkimuksen aiheen.

7.4.2 Päätösaineiston monimuuttuja-analyysi

Yhteneväisesti poistumislupaa käsittelevän osion kanssa, siirtopäätösten osalta tehtiin monimuuttuja-analyysi. Menetelmällisesti aineiston käsittely on yhteneväinen jaksossa 6.4.2 esitetyn kanssa. Regressioanalyysin avulla analysoin sitä, mitkä tekijät ovat yhteydessä *myönteiseen* siirtopäätökseen⁶⁶⁵. Tarkastelun kohteena on yksittäinen päätös, ei yksittäinen vanki. Selitettävä muuttuja on siis dikotominen (0/1-muuttuja), joka kertoo, onko siirto avolaitokseen evätty vai myönnetty. Selittävinä muuttujina mallissa ovat vangin ikä, sukupuoli, kansalaisuus (suomalainen/ulkomaalainen), rikosseuraamusalue, nettorangaistuksen pituus, vankikertaisuus, tuomion suorittamisen vaihe hakemushetkellä ja rangaistusajan suunnitelman tavoitteet. Mallissa luokiteltujen muuttujien vertailuryhminä ovat sukupuoli (mies), Etelä-Suomen rikosseuraamusalue, alle puolen vuoden mittainen nettorangaistus (laitosaika) ja ensimmäistä vankeustuomiota suorittavat⁶⁶⁶.

⁶⁶⁵ Erona lukuun kuusi on ero selitettävässä muuttujassa, joka poistumislupia käsittelevässä analyysissä oli kielteinen päätös, ks. lähemmin jakso 6.4.2.

⁶⁶⁶ Kategoriaan kuuluu myös vankeinhoidollisesti ensikertalainen, jolla tarkoitetaan sitä, että henkilö ei ole ollut suorittamassa vankeusrangaistusta kolmen edellisen vuoden aikana. Vankeinhoidollisen ensikertalaisuuden raja on vuoden 2019 lainmuutoksen myötä noussut viiteen vuoteen. Ensikertalaisuus vaikuttaa ensisijaisesti laitosajanpituuteen, kuten jaksossa 6.3.1 on havainnollistettu.

Taulukossa 16 on esitetty regressioanalyysin tulokset. Regressioanalyysi on tehty lineaarisella todennäköisyysmallilla. Vertailun vuoksi tulokset laskettiin myös logistisella regressiomallilla, ja ne on esitetty liitteessä 8⁶⁶⁷. Tulokset eivät poikkea olennaisesti seuraavassa esitetystä havainnoista.

Tulosten mukaan sekä iällä että ulkomaalaisuudella on erittäin merkitsevä yhteys siirtopäätökseen. Iän karttuessa todennäköisyys saada siirto avolaitokseen kasvoi, toisin sanoen iän karttuminen yhdellä vuodella lisäsi myönteisen siirtopäätöksen todennäköisyyttä 0,5 prosenttiyksikköä. Sitä vastoin ulkomaalaistausta vaikutti myönteisen siirtopäätöksen todennäköisyyttä pienentävästi. Tulosten mukaan ulkomaalaistaustaisella vangilla oli noin 12 prosenttiyksikköä suurempi todennäköisyys saada kielteinen siirtopäätös suomalaisiin vankeihin verrattuna. Naiset saivat hieman todennäköisemmin (vajaa 5 prosenttiyksikköä) myönteisen siirtopäätöksen avolaitokseen kuin miehet, mutta tulos ei ollut tilastollisesti merkitsevä.

Tarkasteltaessa myönteisen päätöksen todennäköisyyttä rikosseuraamusalueiden välillä voidaan todeta, että Etelä-Suomen rikosseuraamusalueeseen verrattuna alueiden välillä ei ollut tilastollisesti merkitseviä eroja (taulukko 16). Etelä-Suomen rikosseuraamusalueeseen verrattuna Länsi-Suomen rikosseuraamusalueella tehtiin neljä prosenttiyksikköä todennäköisemmin myönteinen siirtopäätös. Länsi-Suomen rikosseuraamusalueella todennäköisyys saada myönteinen siirtopäätös oli vain alle yhden prosenttiyksikön Itä- ja Pohjois-Suomen rikosseuraamusaluetta korkeampi.

Tulosten perusteella voidaan todeta, että mitä pidempi laitosaika vangilla oli, sitä todennäköisempää oli saada kielteinen siirtopäätös alle puolen vuoden tuomiota suorittavaan verrattuna (taulukko 16). Todennäköisyys myönteiseen siirtopäätökseen väheni siten, että puolesta vuodesta vuoteen laitosaikaa suorittavilla oli hienoisesti parempi mahdollisuus saada myönteinen päätös, mutta tulos ei ollut tilastollisesti merkitsevä. Kielteisen päätöksen todennäköisyys alkoi kasvaa vuodesta kahteen vuoden laitosaikaa suorittavilla (noin seitsemän prosenttiyksikköä), joskin tulos ei ollut merkitsevä. Sen

⁶⁶⁷ Tämän lisäksi laadittiin regressiomalli, johon otettiin mukaan vain ne hakemukset, joissa rangaistusajan suunnitelma oli päivitetty ennen päätöksentekoa. Kyseisessä mallissa havaintojen määrä muodostui varsin pieneksi (N=382) ja mallin sopivuus oli heikko. Tämän vuoksi näitä tuloksia ei ole raportoitu erikseen.

sijaan tilastollisesti merkitsevät tulokset saatiin kahdesta neljään vuotta, yli neljä vuotta ja elinkautista vankeusrangaistusta suorittavien kohdalla. Kielteinen päätös oli noin 15 prosenttiyksikköä todennäköisempi niiden anomusten tekijöiden kohdalla, joilla laitosaika oli kahdesta neljään vuotta. Mikäli laitosaika oli yli neljä vuotta, kielteisen päätöksen todennäköisyys kasvoi 20 prosenttiyksikköä. Elinkautista vankeusrangaistusta suorittavalla oli noin 21 prosenttiyksikköä suurempi todennäköisyys saada kielteinen päätös kuin alle puolen vuoden laitosaikaa suorittavilla.

Tarkasteltaessa tuloksia kertaisuuden mukaan, havainnot ovat varsin samansuuntaisia kuin laitosaajan pituuden kohdalla. Tiivistäen voidaan todeta, että mitä useampia vankeusrangaistuksia henkilöllä on ollut, sitä todennäköisempää oli saada kielteinen siirtopäätös avoimempiin olosuhteisiin (taulukko 16). Verrattaessa ensimmäistä ja toista rangaistuskautta suorittavia havaitaan, että toista vankeusrangaistusta suorittavalla oli noin kaksi prosenttiyksikköä suurempi todennäköisyys saada myönteinen siirtopäätös, mutta yhteys ei ole tilastollisesti merkitsevä. Mikäli siirtoa hakeneella oli meneillään kolmannesta seitsemänteen vankeuskerta, ensikertalaiseen verrattuna todennäköisyys saada kielteinen päätös kasvoi tilastollisesti merkitsevästi noin seitsemän prosenttia. Vähintään kahdeksatta vankeusrangaistusta suorittavilla henkilöillä todennäköisyys saada kielteinen siirtopäätös oli hieman yli 15 prosenttiyksikköä suurempi kuin ensimmäistä vankeusrangaistusta suorittavalla ja ero oli erittäin merkitsevä.

Tilastollisesti merkitsevä yhteys myönteiseen siirtopäätökseen on myös vangin suorittamalla laitosaajalla (taulukko 16). Heidän kohdallaan, jotka olivat anoneet avolaitokseen suoritettuaan laitosaajasta yli puolet, todennäköisyys saada kielteinen päätös kasvoi noin kahdeksalla prosenttiyksiköllä verrattuna vankeihin, joilla laitosaikaa oli jäljellä alle puolet.

Regressiomallissa tarkasteltiin myönteisen siirtopäätöksen yhteyttä myös anojan rangaistusajan suunnitelmassa asetettuihin tavoiteluokkiin (taulukko 16). Tulosten perusteella voidaan todeta, että heillä, joilla tavoitteena oli asuminen ja arkiselviytymiseen, koulutukseen, työllisyyteen, päihteisiin ja muihin riippuvuuksiin, tai asenteisiin, ajatteluun tai käyttäytymiseen liittyviä tavoitteita, todennäköisyys saada myönteinen siirtopäätös oli hienoisesti suurempi kuin vangeilla, joilla ei näitä tiettyjä tavoitteita rangaistusajan suunnitelmissaan

ollut. Sen sijaan kielteisen päätöksen todennäköisyys oli noin prosenttiyksikön suurempi, mikäli tavoitteet liittyivät tuloihin ja taloudelliseen tilanteeseen tai sosiaalisiin sidoksiin ja elämäntapaan. Rangaistusajan suunnitelman tavoitteisiin liittyvät tulokset eivät kuitenkaan olleet tilastollisesti merkitseviä.

Taulukko 16. Selittävien muuttujien yhteys myönteiseen siirtopäätökseen (lineaarinen todennäköisyysmalli)

Selittävä muuttuja	kerroin	keskivirhe	z-arvo	p	95 % luottamusväli	
					(alaraja)	(yläraja)
Ikä	0,005	0,001	4,510	0,000***	0,003	0,008
Sukupuoli (nainen)	0,046	0,046	1,010	0,312	0,135	0,135
Ulkomaalaisuus	-0,122	0,033	-3,63	0,000***	-0,187	-0,056
Rikosseuraamusalue						
IPRA	0,008	0,029	0,280	0,78	-0,049	0,065
LSRA	0,040	0,028	1,440	0,15	-0,015	0,095
Rangaistuksen pituus						
6 kk–1 v	0,002	0,048	0,030	0,973	-0,092	0,095
1–2 v	-0,066	0,045	-1,470	0,141	-0,153	0,022
2–4 v	-0,146	0,042	-3,440	0,001***	-0,229	-0,063
4 v tai enemmän	-0,204	0,046	-4,450	0,000***	-0,294	-0,114
elinkautinen	-0,210	0,072	-2,910	0,004**	-0,352	-0,068
Kertaisuus						
2	0,018	0,042	0,440	0,66	-0,064	0,100
3–7	-0,074	0,033	-2,280	0,022*	-0,138	-0,011
8 tai enemmän	-0,152	0,035	-4,390	0,000***	-0,220	-0,084
Suoritettu yli puolet	-0,082	0,026	-3,140	0,002**	-0,133	-0,031

95 % luottamusväli

Selittävä muuttuja	kerroin	keskivirhe	z-arvo	p	(alaraja)	(yläraja)
Ransun tavoite-luokat						
Asuminen ja arkiselviytyminen (1)	0,009	0,030	0,29	0,77	-0,050	0,067
Tulot ja taloudellinen tilanne (2)	-0,017	0,031	-0,540	0,586	-0,078	0,044
Koulutus (3)	0,029	0,032	0,900	0,368	-0,034	0,092
Työllisyys (4)	0,021	0,026	0,810	0,418	-0,030	0,071
Sosiaaliset sidokset ja elämäntapa (5)	-0,011	0,024	-0,480	0,633	-0,058	0,035
Päihteet ja muut riippuvuudet (6)	0,010	0,026	0,41	0,684	-0,040	0,060
Asenteet, ajattelu ja käyttäytyminen (7)	0,006	0,029	0,220	0,829	-0,050	0,063
Vakiotermin	0,503	0,153	3,30	0,001	0,203	0,804

Mallin sopivuus

Selitysaste (R ²)	0,066
Wald chi ² (23)	6,57***

*p<0,05 ** p<0,01 ***p<0,001

Saadut tulokset ovat mielenkiintoisia. Myönteisenä on pidettävä ensiksi sitä, että sukupuolella tai rikosseuraamusalueella ei ollut merkitystä myönteisen siirtopäätöksen tekemiseen muiden taustamuuttujien erojen vakioimisen jälkeen. Tämä heijastaa yhdenvertaisuuden toteutumista sekä sukupuolen että alueiden välillä. Alueet poikkeavat toisistaan laitusrakenteen suhteen (liite 6), mutta sekään ei näyttäydy tulosten valossa merkitsevästi. Alueilla

tehdään varsin saman verran päätöksiä ja päätökset jakautuvat samankaltaisesti kielteisten ja myönteisten päätösten välillä. Toisin sanoen, mikään alue ei näyttäyty poikkeuksellisenä tässä suhteessa. Myös anojan ikään liittyvä tulos on linjassa havaintojen kanssa, jotka liittyvät vankien rikosaktiivisuuteen ja muutosalttiuteen. Iän karttuessa asenteen on nähty muuttuvan ja muun muassa vankien esittämät toteamukset siitä, että elämänsä voisi muutenkin käyttää, yleistyvän. Esimerkiksi rikoksen uusimisen todennäköisyys pienenee merkittävästi 40 ikävuoden jälkeen⁶⁶⁸.

Havainto kansalaisuuden vaikutuksesta avolaitossiirtopäätökseen herättää väistämättä kysymyksen ulkomaalaisten vankien tosiallisesta mahdollisuudesta päästä avolaitokseen. Ulkomaalaiselle vangille on voitu tehdä käännytys- tai karkotuspäätös ja hänet on voitu asettaa maahantulokieltoon. Rikosseuraamuslaitoksen ohjeen mukaisesti nämä eivät yksinään ole esteitä avolaitokseen sijoittamiselle vaan sijoitus on mahdollinen, mikäli muut edellytykset täyttyvät. Tulos avaa väistämättä jatkotutkimuksen aiheen sen selvittämiseksi, millä perusteilla ulkomaalaisten vankien kohdalla kielteiseen päätökseen on päädytty ja vastaavasti, mitä asioita on katsottu siirtoa puoltaviksi. Tämän tutkimuksen tavoitteen ja tarkoituksen näkökulmasta arvioituna tätä asiaa ei ole mahdollista selvittää.

Laitosajan pituuden ja vankikertaisuuden yhteys myönteiseen avolaitossiirtopäätökseen on kiintoisa. Laitosajan pituuden näkökulmasta tarkasteltuna se, että kielteisen avolaitospäätöksen todennäköisyys kasvaa mitä pidempi laitosajaka on, viestii kahdesta asiasta. Yhtäältä pitkään laitoksessa olleella seurantatietoa esimerkiksi vankeusaikaisesta käyttäytymisestä tai sitoutuneisuudesta rangaistusajan suunnitelmaan sekä sääntöihin on väistämättä enemmän kuin lyhyen ajan laitoksessa olleella. Pitkässä laitosajassa erilaisia tilanteita ja tapahtumia voi esiintyä useammin kuin lyhyessä laitosajassa. Seurantatieto on tärkeää siirtoa koskevaa asiaa ratkaistaessa, sillä päätöksen pohjana käytetään nimenomaisesti kaikkea sitä informaatiota, jota vangista ja hänen rangaistuskautensa sujumisesta on saatavilla. Toisaalta tulokset antavat viitteitä siitä, että pitkää tuomiota suorittavien kohdalla asteittaisen

⁶⁶⁸ Hypén 2004, 73. Saman suuntaisesti ks. myös Tyni 2015, 147; Tyni – Blomster 2012, 630.

vapautumisen toteutuminen on lyhyttä tuomiota suorittavia haastavampaa. Ymmärrettävää on, että laitosajka itsessään viestii taustalla olevasta teosta ja mahdollisesti myös vangin luonteenpiirteistä tai niistä asioista, joihin vankeusaikana olisi tarpeellista pyrkiä vaikuttamaan (esimerkiksi päihdeproblematiikka tai käyttäytyminen). Toisaalta avolaitokseen sijoittaminen esimerkiksi alle puolen vuoden laitosajan aikana vaatii ripeitä toimenpiteitä täytäntöönpanoviranomaisilta, erityisesti jos rangaistusajan pituuden perusteella myönnettävää poistumislupaa pidetään edellytyksenä avolaitokseen siirtymisessä. Tämän suuntaisesti Rikosseuraamuslaitoksen antamat ohjeet antavat ymmärtää⁶⁶⁹. Lyhyissä tuomioissa, etenkin jos kategorisesti edellytetään poistumislupaa, tosiasiallinen aika avolaitoksessa olemiseen jää lyhyeksi. Samoin lyhyeksi jää aika, jona rangaistusajan suunnitelman tavoitteiden suuntaista työskentelyä on mahdollista edistää ja eteneminen todentaa. Sama pätee myös avolaitoksessa jäljelle jäävään työskentelyaikaan. Tästä herääkin kysymys, toteutuuko asteittaisen vapauttamisen idea parhaalla mahdollisella tavalla, jos vapautuminen avolaitoksen kautta toteutuu todennäköisemmin lyhyttä kuin pitkää tuomiota suorittavien kohdalla? Edelleen ovatko lyhyet avolaitosjaksot tarkoituksenmukaisia vai lähinnä tilastojen kaunistamista?

Regressiomallin tulokset kuitenkin viestivät siitä, että mikäli avolaitosnomus on tehty laitosajan jälkimmäisellä puoliskolla, todennäköisempää on saada kielteinen päätös. Osaltaan tästä on pääteltävissä, että vapautumisen lähestyessä siirto ei välttämättä ole tarkoituksenmukainen lyhyen jäljellä olevan tuomion näkökulmasta arvioiden. Toisaalta havainto on ristiriidassa hallituksen esityksessä (263/2004 vp) esitetyn näkökohdan kanssa, minkä mukaan avolaitokseen sijoittaminen tulisi ajallisesti sijoittua laitosajan loppupuolelle. Lainvalmistelussa pidettiin tarkoituksenmukaisena edellä mainitun käytännön jatkamista.⁶⁷⁰ Vankeuslain valmistelun jälkeen seuraamusjärjestelmäämme on lisätty valvotun koevapauden mahdollisuus, mikä niin ikään liittyy laitosajan viimeisiin kuukausiin. Tässä yhteydessä ei ole mahdollista selvittää, missä määrin valvottu koevapaus mahdollisesti vaikuttaa siirtymiseen

⁶⁶⁹ Ohjeen mukaan: "Avolaitossijoitusta edistää, jos vanki pyrkii myönteiseen muutokseen, päihdeettömyyteen ja hänellä on onnistuneita vankilan ulkopuolisia käyntejä ja saattamattomia poistumislupia, varsinkin jos niitä on useita."

⁶⁷⁰ HE 263/2004 vp, 155.

avolaitokseen. Valvottuun koevapauteen voidaan asettaa suoraan suljetusta laitoksesta, mihin myös liittyy vangin soveltuvuusarviointi. Tämä mahdollisuus voi osaltaan vaikuttaa avolaitossiirtoihin.

Kertaisuuden lisääntyminen lisää todennäköisyyttä saada kielteinen siirtopäätös avolaitokseen. Tulos on siinä mielessä yllättävä, että kertaisuus itessään ei ole avolaitosharkinnassa huomioitava asia. Nähdäkseni kertaisuus vaikuttaa vain välillisesti kokonaisharkintaan, jossa huomiota kiinnitetään tuomitun rikollisuudesta ja henkilöstä saatuihin tietoihin. Kertaisuus viestii osaltaan rikollisuudesta ja aktiivisuudesta ylläpitää rikoksia sisältävää elämäntyyliä. Lähtökohtaisesti arvioinnissa tulisi ensisijaisesti keskittyä meneillään olevaan rangaistuskauteen ja sen aikana kertyneeseen informaatioon⁶⁷¹.

Rangaistusajan suunnitelmassa määritellyillä tavoitteilla ei analyysin mukaan ollut yhteyttä myönteiseen avolaitospäätökseen. Tulos poikkeaa poistumislupaa koskevasta havainnosta, jossa päihteisiin liittyvä tavoite oli yhteydessä kielteisen poistumislupapäätöksen kanssa. Päihteettömyys on avolaitokseen sijoittamiseen liittyvässä päätösharkinnassa arvioitava asia ja siitä näkökulmasta ajatellen päihteisiin ja muihin riippuvuuksiin liittyvät tavoitteet merkittäviä. Päätösharkinnassa lain mukaan tulisi ottaa kantaa päihteettömänä pysymisen todennäköisyyteen. Päätösten sisällöllisen tarkastelun kautta on mahdollista tarkemmin hahmottaa niitä tekijöitä, joita harkinnassa puntaroidaan ja joita käsitellen seuraavassa jaksossa.

Aikaisemmin todetun mukaisesti avolaitokseen siirtoa koskeva päätösharkinta ja rangaistusajan pituuden perusteella myönnetty poistumisluvat ovat ilmiöinä toisiinsa sidonnaisia. Poistumislupien kautta arvioidaan siirtoa anoneen vangin luotettavuutta ja onnistuneet poistumisluvat edistävät avolaitokseen sijoittumista. Regressiomallia olisi teoriassa voinut monipuolistaa liittämällä tietoja poistumisluvista kunkin hakemuksen osalta, mutta kyseistä tarkastelua siirtoja koskeva aineisto ei mahdollistanut. Yksi mahdollisuus olisi ollut yhdistää poistumislupaa koskeva aineisto siirtoja koskevan aineiston kanssa. Pääsääntöisesti erillisissä aineistoissa on vain osa samoja henkilöitä,

⁶⁷¹ Ahteenmäen (2023, 243) mukaan arvioinnin pitäisi keskittyä viimeaikaiseen käyttäytymiseen ja perustelujen rakentamista esimerkiksi useamman vuoden takaisiin tapahtumiin pitäisi välttää.

jolloin riskinä olisi ollut havaintojen määrän jääminen pieneksi, jolloin analyysi ei välttämättä tuota luotettavia tuloksia.

7.5 Rangaistusajan suunnitelman merkityksen sisällöllinen tarkastelu avolaitossiirtoa koskevissa päätöksissä ja niiden valmistelussa

7.5.1 Aineisto ja analyysimenetelmä

Päätösvalta vangin siirtämistä avolaitokseen koskevassa asiassa on asiakasarvioinnin yksikön yksikönpäälliköllä (ent. arviointikeskuksen johtajalla, VankL 6 luvun 6 §). Arviointikeskuksen toimivaltaa asiassa on perusteltu paremmalla tietämyksellä kullakin alueella sijaitsevien vankiloiden toiminnoista ja käyttöasteesta⁶⁷². Jaksossa 7.1 kuvatun mukaisesti vanki itse voi laittaa siirtoa koskevan anomuksen vireille. Anomus kirjataan vankitietojärjestelmään ja asian valmistelu tapahtuu sijoitusvankilassa, jossa hankitaan tarvittavat lausunnot tai muut selvitykset sekä laaditaan asian esittely ennen asian siirtämistä päätettäväksi.

Yhteneväisesti luvussa 6 käsiteltyjen rangaistusajan pituuden perusteella myönnettyjen poistumislupien kanssa laadullinen tarkastelu kohdistui sekä asian esittelyä että päätöksen vapaamuotoisia perusteluja käsitteleviin tekstiosioihin. Analysointia varten tehtiin satunnaisotos (n = 1 000) monimuuttuja-analyysin aineistosta. Otoksen tekeminen on perusteltua, sillä kaikkien havaintojen analysointi laadullisesti ei tuota merkittävää lisäarvoa verrattuna otoksen aineistosta saatavaan informaatioon. Tämä oli havaittavissa luvussa 6 tehdyssä analyysissä. Tältä osin analysoitavan aineiston poiminta siis poikkesi luvun 6 aineiston poiminnasta, missä analysoitavana oli kokonaisaineisto. Tämän lisäksi oli havaittavissa, että aineiston informatiivisuus ei lisääntynyt tapauksien lukumäärän myötä. Tältä osin tehty valinta on tutkimusekonominen. Satunnaisotanta oli edustava, sillä otos noudatti hyvin koko aineiston prosentuaalista jakaumaa myönteisten ja kielteisten päätösten osalta. Hakemuksista noin 2/3 päättyi kielteiseen lopputulokseen,

⁶⁷² HE 263/2004 vp, 158.

1/3 sitä vastoin oli hakijalle myönteisiä. Otos oli edustava myös tarkasteltaessa prosentuaalista jakaumaa naisten ja miesten välillä, ulkomaalaisten osuudessa ja päätösten jakautumisessa eri alueiden välille (taulukko 17).

Taulukko 17. Koko aineiston ja otoksen vertailu taustamuuttujien suhteen (% tapauksista)

	Päätös		Sukupuoli		Ulkom.	Alue		
	Myönt.	Kielt.	Nainen	Mies		IPRA	LSRA	ESRA
Otos (n = 1 000)	35,9	64,1	6,1	93,9	12,5	26,9	43,7	29,4
Koko aineisto (n = 2 113)	35,6	64,4	6,1	93,9	13,7	27,6	42,9	29,5

Aineistoa lähestyttiin yhteneväisesti poistumislupia koskevien vastaavien tietoalueiden kanssa. Esittelytekstit koodattiin VankL 6 luvun 1 §:n mukaisesti luokkiin, jotka olivat rangaistusajan suunnitelmaan liittyvät maininnat, vangin soveltuvuus laitoksessa järjestettävään toimintaan, vangin kyky noudattaa sääntöjä ja avolaitoksen järjestystä ja päihteidenkäyttöön liittyvät perusteet. Edellä mainittujen lisäksi lisättiin kategoria ”muut perusteet”, mikäli esittelyssä lopputulemaa perusteltiin jollain muulla seikalla kuin laissa mainituilla asioilla. Tässä yhteydessä on syytä huomioida, että lain mukaiset harkintaperusteet ovat välillisesti yhteydessä toisiinsa. Esimerkiksi henkilöllä on hallitsematon tai akuutti päihdeongelma, jonka seurauksena avolaitoksen järjestyksen noudattamisen tai laitoksessa pysymisen todennäköisyys on pieni. Näin ollen päihdeproblematiikka on vääjäämättä yhteydessä avolaitoksen järjestyksen noudattamiseen tai henkilön päihdeproblematiikan johdosta avolaitoksen toimintaan osallistuminen ei ole mahdollista alentuneen työkyvyn vuoksi.

Koodauksessa noudatin seuraavia ennalta määrittelemiäni periaatteita. Rangaistusajan suunnitelmaan viittaamiseksi tulkittiin ne tapaukset, joissa perustelu liittyi suunnitelmaan tai sitä käytettiin sellaisena informaation lähteenä, johon perustelu rakentui. Sen sijaan mainintoja esimerkiksi

rangaistusajan suunnitelman vahvistamisesta tai suunnitelmaan viittaamisesta ohjaavasti (*”tulee ensin edistyä rangaistusajan suunnitelman mukaisesti kevyemmän turvatason vankilassa”* tai *”sijoitus pidetään ennallaan X vankilassa rangaistusajan suunnitelman mukaisesti”*) ei luokiteltu kuuluvaksi tähän har- kintaperusteeseen.

Vangin sopivuuteen avolaitoksen toimintaan liittyvään perusteeseen luokiteltiin ne tapaukset, joissa vanki oli valittu (tai vaihtoehtoisesti ei ollut va- littu) esimerkiksi avolaitoksessa järjestettävään ohjelmaan tai koulutukseen. Mikäli perusteluissa oli viitattu vangin työ- ja toimintakykyyn liittyviin asioihin, luokiteltiin havainto kuuluvaksi tähän kategoriaan.

Vangin kykyyn noudattaa avolaitoksen järjestystä, olla tekemättä rikoksia tai pysyä avolaitoksen alueella liittyväksi perusteeksi luokiteltiin maininnat poistumislupien onnistumiseen liittyvistä asioista. Myös perusteet, jotka liit- tyivät kurinpitoasioihin (ratkaistuihin tai vireillä oleviin) tai muihin laitosjär- jestyksen noudattamiseen liittyviin seikkoihin, luokiteltiin tähän kategoriaan. Lisäksi jos perusteluissa viitattiin esimerkiksi joko samalla tai jollain muulla vankilakaudella tapahtuneisiin siirtoihin avolaitoksesta suljettuun laitokseen, luokiteltiin kyseinen peruste tähän kategoriaan.

Päihdeasioihin liittyväksi perusteeksi luokiteltiin maininnat positiivisista tai negatiivisista testituloksista. Tähän luokiteltiin myös ne perustelut, joissa kysymyksessä oli kieltäytyminen päihdetestauksesta.

Edellä mainittujen laista lähtöisin olevien perusteiden lisäksi aineiston koodaamisessa havaittiin koko joukko asioita, jotka eivät liittyneet lainkoh- tiin ja joilla kuitenkin osaltaan päätösesitystä perusteltiin. Kyseiset perustelut luokiteltiin kategoriaan muu. Tähän luokkaan koodattiin myös ne maininnat, joissa perusteluina käytettiin esimerkiksi saatuja lausuntoja tai todettiin ettei vanki täytä avolaitosvaatimuksia, vangilla ei ole edellytyksiä avolaitokseen tai avolaitoksessa menestyminen on epävarmaa. Yhteistä tämän kategorian yleisluontoisille toteamuksille oli, ettei esimerkiksi lausuntojen sisältöä ollut avattu tai esittelijä ei ollut sanoittanut, miten oli päätynyt lopputulokseen. Ky- seiset maininnat implisiittisesti viittasivat sellaiseen viranomaistietoon, jota ei katsottu tarpeelliseksi avata asian esittelyssä. Mikäli esittelijä perusteli lop- putulostaan vangin aikaisemmin saamalla päätöksellä tai vetosi esimerkiksi johonkin muuhun päätökseen (esimerkiksi valvottua koevapautta koskeva

päätös), luokiteltiin kyseiset perusteet tähän kategoriaan. Tämän lisäksi oli koko joukko sekalaisia perusteita, jotka liittyivät esimerkiksi vapautumiseen tai keskeneräisiin oikeusasioihin. Kategorioiden sisältöä käydään seikkaperäisemmin läpi seuraavaksi.

7.5.2 Asian esittely päätöksentekoprosessissa

VankL 6 luvun 1 §:n mukainen siirto avolaitokseen on mahdollinen silloin, kun kaikki laissa esitetyt neljä harkintaperustetta täyttyvät. Tästä seuraa, että asiaa päätettäessä tulisi kaikki perusteet arvioida ja niitä koskeva punninta dokumentoida. Huomattavaa on, että tosiasiallisesti harkintaperusteet ovat ainakin jossain määrin sidoksissa toisiinsa. Esimerkiksi asian perusteleminen vangin päihteidenkäyttöön liittyvällä seikalla on hyvin suurella todennäköisyydellä asia, joka on kirjattu vangin rangaistusajan suunnitelmaan tavoitteen muotoon. Niin ikään luvussa kuusi käsitellyt poistumisluvat ja avolaitossiirto ovat kytköksissä toisiinsa. Onnistuneet poistumisluvat ovat päätösharkinnassa myönteinen asia⁶⁷³ ja indikoivat vahvasti lain kolmannen kohdan onnistumisen todennäköisyyttä. Järjestelmään siten sisältyy ehdollistamista, jolloin onnistunut poistumislupa voi avata mahdollisuuksia avoimempiin laitossuhteisiin.

Avolaitokseen siirtoa koskevia päätöksiä oli perusteltu vaihtelevasti. Taulukossa 18 on esitetty asian esittelyteksteissä mainittujen perusteluiden lukumäärät. Suurin osa analysoiduista asian esittelyistä sisälsi yhden tai kaksi seikkaa, jolla asian esittelijä perustelee päätösesitystään. Kolme perustetta oli mainittu noin 13 prosentissa läpikäytyistä tapauksista. Neljä tai viisi perustetta oli mainittu yhteensä kahdessa prosentissa tapauksista. Hieman yli prosentti tapauksista ei sisältänyt yhtään perusteluksi luokiteltavaa mainintaa.

⁶⁷³ Rikosseuraamuslaitoksen ohje 3/004/2022, kohta 5.1.

Taulukko 18. Esittelytekstissä mainittujen perusteiden lukumäärä ja niiden prosentuaalinen jakautuminen.

Perusteluiden määrä	N	%
0	14	1,4
1	420	42,0
2	413	41,3
3	133	13,3
4	19	1,9
5	1	0,1

Parhaimmillaan asian esittelyssä kävi ilmi ne seikat, jotka puoltavat laittosiirtoa tai puhuvat sitä vastaan (pro et contra argumentointi). Aineistossa kyseinen toteutui vain muutamassa tapauksessa, joista seuraavassa kaksi esimerkkiä:

”Esitän, että X:n sijoittelu pidetään ennallaan.

Varsinaiset perustelut: X on pyrkinyt edistämään rangaistusajan suunnitelmansa tavoitteita suorittamalla päihdeidenkäyttöä käsittelevän VKM- ohjelman⁶⁷⁴ 30.1.-8.4.2014 välisenä aikana, ja käymällä vankilan psykologin vastaanotolla. X:llä on myös koulutukseen liittyviä suunnitelmia. Vankitietojärjestelmään on kirjattu 17.4.2014 kaksi tuoretta X:ää koskevaa ilmoitusta: haitanteko virkamiehelle; sopimaton käytös [diaarinumero poistettu] ja niskoittelu [diaarinumero poistettu], josta X:ää on puhuteltu. Ilmoituksista ilmenevän X:n viimeaikaisen laitospäätymisen perusteella hänen soveltumisensa avolaitosolosuhteisiin ei ole riittävän varmaa (VL 6:1:3). Ilmoitustietojen, X:n rangaistusajan suunnitelman kirjausten, laitoslausuntojen ja X:n arviointikeskukseen lähettämien asiointilomakkeiden perusteella X:llä on taipumusta omaehtoisuuteen, joka heikentää hänen sitoutumistaan yhdessä

⁶⁷⁴ Viisi keskustelua muutoksesta -ohjelma.

vankilahenkilökunnan kanssa laadittuihin suunnitelmiin sekä laitospäijestyksen noudattamiseen. Ennen mahdollista avolaitossijoitusta X:n tulee osoittaa suljetussa vankilassa käyttäytymisellään ja vuorovaikutuksessa vankilan henkilökunnan kanssa yhteistyötaitoja sekä kykyä soveltua aikaisempaa avoimempiin olosuhteisiin.”

”Esitän, että X sijoitetaan [...] vankilaan oman toiveensa, rangaistusajan suunnitelman ja laitoslausuntojen mukaisesti. X on antanut negatiivisen päihdeseulan 27.2.2014. Vasta-argumenttina avolaitossijoitukselle voisi toisaalta olla se, että X:n rangaistusajan suunnitelma ei ole edennyt [...] vankilassa tavoitteiden 1 ja 2 osalta vangista johtuneista syistä.

Kuitenkin jo näinkin lähellä olevaa vapautumista ajatellen sijoitus avoimempiin olosuhteisiin palvelisi X:n olosuhteiden vakautta siviilissä siten, että hän kykenisi säilyttämään asuntonsa. Näin ollen sijoitus [...] vankilaan palvelisi rangaistusajan suunnitelman 3. ja 4. tavoitetta.

Mikäli avolaitossijoitus joudutaan peruuttamaan VL 6:2 nojalla, on suljettu taustavankila kotipaikan [...] mukaan [...] vankila. Suljetun vankilan yliasutustilanteessa (VL 6:3) taustavankila voi olla lähin sellainen suljettu vankila, missä ei ole yliasutusta.”

Tarkasteltaessa perusteluiden lukumäärän jakaantumista (taulukko 19) myönteisten ja kielteisten päätösesitysten välillä, voidaan todeta, että myönteisiä esityksiä perustellaan kielteisiä monipuolisemmin. Myönteisistä esityksistä suurin osa sisälsi kaksi (noin 53 % tapauksista) tai kolme (noin 24 % tapauksista) perustelua. Yksi peruste oli estetty vajaassa viidenneksessä tapauksista. Prosentuaalisesti pienemmässä osassa perusteluita oli esitetty runsaasti (neljä tai viisi) tai ei yhtään.

Taulukko 19. Asian esittelyssä mainittujen perusteluiden lukumäärän jakautuminen myönteisissä ja kielteisissä päätösesityksissä (%)

Esittelyn lopputulema	Perusteluiden lukumäärä					
	0	1	2	3	4	5
Kielteinen	0,6	55,9	34,9	7,5	1,1	0
Myönteinen	2,5	17,5	52,8	23,6	3,3	0,3

Kielteisissä päätösesityksissä lopputulemaa oli perusteltu joko yhdellä (noin 56 % tapauksista) tai kahdella (noin 35 % tapauksista) perusteella. Kolme perustetta kielteiselle esitykselle oli mainittu vajaassa kahdeksassa prosentissa tapauksista. Erittäin monta eli vähintään neljä perustetta oli noin yhdessä prosentissa tapauksista ja vajaassa prosentissa tapauksista perusteluja ei ollut esitetty lainkaan.

Esitetyt havainnot kuvastavat sitä, että siirto avolaitokseen voi tulla kyseeseen, mikäli kaikki laissa mainitut edellytykset täyttyvät. Sitä vastoin, jos yksikin harkintaperuste jäi täyttymättä, harkinnan lopputulos oli negatiivinen. Tällöin jo yksi syy riittää epäämään siirron avolaitokseen, eikä asiaa tarvitse laajemmin punnita. Myönteisten päätösesitysten kohdalla sitä vastoin laajempaa punnintaa oli havaittavissa, joskin kaikkia harkintaperusteita ei käyty läpi tai asiaa niiden näkökulmista eksplisiittisesti kirjattu.

Taulukossa 20 on esitetty asian esittelyssä mainittujen perusteiden jakaantuminen harkintaperusteiden mukaan (taulukon rivi ”koko aineistossa yhteensä”) sekä harkintaperusteiden jakaantuminen kielteisten ja myönteisten päätösesitysten välillä. Esitetyt kategoriat muodostuivat laissa mainituista harkintaperusteista. Tämän lisäksi eroteltiin kategoria muu, sillä kaikki esitetyt perusteet eivät luontevasti sijoittuneet mihinkään lainmukaiseen perusteeseen.

Luokittelu osoitti, että suurin osa (noin 64 % tapauksista) asiassa esitetyistä perusteista liittyi edellä mainittuihin muihin syihin. Muu syy -kategoria luokiteltiin edelleen aineistolähtöisesti. Luokittelun tuloksena havaittiin, että asiassa esitetyt muut syyt liittyivät asiassa saatuihin selvityksiin tai lähettävän ja/tai vastaanottavan laitoksen lausuntoihin (noin 20 %), yleiseen mainintaan edellytysten täyttymisestä tai täyttymättömyydestä tai vängin oletettavaan

menestymiseen tai menestymättömyyteen avolaitoksessa (n. 17 %). Kyseiset yleiset maininnat eivät sisältäneet punnintaa vaan olivat toteavia. Muu syy saattoi liittyä johonkin vangin asiassa tehtyyn muuhun päätökseen (n. 7 %). Päätös saattoi liittyä valvottuun koevapauteen liittyvään asiaan tai äskettäin tehtyyn päätökseen avolaitossiirtoasiassa. Näiden lisäksi esitettiin vielä sekalainen joukko erinäisiä syitä (n. 21 %), jolla lopputulosta perusteltiin. Kielteisissä päätösesityksissä esitettyjä syitä olivat seuraavat:

- lyhyt jäljellä oleva tuomio, vapautuu pian
- rikoksen laatu, nopea uusiminen, kertaisuus
- täytäntöönpanon pakoilu
- maahantulokielto, käännytys
- ollut laitoksessa vähän aikaa
- rikosepäily
- hakemus ennenaikainen
- vastaanottavassa laitoksessa ei tilaa
- keskeneräinen oikeusasia/kurinpitoasia
- VKV alkamassa
- valvonnallinen tarve
- vanki peruu hakemuksen
- alue ei anna lupaa sijoittaa

Vastaavasti myönteisten päätösesitysten muut syyt olivat seuraavia:

- ensikertalaisuus
- saapuminen määräaikana
- lyhyt jäljellä oleva tuomio
- perheasiat, rikoksettomuutta tukevat seikat

Huomattavaa on, että jäljellä olevan tuomion pituus (oikeammin sen lyhyys) oli argumenttina niin myönteisissä kuin kielteisissä päätöksissä. Siinä missä joissakin tapauksissa nähtiin vapautuminen avolaitoksen kautta tärkeänä, toisissa päätöksissä sitä ei pidetty tarkoituksenmukaisena.

Esittelyn perusteluissa viitattiin päihteettömyyteen liittyviin asioihin lähes 40 prosentissa tapauksia. Sen sijaan rangaistusajan suunnitelmaan liittyviä perusteluja oli esitetty noin 36 prosentissa tapauksista. VankL 6 luvun 1 §:n 3 kohdan mukaiseen avolaitoksen järjestyksen noudattamiseen, rikoksettomuuteen ja pidättäytymiseen olla poistumatta luvatta viitattiin 27 prosentissa perusteluista. Laitoksen toimintaan soveltavuuteen viitattiin noin kuudessa prosentissa asian esittelyistä. Laitoksen toimintoihin viittaaminen tarkoitti käytännössä sen toteamista, oliko vanki valittu vastaanottavassa laitoksessa tarjolla olevaan koulutukseen tai toimintaohjelmaan.

Taulukko 20. Päätösesitysten perustelukategorioiden jakautuminen kielteisten ja myönteisten esitysten kesken sekä perustelukategorian esiintyvyys koko aineistossa (%)

Päätösesitys	Harkintakategoria				
	Rangaistusajan suunnitelma	Soveltuvuus	Järjestys, rikoksettomuus, ei luvatta poistumista	Päihteettömyys	Muu
Kielteinen	68,7	42,6	77,8	30,7	58,0
Myönteinen	31,3	57,4	22,2	69,3	42,0
Koko aineistossa yhteensä	35,5	6,1	27,0	39,7	64,3

Taulukossa 20 on myös esitetty miten harkintaperusteet ovat jakautuneet kielteisissä ja myönteisissä päätösesityksissä. Suurimmassa osassa (n. 78 % tapauksista) kielteisten esitysten lopputulemissa perusteltiin vangin kykenemättömyydellä sitoutua laitoksen järjestykseen ja rikoksettomuuteen, tai nähtiin laitoksessa pysymisen varmuudessa olevan riskitekijöitä. Rangaistusajan suunnitelman etenemättömyyttä käytettiin perusteena noin 69 prosentissa kielteisiä päätösesityksiä. Muita syitä esitettiin reilussa puolessa kielteisiä päätösesityksiä. Päihdeasioihin vedottiin noin 31 prosentissa esityksistä. Laitoksen toimintaan soveltuvuutta käytettiin perusteena noin 43

prosentissa kielteisiä päätösesityksiä. Huomattavaa on, että soveltuvuutta koskeville huomioille ei niiden vähäisen lukumäärän vuoksi voi antaa suurta painoarvoa. Tämä pätee myös myönteisten päätösesitysten kohdalla, missä soveltuvuus laitoksen toimintaan mainittiin noin 57 prosentissa myönteiseen lopputulemaan päätyneitä esityksiä. Kielteisissä päätösesityksissä päihdeettömyyteen liittyviä perusteita oli esitetty noin 31 prosentissa esityksistä.

Myönteisissä laitossiirtoesityksissä suurin osa, noin 69 prosenttia, esitetyistä perusteista liittyi päihdeasioihin. Kyseessä lähinnä oli päihdekontrollitestausten negatiivinen tulos, joka osoittaa vangin kykyä pysyä päihdeettömänä. Muita perusteita esitettiin 42 prosentissa tapauksista ja ne liittyivät muun muassa ensikertalaisuuteen ja lähestyvään vapautumiseen.

Rangaistusajan suunnitelmaan liittyviä perusteita oli esitetty noin 31 prosentissa myönteisiä siirtoesityksiä. Noin viidenneksessä myönteisiä esityksiä oli perusteltu laitosjärjestyksen noudattamisella, rikoksettomuudella ja laitoksessa pysymisen todennäköisyydellä. Seuraavaksi siirryn analysoimaan lähemmin rangaistusajan suunnitelman roolia siirtoa koskevissa asioissa.

7.5.3 Rangaistusajan suunnitelman rooli laitossiirtoa koskevissa päätösesityksissä

Edellisessä jaksossa todetun mukaisesti rangaistusajan suunnitelmaa käytettiin perusteluna noin 36 prosentissa (355 esityksessä) kaikista otoksen tapauksista. Osuutta ei voitane pitää suurena ottaen huomioon sen, että rangaistusajan suunnitelma on keskeinen täytäntöönpanotoimia ohjaava asiakirja tai ottaen huomioon sen, että kysymyksessä on laissa määritelty harkintaperuste avolaitossiirtoa koskevassa asiassa. Tämän lisäksi rangaistusajan suunnitelman merkitystä voidaan tuoda esiin arkipäiväisissä vuorovaikutustilanteissa, joissa pyrkimyksenä on motivoida vankia osallistumaan toimintoihin tai ohjata muutoin suunnitelman mukaiseen toimintaan⁶⁷⁵.

Yhteneväisesti kuin jaksossa 6.5.3 rangaistusajan suunnitelmaa koskevat maininnat luokiteltiin kolmeen luokkaan: suunnitelmaan vedottiin joko myönteisessä tai kielteisessä hengessä tai rangaistusajan suunnitelma antoi

⁶⁷⁵ Vuorovaikutustilanteesta esimerkkinä mainittakoon suunnitelman seurantakeskustelu. Tähän liittyvistä ongelmakohdista ks. lähemmin Helenius 2023, 276–278.

jotain muuta informaatiota, joka oli relevanttia päätösesityksen perusteluiden näkökulmasta arvioituna. Taulukossa 21 on esitetty näiden rangaistusajan suunnitelman luokkien prosentuaalinen jakautuminen myönteisissä ja kielteisissä päätösesityksissä.

Siirtoa koskevissa päätösesityksissä rangaistusajan suunnitelmaan liittyvistä maininnoista noin 52 % oli negatiivisesti suunnitelmaan vetoavia. Positiivisia mainintoja oli noin 38 % päätösesityksistä. Rangaistusajan suunnitelma toimi muuna informaation lähteenä noin 9 % päätösesityksistä, joissa suunnitelma oli ylipäänsä mainittu (taulukko 21).

Taulukko 21. Rangaistusajan suunnitelman luonne myönteisten ja kielteisten päätösesitysten perusteena

Päätösesitys	Rangaistusajan suunnitelmaperusteen luonne			yhteensä (kpl)
	Negatiivinen	Positiivinen	Muu informaatio	
Kielteinen	75,8 %	11,1 %	13,1 %	244
Myönteinen	0,9 %	98,2 %	0,9 %	111
yhteensä (kpl)	186	136	33	355
yhteensä (%)	52,4 %	38,3 %	9,3 %	100 %

Myönteisissä päätösesityksissä rangaistusajan suunnitelmaa käytettiin positiivisena päätösesityksen perusteena noin 98 prosentissa tapauksista. Rangaistusajan suunnitelma positiivisena perusteena ilmeni esimerkiksi seuraavasti:

"... työskennellyt ahkerasti ransun mukaisesti..."

"...ransu edennyt vaikuttavuustyöskentelyn osalta..."

"...X on noudattanut rangaistusajan suunnitelmaansa päihdeasioiden käsittelyn ja toimintakyvyn ylläpidon osalta."

Myönteisissä päätösesityksissä saatettiin rangaistusajan suunnitelmaan vedota negatiivisena päätösperusteena (0,9 % kaikista negatiivisista päätösesityksistä) tai perustella esitystä muulla rangaistusajan suunnitelmasta esiintyvällä seikalla (0,9 % tapauksista). Tässä aineistossa edellä mainitut olivat yksittäistapauksia.

Kielteisissä päätösesityksissä korostui rangaistusajan suunnitelma negatiivisena perusteena. Kaikkiaan noin 76 prosenttia kielteisistä päätösesityksistä sisälsi rangaistusajan suunnitelmaan liittyvän negatiivisen perusteen. Kyseisissä päätösesityksissä peruste ilmaistiin muun muassa seuraavasti:

"...X:n rangaistusajan suunnitelma ei ole edennyt keskeisten tavoitteiden osalta Y vankilassa."

"Perustelut: X:n rangaistusajan suunnitelman tavoitteet ovat edenneet, mutta vasta alustavasti kahden ensimmäisen tavoitteen suhteen huomioiden X:n päihdeiden käytön historia ja rikos. X on käynyt vankeusaikana kaksi päihde/rikoskeskustelua. Pitkäjänteistä työskentelyä tavoitteiden edistämiseksi on syytä jatkaa vielä suljetussa vankilassa. Avolaitokseen sijoittaminen tässä vaiheessa ei edistäisi rangaistusajan suunnitelman toteutumista"

"... Rangaistusajan suunnitelman mukaan avolaitossijoitusta tulee edeltää rikoksen käsittely suljetussa vankilassa. Toteutumakirjauksien mukaan suunnitelma ei ole vielä edennyt Y vankilassa minkään tavoitteen osalta."

Kielteisissä päätösesityksissä (n. 11 % tapauksista) saatettiin käyttää rangaistusajan suunnitelmaa siirtoa puoltavana asiana, mutta kokonaisuutensa näkökulmasta esitettiin kielteistä päätöstä. Esimerkkinä mainittakoon seuraavat otteet aineistosta:

"X:n rangaistusajan suunnitelma on edistynyt. Kuitenkaan soveltumista avolaitokseen ja sen järjestyksen noudattamiseen ei voida pitää todennäköisenä."

"...X saapunut [vankilaan] 13.1.2014, joten ollut siellä vasta vähän aikaa. Ransu on vasta alkanut toteutumaan. joten antaa sen edistyä vielä kaikessa rauhassa."

"Esitän, että X:ä ei sijoiteta hänen hakemiinsa avolaitoksiin. X on työskennellyt rangaistusajan suunnitelman tavoitteita edistäen. Työskentelyn pituus, suhteessa uusimisriskitekijöihin, on lyhyt ajatellen päihitteettömyyssiitoumuksen ja avolaitosjärjestyksen noudattamisen ennustetta."

Rangaistusajan suunnitelmaa käytettiin kielteisen päätösesityksen perusteena jostakin muusta näkökulmasta noin 13 prosentissa tapauksista. Muu peruste oli lähinnä vangin käyttäytymistä tai toimintaa ohjaavassa roolissa. Esimerkkeinä mainittakoon seuraavat poiminnat aineistosta:

"X:n on perusteltua edistää rangaistusajan suunnitelmaansa ensin suljetussa laitoksessa etenkin tavoitteen 1 eli päihdeongelman käsittelyn osalta. Tämä on kirjattu X:n rangaistusajan suunnitelmaan kohtaan "suunnitellut laitossijoitukset"."

"Rangaistusajan suunnitelman mukainen toiminta etenkin päihitteettömyys tavoitteen suhteen on tarkoituksenmukaista aloittaa [...] vankilassa."

"X:n tulee edistää rangaistusajan suunnitelmaansa erityisesti päihitteiden käyttöä koskevan tavoitteen osalta ennen mahdollista avolaitosharkintaa. (Vankeuslaki 6:1)"

Rangaistusajan suunnitelma saattoi antaa myös muunlaisia perusteita päätösesityksen harkintaan.

"X:n perustelut eivät ole yhtenevät hänelle laaditun rangaistusajan suunnitelman kanssa. Tavoitteiden toteutumisen kannalta ei ole tullut ilmi sellaista seikkaa, joka edellyttäisi väliaikaista sijoitusta [vankilaan]."

”... X on hakeutunut psykologin vastaanotolle, jossa hän on käynyt rangaistusajan suunnitelman kirjausten mukaan kaksi kertaa...”

”Rangaistusajan suunnitelmaa voidaan edistää [...] vankilassa. Ransussa todetaan, että päihde- ja rikoskeskustelut on aloitettu 25.8.2014.”

Yhteenvetona voidaan todeta, että rangaistusajan suunnitelmaan liittyvä peruste esiintyi ainoastaan reilussa kolmanneksessa päätösesityksiä. Tämän lisäksi maininnat ovat toteavia, eikä asiaa avata päätöksentekijälle laajemmin. Kirjaukset siitä, että suunnitelman eteneminen tai etenemättömyys todetaan laitoksen tekemien kirjausten perusteella, voi olla pulmallinen. Aikaisemman tutkimuksen valossa on osoitettu, että ei ole olemassa yhteneväisiä kriteerejä sille, milloin jokin tavoite katsotaan toteutuneeksi tai osittain toteutuneeksi⁶⁷⁶. Tämä voi vaarantaa tapausten yhdenvertaisen käsittelyn. Toisaalta siirtoa koskevat asiat on ratkaistu rikosseuraamusalueiden arviointikeskuksissa, jolloin päätöksentekijöiden joukko on pienempi verrattaessa tilanteeseen, jossa anomukset olisi ratkaistu laitostasolla. Päätöksentekijöiden rajallinen määrä on omiaan suitsimaan monenkirjavien käytänteiden ja tulkintojen mahdollisuutta sekä takaamaan tasalaatuisuutta päätöksenteossa.

7.5.4 Päätökset ja niiden vapaamuotoiset perustelut

Tässä jaksossa tarkastellaan siirtopäätöksiin liitettyjä vapaamuotoisia perusteluja (tietojärjestelmässä muu perustelu -osio), joita päätöksentekijä voi kirjoittaa niin halutessaan. Tarkastelu on vastaava kuin luvussa kuusi rangaistusajan pituuden perusteella anottujen poistumislupapäätösten harkintaa koskevassa jaksossa (ks. lähemmin 6.5.4). Tältä osin en katso tarpeelliseksi toistaa yleisiä päätöksen tekoa koskevia huomioita tai tarkastella päätöksentekoprosessia. Menettelyllisesti päätöksenteko laitossiirtoa koskevassa asiassa on yhteneväinen poistumislupaa koskevan asian kanssa, joskin päätös tehdään organisatorisesti ajatellen astetta ylemmällä tasolla eli kunkin rikosseuraamusalueen arviointikeskuksessa.

⁶⁷⁶ Liimatainen ym. 2017, 69–70. Ks. myös Helenius 2023, 278–279.

Valtaosaan siirtoa koskevista päätöksistä (97 % tapauksista) oli kirjoitettu vapaamuotoisia perusteluja. Tämä on merkittävästi enemmän kuin poistumislupaa koskevassa päätösharkinnassa. Avolaitossiirtoa koskeva päätös on yhtä lailla rangaistusajan pituuteen perustuvaa poistumislupaa koskevan päätöksen kanssa muutoksenhakukiellon alainen. Näin ollen päätösten seikkaperäisempi perusteleva voi liittyä siihen, että päätös tehdään pääsääntöisesti muualla kuin vankilassa.

Yleisellä tasolla tarkasteltuna siirtoa koskevassa asiassa päätöksen lopputulos oli erittäin samansuuntainen asian esittelyssä ehdotetun lopputuleman kanssa. Ainoastaan yksittäisissä tapauksissa myönteiseen lopputulemaan päätyneen esittely sai kielteisen päätöksen (0,8 % tapauksista) tai kielteiseen lopputulemaan päätyneen esittelyn perusteella asia sai myönteisen päätöksen (1,1 % tapauksista). Tätä on havainnollistettu taulukossa 22.

Taulukko 22. Asian esittelyn ja päätöksen lopputuloksen välinen suhde (%)

Päätös	Esittelyn lopputulos	
	Kielteinen	Myönteinen
Kielteinen	99,1	0,8
Myönteinen	1,1	98,9

Se, että päätökseen on kirjattu vapaamuotoista tekstiä, ei vielä kerro sen informaatioarvosta. Tästä syystä päätösten tekstiosio luettiin rinnakkain samaan tapaukseen kuuluvan asian esittelyn kanssa. Rinnakkaisen tarkastelun kautta saadaan selville, missä määrin asian esittely ja samaan asiaan liittyvä päätösperustelu ovat yhteneväisiä.

Yleisenä havaintona voidaan todeta, että asian esittely ja päätösperustelu olivat sisällöllisesti – ja erittäin yleisesti myös muodollisesti – samat. Tekstit olivat pääosin samoja, jolloin päätöksentekijä on voinut sisällyttää esittelijän laatimat tekstiosiot sellaisinaan päätökseen. Tältä osin havainnot, jotka on esitetty asian esittelyä koskevissa jaksoissa 7.5.2 ja 7.5.3, pätevät tässäkin yhteydessä. Joissakin tapauksissa kielellisiä muotoiluja oli tehty tai tekstiasua sujuvoitettu siten, ettei asian sisältö muuttunut. Esimerkiksi asian esittely saattoi olla luettelo niistä perusteista, joiden nojalla ehdotettuun

lopputulokseen oli päädytty. Päätökseen perusteet vastaavasti oli kirjoitettu kokonaisin virkkein, samat perusteet sisältäen.

Asian esittelyn ja päätöksen välisten erojen selvittämiseksi, tarkastelin lähemmin tehtyjä muutoksia. Yleisesti todettakoon, että päätöksen tekstiä oli muutettu jossain määrin 174 tapauksessa, mikä vastaa 17,4 prosenttia otoksen tapauksista. Muutoksista 78 kappaletta liittyi kielteisiin siirtopäätöksiin. Vastaavasti 96 muutosta liittyi myönteisiin päätöksiin. Havaintona tämä on mielenkiintoinen, sillä kielteisiä päätöksiä aineistossa oli kaksi kolmasosaa. Yleisesti voidaan todeta, että muutokset liittyivät joko perusteluiden supistamiseen tai laajentamiseen. Ilmaisua oli saatettu myös tiivistää tai jättää pois asioita, joita päätöksentekijä ei syystä tai toisesta ole katsonut aiheelliseksi kirjata päätökseen. Joissakin tapauksissa perusteluja oli monipuolistettu. Erittäin pieni osa päätöksistä oli sellaisia, joissa oli tehty jotain muuta muokkausta eli esimerkiksi lisätty tai poistettu sellaista tekstiä, jolla pyritään ohjaamaan päätöksen saajan käyttäytymistä. Vaihtoehtoisesti päätös oli saatettu perustella täysin eri asioilla kuin asian esittelyssä oli tuotu ilmi. Pääsääntöisesti päätökset oli tehty suomeksi. Ainoastaan viisi päätöstä oli annettu jollakin muulla kielellä (yksi englanniksi ja neljä ruotsiksi).

Tarkasteltaessa muutoksia päätöslajeittain (kielteinen/myönteinen) voidaan todeta, että *kielteisten päätösten* kohdalla tehdyt muutokset liittyivät pääasiassa (53 tapauksessa) perustelujen monipuolistamiseen. Muutokset eivät välttämättä ole olleet suuria. Kyseessä on voinut olla yhden perusteen lisääminen verrattuna asian esittelyyn. Toisin sanoen, niiden päätösten kohdalla, joissa muutoksia ylipäänsä oli tehty, päätöksentekijän pyrkimyksenä lienee ollut päätöksen laadun parantaminen. Seuraava esimerkki kuvaa mainittua tilannetta:

”Esitän sijoituksen jatkamista X:ssa.

Perusteet: ei riittävää varmuutta avolaitosolosuhteisiin sopeutumisesta. Ransun edistäminen mahdollista X:ssa.” [asian esittely]

”X on helmikuussa 2014 rikkonut poistumisluvan ehtoja ja syyllistynyt siten vankeuslain 15 luku 3 §:n tarkoittamaan järjestysrikkomukseen.

Hänet on edellä mainitusta syystä siirretty avolaitoksesta suljettuun vankilaan. Tästä syystä ei voida pitää todennäköisenä, että X noudattaisi avolaitoksen järjestystä tai avolaitoksessa edellytettävää päiheteettömyyssidoumusta.” [päättöksen perustelu]

Perusteiden monipuolistaminen kielteisissä päätöksissä saattoi liittyä myös tilanteeseen, jossa päätökseen oli lisätty rangaistusajan suunnitelmaa koskeva huomio. Tämä oli kysymyksessä vain 14 päätöksessä. Esimerkkinä mainittakoon seuraava:

”Esitän, että X:ä ei sijoiteta [...] vankilaan. X on syyllistynyt laitostjärjestysrikkomukseen Y vankilassa 9/2014 antamalla kielletylle aineelle positiivisen varmennetun testinäytteen, mistä syystä X on sijoitettu Y vankilaan ja hän on saanut asiasta kurinpitorangaistuksen. X:n avolaitossääntöjen noudattamista ei voida pitää riittävän todennäköisenä.” [asian esittely]

”Esityksen mukaisesti. X:n edellytyksiä päiheteettömyyssidoumuksen noudattamiseen ei voida pitää riittävinä, koska hän on rikkonut päiheteettömyyssidoumusta avolaitoksessa kuluvan vuoden syyskuussa. Rangaistusajan suunnitelma ei ole sen jälkeen edennyt päiheteettömyyttä koskevan tavoitteen osalta.” [päättöksen perustelu]

Kielteisissä päätöksissä oli saatettu myös jättää kirjaamatta kaikkia niitä perusteita, joita asian esittelyssä oli tuotu ilmi. Päätöspirustelujen (tosiasia-perusteiden) supistamisesta oli kyse 15 tapauksessa. Tällöin päätöksentekijä ei ole katsonut aiheelliseksi kirjoittaa kaikkia siirron epäviä perusteita. Seuraavassa esimerkissä päätös oli rakennettu yhden tosiasia-perusteen varaan, vaikka asian esittely antoi viitteitä myös laitoksessa pysymisen todennäköisyysarviointiin:

”Esitän, ettei X:n laitossijoitusta muuteta. Y vankilan avovankilaosaston avoimiin olosuhteisiin sopeutuminen epätodennäköistä (VankL 6:1). X on jäänyt Ruotsista ylilomille tällä vankilakaudella usean kuukauden

ajaksi. Palautettu poliisin kiinniottamana suorittamaan vankeusrangaistustaan 18.9.13, tuomio siirretty Suomeen. Vapautumisen valmistelu käynnissä Y vankilan suljetulla puolella. Osastokokouksen kielteinen laitoslausunto.” [asian esittely]

”Vapautuminen 20.4.2014. Vapautumisen valmistelu hoidetaan suljetun laitoksen puolelta. On käynyt poistumisluvilla hoitamassa asioitaan.” [päätöksen perustelu]

Ainoastaan neljässä tapauksessa poistettava peruste liittyi rangaistusajan suunnitelmaan. Asian esittelyssä saatettiin todeta, että rangaistusajan suunnitelma on edistynyt, mutta tätä ei ollut kirjattu päätökseen. Toisaalta saatettiin todeta, että rangaistusajan suunnitelma ei ole edennyt tai siinä tulisi edetä ennen avolaitokseen siirtymistä. Seuraava esimerkki kuvaa ensin mainittua tilannetta.

”Esitän, että X jatkaa tuomion suorittamista Y vankilassa.

X:n rangaistusajan suunnitelma on edistynyt. Kuitenkaan soveltumista avolaitokseen ja sen järjestyksen noudattamiseen ei voida pitää todennäköisenä.” [asian esittely]

”Esiteksen mukaisesti. X:n laituskäyttäytymisestä saatavien tietojen perusteella kokonaisuutena arvioiden ei vielä voida pitää riittävän todennäköisenä, että hän noudattaisi avolaitoksen järjestystä.

Lisäksi X ei ole saanut vielä poistumislupia, joiden perusteella avolaitoksessa edellytettävää luotettavuutta voitaisiin arvioida.” [päätöksen perustelu]

Edellinen esimerkki kuvaa myös poistumislupien ja avolaitossiirtojen kytkeytymistä toisiinsa ilmiöinä (ks. lähemmin jakso 2.2).

Myönteisissä siirtopäätöksissä lähes kaikki tehdyt muutokset liittyivät perustelujen määrän vähentämiseen. Tämä oli havaittavissa kaikkiaan 92

myönteisestä päätöksestä, joihin ylipäänsä muutoksia oli tehty. Tosiasiaperusteiden vähentäminen myönteisissä päätöksissä ei päätöksen saajan näkökulmasta liene merkittävä, onhan lopputulos toivotun kaltainen. Valtaosa perustelujen supistamisesta (51 tapausta) liittyi tilanteeseen, jossa asian esittelyyn kirjattu, ja vangin rangaistusajan suunnitelman toteutumiseen liittyvä peruste oli jätetty mainitsematta päätöksessä. Seuraava esimerkki kuvaa edellä mainittua tilannetta:

”Esitän, että X sijoitetaan [...] vankilaan.

Perustelut: X on edistänyt rangaistusajan suunnitelman toteutumista ja sitoutunut sen mukaiseen pitkäjänteiseen kuntoutukseen [...]. Rangaistusajan suunnitelman mukaista toimintaa voidaan jatkaa Y vankilassa. Oletettava soveltuminen avolaitosolosuhteisiin ja laitosten puoltavat lausunnot.

Lisätieto: päihdetesti 5.4.2014 negatiivinen. Taustalaitos Z vankila.”
[asian esittely]

”Rangaistusajan suunnitelman mukaiseen toimintaan. Avolaitossijoituksen ehtona on päihhteettömyyden osoittaminen testinäyttein. Mikäli joudutaan sijoittamaan suljettuun vankilaan vankeuslain 6 luku 2 §:n nojalla, ensisijainen sijoitusvaihtoehto on Z vankila. Vankeuslaki 16 luku 7 § 3 mom.” [päätöksen perustelu]

Lisäksi edellä esitetystä esimerkistä käy ilmi se, että kaikki tosiasiaperusteet on korvattu yleisillä fraaseilla, jolloin päätöksen saajalle ei ole selvää se, miten hänen tilannettaan on arvioitu.

Päätösperustelut tuottavat vangille, muun arviointi- ja seurantatyön lisäksi, informaatiota siitä, miten hänen tilanteensa nähdään täytäntöönpanoveranomaisten näkökulmasta. Informaatiolla on merkitystä, mikäli vankia tai hänen käyttäytymistään halutaan ohjata johonkin suuntaan. Vaikka muutosten tarkastelun näkökulmasta asia ei ole mittava, perusteluiden supistaminen myönteisissä päätöksissä, on nähdäkseni pulmallista. Päätöksillä on

viestinnällinen funktio⁶⁷⁷, joiden kautta vanki voi saada palautetta siitä mikä on mennyt hyvin ja missä olisi parannettavaa. Oma kysymyksensä tietysti on, mitä vanki saamallaan palautteella tekee. Erityisen ongelmallista on rangaistusajan suunnitelmiin liittyvien huomioiden jääminen pois päätöksestä. Tätä kautta olisi mahdollista sanoittaa se, että suunnitelman suuntainen työskentely on ollut kannattavaa ja siihen sitoutuminen tuottanut tulosta. Erityisen ristiriitaiseksi tilanteen tekee se, mikäli vankeinhoidon retoriikka kietoutuu suunnitelmien ympärille, mutta tosiasiasa suunnitelmakeskustelu ei konkretisoidu esimerkiksi yksittäisissä päätöksissä. Tällöin päätöksen saajan näkökulmasta rangaistusajan suunnitelmat saattavat jäädä vaille merkitystä ja muodostua asiaksi, johon sitoutuminen jää toissijaiseksi tai välilliseksi.

Summaten voidaan todeta, että avolaitossiirtoasian esittely ja päätösperusteet ovat yhtenevät. Muutokset, joita päätöksentekijä tekee, koskevat lähinnä kielteisissä päätöksissä perusteluiden monipuolistamista tai parantamista. Tätä on pidettävä myönteisenä asiana, vaikka sinänsä tutkimuksen kohteena olevaa rangaistusajan suunnitelmaa ei juurikaan päätöstekstiin asian esittelystä poiketen lisätty. Jo lähtökohtaisesti rangaistusajan suunnitelmaan liittyvä peruste esiintyi taajasti kielteisten päätösesitysten yhteydessä (ks. lähemmin jakso 7.5.2). Sen sijaan myönteisten päätösten kohdalla muutokset olivat luonteeltaan päätösperusteita supistavia tai vähentäviä. Asian esittelyitä koskevassa jaksossa havaittiin, että rangaistusajan suunnitelma esiintyi vain noin kolmanneksessa myönteisten päätösesitysten perusteena. Rangaistusajan suunnitelmaa käsittelevä peruste ei kaikissa tapauksissa kirjaudu päätökseen saakka, mikä heikentää suunnitelman roolia päätösperusteena ja sitä kautta rangaistusajan suunnitelman viestinnällisiä tavoitteita.

⁶⁷⁷ Tiililä 2008, 395.

7.6 Päätelmiä rangaistusajan suunnitelman roolista laitossiirtoa koskevassa asiassa

Tässä luvussa olen tarkastellut päätöksiä, jotka koskevat VankL 6 luvun 1 §:n mukaista vangin siirtoa suljetusta laitoksesta avolaitokseen. Päätöksiä on analysoitu monimuuttajamenetelmällä sekä sisällönanalyysin keinoin. Sisällönanalyysi on tehty myös päätösten esittelyä koskeviin tekstiosioihin.

Vangin siirtyminen suljetusta laitoksesta avolaitokseen on yksi askel asteittaisen vapauttamisen polulla. Avolaitosolot ovat jo nimensä mukaisesti vapaampia kuin suljetun laitoksen olot. Vanki voi oleskella vankilan alueella ilman välitöntä valvontaa. Olot avolaitoksessa muutoinkin toteuttavat normaalisuusperiaatetta suljettua laitosta paremmin.

Siirtoa tulee anoa ja päätöksentekoon liittyä arvioinnin tekeminen siitä, onko vanki kykenevä noudattamaan avolaitoksen järjestystä, pysymään päihitteettömänä ja onko hän muutoinkin siirtoon sopiva. Näin ollen avolaitoksissa olevat vangit on valikoitunut joukko koko vankipopulaatiosta. Tätä kuvastaa päätöskategorioiden jakautuminen tutkimusaineistossa. Valtaosa (kaksi kolmasosaa) päätöksistä oli kielteisiä.

Päätöksiä tutkittiin monimuuttaja-analyysillä (regressioanalyysi), jonka tavoitteena oli selvittää, mitkä muuttujat ovat yhteydessä myönteiseen siirtopäätökseen. Analyysin tuloksista ilmeni, että iän karttuminen lisää todennäköisyyttä saada myönteinen päätös. Sitä vastoin ulkomaalaistaustaisuus vähentää myönteisen päätöksen todennäköisyyttä. Rangaistusajan pituuden kasvaminen kuin myös laitospituisuuden lisääntyminen lisäävät kielteisen siirtopäätöksen todennäköisyyttä. Kielteinen päätös on todennäköisempi, mikäli hakemus on tehty, kun laitosajasta on suoritettu yli puolet. Rangaistusajan suunnitelmassa määritellyillä tavoitteilla ei ollut yhteyttä myönteiseen siirtopäätökseen. Saadut tulokset viittaavat siihen, että käytännössä asteittainen vapauttaminen ei välttämättä toteudu optimaalisella tavalla.

Tarkasteltaessa laitossiirtoa koskevia päätösesityksiä rangaistusajan suunnitelmaa käytettiin eksplisiittisenä perusteena reilussa kolmanneksessa läpikäydyistä tapauksista. VankL 6 luvun 1 §:n mukaiset harkintaperusteet ovat kuitenkin luonteeltaan sellaisia, että rangaistusajan suunnitelma voi tulla implisiittisesti arvioiduksi. Mikäli henkilön siirtoanomukseen esitetään

negatiivista lopputulosta vedoten henkilön päihteidenkäytön ongelmallisuuteen, voi olla hyvin todennäköistä, että päihteidenkäyttöön liittyvä tavoite on kirjattu kyseisen henkilön rangaistusajan suunnitelmaan.

Päätöksille leimallista oli, että kaikkia harkintaperusteita ei ollut kirjoitettu asian esittelyyn. Perusteluiden lukumäärä vaihteli nollan ja viiden välillä. Valtaosa kielteiseen päätösehdotukseen päätyvistä esittelyistä sisälsi yhden tai kaksi lainkohdan mukaista perustetta. Sen sijaan myönteisiä päätösesityksiä oli perusteltu paremmin. Valtaosa sisälsi kaksi tai kolme lainkohdan mukaista harkintaperustetta.

Rangaistusajan suunnitelma esiintyi noin 35 prosentissa kaikista päätösesityksistä. Määrää on pidettävä pienenä, kun huomioidaan sen rooli täytäntöönpanoa ohjaavana asiakirjana. Lisäksi retoriikka (sekä yhteiskuntaan että vankiin kohdistuva) alleviivaa suunnitelmallisuuden merkitystä ja suunnitelma sisältää sekä kannustimen että sanktioinnin elementin. Tosiasiallisesti näyttää siltä, että rangaistusajan suunnitelma jää muiden arviointiperusteiden varjoon, jolloin se vie pohjaa pois retorisilta valinnoilta.

Tutkimuksessa analysoitiin myös jokaiseen siirtoanomukseen liittyvät päätökset ja niiden vapaamuotoiset perustelut. Perustelut luettiin rinnakkain asian esittelyn kanssa verraten niiden sisältöä toisiinsa. Yleisenä havaintona voidaan todeta, että lähtökohtaisesti laitossiirtopäätökset oli perusteltu paremmin kuin vankien poistumislupia koskevat päätökset. Tämä on omiaan parantamaan vankien oikeusturvaa. Vaikka päätöksestä ei ole muutoksenhakuoikeutta, vangilla on oikeus saada perusteltu päätös asiassaan hallintolain asettamien reunaehtojen mukaisesti. Lähtökohtaisesti päätösperusteet olivat sisällöllisesti samat kuin kyseisen asian esittelyyn kirjatut perusteet.

Kuitenkin hieman yli 17 prosentissa päätöksistä perusteluihin oli tehty jotain muutoksia. Kielteisissä päätöksissä muutokset liittyivät perustelujen monipuolistamiseen, mitä on pidettävä erittäin myönteisenä seikkana. Kielteisissä päätöksissä rangaistusajan suunnitelmaan liittyvät perusteet eivät olleet keskeisiä.

Sen sijaan myönteisiin päätöksiin liittyvät perusteiden muutokset liittyivät nimenomaisesti rangaistusajan suunnitelmaan. Valtaosa muutoksista liittyi tilanteeseen, jossa rangaistusajan suunnitelma oli mainittu asian esittelyssä, mutta jätetty varsinaisesta päätöstekstistä pois. Päätöksen kommunikatiivisen

funktion näkökulmasta havainto on ongelmallinen. Mikäli rangaistusajan suunnitelmaan liittyviä perusteita ei kirjata, suunnitelman toiminen kannustimena ei toteudu. Positiiviset perusteet toimivat niin ikään palautteena ja mahdollisesti parantavat mahdollisuutta käyttäytymisen muutokseen.

Tutkimukseni mukaan rangaistusajan suunnitelma esiintyy jossain määrin eksplisiittisesti päätöksenteossa. Tässä luvussa esitettyjen havaintojen mukaan sen rooli siirtoa koskevassa asiassa on kuitenkin vähäinen ja implisiittinen. Päätöksenteossa korostuvat turvallisuusaspektiin liittyvät asiat, kuten päihitteettömyys, kyky noudattaa järjestystä ja rikoksettomuus.

Myönteistä on, että siirtoa anova vanki saa päätöksen, jota on perusteltu. Kaikkia lainmukaisia harkintaperusteita ei kirjoiteta auki tai niiden mukaista punnintaa kommunikoida päätöspäätöksissä. Hallintolain perusteluvelvollisuus tulee näin ollen täytetyksi. Sen sijaan perustelut voivat olla varsin yleisiä, fraseologisia, jotka eivät välttämättä anna informaatiota päätöksen saajalle. Monipuolisella informaatiolla on mahdollisuus vaikuttaa rangaistusajan yleisiin tavoitteisiin, kuten vaikuttamistyön kautta mahdollistuvaan elämänmuutokseen. Lisäksi anomusten riittävässä määrin yksilöllinen perustelu on omiaan mahdollistamaan menettelyllisen oikeudenmukaisuuden toteutumista (procedural justice), mikä voi heijastua esimerkiksi vähempänä tyytymättömyytenä saatuun päätökseen ja samalla ilmentyä laitosturvallisuutta ylläpitävänä elementtinä.

8 JOHTOPÄÄTÖKSET

Olen tutkimuksessani tarkastellut rangaistusajan suunnitelman roolia vankia koskevassa päätöksentekoprosessissa. Tarkastelun kohteena ovat olleet rangaistusajan pituuden perusteella anottavat poistumisluvat sekä vangin siirtämistä suljetusta laitoksesta avolaitokseen koskevat asiat. Mainituissa asiaryhmissä rangaistusajan suunnitelma on huomioitava päätösprosessissa.

Rangaistusajan suunnitelma on asiakirja, joka tulee laatia kaikille ehdotonta vankeusrangaistusta tai yhdyskuntaseuraamusta suorittamaan tulevalle. Tässä tutkimuksessa on tarkasteltu ainoastaan vankeuslain mukaisia suunnitelmia. Rangaistusajan suunnitelma on vankeinhoidollinen työkalu, jolla ohjataan rangaistusaikaista tekemistä. Suunnitelman laadintavaiheessa vangille asetetaan tavoitteet (1–9 kappaletta), joiden mukaisesti hänen tulisi laitosaikaansa viettää. Tavoitteiden toteutumista seurataan säännöllisin väliajoin, vähintään kolme kertaa vuodessa. Suunnittelutyön tavoitteena on tehdä rangaistusajasta hallittu ja ennustettava kokonaisuus, jolla pyritään lisäämään vankeinhoidon vaikuttavuutta. Työskentelyn tavoitteena on pyrkiä vaikuttamaan vangin uusintarikollisuusriskiin sitä pienentävästi, mikä osaltaan vastaa kriminaalipolitiikalle määriteltyihin laajempiin päämääriin. Lisäksi rangaistusajan pituuden perusteella anottavan poistumisluvan ja avolaitossiirtojen kautta pyritään toteuttamaan asteittaisen ja hallitun vapauttamisen ideaa ja siten edesauttaa siviilielämään palaamista.

Olen tutkimuksessani pyrkinyt vastaamaan kolmeen tutkimuskysymykseen. Ensinnäkin tarkastelun kohteena on ollut, mitkä vankiin liittyvät tekijät ovat yhteydessä rangaistusajan pituuden perusteella anottua poistumislupaa ja avolaitossiirtoa koskevan päätöksen lopputulemaan. Toiseksi olen tutkimuksessani tarkastellut sitä, millainen rooli rangaistusajan suunnitelmalla päätösharkinnassa on käytännössä. Näiden tutkimuskysymysten kautta olen kolmanneksi tarkastellut missä määrin päätöksenteko vastaa vankeusrangaistuksen täytäntöönpanolle asetettuihin tavoitteisiin.

Esitettyihin kysymyksiin vastaamiseksi vankitietojärjestelmästä on poimittu tutkimuksen kohteina olevia päätöskategorioita koskevat aineistot. Aineistot mahdollistivat sekä määrällisen että laadullisen tutkimusotteen

hyödyntämisen. Määrällisessä aineistossa on kyse tilanteesta, jossa etsitään muuttujajoukosta niitä tekijöitä, jotka selittävät päätöksen lopputulosta. Laadullisen aineiston ovat muodostaneet jokaiseen päätökseen liittyvä teksti-muotoinen asian esittely ja päätösten vapaamuotoiset perustelut. Yhteen-veto keskeisimmistä tutkimustuloksista on esitetty taulukossa 23.

Taulukko 23. Yhteen-veto keskeisimmistä tutkimustuloksista

	RP-perusteiset poistumisluvat	Avolaitossiirrot
Päätöksentekijä	vankila	rikosseuraamusalue
Monimuuttuja-analyysi		
<i>Selitettävä päätöslaji</i>	Kielteinen	Myönteinen
<i>Tekijät, jotka yhteydessä päätöksen lopputulokseen (vaikutuksen suunta suluissa)</i>	ikä (-)	ikä (+)
	aikaisempi pl-rikkomus (+)	ulkomaalaistausta (-)
	laitostyyppi (suljettu) (+)	kertaisuus (-)
	rangaistuksen pituus (-)	rangaistuksen pituus (-)
	ransun toteuma (+)	laitosajasta yli puolet suoritettu (-)
	ransun tavoite: päihdeasiat (+)	
Esittelytekstit		
<i>Perustelut asian esittelyssä</i>	lupaehtojen noudattaminen	muu syy
	edellisten lomien onnistuminen	päihdeettymys
		rangaistusajan suunnitelma
<i>Ransuun liittyvät perusteet</i>	vähäisiä (alle 10 % esittelyistä)	kaikkiaan n. 36 % esittelyistä
<i>Ransun rooli</i>	positiivinen	pääasiassa negatiivisena perusteluna
Päätökset		
<i>Valtaosa päätöksistä</i>	myönteisiä	kielteisiä
<i>Perustelut (päätöksissä)</i>	perusteluja vain kielteisissä päätöksissä	lähes kaikki päätökset oli perusteltu n. 83 % päätöksistä oli samansisältöinen esittelytekstin kanssa
	ransu perusteluna harvinaisen (3 %)	
	ransu negatiivisena perusteena	

Rangaistusajan pituuden perusteella anottuja poistumislupia koskevasta tilastollisesta analyysistä saadut tulokset osoittavat, että vangin ikä, laitostyyppi, aikaisempi poistumisluparikkomus, laitosajan pituus, rangaistusajan suunnitelman toteutuminen ja suunnitelman tavoitteista päihderiippuvuuden

hoitoon liittyvät seikat olivat tilastollisesti merkitsevässä yhteydessä kielteiseen poistumislupapäätökseen. Vanhemmilla henkilöillä on suurempi todennäköisyys saada myönteinen poistumislupapäätös. Mikäli vangilla on aikaisempi poistumisluparikkomus tai poistumislupaa anotaan suljetusta vankilasta, vangilla on suurempi todennäköisyys saada kielteinen poistumislupapäätös. Edelleen mitä pidempi laitosaika vangilla on suoritettavana, sitä suurempi todennäköisyys hänellä on saada myönteinen päätös lyhyttä tuomiota suorittavaan verrattuna. Rangaistusajan suunnitelmien tavoitteiden toteutumattomuus indikoi myös kielteisen päätöksen todennäköisyyden kasvua. Niillä vangeilla, joilla yli puolet rangaistusajan suunnitelman tavoitteista oli arvioitu toteutumattomaksi, todennäköisyys saada kielteinen päätös kasvoi. Yksittäisistä rangaistusajan suunnitelman tavoitekategorioista päihteet ja muut riippuvuudet -kategoria oli yhteydessä kielteiseen poistumislupapäätökseen.

Poistumislupia koskevan päätöksentekoprosessin asiakirja-aineiston analyysi osoitti ensisijaisesti kaksi asiaa. Ensiksi päätökset ovat erittäin heikosti perusteltuja. Perusteluilla on merkitystä vangille itselleen, mutta perustelujen riittävyys ja perusteluvollisuuden noudattaminen lisäävät myös luottamusta viranomaista kohtaan⁶⁷⁸. Toiseksi rangaistusajan suunnitelma ei juurikaan näydy laadituissa asiakirjoissa. Rangaistusajan suunnitelma oli eksplisiittisesti mainittu ainoastaan yhdeksässä prosentissa päätösesityksistä. Suunnitelmaan liittyvät maininnat olivat jaettavissa kolmeen kategoriaan: poistumislupaa puoltavana tai sitä vastaan puhuvana seikkana tai muun informaation lähteenä. Poistumislupaa puoltavien rangaistusajan suunnitelmaan liittyvien mainintojen osalta perustelu oli toteavaa (esimerkiksi suunnitelma toteutunut tai poistumislupa edistää suunnitelman toteutumista). Sen sijaan esittelyssä ei juurikaan avattu sitä, millä tavoin edistymistä on tapahtunut. Kielteisiin lopputuloksiin päätyneiden esittelyiden osalta rangaistusajan suunnitelmaan vetoaminen oli vähäisempää kuin myönteisten päätösesitysten kohdalla, mutta suunnitelmaan vedottiin yhtä lailla toteavasti. Kuitenkin tulosten perusteella voidaan todeta, että kielteiset päätösesitykset

⁶⁷⁸ Jukarainen 2013, 19–20 ja 24.

olivat ylipäänsä paremmin perusteltuja kuin myönteiset, vaikka rangaistusajan suunnitelma ei perusteluissa juuri näyttäytynyt.

Päätösten vapaamuotoisten perustelujen analyysistä saatujen tulosten mukaan perusteluja oli kirjattu vajaaseen viidesosaan kaikista päätöksistä. Lähestulkoon kaikki tapaukset liittyivät kielteiseen poistumislupapäätökseen. Rangaistusajan suunnitelma sen sijaan esiintyi ainoastaan vajaassa 15 prosentissa niistä päätöksistä, joihin perusteluja oli ylipäänsä kirjattu. Valtaosassa tapauksista rangaistusajan suunnitelmaa oli käytetty negatiivisena päätösperusteena. Tiivistäen voidaan todeta, että siinä, missä asian esittelyä koskevissa tekstiosioissa rangaistusajan suunnitelmaan vetoaminen oli pääasiallisesti positiivista ja kannustimen omaista, varsinaisessa päätöksessä suunnitelmassa etenemättömyys sai sanktioivan roolin. Rangaistusajan suunnitelman etenemättömyydellä tai siihen rinnasteisella asialla perusteltiin kielteisiä päätöksiä.

Avolaitossiirtoa koskevien päätösten tilastollisessa analyysissä havaittiin, että tulokset olivat jossain määrin samansuuntaisia poistumislupia koskevan analyysin kanssa. Tulosten mukaan vangin ikä, ulkomaalaistaustaisuus, laitospajan pituus ja vankikertaisuus olivat tilastollisesti merkitsevässä yhteydessä myönteisen siirtopäätöksen kanssa. Iän karttuminen kasvatti todennäköisyyttä saada myönteinen siirtopäätös avolaitokseen. Sen sijaan ulkomaalaistaustaisuus, laitospajan pituuden kasvaminen, aikaisemmat laitospajakerat ja se, että tuomiosta on suoritettu yli puolet, vähensivät myönteisen päätöksen todennäköisyyttä. Rangaistusajan suunnitelmassa määritellyt tavoitteet eivät olleet tilastollisesti merkitsevässä yhteydessä myönteisen siirtopäätöksen kanssa. Saaduista tuloksista huomiota erityisesti kiinnittää laitospajan pituuden ja avolaitospäätöksen välinen yhteys. Mitä pidemmästä laitospajasta on kyse, sitä epätodennäköisempi on myönteinen avolaitossiirtopäätös. Tulos vääjäämättä herättää pohtimaan asteittaisen vapauttamispolun toteutumista, jota saatu tulos ei tämän tutkimuksen kontekstissa tue. Asteittaisen vapauttamisen polkuun liittyy myös valvotun koevapauden vaihe, jota tässä tutkimuksessa ei ole käsitelty. Asteittainen vapauttamispolku olisikin erinomainen jatkotutkimuksen aihe, erityisesti rangaistusajan suunnitelman näkökulmasta tarkasteltuna. Lisäksi avolaitossiirtojen osalta olisi mielenkiintoista tutkia erityisesti pitkäa tuomiota suorittavien osalta, missä

vaiheessa tuomiota mahdollinen avolaitossiirto tapahtuu. Tapahtuuko siirto hyvissä ajoin ennen vapautumista vai tehdäänkö se varsin lähellä vapautumista? Jälkimmäisen näkökulman avulla olisi mahdollista ottaa kantaa siihen, onko avolaitossiirto tilastojen kaunistamista (jolloin todellista ja tavoitteellista vapautumisen valmistelua ei ehditä tehdä) vai todellista vapautumisen valmistelua ja sitä kautta erityispreventiiviin tavoitteisiin tähtäävää toimintaa.

Avolaitossiirtoa koskevissa asioissa kertynyt, kutakin päätösasiaa koskeva, asiakirja-aineisto analysoitiin poistumislupa-asioiden kanssa yhteneväisesti. Rangaistusajan suunnitelmaan liittyvä perustelu ilmeni hieman yli kolmanneksessa kaikista päätösesityksistä. Asian esittelyä koskeva tarkastelu osoitti, että myönteiseen lopputulemaan päätyneitä esityksiä perusteltiin ylipäänsä monipuolisemmin kuin negatiiviseen lopputulemaan päätyneitä. Myönteisissä päätösesityksissä perustelut useimmiten liittyivät päihdeasioihin liittyviin positiivisiin näkökohtiin tai kehitykseen tai sekä vangin soveltuvuuteen laitoksen toimintaan. Rangaistusajan suunnitelma oli mainittu vajaassa kolmanneksessa myönteisistä päätösesityksistä. Kielteisissä päätösesityksissä perustelut liittyivät vangin riskiin olla noudattamatta avolaitoksen järjestystä, rikoksettomuutta tai vankilan alueella pysymisvaatimusta. Toiseksi eniten kielteisissä päätösesityksissä vedottiin vangin rangaistusajan suunnitelmaan ja siinä etenemättömyyteen.

Avolaitossiirtoa koskevien päätösten perusteluiden analyysin tuloksista voidaan todeta, että lähes kaikki päätökset oli perusteltu vapaamuotoisella tekstillä. Asian esittelyä koskevan tekstiosion ja päätöksen vapaamuotoisten perusteluiden rinnakkaisluvun avulla tehty analyysi osoitti, että sekä asian esittely että päätösteksti olivat erittäin samansisältöiset. Vajaassa viidenneksessä perusteluja oli muokattu. Myönteisissä päätöksissä muutokset liittyivät rangaistusajan suunnitelman siten, että asian esittelyssä mainitut suunnitelmaan liittyvät näkökohdat oli perusteluista jätetty pois. Sen sijaan kielteisissä päätöksissä muutokset liittyivät nimenomaisesti perustelujen monipuolistamiseen, joskaan rangaistusajan suunnitelma ei niissä näyttäytynyt. Jos positiivinen suunnitelmaan liittyvä palaute ei välity päätöksen saajalle, se on omiaan lisäämään välinpitämättömyyttä suunnitelmatyötä kohtaan. Rangaistusajan suunnitelman esiintyminen kielteisissä päätöksissä negatiivisena asiana voi osaltaan toimia suunnitelman mukaisen etenemisen motivaattorina.

Avolaitossiirtoja koskevan asiakirja-aineiston analyysin tulokset antavat viitteitä kahdesta asiasta. Ensinnäkin päätökset ovat paremmin perusteltuja kuin poistumislupa-asioita koskevat päätökset. Hallintolain näkökulmasta arvioituna tätä on pidettävä hyvänä asiana. Siirtopäätökset on tehty silloisissa aluekeskuksissa, jolloin tulokset antavat osviittaa siitä, että päätöksentekoon liittyvä muodollinen osaaminen on yksittäisiä vankiloita paremmalla tasolla. Toiseksi rangaistusajan suunnitelman rooli siirtoa koskevassa asiassa ohenee asian esittelyn ja päätöksenteon välillä, eikä sitä juurikaan eksplisiittisesti kommunikoida päätösasiakirjoissa.

Siirto- ja rangaistusajan pituuden perusteella anottavat poistumislupa-asiat ovat ilmiöinä toisiinsa kytkeytyviä. Tätä yhteyttä on hahmoteltu kuviossa 6. Siirtoa koskevassa päätösharkinnassa yhtenä asiana huomioidaan se, onko siirtoa anovalla vangilla taustallaan onnistuneita rangaistusajan pituuden perusteella myönnettyjä poistumislupia. Niiden avulla voidaan arvioida esimerkiksi vangin luotettavuutta ja todennäköisyyttä pysyä avolaitoksessa. Tutkimusaineistossa valtaosa siirtoa koskevista päätöksistä oli negatiivisia.

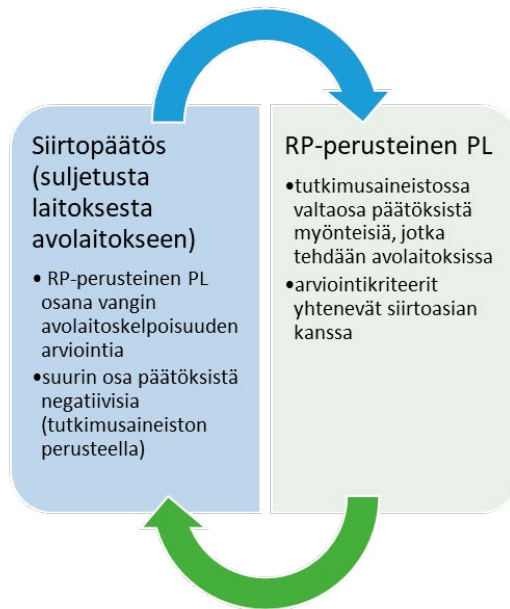
Kummankin vankia koskevan asian kohdalla poistumisluvan tai siirron tulisi edistää rangaistusajan suunnitelman toteutumista. Sanamuodon mukaisesti tämä ei edellytä suunnitelman siihenastisen toteutumisen arvioinnin avaamista päätökseen, vaan arvioinnissa tulisi katsoa eteenpäin pohtien, onko poistumislupa tai siirto ylipäänsä perusteltu suunnitelman eteenpäin viemisen kannalta. Käytännön näkökulmasta tarkastellen edistymisen arviointia on kuitenkin tarpeen tehdä. Hallituksen esityksessä (HE 263/2004 vp) rangaistusajan suunnitelman toteuttaminen on rinnastettu vangin käyttäytymisen arviointiin. Jotta päätöksenteossa voidaan ylipäänsä ottaa kantaa siihen, edistääkö siirto tai poistumislupa rangaistusajan suunnitelmaa, on suunnitelman siihenastista toteutumista tarkasteltava kyseisen vangin kohdalla. Ilman taaksepäin katsovaa, menneeseen aikaan suuntautuvaa, arviota suunnitelman edistämismahdollisuuksien pohdinta (tulevaan aikaan suuntautuva) on mahdotonta. Lisäksi painoarvoa tulee arvioinnissa antaa myös esitetylle poistumisen syyille, joskin rangaistusajan pituuden perusteella myönnettävien poistumislupien kohdalla idea on ollut, ettei kyseisille

poistumisille erillistä syytä tarvittaisi vaan kyseinen poistumislupa toimisi vankiloman kaltaisena elementtinä.⁶⁷⁹

Rangaistusajan pituuden perusteella anottujen poistumislupien päätösharkinnassa käytetyt kriteerit ovat merkittävältä osin samat kuin avolaitosiirtoa koskevissa asioissa. Tutkimusaineiston mukaan valtaosa poistumislupapäätöksistä oli tehty avolaitoksissa ja ne olivat positiivisia. Näin ollen harkintaperusteet osaltaan palautuvat siihen, että avolaitoksiin sijoitetut vangit ovat valikoitunut ryhmä. Näin ollen on hyvin luonnollista, että valikoituneen ryhmän vangit saavat lähtökohtaisesti myönteisiä päätöksiä, kun huomioidaan samanlaisin kriteerein tapahtuva arviointi. Tutkimuksen tulokset ovat siten tästä näkökulmasta odotetun kaltaisia.

Asteittaisen vapautumisen näkökulmasta poistumislupien myöntämättömyys suljetussa laitoksessa on pulmallinen ilmiö. Poistumisluvan kautta mitataan osaltaan vangin luotettavuutta ja kykenevyyttä asua avolaitoksen olosuhteissa. Kielteisen poistumislupapäätöksen todennäköisyyden kasvamisen laitossaja pidentyessä puhuu asteittaisen vapautumisen toteutumista vastaan. Mikäli rangaistusajan suunnitelmassa on otettu kantaa avolaitosmahdollisuuteen tai käytetty kyseistä mahdollisuutta suunnitelmaan sitoutumisen motivaattorina, tutkimustulos antaa viitteitä mahdollisen motivointipuheen jäämisestä vaille todellista merkitystä.

⁶⁷⁹ Aaltonen – Kilpeläinen – Pajuoja 2023.

Kuvio 6. Tutkittavien ilmiöiden keskinäinen riippuvuus

Vankia koskevan päätöksenteon tarkastelu on osoittanut, että rangaistusajan suunnitelma ei ole saavuttanut sellaista roolia, jota vankeuslain valmistelussa korostettiin. Päätöksenteon kontekstissa voidaan todeta suunnitelman olevan erittäin näkymätön. Tämä on omiaan liudentamaan rangaistusajan suunnitelman merkitystä vangin toimintaa ohjaavana työkaluna ja sitä kautta heikentämään vankeusrangaistuksen täytäntöönpanolle asetettujen tavoitteiden (valmiuksien lisääminen, rikoksettomuuteen sitoutuminen ja integraatio) saavuttamista. Edelleen tällä voi olla merkitystä laajempien kriminaalilähemmin kontrollipoliittisten päämäärien tavoittamisessa.

Suunnitelmiin liittyvä nähdäkseni myös vahva viestinnällinen funktio. Ensiksi suunnitelman laadintatyössä (tavoitteiden asetannassa) suunnitelmatyökalun kautta kommunikoidaan ne asiat, joihin muutosta toivotaan. Laitosai-ka tulisi käyttää suunnitelmaa edistävien asioiden parissa ja suunnitelman merkitystä tulisi arkipäiväisissä kohtaamisissa korostaa. Suunnitelma toimii hyvänä perusteluna tilanteissa, joissa vanki kaipaa motivointia osallistua

esimerkiksi päihdekuntoutukseen⁶⁸⁰. Jo suunnitelman laadintavaiheessa voidaan alleviivata suunnitelman noudattamisesta koituvia hyötyjä kuten esimerkiksi poistumislupien suurempaa mahdollisuutta tai mahdollisuutta siirtyä avolaitosoloihin. Näin viranomaisten käyttämä retoriikka korostaa rangaistusajan suunnitelman merkitystä. Retoristen valintojen merkitystä voi heikentää, jos rangaistusajan suunnitelmaa ei systemaattisesti sanallisteta päätöksenteossa.

Vangin saama päätös toimii osaltaan palautteena hänen käyttäytymisestään ja menestymisestään laitoksessa. Mikäli päätöksensaajan näkökulmasta mahdollisesti korostettu suunnitelman merkitys ei läpileikkaa kaikkia toimintoja, sitoutuminen suunnitelmaan voi löyhentyä. Päätöksentekoa koskevan menettelyllisen oikeudenmukaisuuden (procedural justice) viitekehyksen mukaan päätöksensaajan on helpompaa hyväksyä päätöksen mikä tahansa lopputulos, jos hänelle välittyy kokemus reilusta, harhattomasta, avoimesta ja objektiivisilla kriteereillä tehdystä päätöksestä. Aikaisemmassa tutkimuksessa menettelyllisen oikeudenmukaisuuden tarkastelu on tapahtunut vankien näkökulmasta. Johtopäätökset ovat tukeutuneet heidän omiin tulkintoihinsa ja kokemuksiinsa reiluudesta.⁶⁸¹ Tutkimuksessa ei kuitenkaan ole kiinnitetty huomiota reiluuden kokemuksen institutionaaliin edellytyksiin tai asian tarkasteluun hallinnollisen toiminnan näkökulmasta. Toisin sanoen tulisi tarkastella, onko päätöksenteko sellaista, joka ylipäänsä mahdollistaa oikeudenmukaisuuden kokemuksen saamisen ja sitä kautta normin noudattamiskäyttäytymisen. Esimerkiksi jos päätösten perusteleminen on puutteellista ja puutteellisuus on systemaattista, on aiheellista kysyä, missä määrin hallinnollinen menettelytapa estää oikeudenmukaisuuden tunteen mahdollista saavuttamista ja sitä kautta normia noudattavaa käyttäytymismallia. Edelleen, jos rangaistusajan suunnitelmaan sitoutumista pidetään tärkeänä, mutta päätöksiä ei peilata sitä vasten, voidaan kysyä, ovatko kenties alan vakiintuneeksi tavaksi muodostuneet käytänteet omiaan saamaan aikaan menettelyn oikeudenmukaisuutta. Myös suunnitelman toimivuuteen

⁶⁸⁰ Kilpeläinen – Törölä 2023, 29.

⁶⁸¹ Ks. kotimaisesta tutkimuksesta Linderborg ym. 2012, 137. Ulkomaisesta tutkimuksesta ks. Beijersbergen ym. 2015.

tai rakenteellisiin tekijöihin liittyvät tekijät voivat heikentää reiluuden kokemusta⁶⁸².

Vangin poistumislupaa ja siirtoa koskevien asioiden kohdalla menettelyn oikeudenmukaisuudella on korostunut rooli, koska kyseisiin asiaryhmiin kuuluviin päätöksiin vanki ei voi hakea muutosta tai valittaa niistä. Näin ollen päätöksenteon onnistumisessa on pohjimmiltaan kyse vangin oikeusturvan toteutumisesta. Rangaistusajan suunnitelman näkymättömyys päätöksenteossa on siten omiaan vaarantamaan kokemuksen päätöksenteon reiluudesta, mikäli suunnitelmaa korostava retoriikka ei näy systemaattisesti kaikissa vankeusaikaisissa toiminnoissa tai päätöksentekotilanteissa. Tästä syystä rangaistusajan suunnitelman rooli tulisi systemaattisemmin kommunikoida myös yksittäisessä päätöksenteossa.

Menettelyn oikeudenmukaisuuden kokemuksella on mahdollista vahvistaa erityispreventiivisiä vaikutuksia ja sitä kautta vaikuttaa vangin uusintarikollisuuteen, jonka riskin pienentäminen on yhtäältä täytäntöönpanon tavoitteena ja toisaalta kriminaalipoliittisten päämäärien suuntaista. Päätösten perustelussa on edelleen puutteita huolimatta siitä, että hallintolain asettamia vaateita on korostettu vankeuslaissa⁶⁸³. Päätösten heikko perusteleminen ei ole pelkästään rikosseuraamusalaa koskeva. Tiililä (2007 ja 2008) on tutkinut kuljetuspalvelupäätöksiä ja päätenyt varsin samansuuntaisiin havaintoihin. Hänen tutkimuksensa osoitti päätösten heikon perustelemisen lisäksi, että perustelut sivuuttivat etuuden hakijan esittämät asiat. Päätökset saatettiin myös perustella valikoivasti referoiden eri tahojen antamia lausuntoja, ja ne saattoivat sisältää niin sanottuja fasadiperusteluja.⁶⁸⁴ Päätösten perustelut eivät myöskään täyttäneet lain vaatimuksia⁶⁸⁵. Edellä mainitut havainnot vahvistavat tutkimukseni tuloksia ja osoittavat niiden relevanttuiden vielä tänäkin päivänä. Lisäksi tulokset osoittavat systemaattisemman

⁶⁸² Rantala – Helenius – Kuokkanen 2021, 232–235.

⁶⁸³ Eduskunnan oikeusasiamiehen vuosikertomus 2022, 191–193; Vainio 2022.

⁶⁸⁴ Tiililä 2007, 221–222. Tiililän tutkimuksen lähtökohta oli oikeuslingvistinen, missä keskityttiin perustelujen muotoamiseen kielitieteen lähtökohdista. Erilaisesta tutkimuksellisesta orientaatiosta huolimatta havainnot olivat erittäin samansuuntaisia. Fasadiperusteluista ks. lähemmin Virolainen – Martikainen 2003, 60–62.

⁶⁸⁵ Tiililä 2008, 412–415.

puutteelliseen perusteluun liittyvän pulman erityisesti poistumislupa-asioiden ratkaisemisessa. Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisut liittyvät aina yksittäisiin tapauksiin, joskin puutteellinen perustelevuus on ollut kantelevien keskiössä myös viime aikoina⁶⁸⁶. Tämä osoittaa tutkimukseni tulosten relevanttiuden aineiston iästä huolimatta.

Vankeinhoidollisesti täytäntöönpanoprosessin ideaalina on asteittaisen vapauttamisen toteuttaminen. Hallitun vapauttamisen idea kietoutuu kriminaalipoliittisesti niin yhteiskunnan turvallisuuden ja rikoksen torjunnan kuin kustannusten minimoimiseen liittyviin näkökulmiin. Uusinta-alttius on korkeimmillaan vankilasta vapauduttua. Saamani tutkimustulokset kuitenkin haastavat ideaalin toteutumisen käytännössä: kielteisen siirtopäätöksen todennäköisyys kasvaa, kun laitosajasta on suoritettu yli puolet. Osaltaan tämä antaa viitteitä siitä, että suuri osa vangeista vapautuu suoraan suljetusta laitoksesta. Kun tähän lisätään vielä havainto siitä, että poistumislupien saaminen suljetuissa laitoksissa on hankalaa, haastaa se osaltaan asteittaisen vapauttamisen idean toteutumisen. Tämän osalta järjestelmän toimivuutta ja laitoskohtaisia käytänteitä tulisi kriittisesti tarkastella, erityisesti jos poistumisluvan epäämiseen liittyy laitoksen toimintaperiaatteeseen tai aikojen saatossa muodostuneisiin käytänteisiin liitettävät seikat. Oma kysymyksensä luonnollisesti on, mikäli epäämiseen liittyvät syyt ovat vankiin liittyviä.

Tutkimushavainnot ovat myös kriminaalipoliittisesti kiintoisia, joskin kriminaalipoliittista ilmapiiriä on pidetty kylmentyneenä Suomessa. Keskustelun ei ole nähty olevan politisoitunutta tai kärjistynyttä.⁶⁸⁷ Kuitenkin ajoittain on tehty rikoslakiin kiristyksiä⁶⁸⁸, joiden vaikutukset voivat heijastua esimerkiksi tuomittujen pidempinä laitosaikoina. Tällöin väistämättä korostuu suunnitelmallisen täytäntöönpanon ja asteittaisen vapauttamisen tarve. Vankeinhoidollisia ideaalimalleja päivän politiikassa haastaa kuitenkin pääministeri Petteri Orpon hallituksen tekemät kirjaukset hallitusohjelmaan. Sinänsä hallitusohjelma tunnistaa tärkeäksi vaikuttaa uusintarikollisuuteen ja parantaa

⁶⁸⁶ EOAK/1186/2023. Perusteluiden puutteellisuudesta on ollut myös kyse tapauksissa EOAK/3250/2022 (poistumislupapäätös ja menettely terveydenhuollon suosituksen toteuttamisessa) ja EOAK/8654/2021 (valvomattomia tapaamisia koskien).

⁶⁸⁷ Kainulainen 2023, 95.

⁶⁸⁸ Lappi-Seppälä 2016, 31.

vankilaturvallisuutta. Kyseiset maininnat mukailevat perinteisiä kriminaalipoliittisia päämääriä. Ohjelma kuitenkin sisältää yksittäisen kirjauksen sen selvittämisestä, pitäisikö poistumislupien edellytyksiä kiristää⁶⁸⁹. Tämänkaltaisen muutossuunta toteutuessa olisi omiaan lisäämään punitiivisuutta⁶⁹⁰ ja jarruttamaan asteittaisen vapauttamisen toteutumista.

Poistumislupia käytetään vangin luotettavuuden mittarina avolaitossiirtoa punnittaessa ja edelleen poistumislupien kautta hoidetaan perhe- ja muita läheissuhteita, jotka tukevat rikoksettomuutta. Poistumislupien kautta hoidetaan myös vapautumiseen liittyviä asioita integraatiotavoitteita silmällä pitäen. Rangaistusajan suunnitelman laadintatyössä poistumisluvat ovat yksi asia, joiden avulla pyritään edistämään suunnitelmaan sitoutumisastetta. Jos poistumislupien edellytykset tiukentuvat, vie se osaltaan pohjaa suunnitelmatyöltä, mikä edelleen murentaa suunnitelmallisen täytäntöönpanoprosessin ideologiaa.

Pohjimmiltaan kysymyksen tulisi olla kuitenkin siitä, kenen tarpeisiin suunnitelmia tosiasiassa laaditaan. Kysymys on relevantti myös muilla hallinnonaloilla kuin rikosseuraamusalalla. Eri viranomaisten palvelujen piirissä laaditaan koko joukko asiakas-, kuntoutus-, aktivointi- ym. suunnitelmia ja sosiaali- ja terveysalan uudistuksessa kunnianhimoisena tavoitteena on nivoa kaikki henkilöä koskevat suunnitelmat yhteen. Tyypillisesti vangeilla on tarvetta asioida myös muiden kuin rikosseuraamusalan viranomaisten kanssa sekä ennen laitosaikaa että sen jälkeen. Rangaistusajansuunnitelma työkaluna puoltaa paikkaansa. Parhaimmillaan se toimii erityispreventiivisiä päämääriä palvelevalla tavalla. Täytäntöönpanoviranomaisten työn tavoitteena on pyrkiä vaikuttamaan rikoksen uusimisriskiä pienentäen, mihin pyritään suunnitelmallisuuden ja toimenpiteiden (interventioiden) oikea-aikaisuudella. Suunnitelma toimii viestintäkeinona ja oivallisena vangin kanssa käytävän vuorovaikutuksen fasilitoijana – ainakin niissä hetkissä, joissa suunnitelman seuranta tehdään. Ongelmallisia rangaistusajan suunnitelman kontekstissa ovat lyhyet laitosit, joissa suunnitelman mukainen työskentely jää

⁶⁸⁹ Valtioneuvosto 2023, 191.

⁶⁹⁰ On nähty olemassa viitteitä, joiden mukaan pohjoismainen kriminaalipolitiikkakin olisi murroksessa ja ankaroitumassa, ks. Lähteenmäki 2022, 115–116. Pohjoismaisesta keskustelusta lähemmin Boucht 2020.

vääjäämättä ohueksi ja joita erittäin iso osa täytäntöönpantavista rangaistuksista on. Lisäksi suunnitelman eksplisiittinen näkymättömyys päätöksenteossa antaa viitteitä siitä, että suunnitelma palvelee ainoastaan hallinnollisia tavoitteita tai toimii mittarina täytäntöönpanoviranomaisten työn suoritteiden mittaamiselle. Tästä johtuen on todettava, että hyvistä tarkoituspäristään huolimatta rangaistusajan suunnitelman roolin jäädessä vähäiseksi, jään potentiaali vankeinhoidollisena työkaluna vääjäämättä täysimääräisesti hyödyntämättä.

LÄHTEET

- Aaltonen, Mikko (2016): Post-release employment of desisting inmates. *British Journal of Criminology*, Vol. 56 (2), 350–369, doi:10.1093/bjc/azv047.
- Aaltonen, Mikko – Kilpeläinen, Mia – Pajuoja, Jussi (2023): Vankien poistumisluvat – yhtenäinen järjestelmä vai hajanaisia käytäntöjä? Oikeusministeriön julkaisuja. *Selvityksiä ja ohjeita* 2023:32. Saatavilla: https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/165137/OM_2023_32_SO.pdf?sequence=1&isAllowed=y [tieto haettu 18.9.2023]
- Aaltonen, Mikko – Kivivuori, Janne – Tyni, Sasu – Lehti, Martti – Virtanen, Miialiiila (2021): Vapautuneiden vankien asunnottomuus: kehitys, taustatekijät ja yhteys uusintarikollisuuteen. *Lakimies* 3-4/2021, 412–438.
- Aaltonen, Mikko – Skardhamar, Torbjørn – Nilsson, Anders – Højsgaard Andersen, Lars – Bäckman, Olof – Estrada, Felipe – Danielsson, Petri (2017): Comparing Employment Trajectories before and after First Imprisonment in Four Nordic Countries. *British Journal of Criminology* *British Journal of Criminology*, Vol. 57, 828–847, doi:10.1093/bjc/azw026.
- Ahteenmäki, Mari (2023): Turvallisuuden suhde asteittaiseen vapautumiseen laitossijoittelun näkökulmasta. Teoksessa Olli Kaarakka ja Karoliina Nikula (toim.) *Rikosseuraamusalan etiikka – käsitteistä käytäntöön*. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus, *Acta Poenologica* 1/2023, 230–261.
- Akers, Ronald L. (2017): *Social learning and social structure: a general theory of crime and deviance*. Routledge, London.
- Alasuutari, Noora (2021): Laadullisesta määrälliseksi: esimerkkinä hallituksen esitykset. Teoksessa Kati Nieminen ja Noora Lähteenmäki (toim.) *Empiirinen oikeustutkimus*. Gaudeamus, Tallinna, 248–258.
- Aldrich, John H. – Nelson, Forrest D. (1986): *Linear probability, logit, and probit models*. 3rd printing. Sage Publications Inc., Beverly Hills, London and New Delhi.

- Andenaes, Johannes (1974): Punishment and deterrence. The University of Michigan Press, Ann Arbor.
- Andrews, D. A. – Bonta, James (2010): Rehabilitating Criminal Justice Policy and Practice. *Psychology, Public Policy, and Law* 2010, Vol. 16, No. 1, 39–55, DOI: 10.1037/a0018362
- Anttila, Inkeri (1954): Vankeinhoidon perusteet. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki.
- Anttila, Inkeri – Heinonen, Olavi (1974): Rikos ja seuraamus. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki.
- Anttila, Inkeri – Heinonen, Olavi – Koskinen, Pekka – Lahti, Raimo (1974): Rikollisuus ongelmana. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki.
- Anttila, Inkeri – Heinonen, Olavi (1977): Rikosoikeus ja kriminaalipolitiikka. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki.
- Anttila, Inkeri – Törnudd, Patrik (1970): Kriminologia. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja, B-sarja N:o 154. WSOY, Juva.
- Anttila, Inkeri – Törnudd, Patrik (1983): Kriminologia ja kriminaalipolitiikka. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja, B-sarja N:o 194. Werner Söderströmin Osakeyhtiön kirjapaino, Porvoo.
- Arajärvi, Pentti (2012): Palvelusuunnitelmista ja niiden sitovuudesta. Teoksessa Jan-Erik Helenelund, Ilpo Luoto, Niina Mäntylä – Kristian Siikavirta (toim.), *Julkista – yksityistä; millaisissa rakenteissa, Offentligt – privat; i hurudana strukturer?* Juhlakirja professori Eija Mäkisen 60-vuotispäiväksi. *Acta Wasaensia* No 265, Vaasan yliopisto, 97–108.
- Arola-Järvi, Anna (2012): Suunnitelmallisen vankeusajan käsikirja. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus. Oppikirja 1/2012. Tampereen yliopistopaino Oy – Juvenes Print, Tampere.
- Asp, Petter – Ulväng, Magnus – Jareborg, Nils (2011): *Kriminalrättens grunder*. Edita, Västerås.
- Baumer, Eric P. – O’Donnell, Ian – Hughes, Nicola (2009): The Porous Prison. A Note on the Rehabilitative Potential of Visits Home. *The Prison Journal*, Vol. 89, No. 1, 119–126.

- Backman, Eero (1976): Rikoslaki ja yhteiskunta I. Teoreettinen erittely rikosoikeuden tieteenkäsityksistä 1800-luvulla ja sen konkretisointi moraalien, uskonnon ja rikoslain suhteisiin Suomessa vuosina 1894–1917. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja N:o 115. Vammalan Kirjapaino Oy, Vammala.
- Beijersbergen, Karin A – Dirkzwager, Anja J. E. – Eichelsheim, Veroni I. – Van Der Laan, Peter H. – Nieuwbeerta, Paul (2015): Procedural Justice, Anger, And Prisoners’ Misconduct. *Criminal Justice and Behavior*, 2015, Vol. 42, No. 2, February 2015, 196–218. DOI: 10.1177/0093854814550710
- Beijersbergen, Karin A – Dirkzwager, Anja J. E. – Nieuwbeerta, Paul (2016): Reoffending After Release. Does Procedural Justice During Imprisonment Matter? *Criminal Justice and Behavior* 2016, Vol. 43, No.1, 63–82.
- Berger, Ryan (2016): Kriminalomsorgen: a look at the world’s most humane prison system in Norway. Available at SSRN 2883512. Satavilla: https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?Abstract_id=2883512 [Tieto haettu 5.8.2022].
- Borgeke, Martin – Forsgren, Mikael (2021): Att bestämma påföljd för brott. *Norstedts Juridik, JUNO* (elektroninen aineisto).
- Bosker, Jacqueline – Witteman, Cilia – Hermanns, Jo (2013): Do intervention plans meet criteria for effective practice to reduce recidivism? How probation officers forget about social capital and basic needs. *European Journal of Probation*, Vol. 5, No. 1, 65–85.
- Boucht, Johan (2020): Nordisk kriminalpolitik; Finns den längre, och I så fall, vart är den på väg? *JFT* 2/2020, 215–247.
- Brannen, Julia (2007): Working qualitatively and quantitatively. Teoksessa Clive Seale, Giampietro Gobo, Jaber F. Gubrium and David Silverman (toim.) *Qualitative Research Practice*. Sage Publications Ltd, California and New Delhi.
- Brunton-Smith, Ian – McCarthy, Daniel J. (2015): Prison Legitimacy and Procedural Fairness: A Multilevel Examination of Prisoners in England and Wales. *Justice Quarterly*, 33:6, 1029–1054. DOI: 10.1080/07418825.2015.1023215

- Butler, H. Daniel – Solomon, Starr J. – DeLisi, Matt (2021): Time Served in Prison, in-Prison Experiences, and Perceptions of Procedural Justice. *Justice Quarterly* 2021, VOL. 38, NO. 7, 1519–1541. DOI: 10.1080/07418825.2021.1985159
- Bülow, William – Dagan, Netanel (2021): From rehabilitation to penal communication: The role of furlough and visitation within a retributivist framework. *Punishment & Society*, Vol. 23(3), 376–393. DOI: 10.1177/1462474520953676
- Campbell, Christopher M. – Labrecque, Ryan M. – Schaefer, Roger L. – Harvis, Molly – Zavita, Karma Rose – Reddy, Leah – Labranche, Kayla (2020): Do Perceptions of Legitimacy and Fairness Matter in Prison? Examining How Procedural and Distributive Justice Relate to Misconduct. *Criminal Justice and Behavior* 47(12), 1630–1653. DOI: 10.1177/0093854820916901
- Cheliotis, Leonidas K. (2005): The prison furlough programme in Greece. Findings from a research project in the Male Prison of Korydallos. *Punishment & Society*, Vol. 7, 201–215. DOI: 10.1177/1462474505050443
- Cheliotis, Leonidas K. (2008): Reconsidering the effectiveness of temporary release: A systematic review. *Aggression and Violent Behavior* 13, 153–168.
- Cheliotis, Leonidas K. (2009): Before the Next Storm. Some Evidence-Based Reminders About Temporary Release. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, Vol. 53 (4), 420–432.
- Danielsson, Petri – Aaltonen, Mikko (2017): Vankeusrangaistukseen tuomittujentyömarkkinoille osallistuminen seuraamuksen jälkeen. *Yhteiskuntapolitiikka* 82:5, 538–548.
- Davis, Celeste – Bahr, Stephen J. – Ward, Carol (2012): The process of offender reintegration: Perceptions of what helps prisoners reenter society. *Criminology & Criminal Justice* 13(4), 446–469.
- Duff, R. A. (2001): *Punishment, Communication and Community*. Oxford University Press, New York.

- Durnescu, Ioan – Poledna, Sorina (2020): Prison Leave in Romania and the Power of Street Level Bureaucrats. *European Journal on Criminal Policy and Research* 26:231–246.
- Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2019. PunaMusta Oy, Helsinki. Saatavilla: <https://www.oikeusasiamies.fi/documents/20184/42383/2019-fi/51758de7-f75b-449c-8967-a5372e40df0b>. [Tieto haettu 16.11.2023]
- Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2018. PunaMusta Oy, Helsinki. Saatavilla: <https://www.oikeusasiamies.fi/documents/20184/42383/2018-fi/d41f123c-55c8-465e-9dd7-a154c59bc4fc>. [Tieto haettu 16.11.2023]
- Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2016. Juvenes Print – Suomen yliopistopaino Oy, Tampere. Saatavilla: <https://www.oikeusasiamies.fi/documents/20184/42383/2016-fi>. [Tieto haettu 16.11.2023]
- Eduskunnan oikeusasiamiehen kertomus vuodelta 2022. Hansaprint Oy, Turenki. Saatavilla: <https://www.oikeusasiamies.fi/documents/20184/42383/kertomus2022+web.pdf/72ba00e6-74ec-9c9c-82ca-239977afb8c7?t=1686828507646>. [Tieto haettu 16.11.2023]
- Enroos, Rosi (2015): Vankila, vanhemmuus ja lapsi – näkökulmia perhekäytäntöihin. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus. *Acta Poenologica* 2/2015. Suomen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print, Tampere.
- Eskola, Jari – Suoranta, Juha (1998): Johdatus laadulliseen tutkimukseen. Vastapaino, Jyväskylä.
- Fazel, Seena – Baillargeon, Jacques (2011): The health of prisoners. *Lancet* 377: 956–965.
- Fazel, Seena – Danesh, John (2002): Serious mental disorder in 23 000 prisoners: a systematic review of 62 surveys. *Lancet* 359: 545–550.
- Flick, Uwe (2006): *An Introduction to Qualitative Research*. SAGE Publications, London, Thousand Oaks, New Delhi.

- Friestad, Christine – Skog Hansen, Inger Lise (2005): Mental Health Problems among Prison Inmates: the Effect of Welfare Deficiencies, Drug Use and Self-Efficacy. *Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention*, 6:2, 183–196.
- Frände, Dan – Helenius, Dan – Hietanen-Kunwald, Petra – Hupli, Tuomas – Koulu, Risto – Lappalainen, Juha – Lindfors, Heidi – Niemi, Johanna – Rautio, Jaakko – Saranpää, Timo – Turunen, Santtu – Virolainen, Jyrki – Vuorenperä, Mikko (2017): *Prosessioikeus. Oikeuden perusteokset*. Alma Talent, Helsinki.
- Giddens, Anthony (1984): Yhteiskuntateorian keskeisiä ongelmia. Toiminnan, rakenteen ja ristiriidan käsitteet yhteiskunta-analyysissä. Kustannusosakeyhtiö Otava, Keuruu.
- Gillham, Bill (2007): *Developing a Questionnaire*, 2nd Edition. Antony Rowe Ltd, Chippenham, Wiltshire.
- Craig, Leam – Dixon, Louise – Gannon, Theresa A. (toim., 2013): *What works in offender rehabilitation an evidence-based approach to assessment and treatment*. Wiley – Blackwell, Hoboken, N.J.
- Granfelt, Riitta (2003): *Vankilasta kotiin vai kadulle? Vangit kertovat asunnottomuudesta*. Suomen ympäristö 613, Ympäristöministeriö. Edita Prima Oy, Helsinki.
- Granfelt, Riitta (2007): *”Oppisin elämään riippuvuuteni kanssa”*. Tutkimus naisvankien päihdekuntoutuksesta Vanajan vankilassa. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 2/2007. Vammalan kirjapaino Oy, Vammala.
- Grimwood, Gabrielle Garton – Berman, Gavin (2012): *Reducing reoffending: The “What Works” debate*. Research paper 12/71. House of Commons. Saatavilla: <https://www.files.ethz.ch/isn/157081/RP12-71.pdf> [tieto haettu 19.9.2023].
- Hartoneva, Anne (2002): *Normaalisuusperiaate Suomen vankeinhoidossa*. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 3/2002. Vammalan kirjapaino Oy, Vammala.
- Hartoneva, Anne – Martikainen, Juho – Pajuoja, Jussi – Vartia, Matti (2023): *Uudistettu Rikosseuraamuslaitos. Oikeudellinen käsikirja*. Tietosanoma Oy, Tallinna.

- Hartoneva, Anne – Mohell, Ulla – Pajuoja, Jussi – Vartia, Matti (2015):
Yhdyskuntaseuraamukset ja vankeus. Tietosanoma Oy, Tallinna.
- Heikkilä, Matti (2002): Eettisiä ongelmia yhteiskuntatieteellisessä tutkimuksessa. Teoksessa Sakari Karjalainen, Veikko Launis, Risto Pelkonen ja Juhani Pietarinen (toim.) Tutkijan eettiset valinnat. Gaudeamus, Tampere, 165–176.
- Heinonen, Olavi (2003): Tuomioistuimet ja kriminaalipolitiikan punainen lanka. Teoksessa Rikosoikeudellisia kirjoituksia VII. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja N:o 237. Vammalan Kirjapaino Oy, Vammala, 63–70.
- Helenius, Anu (2023): Vanki vaikuttamisen kohteena: Rangaistusajan suunnitelmien toiminnanfilosofinen analyysi. Teoksessa Olli Kaarakka ja Karoliina Nikula (toim.) Rikosseuraamusalan etiikka – käsitteistä käytäntöön. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus, Acta Poenologica 1/2023, 262–281.
- Helminen, Klaus – Fredman, Markku – Kanerva, Janne – Tolvanen, Matti – Viitanen, Marko (2014): Esitutkinta ja pakkokeinot. Talentum, Helsinki.
- Helminen, Maija (2019): Finnish civil society organizations in criminal justice – Exploring their possibilities to fulfil mission values and maintain autonomy from a comparative perspective. Turun yliopiston julkaisuja – Annales Universitatis Turkuensis sarja - ser. b osa - tom. 486. Painotalo Painola, Piispanristi.
- Helminen, Maija – Kilpeläinen, Mia (2021): Rikosseuraamusala hyötyy yhteistyöstä kolmannen sektorin kanssa monin tavoin. Haaste 4/2021. Saatavilla: <https://rikosentorjunta.fi/-/haaste-4-21-kolmas-sektori-kriminaalipolitiikassa>.
- Herzog-Evans, Martine (2020): French Prison Day Leave and the Rationale Behind It: Resocialisation or Prison Management? European Journal on Criminal Policy and Research 26:247–264.
- Hollin, Clive R. (2002): Risk – Needs Assessment and Allocation to Offender Programmes. Teoksessa James McGuire (ed.) Offender Rehabilitation and Treatment. Effective Programmes and Policies to Reduce Re-offending. John Wiley & Sons Ltd, Chichester, 309–332.

- Honkasalo, Brynolf (1965): Suomen rikosoikeus. Yleiset opit I. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja B-sarja N:o 28. Arvi A. Karisto Oy:n kirjapaino, Hämeenlinna.
- Honkasalo, Brynolf – Ellilä, Reino (1966): Rikosoikeuden yleiset opit pääpiirteittäin. Arvi A. Karisto Oy:n kirjapaino, Hämeenlinna.
- Horan, Rachel – Wong, Kevin – Szifris, Kristine (2020): Enabling change: An assessment tool for adult offenders that operationalises risk needs responsivity and desistance principles. *European Journal of Probation* 2020, Vol. 12(1), 1–16, DOI: 10.1177/2066220319883555
- Hucklesby, Anthea – Hagley-Dickinson, Lystra (toim. 2013): *Prisoner Resettlement. Policy and practice*. Routledge, London.
- Huhta, Helena (2022): Changing meanings of ethnicity in the everyday life of Finnish male prisons. Punamusta Oy.
- Hypén, Kimmo (2004): Vankilasta vuosina 1993–2004 vapautuneet ja vankilaan uudestaan palanneet. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 1/2004. Vammalan Kirjapaino Oy, Vammala.
- Hypén, Kimmo – Keinänen, Anssi – Laulumaa, Samuli (2011): Vankiloiden turvallisuuden mittaaminen; tarpeet, teoria ja käytäntö. Teoksessa Raino Lavikkala ja Henrik Linderborg (toim.) *Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä*. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus, *Acta Poenologica* 2/2011, 175–195. Tampereen yliopistopaino Oy – Juvenes Print, Tampere.
- Häkkinen, Esko (2022): Ekspressiivinen rangaistusteoria. Rangaistus moitteena tai kommunikaationa. Teoksessa Esko Yli-Hemminki, Sakari Melander ja Kimmo Nuotio (toim.) *Rikoksen ja rangaistuksen filosofia*. Gaudeamus, Tallinna, 37–51.
- Ihalainen, Jari – Järvelä, Sampo – Rautniemi, Lasse (2011): Lainrikkokojan integraatio – mistä ja mihin. Teoksessa Raino Lavikkala – Henrik Linderborg (toim.): *Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä*. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus, *Acta Poenologica* 2/2011. Tampereen yliopistopaino Oy – Juvenes Print. Tampere 2011, s. 227–249.

- Jackson, Jonathan – Bradford, Ben – Hough, Mike – Kuha, Jouni – Stares, Sally – Widdop, Sally – Fitzgerald, Rory – Yordanova, Maria (2011): Developing European indicators of trust in justice. *European Journal of Criminology* 8(4), 267–285. DOI: 10.1177/1477370811411458
- Jolanki, Outi – Karhunen, Sanna (2010): Renki vai isäntä? Analyysiohjelmat laadullisessa tutkimuksessa. Teoksessa Johanna Ruusuvuori, Pirjo Nikander ja Matti Hyvärinen (toim.): Haastattelun analyysi. Vastapaino, Tampere, 395–410.
- Joukamaa, Matti ja työryhmä (2010): Rikosseuraamusasiakkaiden terveys, työkyky ja hoidontarve. Perustulosraportti. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2010. Saatavilla: http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-risenjulkaisusarja/6AqMACEr8/RISE_1_2010_Rikosseuraamusasiakkaiden_terveys_tyokyky_ja_hoidontarve.pdf.
- Jukarainen, Heikki (2013): Hallintopäätöksen perusteluiden riittävyys muutoksenhaun näkökulmasta. Teoksessa Mirjami Paso, Petri Saukko ja Matti Tolvanen (toim.), *Lura Novit Curia*. Juhlakirja Veijo Tarukannel. Edita Helsinki, 17–32.
- Junninen, Mika (2008): Suomalaisten vankiloiden turvallisuus. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 5/2008. HEUNI, Publication Series No. 58. Saatavilla: https://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-risenjulkaisusarja/6BzsiW5DC/5_2008_Suomalaisten_vankiloiden_turvallisuus.pdf [Tieto haettu 23.3.2023].
- Junttila, Niina (2021): Vankien ostrakismi, yksinäisyys ja halu olla yksin. Teoksessa Sakari Kainulainen ja Juho Saari (toim.) *Suomalainen vanki*. Vastapaino, Tampere, 77–102.
- Juuan vankilan tulo-opas (2020). Saatavilla: https://www.rikosseuraamus.fi/material/collections/20210114163420/7NM83c2Kf/Juuan_vankilan_tulo-opas_2020.pdf [Tieto haettu 22.3.2023].

- Järvelä, Sampo (2011): Yhteisö ja integraatio. Markkina-ajatteluun perustuva palvelukulttuuri ja integraation mahdollisuus. Teoksessa Raino Lavikkala – Henrik Linderborg (toim.): Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus, Acta Poenologica 2/2011. Tampereen yliopistopaino Oy – Juvenes Print. Tampere 2011, s. 234–242.
- Järvinen, Minna-Kaisa (2007): Asiakas-työntekijäsuhteen dialoginen arviointi kriminaalihuollossa. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 1/2007. Saatavilla: https://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-risenjulkaisusarja/ozylxheH1/1-2007_Asiakas-tyontekijasuhteen_dialoginen.pdf [Tieto haettu 26.6.2019].
- Kaarakka, Olli (2023): Näkökulmia rankaisun oikeutukseen. Teoksessa Olli Kaarakka ja Karoliina Nikula (toim.) Rikosseuraamusalan etiikka – käsitteistä käytäntöön. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus, Acta Poenologica 1/2023, 39–53.
- Kainulainen, Heini (2023): Huumeiden paikka kriminaalipolitiikan murroksessa. Teoksessa Kimmo Nuotio, Kaarlo Simojoki ja Esko Yli-Hemminki (toim.) Parempaa päihdepolitiikkaa. Rangaistuksista hoidon poluille. Gaudeamus, Tallinna, s. 82–99.
- Kainulainen, Sakari – Saari, Juho (2021): Suomalainen vanki. Vastapaino, Tallinna.
- Kallinen, Timo – Kinnunen, Taina. Etnografinen havainnointiaineisto. Teoksessa Jaana Vuori (toim.) *Laadullisen tutkimuksen verkkokäsikirja*. Tampere: Yhteiskuntatieteellinen tietoarkisto [ylläpitäjä ja tuottaja]. Saatavilla: <https://www.fsd.tuni.fi/palvelut/menetelmaopetus/> [Tieto haettu 6.8.2021.]
- Kalliomaa-Puha, Laura (2012): Sopimuksellisuus sosiaaliturvassa – uusia vaatimuksia asiakkaille ja lainsoveltajille. Teoksessa Jan-Erik Helenelund, Ilpo Luoto, Niina Mäntylä – Kristian Siikavirta (toim.), Julkista – yksityistä; millaisissa rakenteissa, Offentligt – privat; i hurudana strukturer? Juhlakirja professori Eija Mäkisen 60-vuotispäiväksi. Acta Wasaensia No 265, Vaasan yliopisto, 421–432.

- Kari, Riitta (2014): Vankila organisaationa, vanki asiakkaana. Teoksessa Heikki Kokkonen (toim.) *Virkavalta ja väkivalta. Vallan varjoja vankilassa*. Mediapinta, 76–105.
- Karjalainen, Jouko – Viljanen, Olli (2009): *Arki kuntoon – lainrikkojien tuen tarve*. Terveystieteiden tutkimuskeskus, Helsinki. Saatavilla: <https://www.julkari.fi/bitstream/handle/10024/79864/f184822f-8e87-42d5-97af-537af161af63.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [Tieto haettu 20.9.2023].
- Karsikas, Vuokko (2005): *Selvinpään olosta tulee hyvä fiilis. Päihdeongelmaisten vankien voimaantuminen*. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 3/2005. Vammalan kirjapaino Oy, Vammala.
- Karsikas, Vuokko (2014): *Polku vapauteen – psykososiaalisen työn kehittyminen ja rooli vankeinhoidon yhteiskunnallisessa tehtävässä*. Teoksessa Henrik Linderborg – Mari Suonio – Tytti Lassila (toim.) *Sosiaalityö ja sosiaalinen tuki rikosseuraamusalalla*. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2014, 91–112.
- Kaukonen, Olavi – Hartoneva, Anne ja työryhmä (2006): *Normaalisuusperiaatteen toteutuminen vankien, tutkintavankien ja yhdyskuntaseuraamuksia suorittavien kohtelussa*. Oikeusministeriön työryhmämietintöjä 2006:12. Edita Prima Oy.
- Kauppila, Tarja (1999): *Vankeudesta vapauteen. Suomalaisten miesvankien turvattomuus ja elämäntilanteiden hallinta*. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 2/1999. Tietosanoma Oy, Helsinki.
- Kauppinen, Antti (2022): *Mitä merkitystä rangaistuksella on?* Teoksessa Esko Yli-Hemminki, Sakari Melander ja Kimmo Nuotio (toim.) *Rikoksen ja rangaistuksen filosofia*. Gaudeamus, Tallinna, 52–68.
- Keinänen, Anssi (2010): *Empiirisen vaikutustutkimuksen haasteet: Esimerkkinä CS-kurssin vaikutus uusintarikollisuuteen*. Teoksessa Anssi Keinänen – Mia Kilpeläinen – Ulla Vääänen (toim.) *Empiirisen oikeustutkimuksen kokemukset, haasteet ja tulevaisuus*. Itä-Suomen yliopiston oikeustieteellisiä julkaisuja 26. Joensuun yliopistopaino, Joensuu, 119–145.

- Keinänen, Anssi – Kilpeläinen, Mia – Pajuoja, Jussi – Tyni, Sasu (2020): Prison Leave in Finland: Legal and Empirical Fundamentals of an Established Practice. *European Journal on Criminal Policy and Research* 26:177–193.
- Keinänen, Anssi – Tolvanen, Matti – Helminen, Maija – Kilpeläinen, Mia (2010): Vankien poistumislupakäytännöt ja niiden yhteneväisyys. *Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja* 4/2010. Saatavilla: https://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-risenjulkaisusarja/6AqM1sBXS/RISE_4_10_Vankien_poistumislupakaytannot.pdf.
- Ketokivi, Mikko (2015): Tilastollinen päättely ja tieteellinen argumentointi. Gaudeamus, Tallinna.
- Kilpeläinen, Mia (2012): ”Muista aina liikenteessä, Selvä kaista ompi eessä”. *Selvä kaista –toimintaohjelman vaikutusarvio*. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 1/2012.
- Kilpeläinen, Mia (2019): Rangaistusajan suunnittelu. Teoksessa Pajuoja, Jussi, Rikosseuraamuslaitoksen toiminta- ja asiakasprosessien tulevaisuus. Oikeusministeriön julkaisuja, *Selvityksiä ja ohjeita* 2019:15. Helsinki.
- Kilpeläinen, Mia – Tammenlehto, Laura (2016): Valvojien roolin kehittäminen ehdonalaisen vapauden valvonnassa. *Oikeus* 2016:3, 309–329.
- Kilpeläinen, Mia – Törölä, Miisa (2023): Tapaustutkimus kolmannen sektorin toteuttaman päihdekuntoutusohjelman autonomisesta asemasta avovankilassa. *Kriminologia* 2:2023, 21–45.
- Kivivuori, Janne – Linderborg, Henrik (2009): Lyhytaikaisvanki. Tutkimus lyhytaikaisvankien elinoloista, elämäkulusta ja rikollisuudesta. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 248 ja Rikosseuraamusviraston julkaisuja 2/2009. Saatavilla: https://rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-risenjulkaisusarja/6AqMErwM2/2_2009_Lyhytaikaisvanki.pdf [Tieto haettu 16.5.2023].

- Kivivuori, Janne – Aaltonen, Mikko – Näsi, Matti – Suonpää, Karoliina – Danielsson, Petri (2018): *Kriminologia. Rikollisuus ja kontrolli muuttuvassa yhteiskunnassa*. Gaudeamus Oy, Tallinna.
- Komiteanmietintö 2001:2. Rikoksettomaan elämänhallintaan. Seuraamusjärjestelmän ja yhteiskunnan tukijärjestelmien yhteensovittamista selvittäneen toimikunnan mietintö.
- Korkka-Knuts, Heli – Helenius, Dan – Frände, Dan (2020): *Yleinen rikosoikeus*. Edita Publishing Oy. Otavan Kirjapaino Oy, Keuruu.
- Koski, Leena – Miettinen, Kaija (2007): *Vangit koulutuksessa. Selvitys vankien koulutukseen osallistumisesta, oppimisvalmiuksista ja -strategioista sekä opetuksen laadusta*. Rikosseuraamusviraston julkaisuja 3/2007. Vammalan kirjapaino Oy, Vammala.
- Kotkas, Toomas (2012): *Sopimuksellisuus sosiaali oikeudessa – esimerkkinä julkisen työvoimapalvelun ja työttömyysturvan asiakassuunnitelmat*. Lakimies 7–8/2012, 1187–1204.
- Kriminaalihoitolaitos (2006): *Yhdyskuntaseuraamustyön kehittämisen linjaukset*. Rikosseuraamusalan käsikirjoja 1/2006.
- Kuivajärvi, Kirsti (1992): *Sakoista vankilaan. Tutkimus sakkovangeista ja muuntorangaistusjärjestelmästä*. Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston julkaisuja 1/1992. Valtion painatuskeskus, Pasilan VALTIMO, Helsinki.
- Kuivajärvi, Kirsti (2003): *”Rikas maksaa rahallaan, köyhä selkänahallaan” – tutkimus sakkovankien vankilaurasta*. Oikeus 2003 (32): 2:102–118.
- Kulla, Heikki (1998): *Asianmukaisen käsittelyn vaatimus hallintomenettelyssä*. Lakimies 6–7/1998, 1144–1151.
- Kulla, Heikki (2015): *Hallintomenettelyn perusteet (9. uudistettu painos)*. Talentum Pro, Helsinki.
- Kuula, Arja (2006): *Tutkimusetiikka. Aineistojen hankinta, käyttö ja säilytys*. Vastapaino, Tampere.
- Kyvsgaard, Britta (2003): *The Criminal Career. The Danish Longitudinal Study*. Cambridge University Press, Cambridge.
- Kääriäinen, Juha (1994): *Seikkailijasta pummiksi. Tutkimuksia rikosurasta ja sosiaalisesta kontrollista*. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisuja 1/1994. Painatuskeskus Oy, Helsinki.

- Kääriäinen, Juha – Aaltonen, Olli-Pekka – Kolehmainen, Laura (2019): Rattijuopumuksen rangaistuskäytäntö sekä rattijuopumuksen, törkeän rattijuopumuksen ja törkeän liikenneturvallisuuden vaarantamisen ajokieltokäytäntö. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2019:37. Saatavilla: https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/161582/VNTEAS_37_19_Rattijuopumus%20ja%20ajokiellot.pdf?sequence=1&isAllowed=y [Tieto haettu 16.11.2023].
- Laaksonen, Toni (2008): Suljettu vankila, avolaitos vai valvottu koevapaus: viranomaisen harkintavalta vankisijoittelussa. Edilex, julkaistu 2.12.2008. Saatavilla: www.edilex.fi/lakikirjasto/5484.
- Lahti, Päivi (2010): Ehdonalaisvalvontaan määrättyjen kokemuksia vankilan jälkeisestä arjesta. Kuka tukee rikoksetonta elämää? Sosiaalityön ammatillinen lisensiaattitutkielma, Yhteiskuntatieteiden tiedekunta, Jyväskylän yliopisto. Saatavilla: <http://www.sosnet.fi/loader.aspx?id=d95f4af9-e00f-46c6-81f9-1074c0acdfb2>. [Tieto haettu 5.1.2012].
- Lahti, Raimo (1974): Kriminaalipolitiikan rajaaminen. Teoksessa Inkeri Anttila – Olavi Heinonen – Pekka Koskinen – Raimo Lahti: Rikollisuus ongelmana. Kriminaalipolitiikan perusteet. Kustannusosakeyhtiö Tammi, Helsinki, 11–49.
- Lahti, Raimo (2004): Rikosoikeuden kokonaisuudistus ja seuraamusjärjestelmän kehittäminen. Lakimies 3/2004, 412–421.
- Laine, Matti (2002): Kuntoutus vankilan tehtävänä. Teoksessa Markku Salminen ja Klaus Toivonen (toim.) Vankeinhoidon perusteet. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 4/2002. Tietosanoma Oy, 123–136.
- Laine, Matti (2011): Rankaisu ja kuntoutus. Teoksessa Raino Lavikkala – Henrik Linderborg (toim.): Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus, Acta Poenologica 2/2011. Tampereen yliopistopaino Oy – Juvenes Print. Tampere 2011, 13–40.
- Laitinen, Ahti – Aromaa, Kauko (1993): Näkökulmia rikollisuuteen. Tammer-Paino Oy, Tampere.

- Lappi-Seppälä, Tapio (1987): Rangaistuksen määräämisestä I. Teoria ja yleinen osa. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja A-sarja N:o 173. Vammalan Kirjapaino Oy, Vammala.
- Lappi-Seppälä, Tapio (1997): Rikosoikeustutkimus, kriminaalipoliittinen orientaatio – ja metodi. Teoksessa Juha Häyhä (toim.) Minun metodini. Werner Söderström Lakitieto Oy, Porvoo, 189–218.
- Lappi-Seppälä, Tapio (1998): Kriminaalipolitiikka – rikosoikeuspolitiikka. Lakimies 8/1998, 1285–1308.
- Lappi-Seppälä, Tapio (2000): Rikosten seuraamukset. WS Bookwell Oy, Porvoo.
- Lappi-Seppälä, Tapio (2003): Muuttuuko kriminaalipolitiikka - ja mihin suuntaan? Teoksessa Rikosoikeudellisia kirjoituksia VII. Suomalaisen lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja N:o 237. Vammalan Kirjapaino Oy, Vammala, 155–180.
- Lappi-Seppälä, Tapio (2007): Rangaistuskäytännön hinta. Tiede, taide ja köyhä kansa ry, Hakapaino, Helsinki.
- Lappi-Seppälä, Tapio (2016): Nordic Sentencing. Crime and Justice: Review of Research, 45, 17–82.
- Lappi-Seppälä, Tapio (2021): Tilastot ja vertailut osana kriminaalipolitiikan tutkimusta. Teoksessa Kati Nieminen ja Noora Lähteenmäki (toim.) Empiirinen oikeustutkimus. Gaudeamus, Tallinna, 92–112.
- Lappi-Seppälä, Tapio – Hakamies, Kaarlo – Helenius, Dan – Melander, Sakari – Nuotio, Kimmo – Ojala, Timo – Rautio, Ilkka (2022): Rikosoikeus. Oikeuden perusteokset. Alma Talent Oy, Helsinki.
- Larrauri, Elena (2020): Reducing Discretion in the Administration of Prison Leave: In Search of Legitimacy. European Journal on Criminal Policy and Research 26:141–156.
- Laulumaa, Samuli (2011): Selvitys vankilatilojen määrittelystä valvonnan intensiivisyyden mukaan. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 5/2011. Saatavilla: https://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-monisteetjaraportit/6C1PnZzTq/5_2011Selvitys_vankilatilojen_maarittelysta_.pdf.

- Lavikkala, Raino (2011): Vaikuttavan rikosseuraamustyön kysymyksiä. Teoksessa Raino Lavikkala ja Henrik Linderborg (toim.): Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus, Acta Poenologica 2/2011, 93–140. Tampereen yliopistopaino Oy – Juvenes Print, Tampere.
- Lehti, Martti – Kivivuori, Janne – Raeste, Anna – Aaltonen, Mikko – Tyni, Sasu (2021): Vankien asunnottomuus ja liikkuvuus sosiaalisen integraation haasteena: systemaattinen katsaus. Lakimies 3–4/2021, 365–411.
- Liimatainen, Anu – Mäkipää, Leena – Rantala, Kati (2014): Kysely vankiloiden ja arviointikeskusten henkilökunnalle. Helsinki: Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen verkkokatsauksia 42/2014. Saatavilla: https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/152566/Kysely_vankiloiden_ja_arviointikeskusten_henkilokunnalle_42.indd.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
- Liimatainen, Anu – Rantala, Kati (2016): Vankeuslakiuudistuksen arviointitutkimuksen yhteenveto. Helsingin yliopisto, Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti. Katsauksia 17/2016. Saatavilla: https://helda.helsinki.fi/bitstream/handle/10138/170067/Katsauksia_17_Liimatainen_Rantala_2016.pdf?sequence=1&isAllowed=y.
- Liimatainen, Anu – Rantala, Kati – Mäkipää, Leena – Tyni, Sasu (2017): Porkkanaa ja keppiä. Rangaistusajan suunnitelmat osana vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa. Helsingin yliopisto, Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti. Tutkimuksia 1/2017. Unigrafia, Helsinki.
- Linderborg, Henrik (2009): Luku V Viimeisin vankeusrangaistus. Teoksessa Janne Kivivuori ja Henrik Linderborg, Lyhytaikaisvanki. Tutkimus lyhytaikaisvankien elinoloista, elämäkulusta ja rikollisuudesta. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimuksia 248, Rikosseuraamusviraston julkaisuja 2/2009, 143–161. Helsinki.
- Linderborg, Henrik – Blomster, Peter – Tyni, Sasu – Muiluvuori, Marja-Liisa (2012): Laatuaikaa vankilassa? Tutkimus vankilaelämän laatuun vaikuttavista tekijöistä. Saatavilla: https://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-risenjulkaisusarja/6Cf08G4co/1_12_Laatuaikaa_vankilassala.pdf [Tieto haettu 23.3.2023].

- Linderborg, Henrik – Blomster, Peter – Muiluvuori, Marja-Liisa – Tyni, Sasu – Laurila, Tuomas (2015): Yhtenäinen organisaatio – yhtenäinen laatu? Tutkimus vankeuden ja yhdyskuntaseuraamusten laatutekijöistä Rikosseuraamuslaitoksessa. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisu 2/2015. Saatavilla: https://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-risenjulkaisusarja/UjCnIXVyx/RISE_2_2015_YhtOrganisaatioYhtLaatuWEB_26102015_sisluettelo.pdf [Tieto haettu 23.3.2023].
- Lindström, Peter – Leijonram, Eric. (2008). The Swedish prison system. *Prison Policy and Prisoners' Rights*, 559–570.
- Louhiala, Pekka (2018). Tutkijan sidonnaisuudet. Vastuullinen tiede -sivusto. Saatavilla: <https://vastuullinentiede.fi/fi/tutkimuksen-suunnittelu/tutkijan-sidonnaisuudet> [Tieto haettu 26.4.2023].
- Lundeberg, Ingrid Rindal – Mjåland, Kristian (2016): Rehabilitering og procedural rettferdighet i kriminalomsorgen. *Retfærd*, Nr. 2, 32–44.
- Lyngstad, Torkild – Skarðhamar, Torbjørn (2013): Understanding the Marriage Effect: Changes in Criminal Offending Around the Time of Marriage. Saatavilla: <https://shs.hal.science/halshs-00870455/document> [Tieto haettu 3.3.2023].
- Lähteenmäki, Noora (2022): Vankilan ja vapauden rajat. Pohdintoja vankilan muutoksesta ja legitimitetistä. Teoksessa Esko Yli-Hemminki, Sakari Melander ja Kimmo Nuotio (toim.) *Rikoksen ja rangaistuksen filosofia*. Gaudeamus, Tallinna, 114–126.
- Maguire, Mike – Raynor, Peter (2006): How the resettlement of prisoners promote desistance from crime: Or does it? *Criminology and Criminal Justice* 6 (2006):1, 19–38.
- Matikkala, Jussi (2010): *Rikosoikeudellinen seuraamusjärjestelmä*. Edita Publishing Oy, Helsinki.
- Matikkala, Jussi (2021): *Rikosoikeudellinen seuraamusjärjestelmä*. Edita Helsinki.
- McGuire, James (ed., 1995): *What Works: Reducing Reoffending. Guidelines from Research and Practice*. John Wiley & Sons, Chichester – New York – Brisbane – Toronto – Singapore.

- McGuire, James (ed., 2003): *Offender Rehabilitation and Treatment. Effective Programmes and Policies to Reduce Re-offending*. John Wiley & Sons Ltd, Chichester.
- McGuire, James (2004): *Understanding psychology and crime. Perspectives on theory and action*. Open University Press, Bell & Bain Ltd, Glasgow.
- McGuire, James – Priestley, Philip (1995): *Reviewing “What Works”: Past, Present and Future*. Teoksessa James McGuire (ed.) *What Works: Reducing Reoffending. Guidelines from Research and Practice*. John Wiley & Sons, Chichester – New York – Brisbane – Toronto – Singapore, 3–34.
- Maguire, Mike – Raynor, Peter (2017): *Offender management in and after prison: The end of ‘end to end’?* *Criminology & Criminal Justice* 2017, Vol. 17(2), 138–157, DOI: 10.1177/1748895816665435
- Melander, Sakari (2011): *Yhdenvertaisuus rikosoikeudessa*. *Oikeus* 2011 (40): 2, 175–198.
- Melander, Sakari (2016): *Rikosvastuun yleiset edellytykset*. Tietosanoma Oy, Tallinna.
- Menard, Laura (2018): *Vankilateatterin vaikutukset ja vaikuttavuus*. Taittuu ry:n esteettis-eettinen työtapa vankien kuntoutuksessa. *Rikosseuraamuslaitoksen julkaisu* 2/2018. Saatavilla: https://www rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-risenjulkaisusarja/vyYJF6kVN/2_2018_Taittuu_ryn_vankilateatterin_vaikutusten_arviointia_verkkoon.pdf [Tieto haettu 22.3.2023].
- Metsämuuronen, Jari (2003): *Tutkimuksen tekemisen perusteet ihmistieteissä*. Gummerus Kirjapaino Oy, Jyväskylä.
- Mitchell, Meghan M. – Spooner, Kallee – Yan Zhang, Di Jia (2016): *The effect of prison visitation on reentry success: A meta-analysis*. *Journal of Criminal Justice* 47, 74–83. DOI: 10.1016/j.jcrimjus.2016.07.006
- Mohell, Ulla (2007): *Vankeuslakipaketti – kohti suunnitelmallista vankeusprosessia*. *Oikeus* 2007 (36); 3, 332–335.
- Mohell, Ulla – Pajuojja, Jussi (2006): *Vankeuslakipaketti*. Vankeinhoidon kokonaisuudistus käytännössä. Tietosanoma Oy, AS Pakett, Tallinna.
- Myhrberg, Pertti (2007): *Vangin asema ja valvonta*. Rikosseuraamusalan koulutuskeskuksen oppikirja 1/2007. Juvenes Print.

- Myhrberg, Pertti (2016): Vankeuden täytäntöönpano (2. uudistettu painos). Rikosseuraamusalan koulutuskeskuksen oppikirja 1/2016. Juvenes Print, Helsinki.
- Myllärinen, Anna Riitta (2011): Lainrikkajien elämänsisällön muutos ja sitä tukeva auttamistyö. Tampereen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print, Tampere.
- Mäenpää, Olli (2018): Hallinto-oikeus (2. uudistettu painos), Oikeuden perusteokset. Alma Talent, Helsinki.
- Mäenpää, Olli (2021): Hallintolaki ja hyvän hallinnon takeet (6. uudistettu painos). Edita, Helsinki.
- Mäki, Jenni (2017): Leimattuja, lainsuojattomia ja tulevaisuuden rakentajia. Tarinoita rikosseuraamustaustaisten asunnottomuudesta ja asumisesta. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2017. Suomen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print.
- Mäkipää, Leena (2014): Vankien oikeusturvan toteutuminen eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisujen valossa. Edilex 5/2014. Saatavilla: www.edilex.fi/artikkelit/12671.
- Mäkipää, Leena (2015): Vangit jälkikäteisten oikeusturvakeinojen käyttäjinä. Lakimies 1/2015, 54–80.
- Nagin, Daniel S. – Telep, Cody W. (2017): Procedural Justice and Legal Compliance. Annual Review of Law and Social Science 2017:13, 5–28. DOI: 10.1146/annurev-lawsocsci-110316-113310
- Newburn, Tim (2007): Criminology. Willan Publishing, Cullompton, Devon.
- Niemi, Hanna-Maria – Kilpeläinen, Mia (2023): Ihmisarvo ja vapausrangaistuksen täytäntöönpano. Teoksessa Olli Kaarakka ja Karoliina Nikula (toim.) Rikosseuraamusalan etiikka – käsitteistä käytäntöön. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus, Acta Poenologica 1/2023, 12–38.
- Niemivuo, Matti – Keravuori, Marietta (2003): Hallintolaki. WSOY Lakitieto, Ws Bookwell Oy, Porvoo.
- Nummenmaa, Lauri (2021): Tilastotieteen käsikirja. Tammi.
- Nummenmaa, Lauri – Holopainen, Martti – Pulkkinen, Pekka (2014): Tilastollisten menetelmien perusteet. Sanoma Pro Oy, Helsinki.
- Nuutila, Ari-Matti (1997): Rikoslain yleinen osa. Kauppakaari Oy, Helsinki.

- Näkki, Pirjo (2006): Vankien velkaantuminen ja yhteiskuntaan integroituminen. Sosiaali- ja terveysministeriön selvityksiä 2006:38. Sosiaali- ja terveysministeriö. Yliopistopaino, Helsinki.
- Obstbaum-Federley, Yaira (2017): From the social sector to selective individualized prison practices? A study on substance abuse among prisoners and its treatment. Unigrafia, Helsinki.
- Oikeusministeriö (2007): Hyvinvointivaltion kriminaalipolitiikka. Kriminaalipoliittinen toimintaohjelma vuosille 2007–2011. Oikeusministeriön toiminta ja hallinto 2007:13.
- Oikeusministeriö (2021): Taustalla rikos, edessä muutos. Suositukset viranomaisten saumattomalle yhteistyölle rikostaustaisten yhteiskuntaan kiinnittymisessä. Oikeusministeriön julkaisuja, Mietintöjä ja lausuntoja 2021:3. Saatavilla: https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/162849/OM_2021_3_ML.pdf [Tieto haettu 1.3.2023].
- Oikeusministeriön tutkimusstrategia 2007–2012. Oikeusministeriön toiminta ja hallinto 2007:21. Saatavilla: https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/76038/omth_2007_21.pdf?sequence=1 [Tieto haettu 19.9.2023]
- Oikeusministeriön tutkimusstrategia 2017–2020. Toiminta ja hallinto 3:2017. Saatavilla: https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/79209/OMTH_03_2017_OMn_tutkimusstrategia_28.pdf?sequence=1&isAllowed=y [Tieto haettu 19.9.2023]
- Ojala, Harri (2010): Vankien muutoksenhaku, laillisuusvalvonta ja oikeusturva. Teoksessa Riitta-Leena Paunio (toim.): Oikeusasiamies 90 vuotta –juhlakirja. Vammalan Kirjapaino Oy, Sastamala, 221–234.
- Olesen, Annette – Helminen, Maija – Bäcklin, Emy (2023): The Penal Voluntary Sector's Role in the Nordic Countries: A Shadow State? Teoksessa S. P. P. Nielsen and O. Hammerslev (eds.), Transformations of European Welfare States and Social Rights. Palgrave Socio-Legal Studies, 61–80. DOI: 10.1007/978-3-031-46637-3_4

- Paasonen, Jyri (2021): Rikosseuraamuslaitoksen turvallisuuden ja valvontatyön ulkoinen arviointi. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 2/2021. Saatavilla: https://www rikosseuraamus.fi/material/collections/20210510163048/7QCVnaVHV/2021-2_Risen_turvallisuuden_ja_valvontatyon_ulkoinen_arviointi.pdf [Tieto haettu 23.3.2023].
- Paasonen, Jyri – Vainio, Jesse (2022): Vankilaturvallisuus ja -väkivalta – vankilan henkilöstön kokema fyysinen ja henkinen väkivalta. *Kriminologia* 1:2022, 39–59. Saatavilla: <https://kriminologia.journal.fi/issue/view/8837> [Tieto haettu 23.3.2023].
- Paasonen, Jyri – Vainio, Jesse (2023): Vankeusaikaisen rikollisuuden estäminen vankilassa – vankilan henkilöstön kokemuksia. *Oikeus* 1/2023, 26–44.
- Pajujoja, Jussi (2019): Rikosseuraamuslaitoksen toiminta- ja asiakasprosessien tulevaisuus. Oikeusministeriön julkaisuja, Selvityksiä ja ohjeita 2019:15. Helsinki.
- Pawson, Ray – Tilley, Nick (1997): *Realistic evaluation*. SAGE Publications, London – Thousand Oaks – New Delhi.
- Pekkala, Seija – Markkanen, Hanna – Rainò, Päivi – Rautanen, Mika (2023): Kielelliset taidot. Rautanen, Mika – Harald, Kennet – Tyni, Sasu (toim., 2023): *Vankien terveys ja hyvinvointi 2023*. Wattu IV -vankiväestötutkimus. Terveysten ja hyvinvoinnin laitos, Raportti 007/2023. PunaMusta Oy, 171–180.
- Peled-Laskov, Ronit – Shoham, Efrat – Cojocaru, Lutz (2019): Work-Related Intervention Programs: Desistance From Criminality and Occupational Integration Among Released Prisoners on Parole. *International Journal of Offender Therapy and Comparative Criminology*, Vol. 63, Issue 13. DOI: 10.1177/0306624X19845762 [Tieto haettu 17.11.2023].
- Pietarinen, Juhan (2002): Eettiset perusvaatimukset tutkimustyössä. Teoksessa Sakari Karjalainen, Veikko Launis, Risto Pelkonen ja Juhani Pietarinen (toim.) *Tutkijan eettiset valinnat*. Gaudeamus, Tampere, 58–69.
- Pirjatanniemi, Elina (2011): Haastavatko ihmisoikeudet Suomen kriminaalipolitiikan? *Oikeus* 2011:2 (40), 154–174.

- Pitkänen, Tuuli – Kaskela, Teemu – Tyni, Sasu – Tourunen, Jouni (2016): Päihdehoitoon hakeutuneiden rikollisuus. Rekisteri- ja hoitotietoihin perustuva seurantatutkimus vankeusrangaistukseen tuomituista päihdehoidon asiakkaista. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2016. Suomen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print.
- Pogrebin, Mark – West-Smith, Mary – Unnithan, N. Prabha (2014): Employment Isn't Enough: Financial Obstacles Experienced by Ex-Prisoners During the Reentry Process. *Criminal Justice Review*, Vol. 39, Issue 4. DOI: 10.1177/0734016814540303 [Tieto haettu 17.11.2023].
- Puro, Perttu (1998): Selvitys poistumislupajärjestelmästä sekä poistumisluparikkomusten taustatekijöistä. Oikeusministeriön vankeinhoito-osaston julkaisuja 1/1998. Hakapaino Oy, Helsinki.
- Ranta, Esa – Rita, Hannu – Kouki, Jari (2002): *Biometria. Tilastotiedettä ekologeille*. Yliopistopaino, Helsinki.
- Rantala, Kati (2004a): Vankilasta vapautuvat huumeiden käyttäjät: sosiaalinen ongelma? Uusintarikollisuuden vähentäminen yksilökohtaisella työotteella ja verkostoituen. Tampereen Huumepilotin 4. raportti 2004. Tampereen kaupunki, sosiaali- ja terveystoimi. Tutkimuksia3/2004. Tampereen kaupunki: Painatuskeskus. Saatavilla verkossa: <https://www.yumpu.com/fi/document/read/25415173/vankilasta-vapautuvat-huumeiden-ongelmakayttajat-poliisi>
- Rantala, Kati (2004b): Onko nykykeinoista vankilakierteen katkaisuun. *Haaste* 3/2004.
- Rantala, Kati – Helenius, Anu – Kuokkanen, Kanerva (2021): Reilun vankilan elementit. Teoksessa Sakari Kainulainen ja Juho Saari (toim.) *Suomalainen vanki*. Vastapaino, Tampere, 219–239.
- Rantala, Kati – Tyni, Sasu – Koskeniemi, Lauri – Liimatainen, Anu – Kääriäinen, Henri (2017): Tutkintavankien olot ja oikeuksien toteutuminen. Helsingin yliopisto, Kriminologian ja oikeuspolitiikan instituutti. *Tutkimuksia* 4/2017. Unigrafia, Helsinki.

- Rantanen, Teemu – Lindqvist, Minna – Lindström, Janika – Vuorinen, Pertti – Weckroth, Antti (2016): Yhteistyötä, valvontaa ja kokonaisvaltaista kuntoutusta. Tutkimus valvotun koepäpöuden ja päihdekuntoutuksen yhdistämisestä. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisu 3/2016.
- Rantanen, Teemu – Toikko, Timo (2014): Näyttöön perustuva käytäntö: Suomalaisen rikosseuraamusalan keskustelun ja sosiaalityökeskustelun vertailua. Teoksessa Henrik Linderborg, Mari Suonio ja Tytti Lassila (toim.) Sosiaalityö ja sosiaalinen tuki rikosseuraamusalalla. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisu 1/2014, 113–135. Suomen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print.
- Rautanen, Mika – Harald, Kennet – Tyni, Sasu (toim., 2023): Vankien terveys ja hyvinvointi 2023. Wattu IV -vankiväestötutkimus. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, Raportti 007/2023. PunaMusta Oy.
- Rautanen, Mika – Vaara, Mariitta – Mikkola, Merja (2023): Työkyky ja työllistymisen esteet. Teoksessa Mika Rautanen, Kennet Harald ja Sasu Tyni (toim.), Vankien terveys ja hyvinvointi 2023. Wattu IV -vankiväestötutkimus. Terveiden ja hyvinvoinnin laitos, Raportti 007/2023. PunaMusta Oy, 227–233.
- Rautniemi, Lasse (2011): Integraatio ja yhteiskunnan tarkastelutaso. Teoksessa Teoksessa Raino Lavikkala – Henrik Linderborg (toim.): Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus, Acta Poenologica 2/2011. Tampereen yliopistopaino Oy – Juvenes Print. Tampere 2011, 243–249.
- Reisig, Michael D. – Mesko, Gorazd (2009): Procedural justice, legitimacy, and prisoner misconduct. *Psychology, Crime and Law*, Vol. 15, No. 1, 41–59.
- Richter, Maija (2002): Vankeinhoidon käytännöt. Teoksessa Markku Salminen ja Klaus Toivonen (toim.) Vankeinhoidon perusteet. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 4/2002. Tietosanoma Oy, 79–98.
- Rikosseuraamusasiakkaat 1.5.2014. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 3/2014. Saatavilla: https://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-monisteetjaraportit/gVNfGzswr/Rikosseuraamusasiakkaat_1.5.2014.pdf [Tieto haettu 22.9.2023].

- Rikosseuraamuslaitoksen määräys (10/004/2018). Poistumislupien määrä ja kesto. Saatavilla: <https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/seuraamukset/saannokset/maarayksetjaohjeet/Poistumislupienmaarajakesto100042018.html#> [Tieto haettu 22.9.2023].
- Rikosseuraamuslaitoksen ohje (9/004/2021). Vangin päihteettömyyden valvonta, päihtymystilan toteaminen ja päihdevalvonnan testit. Saatavilla: <https://rikosseuraamus.fi/fi/index/seuraamukset/saannokset/maarayksetjaohjeet/Vanginpaihteettomyydenvolvonta,paihtymystilantoteaminenjapaihdevalvonnantestit90042021.html> [Tieto haettu 27.3.2023].
- Rikosseuraamuslaitoksen ohje (3/004/2022). Vangin sijoittaminen tai siirtäminen avolaitokseen ja avolaitoksesta suljettuun vankilaan. Saatavilla: <https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/seuraamukset/saannokset/maarayksetjaohjeet/vanginsijoittaminen-taisiirtamine-navolaitokseenjaavolaitoksestasuljettuunvankilaan30042022.html#> [Tieto haettu 22.9.2023].
- Rikosseuraamuslaitoksen strategiakartta 2022–2025. Saatavilla: https://www.rikosseuraamus.fi/material/collections/20220704115903/HkfF8Xtk9/Strategiakartta_2022_-_2025_saavutettava_Valmis.pdf [Tieto haettu 28.2.2023].
- Rikosseuraamuslaitoksen tilastollinen vuosikirja 2014. Saatavilla: https://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-tilastollinenvuosikirja/2L62dq7TN/RISE_Vuosikirja2014_nettiin_korjattu.pdf [Tieto haettu 28.8.2023].
- Rikosseuraamuslaitoksen tilastollinen vuosikirja 2016. Saatavilla: https://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-tilastollinenvuosikirja/OEnaT5BkF/RISE_Tilastoja_2016.pdf. [Tieto haettu 25.6.2019].
- Rikosseuraamuslaitoksen tilastollinen vuosikirja 2017. Suomen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print. Saatavilla: http://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-tilastollinenvuosikirja/xD59k9cWF/RISE_Tilastoja_2017.pdf.

- Rikosseuraamuslaitoksen tilastollinen vuosikirja 2018. Saatavilla: https://www.rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-tilastollinenvuosikirja/AWHmQGSQj/Rikosseuraamuslaitoksen_tilastollinen_vuosikirja_2018_WWW2.pdf. [Tieto haettu 25.6.2019].
- Rikosseuraamuslaitoksen tilastollinen vuosikirja 2020. Saatavilla: https://www.rikosseuraamus.fi/material/collections/20210630143720/7RRy9CvLt/RISE_Tilastollinen_vuosikirja_2020_FI_1.pdf. [Tieto haettu 9.6.2020].
- Rikosseuraamuslaitoksen tilastollinen vuosikirja 2021. Saatavilla: https://www.rikosseuraamus.fi/material/collections/20220614144512/7a0qfFI1R/RISE_Tilastollinen_vuosikirja_2021_FI.pdf [Tieto haettu 27.2.2023].
- Rikosseuraamuslaitoksen tilastollinen vuosikirja 2022. Saatavilla: https://www.rikosseuraamus.fi/material/sites/rise_ja_rskk_yhteiset/dokumentit/p8tplqmq0/RISE_Tilastollinen_vuosikirja_2022_FI.pdf [Tieto haettu 6.7.2023].
- Rikosseuraamuslaitos (2016): Rikosseuraamuslaitoksen Jyväskylän kampuksen sijoittumisesta sopiminen etenee. Tiedotteet ja uutiset 2016, saatavilla: <https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/ajankohtaista/tiedotteet/2016/rikosseuraamuslaitoksenjyvaskylankampuksensijoittumisestasopiminenetenee.html> [Tieto haettu 28.2.2023].
- Rikosseuraamuslaitos (2019): Tulo-opas (drno 7/400/2019), Helsingin vankila. Saatavilla: https://rikosseuraamus.fi/material/collections/20210827121634/7Ss2sJqNF/Helsingin_vankilan_tulo-opas_14.4.2021.pdf [Tieto haettu 16.11.2023].
- Rikosseuraamuslaitos (2020a): Hämeenlinnaan valmistunut kansainvälisesti edistysellinen vankila naisille uudistaa Rikosseuraamuslaitoksen toimintakulttuuria (uutisia ja tiedotteita). Saatavilla: <https://www.rikosseuraamus.fi/fi/index/ajankohtaista/tiedotteet/2020/hameenlinnaanzvalmistunutkansainvalisestiedistysellinenvankilanaisilleuudistaarikosseuraamuslaitoksentoimintakulttuuria.html> [Tieto haettu 28.2.2023].

- Rikosseuraamuslaitos (2020b): Sulkavan vankilan tulo-opas. Saatavilla: https://rikosseuraamus.fi/material/collections/20201216103242/7MddOjEKn/Sulkavan_vankilan_tulo-opas_1.10.2020.pdf [Tieto haettu 16.11.2023].
- Rikosseuraamuslaitos (2021a): Mikkelin vankilan tulo-opas. Saatavilla: https://rikosseuraamus.fi/material/collections/20210622170223/7RFxAb6RV/Mikkelin_vankilan_tulo-opas_2021.pdf [Tieto haettu 16.11.2023].
- Rikosseuraamuslaitos (2021b): Pelson vankilan tulo-opas. Opas saapuvalla vangille. Saatavilla: https://rikosseuraamus.fi/material/collections/20210608155156/7QuaDrKGf/Pelson_vankilan_tulo-opas_2021.pdf [Tieto haettu 16.11.2023].
- Rikosseuraamuslaitos (2021c): Jokelan vankilan tulo-opas. Saatavilla: https://rikosseuraamus.fi/material/collections/20210114163821/7NM8Js05Z/Tulo-opas_Jokelan_vankilan_avovankilaosasto.pdf [Tieto haettu 16.11.2023].
- Rikosseuraamuslaitos (2022): Sidosryhmäyhteistyön linjaukset. Saatavilla: https://www.rikosseuraamus.fi/material/collections/20220608133128/7Zrdylskj/Sidosryhmayhteistyon_linjaukset.pdf [Tieto haettu 28.2.2023].
- Rikosseuraamusvirasto (2008): Rikosseuraamusalan asiakaskunta, työprosessit ja kuntouttaminen. Työryhmän mietintö. Rikosseuraamusviraston monisteita 5/2008. Helsinki. Saatavilla: http://rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-moniste-etjaraportit/6DIRMCuaX/5-2008_Risealan_kehittamishanke.pdf [Tieto haettu 25.1.2017].
- Robert, Luc – Mine, Benjamin – Maes, Eric – Jonckheere, Alexia (2020): Structuring Discretion Among Belgium’s Prison Leave Decision-makers. *European Journal on Criminal Policy and Research* 26:265–283.
- Ryan, Cathal – Bergin, Michael (2022): Procedural Justice and Legitimacy in Prisons. A Review of Extant Empirical Literature. *Criminal Justice and Behavior*, Vol. 49, No. 2, 143–163.

- Räikkä, Juha (2002): Ammattietiikan merkitys. Teoksessa Sakari Karjalainen, Veikko Launis, Risto Pelkonen ja Juhani Pietarinen (toim.) Tutkijan eettiset valinnat. Gaudeamus, Tampere, 82–91.
- Saari Juho (2021): Vankien kokema turvallisuus. Teoksessa Sakari Kainulainen ja Juho Saari (toim.) Suomalainen vanki. Vastapaino, Tampere, 149–175.
- Salmiala, Bruno A. (1953): Yleisprevention ja erityisprevention merkitys rikollisuuden vastustamisessa. Lakimies 1.–2. vihko 1953, 222–236.
- Salmiala, Bruno A. (1966): Rangaistus ja yleispreventio. Defensor Legis, 47. vuosikerta. Osakeyhtiö Hämeen Sanomat, Hämeenlinna.
- Salo, Benny – Laaksonen, Toni – Santtila, Pekka (2016): Construct validity and internal reliability of the Finnish risk and needs assessment form. Journal of Scandinavian Studies in Criminology and Crime Prevention, Vol. 17, No. 1, 86–107.
- Salovaara, Ulla (2019): Rikoksista tuomitut naiset. Yhteisöstä erottaminen ja takaisinliittymisen mahdollisuudet. Rikosseuraamuslaitoksen koulutuskeskus, Acta Poenologica 1/2019. PunaMusta Oy.
- Sargeant, Elise – Barkworth, Julie – Madon, Natasha S. (2020): Procedural Justice in the Criminal Justice System. Oxford Research Encyclopedias, Criminology and Criminal Justice. DOI: 10.1093/acrefore/9780190264079.013.635
- Serlachius, Allan (1909): Suomen rikosoikeuden oppikirja I osa. Yleiset opit. Kustannusosakeyhtiö Otava, Helsinki.
- Skardhamar, Torbjørn – Telle, Kjetil (2012): Post-release Employment and Recidivism in Norway. Journal of Quantitative Criminology, Vol. 28, 629–649.
- Smolej, Mirka (2005): Rikosseuraamusten tutkimus Suomessa. Katsaus tutkimuksen painopisteisiin ja resursseihin. Oikeuspoliittisen tutkimuslaitoksen tutkimustiedonantoja 66. Hakapaino Oy, Helsinki.
- Storgaard, Anette (2020): Prison Leave in Denmark: How a Tradition of Combining Rehabilitation with Discipline Developed into Putting Access to Justice at Risk. European Journal on Criminal Policy and Research 26, 213–229.

- Sosiaali- ja terveystieteiden tutkimuskeskuksen selvityksiä 2006:6. Rikoksista rangaistujen tuen tarve. Suositukset yhteistoiminnalle. Yliopistopaino, Helsinki.
- Suomela, Maarit (2002): Kognitiivis-behavioraaliset toimintaohjelmat. Teoksessa Markku Salminen ja Klaus Toivonen (toim.) Vankeinhoidon perusteet. Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 4/2002. Tietosanoma Oy, 221–238.
- Suonio, Mari – Linderborg, Henrik – Lassila, Tytti (2014): Johdanto. Teoksessa Henrik Linderborg – Mari Suonio ja Tytti Lassila (toim.) Sosiaalityö ja sosiaalinen tuki rikosseuraamusalalla. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2014.
- Suonpää, Karoliina – Ellonen, Noora – Aaltonen, Mikko – Tyni, Sasu (2021): Vankien sosiaalinen integraatio. Teoksessa Sakari Kainulainen ja Juho Saari (toim.) Suomalainen vanki. Vastapaino, Tampere, 199–218.
- Symkovych, Anton (2020): The Eye of a Needle: Temporary Prison Leave in Ukraine. *European Journal on Criminal Policy and Research* 26:195–210.
- Talini, Silvia (2020): Prison Leave in Italy: Legislation and Practical Application Is the Italian Regulation on Prison Leave Ensuring the Constitutional Purpose of Punishment? *European Journal on Criminal Policy and Research* 26:159–176.
- Tapani, Jussi (2007): Kriminaalipolitiikka ja rikoslainoppi – politiikan ja oikeuden rajalla. *Oikeus* 2007:4 (36), 401–408.
- Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti (2016): Rikosoikeus. Rangaistuksen määrääminen ja täytäntöönpano. Talentum Pro, Helsinki.
- Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti – Hyttinen, Tatu (2019): Rikosoikeuden yleinen osa. Vastuuoppi. Alma Talent Oy, Helsinki 2019.
- Tapani, Jussi – Tolvanen, Matti – Kempainen, Heikki (2022): Rikosoikeus. Rangaistuksen määrääminen ja täytäntöönpano. Alma Talent, Helsinki.
- Tiililä, Ulla (2007): Tekstit viraston työssä. Tutkimus etuuspäätösten kielestä ja konteksteista. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 1108. Hakapaino Oy, Helsinki.

- Tiilikä, Ulla (2008): Perusteltuja päätöksiä? Etuuspäätökset kirjoitettujen ja kirjoittamattomien lakien ristipaineissa. Teoksessa Richard Foley, Tarja Salmi-Tolonen, Iris Tukiainen – Birgitta Vehmas (toim.) Kielen ja oikeuden kohtaamisista. Heikki E. S. Mattilan juhlaKirja. Talentum, Helsinki, 395–415.
- Tolvanen, Matti (2005): Johdatus kriminaalipolitiikan teoriaan. Joensuun yliopistopaino, Joensuu.
- Tolvanen, Matti (2006): Vankeusrangaistuksen täytäntöönpanon tavoite ja keinot sen toteuttamiseksi vankeuslain mukaan. Teoksessa Timo Ahonen (toim.) Oikeussosiologiaa ja kriminologiaa. Juhlajulkaisu Ahti Laitinen 1946 – 24/4 – 2006. Turun yliopiston oikeustieteellisen tiedekunnan julkaisuja, A. Juhlajulkaisut N:o 17. Vammalan Kirjapaino Oy. Vammala, 221–240.
- Tolvanen, Matti (2010): Empiirisen tutkimuksen hyödyntäminen rikoslainkäytössä. Teoksessa Anssi Keinänen – Mia Kilpeläinen – Ulla Väätänen (toim.) Empiirisen oikeustutkimuksen kokemukset, haasteet ja tulevaisuus. Itä-Suomen yliopiston oikeustieteellisiä julkaisuja 26, Joensuun yliopistopaino.
- Tolvanen, Matti (2012): Sopimuksellisuus rikosoikeudellisessa seuraamusjärjestelmässä. Lakimies 7–8/2012, 1070–1088.
- Tolvanen, Matti – Keski-Valkama, Alice – Koskela, Tarja – Pajuoja, Jussi – Rautanen, Mika – Tiihonen, Jari – Tyni, Sasu – Törölä, Miisa – Eskelinen, Emilia (2021): Vaarallisuuden ja väkivaltariskin arvioiminen. Valtioneuvoston selvitys- ja tutkimustoiminnan julkaisusarja 2021:70. Saatavilla: https://julkaisut.valtioneuvosto.fi/bitstream/handle/10024/163635/VNTEAS_2021_70.pdf;jsessionid=97C5CC83536CE810AEE423465DC254E1?sequence=1 [Tieto haettu 22.5.2023].
- Tolvanen, Matti – Kukkonen, Reima (2011): Esitutkinta- ja pakkokeino-oikeuden perusteet. Talentum, Helsinki.
- Tourunen, Jouni – Kaskela, Teemu – Weckroth, Antti (2019): Päihdekuntoutusohjelmat vankilassa. Historiallinen katsaus sekä ohjaajien ja vankien kokemukset. A-klinikkasäätiön raporttisarja 68. Helsinki.

- Tourunen, Jouni – Perälä, Jussi (2004): Kohti kognitiivista yhteisöhoitoa? Helsingin vankilan päihteettömän osaston arviointi- ja kehittämistutkimus. Rikosseuraamusviraston julkaisu 2/2004. Vammalan kirjapaino Oy, Vammala.
- Tuokkola, Kati – Nieminen, Jarmo (2014): Selvitys rikosseuraamusalan työntekijöiden näkemyksistä ja kokemuksista. Toimivat käytännöt ja ajankohtaiset haasteet asuntoasioiden hoidossa PAAVO-ohjelmiin kuuluvien kuntien alueilla. Rikosseuraamuslaitoksen monisteita 4/2014. Saatavilla: https://www rikosseuraamus.fi/material/attachments/rise/julkaisut-monisteetjaraportit/tYdCpAUIIN/2014-04_Selvitys_rikosseuraamusalan_tyontekijoiden_nakemyksista_ja_kokemuksista.pdf.
- Tuomi, Jouni – Sarajärvi, Anneli (2018): Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi (uud. laitos). Tammi, Helsinki.
- Tuominen, Tiina (2018) Neurocognitive deficits, academic difficulties and substance dependence among Finnish offenders: connections to recidivism and implications for rehabilitation. Turun yliopiston julkaisu – Annales Universitatis Turkuensis. Sarja - ser. B osa - tom. 453. Humaniora, Turku. Saatavilla: <https://www.utupub.fi/bitstream/handle/10024/144773/AnnalesB453Tuominen.pdf?sequence=1&isAllowed=y> [Tieto haettu 16.11.2023].
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2019): Ihmiseen kohdistuvan tutkimuksen eettiset periaatteet ja ihmistieteiden eettinen ennakoarviointi Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan ohje 2019. Saatavilla: https://tenk.fi/sites/default/files/2021-01/Ihmistieteiden_eettisen_ennakoarvioinnin_ohje_2020.pdf [Tieto haettu 22.6.2022].
- Tutkimuseettinen neuvottelukunta (2023): Hyvä tieteellinen käytäntö ja sen loukkausepäilyjen käsitteleminen Suomessa. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan HTK-ohje 2023. Tutkimuseettisen neuvottelukunnan julkaisu 2/2026. Saatavilla: https://tenk.fi/sites/default/files/2023-03/HTK-ohje_2023.pdf [Tieto haettu 26.4.2023].
- Tyler, Tom R. (1990): Why People Obey the Law. Yale University Press. New Haven and London.

- Tyler, Tom R. (2003): Procedural Justice, Legitimacy, and the Effective Rule of Law. *Crime and Justice*, 2003, Vol. 30 (2003), 283–357.
- Tyni, Sasu (2011): Rikosseuraamusasiakkaiden uusintarikollisuus. Teoksessa Raino Lavikkala – Henrik Linderborg (toim.): Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus, *Acta Poenologica* 2/2011. Tampereen yliopistopaino Oy – Juvenes Print. Tampere 2011, 153–174.
- Tyni, Sasu (2015): Vankeinhoidon vaikuttavuus. Onko kuntoutukselle tilastollisia perusteita? Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 1/2015. Suomen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print.
- Tyni, Sasu – Aaltonen, Mikko (2021): Vankeusaikaisten kuntoutusohjelmien vaikutusarvioinnit ja arvioitavuus. *Kriminologia* 1/2021, 39–59.
- Tyni, Sasu – Blomster, Peter (2012): Vähentävätkö vankitoiminnot uusintarikollisuutta? *Yhteiskuntapolitiikka* 77:6, 621–639.
- Tyni, Sasu – Keinänen, Anssi – Kipinoinen, Kristian (2014): Cognitive Skills -ohjelman vaikutukset vankien ajatteluun, motivaatioon ja uusintarikollisuuteen: tulokset, ongelmat ja mahdollisuudet. *Edilex* 2014/13. Saatavilla: www.edilex.fi/lakikirjasto/13521.
- Utriainen, Terttu (1989): Rikosoikeudellisen seuraamusjärjestelmän 100 vuotta. Teoksessa Raimo Lahti (toim.) Rikosoikeudellisia kirjoitelmia VI. Rikosoikeuden juhlavuonna 1989. Suomalaisen Lakimiesyhdistyksen julkaisuja, A-sarja N:o 185. Vammalan Kirjapaino Oy, Vammala, 487–492.
- Utriainen, Terttu (1992): Rikosten rangaistukset ja muut seuraamukset. Lakimiesliiton Kustannus, Tammer-Paino Oy, Tampere.
- Vainio, Jesse (2022): Vankia koskeva lupaharkinta ja päätöksenteko. *Edilex* 2022/39. Saatavilla <http://www.edilex.fi/artikkelit/28287> [Tieto haettu 25.8.2023].
- Valtioneuvosto (2023): Vahva ja välittävä Suomi. Pääministeri Petteri Orpon hallituksen ohjelma 20.6.2023. Valtioneuvoston julkaisuja 2023:58. PunaMusta Oy, Helsinki.

- Valtiontalouden tarkastusvirasto (2016): Tuloksellisuustarkastuskertomus. Uusintarikollisuuden vähentäminen rangaistusaikana ja sen jälkeen. Valtiontalouden tarkastusviraston tarkastuskertomukset 18/2016. Lönnberg Print & Promo, Helsinki.
- Vatjus-Anttila, Jalo (2022): Seuraamusjärjestelmämme rangaistusteoreettisten painotuksien muutokset. Teoksessa Esko Yli-Hemminki, Sakari Melander ja Kimmo Nuotio (toim.) Rikoksen ja rangaistuksen filosofia. Gaudeamus, Tallinna, 89–113.
- Viikki-Ripatti, Sari (2011): Rikollisuudesta irrottautuminen subjektiivisena kokemuksena. Teoksessa Raino Lavikkala ja Henrik Linderborg (toim.): Rikosseuraamustyön kehittämisen kysymyksiä. Rikosseuraamusalan koulutuskeskus, Acta Poenologica 2/2011, 197–226. Tampereen yliopistopaino Oy – Juvenes Print, Tampere.
- Viitanen, Päivi (2013): The Health, Work Ability and Healthcare Needs of Finnish Female Prisoners. Suomen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print, Tampere.
- Virolainen, Jyrki – Martikainen, Petri (2003): Pro & contra. Tuomion perustelemisen keskeisiä kysymyksiä. Talentum, Helsinki.
- von Hirsch, Andrew – Bottoms, Anthony E. – Burney, Elizabeth – Wikström, P-O. (1999): Criminal Deterrence and Sentence Severity. An Analysis of Recent Research. Hart Publishing. Oxford – Portland Oregon.
- von Liszt, Franz (1929): Rikosoikeuden yleiset opit. Teoksen "Lehrbuch des Deutschen strafrechts" yleinen osa, suomentanut Arvo Haveri. Keravan kirjapaino, Kerava.
- Vähimmäissääntöjen soveltaminen – Hyvän vankeinhoidon käsikirja (1997). Vankeinhoidon koulutuskeskuksen julkaisu 4/97.
- Väyrynen, Sanna – Ronkainen, Suvi – Silen, Marianne – Keränen, Anne – Tyni, Sasu (2014): Muutokseen motivointi ja väkivaltaisuuden muutos. Arviointitutkimus Move! -ohjelman vaikuttavuudesta. Rikosseuraamuslaitoksen julkaisuja 2/2014, Suomen Yliopistopaino Oy – Juvenes Print.
- Väätänen, Ulla (2011): Oikein ja joutuisasti. Kariston kirjapaino Oy, Hämeenlinna.

- Walters, Glenn D. – Bolger, P. Colin (2019): Procedural justice perceptions, legitimacy beliefs, and compliance with the law: a meta-analysis. *Journal of Experimental Criminology* (2019) 15, 341–372. DOI: 10.1007/s11292-018-9338-2
- Waltzer, Katariina (2017): Rikoksen uusijan elämäkulku: hyvinvoinnin ja syrjäytymisen polut. Publications of the University of Eastern Finland. Dissertations in Education, Humanities and Theology No 113. Juvenes Print, Suomen Yliopistopaino Oy, Tampere.
- Weisburd, David – Farrington, David P. – Gill, Charlotte (2016): What works in crime prevention and rehabilitation: lessons from systematic reviews. Springer, New York.
- Woolridge, Jeffrey M. (2000): *Introductory Econometrics. A Modern Approach*. South-Western College Publishing, printed in United States of America.
- Äärelä, Tanja (2012): "Aika paljollin vaikuttaa minkäläinen ilme opettajalla on naamalla". Nuoret vangit kertovat peruskouluajoista. Lapin yliopistopaino. Saatavilla: https://lauda.ulapland.fi/bitstream/handle/10024/61671/%c3%84%c3%a4rel%c3%a4_actaE_105pdfA.pdf?sequence=5&isAllowed=y [Tieto haettu 16.5.2023].

Virallislähteet

- HaVM 29/2002 vp. Hallintovaliokunnan mietintö. Hallituksen esitys hallintolaiksi ja laiksi hallintolainkäyttölain muuttamisesta.
- HE 72/2002 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle hallintolaiksi ja laiksi hallintolainkäyttölain muuttamisesta.
- HE 263/2004 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa ja tutkintavankeuden toimeenpanoa koskevaksi lainsäädännöksi.
- HE 45/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle vankeutta ja tutkintavankeutta koskevan lainsäädännön muuttamiseksi.
- HE 215/2014 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle yhdyskuntaseuraamusten täytäntöönpanoa koskevaksi lainsäädännöksi.

HE 241/2020 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle hyvinvointialueiden perustamista ja sosiaali- ja terveydenhuollon sekä pelastustoimen järjestämisen uudistusta koskevaksi lainsäädännöksi sekä Euroopan paikallisen itsehallinnon peruskirjan 12 ja 13 artiklan mukaisen ilmoituksen antamiseksi.

HE 246/2020 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laeiksi henkilötietojen käsittelystä Rikosseuraamuslaitoksessa sekä vankeuslain ja eräiden muiden seuraamusten täytäntöönpanosta annettujen lakien muuttamisesta.

HE 57/2021 vp. Hallituksen esitys eduskunnalle laiksi Rikosseuraamuslaitoksesta sekä eräiksi siihen liittyviksi laeiksi.

LaVM 10/2005 vp. Lakivaliokunnan mietintö. Hallituksen esitys vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa ja tutkintavankeuden toimeenpanoa koskevaksi lainsäädännöksi.

PeVL 20/2005 vp. Perustuslakivaliokunnan lausunto. Hallituksen esitys eduskunnalle vankeusrangaistuksen täytäntöönpanoa ja tutkintavankeuden toimeenpanoa koskevaksi lainsäädännöksi.

Kansainväliset sopimukset ja säännöt

Euroopan ihmisoikeussopimus, SopS 19/1990

Eurooppalaiset vankeinhoitosäännöt: Recommendation Rec(2006)2 of the Committee of Ministers to member states on the European Prison Rules. Saatavilla: <https://rm.coe.int/european-prison-rules-978-92-871-5982-3/16806ab9ae> [Tieto haettu 3.8.2022].

Kansalais- ja poliittisia oikeuksia koskeva yleissopimus (KP-sopimus), SopS 8/1976

Yhdistyneiden kansakuntien vankeinhoidon vähimmäissäännöt (Nelson Mandela-säännöt)

Yleissopimus lapsen oikeuksista (Convention on the Rights of the Child, CHC), SopS 59/1991

Eduskunnan oikeusasiamiehen ratkaisut

EOAK 7.11.2002 drnot 1274/4/01 ja 2118/4/01
EOAK 3.11.2004 drno713/2/03
EOAK 28.10.2008 dnro 2845/2/06
EOAK18.9.2009 drno 3095/2/07
EOAK 15.5.2009 drno 277/4/08
EOAK 14.8.2012 drno 3857/4/2010
EOAK 4.3.2015 drno 801/4/14
EOAK 27.2.2015 drnot 926/4/14 ja 4371/4/14
EOAK 15.12.2015 dnro 2465/4/14
EOAK 17.11.2015 drno 4640/4/14
EOAK 22.2.2016 drno 1736/4/15
EOAK 12.9.2016 drno 3843/4/2015
EOAK 28.2.2017 dnrot 346, 347, 349 ja 366/4/16
EAOK 6.3.2017 drno 618/4/16
EOAK 1.12.2016 drno 893/4/16
EOAK 9.8.2017 drno 2474/2016
EOAK 21.2.2018 drno 286/2017
EOAK 24.9.2018 drno 4343/2017
EOAK 9.8.2018 drno 4633/2017
EOAK 22.11.2018 drnot 5076/2017 ja 6309/2017
EOAK 29.3.2019 drno 475/2018
EOAK 23.4.2019 drnot1512/2018 ja 1982/2018
EOAK 17.6.2020 drno 1626/2018
EOAK 26.11.2019 drno 5083/2018
EOAK 5.8.2019 drno 1592/2019
EOAK 6.11.2019 drno 2449/2019
EOAK 21.4.2020 drno 4445/2019
EOAK 6.10. 2020 drno 2154/2020
EOAK 29.9.2021 drno 7030/2020
EOAK 11.3.2022 drno 7701/2021
EOAK 13.10.2021 drno 8654/2021
EOAK 18.9.2023 drno 3250/2022
EOAK 19.6.2023 drno 1186/2023

LIITTEET

Liite 1.

Rangaistusajan suunnitelmien tavoitteiden kategoriat

1 Asuminen ja arkiselviytyminen

- 101 Toimintakyvyn arviointi ja/tai motivoituminen itsenäiseen selviytymiseen
 - 102 Fyysisen ja psyykkisen toimintakyvyn ylläpito
 - 103 Laitostumisen estäminen ja rikollisen alakulttuurin välttäminen
 - 104 Arkielämän ja asumisen taitojen oppiminen
 - 105 Itsenäinen selviytyminen
-

2 Tulot ja taloudellinen tilanne

- 201 Rahankäyttöongelmien tunnistaminen ja/tai motivoituminen hallittuun rahankäyttöön
 - 202 Velkojen ja korvausten kartoitus ja/tai hoitaminen
 - 203 Oman talouden hallinta
-

3 Koulutus

- 301 Koulutustarpeiden kartoitus ja/tai motivoituminen itsensä kehittämiseen
 - 302 Oppimisvalmiuksien parantaminen
 - 303 Oppivelvollisuuteen sisältyvien tietojen hankkiminen
 - 304 Ammattitaidon hankkiminen
 - 305 Muiden tietojen ja taitojen oppiminen
 - 39 Koulutus ja työllisyys
-

4 Työllisyys

- 401 Työkyvyn arviointi ja motivoituminen työhön
 - 402 Työkyvyn ylläpito ja kehittäminen
 - 403 Työelämän perusvalmiuksien parantaminen
 - 404 Työelämän ammatillisten taitojen parantaminen
 - 405 Työllistymisen edistyminen
-

5 Sosiaaliset sidokset ja elämäntapa

- 501 Vastuullinen vanhemmuus
 - 502 Parisuhteen ylläpito ja/tai parantaminen
 - 503 Muiden lähisuhteiden ylläpito ja/tai kehittäminen
 - 504 Hyväksikäytöstä toipuminen
 - 505 Hyväksikäytön lopettaminen
 - 506 Päihteetön ja rikokseton verkosto ja elämäntapa
 - 507 Vastuullinen elämäntapa
-

6 Päihteet ja muut riippuvuudet

- 601 Päihdeongelman kartoitus ja/tai motivoituminen hoitoon
 - 602 Päihderiippuvuuden vähentäminen
 - 603 Alkoholin käytön hallinta
 - 604 Huumeista eroon pääseminen
 - 605 Päihteettömänä pysyminen
 - 606 Päihdehaittojen vähentäminen
 - 607 Muun riippuvuuden hallinta
 - 68 Alkoholin käyttö
 - 69 Huumausaineiden käyttö
-

7 Asenteet, ajattelu ja käyttäytyminen

- 701 Asenteiden ja ajattelun tunnistaminen ja/tai motivoituminen muutokseen
 - 702 Motivoituminen rikoksettomaan elämään
 - 703 Vuorovaikutus- ja sosiaalisten taitojen parantaminen
 - 704 Ongelmaratkaisutaitojen parantaminen
 - 705 Aggressiivisuuden hallinta ja itsehillintä
 - 706 Rikollisesta käyttäytymisestä luopuminen
 - 78 Ajattelu ja käyttäytyminen
 - 79 Asenteet
-

88 Ei luokiteltu

99 Muu

- 9901 Terveysteen liittyvä tavoite
 - 9902 Yhteiskuntaan sijoittumisen valmistelu
-

LIITE 2.

Rangaistusajan suunnitelma

**RANGAISTUSAJAN
SUUNNITELMA**
13.10.2017

Sivu 1/5

Sukunimi, etunimet

Henkilötunnus

Kotikunta

Vankinumero

Rangaistuslaitoskertaisuus
9

Rangaistuksen pituus
v kk 210 p

Rangaistuksen alkamisaika
15.11.2017

Suunnitelma perustuu

Kirjallinen materiaali

Rikoksetonta elämäntapaa tukevat tavoitteet ja toteutuminen

Päihteettömyyteen motivoituminen
Väkivallattomien toimintamallien harjoittelu
Vapautumisen valmistelu

Toimintakyky

Aiemman kauden rangaistusajan suunnitelman mukaan terveydentilassa huomioitavia seikkoja

Uusimisriskitekijät

Päihdekäyttö, asunnottomuus, puutteelliset ongelmanratkaisutaidot sekä impulsiivinen ja aggressiivinen käyttäytyminen.

Vahvuudet

Pyrkinyt siviilissä hoitamaan asioitaan.

Tuomitun omaa käsitystä vahvuuksista ei ole voitu tiedustella.

Laitosturvallisuus

10.10.2017: sijoitus tarkoituksenmukaisen turvallisuustason laitokseen
yhdykskuntaseuraamustoimiston toimiston harkinnan mukaisesti. /LSRA/Arke (arviointikeskus)

Tulossa suorittamaan 9. vankilakautta. Vapautunut viimeksi 5/16 suljetusta laitoksesta. Aiemmillä vankeuskausilla useita kurinpitomerkintöjä.

Vangin mielipide

on lähetytty aikavarauskirje palautui merkinnällä "Ei noude", näin ollen häntä ei ole voitu kuulla.

Tavoitteiden mukainen toiminta vankilassa

Taloudellinen tilanne, asuminen ja arkipäivän toiminnot

Suunniteltu toiminta

Asumistilanteen kartoitus ja asumisvaihtoehtojen selvittäminen ennen vapautumista. Etuusasioiden vireillelaitto ennen vapautumista. on väestötietojärjestelmän ja yhdyskuntaseuraamusrekisterin mukaan asunnoton.
Vilperi, Vili, 13.10.2017

Toteutunut toiminta

Koulutus ja työllisyys

Suunniteltu toiminta

Toimintaan osallistuminen laitostarjonta ja psyykkinen ja fyysinen toimintakyky huomioiden. on edellisen vankilakauden rangaistusajan suunnitelman mukaan aloittanut vankeusaikana lukio-opinnot ja suorittanut ainakin englannin kielen kursseja / Vilperi, Vili, 13.10.2017

Toteutunut toiminta

Sosiaaliset sidokset ja elämäntapa

Suunniteltu toiminta

Tukea-antavan sosiaalisen verkoston kartoitus ja ylläpitäminen. Vanhemmuuteen liittyvät keskustelut. on väestötietojärjestelmän tietojen mukaan neljä lasta, joista yksi on alaikäinen. Huoltosuhde alaikäiseen lapseen on voimassa. / Vilperi, Vili, 13.10.2017

Alkoholi ja huumaussaineet

Suunniteltu toiminta

Yhteydenotto laitoksen päihdetyöstä vastaavaan erityisohjaajaan. Päihdekäytön nykytilan kartoitus ja motivoituminen päihhteettömyyteen. päihdekäyttö on alkanut hyvin nuorena ja se on myötävaikuttanut syrjäytymiskiirteen syntymiseen. on ohjattu aiemmin ehdonalaisvalvonnan aikana Tampereen kaupungin päihde- ja mielenterveyspalveluiden piiriin. ole sitoutunut hänelle annettuihin tukitoimiin. /Vilperi, Vili, 13.10.2017

Ajattelu, käyttäytyminen ja asenteet

Suunniteltu toiminta

Psyykkisen toimintakyvyn vahvistaminen. saattaisi hyötyä yksilö – tai ryhmätyöstä laitoksen psykologin tai muun vastaavan työntekijän kanssa psyykkisten voimavarojen vahvistamiseksi. / Vilperi, Vili, 13.10.2017

Väkivallattomien toimintapojen harjoittelu ja pohtiminen. on syyllistynyt rikoksiin nuoresta lähtien ja rikoshistoriassa on lukuisia erilaisia väkivaltarikoksia. Nyt täytäntöönpanossa oleva rikos on tapahtunut pian vankilasta vapautumisen jälkeen. / Vilperi, Vili, 13.10.2017

Muuta

Suunniteltu toiminta

ARAT-arviointimenetelmällä mitataan staattisten tekijöiden vaikutusta uusimisriskiin. Kokonaispistemääräksi saadaan -16, joka ennustaa korkeaa uusimisriskiä. Sijoittuu kvartaaliin -7 tai pienempi. Kolmen vuoden seuranta-ajalla samalla uusimisriskitasolla vapautuneet vankeusvangit uusivat ~84 %:n todennäköisyydellä. uusimisriskiä nostaa rikosnimike, ikä ensimmäiseen tuomioon johtaneen rikoksen teko hetkellä (16 v), aiempien tuomioiden yhteenlaskettu pituus (yli 12 kuukautta), aiempien vankilakausien määrä (8), vangin karkaaminen, aiemmat tuomiot rattijuopumuksista, tuomiot pahoinpitelyrikoksista ja törkeästä varkaudesta, vapautuminen suljetusta laitoksesta ja aiempien vankeusrangaistusten muuntaminen vankeudeksi. / Vilperi, Vili, 13.10.2017

on syyteharkinnassa olevia rikosasioita. / Vilperi, Vili, 13.10.2017

on ollut ehdonalaisesti vapautuneena valvonnassa Tampereen yhdyskuntaseuraamustoimisella. valvojana toimi rikosseuraamustyöntekijä Vili Vilperi. Valvonta päättyi 9.6.2017. / Vilperi, Vili, 13.10.2017

Toteutunut toiminta

Laitossijoitukset

Suunniteltu toiminta

sijoitetaan suljettuun laitokseen. Aiempien vankilakausien kurinpitöiden perusteella sijoitus avolaitokseen ei suoraan siviilistä ole mahdollista. Avolaitokseen siirtymistä voidaan harkita rangaistusajan suunnitelman edettyä ja mikäli avolaitossijoituksen edellytykset muutoin täyttyvät. työtyydytyksestä vapautumisesta. / Vilperi, Vili, 13.10.2017

Tavoitteiden mukainen ulkopuolinen toiminta

Poistumisluvat

Suunniteltu toiminta

Sijoituslaitoksen lupaharkinnan mukaisesti. Poistumislupien yhteyteen voisi sopia tapaamisia tulevan ehdonalaisvalvojien luokse, jos tulee omasta tahdostaan ehdonalaisvalvontaan. tuomion pituus huomioiden, ehdonalaisvalvontaa ei tule automaattisesti. / Vilperi, Vili, 13.10.2017

Opinto- ja siviilityöluvat

Suunniteltu toiminta

Päätösvalta sijoituslaitoksella. / Vilperi, Vili, 13.10.2017

Muut luvat

Päätösvalta sijoituslaitoksella. / Vilperi, Vili, 13.10.2017

Suunniteltu toiminta

Ulkopuolelle sijoitukset

Suunniteltu toiminta

saattaisi hyötyä rangaistusaikaisesta päihdekuntoutuksesta. / Vilperi, Vili, 13.10.2017

Valvottu koevapaus

Suunniteltu toiminta

saattaisi hyötyä vapautumisesta valvotun koevapauden kautta. Mikäli sijoituslaitos katsoo valvotun koevapauden kohdalla tarkoituksenmukaisimmaksi vapautumisen muodoksi, tulisi sen sisällölliset elementit kiinnittyä esimerkiksi päihdekuntoutumiseen sekä työ- ja toimintakyvyn ylläpitoon. Lisäksi valvotun koevapauden toimintavelvoitteena tulisi olla säännölliset valvontatapaamiset Rikosseuraamuslaitoksen virkamiehen kanssa. / Vilperi, Vili, 13.10.2017

Ehdonalainen vapautuminen: _____

Sijoitusvankila: _____

Arviointikeskus

Tampereen yhdyskuntaseuraamustoimisto

Paikka ja aika

**Arviointikeskuksen
johtaja**

Paikka ja aika

**Erikoissuunnittelija /
Rikosseuraamustyöntekijä**

Vilperi, Vili

Paikka ja aika

Vangin allekirjoitus

Poistumislupa-anomuksen A-osan täyttöohjeet

Nimi, vankila, vankinumero ja työpaikka vankilassa on merkittävä selvästi.

"Poistumisen peruste" - kohdassa merkitään rasti asianomaiseen ruutuun.

"Anottu ajankohta" tarkoittaa lähtöajankohtaa vankilasta ja paluuajankoh-
taa vankilaan. Kohtaa täytettäessä olisi otettava huomioon kulkuyhteydet
vankila- ja oleskelupaikkakunnan välillä.

Kohtaan "Oleskelupaikkakunnat poistumisluvan aikana" merkitään oleske-
lupaikkakunta (-kunnat) ja sinne tuloaika ja sieltä lähdön aika. Tätä koh-
taa täytettäessä on syytä käyttää apuna aikatauluja.

Kohtaan "Etukäteisvalmistelut" merkitään mahdolliset sovitut tapaamiset,
onko majapaikka poistumisluvan ajaksi varmistettu, tiedävätkö omaiset mah-
dollisesta poistumisluvalla tulosta, jne.

Jos poistumislupa-anomus perustuu tärkeään syyhyn, anomusperusteesta tu-
lee esittää todisteet, esim. virkatodistus, sosiaalilautakunnan todistus, jne.
asian laadusta riippuen. Tarvittaessa anomukseen voi liittää esim. vanki-
lan huoltovirkailijan, pastorin tai opettajan lausunnon.

Huolellisesti täytetty anomus (myös jäljennös) on jätettävä allekirjoitettuna
vankilan johtajalle.

LIITE 4.

Logistinen regressiomalli selittävien muuttujien yhteydestä kielteiseen poistumisluopäätökseen.

95 % luottamusväli

Selittävä muuttuja	kerroin	keskivirhe	z-arvo	p	(alaraja)	(yläraja)
Ikä	0,982	0,005	-3,300	0,001***	0,972	0,993
Sukupuoli (nainen)	0,907	0,185	-0,480	0,632	0,608	1,352
Ulkomaalaisuus	1,000	0,166	0,000	0,999	0,722	1,385
Aiempi poistumisluopäätös	3,792	0,714	7,080	0,000***	2,622	5,484
Laitostyyppi (suljettu)	8,208	0,841	20,540	0,000***	6,714	10,034
Rikosseuraamusalue						
IPRA	0,894	0,125	-0,800	0,422	0,679	1,176
LSRA	0,736	0,097	-2,320	0,02*	0,568	0,954
Rangaistuksen pituus						
6 kk-1 v	0,550	0,121	-2,710	0,007**	0,357	0,848
1-2 v	0,441	0,098	-3,670	0,000***	0,285	0,682
2-4 v	0,313	0,070	-5,190	0,000***	0,202	0,485
4 v tai enemmän	0,170	0,042	-7,210	0,000***	0,105	0,276
elinkautinen	0,090	0,030	-7,130	0,000***	0,047	0,175
Kertaisuus						
2	1,205	0,228	0,990	0,324	0,832	1,746
3-7	0,801	0,124	-1,430	0,152	0,591	1,085
8 tai enemmän	1,031	0,156	0,200	0,838	0,767	1,388
Ransun toteuman arviointi						
	1,416	0,189	2,60	0,009**	1,090	1,839

95 % luottamusväli

Selittävä muuttuja	kerroin	keskivirhe	z-arvo	p	(alaraja)	(yläraja)
Ransun tavoite-luokat						
Asuminen ja arkiselviytyminen (1)	1,048	0,142	0,350	0,728	0,803	1,368
Tulot ja taloudellinen tilanne (2)	0,778	0,119	-1,640	0,100	0,577	1,050
Koulutus (3)	0,923	0,134	-0,550	0,580	0,694	1,226
Työllisyys (4)	1,003	0,121	0,020	0,982	0,791	1,270
Sosiaaliset sidokset ja elämäntapa (5)	0,944	0,107	-0,510	0,611	0,756	1,179
Päihteet ja muut riippuvuudet (6)	1,327	0,159	2,36	0,018**	1,049	1,678
Asenteet, ajattelu ja käyttäytyminen (7)	0,840	0,100	-1,470	0,142	0,665	1,060
Vakiotermi	0,770	0,274	-0,740	0,462	0,383	1,546

Mallin sopivuus

Selitysaste (R ²)	0,233
Wald chi ² (23)	727,39***

*p<0,05 ** p<0,01 ***p<0,001

LIITE 5.

Monimuuttuja-analyysi (lineaarinen todennäköisyysmalli), jossa poistumislupapäätös on tehty rangaistusajan suunnitelman viimeisimmän päivityksen jälkeen (N=1 841).

95 % luottamusväli

Selittävä muuttuja	kerroin	keskivirhe	z-arvo	p	(alaraja)	(yläraja)
Ikä	-0,002	0,001	-1,780	0,076	-0,005	0,000
Sukupuoli (nainen)	0,028	0,043	0,650	0,515	-0,057	0,113
Ulkomaalaisuus	0,061	0,039	1,58	0,114	-0,015	0,137
Aiempi poistumisluparikkomus	0,308	0,061	5,09	0,000***	0,190	0,427
Laitostyyppi (suljettu)	0,310	0,030	10,27	0,000***	0,251	0,370
Rikosseuraamusalue						
IPRA	0,024	0,036	0,650	0,515	-0,048	0,095
LSRA	-0,041	0,031	-1,300	0,194	-0,103	0,021
Rangaistuksen pituus						
6 kk-1 v	-0,233	0,082	-2,830	0,005**	-0,395	-0,071
1-2 v	-0,272	0,081	-3,370	0,001***	-0,431	-0,114
2-4 v	-0,279	0,083	-3,380	0,001***	-0,441	-0,117
4 v tai enemmän	-0,366	0,085	-4,330	0,000***	-0,532	-0,200
elinkautinen	-0,266	0,093	-2,870	0,004**	-0,448	-0,084
Kertaisuus						
2	0,087	0,052	1,670	0,095	-0,015	0,189
3-7	-0,010	0,038	-0,260	0,791	-0,084	0,064
8 tai enemmän	0,000	0,036	0,000	1,000	-0,071	0,071
Ransun toteuman arviointi						
	0,086	0,043	2,000	0,046*	0,002	0,171

95 % luottamusväli

Selittävä muuttuja	kerroin	keskivirhe	z-arvo	p	(alaraja)	(yläraja)
Ransun tavoite-luokat						
Asuminen ja arkiselviytyminen (1)	0,040	0,038	1,06	0,290	-0,035	0,116
Tulot ja taloudellinen tilanne (2)	-0,011	0,035	-0,330	0,743	-0,079	0,057
Koulutus (3)	-0,023	0,036	-0,650	0,518	-0,093	0,047
Työllisyys (4)	-0,007	0,029	-0,230	0,820	-0,063	0,050
Sosiaaliset sidokset ja elämäntapa (5)	0,009	0,027	0,330	0,738	-0,043	0,061
Päihteet ja muut riippuvuudet (6)	0,071	0,029	2,43	0,015*	0,014	0,129
Asenteet, ajattelu ja käyttäytyminen (7)	-0,065	0,034	-1,920	0,056	-0,132	0,002
Vakiotermi	0,483	0,105	4,600	0,000	0,277	0,690

Mallin sopivuus

Selitysaste (R ²)	0,228
Wald chi ² (23)	15,72***

*p<0,05 ** p<0,01 ***p<0,001

LIITE 6.

Vankiloiden jakaantuminen alueittain

Rikosseuraamusalue	Vankila	Vankipaikkojen lkm
Etelä-Suomi (ESRA)		
6	Helsinki (S)	312
	Suomenlinna (A)	90
	Kerava (A)	94 (136 uudessa)
	Vantaa (S)	165
	Jokela (S)	84+40 (avo-os.)
	Riihimäki (S)	223
Länsi-Suomi (LSRA)		
8	Hämeenlinna (S)	48
	Vanaja (A)	60
	Kylmäkoski (S)	113
	Käyrä (A)	73
	Satakunta (S+A)	73+65
	Turku (S)	255
	Vaasa (S)	58+12 (avo-os)
	Vilppula (A)	73
Itä- ja Pohjois-Suomi (IPRA)		
12	Jyväskylä (A)	60
	Juuka (A)	40
	Kestilä (A)	46
	Kuopio (S)	93+20 (vap.yks)
	Mikkeli (S)	110
	Naarajärvi (A)	101
	Oulu (S)	87
	Pelso (S)	80
	Pyhäselkä (S)	87
	Sukeva (S)	181
	Sulkava (A)	48
	Ylitornio (A)	40

Taulukossa S viittaa suljettuun laitokseen ja A viittaa avolaitokseen.

LIITE 8.

Logistinen regressiomalli selittävien muuttujien yhteydestä myönteiseen siirtopäätökseen.

95 % luottamusväli

Selittävä muuttuja	kerroin	keskivirhe	z-arvo	p	(alaraja)	(yläraja)
Ikä	1,024	0,005	4,45	0,000***	1,013	1,035
Sukupuoli (nainen)	1,217	0,239	1,000	0,317	0,828	1,790
Ulkomaalaisuus	0,561	0,093	-3,480	0,000***	0,405	0,777
Rikosseuraamusalue						
IPRA	1,044	0,144	0,310	0,756	0,797	1,368
LSRA	1,054	0,155	1,45	0,146	0,937	1,550
Rangaistuksen pituus						
6 kk-1 v	1,012	0,200	0,060	0,952	0,687	1,491
1-2 v	0,767	0,145	-1,410	0,159	0,530	1,110
2-4 v	0,529	0,098	-3,450	0,001***	0,369	0,760
4 v tai enemmän	0,395	0,081	-4,500	0,000***	0,263	0,592
elinkautinen	0,387	0,145	-2,540	0,011**	0,186	0,806
Kertaisuus						
2	1,067	0,199	0,350	0,726	0,741	1,538
3-7	0,706	0,106	-2,320	0,02*	0,527	0,948
8 tai enemmän	0,494	0,080	-4,360	0,000***	0,360	0,678
Suoritettu yli puolet	0,668	0,091	-2,970	0,003**	0,512	0,871
Ransun tavoite- luokat						
Asuminen ja arkiselviytyminen (1)	1,037	0,145	0,260	0,795	0,788	1,364

95 % luottamusväli

Selittävä muuttuja	kerroin	keskivirhe	z-arvo	p	(alaraja)	(yläraja)
Tulot ja taloudellinen tilanne (2)	0,921	0,136	-0,560	0,578	0,690	1,230
Koulutus (3)	1,143	0,175	0,870	0,383	0,847	1,543
Työllisyys (4)	1,098	0,129	0,790	0,428	0,871	1,383
Sosiaaliset sidokset ja elämäntapa (5)	0,946	0,107	-0,490	0,622	0,757	1,181
Päihhteet ja muut riippuvuudet (6)	1,047	0,121	0,390	0,694	0,834	1,313
Asenteet, ajattelu ja käyttäytyminen (7)	1,035	0,135	0,260	0,792	0,802	1,335
Vakiotermit	0,506	0,155	-2,230	0,026	0,278	0,922

Mallin sopivuus

Selitysaste (R ²)	0,052
Wald chi ² (23)	124,18***

*p<0,05 ** p<0,01 ***p<0,001

MIA KILPELÄINEN

Väitöskirjassa tarkastellaan ehdottoman vankeusrangaistuksen täytäntöönpanossa tehtävän rangaistusajan suunnitelman roolia vankia koskevassa päätöksenteossa. Tutkimus keskittyy rangaistusajan pituuden perusteella anottavia poistumislupia ja avolaitossiirtoja koskeviin päätöksiin, joissa rangaistusajan suunnitelma on yksi arviointikriteeri. Tutkimus osoittaa, että rangaistusajan suunnitelman roolia päätösten perusteena tulisi vahvistaa, mikä edesauttaisi suunnitelmallisuuden idean toteutumista.

UNIVERSITY OF
EASTERN FINLAND

uef.fi

**PUBLICATIONS OF
THE UNIVERSITY OF EASTERN FINLAND**
Dissertations in Social Sciences and Business Studies

ISBN 978-952-61-5211-0
ISSN 1798-5749